

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 34 (73) № 6 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет, Ополье, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 6 від 27 грудня 2023 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2023

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бабич Т. В.

ВПЛИВ ЕКСПРЕСИВНОЇ КОНОТАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА 1

Ворчакова І. Є.

ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР.....6

Умрихіна Л. В.

ЗНАЧЕННЄВІ ДОМІНАНТИ ОПТАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ СТРУКТУРНОЇ СХЕМИ N_1VF_{OPT} 12

Філатенко І. О.

МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ СТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ЕФЕКТУ В МАСМЕДІНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ..... 18

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Малаш О. В.

НАРОДНІ ПІСНІ БОЛГАР УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 23

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бондарчук О. Ю., Травіна А. В.

ТРИЩАРОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» У ТВОРІ ФЕРДИНАНДА ФОН ШИРАХА «ВИНА»..... 32

Бочан П. О.

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ.....38

Бродська Д. С., Скобнікова О. В.

ІНДЕКСИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....43

Казимір І. С.

НОМІНАТИВНІ ПОТЕНЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ..... 48

Ковбасюк Л. А.

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕКОЦИДУ В НІМЕЦЬКИХ МАС-МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ ГЕС).....53

Musayeva P. B.

ON ARTICULATORY-ACOUSTIC PECULIARITIES OF OCCLUSIVE SONORANTS OF ENGLISH.....59

Tyshakova L. T., Kharkovskiy Ye. M.

SOCIOLOGICAL ASPECT OF THE STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS: ON THE BASIS OF ENGLISH AND SPANISH LANGUAGES..... 63

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Almaz M. T.

PROFESSION PHRASEOLOGY IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE
AND THE PLACE OF CULINARY PHRASEOLOGY AMONG THEM 68

Nasirli Kh. F.

MORPHOLOGY-SYNTACTIC FEATURES OF THE NATIONAL PRESS LANGUAGE
OF AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC PERIOD (1918–1920).....75

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Паньків У. Л.

КОНЦЕПТ *ЩАСТЯ* У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....82

Савчук Г. О.

ЯВИЩЕ СУБСТАНТИВАЦІЇ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ
У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....87

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ganiyeva Zh. E.

USE OF SOMATIC EXPRESSIONS IN A NON-LITERARY STYLE
AND THEIR STYLISTIC CAPABILITIES..... 92

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Білоус Н. П., Дячук Л. С., Довженко І. В.

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР
У ПРОМОВАХ РІШІ СУНАКА.....96

Гордій О. М., Чигура Н. М.

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЇ ІДИОМАТИКИ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «ТАЄМНА ІСТОРІЯ»).....102

Панченко О. І.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ОПИСУ
ЛОКУСІВ РОМАНУ С. ФІТЦДЖЕРАЛЬДА.....108

Tukumbayeva A. D.

DIFFICULTIES OF TRANSLATING REALITY IN M.BULGAKOV'S NOVEL "MASTER
AND MARGARITA" INTO AZERBAIJANI, KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES.....114

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Abdullayeva Ch. V.

THE WAYS OF EXPRESSING CAUSATIVITY IN ENGLISH
AND AZERBAIJANI LANGUAGE SYSTEM.....119

Ваховська О. В.

СУМ, І ВІЛЬНА НАУКОВА ДУМКА: ДО ПИТАННЯ ЕТИМОЛОГІЇ СЛОВА.....125

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Колінько О. П.

МОДЕРНІСТСЬКА НОВЕЛА КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІТЕРАТУРНОГО АНТРОПОЛОГІЗМУ...133

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Бойко В. В.

ПСИХОАВТОБІОГРАФІЧНА ПОВІСТЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ
«РОТОНДА ДУШОГУБЦІВ»: АРТЕФАКТИ ПСИХОСВІТУ АВТОРА.....139

Погребенник В. Ф.

ФІЛОСОФСЬКО-СИМВОЛІЧНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК
І МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ.....144

Шевченко Т. М.

ПОРТРЕТНИЙ ЕСЕЙ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КРАЛЮКА.....150

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Bakirov N. K.

ABOUT MOLLA JUMA'S LITERARY HERITAGE, PUBLISHED
AND NON-PUBLISHED WORKS (ON THE BASE OF DOCUMENTS AND WORKS).....156

Huseynova A. A.

THE INTERPRETATION OF THE LIFE AND THE DESTINY
OF AN ENGLISH WOMAN IN PROSE BY ROSAMUNDE PILCHER.....161

Іщенко Н. А., Малашко Д. Д.

ВПЛИВ ДІАСПОРИ НА СУЧАСНУ БРИТАНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ
В РОБОТАХ ЗЕДІ СМІТ ТА САЛМОНА РУШДІ 166

Колкутіна В. В.

ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ У СТРУКТУРІ АНТИУТОПІЇ
(ЗА РОМАНОМ КАДЗУО ІШІГУРО «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ»).....171

Nasibova A. M.

CRITICAL REVIEW OF HISTORIOGRAPHICAL LITERATURE
OF SAFAVID STUDIES 176

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Кузнєцова Т. В., Подолян А. В.

«ХТО ТРИМАЄ ЦЕЙ РАЙОН? – ПЕС ПАТРОН!», АБО ЯК ВІЗУАЛЬНІ ОБРАЗИ
ПОШИРЮЮТЬ СТРАТЕГІЧНІ НАРАТИВИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 186

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Hasanova S. G., Guliyeva G. D.

PUBLIC ACTIVITY OF AHMED BEK AGAOGL IN THE TURKISH PRESS
ON THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT POLITICAL ORGANIZATIONS (FIRGYA).....194

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ

Перевознюк В. В., Сізова К. Л., Хміль-Чуприна В. В.

ЛІТЕРАТУРНІ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛИ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ.....200

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Булах Т. Д.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДКАСТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА.....205

Літвінчук І. С. РОЛЬ СУВЕНІРНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ПОБУДОВІ ІДЕНТИЧНОСТІ БРЕНДУ ТА ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ.....	212
Підмогильна Н. В., Вовкобой А. Д. ЗОВНІШНІ ПРОЯВИ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СИМВОЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	218
СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА	
Данькевич Ю. В., Кучерявий В. М., Головченко М. М. ДОКУМЕНТ В ЕЛЕКТРОННОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ.....	226
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ	
Скалацька О.В. ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У МЕДІЙНИХ ТРЕНДАХ.....	232
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	237

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Babych T. V.

THE INFLUENCE OF EXPRESSIVE CONNOTATION ON THE FORMATION OF WORD SEMANTICS..... 1

Vorchakova I. Ye.

THE USE OF FEMINITIVES IN MODERN SCIENTIFIC POLITICAL DISCOURSE: /THE PSYCHOLINGUISTIC DIMENSION..... 6

Umrykhina L. V.

MEANING DOMINANTS OF OPTATIVE CONSTRUCTIONS OF THE STRUCTURAL SCHEME N_1VF_{OPT} 12

Filatenko I. O.

METAPHORIC MODELING IN THE SYSTEM OF MEANS OF CREATING A PRAGMATIC EFFECT IN THE MASS-MEDIA POLITICAL DISCOURSE OF UKRAINE..... 18

SLAVIC LANGUAGES

Malash O. V.

FOLK SONGS OF THE BULGARIANS FROM UKRAINE AS AN OBJECT OF ETHNOLINGUISTIC STUDIES..... 23

ROMANIC LANGUAGES

Bondarchuk O. Yu., Travina A. V.

THE THREE-LAYERED STRUCTURE OF THE CONCEPT “RECHTSANWALT/LAWYER” IN FERDINAND VON SCHIRACH’S “WINES”..... 32

Bochan P. O.

DERIVATIVE POTENTIAL OF ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGISMS..... 38

Brodskaya D. S., Skobnikova O. V.

INDICES OF LANGUAGE PERSONALITY IN THE GENDER ASPECT IN MODERN ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE..... 43

Kazymir I. S.

NOMINATIVE POTENCIES OF CONTEXTUAL SYNONYMY: FUNCTIONAL ASPECT..... 48

Kovbasyuk L. A.

LANGUAGE REPRESENTATION OF ECOCIDE IN THE GERMAN MASS MEDIA (BASED ON THE EXPLOSION MATERIAL OF KAKHOVKA HPP)..... 53

Musayeva P. B.

ON ARTICULATORY-ACOUSTIC PECULIARITIES OF OCCLUSIVE SONORANTS OF ENGLISH..... 59

Tyshakova L. T., Kharkovskiy Ye. M.

SOCIOLOGICAL ASPECT OF THE STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS: ON THE BASIS OF ENGLISH AND SPANISH LANGUAGES..... 63

TURKIC LANGUAGES

Almaz M. T.

PROFESSION PHRASEOLOGY IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE
AND THE PLACE OF CULINARY PHRASEOLOGY AMONG THEM.....68

Nasirli Kh. F.

MORPHOLOGY-SYNTACTIC FEATURES OF THE NATIONAL PRESS LANGUAGE
OF AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC PERIOD (1918–1920).....75

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Pankiv U. L.

CONCEPT OF *HAPPINESS* IN THE LATIN LANGUAGE.....82

Savchuk H. O.

THE PROCES OF SUBSTANTIVATION OF PARTICIPLES
IN THE ANCIENT GREEK LANGUAGE.....87

GENERAL LINGUISTICS

Ganiyeva Zh. E.

USE OF SOMATIC EXPRESSIONS IN A NON-LITERARY STYLE
AND THEIR STYLISTIC CAPABILITIES.....92

TRANSLATION STUDIES

Bilous N. P., Diachuk L. S., Dovzhenko I. V.

RENDERING ENGLISH POLITICAL METAPHORS IN THE SPEECHES
OF RISHI SUNAK.....96

Hordii O. M., Chyhura N. M.

TRANSLATING ENGLISH IDIOMATIC EXPRESSIONS IN CONTEMPORARY FICTION:
A CASE STUDY OF DONNA TARTT'S "THE SECRET HISTORY".....102

Panchenko O. I.

PECULIARITIES OF UKRAINIAN TRANSLATION OF LOCI DESCRIPTION
IN THE NOVEL BY S. FITZGERALD.....108

Tukumbayeva A. D.

DIFFICULTIES OF TRANSLATING REALITY IN M.BULGAKOV'S NOVEL
"MASTER AND MARGARITA" INTO AZERBAIJANI, KAZAKH
AND ENGLISH LANGUAGES.....114

COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Abdullayeva Ch. V.

THE WAYS OF EXPRESSING CAUSATIVITY IN ENGLISH
AND AZERBAIJANI LANGUAGE SYSTEM.....119

Vakhovska O. V.

СУМ, AND THE FREE SCIENTIFIC THOUGHT: REVISITING THE ETYMOLOGY
OF THE UKRAINIAN WORD 125

LITERARY STUDIES

Kolinko O. P.

MODERNIST SHORT STORY THROUGH THE PRISM
OF LITERARY ANTHROPOLOGISM.....133

UKRAINIAN LITERATURE

Boiko V. V.

TODOS OSMACHKA'S PSYCHOAUTOBIOGRAPHICAL STORY
"THE ROTUNDA OF THE MURDERERS":
ARTIFACTS OF THE AUTHOR'S PSYCHOWORLDTHE 139

Pohrebennyk V. F.

PHILOSOPHICAL AND SYMBOLIC PARADIGM OF CREATIVITY
OF HALYNA PAHUTIAK AND MYROSLAV DOCHYNETS.....144

Shevchenko T. M.

PORTRAIT ESSAY IN THE WORKS OF PETRO KRALIUK.....150

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bakirov N. K.

ABOUT MOLLA JUMA'S LITERARY HERITAGE, PUBLISHED
AND NON-PUBLISHED WORKS (on the base of documents and works).....156

Huseynova A. A.

THE INTERPRETATION OF THE LIFE AND THE DESTINY
OF AN ENGLISH WOMAN IN PROSE BY ROSAMUNDE PILCHER.....161

Ishcenko N. A., Malashko D. D.

THE INFLUENCE OF DIASPORA ON CONTEMPORARY BRITISH LITERATURE
IN THE WORKS OF ZADIE SMITH AND SALMAN RUSHDIE.....166

Kolkutina V. V.

INTERNAL MONOLOGUE IN THE STRUCTURE OF DYSTOPIA
(ACCORDING TO THE NOVEL OF KAZUO ISHIGURO "DO NOT LET ME GO").....171

Nasibova A. M.

CRITICAL REVIEW OF HISTORIOGRAPHICAL LITERATURE
OF SAFAVID STUDIES 176

THEORY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Kuznietsova T. V., Podolian A. V.

"WHO GUARDS THIS NEIGHBOURHOOD? – PATRON THE DOG!":
HOW VISUAL IMAGERY SPREADS UKRAINE'S STRATEGIC
NARRATIVES DURING THE WAR.....186

THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

Hasanova S. G., Guliyeva G. D.

PUBLIC ACTIVITY OF AHMED BEK AGAOGL IN THE TURKISH PRESS
ON THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT POLITICAL ORGANIZATIONS
(FIRGYA).....194

THEORY AND HISTORY OF PUBLISHING AND EDITING

Perevozniuk V. V., Sizova K. S., Khmil-Chupryna V. V. LITERARY INTERNET MAGAZINES AS A FACTOR OF THE UKRAINIAN LITERARY PROCESS INTEGRATION	200
--	------------

APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Bulakh T. D. CLASSIFYING PODCASTS AS A SCIENTIFIC CHALLENGE.....	205
--	------------

Litvinchuk I. S. THE ROLE OF SOUVENIR PRODUCTS IN BUILDING BRAND IDENTITY AND INTERACTION WITH CUSTOMERS.....	212
--	------------

Pidmohylna N. V., Vovkoboi A. D. EXTERNAL MANIFESTATIONS OF CANCEL CULTURE IN THE UKRAINIAN SYMBOLIC SPACE.....	218
--	------------

SOCIAL INFORMATICS

Dankevych Yu. V., Kucheriavyi V. M., Holovchenko M. M. DOCUMENT IN ELECTRONIC FORM AND ELECTRONIC DOCUMENT: DISTINCTION OF CONCEPTS.....	226
---	------------

CURRENT ISSUES OF PHILOLOGY AND JOURNALISM

Skalatska O.V. ENVIRONMENTAL ISSUES IN MEDIA TRENDS.....	232
--	------------

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	237
---	------------

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81.373.612

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/01>**Бабич Т. В.**

Центральноукраїнський національний технічний університет

ВПЛИВ ЕКСПРЕСИВНОЇ КОНОТАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА

У цій науковій статті розглянуто один із найважливіших аспектів, що впливає на формування семантики слова – експресивність.

Загальновідомо, що значення слів – це сформоване та закріплене уявлення про дійсність носіями певного мовного соціуму. Слово правдиво і точно діагностує ті потреби, які актуальні для суспільства у цей період часу. Що важливо і що є цінним.

У статті визначено, що смислове наповнення слів невід’ємне від конотативного компонента, який у свою чергу впливає на їх експресивність. Тому й словникові значення інтерпретуються залежно від сприйняття дійсності. Як наслідок, експресивність стає частиною семантики та діагностує особливості сприйняття подій, які відбуваються. Слово при цьому актуалізує усі свої можливості як явні, так і імпліцитні.

У цій науковій праці з’ясовано, що така властивість слова зумовлена рухливістю та семантичною відкритістю мови, здатна змінювати його семантику, створювати можливості для асоціативного зближення одних лексичних одиниць з іншими і є основою для формування різних відтінків у значеннях мовних одиниць в експресивному функціонуванні.

Як відомо, найчастіше підґрунтям виникнення експресивних компонентів смислу семантичного варіанта стають як можливості зіставлення лексико-семантичних варіантів на рівні імпліцитних семантичних компонентів з прихованою або очевидною подібністю описуваних предметів та явищ, так і аналогії між ними, допущення тотожності різнопланових денотативних сфер.

Засобом смислового перекодування слова також стають когнітивна діяльність людей та особливості світосприйняття на основі складних, непрямолінійних поєднання образів.

Доведено, що експресивні конотації при формуванні семантики слова мають системний характер. Вони взаємозумовлені та становлять єдність. Практичне функціонування слова – це складний процес так званого омовлення світу, його когнітивна обробка. Чим оригінальніше, або й парадоксальніше експресивні конотації у значенні слова, тим вище його семантичне напруження, тим більший ступінь зміни його семантики.

Ключові слова: семантика слова, експресивність, конотація, імпліцитність, семантична відкритість слова.

Постанова проблеми. Актуалізація лексичного значення слів, репрезентує потенційно закладені в них семантичні компоненти та сприяє варіюванню та прирощенню смислу. Ці лексичне наповнення слів і стають виявом їх рухливості та багатоплановості.

Формування експресивної конотації в семантичній структурі слова здійснюється насамперед стилістично маркованими елементами значення.

Експресивність слова залежить від невідповідності звичної території використання конкретного слова зі сферою, до якої належить позначуване.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних вчених висвітлено питання впливу естетичної конотації на формування семантики слова., як от: М. Голянич, А. Загнітка, І. Голубовська, Л. Лисиченко, Л. Масенко, Т. Марусика, О.О. Семенець тощо.

Науковці акцентують увагу на актуальності цієї проблеми та необхідності вивчати її глибше та детальніше. Вони стверджують, що реалізація цього механізму можлива завдяки експлікації значень мовної одиниці, яка висвітлює важливість та сучасність впливу естетичної конотації на

формування семантики слова та зумовлена комунікативними потребами їх вивчення, адже інші ресурси слова другорядні.

Метою статті є стає аналіз теоретичних засад теорії впливу експресивної конотації на формування семантики слова шляхом співвіднесення їх значень одне з одним на тлі їх загальноновживаних народних значень.

Виклад основного матеріалу Мовні знаки, в яких закодована інформація, можуть викликати певний спектр емоцій. Емотивність – це омовлені знання, що вміщують емоційні компоненти значення слова. Погляд новітньої лінгвістики на слово як на генеровану вербальними засобами дійсність дає змогу розглядати його як носій не лише смислового ядра, але й експресивно – оцінних значень. Слово є не лише відбитком дійсності, а й засобом її інтерпретації.

Прийняті суспільством уявлення та норми функціонують у сфері людських емоцій, тому мова не може задовольнятися передаванням інформації, позбавленої конотативних компонентів: різних оцінок, властивих суб'єкту мовлення. Вони й надають мові емоційного забарвлення. Особливості такого віддзеркалення дійсності містяться в емоційно-експресивних, оціночних обертонах як структурних компонентах лексичного значення [8, с. 103]. Їхня мета – виразити суто індивідуальне, особистісне світосприйняття, настрій.

Емоційні компоненти значення у семантиці слова цілком переконливо «демонструють взаємозв'язок різних факторів формування змісту мовного знака, передусім – гносеологічних та соціально-психологічних» [7 с. 34]. Під емоційним компонентом значення розуміють «мовні засоби, які використані для вираження емоцій» [5, с. 5].

Емоційні компоненти значення в семантико-когнітивному аспекті створюють певне емоційне тло, яке часто може виступати змістоутворювальним та змістоперетворювальним чинником. Формування в семантиці слова емоційних відтінків значення пов'язане з актуалізацією тих знань людини, які зберігаються у вигляді форм чуттєвого зображення. Отже, емоційне тло виникає на перетині двох систем: надмовної (або гносеологічної), яка репрезентує складну систему емоційних моделей автора, та власне мовної. Порушення традиційного синтагматичного зв'язку з мовленнєвим оточенням призводить до розвитку семантики слова.

При аналізі емоційних відтінків значення слова слід зазначити, що експресивно елементи відігра-

ють важливу роль у трансформації значень та, відповідно, у створенні нових лексичних одиниць.

Однак часто лінгвісти не вважають доречним говорити про експресивні емоційні відтінки значення як про компоненти семантичної структури слова, оскільки ці «співзначення» не завжди об'єктивні і взагалі знаходяться поза мовою та мають суто психологічні особливості.

Не існує єдиного погляду й на методи дослідження експресивних компонентів значення. Проблема експресивності взагалі належить до розряду найменш розроблених як у галузі лексикології, так і в стилістиці. Пояснюється це тим, що цей багатогранний феномен є надзвичайно специфічним і важко піддається однозначному опису.

Ми поділяємо погляди мовознавців, які розглядають сутність експресивних елементів як актуалізацію потенційних компонентів смислової структури мовної одиниці, у результаті чого у слова з'являється нове значення або відтінок значення. Часто у свідомості мовного колективу відбувається зміщення в розумінні конкретної референтної співвіднесеності слова (тобто його основного значення) убік тих конотацій, які асоціюються з даним референтом у структурі лексичного значення; центральну позицію поступово займає експресивний обертон, звільняючись від меж свого основного значення, стає автономним та перетворюється у самотійну мовну одиницю.

Експресивність слова на смислові можливості слова, особливості сполучуваності з іншими словами. При дослідженні процесів зміни семантики слова під впливом емоційного тла ми використовуємо загальноприйнятий розподіл експресивних відтінків значення на позитивні та негативні. Розуміємо при цьому, що експресивність поширюється практично на всі одиниці мови та виражається в оціночних словах, афіксальних утвореннях, словах з нейтральним значенням, що через вплив контексту набувають експресивного забарвлення, інколи у вигуках, частках, синтаксичній структурі тощо.

На рівні індивідуального мовлення в експресивному смисловому контексті знаходить вираження особа мовця, склад його думок. Особливістю структури лексичного значення слова є факт реалізації емоційної сторони, яка створює яскраве почуття та відкладається в підвалинах пам'яті людини, формуючи психолінгвістичну основу експресивно-складної конотації [2, с. 90].

Під терміном «конотація» розуміємо додаткові ознаки предметно-логічного ядра, які реалізують периферійні семи. Ці семантичні компоненти

можуть упливати на зміну предметно-логічного ядра слова, яке вказує на співвіднесеність із певним поняттям. Для позначення предметно-логічного ядра існують і інші назви: об'єктивне значення, концептуальне ядро, понятійний компонент, дескриптивний компонент, присудок перемінного підмета, постійне значення-основа.

Окрім того, певні емоційно-експресивні орієнтири людини зумовлюють реалізацію експресивно-оцінної номінації. На тісний зв'язок експресії та оцінки вказує В.М. Русанівський, вважаючи експресивність не тільки результатом, але й процесом діяльності, характеризуючи його як віддзеркалення цінності культури «яка збільшує кількість назв того самого поняття та разом з тим дає можливість поєднувати номінацію з певною суб'єктивною оцінкою денотата» [6, с. 100].

У цій статті слід звернути увагу на низку термінів, які широко застосовуються в семасіологічних дослідженнях. Однак, різні автори розуміють їх певною мірою по-різному. Це такі терміни, як *семантична структура слова (лексеми), лексема, семема, сема*.

Терміном *семантична структура слова (лексеми)* в лінгвістичній літературі позначають семантику слова як сукупність усіх його значень, а також структуру кожного окремого значення або однозначного слова. Терміни *лексема* й *семема* в спеціальній літературі мають здебільшого такі значення: *лексема* – багатозначне слово; *семема* (або лексико-семантичний варіант) – окреме значення лексеми [6, с. 46].

Згідно цих поглядів, «семантична структура лексеми – це упорядкована, ієрархічно організована сукупність декількох значень, або лексико-семантичних варіантів, даного слова [6, с. 46]. Кожне значення багатозначного слова має свій денотат і сигніфікат. Терміни *денотат* і *сигніфікат* заведено розуміти так: *денотат* – конкретний предмет, що актуалізується в момент мовлення [80, с. 9], *сигніфікат* – поняття, яке закріплене за класом предметів у свідомості людей». Сигніфікат існує до моменту мовлення саме тому, що мовець «повідомляє додаткові відомості про цей предмет, приписуючи йому власні прикмети» [1, с. 34]. Усі значення багатозначного слова мають одну або декілька спільних семантичних ознак, завдяки яким семема належать до однієї лексеми.

Основною одиницею лексико-семантичного рівня мови є семема (лексико-семантичний варіант), яка «не існує поза лексемою – її матеріальним носієм, складає одне з її значень» [6, с. 29]. Семема – це одиниця складної структури. «Семема,

будучи крайньою одиницею лексико-семантичного рівня на синтагматичній осі, не є найпростішою при парадигматичному порівнянні з іншими словами» [80, 56]. Вона структурно організована та вміщує компоненти (семи), які об'єднуються в такі групи: предметно-логічну частину (вона виражає співвіднесеність з поняттями), відтінки значення, граматичну оформленість значень, емоційно – експресивну забарвленість, лексичну та синтаксичну сполучуваність [3, с. 6–8].

Досліджуючи зміну семантики слова, особливо важливого значення надаємо саме предметно-логічній частині семема як найважливішому компоненту лексичного значення. Видозміна експресивного компонента семантичної структури слова (граматичних значень, лексичної й синтаксичної сполучуваності та ін.), безумовно, відбувається в індивідуальному слововживанні, і це може стати предметом спеціальних досліджень.

«Семема, у свою чергу, розкладаються на компоненти» [8, с. 86]. Компонентний аналіз семема дозволяє виділити її семантичні ознаки, або семи. Виявлення цих найменших одиниць змісту – сем – зумовлено, в першу чергу, необхідністю поділяти значення з метою його дослідження. Разом із тим семи є об'єктивно існуючими одиницями, це «відбиток у свідомості носіїв мови різних рис, які об'єктивно властиві денотату або приписані йому мовним середовищем та, відповідно, є об'єктивними стосовно мовця» [3, с. 9]. Будучи мінімальними елементами значень, семи стають для них будівельним матеріалом. З огляду на безперервний характер значення, «членування семема на семи теоретично є безкінечним, його межа зумовлена мірою знань людини про позначений словом денотат» [3, с. 8].

З огляду на сказане, будемо дотримуватися думки, що семи – це найменші одиниці семантичної структури слова, вони існують об'єктивно і відображають живу людську думку, як неподільне поняття у складі іншого поняття.

Основа семантичної деривації становить головна властивість сем, їхня рухомість і нестійкість. Це дає змогу актуалізувати одні семантичні ознаки й нейтралізувати інші.

Залежно від місця в ієрархії смислової структури значення семи поділяють на основні (які належать до ядра значення), такі, що безпосередньо відбивають понятійний зміст однозначного слова або відтінка значення, та периферійні (які репрезентують у лексичному значенні якості та відношення й опосередковано характеризують поняття та взаємозв'язки) [3, с. 8]. Периферійні

семи так само, як і ядерні, можуть бути комунікативно релевантними в умовах певних ситуацій і контекстів [6, с. 48]. Ядерні семи найбільш необхідні, а периферійні – достатні для організації смислу. Акцентуалізація периферійних елементів у значенні слова є різною. Крім того, у визначенні ступеня периферійності важливу роль відіграє такий чинник, як активність сем, тобто здатність деяких периферійних сем замінювати ядерні.

Для називання периферійних семантичних ознак слова у науковій літературі функціонують різні терміни: факультативні, потенційні, асоціативні], неосновні, можливі, диспозиційні, похідні,

Вивчення слова у семантичному аспекті висвітлює таку модель його значення, в якій потенційні семи можуть стати реальними та внаслідок ієрархічної значущості семантичних компонентів здатні суттєво змінюватись. Відносна повнота опису об'єктивної дійсності досягається у слові за рахунок підключення значущих для відповідних контекстуальних умов асоціативних ознак інформаційного потенціалу лексико-семантичного варіанта.

Найважливішим чинником, який регулює функціонування одиниць лексико-семантичного рівня, є актуалізація смислових елементів, сем, адже саме вони керують комунікативними намірами висловлювання. Під актуалізацією семи слід розуміти комунікативно зумовлене виділення семи у структурі значення, яке призводить до «сприйняття учасниками акту спілкування як комунікативно-релевантного, яке включається в актуальний смисл слова» [6, с. 15]. Процес лексичної актуалізації встановлює ситуативний зв'язок між мовною формою та завдяки посередництву вибір-

кового суб'єктивного відбитку художником навколишнього світу – фактом позамовної дійсності. Таким чином, функція актуалізації висловом полягає у переведенні мови у мовлення.

Характер варіювання лексичного значення в основному зумовлений типом активного компонента семантичної ознаки і максимально направлений на особистісний відбір. Може спостерігатися перегрупування сем, нейтралізація ядерних, переміщення їх на периферію та висунення периферійних сем на перший план.

Наслідком таких змін стає виникнення різного роду мікрозначень слова, оскільки актуалізується не весь семний склад цього значення, а тільки певна його частина, навіть тільки одна його сема. Ці процеси у семантичній структурі слова Ю.С. Лазебник визначає як семантичний розвиток. «Семантичний розвиток – це актуалізація (під дією контексту) у структурі слова тієї семантичної ознаки, яка необхідна для його (слова) узгодження із семантикою навколишнього світу, та нейтралізації інших сем, що стає основою контекстуальної транспозиції стилістичного забарвлення лексеми» [4, с. 241]. Іншими словами, актуалізація семантичних ознак на рівні індивідуального мовлення представлена «звуженням» конкретного словесного значення.

Висновки. Таким чином, слово в експресивному значенні наділене рідкісною властивістю: воно здатне передавати найрізноманітніші значення, найтонші смислові відтінки; набуває можливості вмещувати в собі багатше значення, оперуючи при цьому незначним набором семантичних ознак, порівняно з його корелятом у лексичній системі.

Список літератури:

1. Алатирева Н.Б. Номінативна ланка в середовищі українського обрядового гіпотексту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01, Одеса, 2002. 186 с.
2. Барабуля А.Н. Психолінгвістичні основи емотивно-складної/ Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Київ, 2004. С. 89–94.
3. Жулинський М. Зі словом вітальним – до Ліни Костенко. Слово і час. – 2000. № 3. С. 7–9.
4. Лазебник Ю.С. Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01, Київ, 1996. 334 с.
5. Невідомська Л. Г. Імплицитність: дискусійні питання її мовознавчої інтерпретації. Вісник Прикарп. ун-ту. Філологія. Івано-Франківськ, 1999. С. 13–24.
6. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 236 с.
7. Снітко О.С. Внутрішня форма і зміст номінативних одиниць. Мовознавство. 1989. № 6. С. 9–14.
8. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. К: Наукова думка, 1980. 115 с.

Babych T. V. THE INFLUENCE OF EXPRESSIVE CONNOTATION ON THE FORMATION OF WORD SEMANTICS

This scientific article examines one of the most important aspects that affects the formation of the semantics of a word – expressiveness.

It is common knowledge that the meaning of words is a formed and fixed idea about the reality of the speakers of a certain language society. The word truthfully and accurately diagnoses the needs that are relevant for society in this period of time. What is important and what is valuable.

Understanding the semantic content of words is inseparable from the connotative component, which in turn affects their expressiveness. Therefore, dictionary meanings are interpreted depending on the perception of reality. As a result, expressiveness becomes a part of semantics and diagnoses the peculiarities of the perception of events that occur. At the same time, the word actualizes all its possibilities, both explicit and implicit.

Such a property of the word is determined by the mobility and semantic openness of the language, is able to change its semantics, create opportunities for the associative convergence of some lexical units with others and is the basis for the formation of different shades in the meanings of linguistic units in expressive functioning.

Most often, the basis for the emergence of expressive components of the meaning of a semantic variant is the possibility of matching lexical-semantic variants at the level of implicit semantic components with hidden or obvious similarity of the described objects and phenomena, as well as analogies between them, the assumption of the identity of various denotative spheres.

The cognitive activity of people and the peculiarities of world perception based on complex, non-linear combinations of images also become a means of semantic recoding of words.

Expressive connotations in forming the semantics of a word have a systemic nature. They are mutually determined and form a unity. The practical functioning of the word is a complex process of the so-called understanding of the world, its cognitive processing. The more original or paradoxically expressive connotations in the meaning of a word, the higher its semantic tension, the greater the degree of change in its semantics.

Key words: *semantics of the word, expressiveness, connotation, implicitness, semantic openness of the word.*

Ворчакова І. Є.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена актуальним проблемам сучасного психолінгвістичного дискурсу – використанню фемінітивів, тобто іменників жіночого роду, альтернативних аналогічним поняттям чоловічого роду. Дослідження відбувається на стику декількох наукових галузей, таких як лінгвістика, політологія, гендерологія та суспільствознавство. У роботі проаналізовано вибрані фемінні лексеми, які фіксуються в працях сучасних вчених-політологів. Матеріалом слугували лексичні одиниці, які були виокремлені з наукових доробок вітчизняних вчених.

Фокус дослідницької уваги зосереджено на вивченні наукових праць українських вчених-політологів та науковців, які присвячують свої праці політичним дослідженням останніх чотирьох років. Вибір аналізу зазначених наукових матеріалів обумовлений декількома факторами: по-перше, ухваленням 22 травня 2019 року Кабінетом Міністрів нової редакції Українського правопису, який дозволяє утворювати та вживати фемінітиви в літературній мові, та затвердженням 18 серпня 2020 року Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України змін до національного Класифікатора професій; по-друге, наукова риторика фахівців у галузі політичних досліджень дає можливість показати зрілість наукового співтовариства та готовність українського суспільства до вживання гендерно чутливої мови в професійному житті; по-третє, моніторинг такого роду публікацій за останні чотири роки, після прийняття відповідних нормативних актів, показує наскільки вчені, які вивчають політичні аспекти професійної реалізації жінок, готові використовувати та представляти фемінітиви в своїх наукових працях. Доведено, що науковці і, в більшості своїй науковиці, досить «скупко» застосовують фемінітиви, але якщо і застосовують, то не суфіксальним способом творення, а з додаванням до слова в чоловічому роді дефініції «жінка», наприклад, «жінка-лідер», «жінка-менеджер» тощо.

У роботі здійснена спроба об'єктивувати зміст поняття «фемінітив» та здійснено оглядову аналітику використання фемінітивів у науковому дискурсі. Сформульовані тематичні групи, що вживаються в науковому мовленні політологів та визначено їхню кількісну динаміку. На основі здійсненого соціологічного експерименту встановлено психологічно сприйнятливий специфіку дослідження феномену «фемінітив».

Основними методами наукової розвідки обрано метод аналізу і синтезу теоретичного та фактичного матеріалу та словотвірний аналіз текстів, де застосовуються фемінітиви. В якості експериментального дослідження проведено анкетування за допомогою методики семантичного диференціалу Ч. Осгуда.

Ключові слова: фемінітиви, політичні дослідження, лексеми, слова жіночого роду, психолінгвістичний вимір.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні процеси є одним із найголовніших показників рівня сталого розвитку суспільства. Виходячи з цього, важливим є кожен компонент останнього, в тому числі і мови. Застосування мови є прямим відображенням соціального поступу і державних процесів. Відтак, вибір теми наукового аналізу є очевидним. Адже саме доцільність використання фемінітивів в соціально-культурній та політичній лексичній, особливо науковій, показує зрілість українського суспільства та наукового співтовариства. Вибір об'єкта дослідження визначається безпо-

середньо через вживання фемінітивів у працях українських вчених-політологів, а також почасти розглядалися й наукові роботи тих авторів, які займаються гендерними аспектами політичного лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні фемінітиви почали використовуватися в різних науках: економіці, праві, соціології, політології тощо. Тому можна сказати, що феномен «фемінітив» є об'єктом міждисциплінарного дослідження. Звичайно, найбільше фемінітивів зустрічаємо в гендерних дослідженнях. Напри-

клад, у роботах із гендерного менеджменту можна прослідкувати застосування фемінітивів такими авторами як О. Аксьнова, І. Андрощук, О. Баніт, О. Вознюк, Л. Лук'янова, Н. Підбуцька, Т. Чернявська тощо. В соціально-психологічних дослідженнях лексеми використовували вчені О. Кікінежді, А. Книш, А. Кузьмін, Н. Савелюк, Л. Мороз і т.д.

Шляхом застосування методу вибіркового дослідження ми змогли дослідити праці вчених-політологів за останні 4 роки, які є актуальними на сьогоднішній день. Відтак, були проаналізовані роботи Г. Бондар, М. Бучина, Т. Воронової, В. Гошовської, О. Рудакевич, О. Ярош. До того ж у нашому дослідженні розглянуті праці Л. Даниленко, О. Жилінської, Ю. Секунової, Н. Савенюк, І. Товкун, які присвятили увагу гендерним аспектам політичного лідерства.

Не дивлячись на те, що «фемінітиви» досліджують в різних наукових сферах, їхня сприйнятева доцільність з погляду психолінгвістики як маргінальної галузі ще не досліджена.

Метою статті є визначення психологолінгвістичної специфіки сприйняття фемінітивів, що функціонують в науковому мовленні професійних політологів України та науковців, що займаються політичними дослідженнями. Досягненню поставленої мети можуть сприяти виконання наступних завдань: 1) об'єктивувати зміст поняття «фемінітив»; 2) здійснити оглядову аналітику використання фемінітивів у науковому дискурсі; 3) сформувані тематичні групи, що вживаються в науковому мовленні політологів та визначити їхню кількісну динаміку; 4) експериментально встановити психологічно сприйнятливу специфіку дослідження феномену «фемінітив». Виходячи з поставлених завдань, *об'єктом* дослідження є фемінітиви, що функціонують у наукових працях українських політологів, а *предметом* – їх психолінгвістична специфіка сприйняття.

Виклад основного матеріалу. Робота стоїть на стику декількох наукових напрямів – політологічному, соціолінгвістичному та психолінгвістичному. Як зазначає С. Остапчук «Лексико-граматична система мови є політичною. Її політична роль полягає в тому, що вона нормалізує нерівності між жінками й чоловіками, робить їх природними, звичними та непомітними» [14, с. 30].

Фемінітив – це термінологічне поняття, яке ідентифікує та позначає в жіночому роді осіб жіночої статі за професією чи родом діяльності. Т. Нестеренко доводить, що фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, які можуть вико-

ристовуватися не тільки на позначення професій або виду діяльності, а й «соціальним статусом, релігією (католик – католичка), переконаннями (соціаліст – соціалістка), місцем проживання (киянин – киянка), рисами та властивостями (розумник – розумниця, пліткар – пліткарка) та ін.» [13, с. 161].

Виходячи з того, що фемінітиви утворилися за допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- від іменників чоловічого роду, лексеми, що позначають політичні посади чи відносяться до політичної сфери діяльності ми можемо поділити на відповідні групи:

1) іменники на означення осіб жіночої статі, що утворилися за допомогою суфіксів -к : кандидатка, президентка, депутатка, міністерка, спікерка, парламентарка, лідерка, омбудсменка;

2) лексеми, де суфікс -иц-(я) приєднався до основи слова в чоловічому роді, який закінчується на -ник: радниця; керівниця, законодавиця, посадовиця, самовисуваниця, представниця (н-д, від політичної партії);

3) дефініції, в яких превалує суфікс -ин-(я): членкиня, політикиня, меркиня;

4) словотвори з суфіксом -ес-: адвокатеса, політикеса.

Загалом, сучасні вітчизняні дослідниці та дослідники, роботи яких пов'язані з суспільно-політичною сферою діяльності, в більшості випадків застосовують фемінітиви із додаванням лексеми «жінка», наприклад, жінка-лідер [4; 15; 21] (чи навпаки, лідер-жінка [4; 8; 12; 11]), жінка-керівник [4; 15; 21], жінка-міністр [5], жінка-трудолюбниця [15], жінка-менеджер [21], жінка-управлінець [21]. На нашу думку, більш граматично співзвучним було б застосовування слів: лідерка, керівниця, трудолюбниця тощо. Саме в такій формі застосовує фемінітиви науковиця Н. Савелюк «актуальною на сьогоднішній день залишається проблема формування позитивного іміджу саме *лідерок* у політиці. Пріоритетними в цьому контексті мають бути зусилля, спрямовані на розвиток дійсно партнерських взаємин між чоловіками та жінками як політиками й *політикинями* й утвердження реальної гендерної демократії» [17, с. 75].

Якщо ми розуміємо, що йдеться винятково про жінку в певній професії чи визначеній соціальній ролі, то доречно було б одразу це зазначати в жіночому роді. Наприклад, в контексті «частка жінок в управлінні вищого рівня є меншою, ніж їх частка як *керівників* середніх і низових ланок» [7, с. 248] можна замінити мовну одиницю «керівник» на «керівницю», а також у продовженні

викладеного статистичного аналізу: «У більшості країн (40 із 47 досліджуваних) частка жінок-керівників, законодавців і старших посадових (управлінських) осіб є меншою, ніж для керівників середньої ланки» [7, с. 248] органічніше б звучали словотвори «керівниця», «законодавиця», «посадовиця».

У роботі доктора політичних наук, професора М. А. Бучина знаходимо такі фемінітиви як «жінки-парламентарії» та «жінки-спікерки парламенту» [2, с. 58], а також в різних контекстах своїх робіт, присвячених гендерній проблематиці, вчений застосовує неодноразово вираз «представниці жіночої статі» [2; 3]. Кандидатка політичних наук В. Ф. Загурська-Антонюк, застосовує фемінітиви «представниця» та «жінка-політик», і в той же час говорячи про відомих політиків, називає приналежність їх до посад, які вони займали, в чоловічому роді: «... Юлія Тимошенко – *парламентарій*, а у минулому *прем'єр-міністр* України...», а також використовує лексеми «політики-актриси» і «політики-співачки» [9, с. 117].

Доктор політичних наук, професор О. Рудакевич у співавторстві з Д. Шуцькою використовують в своїх дослідженнях дефініцію «жінка-членкиня»: «...збільшення чисельності жінок-членкинь політичних партій, жіночих політичних партій і неполітичних об'єднань, активізується жіночий рух тощо» [16, с. 14], а також найбільш часто застосовувані політологами лексеми «жінка-лідер» та «жінка-політик». О. Кікініджі, наприклад, використовує словотвір «жінка-депутатка», і в той же час лексему «міністерка»: «Якщо у Верховній раді *жінок-депутаток* останнім часом побільшало, то в Кабміні тенденція до гендерного балансу й далі не спостерігається» та «В уряді Олексія Гончарука було шість *міністерок*» [10, с. 59].

Значну кількість фемінітивів знаходимо і в праці кандидатки політичних наук, доцентки Т. В. Воронової. Крім використання нею розповсюджених і вищезгаданих лексем «жінка-міністр» та «жінка-лідер» в її роботі «Участь жінок у політичних процесах сучасності (на прикладі країн ЄС): перспективи досягнення гендерного паритету в політичному житті» наявні дефініції «жінка-глава держави» і «жінка-глава уряду» [5, с. 27]. У політичних дослідженнях Ю. В. Секунової та І. І. Товкун виявлено значну кількість фемінітивів з активною частотою застосування у наступних співвідношеннях: «лідер-жінка»: 4, «жінка-лідер»: 5, «жінка-політик»: 6, «кандидати-жінки»: 2, «жінки-політичні лідери»: 3 [18].

Оглядова аналітика виявила, що «рекордсменкою» за вживанням фемінітивів в своїх роботах стала докторка політичних наук, професорка О. Ярош. Так, в її роботі «Гендерна тематика у виборчих преференціях політичних партій в Україні: моніторингові звіти» виявлено застосування фемінітивів 53 рази, з них: «жінки-кандидатки» – 7, «кандидатки» – 18, «самовисуваниці» – 2, «представниці» – 18 [20]. Крім того, О. Ярош в своїй праці, написаній англійською мовою у науковому закордонному виданні, використала дефініцію «women-soldiers» [23, с. 45]. Докторка політичних наук, професорка В. А. Гошовська теж застосовує в українській версії дефініції «військові-жінки» [6], і до того ж, лексему «жінки-біженки» [6]. На нашу думку, поняття «біженки» дуже добре корелюється без застосування лексеми «жінка», бо в самому понятті «біженка» вже закладений жіночий рід. Відтак, у виразі «велика кількість *жінок-біженок*, які виїхали разом із дітьми за межі України і потенційно позбавлені можливості брати активну участь у подоланні гуманітарної кризи всередині країни, формуванні політики повоєнного відновлення України, прийнятті загальнодержавних рішень під час війни» [6, с. 110] можна було б використати замість словосполучення «жінка-біженка» лише лексему «біженка». Крім того, вищезгадана науковиця у дослідженні «Information and Legal Support for the Implementation of a Gender Approach to Public Administration» застосовує лексеми «women-wookers» та «women mothers» [22, с. 156].

На нашу думку, дуже влучно, розкриваючи лідерство жінок в військовій сфері, вживає фемінітиви науковця Т. Храбан протиставляючи їх маскулінітивам: «...у збройних силах часто бойовий досвід є важливим фактором для призначення на посаду з підвищеною відповідальністю, а вимога обов'язкового бойового досвіду робить неможливим конкуренцію кваліфікованих *військовослужбовиць-лідерок* зі своїми *колегами-чоловіками*» [19, с. 164].

Однак в ході нашого дослідження стало зрозумілим, що домінантним серед політологів та політологинь залишається незастосування фемінітивів при зазначенні посад жінок, навіть, якщо наукова праця стосується безпосередньо гендерної проблематики. Наведемо такий приклад: «3 17 членів нового уряду 11 – чоловіки, 6 – жінки: *міністр* з питань розвитку громад та територій А. Бабак, *міністр* фінансів О. Маркарова, *міністр* освіти і науки Г. Новосад, *міністр* охорони здоров'я З. Скалецька, *міністр* соціаль-

ної політики Ю. Соколовська, *міністр* у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України О. Коляда» [1, с. 38]. Подібне фемінітивне граматичне навантаження зустрічаємо і в наступних наукових узагальненнях: «Це і свідомо поставлена мета – вибрати до парламенту держави більшу кількість жінок, і необхідність стимулювати створення фондів для фінансування жіночих виборчих кампаній; це вимоги введення квот для *кандидатів-жінок* у партійних списках. У 2019 р. вектор змінився у бік покращення. Так, *депутатами* Верховної Ради України IX скликання стали 87 жінок, що становить 20,5% від загальної кількості депутатів» [18, с. 71].

Якщо ми розуміємо, що мова йде виключно про жінку в певній професії чи визначеній соціальній ролі, то доречно було б одразу це зазначити в жіночому роді. Наприклад, в контексті «частка жінок в управлінні вищого рівня є меншою, ніж їх частка як *керівників* середніх і низових ланок» [7, с. 248] можна замінити мовну одиницю «керівник» на «керівницю», а також у продовженні викладеного статистичного аналізу: «У більшості країн (40 із 47 досліджуваних) частка жінок-керівників, законодавців і старших посадових (управлінських) осіб є меншою, ніж для керівників середньої ланки» [7, с. 248] органічніше б звучали словотвори «керівниця», «законодавиця», «посадовиця».

Задля виявлення особливостей психолінгвістичного сприйняття фемінітивів на рівні підсвідомості, авторами проведено експериментальне дослідження. Вибірковою сукупністю стали 80 студентів різних спеціальностей Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Анкетування проводилось протягом двох тижнів у листопаді 2023 року в режимі онлайн за допомогою Google Форми. Основна змістовна частина опитування включала 10 питань. Нами були представлені в анкетуванні фемінітиви на позначення роду політичної діяльності. Задля отримання необхідних результатів була використана методика семантичного диференціала (шкалювання) Ч. Осгуда, що пов'язана зі сприйняттям людини, аналізом її соціальних установок і особистісних смислів. До розгляду були представлені всі можливі варіанти іменників жіночого роду, що належать до політичної сфери діяльності, утворених суфіксальним способом (-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС): членкиня, посолка, міністерка, адвокатеса, політикеса, депутатка, амбасадориця, меркиня,

виборчиця, омбудсменка і, відповідно їх аналогі в чоловічому роді, які можна приміняти по відношенню до жінки. Респондентів попросили оцінити кожний фемінітив та його «опонент» за шкалою від -3 до +3. Результати дослідження показали, що в цілому опитуванні лояльно ставляться до фемінітивів і оцінюють їх здебільшого позитивно, але найбільшу перевагу вони віддали лексемам, які утворюються за допомогою суфікса -ЕС, а найменшу – фемінітивам, де використовується суфікс -К. Наприклад, 80% опитаних студентів поставили +3 фемінітивам «адвокатеса» та «політикеса», а найменше 60% за шкалою +1 набрали фемінітиви «міністерка» та «депутатка». Загалом, можна зробити висновки, що молодь емоційно готова для сприйняття і використання у мові фемінітичних лексем, хоча деякі фемінітиви потребують деякого удосконалення задля звучного фонетичного відтворення.

Висновки. Психолінгвістичний аналіз проведеного дослідження показав, що: 1) поняття «фемінітив» має широке значення і використовується не тільки на позначення професій або виду діяльності, а й соціального статусу, переконань, місця проживання, рис, властивостей та таке ін. Доведено, що феномен «фемінітив» – це міждисциплінарний об'єкт дослідження і доволі популярним стало його використання в політичній риторичі; 2) здійснена оглядова аналітика показала, що зберігається загальна наукова тенденція репрезентацій фемінітивів: здебільшого дослідники та дослідниці пишуть про посади жінок в чоловічому роді, додаючи лексичну одиницю «жінка» через дефіс чи взагалі залишають це писати в чоловічому роді; 3) в ході нашого дослідження було виявлено застосування політологами та науковцями, що піднімають проблемні політичні питання, 35 фемінітивів, з них частота застосування склала 164. Умовно ми поділили застосування фемінітивів науковцями-політологами на три тематичні групи:

– лексеми, що позначають приналежність жінок до певних держаних та політичних посад (наприклад, міністерка, депутатка, жінка-парламентарій тощо);

– дефініції, що підкреслюють їхні політичні ролі (на зразок, кандидатка, представниця, самовисуваниця, членкиня і т.і.);

– терміни, що визначають соціальний статус жінок (жінка-військова, жінка-керівниця, жінка-управлінець тощо).

4) проведене експериментальне дослідження серед студентської еліти показало, що молодь на

сьогоднішній день готова до сприйняття застосування фемінітивів в українській мові і, як наслідок, вони є психологічно готові до застосування останніх у майбутньому.

Список літератури:

1. Бондар Г. В., Михальюнок Д. В. Гендерна політика в системі публічного управління України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 4 (23). С. 34–41.
2. Бучин М. А., Данчук Г. Д. Гендерна рівність у політичній сфері як одна із складових реалізації цілей сталого розвитку ООН. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 1(57). С. 56–61.
3. Бучин М. А., Данчук Г. Д. Основні механізми забезпечення принципу гендерної рівності у виборчому процесі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2022. № 2 (54). С. 12–16.
4. Вознюк О. Концепція жіночого лідерства в контексті гендерної проблематики. *Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин* : збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (Львів, 16 червня 2023 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 136 с. С. 10–14.
5. Воронова Т.В. Участь жінок у політичних процесах сучасності (на прикладі країн ЄС): перспективи досягнення гендерного паритету в політичному житті. *Політикус : наук. журнал*. 2021. № 2. С. 26–31.
6. Гошовська В. А., Даниленко Л. І. Гендерна політика й політичне лідерство: стан і динаміка розвитку в сучасній Україні. *Наукові перспективи*. 2023. № 8 (38). С. 97–111.
7. Жилінська О. І., Горбась І. М., Прилуцька Т. Ю. Жінки в управлінні: український досвід і сучасні реалії. *Бізнес Інформ*. 2020. № 8. С. 245–250.
8. Заграй Л. Д., Федорук О. В. Психосемантичні конструкції лідерства у свідомості молоді: гендерний вимір. *Психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 1 (51). С. 86–101.
9. Загурська-Антонюк В. Ф. Гендерне питання в державному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 115–120.
10. Кікінежді О. М., Савелюк Н. М., Мороз Л. І. Соціально-психологічний феномен жіночого лідерства в Україні. *Вісник Національного університету оборони України* : збірник наукових праць. Київ : НУОУ, 2021. Вип. 2 (60). С. 56–63.
11. Кузьмін А. А. Політичні аспекти лідерства в гендерному вимірі. *Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій* (Тернопіль 27–28 листопада 2019). С. 132–133.
12. Кулеша-Любінець М., Ляхович Т. Гендерні особливості мотивації до лідерства у студентів університету. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. № 24. С. 59–68.
13. Нестеренко Т. До проблеми творення й уживання фемінітивів у сучасному українському дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36. Т. 2. С. 159–165.
14. Остапчук С. Гендерні аспекти мовлення: на прикладі сучасних україномовних друкованих ЗМІ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 13. С. 27–31.
15. Романюк О. Ф. Сучасні підходи до дослідження гендерних аспектів лідерства. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2021. Вип. 2(28) URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-228-2021/suchasni-pidhody-do-doslidzhennya-gendernyh-aspektiv-liderstva> (дата звернення: 03.12.2023).
16. Рудакевич О., Щуцька, Д. Гендерні аспекти політичного лідерства в Україні. *Соціально-політичні комунікації як чинник консолідації та демократизації українського суспільства* : щорічн. наук. праць. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 14.
17. Савелюк Н. М. Гендерний аспект політичного лідерства в Україні. *Протосоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: матеріали IV Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю* (Умань, 22 квітня 2021 р.). Умань : Візаві, 2021. С. 71–75.
18. Секунова Ю. В., Товкун І. І. Політичне лідерство в Україні: жіночий аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 69–73.
19. Храбан Т. Є., Сілко О. В. Жіноче лідерство у збройних силах : виклики та перспективи. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2023. № 4 (74). С. 161–168.
20. Ярош О. Гендерна тематика у виборчих преференціях політичних партій в Україні: моніторингові звіти. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції “Політичні партії і вибори: українські та світові практики”* (9 листопада 2019 року). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. Вип. 4. С. 82–90.
21. Aksonova O., Maslova Y. Establishment of gender management in the management sphere. *Journal of Education, Health and Sport*. Online. 4 December 2021. Vol. 11, no. 12, pp. 11–23.

22. Goshovska V., Balasynovuch N., Hryhorovych L. Information and Legal Support for the Implementation of a Gender Approach to Public Administration. *International Journal of Computer Science & Network Security*. 2021. Volume 21. P. 150–158.

23. Yarosh O. Ukraine's strategies of empowering women in peace-building: implementation of UN Security Council Resolution 1325 on women and peace and security. *The Copernicus Journal of Political Studies*. 2020. Issue 2. P. 33–48.

Vorchakova I. Ye. THE USE OF FEMINITIVES IN MODERN SCIENTIFIC POLITICAL DISCOURSE: THE PSYCHOLINGUISTIC DIMENSION

The article is devoted to the current problems of modern psycholinguistic discourse – the use of feminitives, i.e. feminine nouns, alternative to similar masculine concepts. The research takes place at the intersection of several scientific fields, such as linguistics, political science, gender studies, and social science. The work analyzes selected feminine lexemes recorded in the writings of modern political scientists. The material was lexical units that were selected from the scientific works of domestic scientists.

The focus of research attention is focused on the study of scientific works of Ukrainian political scientists and scientists who have devoted their works to political research in the last four years. The choice of analysis of the mentioned scientific materials is due to several factors: firstly, the adoption by the Cabinet of Ministers on May 22, 2019 of the new edition of the Ukrainian orthography, which allows the formation and use of feminine forms in the literary language, and the approval by the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine on August 18, 2020 changes to the national Classifier of professions; secondly, the scientific rhetoric of specialists in the field of political research provides an opportunity to show the maturity of the scientific community and the readiness of Ukrainian society to use gender-sensitive language in professional life; thirdly, the monitoring of this kind of publications over the last four years, after the adoption of the relevant normative acts, shows how much scientists studying the political aspects of women's professional realization are ready to use and present feminisms in their scientific works. It has been proven that scientists and, in most cases, female scientists use feminitives quite "sparingly", but if they do, it is not by the suffix method of creation, but by adding the definition "woman" to the word in the masculine gender, for example, "woman-leader", "female manager" etc.

In the work, an attempt was made to objectify the meaning of the concept of "feminitive" and an overview analysis of the use of feminitives in scientific discourse was carried out. The thematic groups used in the scientific speech of political scientists are formulated and their quantitative dynamics are determined. On the basis of the conducted sociological experiment, the psychologically receptive specificity of the study of the "feminitive" phenomenon was established.

The main methods of scientific research are the method of analysis and synthesis of theoretical and factual material and word-formation analysis of texts where feminitives are used. As an experimental study, a questionnaire was conducted using the semantic differential method of Ch. Osgood.

Key words: feminitives, political studies, lexemes, feminine words, psycholinguistic dimension.

Умрихіна Л. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЗНАЧЕННЄВІ ДОМІНАНТИ ОПТАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ СТРУКТУРНОЇ СХЕМИ N_1Vf_{OPT}

*Стаття присвячена аналізу функціонально-семантичної специфіки одного із формально-граматичних типів оптативних конструкцій. Основну увагу зосереджено на продуктивному потенціалі двоскладних дієслівних конструкцій структурної схеми N_1Vf_{opt} у плані вираження відтінків основного значення, можливих семантичних нашарувань, контамінацій різномодальних значень. У результаті аналізу фактичного матеріалу виявлено спектр значень, що домінують за частотністю функціонування й органічністю вираження окремих бажальних відношень у структурі питомого типу синтаксичних одиниць. Такими є окремі значення оптативної семантики, як-от: власне бажання, бажання-жалкування, бажання доцільного. Публікація пропонує короткий огляд специфічних семантико-граматичних рис оптативних конструкцій зі значеннями власне бажання, жалкування й бажання доцільного. Щодо кожного значення подано опис типової бажаної ситуації в проекції на позицію мовця й потенційного виконавця бажаної дії. Звернено увагу на темпоральне віднесення пропозитивної ситуації у бік майбутнього чи минулого. Акцентовано на значущості ступеня потенційності реалізації бажаної ситуації у вираженні окремих значень. Розглянуто характер і спосіб пропозитивного ускладнення змісту оптативних конструкцій. Вказано на роль суб'єктивно-модальних часток, що постали на основі модифікації основної формотворчої частки *би*, у творенні семантичних нашарувань і контамінацій. Також зазначено про важливість аналізу контекстуального оточення під час тлумачення значеннєвої специфіки вміщених у нього оптативних одиниць. Результати дослідження, подані в розвідці, спонукають до подальших пошуків імпліцитних смислів в семантиці оптативних конструкцій інших структурних схем й виявлення в них унікалії іншої значеннєвої природи.*

Ключові слова: модальність, потенційність, ірреальність, бажальність, власне ірреальність, ірреально-потенційність.

Постановка проблеми. Оптативні конструкції структурної схеми N_1Vf_{opt} (N – іменник, $_1$ – називний відмінок, Vf – дієвідмінюване дієслово, $_{\text{opt}}$ – оптатив) належать до синтаксичних одиниць – репрезентантів оптативної модальності. Дослідження категорії модальності залишається однією з найактуальніших проблем у теоретичному мовознавстві. Широта і різноманітність її компонентного складу, функціональна взаємодія семантичних складників, різнорівневість засобів вираження, багатоаспектність вияву тощо – усе це ускладнює однозначне витлумачення цього унікального мовного феномена. Дискусійними залишаються питання функціонально-семантичної та формально-граматичної організації модально орієнтованих синтаксичних конструкцій. Оптативна модальність є найменш досліджуваним й недостатньо вивченим мовним явищем в українському мовознавстві.

Мовна природа модальності завжди викликає дискусії й спричиняє появу різних точок зору на склад її окремих значень, способи вираження,

ранжування модально орієнтованих конструкцій тощо. Складність оптатива як мовного феномена – виразника суб'єктивного відтворення дійсності й пропонованого мовцем ірреального стану речей – взаємозумовлює проблемність кваліфікації як самої оптативної модальності, так і її граматичних показників. Труднощі теоретичного висвітлення природи оптативних конструкцій і сукупності їхніх функціонально-семантичних типів виявляються в недостатньому опрацюванні загальної теорії модальності, специфіки її граматичного вираження, взаємодії різносистемних рівнів організації, первинних і вторинних функцій, семантичних і асемантичних явищ тощо. Потреба дослідження специфіки мовного вираження суб'єктивної модальності засобом синтаксичних конструкцій взаємозумовлює необхідність класифікувати їхні основні функціонально-семантичні типи. Аналіз особливостей значеннєвого наповнення оптативних конструкцій структурної схеми N_1Vf_{opt} є частиною комплексної наукової роботи, орієнтованої на відповідну систематизацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українському мовознавстві порівняно мало наукових розвідок, за об'єкт розгляду яких обрано оптативну модальність та специфіку її репрезентації в мові. Першим комплексним дослідженням семантики оптатива та засобів її вираження в сучасній українській мові стала дисертаційна праця Л. В. Умрихіної. В останні роки у вітчизняному науковому просторі з'явилися роботи, що тією чи тією мірою стосуються проблеми оптативності, як-от: Я. А. Баранцева, І. І. Гордінської, Н. М. Костусяк, В. Ю. Маркітанової, В. Омеляненко, О. І. Приймачок, С. В. Скомаровської, З. Р. Тищенко, І. А. Шаповал. Дискусійними виявляються питання сутності оптативної модальності, формально-граматичної й функціонально-семантичної кваліфікації її синтаксичних репрезентантів. Помітним явищем є витлумачення оптативних конструкцій як таких, що виражають бажальне значення без урахування диференціації модальності щодо її зовнішньо-синтаксичної і внутрішньо-синтаксичної реалізації.

Метою статті є виявлення специфіки оптативних конструкцій структурної схеми N_1Vf_{opt} щодо репрезентації функціонально-семантичних різновидів.

Виклад основного матеріалу. Оптативні конструкції N_1Vf_{opt} – це двоскладні конструкції, структуровані на основі вихідної схеми N_1Vf відповідно до синтаксичного ірреального способу, моделювання якого ґрунтується на видозміні дієслова-присудка у форму морфологічного бажального способу (за допомогою форми дієслова минулого часу у поєднанні із суб'єктивно-модальною часткою *би*) або через уведення службового дієслова *бути* тієї ж форми. Підмет виражений іменником або займенниковим іменником у формі називного відмінка. Основна семантика схеми – бажане відношення між суб'єктом та його предикативною ознакою – дією або процесуальним станом. Також вони можуть передавати бажане відношення між двома абстрактно представленими діями або дією та її кваліфікативною ознакою.

Синтаксичні конструкції названого типу структурування виявляють найбільшу продуктивність у вираженні таких окремих значень: власне бажання, бажання-жалкування, бажання доцільного.

Виражаючи власне бажання, оптативні конструкції структурної схеми N_1Vf_{opt} демонструють ірреально-потенційну картину бажаного в «рафінованому» вияві, без значного ускладнення семантичної структури. Для акцентуації важливості

бажаного часто слугує видільно-модальна частка *хоч* у комплексі з основною модальною *би*. Препозитивність цієї складеної частки, що вносить значення посиленого бажання, забезпечує сприйняття названої ситуації як значущої для мовця: *Хоч би свекруху скоріше чортяка узав!* (Панас Мирний); *Хоч би це сталося* (І. Роздобудько); *Хоч би вже се місто скоріше кінчилось* (Панас Мирний).

Значущість реалізації бажаної ситуації, що підкреслено за допомогою такого засобу, здебільшого доповнює загальну семантику оптативних конструкцій, у яких дія проєктована на третю особу. У разі різноспрямованості суб'єкта мовлення і потенційного діяча вірогідність здійснення задуманого є нижчою як порівняти із ситуацією сподівання на власні сили. Тому бажання може набувати стану палкого жадання: за непевності в чужих силах лишається прийняти сподівання на його здійснення. Так, покладаючи надію на третій суб'єкт-неістоту, а саме дерев'яну споруду, що її здатність триматися із вагою на плаву може коштувати людям життя, мовець продукує оптативне висловлення, позначене найвищим виміром психологічної напруги, виявом інтенсивного почуття: *І страх, і допитливість змішалися в думках і почуттях хлопчика. Скільки тут води! Широчінь – ніякий плавець не подолає. І глибоко – як не вдивляйся, дна не побачиш, тільки темна безодня – у-у-ух! Хоч би пором витримав!* (Т. Хадкевич).

Оптативні конструкції структурної схеми N_1Vf_{opt} здебільшого використовують для вираження власне ірреальної бажальності, що за неї бажана ситуація є фактично нездійсненою: або через перерваний зв'язок із подіями минулого плану, або взагалі через неймовірність існування ситуації в дійсності. Це детерміновано морфолого-синтаксичними особливостями дієслівної форми як конституційного центра оптативної конструкції, що пов'язано з історичним процесом утворення дієслівного умовного способу, який в оптативних конструкціях постає як функціонально видозмінений. Дієслово на *-в*, як складовий компонент форми ірреального способу, відзначається позачасовістю, зберігає, проте, формальний показник минулого часу. Тому така форма є найбільш прийнятною для вираження оптативного значення в конструкціях, що в них бажана ситуація стосується плану минулого.

Власне ірреальна бажальність представлена оптативними конструкціями бажання-жалкування. Це значення не передбачає сподівань на майбутнє здійснення бажаного, натомість

позначено емоційною оцінкою, представленою, як правило, імпліцитно, як-от: жалю, невдоволення, розпачу, досади, обурення. Через неможливість здійснення ситуації в майбутньому мовець задовольняється виходом емоційної реакції щодо отриманого факту дійсності. У результаті постає негативне сприйняття картини подій та явищ, що спричиняє бажання отримати позитивно оцінену ірреальну ситуацію. Оптативна конструкція одночасно демонструє наявний негативний наслідок від нереалізованого та ірреальне бажання щодо перетворення цієї ситуації. Тож бажання-жалкування відрізняє додаткове негативно-оцінне значення.

Для конструкцій жалкування помітним є превалювання частки *коли б / якби*, яка надає загальному значенню відтінку умовності. У разі бажання-жалкування певність у реалізації ситуації нульова (вона постає як реальна лише з огляду можливого світу в свідомості мовця на момент висловлювання). Транспонована з умовної функції, частка *коли б / якби* сприяє вираженню відтінку зумовленості: *Було б легше, коли б (якби)...* = *Було б легше за умови...* Ідеться про зумовленість, що впливає із семантики конструкції. Легко припустити, що наслідком здійснення бажаної ситуації могло б стати моральне полегшення від тривалого відчуття чогось негативного. Конструкції із таким відтінком значення мають потенціал до розгорнення її пропозиції у складну структуру з умовно-наслідковим відношенням *Якби здійснилася ця ситуація, існувала б зараз ситуація інша, позитивна*. Частка *коли б* навіть у значення умовного способу вносить відтінок сильного ступеня бажання, найбільш віддаленого від його реального здійснення. Тому бажання має характер уявної, важко здійснюваної мети, мрії. Такі конструкції можуть входити до складу умовно-наслідкових речень, що в їхній головній частині міститься висока оцінка бажаного: *Як би було добре, якби це здійснилося*. Тому інтерпретація змісту конструкцій бажання-жалкування з часткою *коли б* припускає таку трансформацію: *Якби це здійснилося, було б добре: Коли я б хоч знав тоді* (Є. Гуцало); *Коли б хоч ми повінчалися, а то тепер осталась, як билина!*.. (Г. Квітка-Основ'яненко).

Додаткового граматичного підкріплення відтінку зумовленості надають службові форманти в комбінаціях *та якби от, от якби, та коли б, коли б то*.

Комбінування умовних часток із часткою *хоч* сигналізує про частковість бажаної ознаки: мовець відчуває невдоволення через нездійснення

хоча б мінімуму від потрібного. Частка *хоч би* в конструкціях жалкування також сприяє створенню цього відтінку значення: *Мусій Завірюха став припрошувати гостей: – Кушайте, це все наше, мічурінське... Устим Павлюк сад розвів, як був головою... А тепер дерева то хіба що – не при Радивонові ростуть? Хоч би старий лис закинув слово про Радивона* (К. Гордієнко); *Гриць мовчав – хоч би тобі ротом повів* (Д. Яворницький).

Іноді про такий семантичний відтінок свідчить нагромадження службових формантів: складеної частки *хоч би ж* та сполучника *та* в препозиції: *Зінька схвильовано задихала... Тільки й промовила розгублено: – Та хоч би ж я була дома попередила!* (А. Головка).

Уведення службового дієслова *бути* у відповідній формі є граматичною надлишковістю, яка, проте, сприяє рельєфності семантичної структури. За допомогою цього легко встановлюваним видається характер віднесеності бажаної картини до власне ірреального світу. Тож цей формант додатково маркує значення жалкування.

За допомогою конструкцій зі значенням бажання доцільного суб'єкт мовлення пропонує власний погляд щодо доречності чиєїсь поведінки – майбутньої або минулої. Відповідні оптативні конструкції пропонують бажану ситуацію як необхідність для реалізації третьою особою. Потреба в актуалізації конкретного діяча (не-мовця) та його дії вимагає їхніх граматичних виразників, що відповідає структурі оптативних конструкцій типу $N_1 V_{\text{opt}}$.

Конструкції бажання доцільного виявляють додаткове, окрім бажального, значення доцільності, що сягає сфери дебітивної модальності. Потреба бажаної ситуації спричинена тим, що мовець не просто бажає здійснення чогось немотивованого, а визначає певну ірреальну ситуацію як доцільну – корисну, потрібну, необхідну. Продукування висловлень, оформлених за допомогою таких конструкцій, відбувається на фоні емоційно-розважливої поведінки мовця. У цьому разі він не просто дає вихід емоційно насаженій думці, спричиненій невдоволенням щодо нездійснення ситуації, а пропонує обдумане бачення потенційної картини речей. Вибір доцільного є суто суб'єктивним, він може не збігатися із соціально-прийнятими нормами чогось загальновианого як позитивне.

Зміст бажання доцільного передає модель-ідентифікатор *Хочу, щоб це здійснилося, оскільки вважаю це доцільним*, синонімічне із *Слід би цьому здійснитися*.

Бажання доцільного в проекції на майбутнє відповідає потенційно-ірреальній модальності: *Канал „Золота жила” скоро омертвіє <...> ніхто не глядів, не чистив, і скоро він осунувся, замілів, затягся гнилою водою і так стоїть дотепер. А жаль! Панів відколи вже нема? Хай би цей канал потрудився на тих, хто його викопав. Ніхто не хоче взятися за нього* (В. Земляк); *<Ігумен сильно захворів. Лікар каже:> – Для ченців, то він велика гроза, а як для нашого братчика, то добрий чоловік: нехай би ще в світі пожив* (Д. Яворницький); *Вона знає лише ту одну просьбу до господи бога. І всі нехай би про се знали* (О. Кобилянська).

У разі з власне ірреальною бажальністю конструкції пропонують результат роздумів мовця над ситуацією плану минулого. Здатний із плином часу оцінити всі «за» і «проти», він тепер може висловити міркування щодо доцільності, правильності, корисності, а тому необхідності здійснення в минулому певної ситуації. Пропозитивний зміст оптативних конструкцій із таким значенням може бути розгорнутий як *Було б добре, якби здійснилося те, що хочу, оскільки вважаю це доцільним – необхідним, корисним, доречним, потрібним*, що синонімічно з дебітивною конструкцією *Слід би було цьому здійснитися*. У загальній семантичній структурі конструкцій поєднано одразу два смислові плани щодо бажання здійснення ситуації та визнання її доцільності: *Шкодує, що забувся покласти під стіл шматок сиру, хай би собі Павичка клювала* (В. Земляк); *Далебі, в цю Мить Лучченко шкодував, що він один в канцелярському покої. Послухали б сотники та осавули. Ото було б посміховисько!* (Н. Рибак); *Я голосно зсміялася, так себе цим здивувавши, що мало не впала з ровера. «Мала би сором: кокетувати посеред вулиці», – посварила себе подумки* (С. Андрухович).

Вибір якоїсь однієї ситуації з-поміж двох альтернатив пов'язаний із вираженням значення преференційності. Найчастіше кваліфікація бажаної ситуації як кращої лексично виражена засобом відкомпаративної частки *краще (ліпше, лучче)*, що функціонує разом з обов'язковою суб'єктивно-модальною часткою *би*: *О, краще б він сидів удома й не поринав у тонке мереживо своїх поетичних мрій!..* (В. Міняйло); *Папа всміхається, але якось так гірко, криво, жалісно, краще б уже він не всміхався зовсім* (Ю. Смолич); *Краще б вона заперечувала, краще б збрехала, обуреним я почувався набагато щасливішим* (П. Загребельний); – *Як так мислиш, Гуляйдень, краще б дома сидів на печі, – задиркувато мовив молодик. – Чого вою-*

вати пішов? (Н. Рибак); *Чого ж тоді гризти ні в чому не повинні квіти? Хай би він краще гриз свої лікті!* (О. Ковінька); *Краще б вона того не казала, не гнівила батька* (К. Гордієнко).

Відтінку частковості бажаного надає частка *ужє* в поєднанні з *краще б*: *Вона побачила його вже з тамбура, притисла вільну, без прапорців, руку до грудей і дивилася на нього, стражденно, жалібно усміхаючись. Краще б уже не усміхалася!* (Гр. Тютюнник).

Значення бажання доцільного може набувати додаткового підкріплення значущості бажаного через вказівку на негативні наслідки його нездійснення. Оптативні конструкції в цьому разі вміщені в зіставно-протиставний контекст, що в ньому негативно оцінений минулий стан речей протиставлено наявному. Вони розташовані в препозиції або як частина складного речення, або як окреме речення в складному синтаксичному цілому. Друга частина складного пропозитивного змісту, що в ній представлена здійснена негативна ситуація, часто відкривається специфічними сполучниками та службовими поєднаннями *а, а то, а не, так, так ні, ні вже, ні, аж*: *Парубкував би собі, аж треба йому в громадські справи втручатися!* (К. Гордієнко); *Знову німа німота обняла хату. Коли б Пріська мовчала, а то вона й не перестас – лементує* (Панас Мирний); *Одна поп-зірка все співає: «У слов'янки губи, як рахат-лукум». Ну співала б – як малина, як горобина, як конфітур, як мед. Ні, подавай їй східні солодоці, в контексті усіх тих теперішніх воєн* (Л. Костенко).

Протиставлюваний компонент, що стосується негативної ситуації, здійсненої в минулому, може бути представлений як незакінчене речення, де він обмежений лише функцією службових частин: *А то... ; Так... ; Та... .* У разі з оптативними конструкціями, що в комплексі з ними функціонують такі перервані структури, незакінченість формального вираження значення не впливає на його вираження. На нього вказує препозитивна оптативна конструкція зі значенням ствердження необхідного, імплікуючи в такий спосіб негативно-оцінне значення. До того ж службові чинники дозволяють домислити недовисловлену думку й відтворити її зміст. Іноді за незакінченими конструкціями слідує детальне розтлумачення змісту незавершеної до того фрази: *Писати до мене по-українському на відкритті... компроментувати мене!.. Ну, взяв би і написав би «по-російському»... А то... – Макар Іванович здвиг плечима і сердито подер відкритку на дрібненькі шматочки* (М. Коцюбинський). Комплекс службових формантів: вигук *ну,*

сполучення видільно-модальної частки віддіє-
лівного походження *взяв* з обов'язковою модально-
ною *би* в поєднанні зі сполучником *і* – сприяє
вираженню додаткового відтінку значення – рап-
товості, несподіваності, рішучості як характерис-
тики бажаної дії.

Сполучник *і*, розташований препозитивно
до основної частки, підсилює основне значення,
рельєфніше відбиваючи власне ірреальну бажаль-
ність. Він налаштовує на сприйняття пропоно-
ваної в оптативній конструкції ситуації як такої,
що має зв'язок із попередньою, позитивно оціне-
ною: *Я й думаю: от щасливі люди. Як ось... Що ж
«ось»? І хай би так раювали. Так... Слухаю:
зують Марусю додому, щоб віддати у прийма
до городського міщанина* (А. Тесленко).

Висновки. Синтаксичні конструкції струк-
турної схеми N_1Vf_{opt} виявляють найбільшу про-
дуктивність у вираженні таких окремих значень:
власне бажання, бажання-жалкування, бажання
доцільного. Конструкції власне бажання відрі-
зняються неускладненою пропозитивною структу-
рою, що зумовлено характером зображуваної ірре-
ально-потенційної картини – подання бажаного

у «чистому» вигляді. Їм притаманне превалювання
препозитивної суб'єктивно-модальної частки *хоч
би*, що інтенсифікує виражене бажання. Показо-
вою ознакою конструкцій власне бажання є пере-
важна різноспрямованість суб'єкта потенційної
дії і мовця. Структура синтаксичних конструкцій
 N_1Vf_{opt} зумовлює частотність вираження власне
ірреальної картини бажаного, як-от значення
бажання-жалкування. Конструкції із цим значен-
ням відрізняються додатковою негативно-оцін-
ною семантикою. Частка *коли б / якби* може нада-
вати відтінок умовності, а в поєднанні із часткою
хоч вказують ще й на частковість бажаної ознаки.
Конструкції бажання доцільного демонструють
контамінацію оптативної і дебітивної модаль-
ності. Вони можуть презентувати як власне ірре-
альність, так й ірреально-потенційність. Додат-
кове значення преференційності маркує частка
краще б / ліше б / краще б, а в поєднанні з *уже* –
відтінок частковості. Часто такі конструкції функ-
ціонують у зіставно-протиставному контексті.
Другу частину складного пропозитивного змісту
можуть відкривати відповідні службові маркери:
а, а то, а не, так, так ні, ні вже, ні, аж.

Список літератури:

1. Гуйванюк Н. В. Слово – речення – текст. Чернівці : Чернівецький національний університет. 2009.
2. Ткач П. Б. Значення преференційності та способи його вираження в українській мові: дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2004.
3. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивно-модальності : монографія / [наук. ред. А. П. Загнітко]. Тернопіль, 2003.
4. Умрихіна Л. В. Семантика оптатива та засоби її вираження в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2007.
5. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2001.
6. Шинкарук В. Д. Модус і диктум у структурі речення: автореф. ... доктора філол. наук. Київ, 2003.
7. Abraham W. Modality in Syntax, Semantics and Pragmatics. Cambridge University Press, 2020.
8. O'Sullivan. It would be the time to discuss the optatives. Understanding the Syntax of the Optative from Protagoras to Planudes. URL : <https://www.cambridge.org/core/journals/antichthon> (дата звернення 01.11.2023)
9. Palmer F. R. Modality and English Modals. London and New York: Longman, 1990.

Umrykhina L. V. MEANING DOMINANTS OF OPTATIVE CONSTRUCTIONS OF THE STRUCTURAL SCHEME N_1Vf_{opt}

The article is deals with analysis of the functional-semantic specificity of one of the formal-grammatical types of optative constructions. The main attention is focused on the productive potential of two-compound verb constructions of the N_1Vf_{opt} structural scheme in terms of expressing shades of the main meaning, possible semantic layering and contamination of multimodal meanings. As a result of the analysis of the actual material, a spectrum of meanings was revealed. They dominate in frequency of functioning and the organic expression of certain desired relations in the structure of a specific type of syntactic units. Such are the individual meanings of optative semantics, such as: proper desire, desire-regret, desire for the expedient. Therefore the publication offers a brief overview of the specific semantic and grammatical features of optative constructions with the meanings of proper desire, regret and desire for the expedient. For each meaning, a description of a typical desired situation is provided in the projection onto the position of the speaker and the potential executor of the desired action. Attention is drawn to the temporal reference of a pro-positive situation to the future or

---

*the past. Emphasis is placed on the significance of the degree of potentiality of realizing the desired situation in the expression of individual meanings. The nature and method of propositive complication of the content of optative constructions is considered. The role of subjective-modal particles, which appeared on the basis of the modification of the main formative particle **бу**, in the creation of semantic layers and contaminations, is indicated. The importance of analyzing the contextual environment during the interpretation of the semantic specificity of the optative units included in it is also indicated. The results of the research presented in the survey encourage further searches for implicit meanings in the semantics of optative constructions of other structural schemes and the identification of unique features of a different meaning nature in them.*

Key words: *modality, potentiality, unreality, desirability, actual unreality, unreal-potentiality.*

Філатенко І. О.

ПВНЗ «Київський медичний університет»

МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ СТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ЕФЕКТУ В МАСМЕДІНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ

У статті розглядається специфіка реалізації прагматичного ефекту метафори в політичному дискурсі сучасних українських засобів масової інформації. Прагматичний вплив сучасних політичних метафор аналізується крізь призму когнітивної лінгвістики (прагматичний і когнітивний аспекти розглянуто в тісній взаємодії). Доводиться, що метафоричні моделі мають прагматичний потенціал. Під метафоричною моделлю розуміємо не поняттєву сферу-джерело з усіма можливими зв'язками її елементів, а динамічну структуру, що розкриває когнітивний механізм утворення метафори, демонструє взаємодію сфери-джерела і сфери-мети.

Насамперед прагматичний потенціал метафоричної моделі реалізується за допомогою оцінки та емотивності. Кожного разу, інтерпретуючи конкретні метафори, адресат звертається до представлених в довготривалій пам'яті перетинів між поняттєвими сферами, тобто реципієнт апелює до метафоричної моделі, сфера-джерело якої і містить зазначені смисли. Отже, прагматичні характеристики метафоричної моделі проєціюються на її похідну подібно до того, як родова ознака накладає відбиток на видову. Таким чином політична метафора отримує пейоративну або меліоративну аксіологічну маркованість. Метафоричній моделі також властиве емотивне забарвлення, оскільки емоції є результатом деяких форм когнітивної діяльності, мають когнітивну природу. Зокрема, поняттєва сфера-джерело моделі «Політичні реалії – це театр» має такі прагматичні смисли, як фальшь, нецирість, удаваність.

У процесі об'єктивізації метафоричної моделі актуалізуватися може також не лише окремий фрейм або слот, а ціла низка типових фреймів, тобто така метафорична структура постає в «розгорнутому» вигляді. Представлені фрейми (фрагменти відповідної концептуальної сфери) перетинаються, накладаються один на одного, внаслідок чого поняттєва сфера-джерело постає максимально рельєфно. Це сприяє усвідомленню реципієнтом двоплановості цих одиниць, а отже, і реалізації їх прагматичного потенціалу. Також приналежність актуалізованих слотів до нижніх рівнів фреймів визначають прагматичні характеристики сучасних політичних метафор у дискурсі українських медіа.

Ключові слова: політична метафора, метафорична модель, прагматичний вплив, дискурс мас-медіа, сфера-джерело, сфера-мета, фрейм, слот.

Постановка проблеми. Проблеми «Мова і політика», «Мова і ідеологія» увійшли до кола лінгвістичних інтересів порівняно недавно. Як зазначається в низці досліджень, вивчення в 50-х роках дискурсу націонал-соціалізму в Німеччині стало відправною точкою в розробці цього напрямку (див., наприклад, [1]). Зростання інтересу дослідників до цієї проблематики спричинило появу значної кількості наукових праць і зумовило виникнення нової галузі знань, що знаходиться на перетині різних наукових парадигм, – політичної лінгвістики (докладніше див.: [2]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашій країні, особливо останнім часом, частіше з'являються наукові доробки, в яких аналізуються

різні мовні та мовленнєві засоби, комунікативні стратегії, тактики, прийоми впливу на аудиторію, її свідомість та як наслідок – поведінку. Отже, під пильною увагою науковців закономірно опинилася система когнітивно-дискурсивного, комунікативного, прагматичного та лінгвокультурологічного напрямів. Зокрема, вони представлені в працях таких вітчизняних вчених, як О. Ковальова [3], Н. В. Кондратенко [4], Г. Г. Почепцов [5], К. С. Серажим [6] та ін. У межах досліджень політичного дискурсу пріоритетним об'єктом вивчення стала політична метафора (Х. П. Дацишин [7], Н. В. Кабанцева [8], Н. В. Солодовнікова [9], О. М. Чадюк [10], В. Кравченко [11]), оскільки саме ця одиниця має здатність формувати

та структурувати мовну картину світу та водночас здійснювати прагматичний вплив на адресата. Вважаємо, що у дослідженні цього феномену найбільш плідним є комплексний, когнітивно-прагматичний підхід. На думку українського дослідника Г. Г. Почепцова [12, с. 22], саме здатність обробки інформації людиною, її репрезентація, тобто когнітивний фактор, є однією із базових складових впливу як такого.

Метою статті є опис механізму формування прагматичного впливу політичної метафори крізь когнітивну призму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасного політичного дискурсу України дозволив виявити низку актуальних метафоричних моделей: *«політичні реалії – це спорт»* (політичний спаринг-партнер; матч «Президент – опозиція»), *«політичні реалії – це економічні відносини»* (політичний бартер; на торговій сесії парламенту зросли котирування статей бюджету), *«політичні реалії – це хвороба»* (український парламент уражений вірусом бікамералізму; загострилася хронічна конституційна лихоманка) і т. д. Під метафоричною моделлю розуміємо не поняттєву сферу-джерело з усіма можливими зв'язками її елементів, а динамічну структуру [13], що розкриває когнітивний механізм утворення метафори, демонструє взаємодію сфери-джерела і сфери-мети. (Про теорію концептуальної метафори докладніше див. [14]).

У спеціальній літературі представлена точка зору, згідно якої похідні традиційних метафоричних моделей (чи так звані «мертві», «трафаретні» метафори) виконують тільки функцію моделювання і впливати в прагматичному аспекті не можуть. Зупинимося на цій тезі детальніше. На думку деяких дослідників (докладніше: [15]), одиниці, утворені за моделлю «Суперечка – це війна», належать до «мертвих» метафор. Отже, згідно з цією точкою зору, такі мілітарні метафори виконують виключно функцію моделювання. Серед прикладів наводяться метафори на кшталт *режим убив закон, наступ на духовні цінності, зброя брехні продовжують стріляти*. Неважко помітити, що ці одиниці є похідними так званої мілітарної метафоричної моделі, тобто згідно з висунутою тезою, виконувати функцію прагматичного впливу не можуть. Проте обмеження таких метафор виключно моделюючою функцією вважаємо не виправданою. Вочевидь, регулярність актуалізації певних метафоричних моделей у політичному дискурсі обумовлюється не лише їх статусом засобу пізнання, категоризації та моде-

лювання дійсності, але і здатністю здійснювати прагматичний вплив на адресата. Звернемося до досліджуваного матеріалу й обґрунтуємо це положення.

«Іншими словами, ми є свідками детально спланованого політичного спектаклю (дуже схожого на драму), де кожен відіграє (або думає, що відіграє) відведену йому роль. Звичайно, це не дуже демократично, однак гра вартує ризику для її ініціаторів, тим більше, що глядач (тобто народ) не відрізняється примхливістю політичних смаків» (Волинь. Режим доступу: [https://www.volyn.com.ua/news/7743-politichniy-spektaklb.html]).

Безумовно, метафори *спектакль, відігравати роль, глядач* узуальні. Проте модель, за якою вони утворені (*«політичні реалії – це театр»*), не лише не втратила актуальності, але і зайняла провідне місце в сучасному політичному дискурсі України. Її регулярне використання обумовлено зручністю надання інформації, ефективністю використання в моделюванні концептуальної картини політичної дійсності. Водночас залучення мовних / мовленнєвих одиниць, позбавлених прагматичних характеристик, не узгоджувалося б із прагненням адресанта політичної метафори вплинути на реципієнта, а отже, воно не отримало б такого значного поширення у вітчизняному політичному дискурсі.

Ця очевидна невідповідність і дозволяє стверджувати, що метафоричні моделі мають прагматичний потенціал. Зокрема, поняттєва сфера-джерело згаданої моделі (ТЕАТР) має такі прагматичні смисли, як *фальш, нещирість, удаваність*, які, власне, і є мотивуючою базою найменування. Кожного разу в процесі інтерпретації конкретних метафор адресат звертається до представлених у довготривалій пам'яті перетинів між поняттєвими сферами. Іншими словами, реципієнт апелює до узагальненої схеми (метафоричної моделі), сфера-джерело якої і містить зазначені смисли. Отже, прагматичні характеристики метафоричної моделі проєціюються на її похідну подібно до того, як родова ознака накладає відбиток на виду. Усвідомлення політичної дійсності як театру, де імітується реальне життя, оцінюється адресантом та адресатом негативно, внаслідок чого метафори-похідні цієї моделі в переважній більшості випадків характеризуються пейоративною аксіологічною маркованістю (на підтвердження цієї тези див., наприклад, [16]).

Оцінка – не єдиний компонент, що реалізує прагматичний потенціал метафоричної моделі. Як зазначається у спеціальній літературі, їй властиве і емотивне забарвлення. У зв'язку з цим важливою

видається когнітивна основа емоцій. Адже вони, на думку А. Ортоні, Дж. Клоура, А. Коллінза, походять швидше з когнітивної інтерпретації навколишньої дійсності, аніж із самої дійсності. Зрештою емоції, згідно з згаданими вченими, можуть бути розглянуті як результат деяких форм когнітивної діяльності, оскільки концептуалізація ситуації певним чином дає можливість для вираження емоцій деякого типу. Спектр емоцій, потенційно властивих моделі «*політичні реалії – це театр*», широкий. Наразі обмежитися вибором однієї з них неможливо, оскільки об'єктивного критерію, який дозволяє визначити конкретну емоцію, що переживається адресатом, поки що не існує [17, с. 324]. У цілому відзначимо, що емотивність цієї моделі відображає неприйняття саме такої політичної дійсності.

Вважаємо, що закріплена оцінка й емотивність є основними складовими, які реалізують прагматичний потенціал метафоричної моделі, але не єдиними. Розглянемо інший приклад об'єктивації одиниці «*політичні реалії – це театр*».

«В усіх інших аспектах головні актори української політичної сцени використовуватимуть старі конспекти, репліки з давно завчених п'єс. Навіть костюми, вочевидь, не сильно змінюватимуться. Хоча, хто знає (щодо костюмів) <...> Спробуємо виступити театральними критиками і спрогнозувати, що відбуватиметься на сцені. Підпільні контрамарки (неофіційний старт виборчої кампанії) та чутки серед професійних театралів, дозволяють стверджувати, що акторська трупа театру приготувала п'єсу на чотири дії. Проте не традиційно для традиційного театру – не поділивши головну роль – кожна внутрішньотрупна фракція зіграє головну роль сама і у своєму власному акті. Окрім того, не маючи терплячки і побоюючись, що публіка не досидить до кінця, всі чотири акти зіграють одночасно (Українська правда. Режим доступу: [https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/10/23/4453496/]).

Такий великий контекст був наведений не випадково. У ньому всі представлені метафори є похідними згаданої моделі. Вважаємо, що для виявлення механізму прагматичного впливу їх доцільно розглянути у взаємозв'язку, адже в цьому випадку прагматичний ефект від досліджуваних одиниць обумовлений не лише емотивністю та оцінкою, закріпленими за метафоричною моделлю, але і іншими її властивостями. А саме: вона постає перед адресатом у «розгорнутому» вигляді. Використовуючи термінологіч-

ний апарат когнітивної лінгвістики, зазначимо, що в об'єктивації цієї метафоричної моделі актуалізується не окремий слот (як, наприклад, для метафори *політичний актор* – слот «Виконавці»), а декілька типових фреймів:

1) «Вид вистави, її жанр»: *п'єса*.

2) «Люди театру»: *головні актори, акторська трупа театру, театралі, театральні критики, публіка*.

3) «Сценарій вистави, його елементи»: *акт, репліки*.

4) «Речі для глядачів»: *контрамарки*.

5) «Реквізит»: *костюм*.

Актуалізація типових фреймів поняттєвої сфери однієї метафоричної моделі породжує цілий ланцюжок різних метафор. Представлені фрейми (фрагменти відповідної концептуальної сфери) перетинаються, накладаються один на одного, внаслідок чого поняттєва сфера-джерело постає максимально рельєфно. Це сприяє усвідомленню реципієнтом двоплановості цих одиниць, а отже, і реалізації їх прагматичного потенціалу.

У розглянутому прикладі в об'єктивації метафоричної моделі було використано лише типові фрейми і слоти. Саме вони є центральними для цієї поняттєвої сфери в досліджуваному матеріалі. Проте, як показали спостереження, в низці випадків адресанти політичних метафор актуалізують не типові одиниці представлення знань, а периферійні. Вважаємо, що в такому разі прагматична сила відповідних політичних метафор значно зростає. Це зумовлено загальною закономірністю, яка полягає в тому, що прагматичний потенціал одиниці тим більший, чим менше вона є очікуваною.

Так, типовими фреймами поняттєвої сфери-джерела метафоричної моделі «*політичні реалії – це хвороба*» є такі: «Різновиди захворювань», «Медичні працівники і пацієнти», «Перебіг хвороби і способи діагностування», «Лікування», «Результати лікування». Наведемо приклад об'єктивації цієї моделі.

«Якщо скористатися медичною термінологією – наше суспільство хворіє. Коли лікар ставить хворому діагноз, йому необхідно визначити хворобу та місце її локалізації, іншими словами, хворий орган (хоча зараз прийнято говорити, що лікувати потрібно не хворобу, а хворого). І тут важливо визначити – це хвороба суспільства, влади чи окремих політиків. Залежно від цього буде зрозуміло: мають місце окремі гнійні запалення, що переходять в нарив або це системне захворювання всього організму. Кваліфікація

практикуючих лікарів-консультантів може бути різною, вони можуть належати до різних медичних шкіл і пропонувати різні варіанти лікування та рецепти ліків. У давнину кровопускання допомагало від багатьох хвороб, але зараз його не рекомендують використовувати, воно залишилося як дієвий засіб і може бути тільки у відсталих екзотичних країнах. Ще один рецепт – прикладати п'явки. Знову не зовсім зрозуміло, чи то на голову (незрозуміло на чию), чи то на інше місце (незрозуміло на яке саме). А може, саме все пройде, організм молодий, підросте, подорослішає і сам справиться? Нестачі в засобах лікування немає, тим більше, як це часто буває на практиці, коли займаєшся самолікуванням, – найбільш протилежних і радикальних. І якщо одні пропонують, як засіб позбавлення від головного болю, позбутися самої голови, то інші стверджують, що і хвороби жодної немає <...> Але якщо і була провокація ззовні, то хвороба вже охопила і наші внутрішні органи. Можна пригадати, що часто чиряк може вилізти в будь-якому місці, а гній в місці нариву утворюється не через те, що цей орган поганий, а причини треба шукати глибше і не в цьому місці. Це захворювання може обмежитися одним фурункулом, а може призвести, якщо хвороба зайшла далеко, і до загибелі всього організму» (День. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/politychna-profilaktyka-deshevsha-nizh-likuvannya>).

До типових слотів в цьому випадку можна зарахувати метафори *лікар, хворий, практикуючі лікарі-консультанти* (фрейм «Медичні працівники і пацієнти»), *лікувати, варіанти лікування та рецепти ліків, засоби лікування, дієвий засіб, протилежний, радикальний* [засіб лікування] (фрейм «Лікування»), *гнійні запалення, нарів, системне захворювання організму, головний біль, фурункул*

(«Різновиди захворювань»), *гній в місці нариву утворюється, захворювання може обмежитися одним фурункулом, а може призвести, загибель організму, хвороба охопила* («Перебіг хвороби і способи діагностування»). Подальше розгортання метафоричної моделі відбувається із залученням нетипових для досліджуваного матеріалу вузлів, що належать до фреймів поняттєвої сфери ХВО-РОБА. Ці слоти розташовані на більш низьких рівнях фреймів і містять інформацію про деталі, що є не обов'язково присутніми в конкретній ситуації, але такими, які поглиблюють уявлення про неї.

Слот «Освіта лікарів»: *кваліфікація, належати до різних медичних шкіл.*

Слот «Органи, що лікуються»: *внутрішні органи, голова, поганий орган.*

*Слот «Нетрадиційні методи лікування»: *кровопускання не рекомендують, прикладати п'явки, самолікування.*

*Слот «Причини захворювання»: *провокація ззовні, причини треба шукати глибше.*

Перший з них можна віднести до фрейма «Медичні працівники і пацієнти», а три інших – до фрейма «Лікування». Проте ці слоти, як показав аналіз мовного матеріалу, не є типовими для фреймів, що послідовно актуалізуються в масмедійному політичному дискурсі України.

Висновки. Метафоричні моделі сучасного політичного дискурсу України мають прагматичний потенціал. Головним чином його послідовна реалізація відбувається за рахунок проєціювання закріпленої за моделями оцінки й емотивності на їхні похідні. Особливості розгортання фреймів при об'єктивації метафоричних моделей, приналежність використовуваних слотів до їхніх нижніх рівнів також визначають прагматичні характеристики сучасних політичних метафор в українському медіадискурсі.

Список літератури:

1. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 2009. 20 с.
2. Алексієвець О. Історія та сучасність політичної лінгвістики. *Україна – Європа – Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 9. С. 248–255.
3. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 101–107.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.
5. Почепцов Г. Г. Контроль над розумом. Київ, Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 352 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ: КНУ, 2002. 392 с.
7. Дацишин Х. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі: За матеріалами преси 1995-2002 років: Львів, ПАІС, 2004. 260 с.

8. Кабанцева Н. В. Лінгвокогнітивні особливості політичної метафори в публіцистичному дискурсі (на матеріалі української та англійської мов): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17. Вінниця, 2021. 20 с.

9. Солодовнікова Н. В. Міфологічний аспект метафори у російському публіцистичному дискурсі: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02. Сімферополь, 2008. 20 с.

10. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2005. 20 с.

11. Кравченко В. Антропоморфна метафорика в сучасному англomовному політичному дискурсі. *Філологічні науки*. 2017. Вип. 25. С. 87–93.

12. Почепцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Київ, Vivat. 384 с.

13. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.02. К., 2003. 20 с.

14. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.

15. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 230 арк.

16. Чадюк О.М. Концепт «гра» в сучасній українській політичній метафоріці. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Знання, 2003. 264–267.

17. Ortony A., Clore G. L., Collins A. *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge University Press, 1988. pp. 34–58.

Filatenko I. O. METAPHORIC MODELING IN THE SYSTEM OF MEANS OF CREATING A PRAGMATIC EFFECT IN THE MASS-MEDIA POLITICAL DISCOURSE OF UKRAINE

The article considers specifics of realization of pragmatic effect of metaphor in political discourse of modern Ukrainian mass media. The pragmatic influence of modern political metaphors is analyzed through the prism of cognitive linguistics (both cognitive and pragmatic aspects have been analyzed in their interrelation). It is proven that metaphorical models have pragmatic potential. According to the author a metaphorical model is not a conceptual source sphere with all possible connections of its elements, it is a dynamic structure that reveals the cognitive mechanism of metaphor formation, demonstrates the interaction of the source sphere and the target sphere.

First of all, pragmatic potential of metaphorical model is realized by assessment and emotiveness. Each time the addressee refers to the intersections between conceptual spheres presented in long-term memory, that is, the recipient appeals to the metaphorical model, which source sphere contains specified meanings. Therefore, the pragmatic characteristics of the metaphorical model are projected onto its derivative in the same way that a generic feature imposes an imprint on a specific one. In this way, the political metaphor receives a pejorative or a positive assessments. The metaphorical model is also characterized by an emotional coloring, because emotions are the result of some forms of cognitive activity and they have a cognitive nature. In particular, the conceptual sphere source of the model «Political realities is a theater» has such pragmatic meanings as falsehood, insincerity, pretense.

Not only a single frame or a slot, but a whole series of typical frames can be actualized in a metaphorical model, that is, such a metaphorical structure appears in an «expanded» form. The presented frames (fragments of corresponding conceptual sphere) intersect, overlap each other, as a result conceptual sphere- source appears in relief. This contributes to the recipient's awareness of the duality of these units, and therefore to the realization of their pragmatic potential. Also, the pragmatic characteristics of modern political metaphors in Ukrainian media discourse determine whether actualized slots belong to the lower levels of frames.

Key words: *political metaphor, metaphorical model, pragmatic influence, mass-media discourse, spheres-sources, sphere-target, frame, slot.*

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.163.2'282.4:39

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/05>**Малаш О. В.**

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

НАРОДНІ ПІСНІ БОЛГАР УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена трактуванню болгарських фольклорних текстів як етнолінгвістичного феномена. Розглянуто найпоширеніші маркери болгарського мовосвіту в народних піснях болгар Півдня України. Зазначено, що болгарськомовна спільнота проживає в Україні з XIX ст., хоча перші болгарські селища виникли ще в другій половині XVIII ст. Нині болгарські етнокультурні громади є в Одеській та Кіровоградській областях, у Тернівці (Миколаїв), на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях – у Криму та Бердянському районі Запорізької області.

Аналізуючи мовний аспект болгарської фольклорної картини світу, автор розглядає лексеми та словосполучення, що слугують символами традиційної культури, винесеної за межі метрополії. Встановлено, що народні пісні болгар-переселенців широко використовують символіку води, рослин, звертаються до символів із тваринного світу. У фольклорній ліриці лінгвокультурної семантики набувають об'єкти неживої природи (вода та водойми, зокрема штучні), артефакти (культові споруди, знаряддя праці, одяг, прикраси), а також значущі події і свята (Різдво, Воскресіння Лазаря), родинні звичаї та ритуали (вечорниці, залицяння, сватання, обдарування родичів на весіллі, ритуальне мовчання). Лінгвокультурний потенціал мають також кольори (білий, червоний, чорний) та деякі числа (3, 9, 10, 70), щодо яких наведено приклади фонових асоціацій.

Персонажі народнопісенних творів також можуть бути об'єктом етнолінгвістичних досліджень. Тексти болгарських пісень демонструють низку етнічних і соціальних стереотипів. Важливим знаком болгарської етнокультури, який забезпечує тяглість зв'язку між мовним островом та метрополією, є згадані в піснях топоніми, серед яких ті, що позначають міста і села в Болгарії, з яких прибули переселенці, та ті, в яких проживають болгарі-мігранти в Україні.

Ключові слова: етнолінгвістика, болгарі України, болгарська мова, народна пісня, символ.

Постановка проблеми. На написання цієї статті надихнула видана у 2021 р. країнознавча антологія проекту Ukraïner «Ким ми є? Національні спільноти та корінні народи України». Наша етнокультурна ситуація споконвіку така, що різні народи, з одного боку, зберігають власну самобутність у нашій державі, називаючи себе представниками того чи того етносу, а з другого – вважають своєю домівкою Україну та позиціонують себе як українці.

Мовна політика України спрямована на підтримку етносів, на захист, вивчення та розвиток їхніх рідних мов. Болгарська етнічна спільнота не є винятком: викладання болгарської мови в середніх школах, у недільних школах і на кур-

сах, болгаристика в українських закладах вищої освіти, функціонування болгарських товариств – усе це свідчить про прагнення захистити національну ідентичність спільноти та водночас інтегрувати в мовно-культурне життя українського суспільства.

Нагадаємо, що болгарські селища існують на Одещині, в Кіровоградській та Запорізькій областях, а також у Миколаєві (історична місцевість Тернівка), в Криму й на Закарпатті (Мукачево). Переселення болгар з Балканського півострова розпочалося з другої половини XVIII ст., під час російсько-турецької війни. Перше болгарське селище на українських теренах виникло біля р. Синюхи, неподалік слободи Маслово, та мало назву Алфа-

тар (нині с. Вільшанка на Кіровоградщині). 1819 р. болгари заснували на Одещині місто Болград. У 1860-ті рр. частина болгар з Одеської області переселилася до Запорізької. За переписом населення від 2001 р. на території України проживало трохи більше ніж 200 тис. болгар.

Прагнення не втрачати зв'язку з історичною батьківщиною зумовило появу відповідних топонімів: *Полоузівка* в Бердянському районі (від прізвища *Палаузов*), *Ботієве* (від прізвища, що належить болгарському письменникові-класику Хрїсто Ботеву) Мелітопольського району Запорізької області, і колишня назва с. Ярове Тарутинського району Одещини – *Гюльмен* (топонім тюркського походження *Гюлемен* «трояндовий» болгар-переселенці перенесли з села Ямбольського округу в Болгарії) та ін. Докладні історичні й етнологічні розвідки про болгарську діаспору в Україні опублікували І. Андрющенко, М. Дихан, В. Диханов, В. Добрев, А. Кіссе, Б. Логвиненко, В. Лобачевський, В. Мітков, О. Музиченко, С. Пачев, А. Скальковський, Є. Хатлас, Ч. Чернев та ін. 2018 р. У проєкті «Українер» один із відеосюжетів присвячений болгарській спільноті Одещини. Селу Криничне на Одещині присвячений і подкаст Т. Станєвої та І. Семиволоса «З двома коренями в серці, але з одним домом» від 1 жовтня 2023.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну ставить існування болгарської діаспори під загрозу. Просто зараз на окупованих територіях відбувається ініційований загарбниками гено- та лінгвоцид. Унаслідок південні регіони втрачають і право на власну етномовну спадщину, і «право мови на своїх носіїв» (за термінологією Б. Ажнюка) [1, с. 72]. Від московського тероризму потерпають і підконтрольні Україні території, місцеве населення (включно з болгар-ами) щодня ризикує життям. З огляду на це важливим завданням української гуманітаристики є привертання уваги до етнічних спільнот українського Півдня; частина цього завдання – дослідження мовно-культурної мозаїки болгарського острова в Україні.

Ми визначаємо мову як знаряддя духовної діяльності людини, етносу, відображення індивідуального й колективного мислення та світосприймання. Для актуалізації знань про етномовні спільноти України важливі всі види мовної й мовленнєвої діяльності, та особливе місце серед способів мовного самовираження етносу посідає фольклор. Народна пісня зберігає національно-культурні смисли довше та надійніше, ніж

побутова комунікація. Про це, зокрема, згадував О. Потебня, вважаючи, що у фольклорних текстах повільніше відокремлюється думка від мови [10, с. 207]. І. Огієнко (Потапенко) акцентує на тому, що народні пісні цінні в контексті вивчення болгарської національної тожсамості [15]. Пісенна народна творчість, записана українськими та болгарськими фольклористами й етнологами від нащадків болгар-переселенців, слугує важливим матеріалом для мовознавчих досліджень. Розглядаючи мову як явище етнічне, ідентичнісне, ми не можемо оминати потреби в етнолінгвістичному висвітленні усної народної творчості болгар.

Етнолінгвістика – комплексна наукова дисципліна, яка, залучаючи інформацію з царини мовознавства, літературознавства, етнології та фольклористики, історії, психології тощо, реконструює картину світу етносу. В. Жайворонок наголошує, що етнолінгвістика вивчає мову як творчий продукт етносоціуму [3, с. 8]. З етнолінгвістичних досліджень дізнаємося про особливості сприйняття світу представниками певного етносу, про культурні вартості, моральні приписи тощо. Збереження мовно-національної спадщини та вміння дешифрувати її запобігає стиранню культурних відмінностей, що можуть бути спричинені глобалізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо лексичний склад болгарських говірок та їхня граматична будова були об'єктом уваги З. Барболової, С. Георгієвої, Н. Гончар, В. Колесник та ін., то етнолінгвістичні розвідки в українській болгаристиці – швидше виняток, ніж поширена практика. Публікації Е. Стоянової присвячені лінгвістичному аналізу окремих текстів болгарського фольклору; О. Червенко, завдяки якій маємо аудіозаписи та текстові версії болгарських народних пісень, присвятила свої наукові праці рослинній символіці народнопісенної лірики.

Українські та болгарські фольклористи – як фахівці, так і аматори – лишили для нащадків чимало записів пісень від болгар Півдня України. Найбільша за обсягом праця – двотомник Н. Кауфмана (Софія, 1982 р.) із текстами та нотами; одна з найновіших збірок укладена Л. Ноздріною (Мелітополь, 2014 р.). Фольклорні тексти, записані в 1920–1930-х рр. С. Кветком, опубліковані в Софії 2005 р.

Метою цієї статті є дослідження символно-ціннісної парадигми українських болгар, нащадків переселенців, на матеріалі народних пісень, що їх сучасні болгар-и успадкували від своїх предків та виконують упродовж ХХ–ХХІ століть. Ми

аналізуємо ті мовні одиниці, які мають етнокультурну вагу для болгарської діаспори в Україні та які можуть свідчити про етнічну самобутність нащадків болгар-мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Слово, як відомо – не лише сигнал, а й збудник людської фантазії, «відправний момент до витворення нею ірреальних образів і картин» [9, с. 37–38]. Прикладом такої ірреальної картини може бути *златна ябълка* «золоте яблуко/золота яблуня», з якої витікає *бяла Дунава* «білий Дунай, біла вода». Слово *сокол* породжує в уяві юначу загибель – птах прилітає до героя, щоб фактично виконати обряд прощання й поховання та передати рідним останню волю юнака.

Дослідження фольклорних текстів показало, що до етнокультурно вагомих знаків, використуваних у болгарських народних піснях, належать найменування об'єктів живої природи, біотопів, водойм, культових споруд, а також ритуалів і звичаїв; ми виявили також деякі кольороніми та числівники, що виконують функції важливих символів болгарської традиційної картини світу. У цій статті розглянемо їх докладніше.

1. Мовно-культурний вимір природи в болгарських народних піснях. Аналізуючи зразки болгарської усної народної творчості, ми дійшли висновку про особливу роль гідросфери. За В. Жайворонком, вода – втілення всього земного життя; вона існувала від початку світу [2, с. 106].

Вода, дотична до доленосних подій та пов'язаних із ними ритуалів, має бути також особливою. В одній з пісень згадана *вода недялска* [12, с. 21], на якій замішують тісто для весільного короваю. *Недялска (неделска)* можна перекласти як «недільна, набрана в неділю». У пісні, записаній Е. Стояновою, є такі слова: *Една булка нямала деца чак десет години. На десетата година станала рано в неделя, грабнала бели бакъри и за вода отиде. Донесе вода неделска и си очите умила и са на Бога помоли* «Одна молодичка десять років не мала дітей. На десятому році встала рано в неділю, вхопила білі відра й пішла по воду. Принесла недільної води, вмилала очі та помолилася Богу» [11, с. 257].

Вода функціонує як стихія, яка супроводжує людину під час здійснення переходу. *Газя вода* «наступати на воду» означає переходити вбхід неглибоку водойму – ставок, річку чи струмок. Це може символізувати дорослішання дівчини, її готовність до одруження. *Маринка вода газеши*. <...> *Либе Маринке, Маринке, не газе, либе, таз юда, таз юда твърди дълбока* <...> *жа пад-*

ниш, жа са юдавиши «Маринка йшла вбхід. Мила Маринко, не йди по цій воді, тут дуже глибоко, впадеш і втопишся», – застерігає дівчину парубок [4, с. 281].

Не кожна юнка може здолати перешкоду-воду на шляху до свого дорослішання: *Две Ради вода газили* <...> *малката Рада не можа косата й са закачи за дърво, за дафиново* «Дві Ради йшли вбхід, маленька Рада не змогла: її волосся зачепилося за лаврове дерево» [4, с. 332]. Вода може символізувати й нездоланну перешкоду – наприклад, при невзаємному коханні: *ни идвай пак след меня, чи тамка има река далбока, няма как да я приминиши* «не йди за мною, бо там є річка глибока, ти не зможеш її перейти» [13, с. 61].

Река слугує символом безсмертя людини, а також утілює чистоту й невинність. В одній з пісень чоловік убиває дружину після наклепу на неї. Загибель жінки призводить до появи річки на місці, де вона була вбита: *дето и тело паднало, шърока рекъ текнало* [5, с. 244].

Кладенец «криниця» слугує місцем, біля якого відбуваються доленосні події. Вода в цій ситуації стає свідком побачень: *Снощи минах, мале, край студен кладенец, там заварих, мале, пашова дъщеря* <...> *Яс пусегнах, мамо, китка да й зема* «Учора я минав, мамо, повз студену криницю, там зустрів я, мамо, доньку паші. І я простягнув руку, мамо, щоб забрати в неї букетик» [12, с. 39]. *Китка*, закріплена у зачісці дівчині, – це знак, що ця дівчина не має пари. Букетик юнка може подарувати парубкові, який їй подобається, але часом юнак сам виймає букетик із зачіски дівчини.

Криниця – це також майданчик, де сходиться місцева молодь: *Драгана дръпна два ведра, че йутиди за вуда, там завари Драгана дур три хора играя. Първу хоро все муми, второ хоро все булки, трето хоро все мумци* «Драгана схопила два відра та й пішла по воду, там побачила Драгана аж три хороводи. Перший танок – самі дівчата, другий танок – самі молодички, третій танок – самі парубки» [13, с. 66]. Іноді криниця – місце, де людину востаннє бачили: *утишла й, синко, за водъ на хайдушкото кладенче, утишла, не се върнала* «вона пішла, синку, по воду, до розбійничої криниці, пішла та не повернулася» [5, с. 208].

Море – слово, найчастіше вживане у сув'язі з *бял(а) Дунава* «Дунай»; *дунай* – це не лише назва річки, а й синонім до слова «вода»; важко сказати, яке саме значення використовують у народних піснях. Поряд із морем фігурує *гемийка* «вітрийник» [7, с. 63; 13, с. 48], переносне значення якого – «доля»; цей вітрильник, що пристає до

морського берега, в піснях символізує або шлюб, або доленосне знайомство.

Для хлібороба мають виняткову вагу опади влітку, адже вони забезпечують урожай, а отже, й виживання громади. Для викликання дощу болгарши вдавалися до обряду *Пеперуда* «Метелик». Цей метелик, роль якого виконувала дівчинка, мав, за віруваннями, переказати небу (Богові) прохання людей про дощ. На знак подяки учасники обряду *Пеперуда* обіцяли *ситян-питян кравай* «дрібний, як коржик, коровай» для святих [13, с. 34].

2. Етнолінгвістичний вимір живої природи в болгарських народних піснях. *Ябълка* «яблуко, яблуня» – цей фітонім використовують як характеристику вродливої дівчини: *Русанка й руса ябълка* «Русанка, світле яблуко» [7, с. 54], *бяла ми Рада й чарвена, като чарвена абълка* [8, с. 24]. Яблуко використовували парубки у ворожінні на суджену: *фърли, метни ябълка, дето падне ябълка, там речено и казано и с бъклица й пратьно* «Кинь, жбурни яблуко, де яблуко впаде, туди треба йти з діжкою вина свататись» [4, с. 338]. Такі лінгвокультурні асоціації мотивують до висновку, що й у болгар, як і в українців, яблуко – символ родючості, життя [2, с. 659]. *Чуряша, череша* «черешня» у болгарській народній поезії також відіграє роль дерева роду: *Чоряшка бял цвят цветила, <...> род родила* [7, с. 101]. Черешневий колір очей – *очи й череши* [13, с. 35] – символізує ідеал дівочої краси.

У народних піснях болгар-переселенців фігурує назва айви – плоду, що в окремих контекстах символізує обман, зраду, як у пісні, де хлопець, піддурюючи дівчину, щоб пішла від своїх батьків із ним у далеку путь, розповідає, що в його селі, де вони одружаться, *два пъти цъфти дюлята, два пъти фъв гудината* «двічі цвіте айва, двічі на рік» [13, с. 76]; проте кидає дівчину в лісі й не повертається.

Виноград у піснях позначений двома словами: *грозде* «плоди винограду» та *лоза* «виноградник». Плоди винограду – символ доброти, турботи про родину (навіть уявну); дівчина-сирота вирощує виноград: *Кой ж да те бере, бялото грозди, <...> къту съм аз сама, сама саминка* «хто ж тебе збиратиме, білий винограде, коли я сама, сама-самісінка» [13, с. 78].

Виноградник – символ безсмертя, виростає на місці поховання молодої людини: *на гроба <...> на ергеня луза изникна* «на могилі парубка виріс виноград» [13, с. 64]. Посмертне єднання закоханих можливе, коли виноград і тополя, що виростили на їхніх могилах, сплітаються між собою: *Те са*

расли <...> и на върх се сплели, за да им докажат, че и там се любят «Вони росли, і вгорі сплелися, щоб довести, що й там одне одного кохають» [там само].

Мовний образ лісу – *гора* – в лінгвокультурній пам'яті болгарської спільноти виконує радше функцію єднання діаспори та материка (власне Болгарії). Опинившись в умовах приазовських та причорноморських степів, де ліс – велика рідкість, болгарши-переселенці, однак, зберігають та відтворюють тексти, де згадується *гура зелена* [8, с. 40], *гори зелени* [8, с. 38]. Також натрапляємо в народних піснях на *гора <...> лелянова, лиликува* «ліс лілієвий, бузковий» [8, с. 104] – фантастичний ліс, що слугує перешкодою між нареченими.

Тварини в болгарських народних піснях – це зазвичай люди, які набули іншої подоби, щоб їх не впізнали. Приміром, олені – перевтілені помічники нареченого, роль яких полягає в тому, щоб завчасно не розкрити особу залицяльника: *то не било два елена, ами били два йзглядника* «це не були два олені, це були два спостерігачі» [8, с. 104], *ние не сме два гълба, ами ний сме изгледници* [8, с. 106]. Функціями спостерігачів було довідатися, де мешкає дівчина, а також потайки оцінити, наскільки вона працюювата та хазяйновита.

Іноді на тварину переносять функції матері, яка не може піклуватися про свою дитину. В одній з пісень турок бере жінку в полон, а дитину наказує покинути. Мати в розпачі, проте з останніх сил сподівається, що природа порятує її немовля: *Куга кошута замине, тогава ще те наране* «Коли сарна прибіжить, тоді тебе погодує» [8, с. 50].

Птахи в болгарських піснях спілкуються з людиною на рівних. Вони добре пам'ятають, як людина їм допомогла. В одному з сюжетів птах напуває тяжко пораненого юнака та створює тій своїми крилами. Він пояснює, що *кога войска през гора върви и ни гнизденцата палъвъ, пък ти йоначе пудиръ им вървиш, и ми гнизденцито загаси, и ми пильънцата спаси* «коли військо йшло через ліс і палило наші гнізда, ти, юначе, йшов за ними, загасив моє гніздечко та врятував моїх пташенят» [5, с. 669].

Птахами також стають душі померлих. В одній з пісень пташка в деталях розповідає головному героєві про свій конфлікт із його старшим братом, і зізнається: *яз най съм твоята буля, че дойдох, <...> да ти се, буля, оплача* «я твоя дружина, прилетіла, щоб тобі, чоловіче, поскаржитись» [5, с. 262].

У календарно-обрядових піснях голуби літають до фантастичних країв по благосло-

вення для родини, яку віншують учасники лаза-
рування: *Сиви-бяли гъльби, накадя сти литяли?*
«Сиви-білі голуби, куди ви літали?» У краї, до
якого прилітають птахи, живуть цар із царицею,
і цариця шила шапку для малої дитини – тієї, яку
благословляють лазарки [13, с. 31].

3. Люди в болгарській народнопісенній ліриці: стереотипи та ідеали. Стереотип – важливий аспект етнолінгвістичних досліджень. Проблема стереотипізації описана ще у праці В. Ліпманна «Суспільна думка», де вчений, зокрема, наголошує на тому, що стереотип-упередження відкладається у свідомості людини ще до її знайомства зі світом реальним [14]. До таких упереджень належать, зокрема, етнічні. У піснях болгар-переселенців натрапляємо на найменування різних етносів; ці найменування супроводжує низка схематичних портретів: *хитру єврейчи* [8, с. 22], *черна си къту циганка* [8, с. 30], *черна, кату циганче* [8, с. 30], *татарче черно, та грозно «татарча чорне та потворне»* [12, с. 30], *черни татари* [13, с. 93], *аранче черно, та грозно «негрєня чорне та потворне»* [12, с. 45].

У народних піснях болгар-переселенців не засвідчено жодних слідів демонізації греків, хоча болгарські землі були завойовані Візантійською імперією 1018 р. і до 1185 р. перебували під її владою. Греки, точніше грекині мають у фольклорній ліриці болгар-переселенців позитивний ореол: парубок називає гарну тендітну дівчину *тънко гъркинче* «тоненька грекиня» [12, с. 122], *тенка гъркинъо* «т.с.» [12, с. 124].

У фольклорних текстах спостерігаємо зовсім інакше ставлення до турків. Болгари, які виконували цитовані в цій статті пісні, є нащадками переселенців, що полишали свої домівки, коли Болгарія була загарбана Османською імперією. Імовірно, предки нинішніх діаспорян пам'ятали акти кривавої ісламізації болгар загарбниками-османами – *потурчване*. Тим потужнішим видається в пісні образ привабливої дівчини, закохавшись у яку болгарин погодився б добровільно прийняти мусульманську віру, а турок, навпаки, – зрєктися власної: *турци би растурчила, българи – потурчила* [12, с. 122].

4. Міфічні істоти та релігійні постаті в болгарській мовній картині світу. У піснях болгар-переселенців фігурують персоніфіковані образи Сонця та Зорі. Дівчина хвалилася своєю вродою, *де гу зъчу ясну слънци, той изпрати ранна зура* «тут її почуло ясне сонце, послало ранню зорю», яка мала обдарувати дівчину [13, с. 24]. Одна з епічних пісень оповідає про святу Неділю –

света Ниделя [13, с. 101] – дівчину, яка лежала неприємна в замкненій церкві і її побачив головний герой – юний розбійник, який, можливо, мав намір пограбувати храм.

Також згадані *Свети Никола* і *Света Петка*, котрі приймають пожертви – шматочки короваю – від громади, яка викликала дощ [13, с. 34]. Серед негативних міфічних постатей – персоніфікована Чума, що ходить із нотатником, у який вписує імена мерців [13, с. 22]. Також її називають *чумата-самудивата* [13, с. 49], вкладаючи у слово *самодива* найгірше значення: *самодиви* – вже не вродливі дівчата в білому одязі, що підстерігають довірливого парубка на березі річки й можуть звабити (саме такий міф розгортається в народних піснях метрополії), а жорстокі демонічні істоти, які нищать невинних людей.

5. Артефакти: творіння людських рук і фантазії. До лексики, яку можна кваліфікувати як етнокультурно забарвлену, належать найменування музичних інструментів. Музика в народній культурі – це своєрідна сигнальна система. Так, *свирка, свирчица* «дудка, сопілка» слугувала для оголошення масових заходів: наприклад, вечорниць (*седянка*): *Свирчица свири <...> Я сбирайте са, сбирайте ют сичко село момците, ют маяла та момите най на горната седянка* «Сопілка грає – збирайтесь-но, збирайтеся з усього села парубки, а з кварталу дівчата на найкращі вечорниці» [4, с. 155]. *Кавал* «флейта» фігурує в поєднанні з постійним означенням *меден*, наприклад: *засвири с медни кавали, ти свири я жа ютпявам «заграй на мідній флейті, ти грай, а я заспіваю»* [4, с. 162].

Культові споруди (найчастіше церкви або монастирі) символізують продовження життя людини після її загибелі. Персонаж може заповісти спорудити церкву на його честь. Але інколи культова споруда з'являється сама: *Дето й Маринка паднала, голям манастир станало* «Де Маринка впала, великий монастир постав» [7, с. 19]. Героїня цієї пісні була звинувачена в убивстві немовляти, не будучи насправді причетною до цього злочину. Монастир постає на знак вічного життя невинної дівчини, котра взяла на себе чужий гріх, подібно до Христа, і стала після смерті оселею Бога.

6. Народні звичаї, свята, ритуали в етнолінгвістичному вимірі. Нащадкам болгар-переселенців відома традиція святкування Лазарова дня напередодні Вербної неділі – *Лазарова събота*. Цей день поєднує християнські та язичницькі уявлення – біблійний міф про воскресіння Лазаря (Івана 11: 1–3) та дохристиянську картину

пробудження, «воскресіння» землі від зимового сну. Земля, природа постає в образі дитини; її будять, щоб вона вже бадьорою зустріла воскреслого Лазаря: *Заспалу ми дитенци под бял-червен тръндафил, под морува лилика <...> Стани, стани, дитенце, ай гъ Лазар де иди* «Заснула моя дитинка під білими-червоними трояндами, під синім бузком. Устань, устань, дитинко – он Лазар іде сюди» [13, с. 29]. У святкуванні Лазаря беруть участь дівчата – *лазарки*, які з кошиками в руках обходять оселі, сповіщаючи про прихід весни: *Лазар'е, драгу ли ѝе т'е, чи иди прол'ет в'ес'ела* «Лазарю, чи радий ти, що приходить весна весела» [6, с. 297]. Дівчина, яка брала участь у лазарюванні, вважалася готовою до одруження. У деяких лазарських піснях дівчина скаржиться на те, що мати віддала її молодою заміж, не давши можливості присвяткувати Лазаря: *чи ма млада ожени, лазар ни лазарувах*» [4, с. 664].

Крім календарних свят і ритуалів, важливим складником лінгвокультури є також традиції родинні: весільні, родильні, поховальні тощо. Пісні болгар-переселенців фіксують один із передвесільних обрядів – замітання подвір'я віником із цілющих трав. Таке прибирання мало не так гігієнічну, як магічно-охоронну мету й було покликане захистити оселю та родину від нечистої сили: *Мела ѝ Дона дворе <...> с китка бял босилек* «Підмітала Дона обійстя букетом білих васильків») [5, с. 361]. Своєрідно обіграно образ «василькового віника» в пісні, де парубок даремно чекає на свою кохану: *Майка му ѝ майциця <...> работа му найди <...> на свети Великден двору да измете <...> със митла босилек* «Її мати – мачуха знайшла їй роботу – на святий Великдень підмести подвір'я віником з васильків» [13, с. 82]. Тут ідеться не про те, що мати загадала доньці поприбирати у святковий день, а про те, що засватала її й тепер весільні гості їдуть до оселі дівчини.

Народнопісенні тексти також повідомляють про давні шлюбні ритуали, що вийшли з ужитку, як-от *излъгване* «обдурювання» – викрадення нареченої: хлопець удає померлого, щоб дівчина, яка йому відмовила, прийшла з ним попроситися [12, с. 21]. Сучасна аудиторія може по-різному ставитися до цього сюжету, вбачаючи в ньому романтизацію обману та фактично насильства (пісню традиційно виконують під час застілля – *субат*), проте цей текст водночас символізує перемогу шлюбу, себто життя, продовження роду, над смертю.

Згаданий також ритуал обдарування родичів та/або весільних гостей рушниками – *даряване*.

Героїня одного з сюжетів додержує цього обряду навіть не маючи весілля у класичному розумінні: вона *пристана*, тобто пішла з парубком без благословення батьків; коханий покинув дівчину в лісі, й вона, не дочекавшись його, вирішила «обдарувати» дерево: *Развърза тънки дарови, чи си дървото дарила* «Розв'язала тонкі рушники та подарувала їх дереву» [13, с. 76].

Приділено в народній пісні увагу й такому ключовому лімінальному обряду, як *забулване* «покривання нареченої». Молоду затуляють від світу спеціальним покривалом – *було* (звідти *булка* «наречена; молодиця»), імітуючи її зникнення у статусі дівчини з подальшою появою у статусі жінки. Водночас цей ритуал мав на меті й захист новоспеченої дружини від різних життєвих негараздів. Про це сказано, наприклад, в одній з весільних пісень: *Я мор кума, милно чедо, юбаво ма прибулвайте, да ма вятър не увее, да ма слънци не нагрее, че жа ида ю мамини <...> кък жъ риче <...> мойта майка и моюв тьяно: «Мор Недо льо, милно чедо, що си толкув поваянала, поваянала и посърнала, дали ѝ Мишо касканджия (...) той та льга да та земи*» «Ану ж, свідко, люба дитино, добре мене покривайте, щоб мене вітер не обдур, щоб мене сонце не спекло, бо піду до маминого дому, і скаже моя мати й мій тато: “Ой Недо, люба дитино, чого ти так зів'яла, зів'яла й помарніла, чи це Мишо заздрісник обдурив тебе, або з тобою одружитися”» [5, с. 388].

Ритуальне мовчання невістки у присутності свекра та свекрухи (*говеене*) також важливе в болгарській післявесільній традиції: воно імітує невидимість і є частиною обряду переходу молодої зі статусу дівчини до статусу заміжньої жінки, її інтеграції в родину та рід чоловіка. Відмова від мовчання – це вияв непокори, норовливості невістки. У пісні, де невістка відказує: *Мамо ле, стара свекърво <...> яс няма да ти гувяя* «Ой мамо, стара свекруха, я перед тобою не мовчатиму» [12, с. 20], – відмова дівчини пов'язана з тим, що вона не зможе стати частиною сім'ї чоловіка: він завдав своїй нареченій смертельної рани.

7. Власні назви як маркер «свого»: болгарсько-українська сув'язь. Характерна риса болгарських переселенських пісень – поява в них українських топонімів: *Адеса* (Одеса) [12, с. 37], *Кошково* (с. Великий Буялик Березівського району Одеської області) [12, с. 37], *Покровка* (нині смт Приазовське Запорізької області) [5, с. 661], *Преслав*, *Инзовка* (с. Інзівка Бердянського району Запорізької області), *Бановка* (с. Банівка), *Вайсал* (с. Райнівка), *Мариновка* (с. Маринівка), *Вечес-*

лавка (с. В'ячеславка), Камішеватка (с. Комишуватка), що відображає тенденцію до поділу світу на «своїх» та «чужих». Героїня жартівливої пісні дає характеристики парубкам з усіх названих сіл: *т'янки-високи – инзовци, ниски-дебели – бановци, се джаснати – инзовци, се капелати – чушменци, се черни красавци – вайсалци, все хубави – мариновци, най-гиздави – вечеславци, най-дурни – камішеватци, <...> бели-червени – преславци* «тонкі-високі – інзівці, низькі-товсті – банівці, самі пришелепкуваті – інзівці, самі головаті – чушмелійці, самі чорняві красені – вайсалці, самі вродливці – маринівці, найчепурніші – в'ячеславці, найдурніші – комишуватці, білі та червоні – преславці» [13, с. 102–103].

Згадано й топоніми Болгарії: *Прахово* (с. Горно Прахово та Долно Прахово, область Кирджали), *Оряхово* (область Хасково) [12, с. 40], *Софа* (Софія) [12, с. 47], *Сливен* > *горнисливнянки* «мешканки Верхнього Слівена» [12, с. 54], *Търнаво* (Велико Търново) [13, с. 99]. Фігурують також назви населених пунктів інших країн Солун (м. Салоніки, Греція) [12, с. 43], історично-міфічне місто *Цареград* (нині Стамбул) [8, с. 17], *Будин Град* (Будапешт) [12, с. 123].

8. Символіка чисел. У болгарській народнопісенній ліриці спостерігаємо особливе символічне навантаження на числах 3, 9 та 10. Трійка – протиставлення двох одному, найкращому. Трьох дівчат зустрічає герой: *първата ми бе хубава и не бе; я фтората – налеј чаша, испий я; я – третата прудай конче, зими я!* «Перша була гарною й не була; а друга – налий чарку, випий її; третя – продай коника, візьми її!» [12, с. 25].

Число 9 у болгарських народних піснях можна прирівняти до такої великої кількості, після якої втрачають лік: коли герой дізнався, що дружина народила не сина, а доньку, він так розсердився, що побіг *през девет села далеку, през девет йоди студени, през девет гори зелени* «через дев'ять сіл далеко, через дев'ять холодних вод (річок), через дев'ять зелених лісів» [12, с. 38]. Інколи 9 і 10 використовують поряд: *през девет села в десету* [13, с. 48] на позначення дуже далекої відстані (не є фразеологізмом); *ут девят села сватбари, ут десят села кумуве* «з дев'яти сіл весільні гості, з десяти сіл дружки» [13, с. 58]; число 10 зупиняє біг розлюченого Стояна, що дев'ять років поспіль тікав з рідної хати: *на десетата кундисал* «на десятому здався, йому набридло» [12, с. 38].

Фігурують у болгарських народних піснях також інші числа, позначаючи не так точну, як дуже велику кількість: 70 – *седемдесе рани* [5, с. 301],

седемдесет юнака (розбійники збираються великою ватагою, щоб убивати перехожих) [12, с. 27]; 200, 300 – *дваста и два свата <...>, триста и три кума* [5, с. 274]. *Триста ока* (близько 360 кг) важила булава, якою молодиця Ангеліна розбила турецьку в'язницю та визволила дев'ятьох братів [12, с. 24–25].

9. Етнокультурна семантика кольорів. Білий колір – символ світла, чистоти, свята. У болгарських фольклорних текстах часто бачимо білу барву в сув'язі з поняттям дівочої вроди: *бяло момиче* [8, с. 30], *бяла гражданко* [12, с. 128], *бялото лице* [8, с. 22]. Інколи називають її ім'я: *бяла Иленка* [12, с. 27], *бяла Рада* [12, с. 34]; *бяла Станчица* [12, с. 40]. Про те, що білість – символ краси, свідчать слова безнадійно закоханої дівчини Калинки, сказані парубкові: *Парясай грозна Янчица, та земи бяла Калинка* «Покинь потворну Янчицю, візьми білу Калинку» [12, с. 29]. *Бялите навуца* «білі ногавиці» слугують розпізнавальним знаком, за яким поранених насмерть, закривавлених героїв бачать їхні дружини та матері та за яким вони відрізняються від своїх ворогів-турків [12, с. 44].

Біле також має весільну символіку: зокрема в піснях на шлюбну тематику, фігурують такі характерні поняття, як *бяли ръкави* «білі рукави (частина святкового, весільного вбрання)», *бяли бькари* «білі відра», *бяли краваи* «білі короваї» [12, с. 21] – останні два постають у фольклорних текстах як результат фонового асоціювання.

Червоний колір, який асоціюється у слов'янській етнокультурній традиції з горінням, жагою, життєвою наснагою [3, с. 55]. *Червен* – найчастіше вживають у фоновому асоціюванні з *вино* або *ябълка*. Білий та червоний поєднуються, символізуючи чистоту, світло та вітальну енергію. Цей нерозривний зв'язок бачимо і в матеріальній культурі болгар: *мартеници* – обереги, виготовлені до 1 березня з білих та червоних ниток – утілюють холод і тепло, тіло і кров, сніжну зиму та гаряче літо. Це поєднання має також весільну символіку, тісно пов'язане зі сватанням або безпосередньо одруженням: *бели краваи та вино чървену* обов'язково мусять бути на весільному столі. *Бял-червен трендафил* «білі-червоні троянди» [4, с. 252] – приклад фонові асоціації: не зафіксовано, щоб троянди в болгарських народних піснях змальовували лише як білі або лише як червоні.

Чорний колір утілює зло, потворність (*черно, та грозно* «чорне, ще й потворне»). Чорне асоціюється з темними потойбічними силами: до *черно*

пиле «чорного пташеняти» [5, с. 251] звертається юнак, помираючи; колір пір'я птаха асоціюється зі смертю. Проте в інших прикладах чорний колір не має негативних конотацій. Так, *чорно слово* означає написаний чорнилом на світлому тлі текст: *приж Яна паднало стрела бяла перка, книжи чорно слово, Яна го й <...>, юбзела й прочела* «біля Яни впала стріла з білим оперенням, а то був папір, на якому написано чорне слово, Яна його взяла й прочитала [5, с. 360]; *черни угаря* «чорна рілля» [5, с. 232]. Чорний інколи протиставляють світлому – жовтому – ототожнюючи темне з нижчим, гіршим: *черни грошове* [12, с. 45] – сказано про дрібні монети, за які мало що можна купити, на відміну від золота.

Висновки. Вербальні знаки лінгвокультури у фольклорних текстах демонструють самотність болгарського традиційного мовосвіту. Характерними його рисами є увага до природи, зокрема прагнення партнерства з нею; відголоски одухот-

ворення неживих об'єктів; прагнення зберегти в пам'яті народні прикмети й вірування, пов'язані з календарними й родинними ритуалами. У народнописаних текстах виявляємо низку вербальних маркерів, що відсилають до етнічних стереотипів, а з інших маркерів дізнаємося про традиційні уявлення щодо ідеалів. Сакральність і зрошеність із міфами, забобонами й пересторогами ілюстровані використанням кольоронімів, формуванням сюжетів навколо чисел.

Нерозривний зв'язок із історичною батьківщиною персонажі переселенських пісень забезпечують завдяки згадуванню болгарських топонімів; водночас обрання назв міст і сіл, пов'язаних із Україною та її реаліями, свідчить про культурно-історичну адаптацію болгар на новій землі. Річка ж Дунай (назва також слугує для позначення води взагалі) поєднує в уяві діаспорян Болгарію з Україною, створюючи відчуття єдиної домівки.

Список літератури:

1. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
4. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР: в 2 т. Т. 1. София : БАН, 1982. 720 с.
5. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР: в 2 т. Т. 2. София : БАН, 1982. 943 с.
6. Колесник В. Говірка болгар с. Городнього (Чийшія), Бессарабія. Одеса : Астропринт, 2019. 684 с.: іл.
7. Ноздрина Л. Песенният фолклор на българите от Приазовието. Мелитопол: Издателски дом на мелитополската градска типография, 2014. 187 с.
8. Ноздрина Л. Фолклорът на българските села в Бердянски район Запорожка област. Бердянск ; Запорожие : Дике Поле, 2010. 86 [1] с.
9. Пінчук О., Червяк П. Нариси з етно- та соціолінгвістики. Київ : Просвіта, 2005. 152 с.
10. Потебня О. Про деякі символи в слов'янській народній поезії. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. С. 206–209.
11. Стоянова Е. Сонячне весілля (до питання вітальності болгарського острівного ідіому в Україні). Мовознавство. 2008. № 2–3. С. 247–260.
12. Цветко С. Български народни песни от Украина и Крим. Съст. З. Барболова. София : Академично издателство «Марин Дринов», 2005. 179 с.
13. Червенко О. Б. Болгарський фольклор Північного Приазов'я. Бердянськ : [б.в.], 2012. 125 [12] с.: іл.
14. Lippmann W. Stereotypes. Public opinion. New York : Harcourt, Brace and Company, 1922. P. 79–158.
15. Ogiyenko I. Folklore as a Factor of Ethnic Identity of Bulgarians in Ukraine. Contextualising changes: Shifting Borders, Migrations and Identities / P. Hristov, A. Kasabova, E. Troeva and D. Demski (Eds.). Sofia : Paradigma Publishing House, 2015. P. 300–310.

Malash O. V. FOLK SONGS OF THE BULGARIANS FROM UKRAINE AS AN OBJECT OF ETHNOLINGUISTIC STUDIES

The paper deals with treating the Bulgarian folklore texts as an ethnolinguistic phenomenon. The most widespread symbols of the Bulgarian linguoculture are analyzed. Those symbols are revealed in folk songs of Bulgarians, which live in the South of Ukraine. It is mentioned that the Bulgarian-speaking community has been living in Ukraine since 19 c., although first settlements have been arisen back in the last half of 18 c. Bulgarian ethnic and culture unities are currently existing in the regions of Odesa and Kropyvnytskyi,

in Ternivka (Mykolaiv) and in the territories temporarily occupied by the Russian Federation – in the Crimea, in Azov area, and district of Berdiansk of the region of Zaporizhzhia.

The author analyzes the linguistic point of the Bulgarian folklore world image, and explores lexemes and collocations that function as the traditional culture symbols taken out of the mother country. It is established that folk songs recorded from the Bulgarian migrants broadly use the symbolism of water, plants, and symbols from the animal world. Inanimate objects (water, reservoirs), artifacts (places of worship, tools, clothes, jewelry), and valuable events and rituals (Christmas, Resurrection of Lazarus), and family customs (parties, courting, matchmaking, wedding gifting, ritual silencing) attain linguocultural value in folklore lyrics). Furthermore, some colors (white, red, black etc.) and several numbers also have linguocultural capacity, so some background associations about them are exemplified.

Characters of the folk songs can also be an object of ethnolinguistic studies. The texts of the Bulgarian songs demonstrate a range of ethnic and social stereotypes. Toponyms mentioned in the songs ensure sustainable relationship between the language island and the mother country and remain a valuable sign of the Bulgarian ethnoculture.

Key words: ethnolinguistics, Bulgarians of Ukraine, Bulgarian language, folk song, symbol.

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112.2-055.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/06>

Бондарчук О. Ю.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Травіна А. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТРИШАРОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» У ТВОРІ ФЕРДИНАНДА ФОН ШИРАХА «ВИНА»

Дослідницьку роботу присвячено дослідженню унікальності та особливостей концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ», його синонімічних одиниць та тришарової структури. Матеріалом дослідження слугує книга Фердинанда фон Шираха «Вина», протагоністом якої є сам автор.

Приділяючи увагу лінгвокультурному та літературному контексту, стаття ставить за мету розкрити глибокий зміст концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» у творі Фердинанда фон Шираха та його відображення в культурному та правовому аспектах. Зосереджуючись на лінгвокультурному та літературному контексті, стаття вивчає, як концепт «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» втілюється в творі, розкриваючи його семантичні нюанси та особливості в рамках культурного середовища. У роботі окреслено риси характеру адвоката та життєві цінності на основі цитатного матеріалу. Виділено ціннісний, образний та поняттєвий складник, подано їхню характеристику. Аналіз поняттєвого складника концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» дав можливість виокремити основні визначення цього поняття та сформулювати його синонімічний ряд. Серед основних дефініцій виділяємо наступні: юрист, який має державний дозвіл бути радником і представником у правових питаннях, особливо в судових процесах; юрист, що має державну ліцензію на надання юридичних консультацій тощо. Основні синоніми концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ»: Anwalt, Jurist, Advokat, Rechtsbeistand, Rechtsberater, Rechtsvertreter та форми жіночого роду Anwältin, Juristin.

Образний складник концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» досліджено на основі матеріалу роману. Оскільки розповідь у книзі ведеться від імені головного героя, то саме з його контексту прямої мови зібрано інформацію про особливості його характеру. Оцінний складник концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» розглянуто на основі ставлення протагоніста до сфери своєї діяльності, клієнтів та судового процесу загалом.

Постать адвоката в національному менталітеті німців визнається як символ правової стабільності та гарант захисту прав і свобод громадян. Його роль неоціненно важлива для забезпечення правової справедливості та підтримки правового порядку в сучасному німецькому суспільстві. Підтвердженням цьому слугує низка прислів'їв та приказок, поширених у німецькомовному середовищі.

Ключові слова: концепт, Rechtsanwalt, адвокат, поняттєвий, образний, ціннісний складник концепту, протагоніст, менталітет.

Постановка проблеми. Адвокат, як літературна постать, відігравав і продовжує відігравати значущу роль у формуванні колективної свідомості та уявлення суспільства про правосуддя. Постать адвоката у літературі є важливим елементом, який дозволяє авторам висвітлити різні аспекти правової системи та взаємодії індивіда з нею. Адвокат

у літературі є багатогранною постаттю, яка відображає не лише юридичні аспекти, але й глибинні аспекти людської природи та соціокультурних взаємодій.

В багатьох культурах світу адвокат є символом та уособленням низки цінностей, які шануються не лише у юриспруденції, а й у суспіль-

стві загалом. Саме тому його постать є досить поширеною в літературі, яка в свою чергу має вагомий вплив на маси. У багатьох літературних творах адвокат може виступати як символ справедливості, але разом із тим він може мати інші аспекти своєї постаті, такі як моральні дилеми, внутрішні конфлікти та психологічний розвиток.

Мета статті полягає у дослідженні концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» та його концептополя на матеріалі книги Фердинанда фон Шираха «Вина» та здійсненні порівняльного аналізу визначень цього концепту. Основні **завдання** під час реалізації мети дослідження полягають у виокремленні вербальних засобів вираження концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» та визначенні його поняттєвого, образного та ціннісного складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття концепту досить багатозначне. У лінгвокультурології та когнітивістиці концептом вважається певна форма мислення, символ, прототип, що закріплює за собою характерні ознаки та особливості, притаманні певному об'єкту або ж особі. Н. Слухай досить влучно наголошує, що «визначення концепту в межах філософської теорії пізнання та відображення дійсності варіюються в такому діапазоні: від широкого (складні ментальні утворення – думка, знання, віра, причина, осмислені на основі широкого онтологічного фону речей, які складають оточуючий світ, та власного досвіду людини) до дещо звуженого (сенси, якими оперує людина у процесі згортання) або інтеріоризації, знання про оточуючий світ, які зберігаються у вигляді квантів, таких як життя, смерть» [1].

О. О. Селіванова визначає концепт як інформаційну структуру свідомості, організовану певним способом одиницю пам'яті, яка у своєму складі має сукупність знань про об'єкт пізнання [3, с. 112]. В свою чергу В. В. Жайворонок зазначає, що за концептом стоїть не лише предметна співвіднесеність, предметний зміст, а й слово – ім'я реалії [4, с. 23–35].

Найбільш популярними ознаками кожного концепту є його поведінка, знання, психологія, світогляд тощо. Та водночас важливо зазначити, що кожен концепт під впливом конкретних культур може зазнавати змін та істотно відрізнятися від концепту в літературі інших мов світу.

Концепти в літературі є свого роду моделями поведінки, стандартами суспільства, що можуть нести собою як позитивне значення, так і різко

негативне. Одні можуть бути зразком поведінки, інші – висміювати чи підкреслювати вади людського ества. Та знову ж таки, кожна культура має свої стандарти, тому і формування внутрішнього ідеалу людей відбувається по-різному. Через це поняття концепту є досить багатограним, а його дослідження – цікавим. Серед вчених, які досліджували поняття концепту можна виділити Приходько А. Н., Селіванову О. О., Мізіна К. І., Бацевича Ф. С. та інших.

М. М. Полужин вважає, що структуру концепту раціонально можна реконструювати через словникові дефініції мовних засобів репрезентації ключового слова концепту та виділення його образного, понятійного й ціннісного компонентів [2, с. 15].

Виклад основного матеріалу дослідження. У своєму дослідженні ми дослідили структуру концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» за допомогою розгляду та порівняння словникових дефініцій, дискурсивних контекстів та виділили його тришарову композицію.

Поняттєвий складник концепту містить набір конститутивних ознак, важливих смислових доміант, що формують зміст досліджуваного поняття. Аналіз поняттєвого елемента передбачає розгляд словникових й інших дефініцій для виявлення доміантних сем і системних відношень усередині концепту [5].

Давидова Т. В. вивчає поняттєвий компонент концепту «на основі аналізу семантики його мовних вербалізаторів – ключових лексем. Мовні одиниці, що репрезентують концепти в текстах, не обмежуються їхніми однойменними лексемами. Для експліцитної номінації зазначеного концепту, з огляду на парадигматичні відношення в лексиці, передбачається залучення синонімічного ряду лексем, які вербалізують досліджуване явище» [6, с. 18].

У нашому дослідженні робоча лексема – *Rechtsanwalt*, що є головною дійовою особою у творі Фердинанда фон Шираха «Вина». Концепт RECHTSANWALT/АДВОКАТ не є багатозначним і розгалуженим. У більшості джерел подається єдине його визначення з рядом синонімічних понять. Для встановлення поняттєвого складника цього концепту першим нашим кроком було проведення аналізу значення його ключового слова.

Етимологічний аналіз слова *Rechtsanwalt* дозволив нам встановити його походження від середньовісньонімецького *anwalte* – підбурювач, адвокат, давньовісньонімецького *anawalto* –

духи-охоронці, божественні сили. Вираз спочатку стосувався того, хто мав владу над чимось, керував своєю власною владою, потім представника, який мав владу від іншого, тобто «повноважного представника, посланника, представника», і нарешті з XV століття – «представник сторони в суді» [8]. В корені слова *Rechtsanwalt* зустрічаємо частинку – *walt*, що походить від дієслова *walten*, яке в свою чергу має походження від давньовірхньонімецького *waltan* та середньовірхньонімецького *walten* – володіти владою, правити, мати владу, піклуватися, робити, впливати [10].

В електронному виданні DUDEN ми знаходимо визначення поняття *Rechtsanwalt*: “*Jurist mit staatlicher Zulassung als Berater und Vertreter in Rechtsangelegenheiten, besonders auch Prozessen*” – юрист, який має державний дозвіл бути радником і представником у правових питаннях, особливо в судових процесах; *Anwalt (Berufsbezeichnung)* – адвокат (назва професії) [7].

Електронний словник німецької мови DWDS теж подає єдину дефініцію цьому терміну: “*Jurist, der vom Staat die Befugnis zur berufsmäßigen Führung von Rechtsangelegenheiten anderer Personen, insbesondere vor den Gerichten, erhalten hat*” – юрист, уповноважений державою вести юридичні справи інших осіб на професійній основі, зокрема в судах [8].

Wikiwörterbuch надає досить схоже визначення цього поняття: “*staatlich geprüfter und zur Rechtsberatung zugelassener Jurist, der freiberuflich tätig ist und der seine Auftraggeber bei Gericht sowie außergerichtlich vertritt*” – юрист, що має державну ліцензію на надання юридичних консультацій, працює на позаштатній основі та представляє інтереси своїх клієнтів у суді та поза ним [9].

Електронний словник Fremdwort визначає значення слова *Rechtsanwalt* таким чином: “*Als Rechtsanwalt wird nur zugelassen, wer zwei juristische Staatsexamen abgelegt hat. In Zivilverfahren vor dem Landgericht (und den weiteren Instanzen) und in Familiensachen besteht Anwaltszwang. Vor dem Amtsgericht und in anderen Verfahren kann sich jeder Bürger selbst vertreten. Der Anwalt ist nicht verpflichtet, ein Mandat anzunehmen und kann ein Mandat kündigen*” – До адвокатури допускаються лише ті, хто склав два державні іспити з права. У цивільних справах в обласному суді (та інших інстанціях) і в сімейних справах обов’язковою є присутність адвоката. Будь-який громадянин може представляти себе в окружному суді та в інших провадженнях. Адвокат не зобов’язаний приймати доручення і може відмовитися від нього [15].

Таким чином можемо зробити висновок, що у багатьох словниках визначення поняття *Rechtsanwalt* є синонімічним. Тож можемо сформулювати його загальне визначення: юрист, який має право, зафіксоване на державному рівні, вести юридичні справи та здійснювати правовий захист в суді.

В плані словникового аналізу важливо також провести синонімічний аналіз вищезазначеного поняття. Тому у своєму дослідженні ми скористалися також і синонімічними словниками для вивчення цього питання.

Електронний словник синонімів Synonyme надає такі слова, однакові за значенням до досліджуваного концепту: *Rechtsanspruch, Rechtloser, Rechtsberater, Rechtsbeistand* та інші [11].

У словнику синонімів Woxikon знаходимо такі синонімічні поняття: *Jurist, Vertreter, Anwalt, Rechtsberater, Rechtsbrecher, Rechtsbruch* [12].

В електронному виданні DUDEN ми знаходимо теж синонімічні поняття до визначення *Rechtsanwalt*, а саме: *Jurist, Juristin, Rechtsbeistand, (Straf)verteidiger* [7].

Таким чином, аналіз словникової бази дозволив нам виокремити синонімічний ряд концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ», а саме: *Anwalt, Jurist, Advokat, Rechtsbeistand, Rechtsberater, Rechtsvertreter* а також форми жіночого роду *Anwältin, Juristin*. Важливо зазначити, що використання цих лексем може відрізнитися залежно від контексту. Сучасна німецька література також може використовувати більш конкретні або метафоричні вирази для позначення представника юридичної сфери діяльності.

Предметно-образний зміст концепту зводиться до цілісного узагальнення сліду в пам’яті, який пов’язаний із певним предметом, явищем, подією, якістю. Стосовно певних конкретних предметів зазвичай говорять про семантичні прототиби [13]. Прототипами літературних персонажів, включаючи адвокатів, часто можуть бути відомі або визначні особистості з реального життя. Однак, оскільки процес створення літературних персонажів є творчим і може включати елементи фантазії, автори часто змінюють деталі та обставини, щоб створити вигаданий світ. Наприклад, у творах Джона Грішема (John Grisham), який сам є адвокатом, можна знайти адвокатських героїв, які можуть бути інспіровані або мати елементи схожості з реальними адвокатами, але ці герої вигадані. **СКОТТ ТУРОУ (Scott Turow)** – адвокат і письменник, автор таких книг, як «Правосуддя» (Presumed

Innocent) і «Безвинний» (Innocent). Його романи часто об'єднують юридичні елементи із сюжетом та детективними нитками. Ерл Стенлі Гарднер (Erle Stanley Gardner) відомий своєю серією книг про адвоката Пеппі Мейсона, а також за заснуванням його адвокатської фірми. Сам Гарднер працював адвокатом і був активним учасником американської юридичної системи. Ці автори об'єднали свої знання про право з талантом для написання, створюючи популярні літературні твори, які часто відзначаються правовими аспектами та напруженими сюжетами.

Не є винятком і збірка історій Фердинанда фон Шираха «Вина». Фердинанд фон Ширах – відомий німецький адвокат та письменник. Його слава в основному пов'язана саме із літературною діяльністю. Він став відомим як автор книг і п'єс, в яких висвітлює юридичні теми та моральні питання. У нашому дослідженні ми сконцентрувалися на концепті “RECHTSANWALT/АДВОКАТ” у його праці «Вина», в якій прототипом головного героя є сам автор.

Оскільки оповідь всіх історій ведеться від імені самого адвоката, знаходимо тут мало характеристики самого героя, опис його зовнішності та внутрішнього світу. Натомість цю інформацію можемо почерпнути з його власних висловлювань та вчинків.

Головний герой книги – молодий адвокат, який тільки розпочинає свою діяльність: *“Ich hatte gerade mein zweites Examen gemacht und war vor ein paar Woche zur Anwaltschaft zugelassen worden”* – Я щойно склав другий іспит і кілька тижнів тому був прийнятий в адвокатуру. Ще не досвідчений правозахисник хапається за всі можливості, які допомогли б йому вийти на арену правової діяльності. Кожна справа, яка набуває розголосу є чудовою нагодою для нього. Підтвердженням цього є цитата: *“Ein Studienfreund rief an und fragte, ob ich bei einer Verteidigung mitwirken wollte, man brauche noch zwei Anwälte. Natürlich wollte ich, es war ein erster großer Fall, die Zeitungen waren voll davon, und ich glaubte, das sei mein neues Leben”* – Друг з університету зателефонував і запитав, чи не хочу я взяти участь у захисті, їм потрібні ще два адвокати. Звичайно, я хотів, це була моя перша велика справа, про неї писали газети, і я думав, що це початок мого нового життя.

Читач бачить головного героя не лише малодосвідченим, а й співчутливим. Розуміючи, що його обов'язок захищати права свого клієнта, він все одно щиро співчуває постраждалій стороні та переймається її долею. В такі моменти виграш

має гіркий неприємний присмак: *“Nach der Haftprüfung gingen mein Studienfreund und ich zum Bahnhof... Wir saßen auf der hölzernen Bank, von der die Farbe abblätterte, und keiner wollte etwas sagen. Wir wussten, dass wir unsere Unschuld verloren hatten und dass das keine Rolle spielte... Während wir nach Hause fuhren, dachten wir an das Mädchen und die ordentlichen Männer und sahen uns nicht an”* – Після СІЗО ми з моїм одногрупником пішли на вокзал... Ми сиділи на дерев'яній лавці з облупленою фарбою, і ніхто не хотів нічого говорити. Ми знали, що втратили свою невинність і що це вже не має значення... Коли ми їхали додому, ми думали про дівчину і охайних чоловіків і не дивилися один на одного. З цього моменту молодий адвокат розуміє, що в цій сфері діяльності інколи справедливість зазнає поразки і поклик серця, як варто було вчинити правильно доведеться часто приглушувати: *“Wir waren erwachsen geworden, und als wir ausstiegen, wussten wir, dass die Dinge nie wieder einfach sein würden”* – Ми подорослішали, і коли зійшли з поїзда, то зрозуміли, що легко вже ніколи не буде.

Варто зазначити, що адвокат це не лише людина, яка знається на слові закону, а й розуміється на невербальних засобах спілкування, звертає на це увагу та лише з одного погляду на клієнта робить висновки про його характер, наміри та поведінку. Хорошим доказом цього є цитата: *“Er hatte eine merkwürdige Art zu sprechen, er nickte nach jedem Satz, er musste sich selbst bestätigen, was er sagte, er machte lange Pausen”* – У нього була дивна манера говорити, він кивав після кожного речення, йому доводилося підтверджувати самому собі те, що він говорив, він робив довгі паузи.

Як і для будь-якої людини адвокату характерно вагатися, особливо новачку. В незалежності від сфери своєї діяльності людина часто опиняється в глухому куті: *“Das wusste ich noch nicht. Ich fragte mich, was ich in diesem Verfahren sollte. Ich würde nichts für sie tun können”* – Я цього ще не знав. Я задумався, яка ж моя роль в цьому процесі. Я нічого не зміг би для неї зробити. Читача приваблює той факт, що Фердинанд фон Ширах не зображує еталонний образ адвоката, натомість ілюструє його зі всіма сильними та слабкими рисами характеру.

Оцінний компонент відображає важливість цього психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу, і є визначною передумовою для виокремлення концепту [14].

Фердинанд фон Ширах зображує постать адвоката в досить позитивному світлі. Єдиним

негативним фактором в його особі може бути відсутність досвіду. Головний герой книги часто вагається у своїх діях та демонструє недостатню обізнаність у правилах сфери своєї діяльності: *Das wusste ich noch nicht – я цього ще не знав; Ich trug eine Robbe, weil ich nicht wusste, dass man sie bei solchen Terminen nicht trägt – я носив печатку, бо не знав, що в таких випадках її не носять; redete ich zu viel so wie man eben redet, wenn man jünger ist – я занадто багато говорив, як говориш, коли ще молодий; Ich wusste nicht, was ich sagen sollte – я не знав, що потрібно було сказати; Ich plädierte so, mehr fiel mir nicht ein – я благав, і це все, що я міг придумати.*

Молодий адвокат постає перед читачем досить співчутливою людиною, яку часто гризуть докори сумління. На цьому етапі кар'єри його турбує не лише рішення суду, а й подальша доля переможеної сторони судового процесу: *“Ich fragte mich, wo er Weihnachten verbringen würde, seine Wohnung war gekündigt worden, und er hat niemanden, zu dem er konnte”* – Мені було цікаво, де він проведе Різдво, його квартири була опечатана, і йому не було до кого піти.

Важливо зазначити, оскільки розповіді у книзі ведуться від особи самого адвоката, вони наповнені як дещо вульгарною лексикою, так і безліччю юридичних термінів, які дозволяють читачеві максимально поринути у атмосферу кримінального світу: *in einem Strafverfahren – у сфері кримінального судочинства, Gerichtsmedizin – судово-медична експертиза, Amtsgericht – районний суд, Tatwerkzeug – знаряддя злочину, Hauptverhandlung – основне слухання, Mordversuch – замах на вбивство, Kriminalgericht – кримінальний суд, Totschlag – ненавмисне вбивство, Freiheitsstrafe verurteilen – покарання у вигляді позбавлення волі тощо.*

Підсумовуючи все вище перелічене, можна зробити висновки, що головний герой історій

показує себе ще дещо недосвідченим спеціалістом, але готовим розвиватися та вдосконалюватися. Правду кажучи, цей факт навіть зближує читача з головним героєм. Всі ми звикли до історій, де фігурує досвідчений, обізнаний у всіх правилах професіонал. Натомість Фердинанд фон Ширах показує реальну постать адвоката на старті своєї кар'єри зі всіма його помилками, ваганнями та вадами. Досить цікаво спостерігати за його ростом як спеціаліста. Ще на початку історії він хапався за кожну справу, яка набувала розголосу в пресі, а тепер клієнти самі шукають його. Протагоніст є справжнім еталоном довіри в цій книзі.

Висновки із дослідження. Внаслідок аналізу поняттєвого складника концепту «RECHTSANWALT/АДВОКАТ» нами було встановлено його походження, за допомогою етимологічного аналізу зокрема, варіативність його дефініцій та виокремлений ряд синонімічних одиниць.

Водночас можемо зробити висновок, що образ адвоката у книзі Фердинанда фон Шираха є цілком позитивним. З висловлювань головного героя читач розуміє, що він ще не достатньо досвідчений, але має хорошу перспективу розвитку. Протагоніст вірно служить слову закону, діє неупереджено та все ж в глибині душі зважає на почуття підсудних, дещо співпереживає їм. В житті він переслідує такі цінності, як: справедливість (він дотримується принципів рівності та діє об'єктивно, навіть якщо це суперечить його особистим переконанням), незалежність (здатний діяти незалежно від зовнішніх чинників, зокрема залякувань та погроз), дотримання етичних правил (цінують етичні стандарти, не зловживає правилами дрес-коду чи ділового спілкування), неупередженість (рівне ставлення до всіх клієнтів, незалежно від статусу, зовнішнього вигляду та міркувань).

Список літератури:

1. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць*. Київ. 2002. С. 462–470.
2. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89.
3. Селіванова О. О. Когнітивна ономазіологія. К.: Фітосоціоцентр, 2000. 248 с.
4. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
5. Бондарчук О. Ю. Лінгвокультурний типаж «Aussteiger» у сучасному німецькомовному дискурсі: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Луцьк, 2015. 222 с.
6. Давидова Т. Поняттєві складники концепту DEATH в англійській мові. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологічні науки : науковий журнал*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 2. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.2.3>
7. Duden online [Електронний ресурс]. URL: <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/Rechtsanwalt> (дата звернення: 04.11.2023)

8. DWDS [Electronic Ressource]. URL: <https://www.dwds.de/wb/Rechtsanwalt> (дата звернення: 12.11.2023)
9. Wikiwörterbuch [Electronic Ressource]. URL: <https://de.wiktionary.org/wiki/Rechtsanwalt> (дата звернення: 15.10.2023)
10. DWDS [Electronic Ressource]. URL: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/walten> (дата звернення: 15.10.2023)
11. Synonyme [Electronic Ressource]. URL: <https://www.wort-suchen.de/synonyme/Rechtsanwalt> (дата звернення: 20.11.2023)
12. Synonyme. Woxikon [Electronic Ressource]. URL: <https://synonyme.woxikon.de/synonyme/rechtsanwalt.php> (дата звернення: 15.10.2023)
13. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology*. 1975. P. 192–233.
14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
15. Fremdwort [Electronic Ressource]. URL: <https://www.fremdwort.de/suchen/woerterbuch/rechtsanwalt/v> (дата звернення: 20.11.2023)

Bondarchuk O. Yu., Travina A. V. THE THREE-LAYERED STRUCTURE OF THE CONCEPT “RECHTSANWALT/LAWYER” IN FERDINAND VON SCHIRACH’S “WINES”

The research work is devoted to the study of the uniqueness and peculiarities of the concept of Rechtsanwalt, its synonymous units and three-layer structure. The material of the study is Ferdinand von Schirach's book “Wines”, the protagonist of which is the author himself.

Paying attention to the linguistic, cultural and literary context, the article aims to reveal the deep meaning of the concept “RECHTSANWALT/LAWYER” in Ferdinand von Schirach's work and its reflection in cultural and legal aspects. Focusing on the linguistic, cultural and literary context, the article examines how the concept “RECHTSANWALT/LAWYER” is embodied in the work, revealing its semantic nuances and peculiarities within the cultural environment. The paper outlines his character traits and life values on the basis of quotations. The value, figurative and conceptual components are highlighted, and their characteristics are described. The analysis of the conceptual component of the concept “RECHTSANWALT/LAWYER” has made it possible to allocate the main definitions of this concept and formulate its synonymous series. The main definitions include the following: a lawyer who has a state permit to act as an adviser and representative in legal matters, especially in litigation; a lawyer who has a state licence to provide legal advice, etc. The main synonyms of the “RECHTSANWALT/LAWYER” are: Anwalt, Jurist, Advokat, Rechtsbeistand, Rechtsberater, Rechtsvertreter and feminine forms Anwältin, Juristin.

The figurative component of the concept “RECHTSANWALT/LAWYER” is studied on the basis of quotations. Since the book is narrated on behalf of the protagonist, it is from his context of direct speech that we can draw information about the peculiarities of his character. The evaluative component of the concept is considered on the basis of the protagonist's attitude to his field of activity, clients and the judicial process in general.

In the German national mentality, the lawyer is recognised as a symbol of legal stability and a guarantor of the protection of citizens' rights and freedoms. His role is invaluable for ensuring legal justice and maintaining the legal order in modern German society. This is confirmed by a number of proverbs and sayings common in the German-speaking environment.

Key words: *concept, Rechtsanwalt, lawyer, conceptual, figurative, value components of the concept, protagonist, mentality.*

Бочан П. О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ

Статтю присвячено вивченню дериваційного потенціалу англійськомовних термінологізмів, що передбачає надання визначення поняття «термінологізм», встановлення механізмів та причини появи термінологізмів, з'ясування особливостей їх компонентного складу та специфіки значення, а також аналіз дериваційних здібностей цих одиниць у англійській мові.

Термінологізмом є мовна одиниця, що утворюється внаслідок переходу терміна в фразеологізм, набуття ним сталого змісту та фіксованого компонентного складу. Це здійснюється завдяки процесу взаємодії різних підсистем мови, їх взаємозбагачення за допомогою її власних ресурсів.

Подібні одиниці можуть втрачати своє термінологічне значення, підлягати детермінологізації, ставати одиницями не тільки науково-технічних, але й літературних та інших текстів англійської мови, тобто проникати у її інші комунікативні сфери, ставати в них засобами номінації нових понять і явищ. При цьому вони можуть володіти такими характеристиками як образність, емотивність, експресивність. Вони також стають одиницями фразеологічної підсистеми мови.

До складу англійськомовних термінологізмів можуть входити лише терміни, нетерміни та терміни, а також виключно одиниці загальнолітературної мови. Значення таких одиниць може ускладнюватися або підлягати метафоричному чи метонімічному переосмисленню, внаслідок чого вони стають засобами вторинної номінації різних понять і явищ. Термінологізми, до складу яких входять лише терміни, як правило, залишаються одиницями наукових, технічних і професійних текстів.

Дериваційний потенціал термінологізмів англійської мови виявляється в можливості утворення від них лексичних одиниць, що здійснюється за допомогою словоскладання, яке може поєднуватися із афіксацією. Такі одиниці є складними словами. Додавання суфіксів сприяє зміні частиномовної приналежності дериватів. Синтаксичні деривати утворюються шляхом додавання компонентів до вихідних термінологізмів. Подібні компоненти не призводять до переосмислення чи зміни значення термінологізмів англійської мови, а лише конкретизують їх.

Ключові слова: англійська мова, афіксація, деривативний потенціал, словоскладання, синтаксичний дериват, термінологізм.

Постановка проблеми. Будь-яка мова перебуває у постійному розвитку, чому сприяють не тільки вербальні контакти її носіїв, поява нових явищ і понять, які потребують номінацій, але й взаємодія самих одиниць мови, що призводить зокрема до «взаємопроникнення їх одне в одне, появи загальних зон їх перетину, як з точки зору їх форми, так і з точки зору їх змісту» [3, с. 216].

Зазначене стосується, у першу чергу, термінологізмів – мовних одиниць, які з-поміж інших відома українська лінгвістка С. О. Швачко називає «засобами делакунізації позамовних феноменів, що слугують збагаченню компетенцій адресатів на мовному та культурному рівнях» [7, с. 149]. Це виявляє потенціал вказаних одиниць, їх роль у різноманітних комунікативних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний інтерес науковців до термінологізмів через своєрідність їх форми та значення [2; 6; 22, с. 87], функцій, які вони виконують у різних типах дискурсу [1; 5], їх не можна вважати вивченими в мовознавстві, в тому числі й вітчизняному, що й призвело до вибору їх як об'єкту дослідження у запропонованій до уваги статті.

Її метою є вивчення дериваційного потенціалу термінологізмів англійської мови, а завдання пов'язані з наданням визначення поняття термінологізм, визначення механізмів та причини їх появи, особливостей їх компонентного складу та специфіки значення, а також з'ясування дериваційних здібностей цих одиниць у англійській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під термінологізмом розуміємо «мовну одиницю, яка виникла внаслідок переходу терміна у фразеологічну одиницю» [6, с. 197]. Подібний перехід може супроводжуватися детермінологізацією фахового значення терміна, а сама одиниця може потрапляти до інших комунікативних сфер, окрім професійних.

Ключовим фактором визначеного процесу вважається взаємодія різних підсистем мови, їх взаємозбагачення за рахунок власних ресурсів [4, с. 28; 6, с. 196]. Зазначаємо, що природа термінологізмів є досить складною. Вони володіють усіма характеристиками (образністю, емотивністю, експресивністю), які мають фразеологічні одиниці, і тому можуть вважатися одиницями фразеологічної підсистеми мови. Зауважимо також, що не завжди термінологізми стають одиницями інших, не професійних сфер спілкування та відповідних типів дискурсів.

Аналіз компонентного складу англійськомовних термінологізмів дозволяє поділити їх на групи одиниць, що характеризуються наявністю

лише тільки термінів (*acid brittleness*);

термінів, а також нетермінів, як правило, одиниць загальнолітературної мови (*high gear*);

виключно одиниць загальнолітературної мови (*lay down one's arms*).

Подібні одиниці володіють двома значеннями: буквальним, але ускладненим, переосмисленим.

Якщо появу дериватів, тобто похідних одиниць у запозиченнях пов'язують із їх входженням до системи мови [9, с. 65; 10, с. 34; 16, с. 23], то дериваційний потенціал термінологізмів вказує на взаємодію різних підсистем мови (шару термінологічної лексики мови та її фразеологічного фонду). Аналіз фактичного матеріалу вказує, що деривати утворюються від термінологізмів шляхом словоскладання, наприклад:

above-board,

also-ran,

cut-and-thrust.

Подібні одиниці, безумовно, не є вже термінологізмами, вони виконують у комунікації номінативну функцію, характеризуються експресивністю та емоційністю.

Зокрема, карточний термін *above board* із значенням «*на столі, відкрито*», з плином часу отримав значення «*чесно, відкрито*» [18, с. 76]. Так, наприклад, в одному із детективних романів А. Крісті, для характеристики вбивства, здійсненого горезвісним Ей-Бі-Сі, одиниця *above-board* використовується у значенні нечесний:

«You are very full of an insular superiority, but for myself I consider your crime not an English crime at all – not above-board – not sporting» [11, с. 30].

Термінологізм *also ran* має значення «*невдалий учасник змагань*» [20, с. 32]. У звітах про перегони імена коней, які не зайняли призового місця, наводяться після відомостей про переможців. Це перерахування розпочинається словами *also run*. Фразеологічним значенням вказаної сполуки є «*невдаха, що не витримує ніякого порівняння*» [14].

З плином часу визначена сполука перетворилась у складне слово, дефініцією якого є зокрема:

«a horse that ran in a race but was not one of the first three at the end;

a person who has failed to win or do well, e.g. in a competition or election;

an unsuccessful or unimportant person (esp compared with someone else) (a racing term for a horse which was not placed in a race)» [23, с. 32].

Походження військового терміна *cut and thrust*, що вживається для позначення колючого та ріжучого удару, пов'язують із військовими турнірами, в яких бої відбувались із мечами. У фразеологічному значенні сполука використовується для позначення поняття «*обмін думками*», «*перепалка*» [14]. Словники подають вживання вказаної одиниці як складного слова, зокрема:

It was regrettable that such great issues had to be the cut-and-thrust of a general election. But at least the debate should be constructive... [23, с. 58].

A barrister needs to be quick-witted to survive the cut-and-thrust of the court room [25, с. 79].

Вочевидь, складне слово вживається у визначених контекстах у значенні «*інтенсивний обмін думками*».

Деривативні здібності термінологізмів англійської мови виявляються й у появі нових афіксальних одиниць, зокрема:

cut-and-driedness,

brain truster;

chainreacting.

Аналогічний за своєю структурою мовній одиниці *cut-and-thrust* медичний термін *cut and dry / dried*, що має значення «*готові трави*», в результаті метафоричного переосмислення отримав непряме значення «*в готовому вигляді*», а також «*трафаретний, шаблонний, нецікавий, нудний*» [14].

Наведемо контексти вживання вказаної одиниці, що демонструють чотири етапи розвитку фразеологічного значення – від безпосередньо термінологічного значення до утворення деривата:

«originally referring to herbs in the herbalists' shops, as contrasted with growing herbs; hence fig. ready – made and void of freshness and spontaneity; also, ready shaped according to a priori formal notions (Usually of language ideas, schemes or the like); ellipt. as sb. = cut and dried tobacco, etc. Hence cut-and-driedness» [25, с. 77];

«1) completed in every detail and either already in force, or ready to be put into execution; 2) formal; inflexible; predictable; not likely to adapt to change, emotional pressure, etc» [18, с. 95];

«settled beforehand, conventional» [17, с. 58];

«already arranged or prepared» [24, с. 45].

Термінологічне значення реалізується і в сполучці *cut-and-dry tobacco*.

Вживання вказаної одиниці як складного слова спостерігаємо й Дж. Голсуорсі:

«What was her own life but a *cut-and-dried affair*?» [15, с. 136].

Афіксальним, що походить від фразеологізму *brain trust* є складна лексема *brain-truster*. Поява цієї одиниці відбулася в часи правління США Ф. Рузвельта (1933–1945 рр.), коли в 1932 році під час чергових виборів журналіст Дж. Ківан назвав Ф. Рузвельта мозковим трестом – *the train trust* [22, с. 252]. У Великобританії такою ж назвою була названа спеціальна радіопрोगрама, в якій збирались різні фахівці для надання відповідей слухачам. Надалі визначена одиниця почала використовуватись стосовно членів однієї команди, групи спеціалістів [9, с. 501].

У творі О. Кроніна «A Pocket Full of Rye» [12] вказана одиниця вживається в якості для метонімічного йменування одного із персонажів, маленького хворого хлопчика, який був надзвичайно розумним і обігрував в шахи дорослих:

«*The brain trust, well-wrapped, was stowed away on the far, sunny side of the terrace*» [12, с. 75].

Завдяки додаванню суфіксу термінологічна одиниця *chain reaction* змінює свою частиномовну приналежність, стаючи зокрема прикметником, що вживається в сфері фізики, зокрема:

To run a chain-reacting system at a high temperature and to convert the heat generated to useful work is very much more difficult than to run a chain-reacting system at a low temperature [6, с. 198].

Дериваційний потенціал англійськомовних термінологізмів виявляється й у їх синтаксичних перетвореннях, що виявляються у додаванні, власне вклинюванні додаткових компонентів у означені одиниці. Про це зокрема свідчить вживання термінологізму *beat a retreat* із додатковим компонентом в романі А. Конан-

Дойля «Втрачений світ» («The Lost World») [13], зокрема:

So terrific was the uproar that several ladies had already beaten a hurried retreat [13, с. 29].

У складі термінологічного фразеологізму з'явився компонент *hurried*, який конкретизує ситуацію, вказуючи у наведеному контексті на те, що люди намагались якомога скоріше втекти із жахливого місця. Зазвичай вказаний термінологізм вживається в англійській мові у значенні:

retreat, withdraw; run away (from the beating of drums for retreat) [20, с. 35];

to retreat; to withdraw from an enterprise [14].

Військовий термін *to be / keep / put on the alert* має значення «бути в бойовій готовності» [24, с. 58], а у якості фразеологізму вживається у значенні «бути напозготові» [17, с. 61]. В романі військового льотчика Б. Норріса вказана одиниця вживається в своєму прямому значенні:

All defensive measures are in place. We are on full alert and prepared to respond to a threat from any sector [19, с. 33].

Оказіональний елемент *full* є маркером ситуації: усі повітряні сили знаходяться в повній бойовій готовності та в будь-яку хвилину можуть протистояти супротивнику.

Ще одним компонентом визначеної одиниці може бути лексема *high*. Про це зокрема свідчить наступний фрагмент, де вона застосовується для позначення стану цивільного населення:

In a prime-time speech to the nation Thursday night, Bush planned to reassure Americans that the government is doing all it can to protect them from bioterrorism and to urge them to go about their normal routines even as the FBI keeps the nation on high alert for future terrorist attacks [8, с. 380].

Додаткові компоненти можуть входити із до сполуки *in terms of*, що вживається в англійській мові із значеннями:

using (something) as a terminology, a means of expression, a means of assessing value, etc.;

as far as sth is concerned [23, с. 438].

Про процес вклинювання у визначену одиницю, що власне й виявляє особливості синтаксичної деривації термінологізмів, свідчить наступний фрагмент:

Since September 11, President George W. Bush has presented the conflict in Afghanistan in stark terms of good and evil [21, с. 531].

Як і попередній, останній із наведених прикладів, свідчить про те, що поява додаткового компонента в складі термінологізму не призводить до втрати чи переосмислення його значення. Поді-

бний компонент лише конкретизує значення термінологізму.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, термінологізми є мовними одиницями, сформованими завдяки переходу терміна у фразеологічну систему. Хоча й не завжди, цей перехід може супроводжуватись детермінологізацією значення термінологічної одиниці, її вживанням у різних комунікативних сферах, а також типах дискурсу. Дериваційний потенціал термінологізмів виявляється у їх здатності виступати вихідними одиницями для складних слів, утворених за допомогою суфіксу або без нього. Маркером синтаксичної деривації слугує поява у складі термінологізмів додаткових компонентів, що конкретизують дискурсивний фрагмент, в якому вони вживаються. **Перспективи** подальших досліджень пов'язуємо з вивченням прагматичного значення термінологізмів у різних типах англійськомовних дискурсів.

мів виявляється у їх здатності виступати вихідними одиницями для складних слів, утворених за допомогою суфіксу або без нього. Маркером синтаксичної деривації слугує поява у складі термінологізмів додаткових компонентів, що конкретизують дискурсивний фрагмент, в якому вони вживаються. **Перспективи** подальших досліджень пов'язуємо з вивченням прагматичного значення термінологізмів у різних типах англійськомовних дискурсів.

Список літератури:

1. Антонівська М. О. Особливості функціонування та перекладу сталих виразів у діловій англійській мові. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 509–513.
2. Іващенко В. Л., Туровська Л. В. Слов'янське ономазіологічне термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2014. № 1. С. 199–209.
3. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
4. Немус О. А., Бялик В. Д. Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 27–35.
5. Пацеєвська О. М. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2013. № 22. С. 469–475.
6. Продан Ю. П. Явище фразеологізації термінів у мові. *Сучасна наука та освіта*. 2010. № VII. С. 196–203.
7. Швачко С. О. Сага про сяйво забутих слів. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 147–152.
8. A-Z of the Presidential Speeches in the USA / ed. by T. Golway, R. Beeman. N. Y. : Harper Collins, 2012. 412 p.
9. Brinton J., Arnovick L. The English Language : A Linguistic History. Oxford : Oxford University Press, 2017. 640 p.
10. Blaugh A. A. A History of the English Language. L. : Routledge, 1988. 284 p.
11. Christie A. Mysterious Affair at Styles. N. Y. : Bantam books, 1961. 154 p.
12. Cronin A. J. A Pocketful of Rye. L. : Heinemann, 1969. 217 p.
13. Doyle A. C. The Lost World. N. Y. : Triangle Books, 1943. 309 p.
14. English Idioms & Idiomatic Expressions URL: <http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms-proverbs.html> (дата звернення 25.12.2023)
15. Galsworthy J. Swan Song. L. : Heinemann, 1928. 347 p.
16. Larson M. L. Borrowings in the English Language. N. Y. : University Press of America, 1984. 586 p.
17. Longman Dictionary of English Idioms / ed. T. Hill. London : Blackwell Publishers, 1979. 654 p.
18. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by S. Bullon. Harlow : Pearson Education Limited, 2005. 1949 p.
19. Norris B. Fly-Off. N. Y. : Haper Paperbacks, 1999. 340 p.
20. Partridge E. A Dictionary of Cliches. L. : Taylor & Francis e-Library, 2005. 549 p.
21. Stone O., Kuznick P. The Untold History of the United States. New York : Gallery Books, 2013. 784 p.
22. Strang B. A History of English. L. : Methuen, 1974. 453 p.
23. The New Oxford Dictionary of English / ed. by Catherine Soanes, Angus Stevenson. Oxford : Oxford University Press, 2010. 2112 p.
24. The Oxford Dictionary of New Words / ed. by E. Knowles. O.–N. Y. : Oxford University Press, 1998. 357 p.
25. Webster's Third New International Dictionary / ed. by Philip Babcock. Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 2002. 2662 p.
51. Woodard C. American Nations: A History of the Eleven Rival Regional Cultures of North America. L. : Penguin Books, 2021. 400 p.

Bochan P. O. DERIVATIVE POTENTIAL OF ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGISMS

The article is devoted to the study of derivative potential of English-language terminologisms. The definition of the notion of terminologism is given in the article, mechanisms and reasons of emergence of terminologisms,

as well as peculiarities of their component composition and specificity of their meanings are clarified in it. Main attention is paid in the article to the analysis of derivative abilities of these units in the English language.

Terminologism is viewed as a language unit, formed due to the transposition of a term into a phraseologism with a relatively stable content and fixed component composition. It becomes possible due to the process of interaction of different subsystems of the language, mutual enrichment of its units and elements.

Terminologisms can lose their terminological meanings, subject to determinologization, penetrate into different communicative spheres, and become units not only of scientific and technical, but also literary and other texts of the English language. Becoming means of nomination of new notions and phenomenon, they acquire such characteristics as imagery, emotionality, expressiveness. They also become units of the phraseological subsystem of the language.

English-language terminologisms can include only terms, non-terminological units and terms, as well as units of general literary language only. Meanings of such units can become more complicated or subject to metaphorical or metonymic reinterpretation. As a result, they become means of secondary designation of various notions and phenomena.

Derivative potential of the English-language terminologisms is revealed in the fact that new units can be formed from them. Such units become compound words formed by means of word-composition that can be accompanied by affixation. Affixation can cause part of speech changing of these words. Syntactic derivatives are formed from terminologisms by means of adding components to terminologies. Adding of such components does not lead to rethinking or absolute changing of the meaning of the initial terminologies. These components only specify their meanings.

Key words: *the English language, affixation, derivative potential, word-composition, syntactic derivative, terminologisms.*

Бродська Д. С.Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Скобнікова О. В.**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**ІНДЕКСИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ
В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей гендерних маркерів у сучасному англомовному політичному дискурсі. Дослідження проводилося на відео-матеріалах промов та дебатів англомовних політиків. Мета цієї роботи полягає в дослідженні та аналізі гендерних особливостей зображення образу політика в англомовному політичному дискурсі. Гендерні маркери присутні в промовах як жінок, так і чоловіків були проаналізовані в аспекті політичних дебатів. Технологічний прогрес призвів до стрімкого розвитку образу політичних діячів у мас медіа, тож промови стали все більш відпрацьованими стилістично, емоційно, за змістом.

У ході дослідження було виявлено, що тематика політичних промов чоловіків і жінок часто дуже схожа але гендер, як соціокультурна категорія, регулярно зустрічається у структурах мовної свідомості індивіда під час реальної дискусії чи промови. Історично склалося так, що дослідження лідерства як соціально-психологічного феномену здебільшого не враховували стать, через те, що лідерська позиція за своєю суттю розглядалась як чоловіча. Оскільки кожен конкретний політичний лідер не може однаково чинити враховувати гендерні інтереси обох сторін, проблема гендерного паритету на політичних керівних посадах набуває все більшої актуальності.

Проведений аналіз політичних промов дав можливість довести, що кожне слово, кожна конструкція заздалегідь добре сплановані та вміло використовуються в промовах, створюючи особистий імідж та позитивну презентацію. Проте, промови чоловіків більш стримані і не містять великої кількості емоційно забарвлених одиниць. Оцінюючи предмет, чоловіки, на відміну від жінок, переважно використовують слова з найменшим емоційним забарвленням та одноманітні стилістичні засоби. Аналіз показав, що сучасні політики як жінки так і чоловіки вдаються до підсилення своїх промов використанням художніх засобів. Чоловіки частіше вживають займенники першої особи однини, щоб підкреслити власні досягнення, а жінки – займенники другої особи множини, адже простіше сприймати певний вислів, що має пряме відношення до нас самих.

Ключові слова: гендерний аспект, політичний дискурс, перекладацька трансформація, промова, гендерний маркер.

Постановка проблеми. На сучасному етапі серед основних принципів дослідження мовних явищ особливе місце посідає дослідження гендерних маркерів у промовах сучасних англомовних політиків. Задля успішної комунікації між політичним лідером та його слухачами важливо брати до уваги не лише базові характеристики промови, її наповнюваність, а й гендерні аспекти, що визначають поведінку лідера та підсилюють ефект від повідомлення. Гендер слугує фактором формування усталених відносин між жінками та чоловіками та показує їх відмінності у способі ведення політичної комунікації, визначенні певних ролей

у суспільстві та виокремлення тем та рис притаманним певній особі. Кожен політичний діяч працює з наповненістю промови, адже успіх кампанії напряму залежить від того наскільки добре політик володіє мистецтвом слова. Мистецтво ведення переговорів, дискурс та його комунікативна складова – це те, що насправді може захопити увагу слухачів. Тож, з огляду на це тема гендеру у політичних промовах є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття політичний дискурс став одним із найпопулярніших лінгвістичних та міждисциплінарних об'єктів дослідження та

є найбільш дослідженим типом інституційного дискурсу. Найбільший внесок у цей напрям зробили українські та зарубіжні дослідники С.Л. Славова, В. Фігаро, В.О. Чернявська, О.Р. Чудінов, Д.В. Шапочкін, І.С. Шевченко, О.І. Шейгал, В.З. Дем'янков, В.І. Карасик, В. Окульська, П. Цап, А. Совінська.

Мета цієї роботи полягає в дослідженні та аналізі гендерних особливостей зображення образу політика в англомовному політичному дискурсі та їх відтворення. Матеріалом дослідження слугують аудіо- та відеоповідомлення англомовних політиків, а також друковані матеріали про них у засобах масової інформації, тексти промов сучасних англомовних політиків.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішній день важко уявити без політики, а особливо без політичних діячів, що привертають до себе особливу увагу за допомогою свого власного стилю мовлення та піар-програм. Комунікативна поведінка мовної особистості проявляється за допомогою невербальних та вербальних засобів. Чіткі жести і виразна мова тіла екс-президента Дональда Трампа захоплює і тривожить одночасно. Незалежно від того, погоджуєтесь ви з його політикою чи ні, здатність епатувати натовп в цього чоловіка не відібрати. Критики вважають його стиль надмірним і комічним, проте, за словами професора Джеффа Бітті [1], це може бути привабливою рисою. Ймовірно, найбільш упізнаваний жест Трампа «О'Кей» – зведені у кільце вказівний і великий пальці рук. Цей рух, на думку експертів, допомагає йому показати влучність і контролювати слова. Хіларі Клінтон мімікою лица та жестами рук також дублює всі свої промовлені слова, так як нібито вона все це відчула на собі і недалеко від цих проблем чи питань. Вона активно веде себе при зустрічі з виборцями, обнімається та навіть дозволяє себе поцілувати. Але

це пояснюється гендерною природою. Проявом гендерної специфіки також вважаємо той факт, що жінка дотримується однакового положення «рука в руці», яке притаманне лише світським дамам.

Коли люди беруть участь у реальній комунікативній та інтерактивній взаємодії, структури їхньої мовної свідомості постійно відтворюють гендер як суспільну концепцію. З точки зору тематики виступів, масштабів використання різних методів аргументації та сентиментальності зауважень ми розглядаємо гендерність.

Під час проведення дослідження було виявлено, що тематика політичних промов чоловіків і жінок часто дуже схожа. Особливої актуальності набувають питання проблеми економічного спаду (безробіття, підвищення цін, збідніння населення): *“Today’s announcement reminds us that Americans are suffering in a struggling economy. Too many of our neighbors are living in poverty, too many can’t find a job, and too many are living without health insurance”* (Дж. МакКейн) [2]; *“With all of our country’s resources, no child should ever have to grow up in poverty. Yet every single night, all across America, kids go to sleep hungry or without a place to call home”* (Х. Клінтон) [3].

Занепокоєння щодо надання належного медичного догляду, добробуту та навчання піднімають у своїх промовах як чоловіки, так і жінки: *“Education is the civil rights issue of this century”* (Дж. МакКейн) [4]; *“And so the public schools are often in a no-win situation, because they do, thankfully, take everybody, and then they don’t get the resources or the help and support that they need to be able to take care of every child’s education”* (Х. Клінтон) [5].

Політика у промовах чоловіків, як правило, зосереджена на таких питаннях, як боротьба з бідністю, покращення освітніх можливостей і ринок праці. Як наслідок, політики-чоловіки набагато

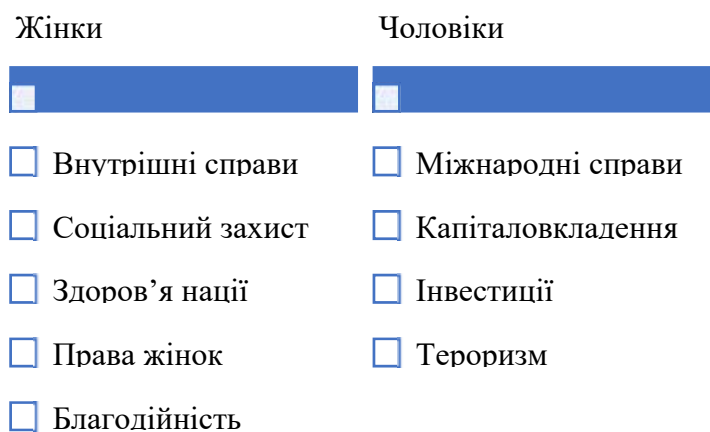

Рис. 1. Характерні теми політичних промов

частіше вживають у своїх промовах такі терміни, як «education», «chance», «employment» та «poverty», ніж політики-жінки.

Через проблему нерівності прав жінок, а саме знецінення їх у сферах, що вважаються притаманними чоловікам, зокрема політика промови жінок-політиків більш зосереджені на питаннях гендерної рівності, правах жінок у суспільстві, урегулювання конфліктів. Також жінки неодноразово посилаються на особистий досвід, родину чи стосунки для встановлення контакту з аудиторією. Часте вживання таких слів як *person, women, girl, community, family, rights*, а також слів на позначення дії як *cooperate, support, work together, nurture, care* ще раз це підтверджують.

Усі політики намагаються сподобатися слухачам, наблизитись до них, достукатись до кожного виборця, а як відомо – чим більше коло людей сприймає повідомлення чим нижчим є загальний показник інтелекту аудиторії. Вищезазначений фактор змушує політичних лідерів спрощувати мову та додавати до свого словника сленг, жаргон, нецензурну лексику. Для мовлення чоловіків особливо характерним є використання лайливих слів. Це підтверджує Трамп: “It is rigged system”, “He is such a jerk”, “I don’t wear to pay”, “She is the world-class liar” [6].

Проведене дослідження також показало, що промови американських політиків характеризуються великою кількістю ідіоматичних одиниць, які роблять їх виступи досить виразними і переконливими. Так, наприклад, у інавгураційній промові Барак Обама використовує низку ідіом, таких як: “live and learn” (вік живи, вік учись), “nothing is impossible to a willing heart” (хто хоче, той досягне), “future filled with hope” (майбутнє сповнене надії), “I beg to differ” (дозволю собі не погодитися), “against the clock” (за короткий час), “be in effect” (діяти), “place something on the agenda” (поставити щось на порядок денний), “all the better” (тим краще), “come into action” (приступати до дій), “affair of honor” (діло честі), “to build on” (створювати) [7].

Слід зазначити, що у промовах чоловіків було виявлено більше фразеологічних елементів, наприклад: *we know something is out of kilter (something is wrong)* (С. МакКіні); *Give me a break...* (Дж. Байден); *We have to catch up to history...* (Дж. МакКейн), але в промовах жінок вони також присутні. Хіларі Клінтон часто використовує такі лексичні одиниці, як: “key role” та “key goal” (слово “key” вживається в значенні «головний») та ідіоми різного стилістичного навантаження, а саме *to be*

enough to make ends meet (дітям на молочко), *to turn a blind eye* (дивитись на щось крізь пальці); *to roll one’s sleeves up* (закатати рукава).

Цілковито новою для американської політичної комунікації була особливість кандидата в президенти від Республіканської партії Дональда Трампа давати прізвиська своїм опонентам і повторювати їх при кожній нагоді. Прикладом слугують *Crooked Hillary* («Шахрайка Хіларі»), *Lying Ted* («Брехливий Тед»), *Little Marco* («Малюк Марко»), *Corrupt Kaine* («Корумпований Кейн»), *Low-energy Bush* («Лінивий Буш»). З одного боку такий вид звертань може бути розцінений як лицемірство і політик також отримує прізвисько від народу як той, хто хоче дійти до верхівки влади лиш принижуючи гідність опонентів, а з іншого – Трамп ніби висаджує зерно сумнівів у голови слухачів, змушуючи їх або перевіряти дії його конкурентів, або не задумуючись сприймати їх образи з наданою ним асоціацією. В обох випадках це грає на руку Дональду.

Отже, проведене дослідження вживання лексичних одиниць у політичних промовах представників чоловічої та жіночої статі дозволяє стверджувати про те, що необхідно ретельно враховувати гендерний аспект, оскільки стать людини та соціальні ролі, які вона відіграє, значною мірою впливають на тематичне наповнення та граматичне оформлення повідомлення.

Гендерні маркери є помітними у промовах як жінок, так і чоловіків, але жіноча мова зазвичай є більш ввічливою, з проявами розуміння складної ситуації та вміння висловити емпатію, де це необхідно. Це проявляється у використанні риторичного прийому емпізи для посилення емоційності повідомлення: “*I want our young people to know that they matter, that they belong, so don’t be afraid. You hear me? Young people, don’t be afraid. Be focused, be determined, be hopeful, be empowered*” (Х. Клінтон) [8].

Інтенсифікатори (*the very best of the American spirit*), підсилювачі типу “*so, very, really*”, «ухильні» фрази типу “*kind of, sort of*”, прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння (*to live in the greatest nation on earth*), трискладові перелічення (*unilateralism, preemption, and arrogance*); перебільшення (*who think they’re immortal*) та оцінювальна лексика (*happily, overwhelmed, unfortunately*), що вживається для своєїрідної мовленнєвої маніпуляції аудиторією, змушуючи її співпереживати мовцю, також формують емоційний настрій та позитивну презентацію американських жінок-політиків. Наступний приклад із промови Х. Клін-

тон, який містить гіперболізовану експресивність, доводить цю думку: “*These abuses have continued because, for too long, the history of women has been a history of silence*” [9].

Іншим поширеним стилістичним засобом є епітети, які використовуються для влучної характеристики особи, предмета чи явища, допомагають наочно уявити ці явища, відчутти ставлення політика до певних подій, викликаючи у людей певну негативну або позитивну оцінку. Епітети, вживані Хіларі Клінтон, мають гострий іронічний та саркастичний характер: *yo yo society, ballooning national debt, ill-advised effort*. Також Клінтон використовує епітети, щоб описати жителів України та її відношення щодо фраз американців, що українці коруптовані. Клінтон каже: “*transparent people*”, “*accountable people*”, “*mature leadership*”.

Метафоричні висловлювання є одним із важливих елементів публічних промов Мішель Обами (*grounded under the glare of the national spotlight, to get the auto industry back on its feet, swallowed their fears, move heaven and earth*) [10].

Стилістично дебати Хіларі Клінтон також характеризуються вживанням метафоричний фраз: “*get the bread-winner*”, “*I know you live in your own reality*”, “*insurance companies do what’s called cherry picking*”, “*add a penny to the debt*”, “*make the economy fairer*”, “*it was against a firestorm of special interest opposition*”, “*went across the party line*”, “*game the system*” (про реформу у сфері охорони здоров’я), “*move countries*”, “*using both carrots and sticks*” (коли дискутує на тему зовнішньої політики), “*bring the immigrants out of the shadows*” (говорячи про реформу імміграційної системи), “*loopholes and giveaways*”, “*get back on the path we were on*”, “*get house in order again*”, “*fix the problems on the backs of middle class families*” (про новий податковий кодекс), “*a blank check*”, *talking to a brick wall*”, “*as the referees of their conflict*” (стосовно війни в Іраку). У наступному прикладі

ми можемо спостерігати використання складних речень та непрямих слів, використання евфемізмів та метафор: “*Our political system is so paralyzed by gridlock and disfunction that most Americans have lost confidence that anything can actually get done*” [11]. Отже, як чоловіки, так і жінки застосовують стилістичні засоби для підсилення повідомлення, але жінки практикують це частіше.

Займенники другої особи однини та третьої особи множини, а саме *you* та *they* є характерною рисою чоловічих промов. Дані маркери можуть використовуватися для підсилення або похвали прибічників чи колег: “*But they knew that however sharp and heartfelt their disputes, however keen their ambitions, they had an obligation to work collaboratively to ensure the Senate discharged its constitutional responsibilities effectively*” (Дж. Мккейн) [12].

Отже, використання особових займенників I та *they* є проявом суто маскулінного гендеру, але чоловіки охоче звертаються до притаманному фемінінному гендеру займенника *we*, коли це необхідно.

Жінки ж не дарма обрали *we*, адже у більшості випадків це показує важливість внеску виборців у розвиток країни: “*We need to have strong growth, fair growth, sustained growth. We also have to look at how we help families balance the responsibilities at home and the responsibilities at business. So we have a very robust set of plans*” (Х. Клінтон) [13].

Висновки. Проведений аналіз політичних промов дає можливість довести, що кожне слово, кожна конструкція заздалегідь добре сплановані та вміло використовуються в промовах, створюючи особистий імідж та позитивну презентацію. Проте, промови чоловіків більш стримані і не містять великої кількості емоційно забарвлених одиниць. Оцінюючи предмет, чоловіки, на відміну від жінок, переважно використовують слова з найменшим емоційним забарвленням та використовують одноманітні стилістичні засоби.

Список літератури:

1. Euronews URL: <http://ua.euronews.com/2016/08/25/what-does-donald-trumps-body-language-say-about-him> (дата звернення: 21.12.2023).
2. Statement by John McCain on the Census Bureau Poverty and Health Insurance URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-john-mccain-the-census-bureau-poverty-and-health-insurance-report> (дата звернення: 21.12.2023).
3. Hillary Clinton: Hillary Clinton: My Plan for Helping America’s Poor ... URL: <https://www.nytimes.com/2016/09/21/opinion/hillary-clinton-my-plan-for-helping-americas-poor.html> (дата звернення: 22.12.2023).
4. John McCain on Education URL: Режим доступу: http://www.ontheissues.org/Social/John_McCain_Education.htm (дата звернення: 21.12.2023).
5. Hillary Clinton quotes about education URL: <https://edexcellence.net/articles/hillary-clinton-quotes-about-education> (дата звернення: 21.12.2023).

6. Donald Trump. We build a wall URL: https://www.youtube.com/watch?v=1e_7hZOdsxo (дата звернення: 21.12.2023).
7. Inaugural Address by President Barack Obama. URL: <https://www.whitehouse.gov/blog/2009/01/21/president-barack-obamas-inaugural-address> (дата звернення: 22.12.2023).
8. Clinton H.R. Remarks in Recognition of International Human Rights Day, Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Palais des Nations, Geneva, Switzerland URL: <http://m.state.gov/md178368.htm> (дата звернення: 22.12.2023).
9. TIME. Read What Michelle Obama Said in Her Final Remarks as First Lady. URL: <https://time.com/4626283/michelle-obama-final-remarks-transcript/> (дата звернення: 21.12.2023).
10. Obama M. Being President Doesn't Change Who You Are, It Reveals Who You Are – Address by Michelle Obama, First Lady, United States of America, – the Democratic National Convention, Charlotte, North Carolina URL: <http://www.npr.org/2012/09/04/160578836/transcriptmichelle-obamas-convention-speech> (дата звернення: 21.12.2023).
11. Transcript: Read the Full Text of Hillary Clinton's Campaign Launch Speech URL: <http://time.com/3920332/transcript-full-text-hillary-clintoncampaign-launch/> (дата звернення: 22.12.2023).
12. Transcript of first presidential debate URL: <http://edition.cnn.com/2008/POLITICS/09/26/debate.mississippi.transcript> (дата звернення: 22.12.2023).
13. Transcript: Read the Full Text of Hillary Clinton's Campaign Launch Speech URL: <http://time.com/3920332/transcript-full-text-hillary-clintoncampaign-launch/> (дата звернення: 21.12.2023).

Brodska D. S., Skobnikova O. V. INDICES OF LANGUAGE PERSONALITY IN THE GENDER ASPECT IN MODERN ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE

The article is devoted to the study of the peculiarities of gender markers in modern English-language political discourse. The research was conducted on video materials of speeches and debates of English-speaking politicians. The purpose of this work is to research and analyze the gender identities of the image of a politician in the English-language political discourse. Gender markers present in the speeches of both women and men were analyzed in the aspect of political debates. Technological progress has led to the rapid development of the image of political figures in the mass media, so speeches have become more refined stylistically, emotionally, and in terms of content.

In the course of the research, it was found that the topics of political speeches of men and women are often very similar; but gender, as a socio-cultural category, regularly occurs in the structures of an individual's linguistic consciousness during a real discussion or speech. Historically, research on leadership as a socio-psychological phenomenon has largely ignored gender; due to the fact that the leadership position has been viewed as inherently masculine. Since each specific political leader cannot equally take into account the gender interests of both sides, the issue of gender parity in political leadership positions is becoming more and more relevant.

Therefore, the analysis of political speeches provides an opportunity to prove that every word, every construction is well planned in advance and skillfully used in speeches, creating a personal image and a positive presentation. However, men's speeches are more restrained and do not contain a large number of emotionally colored units. When evaluating a subject, men, unlike women, mostly use words with the least emotional color and monotonous stylistic means. The analysis showed that modern politicians, both women and men, resort to strengthening their speeches by using artistic means. Men more often use first person singular pronouns to emphasize their own achievements, and women use second person plural pronouns, because it is easier to perceive a certain expression that is directly related to ourselves.

Key words: gender aspect, political discourse, translation transformation, speech, gender marker.

Казимір І. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НОМІНАТИВНІ ПОТЕНЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються функційні характеристики категорії контекстуальної синонімії у міждисциплінарному аспекті. Запропонована стаття покликана обґрунтувати доцільність вивчення контекстуальних синонімів з опертям на їх голістичні потенції. В межах когнітивно-дискурсивної парадигми визначено їх логіко-комунікативні, когнітивні, лінгвофілософські, психолінгвістичні та стилістичні характеристики. Визначено, що мета послугування контекстуальних синонімів – створення варіативності мовного втілення. З позиції лінгвістики тексту виокремлено тексто- і змістові функції використання контекстуальних синонімів. Вторинні номінації того чи того референта гарантують єдність теми чи зв'язність тексту. Результати узагальнення текстового матеріалу свідчать про те, що структура макроранцюжка дискурсу складається із кореферентних виразів (мікроранцюжків із контекстуальних синонімів), кожне з яких визначає ті чи ті ознаки об'єкта позамовної дійсності. Контекстуальні синоніми самостійно сприяють створенню емергентно-ментальної моделі ситуації, та конструюванню образу денотату в індивідуальній свідомості. Контекстуальні синоніми, які є смисловими елементами висловлювання впливають на побудову читачем проєкцій всього тексту. Причетність контекстуальних синонімів “множинному” автору дозволяє нам припустити, що ідентифікуюча або актуалізуюча функція вторинних найменувань референта (характеристика його різних ознак) частково визначається функцією “голосової” (поліфонічної) актуалізації. Чим більше “голосів” приваблює творець повідомлення (автор статті) для інтродукції того чи того референта, тим більше нарощується діапазон предметних, експресивних та оціночних характеристик. Категорія контекстуальної синонімії вербалізує внутрішній процес пошуку слова, одночасно стимулюючи процес формування думки і будучи засобом посилення надійності інформації, що передається для її закріплення у свідомості реципієнта (читача).

Ключові слова: контекстуальні синоніми, емергентно-ментальна ситуація, пресупозиція, кореферентний вираз.

Постановка проблеми. Розповідаючи про стан речей у межах однієї референтної ситуації, автору неминує доводитись повторно іменувати повністю чи частково схожі поняття, наприклад, процеси чи ідентичні об'єкти референтної ситуації, об'єкти, що є між собою у родо-видових відносинах. Влучне позначення в конкретній ситуації призводить до перейменувань денотату для реальної обставини. Таким чином, виникає необхідність повторної номінації окремих понять. Поряд із повторною номінацією на рівні окремих лексем у текстах актуалізується повторна номінація на рівні цілих пропозицій і дрібніших форм, наприклад, морфем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З опертям на стилістичний аспект, досліджуються функційні характеристики контекстуальної синонімії на матеріалі новинних повідомлень французької мови. Яблонська-Юсик І.В. виокремлює функції заміщення, уточнення, роз'яснення,

зіставлення та експресивно-стилістичні функції [6]. Людмила Семак, досліджуючи семантико-стилістичні характеристики контекстуальної синоніміки жіночої прози пропонує виокремити функції заміщення, уточнення, відтворення емоційно-оцінного ставлення персонажів до певних об'єктів мовлення, функцію поширення характеристики предмета та індивідуалізації мовлення персонажів [5].

Мета статті – схарактеризувати функційні характеристики категорії контекстуальної синонімії на матеріалі газетного дискурсу з опертям на міждисциплінарні потенції. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: розкрити міждисциплінарні властивості категорії контекстуальної синонімії на матеріалі сучасного газетного британського дискурсу; здійснити аналіз функційних характеристик контекстуальної синонімії в логіко-комунікативному, лінгвофілософському, когнітивному та стилістичному аспектах;

проаналізувати особливості функційних характеристик контекстуальних синонімів на матеріалі політичної тематики.

Виклад основного матеріалу. Функціонування категорії контекстуальної синонімії у логіко-комунікативному аспекті є одним із способів створення варіативності в тексті шляхом використання мовних синонімів (що відображають усталені традиційні зв'язки, зафіксовані у словнику) та лексичних повторів. Проте комунікативна мета висловлювання, яка криється у передачі максимуму інформації при мінімумі мовних витрат обмежує автора повідомлення у їх використанні. Комунікативна цілісність тексту виявляється у комунікативній поступовості між його складовими. Суть цього явища полягає в тому, що кожна наступна пропозиція у надфразовій єдності спирається в комунікативному плані на попереднє, просуюючи висловлювання від відомого, «поданого» до нового, внаслідок чого утворюється тема-рематичний ланцюжок. Ланцюжок змістовної структури тексту повинен розвиватися за зростаючою лінією: у міру графічного заповнення здійснюється накопичення інформації [2, с. 119].

Використання контекстуальних синонімів є одним із засобів уточнення думки, більш детального опису ситуації, передачі адресату повідомлення додаткових деталей про денотат. Іншими словами, вживання контекстуальних синонімів комунікативно пояснюється щодо вибору тієї чи тієї словоформи. Такий вибір здійснюється не виключно механічно, а за принципом комунікативної значимості, тобто слугує засобом передачі читачеві додаткового обсягу значної інформації про денотат. Аналіз текстового матеріалу дослідження дозволяє припустити, що випадки вживання виключно лексичних повторів і синонімів мови у мовних творах досить рідкісні у газетному дискурсі. Інформація, що накопичується у тексті, повідомляється автором в експліцитній формі повинна знаходити своє вираження й імпліцитно у формі так званих семантичних пресупозицій. Часто в семантиці контекстуальних синонімів міститься значно більше інформації, ніж безпосередньо в них поверховій структурі, що виводиться читачем за допомогою лінгвістичних та екстралінгвістичних знань. Вчені виокремлюють пресупозиції під час досліджень синонімічних одиниць, мовляв, дієслова з оцінною прагматикою можуть диференціюватися завдяки поділу семантичного змісту між пресупозицією і стверджуваним компонентом слова [4, с. 90].

Контекстуальна синонімія завжди активізуватиме пресупозицію, яка передбачає наявність фондових знань певної лінгвокультури у визначеному контексті. Так, у наведеному прикладі на матеріалі політичної статті знаходимо контекстуальні синоніми, які характеризують стиль життя експрем'єра-міністра Великої Британії Бориса Джонсона:

The noise, the lights, the cameras. It's one of the few ways Boris can tell he's still alive [THE GUARDIAN 01/12/2021]. Іменники: *the noise, the lights, the cameras* контекстуалізуються в межах одного оцінного контексту на позначення негативної оцінки щодо особи британського політика. Іншим прикладом семантичної пресупозиції характеризує Ліз Трасс – британську політиkinю та консерваторку: *“So who is Liz Truss ... ?” the author, who claimed to be a UK-based journalist and university lecturer, began. The Global Times had a different interpretation. “She probably likes to think of herself as another Margaret Thatcher ...”*. Іменники: *author, journalist and university lecturer, another Margaret Thatcher* контекстуалізуються в межах одного контексту, характеризуючи політичну особу. Контекстуальні синоніми виконують інтродуктивну та характеризуючу функцію, коли мова йде щодо професійної діяльності Ліз Трасс. Утім, контекстуальний іменник *another Margaret Thatcher* контекстуалізується за сприяння пресупозиції та теорії прецедентності. Жителі Туманного Альбіону пам'ятають відому британську політиkinю, яка стала першою прем'єр-міністеркою Великої Британії.

Припускаємо, що такі варіації слугують основній комунікативній меті висловлювання – передачі максимуму інформації за мінімум мовних витрат. Функції економії та варіації мовних засобів полягає в тому, щоб передати адресату повідомлення максимум корисної інформації, використавши при цьому мінімум мовних зусиль. З позиції лінгвістики тексту різних способів мовного втілення сенсу під кутом зору цілісності тексту, що виявляється у тісному взаємозв'язку його складових виокремлюють функцію використання контекстуальних синонімів.

Так, повторюваність ключових понять може виражатися у синонімічних замінах, гіперо-гіпонімічних відношеннях, перифразах, прономіналізації, тощо. Однак, ми вважаємо, що функції використання автором контекстуальних заміन не зводяться тільки до формальної ідентифікації зв'язку між пропозиціями, що входять у повідомлення для підтримки смислової цілісності тексту. Важливо відзначити те, що тексти висвітлюють

різні галузі суспільного життя, маючи у своєму розпорядженні чимало загальноновживаної та загальнодоступної лексики. Крім того, ці тексти не позбавлені експресивності, поетичної образності, виразності та літературності. Досліджувані мовленнєві тексти характеризуються чималою палітрою засобів створення варіативності в тексті, серед яких, поряд з традиційними та клішованими засобами, спостерігаються досить оригінальні прийоми, які властиві лише художнім творам, у яких навіть звичайні стандартні способи стають особливими стилістичними засобами. Логіко-комунікативні потенції категорії контекстуальної синонімії активізуються у вигляді текстоформулюючої функції.

Стилістичний аспект (мовний). З позиції стилістики вторинне найменування референта визначає, на наш погляд, прагнення автора повідомлення уникати не виправданих повторів тих самих лексичних одиниць, усувати монотонність і одноманітність мови. Крім того, контекстуальна синонімія є одним із засобів уточнення думки для більш детального опису ситуації та передачі адресату повідомлення додаткових деталей про денотат. Контекстуальні синоніми містять у собі елементи експресії та оцінки, іншими словами, будучи знаком інтелектуального змісту, виконують також емоційно-експресивну функцію. Тексти політичної комунікації, взяті, наприклад, із рубрики «політика», належать до такого феномену, як «політичний дискурс», де спостерігається високий рівень маніпулювання. Мовлення політичних текстів мотивується політичними цілями для переконання, аргументації тощо. У текстах масової комунікації контекстуальні синоніми дозволяють максимально реалізувати емотивний початок. На матеріалі газетної статті (*op-ed*), знаходимо явище контекстуальної синонімії, представлене контактними іменними, дієприкметниковими та предикативними конструкціями:

*...a reporter asked Michael Gove what his new job was about. His answer was simple: "If you want to see what **levelling up** looks like, come to **Teesside**." Having been **scorned, patronised, belittled** or simply **ignored** for years by the Whitehall establishment, it's fantastic to finally be recognised as **a shining example** of what the **government's most important policy** ought to look like on the ground.*

[THE GUARDIAN 05/10/2021]

Британський політик-консерватор Майкл Ендрю Гоув у колишньому журналіст газети "THE TIMES" у наведеному уривку з допомогою явища контекстуальної синонімії приєднує ситуа-

цію «покращення» до території Тіссайд: *levelling up – Teesside – shining example*. Шляхом аплікації політик зображує Тіссайд взірцевим прикладом та наслідком явища «поліпшення», в той час як колись цю територію принижували, ігнорували, зневажали та нехтували. Ад'єктиви *scorned, patronised, belittled, ignored* утворюють потрібний фокус інформації для актуалізації суб'єктивної оцінної структури шляхом використання контекстуально-синонімічної іменної конструкції – *a shining example* та ад'єктивів *scorned, patronised, belittled, ignored*, які у свою чергу є прагмемами-контроверсивами у наведеному контексті.

Когнітивний аспект. Оскільки контекстуальні синоніми є послідовними інтродуктивами певного референта, то семантично концентруючись навколо того чи того денотата, КС транслюють актуальну інформацію про цей об'єкт дійсності (становище справ, ситуації, політичну обстановку тощо). Однією із функцій вторинних номінацій одного і того ж референта є певне інструктування адресата щодо методів організації одержуваної з тексту інформації, тобто підказка адресату про місце, яке займає екстралінгвістичний об'єкт, який вводиться за допомогою засобів категорії контекстуальної синонімії (варіативної номінації).

Різні способи варіативного найменування референта активізують процес розгляду КС як ключових носіїв основного змісту тексту. Контекстуальні синоніми, які є смисловими елементами висловлювання, що впливають на побудову проєкцій всього тексту виконують текстоформулюючу функцію. Так, В. Павлов відзначає, що контекстуальні синоніми виконують специфічні мовні функції у єдності з текстовими функціями, основне призначення яких є оформлення тексту як єдиного смислового цілого [3, с. 90].

У теорії дискурсу контекстуальна синонімія розглядається нами на концептуальному рівні у вигляді ланцюга кореферентних виразів як макроланцюжків певного смислу чи кореферентних виразів, які формують нові поняття (емергентні смисли) [1].

Структура макроланцюжка представлена мікроланцюжками кореферентних виразів, кожне з яких визначає ті чи ті ознаки смислу (поняття) певного об'єкта позамовної дійсності. Таким чином, сукупність ланцюжків дозволяє сформувати єдине поняття з урахуванням його ознак. Корєферентні висловлювання дозволяють утримувати в пам'яті інформацію про об'єкт протягом усього дискурсу, постійно нарощуючи її термінальною номінацією, яка активізує репрезентацію

того чи того значення. До прикладу, у процесі процесі опрацювання текстового матеріалу аналізуємо приклади макроланцюгів: *WAR IN UKRAINE, CORONAVIRUS, CANCER, BORIS JOHNSON, TO RUN A MARATHON*.

Іншим напрямком у визначенні когнітивних потенцій є вивчення кореферентних виразів, які формують нове поняття. Пропонуємо вивчати механізми формування нового значення, де знаходяться конкретні ментальні схеми та моделі у процесі вторинної номінації. Таким чином, категорія контекстуальної синонімії є медіатором концептуальної деривації у вигляді формування нового емерджентного значення. Під час аналізу відбувається формування таких ключових понять як: метафора, метонімія, метафтонімія, концептуально-метафорична інтеграція та механізм взаємодії ментальних просторів при створенні метафори. Фактологічний матеріал вказує на те, що такі мовленнєві одиниці як контекстуальні синоніми сприяють розвитку конотативного компоненту значення, утворюючи нові емергентні смисли, де у результаті непоєднуваних смислів виникають контрверсивні концептуальні структури.

Когерентність (*cohaerens*), що трактується представниками лінгвістики тексту як структурна зчепленість частин висловлювання (так звана когезія – *coherence*), розглядається, з погляду психолінгвістики як ступінь семантичної зчепленості відповідних ментальних репрезентацій, а також у вигляді когнітивних процесів, що відбуваються при цьому зчепленні [8, с. 70].

Конденсація контекстуальних синонімів, посилюючи ту чи ту актуальну ознаку, відповідає, на наш погляд, соціально-психологічній установці суб'єкта надати своїм словам переконливості та наділити адресата своїми емоціями. Ряд дослідників дотримуються також концепції так званого «психологічного задоволення» та «силою спокуси» мовного акту повторення [7; 9].

Лінгвофілософський аспект. Інтродукція референта функціонує у вигляді полілогу, де різні учасники висловлюють точки зору щодо загального предмета дійсності (референта). У газетному дискурсі спостерігається чимала кількість так званої поліфонії, яка актуалізує «різноголосся» розмовляючих особистостей, які по-своєму переживають певний фрагмент дійсності, і як наслідок складність самого предмета дійсності, що має бути в результаті свого різнобічного опису та оцінки у всьому різноманітті для реципієнта. Таким чином, контекстуальні синоніми є лексико-семантичними медіаторами явища поліфонії у газет-

ному дискурсі, де висловлюється суб'єктивна оцінка автора статті з приводу того чи того референта. Поліфонічна істина вимагає множинності свідомостей. Це те, що не вміщується в одній свідомості, але виникає в точці контакту між різними свідомостями. «Відкритий діалог» є словесним виявом цієї істини, а поліфонія – її художнім представленням в літературній формі.

Поліфонічний текст характеризується множинністю незалежних думок та усвідомлень (*a plurality of independent and unmerged voices and consciousnesses, a genuine polyphony of fully valid voices*) [10, с. 98].

Висновки. Логіко-комунікативний аспект актуалізується контекстуальною синонімією для створення варіативності. Це активізуватиме формування ефекту конденсації під час мовлення. Контекстуальні синоніми також сприяють уточненню думки під час передачі додаткової інформації про той чи той референт. У процесі лінгвістичного дослідження контекстуальні синоніми слугують оформленню текстового матеріалу. У мовному аспекті категорія контекстуальної синонімії функціонує у межах стилістики та теорії референції. Стилійстично, КС сприяють усуненню монотонності та одноманітності мови та зменшенню повторів.

Емоційно-експресивна функція актуалізує оцінку та реалізацію емотивного початку зі сторони відправника повідомлення; пом'якшує експресію, маркує дистантне ставлення адресанта до денотату. В межах теорії референції відбувається розгортання та організація тексту за рахунок процесу конденсації, який є поштовхом для формування ланцюжка асоціацій. Це у свою чергу здійснює інтеграцію тексту. Когнітивний аспект вивчення категорії контекстуальної синонімії слід вивчати у розрізі психологічних, когнітивно-дискурсивних та лінгвофілософських потенціях. Теорія дискурсу послуговується КС для формування нового (емергентного) поняття, що утворюється сукупністю властивих певному денотату ознак, що розвиває макроланцюжок дискурсу. КС сприяють утриманню в пам'яті адресата певної інформації про референта протягом усього дискурсу завдяки номінативним властивостям. Психологічні потенції КС розгортаються під час утворення та полегшення смислового сприйняття, посилення надійності переданої інформації та її закріплення у свідомості реципієнта. Метамова функція, що зумовлює комунікативно-виправдане включення до тексту нових лексичних одиниць, а також засвоєння

останніх відповідно до найбільш стійких, частотними та звичними для носія мови синонімами. Соціально – психологічна функція надає вислов-

люванню додаткової переконливості та сприяє посиленню емоційно-експресивного впливу на адресата.

Список літератури:

1. Казимір І.С. Категорія контекстуальної синонімії у світлі теорії концептуально-метафоричної інтеграції (на матеріалі газетних статей). Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Філологія. 2022. № 54. С. 50–54.
2. Кузнєцова О.В. Тема-рематична прогресія як когнітивний механізм комічного. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. *Іноземна філологія*. 2017. Вип. 86. С. 118–124.
3. Павлов В.В. Поліфункціональність контекстуальних синонімів. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/904-funktsionalni-vlastivosti-kontekstualnih-sinonimiv.html> (дата звернення 10.11.23).
4. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/Petrushova.pdf> (дата звернення 12.12.23).
5. Семак Л. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, т. 3. С. 77–82.
6. Яблонська-Юсик І.В. Контекстуальна синонімія віддієслівних іменників сучасної французької преси. Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. № 6. С. 212–215.
7. Bogen J. Wittgensteins philosophy of language. Some aspects of its development: New York. Routledge&Kegan Paul, 1972. 244 p.
8. Rickheit G., Lichelschmidt L., Strohner H. Psycholinguistik. Berlin: StauFFenburg Verlag, 2004. 202 S.
9. Schneider W. Woerter machen Leute. Magie der Sprache. Zuerich, Muenchen: R. Piper&Co. Verlag, 1976. 434 S.
10. Ghirelli G. The Socratic dialogue between irony and polyphony. *Judaica Petropolitana Judaica Petropolitana scholarly Journal*, (15) 2021, P. 91–11.

Kazymir I. S. NOMINATIVE POTENCIES OF CONTEXTUAL SYNONYMY: FUNCTIONAL ASPECT

The given article is aimed at analyzing the functional characteristics of the category of contextual synonymy across the interdisciplinary aspect. The proposed article is designed to justify the feasibility of studying contextual synonyms based on their holistic potencies. Within the framework of the cognitive-discourse paradigm, their logical-communicative, cognitive, linguistic-philosophical, psycholinguistic and stylistic characteristics are defined. It was determined that the purpose of using contextual synonyms is to create variability in language embodiment. From the standpoint of text linguistics, the textual and content-creating functions of the use of contextual synonyms have been distinguished.

Secondary nominations of this or that referent guarantee the unity of the theme or the coherence of the text. The results of the generalization of the textual material reveal the structure of the discourse macrochain to consist of co-referential expressions (microchains), each of which defines certain features of the object of extralinguistic reality. Contextual synonyms independently contribute to the creation of an emergent-mental model of the situation and the construction of the denotation image in the individual consciousness. Contextual synonyms, which are semantic elements of the statement, affect the reader's construction of projections of the entire text. The involvement of contextual synonyms to the "multiple" author allows us to assume that the identifying or actualizing function of secondary names of the referent (characteristic of its various signs) is partially determined by the function of "voice" actualization. The more "voices" the creator of the message (the author of the article) attracts for the introduction of this or that referent, the more the range of objective, expressive and evaluative characteristics increases. The category of contextual synonymy verbalizes the internal process of searching for a word, simultaneously stimulating the process of forming an opinion and being a means of increasing the reliability of the information transmitted to fix it in the mind of the recipient (reader).

Key words: contextual synonyms, emergent-mental situation, presupposition, coreferential expression.

Ковбасюк Л. А.

Херсонський державний університет

**МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕКОЦИДУ В НІМЕЦЬКИХ МАС-МЕДІА
(НА МАТЕРІАЛІ ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ ГЕС)**

Наукову розвідку присвячено мовній репрезентації концепту ЕКОЦИД в німецьких електронних мас-медіа після підриву греблі Каховської ГЕС. Матеріалом нашого дослідження слугували 115 мовних одиниць, відібраних із журналу Spiegel й газет Welt та Zeit з 6 червня по 30 листопада 2023 р. У статті головну увагу наукової розвідки сфокусовано на виконанні таких завдань: 1) становлення концепту ЕКОЦИД, 2) відбір різнопланових мовних одиниць для формування корпусу дослідження та 3) структурно-семантичний й функціональний аналіз мовного матеріалу. Основними методами наукового пошуку стали: 1) контент-аналіз дібраних публікацій для визначення мовних засобів відображення концепту ЕКОЦИД у німецьких мас-медіа, 2) концептуальний аналіз для виявлення змісту концепту та виокремлення наявних моделей метафоризації екоциду в німецьких мас-медіа, 3) лексикографічний аналіз словникових дефініцій та 4) лексикографічний опис для визначення тематичних груп мовного відображення концепту, а також 5) компонентний аналіз для відстеження структурно-семантичних ознак лексики, вживаної після підриву греблі Каховської ГЕС та впорядкування вербалізаторів концепту ЕКОЦИД. У статті висвітлено історичний ракурс становлення концепту ЕКОЦИД та наголошено на лінгвокультурологічному аспекті його дослідження. Визначено, що концепт ЕКОЦИД репрезентується у німецьких мас-медіа різноплановими мовними одиницями. Виділено основні групи проаналізованих одиниць, а саме слова та словосполучення. Висвітлено їхню семантику та структуру. Встановлено, що певна частина одиниць корпусу є метафорами. У статті здійснено аналіз встановлених метафор з урахуванням здобутків когнітивної лінгвістики. Визначено, що одиниці дослідження виконують певні прагматичні функції у певному контексті. Проведено ґрунтовний аналіз функціонування проаналізованих одиниць на сторінках журналу Spiegel та газети Zeit. До найбільш перспективних напрямів наукового пошуку можна віднести контрастивне дослідження мовної репрезентації концепту ЕКОЦИД у німецькій та українській мовах.

Ключові слова: концепт, екоцид, німецька мова, функціонування, мас-медіа.

Постановка проблеми. У ніч на 6 червня 2023, 468 день вторгнення росії в Україну, російські військові підірвали греблю Каховської ГЕС, що знаходилась під їхнім контролем з самого початку повномасштабного вторгнення. Результатом екоциду проти українського народу стали повне знищення Каховського водосховища, підтоплення десятків населених пунктів, втрата майна, смерть певної кількості людей, руйнація інфраструктури Херсонської області, знищення заповідних природоохоронних зон тощо.

Заголовки газет та журналів протягом певного часу, особливо у перші тижні після екологічної катастрофи, містили мовні одиниці різного ґатунку, що вербалізують явища, реалії й події суспільно-політичного та повсяденного життя, які є результатами екологічного лиха, завданого російськими агресорами. Зазначені одиниці, на нашу думку, становлять неабиякий інтерес у площині лінгвістичних розвідок сьогодення, оскільки

сприятимуть як глибокому розумінню відображення екоциду в цілому мові, так й формуванню еколінгвістичної свідомості зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екоцид, або «розтягнуте у часі лихо» [1] чи «п'ятий міжнародний злочин» [7, р. 62] привертає до себе увагу дослідників з 70-х рр. XX століття, стаючи об'єктом вивчення різних галузей науки. Аналіз останніх студій вітчизняних та закордонних науковців свідчить про висвітлення екоциду, в першу чергу, у межах юриспруденції [7; 10; 15], філософії [8; 9], культурології [5], а також у площині лінгвістичних розвідок нового наукового напрямку – екологічної лінгвістики або еколінгвістики [3].

Значимо, що питання екоциду стає наріжним каменем сучасних міждисциплінарних наукових конференцій, доповідей міжнародних організацій тощо, зокрема Міжнародної конференції «Voices from Ukraine: Philosophers and Scientists against War and Ecocide», проведеною у німецькому місті

Падерборн з 27 по 28 жовтня 2023 завдяки плідній співпраці Катерина Карпенко, голови «Центру гендерної освіти» у Харківському національному медичному університеті, та Рут Е. Хагенгрубер, керівниці центру «History of Women Philosophers and Scientists» [16].

Недостатня кількість досліджень мовної репрезентації екоциду у сучасній німецькій мові, зокрема відсутність аналізу мовного відображення екологічних наслідків після підриву росіянами греблі Каховської ГЕС у межах лінгвістичних пошуків, свідчить про актуальність та новизну нашого наукового дослідження.

Мета нашої розвідки полягає у багатоаспектному висвітленні та систематизації мовного відображення концепту «ЕКОЦИД» в німецькомовних електронних мас-медіа після підриву Каховської ГЕС. До головних завдань нашої статті належать: 1) становлення концепту ЕКОЦИД, 2) відбір різнопланових мовних одиниць для формування корпусу дослідження та 3) структурно-семантичний та функціональний аналіз відібраного матеріалу.

Зазначимо, у роботі ми не ставимо за мету визначення структури об'ємного та складного концепту ЕКОЦИД.

Об'єкт дослідження становлять мовні одиниці, що репрезентують концепт ЕКОЦИД в німецькому політичному медіадискурсі. Предметом аналізу є семантика, структура та функціонування проаналізованих одиниць у електронних німецькомовних газетах та журналах.

Матеріалом вивчення слугував корпус із 135 мовних одиниць, отриманих методом суцільної вибірки із журналу Spiegel та газет Welt і Zeit після руйнування греблі Каховської ГЕС шляхом підриву, а саме з 6 червня 2023 по 30 листопада 2023 р.

Основними методами дослідження стали: 1) контент-аналіз відібраних публікацій для визначення мовних засобів репрезентації екоциду у німецьких мас-медіа, 2) концептуальний аналіз для виявлення змісту концепту та виокремлення наявних моделей метафоризації екоциду в німецьких мас-медіа, 3) лексикографічний аналіз словникових дефініцій та 4) лексикографічний опис для встановлення тематичних груп мовної репрезентації концепту, а також 5) компонентний аналіз для відстеження семантичних особливостей лексики, вживаної після підриву греблі Каховської ГЕС та впорядкування вербалізаторів концепту ЕКОЦИД.

Виклад основного матеріалу. Термін «екоцид» увійшов у науковий обіг завдяки американському біологу Артуру У. Галстону, який у лютому

1970 року робив доповідь на Конференції з питань війни і національної відповідальності щодо знищення джунглів В'єтнаму внаслідок використання хімічної суміші Agent Orange у часи В'єтнамської війни. У 1972 році на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища в Стокгольмі прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме використав термін «екоцид», коли вимагав прийняття міжнародного закону проти масового знищення екосистем [8; 9].

У подальшому цю ідею вдосконалив Річард Фальк у 1973 році, який запропонував Міжнародну конвенцію про злочин екоциду. Р. Фальк вважав, що шкода навколишньому середовищу, спричинена війною у В'єтнамі, була настільки значною, що представляла «мету можливостей, порівнянню з Нюрнбергом» для заборони руйнування навколишнього середовища під час війни [цит. за 7, р. 69].

Не зважаючи на п'ятдесятирічну історію існування датою практичного втілення екоциду на рівні міжнародно-правових документів вважають 22 червня 2021 року, коли юристи з міжнародного права за фінансової підтримки фонду «Stop Ecoside Foundation» презентували концепцію нового визначення екоциду, що позначає «незаконні або необдумані дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність серйозної, широкомасштабної або довгострокової шкоди навколишньому середовищу, спричиненої цими діями» [13] (переклад – наш).

Термін «екоцид» утворено від префікса «еко» та суфікса «цид». «Еко» походить від грецького слова «oikos», що означає середовище та взаємини людини з ним. «Цид» походить від латинського дієслова «caedere», що може бути перекладено як «вбивати» [11]. Зазвичай екоцид вказує на руйнування та знищення природи, що завдає шкоди життю людини

Концепт ЕКОЦИД фіксується у різних мовах наступними дефініціями: 1) укр.: «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [2]; 2) deutsch: «*die massive Schädigung und Zerstörung von Ökosystemen – schwere Schäden an der Natur, die weitreichend oder langfristig sind*» [12]; 3) eng.: «*the gradual destruction of a large area of land, including all of the plants, animals etc. living there, because of the effects of human activities such as cutting down trees, using pesticides etc*» [6] тощо.

Зазначимо, у нашій роботі ми дотримуємося лінгвокультурологічного визначення концепту

і вважаємо його одиницею, «призначення якої полягає в об'єднанні в єдине ціле наукових пошуків у галузі культури, свідомості й мовознавчих студій. Такий концепт – культурно детермінований виразник свідомості, зафіксований у мові» [4, с. 217].

Аналіз публікацій електронних видань журналу Spiegel та газет Welt і Zeit з 6 червня по 30 листопада 2023 показав, що мовне відображення концепту ЕКОЦИД починається із вживання ключового слова-репрезентанта [4, с. 220], а саме терміну «Ökozid», що буквально означає «sein Zuhause töten» [12] на шпальтах вищезазначених мас-медіа. Уперше Ökozid було вживано у газеті Zeit вже 6 червня 2023 у повідомленні про те, що президент України Володимир Зеленський звертається до Ради Безпеки ООН щодо позачергового засідання: *Wolodymyr Selenskyj wirft Russland Ökozid vor. Die Ukraine forderte eine Dringlichkeitssitzung des UN-Sicherheitsrats. Russische Soldaten hätten den Staudamm gesprengt und damit eine Umweltkatastrophe ausgelöst.* [18, 06.06.2023].

Журнал Spiegel використав термін «Ökozid», але у лапках, також 6 червня, посилаючись на висловлювання радника президента України Андрія Єрмака: *Andrij Jermak, der Berater des ukrainischen Präsidenten Selenskyj, bezeichnet die Zerstörung des Kachowka-Staudammes als "Ökozid" und macht dafür Russland verantwortlich. Die ukrainischen Behörden arbeiteten daran, die Sicherheit der Anwohnerinnen und Anwohner zu gewährleisten.* [14, 06.06.2023].

Пізніше Ökozid використовувався у проаналізованих мас-медіа достатньо поодинокі, здебільшого як непряма мова відомих політичних діячів, екологічних активістів та ін., зазначимо, так само переважно у лапках: *Die schwedische Klimaaktivistin Greta Thunberg hat im Zusammenhang mit den durch den Angriffskrieg entstandenen Umweltschäden in der Ukraine Russland einen "Ökozid" vorgeworfen. Die Zerstörung der Umwelt und damit der Lebensgrundlagen sei eine Form der Kriegsführung, sagte Thunberg bei einem Besuch in Kiew* [18, 30.06.2023].

До ключового слова-репрезентанта можна віднести також композити із складовою частиною Ökozid, напр., *Ökozid-Gesetze: Ökozid-Gesetze sollen in immer mehr Staaten gelten. Das ist gut so, Umweltzerstörung muss strafrechtlich endlich relevant werden, sagt Juristin Christina Voigt. Auch Politikern sollten beim Reißen von Klimazielen Konsequenzen drohen.* [14, 01.09.2023].

Крім того, у проаналізованих електронних мас-медіа наявні мовні репрезентанти концепту «ЕКОЦИД», або базові мовні репрезентанти концепту

[4, с. 221], що є синонімічними позначеннями його основного імені, напр., *ökologische Katastrophe, Katastrophe für Mensch und Natur, Umweltkatastrophe: Die Ukraine erlebt eine ökologische Katastrophe. Aus dem Kachowka-Stausee strömt Wasser, das sich mit Öl, Salzen und Pestiziden vermischt Wie gefährlich ist die toxische Brühe?* [14, 08.06.2023]; *Die Zerstörung des Kachowka-Staudamms ist eine Katastrophe für Mensch und Natur. Aufnahmen der europäischen Copernicus-Mission zeigen das Ausmaß des Wasserverlusts rund um das Atomkraftwerk bei Saporischschja.* [14, 22.06.2023].

Мовне відображення концепту «ЕКОЦИД» здійснюється також через численні тематичні групи лексики, в яких ми виокремлюємо:

1. Підрив Каховської ГЕС: а) лексеми-композити: *Dammbruch, Staudammbruch, Staudammexplosion, Staudammzerstörung*; б) словосполучення: *die Ausnahmezustand ausrufen, die Explosion am Kachowka-Staudamm, die Sprengung des Kachowka-Staudamms, Zerstörung des (Nowa-) Kachowka-Staudamms, eine humanitäre Krise, Wasser als Waffe; "neue Dimension" in der Entwicklung des Kriegs (Olaf Scholz); "empörende Tat die erneut die Brutalität des russischen Kriegs in der Ukraine verdeutlicht" (Jens Stoltenberg); der Völkermord Russlands an den Ukrainern (UN-Botschafter Serhij Kyslyzja)* та ін.

2. Наслідки підриву греблі: лексеми: *Flut, Überflutung, Überschwemmung, Zerstörung, Verwüstung*; лексеми-композити: *Flutopfer, Flutkatastrophe, Hochwasser, Trinkwasserknappheit*; словосполучення: *Ausbruch von Krankheiten und Seuchen, die Evakuierung überschwemmter Ortschaften, geringere Getreideexporte, höhere Lebensmittelpreise, einen normalen Zugang zu Trinkwasser haben, Massen-Fischsterben, Menschen werden vermisst, zum Opfer gefallen sein, unter Wasser stehen, der Wasserverlusts rund um das Atomkraftwerk bei Saporischschja, der Wasserpegel des Sees sinkt, Überschwemmung von etwa 10.000 Hektar landwirtschaftlicher Nutzfläche, die Verödung einer Fläche von 500.000 Hektar Land* та ін.

3. Місцевість: а) власні назви (назви населених пунктів): *Cherson, Hola Prystan, Kachowka, Nowa Kachowka, Oleschky, Saporischschja, Odessa*; б) загальні назви: лексеми-композити: *Flutgebiet, Überflutungsgebiet*; словосполучення: *überflutete, überschwemmte Gebiete (Regionen)*.

4. Природні об'єкти: *der neue Lauf des Dnjepr, der Kachowka-Stausee.*

5. Винуватці підриву греблі: лексеми-композити: *Besatzer, Klima- und Umweltverbrecher*; словосполучення: *russische Führung, russische Soldaten, russische Streitkräfte.*

Здійснене дослідження дозволило встановити наявність концептуальних метафор, що не тільки репрезентують концепт ЕКОЦИД в німецьких мас-медіа, а й образно формують наше розуміння причин, проявів та наслідків екологічної катастрофи після терористичного акту на Каховській ГЕС з боку російського агресора. Йдеться переважно про наступні концептуальні метафори: 1) ЕКОЦИД ЦЕ ЗБРОЯ: “Die von russischen Terroristen verursachte Katastrophe im Wasserkraftwerk Kachowska wird die Ukraine und die Ukrainer nicht aufhalten”, sagte Selenskyj in seiner abendlichen Videobotschaft. Zugleich versprach er den Betroffenen in der Überschwemmungsregion Hilfe. Selenskyj bezeichnete die Zerstörung des Staudamms als eine “**Massenvernichtungsumweltbombe**” [18, 07.06.23]; *Russland hat die Umwelt der Ukraine, ihre Flüsse, Wälder und Felder, gezielt angegriffen. Viele der ukrainischen Naturreserven – die Tier- und Meeresfauna, das Wasser und die beeindruckende Artenvielfalt – wurden schwer beschädigt oder verschmutzt. Aus den beschädigten Industrien und der Infrastruktur der Ukraine entweichen Giftstoffe* [17, 17.08.23]; 2) ЕКОЦИД ЦЕ ТЕРОРИЗМ (ЗЛЮЧИН): “ein offensichtlicher Terrorakt und ein Kriegsverbrechen” (der ukrainische Militärgeheimdienst); 3) ЕКОЦИД ЦЕ ВБИВСТВО: “Dieser **Umweltmord** als Fortsetzung des unprovokierten russischen Einmarsches in die Ukraine ist eine weitere Gräueltat, die der Welt die Sprache verschlägt. Unsere Augen sind wieder einmal auf Russland gerichtet, das für seine Verbrechen zur Rechenschaft gezogen werden muss”, schrieb Thunberg [14, 08.06.2023]; 4) ВОДА ЦЕ ЗБРОЯ: Der Angriff auf den Staudamm – unabhängig davon, wer dafür letztlich verantwortlich ist – zeigt aber einmal mehr, wie wichtig Wasser in diesem Krieg ist. [...] Als Russland den Krieg begann und versuchte, die Hauptstadt Kiew möglichst schnell einzunehmen, sprengten sie einen kleinen Staudamm am Fluss Irpin. Sie **fluteten** ein Dorf und **hielten damit die russischen Panzerkolonnen** auf dem Weg nach Kiew auf. Das Militär sprengte mehrere Hundert Brücken im eigenen Land, um Russland die Versorgungslinien zu kappen; Wenn nichts anderes mehr hilft in einem Krieg, dann bleibt als letztes Mittel manchmal nur noch: Wasser. Offenbar haben die russischen Besatzungstruppen in der überfallenen Ukraine am Morgen des 6. Juni 2023 den Kachowka-Staudamm gesprengt, um die Ufer des Dnipro bei Cherson **unter Wasser zu setzen** und so die Offensive der ukrainischen Streitkräfte zu behindern [17, 07.06.23]; 5) ЗАГРОЗА ЦЕ ВНИЗ: Der Wasserstand des Kachowkaer Stausees im Süden der Ukraine

*nähert sich den Behörden zufolge nach der Zerstörung des Damms einem gefährlichen **Tiefpunkt*** [18, 09.06.23]; “Der Wasserpegel des Sees sei “**unter die kritische Marke** von 12,70 Meter” **gefallen**, sagte der Chef des ukrainischen Betreiberunternehmens Ukrhydroenergo, Igor Syrota, am Donnerstag im ukrainischen Fernsehen [17, 09.06.23]; 6) ЕКОЦИД ЦЕ ГОЛОД: “Die massiven Überflutungen vernichten neu angepflanztes Getreide und damit auch die Hoffnung für **345 Millionen Hungerleidende** auf der ganzen Welt, für die das Getreide aus der Ukraine lebensrettend ist”, sagte der Leiter des Berliner WFP-Büros Martin Frick der Deutschen Presse-Agentur am Mittwoch [17, 07.06.23]; Nach der Zerstörung des Nowa-Kachowka-Staudamms ist die Lage in den flussabwärts gelegenen Regionen des Dnipro dramatisch. [...] Es ist eine Katastrophe für die Bewohner der Region – aber auch eine Gefahr für die **weltweite Versorgung mit Nahrungsmitteln**. [17, 09.06.23].

Зазначимо, що мовні репрезентанти ЕКОЦИДУ виконують в проаналізованих статтях, перш за все, номінативну функцію, позначаючи об’єкти, події та ін. позамовної дійсності: *Russland wird sich der Justiz stellen müssen. Sowohl der Internationale Strafgerichtshof als auch die ukrainische Generalstaatsanwaltschaft untersuchen diese Taten als Kriegsverbrechen. Doch sowohl nach ukrainischem als auch nach russischem Recht gelten einige dieser Verbrechen als **Ökozid** – ein treffender Begriff für diese schrecklichen Zeiten* [17, 17.08.23]; *Wer für die **Explosion am Kachowka-Staudamm** verantwortlich ist, ist nach wie vor unklar. Die Ukraine beschuldigt Russland, den Dam gesprengt zu haben. Mosau behauptet, dass ukrainische Truppen die Anlage beschossen hätten* [14, 07.06.2023]; **Die Umweltkatastrophe**: Die ukrainische Regierung spricht von der größten menschengemachten Umweltkatastrophe der vergangenen Jahrzehnte in Europa. Industriebetriebe sind zerstört. Chemikalien und andere Schadstoffe treten aus. Nach nicht unabhängig prüfbareren Angaben der ukrainischen Führung sind mindestens 150 Tonnen Maschinenöl in den Fluss Dnipro gelangt. 300 weitere Tonnen Öl drohten noch auszulaufen. Auch Flora und Fauna werden in Mitleidenschaft gezogen durch die Fluten [17, 07.06.23].

Мовні відображення метафор, зокрема, ЕКОЦИД ЦЕ ЗБРОЯ, ЕКОЦИД ЦЕ ВБИВСТВО та ін., визначаються емоційно-експресивним та негативно-оцінним забарвленнями, завдяки чому відбувається вплив на адресата повідомлення щодо рішучих дій та швидкої реакції від світових лідерів на прояв екологічного злочину. У якості при-

кладів пропонуємо фрагменти виступів президента України: *Selenskiy nennt Dammexplosion "Umweltbombe"*, *Zehntausende Hektar könnten veröden* (Spiegel, 06.06.2023); *"Russland hat eine ökologische Massenvernichtungswaffe gezündet"*. (Wolodymyr Selenskiy) [18, 06.06.2023].

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що мовна репрезентація концепту ЕКОЦИД в німецьких електронних виданнях Spiegel, Welt та Zeit з 6 червня по 30 вересня 2023 на матеріалі руйнувань та шкоди після підриву Каховської ГЕС російськими загарбниками відбувається шляхом вживання слів та словосполучень різних за структурою та тематичним розподілом. Йдеться про ключові слова-репрезентанти та базові мовні репрезентанти (словосполучення), що є синонімічними позначеннями ЕКОЦИДУ. Виокремлені

концептуальні метафори ЕКОЦИД ЦЕ ЗБРОЯ, ЕКОЦИД ЦЕ ТЕРОРИЗМ (ЗЛОЧИН), ЕКОЦИД ЦЕ ВБИВСТВО, ЕКОЦИД ЦЕ ГОЛОД, ВОДА ЦЕ ЗБРОЯ, ЗАГРОЗА ЦЕ ВНИЗ образно формують розуміння причин, проявів та наслідків екологічної катастрофи після знищення греблі Каховській ГЕС. Встановлено, що проаналізовані одиниці виконують перш за все номінативну функцію та функцію впливу на адресата повідомлення. До найбільш перспективних та новітніх напрямів наукового пошуку можна віднести зіставне вивчення мовної репрезентації концепту ЕКОЦИД у площині еколінгвістики та медіалінгвістики у різних мовах. Вагомим внеском у дослідження екоциду становитиме укладення глосарія мовних одиниць, що вживаються для репрезентації екоциду та його наслідків у німецькій та українських мовах.

Список літератури:

1. Іваницька О. Анатомія екоциду. Чому війна нам відгукуватиметься ще сотні років. Hromadske.ua. 2023. 15 серпня. URL: <https://hromadske.ua/posts/anatomiya-ekocidu-chomu-vijna-nam-vidgukuvatimetsya-she-sotni-rokiv> (дата звернення: 11.11.23)
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року зі змінами та доповненнями. Стаття 441. Екоцид. URL: Ст. 441 ККУ Екоцид від 05.04.2001 № 2341-III Кримінальний кодекс України Стаття 441 (КК) Коментар – Законодавство України 2019 рік (kodeksy.com.ua) (дата звернення: 11.11.23)
3. Материнська О. Метафоричне представлення екоциду в німецьких та українських мас-медіа. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60, том 3. С. 116–124. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-3-17>
4. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 214–224.
5. Knittel, S. C. Ecologies of violence: Cultural memory (studies) and the genocide–ecocide nexus. *Memory Studies*. 2023. 16(6). P. 1563–1578. <https://doi.org/10.1177/17506980231202747>
6. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (Last accessed: 08.11.2023)
7. Minkova, L. G. The Fifth International Crime: Reflections on the Definition of “Ecocide”. *Journal of Genocide Research*. 2023. 25 (1). P. 62–83. DOI: 10.1080/14623528.2021.1964688 (Last accessed: 08.11.2023)
8. Nielsen, C. R. Ukraine, Ecocide, and Thinking About Environmental Justice in a Time of War. 2023. URL: Ukraine, Ecocide, and Thinking About Environmental Justice in a Time of War | Cynthia R. Nielsen – Academia.edu (Last accessed: 06.11.2023)
9. Perga, T. Ecocide in Ukraine: How Russia’s War Will Poison the Country (and Europe) for Decades to Come. *De Gruyter Conversations: Politics & Society*. 2022. URL: Ecocide in Ukraine: How Russia’s War Will Poison the Country (and Europe) for Decades to Come – De Gruyter Conversations (Last accessed: 06.11.2023)
10. Robinson D. Ecocide – Puzzles and Possibilities. *Journal of International Criminal Justice*. 2022. Volume 20, Issue 2. P. 313–347. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac021>
11. Sarliève, M. Ecocide: Past, Present, and Future Challenges. *Life on Land. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. / Leal Filho et all. Cham: Springer, 2020. P. 233–243. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71065-5_110-1
12. STOP ECOCIDE DEUTSCHALND. 2023. URL: <https://www.stopeccocide.de/> (Last accessed: 13.11.2023)
13. STOPECCOCIDE FOUNDATION. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and code text. June 2021. URL: <https://www.stopeccocide.earth/legal-definition> (Last accessed: 13.11.2023)
14. Spiegel. URL: <https://www.spiegel.de> (Last accessed: 20.11.2023)
15. Starkiv E., Demydenko A. Ecocide: The Catastrophic Consequences of Kakhovka Dam Demolition. 2023. URL: <https://voxukraine.org/en/ecocide-the-catastrophic-consequences-of-kakhovka-dam-demolition> (Last accessed: 29.11.2023)
16. Voices from Ukraine: Philosophers and Scientists against War and Ecocide: Conference. Paderborn, Deutschland 27–28 Oktober 2023. URL: <https://historyofwomenphilosophers.org/event/voices-from-ukraine-women-philosophers-and-scientists-against-war-and-ecocide/> (Last accessed: 08.11.2023)

17. Welt. URL: <https://www.welt.de> (Last accessed: 29.11.2023)

18. Zeit. URL: <https://www.zeit.de> (Last accessed: 29.11.2023)

Kovbasyuk L. A. LANGUAGE REPRESENTATION OF ECOCIDE IN THE GERMAN MASS MEDIA (BASED ON THE EXPLOSION MATERIAL OF KAKHOVKA HPP)

The paper aims to investigate the linguistic representation of the concept of ECOCIDE in German mass media after the explosion of the Kakhovska HPP dam. The material for our research consists of 115 linguistic units selected from the Spiegel magazine, Welt newspaper and Zeit newspaper from June 6 to November 30, 2023. The main focus of the scientific investigation in the article is on accomplishing the following tasks: 1) the formation of the ECOCIDE concept, 2) the selection of different linguistic units to form the research corpus, and 3) the structural-semantic and functional analysis of linguistic material. The main research methods include: 1) content analysis of selected publications to determine the linguistic means of reflecting the concept of ECOCIDE in German mass media, 2) conceptual analysis to identify the content of the concept and extract existing models of metaphorization of ecocide in German mass media, 3) lexicographic analysis of dictionary definitions, and 4) lexicographic description to determine the thematic groups of linguistic representation of the concept, as well as 5) component analysis to trace the structural-semantic features of the vocabulary used after the collapse of the dam of the Kakhovka Hydroelectric Power Station and organize verbalizers of the concept of ECOCIDE. The article highlights the historical perspective of the formation of the ECOCIDE concept and emphasizes the linguocultural aspect of its study. It is determined that the ECOCIDE concept is represented in German mass media by diverse linguistic units, with the main groups being words and phrases. Their semantics and structure are outlined, and it is established that a certain portion of the corpus units are metaphors. The article analyzes the identified metaphors considering the achievements of cognitive linguistics. It is determined that the research units perform specific pragmatic functions in a certain context. A thorough analysis of the functioning of the analyzed units on the pages of Spiegel magazine and Zeit newspaper is conducted. Among the most promising directions for further research, a contrastive study of the linguistic representation of the ECOCIDE concept in German and Ukrainian languages can be highlighted.

Key words: concept, ecocide, German, functions, mass media.

UDC 80

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/11>**Musayeva P. B.**

Azerbaijan University of Languages

ON ARTICULATORY-ACOUSTIC PECULIARITIES OF OCCLUSIVE SONORANTS OF ENGLISH

This article deals with articulatory-acoustic peculiarities of occlusive sonorants of the English language. Pronunciation variants of sonorants and their characteristic features are analyzed in the article. Syllable formation of sonorants is their differentiating form from other consonants in English. This rule is characteristic only for sonorants of the English language. English sonorants /m, n, l/ can form a syllable in final position. In this position English sonorants form a syllable with another consonants. In order to get better understanding one must learn phonetic difficulties of pronunciation and modification of English sonorants.

The article analyzed the variability and characteristic features of sonorants. The syllable formation of sonorants, unlike other consonants, is evident as their distinctive form. This distinction is specific only to the phonotactic rules of English. In English, the sonorants /m, n, l/ have the property of forming syllables in post-word position. They can form a syllable when working with another consonant. To understand their variability and differences in pronunciation, we must delve deeper into the articulatory-acoustic properties of sonorants.

When studying the articulatory-acoustic tones of phonemes [m], [n], [ŋ] are distinguished from other consonants because they are longer, denser and more muscular when pronounced. Studies prove that during the pronunciation of sonorant sounds, muscle tension in the speech organs increases to a greater extent. This is due to their long, dense articulation. When articulated, the dimensions of the resonators expand, increase. In particular, as the shape and size of the mouth resonator changes as it expands, sonorants are pronounced with a vowel-like effect, which leads to the formation of the syllable-forming function of sonorants.

Key words: sonorants, variant, syllabic sonorants, articulation, placement.

Introduction. The phonemes that make up the phonological system of the language are syllable-linear or segmental units, that is, phonemes of a certain length that follow one another in the speech chain. The speech chain is characterized by super-segmental features present in the segmental units and realized simultaneously with them in the speech process. Phonemes linked to each other form thousands of combinations that act as an indicator of meaningful units of language. Noting the importance of studying the commonalities of discrete units in the speech stream, F. Veysalli writes that “Without studying the interaction of language units in the speech chain, it is impossible to achieve serious scientific achievements. The units that are meaningful in language and can be freely processed – morphemes, lexemes – are basically combinations of two or more phonemes in a straight line” [3, p. 67].

The purpose of the article is to analyze the articulatory-acoustic properties of occlusion sonorants of the English language.

The main problem. In the process of speech and communication, two closely related types of means of

expression are used: segmental and suprasegmental. Segmental units contain the sounds of the language and their combinations arranged in a straight line. Suprasegmental units, on the other hand, do not exist separately. They co-exist with segmental units and act on them. Suprasegmental units include accent, tone, length, intonation [8, p. 7].

It is known that phonological systems of all world languages are composed of vowel and consonant semi systems. In traditional phonetic studies, the differentiation of vowels and consonants was based on a physiological principle, and this difference was explained by the fact that during the pronunciation of vowels, the air flow did not meet any obstacles, and in the formation of consonants, the air flow encountered certain obstacles in the oral cavity. However, the advent of phonology has turned this theory upside down, since phonology acts from linguistic criteria. The explanation of certain differences between phonological systems of languages by acoustic or physiological criteria cannot be taken as a serious scientific basis. The quantity and quality of phonemes in the language is related to the system characteristics of those languages.

The study of phoneme systems of languages on a contrasting basis has confrontative and phonological significance. All components of phonological systems of comparable languages – phonemic compositions, phonological structures, functional load of individual phonemes, conjugation features of phonemes are compared and studied in confrontative direction studies. Phonematic analysis of a language requires, first of all, to identify its phoneme inventory and options for the manifestation of phonemes in syntagmatic.

One of the aspects of fundamental importance in phonological studies is the discovery of “signs that are the same for all variants of the phoneme and distinguish it from other phonemes”. Determining the phonological content of a phoneme is important in terms of phonological encounters. Note that in the phonological system of this or that language, phonemes create a paradigmatic and syntagmatic relationship between themselves.

Although vowels and consonants function differently in the system and in speech in separate languages, their differentiation is universal and is also due to the acoustic-physiological nature of the expressive plan of the language. From an acoustic point of view, the differentiation of vowels and consonants is due to the presence of a clear formant structure in the first (vowels) and the absence of this feature in the second. In addition, vowels, in comparison with consonants, are sounds of greater total energy and are characterized by the fact that tone prevails in vowels and noise in consonants. According to L.R.Zinder, none of these criteria is sufficient to establish a precise boundary between vowels and consonants.

The most common criterion for distinguishing vowels and consonants is the centralization criterion proposed by Jan Baudouin de Courtenay.

According to this criterion, the stress in the pronunciation of consonants is due to the fact that they are concentrated anywhere in any member of the organs of pronunciation, and in this place a characteristic noise of consonants appears. However, stress in the formation of vowels is in a form that is common in pronunciation terms. Thus, if there is a centering anywhere in the speech apparatus, such a sound is a consonant, and if there is no centering, then such a sound is a vowel [5, p. 121].

According to Prof. D. Jones, the difference between “vowels and consonants” is not a physiological difference. This distinction is based on acoustic relationships. According to Prof. D. Jones, vowels are very extremely different from consonants. This is true in most cases, but some consonants are more musical. Here you can attribute sonorous consonants.

In this context, sonorants take an intermediate position between vowels and consonant sounds. In their articulation, as in the articulation of vowels, music and voice is loud. There are seven sonorous-sounds in English: [m], [n], [ŋ], [l], [r], [j], [w].

In English, sonorants are divided into two groups: occlusive sonorants and constrictive sonorants. The sonorants [m], [n], [ŋ] are occlusive sonorants, and the consonants [l], [r], [j], [w] are constrictive sonorants. Occlusive sonorants are also nasal sonorants. During their articulation, the organs of speech create a complete occlusion, the soft palate drops down, blocking the path of the oral cavity, and airflow exits the nasal cavity. Therefore, they are called nasal sonorants. In occlusive consonants, there is complete closure in any organs of speech during articulation. For example, when pronouncing [m] the closure occurs on the lips, when pronouncing [n] the closure occurs between the nasopharynx and the lip, and when pronouncing the phoneme [ŋ] the closure occurs between the back of the tongue and the soft palate.

In the articulation of nasal sonorants, the expulsion of airflow through the nose is taken for the main characteristic. Although some sources note that only the nasal organ is important during the pronunciation of these sonorants, some literature also suggests that the oral cavity plays a role here [7, p. 68]. This is because in the articulation of these phonemes, the oral cavity is not closed, but space is opened for the nasal cavity. So, two pathways are open here. In this respect, nasal sonorants are different from other explosive sibilant consonants. The open second resonator makes them sound more musical, sonorically.

During the experimental and phonetic study of sonorants it was investigated that these are sounds that cause more muscle tension. In other words, sonorants [m], [n], [l] are pronounced with more muscle tension than other consonants [6, p. 198].

When communicating with each other, people do not use sounds one by one, but phrases and sentences created by these sounds in combination. It is an important condition for people to have clear, precise speech in order to understand each other. The clearer, fuller and more literate a person’s speech, the easier it is to communicate. For this, human speech is also an important factor. And the clarity of this speech is due to the skillful, competent use of a certain language by a person. In order to skillfully use the language, it is important to know the rules of pronunciation of this language, its intonation features, word creation.

Sounds combine to form a syllable; syllables combine to form words. The syllable is also one of the smallest units of speech in the language. Each of the

words and phrases has its own unique syllabic structure. And the syllable is a phonetic unit. It needs to be approached and studied from a phonological point of view. As in phonetics, sound is approached from 4 aspects, the syllable is approached from these aspects-acoustic, articulatory, functional and perceptive.

Another distinctive feature of occlusive sonorants is their ability to form syllables. In linguistics, there are two types of approaches to understanding the syllable. From a physiological point of view, the formation of a syllable is a small unit resulting from the combination of one or several sounds and their pronunciation in the same breath. From an acoustic point of view, any of the sounds spoken in this syllable is different from the others in terms of loudness or articulation. Among these sounds, vowels are the most distinctive. Because they play an important role in spelling. And they cause separation from other sounds – consonants. Consonants, on the other hand, cannot form syllables. But some consonants – sonorants – have a syllable-forming character at certain moments. They can form syllables because they differ from other consonants due to their musicality, harmony [1, p. 25].

In some literatures, the syllable-forming property of the phoneme [ŋ] is not mentioned. However, it has been proven in modern literature that this sound is also capable of forming syllables. Of these sonorants, [n] forms the majority of syllables. The phonemes [m] and [ŋ] form syllables in rare cases. The syllable formation of sonorants occurs when their words stand next to another consonant in position. They form a syllable with a consonant before them. For example:

Garden ['g a: d n]; film [f ɪ l m]

Didn't ['d ɪ d n t], the negation of the verb “to do”.

It should be noted that Sonorants in the formation of a syllable depend on the nature of the vowel that precedes them. So, if the vowel in front of them is a long sound or diphthong, then they form a syllable together with another consonant. As we see in the word “garden”, /dn/ forms a syllable together. However, if the vowel that precedes the sonorous conjunction is a short sound, the sonorant itself forms a syllable. Because, since short sounds cannot stop at an open syllable, they are necessarily bordered by a closed syllable, which causes the sonorant to remain alone and form a syllable itself.

A phoneme [ŋ] can never stand at the beginning of a word. This means that in the British English version, the word beginning with this sound does not exist. However, it is worth noting that in New Zealand English there are words that begin with the phoneme [ŋ]. This includes various proper names, names of tribes and clans, etc. In the phrases used in British English

with the phoneme [ŋ], we find that this sound is only present at the end of the word and in some cases in the middle of the word. Its graphic form is a combination of the Phonemes “n” and “g”. However, a phoneme [θ] is formed as a result of this combination. For example,

think [θɪŋk]; thinking ['θɪŋkɪŋ]

congo ['kɒŋɡoʊ]; congress ['kɒŋɡres]

It is worth noting that in the case of the use of “con” as a weak prefix, the accent falls on the second syllable and the phoneme [ŋ] does not occur at this time. Let us pay attention to examples:

congress ['kɒŋɡres]; congressional [kən'greʃənəl]

concord (noun) ['kɒŋkɔ:d]; concord (verb) [kən'kɔ:d]

There are some exceptional words in which this change occurs even without an accent. Foreexample, concrete (noun, adjective) ['kɒŋkri:t]; concrete (verb) [kən'kri:t]; concretely (adverb) [kɒŋ'kri:tli].

It should be noted that only sonorants can perform the syllable-forming function in English. They can even form such syllables themselves. This happens due to their harmoniousness, as we have already mentioned, due to their ingenious function [8, p. 122].

The syllable formation of sonorants [m], [n] occurs at the moments when they are processed together with other consonants in the oral position.

For example:

cotton ['kɒt-n]; rhythm ['rɪð-m]

The syllable formation of the phoneme [ŋ] sometimes occurs at the junction of two words. But this sonorant rarely forms a syllable.

I can cry [aɪ kŋ 'kraɪ]

broken key ['brʊkŋ ki:]

Syllable formation of sonorant sounds can also occur when a neutral sound falls in weak prefixes:

particular [pə'tɪkjʊlə] – [prɪ'tɪkjʊlə]

correct [kə'rekt] – ['krɛkt]

The examples given are more often used and found in spoken speech. For a slow tempo of speech, it is not typical for sonorants to form syllables while losing the neutral sound.

The syllable formation of sonorants occurs not only at the end of the word, but also at the end of the morpheme. In some cases, the end of the morpheme may not coincide with the end of the word.

For example: settle [set-l] – settlement [set-l-mət]

If two Sonorants work together in this position, each forms a separate syllable. For example: nation ['nei-ŋ] – national ['næʃ-n-l]

The syllable formation of the consonant [n] is more common in the negative form of auxiliary and modal verbs: shouldn't ['ʃʊdnt]; mustn't ['mʌsnt]

Conclusion. In conclusion, we can say that sonorants are pronounced with a special tension of the speech organs, they are more musical, voiced consonants, although they can form syllables as vowels, but unlike them they cannot carry an accent.

According to its structure, the syllable can consist of one or several sounds. These sounds can combine in a certain order to form a unity in terms of pronunciation. The core of this syllable consists of a vowel. Consonants, on the other hand, create

the circumference of the nucleus. The peak-central element of the syllable becomes a vowel. This is the case in all world languages. By the number of vowels, the syllable of the word is determined. However, in English, along with vowels, some consonants also have a syllabic nature.

It should be noted that in English this function can only be performed by sonants. They can even form such syllables themselves. This is due to their wide range of functions, from the fact that, as we have mentioned, they are affordable.

Bibliography:

1. Babayev S., Qarayeva M. İngilis dilinin fonetikasi: normativ kurs. Bakı: Maarif, 1999, 320 s.
2. Veysəlli F.Y. Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı, 1993, 192 s.
3. Veysəlli F.Y. Struktur dilçiliyin əsasları. Bakı: Təhsil, 2005, 153 s.
4. Babayev S.M. English Phonology. Bakı: Nurlan, 2004, 322 p.
5. Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. London: Longmans, 1970, 320 p.
6. Jones D. Cambridge English Pronouncing dictionary. 17th edition. Cambridge University press, 2006, 606 p.
7. Roach P. English Phonetics and phonology. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 231 p.
8. Zeynalov F.H. Practical English Phonetics, Book I, II. Bakı: Mütərcim, 2020, 308 p.

Мусаєва П. Б. ПРО АРТИКУЛЯТОРНО-АКУСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКУЛЮЗИВНИХ СОНОРАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються артикуляційно-акустичні особливості оклюзійних сонорних звуків англійської мови. У статті проаналізовано варіанти вимови сонорних звуків та їх характерні особливості. Складотворення сонорних звуків є їх диференціальною формою від інших приголосних в англійській мові. Це правило характерне лише для сонорних англійської мови. Англійські сонорні /m, n, l/ можуть утворювати склад у кінцевій позиції. У цій позиції англійські сонорні утворюють склад з іншими приголосними. Щоб краще зрозуміти, необхідно вивчити фонетичні труднощі вимови та модифікації англійських сонорних

У статті проаналізовано варіативність та характерні ознаки сонорних. Складотворення сонорних, на відміну від інших приголосних, проявляється як їх відмінна форма. Ця відмінність характерна лише для фонотактичних правил англійської мови. В англійській мові сонорні /m, n, l/ мають властивість утворювати склади в позиції після слова. Вони можуть утворювати склад при роботі з іншим приголосним. Щоб зрозуміти їх варіативність і відмінності у вимові, треба глибше заглибитися в артикуляційно-акустичні властивості сонорних.

При вивченні артикуляційно-акустичних звуків фонем [m], [n], [ŋ] виділяються серед інших приголосних, тому що вони довші, щільніші та мускулістіші при вимові. Дослідження показують, що при вимові сонорних звуків більшою мірою посилюється напруга м'язів мовних органів. Це пов'язано з їх довгим щільним зчленуванням. При шарнірному з'єднанні розміри резонаторів розширюються, збільшуються. Зокрема, у зв'язку зі зміною форми і розмірів ротового резонатора при його розширенні сонорні вимовляються з голосним ефектом, що призводить до формування складотворчої функції сонорних.

Ключові слова: сонорні, варіант, складові сонорні, артикуляція, розміщення.

UDC 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/12>**Tyshakova L. T.**

State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”

Kharkovskiy Ye. M.

State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”

SOCIOLOGICAL ASPECT OF THE STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS: ON THE BASIS OF ENGLISH AND SPANISH LANGUAGES

The article is devoted to the substantiation of the problem of social differentiation of phraseological units on the material of English (American version) and Spanish languages. The article analyses the subsystems of the English language in the communication of representatives of different social groups in an unusual social environment. The publication determines that communication in an unusual environment is often characterized by the fact that its participants master different subsystems of one national language: some – exclusively or mainly the literary language, others – dialects (the vernacular) or some social jargon, etc. The features of phraseological units of the American variant of English in the speech of African-Americans are determined. According to the social and professional status of the speaker, several subgroups were identified (military personnel, sailors, athletes). The basic and derivative meanings of phraseological units, characteristic of each socio-professional group as well as the peculiarities of colloquial phraseological units used by poorly educated speakers of the American version of English and Spanish, are considered. It is proved that phraseology is a promising and developed area of linguistics. Almost every researcher has the opportunity to propose his own social differentiation of phraseological units or to improve the classification developed by other scholars before him taking into account the needs of his own research. The authors have determined that language communication can take place using the means of each of the subsystems. Native speakers use local dialects, vernacular words and phrases or literary language communicating with each other in their familiar environment. However, with a common relative understanding communicative failures are possible due to the fact that outwardly similar or even identical linguistic signs have different meanings in different subsystems: they differ in meaning, connotations, expressive and stylistic coloring.

Key words: phraseological units, sociolinguistics, social environment, socio-professional group, subgroup, dialect, colloquial words.

Statement of the problem. At the present stage, due to the global dominance of the English language in politics, economics, technology, advertising and mass media, the American version of English is also becoming dominant. Its elements, both lexical and grammatical, are actively penetrating other language variants, despite its “original” nature. This also applies to phraseological units. Today, phraseology is such a promising and developed area of linguistics that almost every researcher has the opportunity to propose his or her own social differentiation of phraseological units or to improve the classification developed by other scholars earlier taking into account the needs of his own research.

Analysis of recent research and publications. According to modern researchers, language communication is a complex process, in the study of which three aspects can be distinguished: linguistic – analysis of phonetic, intonation, lexical, grammatical lan-

guage means used in communication; psychological – the attitude of those who communicate towards each other; their communicative intentions – expectations, individual behavioral characteristics, etc. The latter aspect includes status and role of differences between people who are involved in acts of communication, social standards and requirements for certain forms of linguistic behavior, social differences between speakers in their attitudes toward their own and others’ models of linguistic behavior. Various aspects of this problem have been studied by Ukrainian and foreign linguists: Zirka V., Kochergan M.P., Lebedeva G.V., Ammer K., Dillard J., Kalles V. and others.

The rules for using language differ depending on whether communication takes place in a social environment familiar to the speaker or not. In the first case, deviations from the normative forms of speech are not uncommon, for example, family words, phrases, sayings, etc. When communicating in an unusual social

environment, the speaker is forced to follow the rules of using language tools with greater care, and, on the contrary, he/she may face a communicative failure (misunderstanding, refusal to communicate) or peculiar sanctions from those with whom he/she comes into contact (ridicule, condemnation, indignation, etc.) [1, p. 140].

Everyday language is a reflection of history, culture and shared experiences. In the United States, a country known for its linguistic diversity, vernacular phrases play a significant role in everyday speech. These idiomatic expressions, specific to certain regions and communities, add a certain flavor and character to conversations. In this article, we will consider folk phraseology in the speech of ordinary, everyday Americans and Spaniards and analyze the richness and diversity of their language.

Task statement. The purpose of our study is to analyze social differentiation of phraseological units on the basis of English (American version) and Spanish languages. In order to achieve this goal, we set ourselves the following objectives: to study the problem of social differentiation of phraseological units of the American version of English and Spanish languages in the comparative aspect at the present stage of its development; to analyze the typology of phraseological units of the American variant of English and Spanish languages on the basis of sociolinguistic knowledge. The following methods were used in our research: systematic and theoretical analysis of literature on the research problem, comparative analysis of social differentiation of phraseological units on the material of English (American version) and Spanish languages.

Outline of the main material of the study. The issues of social differentiation of linguistic units are dealt with by such a branch of linguistics as sociolinguistics which studies the patterns of the development and existence of language determined by specific social conditions of society. Professor M.P. Kochergan notes that sociolinguistics studies problems related to its social functions, the social nature of language, the mechanism of influence of social factors on language and the role of language in society. The whole complex of sociolinguistic problems, according to the scientist, can be summarized as follows: how the social factor affects the functioning of languages; how it is reflected in the language structure; how languages interact [2, p. 176].

Vernacular phraseology in the speech of ordinary people is a testament to the linguistic richness and cultural diversity of countries. These expressions, often shaped by regional influences and common his-

tory, create a sense of belonging and identity among communities. A number of common phraseological units in the United States are only variants of well-known British phraseology. In terms of their semantic meaning, these units are not different from their British equivalents. Only one of the components of a phraseological unit can be replaced by a synonym: to *cross somebody's path* (British) – to *cross someone's track* (American); to *make a cat laugh* (British) – to *enough to make a horse laugh* (American).

Of particular interest are those cases when an element of a phraseological unit is replaced by Americanism. Let's compare, for example: British: *lock the stable door* – when the horse has been stolen; American: *lock the barn door* – when the horse has been stolen. The above mentioned phraseological units have the same meaning in both language versions: *it is too late to take security measures*. However, in the American version, the word *stable* is replaced by the word *barn* which has expanded its semantics to mean not only *a barn* but also *a stable*.

The number of phrases borrowed from French is quite large. They came into English mostly by calquing the original expressions, and many of these calques have a Latin prototype. If the French expression is a complete calque of the Latin original, it can sometimes be difficult to decide whether the calqued English phraseological unit was borrowed directly from Latin or via French. *Castles in Spain – air castles* (an expression associated with a French medieval epic whose heroes, knights, were rewarded with unconquered estates in Spain); *For smb.'s fair eyes* (or *for the fair eyes of smb.*) – *for the sake of someone's fair eyes, for nothing* (an expression from J.B. Molière's comedy *Les Misérables*).

One of the most famous phraseological units of Spanish origin in the American version of English is the expression *to tilt a windmill*, “*to fight against windmills*” (Spanish: *acometer molinos de viento*), which comes from one of the most famous episodes in Cervantes' novel *Don Quixote*). A modern American dictionary of idioms gives the following meanings of this phraseology: *to fight battle with imaginary enemies, to fight against unimportant issues* [3].

Lexicographic sources also give an example of the phraseological unit *blue blood* which has an aristocratic origin. This is how aristocratic families of the Spanish province of Castile called themselves, proud of the fact that their ancestors had never married Moors and other peoples with dark skin. It is believed that the metaphor is based on the observation that people with fair skin have blue blood vessels which people with dark skin did not. Differentiation in the

use of lexical means of the language depends on the general educational level of native speakers, their social status and occupation, area of their interests, environment to which the native speaker belongs, etc. Factors that determine social and dialectical differentiation of languages are so diverse that they cannot always be identified. Moreover, they are often emerged simultaneously which lead to the integration of social and dialectical deviation from the national language [4, p. 56].

Based on the basic principles of sociolinguistic research by modern Ukrainian linguists and foreign scholars, we will analyze groups of phraseological units used by native speakers depending on their age, degree of education and their social status [5; 6; 7]:

The first group, according to the speaker's age, includes phraseological units labeled by dictionaries used by juveniles or teenagers, those that are characteristic of children's speech or communication of teenagers. Their opposite can be phraseological units with the stylistic note of bookish words, those that can be used only by speakers with a sufficient level of education, i.e. almost by adults.

However, using such phraseological units is not typical for the everyday speech of ordinary children. However, there may be exceptions, for example, when a bookish phraseology is popularized among children's audience, most often with the help of cartoons, movies or computer games.

All better now – "improved, cured" (juvenile): I fell off by tricycle and bumped my knee. Mommy kissed it, and it's all better now.

It is not surprising that many children's phrases are dedicated to relationships with other children: *All right for you – That's the last chance for you!* (Usually said by a child who is angry at a playmate). *All right for you, John. See if ever play with you again. To be a copy-cat* means to imitate, to follow someone's mannerisms, appearance, etc. *Sally wore a pink dress just like Mary's. Mary called Sally a copy-cat.* Some of phraseological units are related to the relations between children at school where the teacher plays an important role. Here is an example of a phraseological unit dealing with student-teacher relationship: *to be a teacher's pet – "to be a favorite pupil or student"; Sally is the teacher's pet. She always gets special treatment.*

This group of phraseological units also includes those ones used mostly by parents when they address their children, demanding that they must follow discipline, be obedient: *to act one's age, to behave more maturely, to act as a grown-up.* For example, *Mary! Stop picking on your little brother. Act your age. To*

button one's lip – to get quiet, stay quiet (often used with children); *Button your lip, Tom! I'll tell you when you can talk.*

For most adolescents the issue of autonomy from their parents and the ability to make their own decisions is extremely important and painful. Many of them go through a severe struggle and life school to assert their rights. At this age young people consider their parents to be outdated, misunderstood and incomprehensible, but at the same time parents have the power to allow or forbid a teenager to do something. This causes anger, indignation, and protest among adolescents and these emotions, in turn, give rise to idioms, such as: *My father said that if I didn't get at least C's, he'd ground me.*

Some examples of phraseological units from the US student slang: *a chalk talk; a cheat sheet.* It is interesting to note that both units belong to the so-called rhyming slang which is one of the most productive means of forming slang-phraseological units in modern American version of English. Another productive process of word formation in American slang is reduplication. The following lexemes are also actively used as epithets in youth slang phrases: *Go-go – fashionable, popular, intense; no-no – forbidden.*

The second group includes phraseological units used mainly (or sometimes even exclusively) by speakers of African-American origin. When describing the lexicon of Black English, J. Dillard identifies several main thematic areas, including: religion and church, music, the criminal world: *to come through – to come back to faith; gravy sermon – a sermon that brings listeners to ecstasy; gravy train preacher – a preacher who delivers a sermon; setting up (happy) wake – awake; to live sweet – to live righteously; licorice stick – a clarinet; numbers banker – an owner of an illegal lottery; numbers runner – an agent who collects bets; second-story man – a burglar* [6, p. 160].

The most difficult is to identify the criteria for the third group, which we have conditionally called socio-professional because of taking into account not only the profession, specialty in the narrow sense of the word but also the general social position of a speaker, his or her belonging to certain social circles.

Military slang constitutes a separate group. In the speech of the US Army officers, formal, statutory and colloquial, slang nomination is clearly contrasted, for example *firs sergeant – top kick – sergeant major; brigadier – buck general – brigadier general; marching drill – foot stamping – drill training; salute, high ball – greeting* [6, p. 170].

Military slang is often a source for enriching the layer of common vocabulary. Some military phraseology is not a one-day thing. It continues to exist in other times and in other spheres acquires derivative meanings. Such are, for example, the following phraseological units: *to bring up the rear* – to follow everyone else, *to lag behind*, *to fall behind* (came into use from the vocabulary of marching soldiers). In Spain, military slang is used to describe combat operations, tactics and strategies, and also conveys important aspects of military life. For example, *saer prisionero* means to be captured by the enemy, *enfilar al enemigo* means to direct fire or attack enemy positions, *batir en retirada* means to retreat under the pressure of enemy forces.

Slang of sailors as a specific socio-professional group has also added a number of phraseological expressions to the common vocabulary layer: *to get the (old) heave-ho* – to get thrown out of a place, to get dismissed from one's employment. In dictionaries of American phraseology and idioms they are accompanied by a note "nautical expression" and, sometimes, with a corresponding commentary: *heave-ho* to coordinate hard physical labor. *One sailor called heave-ho, and all the sailors would pull at the same time on the ho*). Spanish sailors use the following phraseological units: *echar el ancla* – *Ante los desafíos que se nos presentan, debemos "echar el ancla" y evaluar cuidadosamente nuestras opciones antes de tomar una decisión; en aguas desconocidas* – *Al iniciar este nuevo proyecto, nos adentramos "en aguas desconocidas" y debemos estar preparados para enfrenar lo inesperado*.

Phraseological units of sports origin are an extremely productive group, undoubtedly due to the very high popularity of sports in the United States and Spain. However, of course, the popularity of sports games contributes to the generation of new phraseological units and the development of derivative meanings in existing ones: *to get two strikes against one* – be in a situation where success is unlikely; *to pinch-hit for someone* – replace someone (for example at work). *Наприклад: Sorry, I can't pinch-hit. I don't have the time; to pitch somebody a curve (ball)* – to surprise someone with an unexpected act or event. For example.: *You really pitched me a curve ball when you said I had done a poor job. I did my best*.

The Kingdom of Spain is famous for its burning love of football. The most widely used are: *lee el partido* – read the game: *El mediocampista tiene una visión de juego excepcional, siempre "lee el partido" y encuentra espacios para distribuir el balón; un olfato goleador* – goal flavour: *El delantero tiene*

"un olfato goleador" impresionante, siempre se encuentra en el lugar correcto para marcar; el alma del vestuario – spirit of the locker room: *El capitán del equipo es «el alma del vestuario», siempre motiva a sus compañeros y los impulsa a dar lo mejor de sí mismos* [5].

The vernacular language includes phraseological units with the stylistic note "Folksy" which are characteristic of the poorly educated stratum of the population, living mostly in rural areas or small towns. Such phraseological units can also be used by older people of the corresponding social status with a more traditional mentality, even if they now live in a big city. They are well reflected in the direct speech of the characters in Jack London's stories from the Northern Cycle: *'An' he went like greased lightning' once he got started. Couldn't 've seen 'm for smoke. 'They ate 'm hide an' all,' Bill announced. 'The stick's as clean as a whistle*.

Their semantics cover all areas of everyday life of an average person (food, clothing, emotions – especially feelings of fatigue or nervousness, common characteristics of objects and phenomena: big, expensive/cheap, honest/deceitful. For example, *best bib and tucker* – the best clothes; *to do something fair and square* – *to do something honestly; to play possum* - *to pretend to do something, etc*.

The semantics of Spanish colloquialisms can be quite diverse, as they are used to convey different meanings and expressions. Here are examples of several typical semantic categories that can be found in Spanish colloquialisms. Many colloquialisms use metaphorical images to convey a certain meaning. For example, *"estar en las nubes"* (to be in the clouds) is used to describe a state of absent-mindedness or thoughts that are far removed from the current situation. Some colloquialisms give anthropomorphic characteristics to inanimate objects or animals. For example, *"tener más moral que el Alcoyano"* (to have more morals than Alcoyano) is used to describe endurance or optimism in difficult situations. Many colloquialisms use similes to convey a certain meaning. For example, *"ser pan comido"* (to be as easy as pie) is used to describe something very simple or light [7].

Some colloquialisms are allegorical and are used to convey certain moral or socio-cultural ideas. For example, *"más vale tarde que nunca"* (better late than never) conveys the idea that it is important to do something even if it is delayed. Many colloquialisms use hyperbole to emphasize certain traits or states. For example, *"ser el ojo derecho de alguien"* (to be someone's favorite) is used to describe a person who is particularly loved or valued by someone. These cat-

egories help to understand the diversity of semantics of colloquialisms in English and Spanish. They allow us to express certain ideas, emotions, and states, creating a figurative and colorful language [5].

Ebonics has made a kind of “revolution” not only in American social life and politics, but also in the language. This includes the so-called Ebonics words and phrases. In terms of creating new words and phrases, it has proven to be extremely productive, firmly entering the English language and showing how quickly a new element can spread in the language [6]. For example, “*Bless your heart*” (a polite way to show empathy or sympathy, often used to comfort someone). “*Yonder*” (a way to refer to a place or location that is not nearby).

Conclusions. Thus, the problem of social differentiation of phraseological units of the American variant of English and Spanish languages in the comparative

aspect at the present stage of its development attracts attention of researchers. On the basis of sociolinguistic knowledge which is the achievement of modern linguistics, the typology of phraseological units of the American version of English and Spanish has been analyzed. The main groups of phraseological units are distinguished according to sociolinguistic criteria: by the age of the speaker; by his ethnic origin; by the socio-professional status of the speaker; by the nature of the socio-communicative situation. Particular attention was paid to the peculiarities of phraseological units of the American version of English in the speech of African Americans. According to speaker’s social and professional status, several subgroups were identified (military personnel, sailors, athletes). Further study of the social differentiation of phraseological units, in particular in the field of gender linguistics, seems to be promising.

Bibliography:

1. Антошкіна Л., Красовська Г., Сигеда П., Сухомлинов О. Соціолінгвістика: навчальний посібник. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. 360 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с. (Альма-матер).
3. Ammer, Christine. The American Heritage Dictionary of Idioms. – Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 1997. 729 p.
4. Зірка В. В., Зінуква Н. В., Функції соціалектів у сучасному медійному дискурсі: Питання перекладу. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. С. 64–51.
5. Calles Vales J., Bermejo Meléndez B. Jergas, argot y modismos. – Madrid: LIBSA, 2001.
6. Dillard J. L. A History of American English. – Harlow: Longman, 1992. 257 p.
7. Zuluaga, A. Introducción al estudio de las expresiones fijas // Studia Romanica et Linguistica. – №10. 2005.

Тишаківа Л. Т., Харковський Є. М. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ІСПАНСЬКОЇ МОВ

Стаття присвячена обґрунтуванню проблеми соціальної диференціації фразеологічних одиниць на матеріалі англійської (Американський варіант) та іспанської мов. Проаналізовано підсистеми англійської та іспанської мов при спілкуванні представників різних соціальних груп у незвичному соціальному середовищі. У публікації визначено, що спілкування в незвичному середовищі часто характеризується тим, що його учасники володіють різними підсистемами однієї національної мови: одні – виключно або переважно літературною мовою, інші – діалектом, треті – просторіччям або якимось соціальним жаргоном тощо. Визначено особливості фразеологічних одиниць американського варіанту англійської мови у мовленні афро-американців. За соціальним та професійним становищем мовця було виокремлено кілька підгруп (військовослужбовці, моряки, спортсмени). Було розглянуто основні та похідні значення фразеологізмів, характерних для кожної соціально-професійної групи, особливості просторічних фразеологізмів, вживаних малоосвіченими носіями американського варіанту англійської та іспанської мов. Доведено, що фразеологія є перспективним і розвинутим напрямом мовознавства. Майже кожен дослідник має можливість запропонувати свою власну соціальну диференціацію фразеологізмів або вдосконалити класифікацію, розроблену іншими вченими до нього з огляду на потреби свого власного дослідження. Авторами визначено, що мовне спілкування може відбуватись з використанням засобів кожної з підсистем: носій діалекту використовує місцеві говірки, носій просторіччя – просторічні слова й звороти, носій літературної мови – засоби літературної мови. Однак, при спільному відносному взаєморозумінні можливими є комунікативні провали (невдачі), обумовлені тим, що зовні схожі або навіть тотожні мовні знаки мають у різних підсистемах неоднаковий зміст: відрізняються за смислом, конотаціями, функціонально-стилістичною приналежністю, експресивно-стилістичним забарвленням.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, соціолінгвістика, соціальне середовище, соціально-професійна група, підгрупа, діалект, просторічні слова.

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 81'1

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/13>

Almaz M. T.

Ganja State University

PROFESSION PHRASEOLOGY IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THE PLACE OF CULINARY PHRASEOLOGY AMONG THEM

In this article, the profession-specialty phraseology of the Azerbaijani language is reviewed. The place of culinary phraseology within the profession-specialty phraseology is determined. The article deals only with profession-specialty phraseology and is classified into groups depending on the content of phraseological units. The main features on which the profession-specialty phraseology is based are listed. A large number of phraseologisms related to profession-specialty phraseology are shown. It should be noted that the existing phraseology in the language does not cover all professions, but is formed only in certain professions. It is shown that the classification of profession-specialty phraseology is carried out according to the content of the lexical units that make up its parts, not according to the common meaning it expresses. It is emphasized that phraseological units related to cooking consist of words related to the profession of cooking. If the phraseological unit contains a lexical unit related to two different professions, the issue of assigning that phraseological unit to one of the two meaning groups attracts attention. We should note that there are phraseologisms that use lexical units related to one field and phraseologisms that use lexical units related to different fields, that is, phraseologisms that are used together with other groups. It is considered to refer to the leading word to identify the group. When it seems impossible to define a group, it is considered to rely on the common meaning expressed by the phraseology. If only lexical units related to the profession of cooking are used among the components of phraseology related to cooking, it is called pure culinary phraseology. Along with the lexical units related to the profession of cooking, phraseological units that form other groups of meanings are used together with other meaning groups.

Key words: *profession-specialty phraseology, culinary phraseology, pure culinary phraseology, culinary phraseology used together with other groups, leading word, common unified meaning.*

Introduction. The existing phraseology of the modern Azerbaijani language is one of the attention-grabbing areas of linguistics. As in every language, the phraseological system of the Azerbaijani language is distinguished in its own way. Phraseological units, like the lexical units present in the language, also exist in literary language in a large number and serve to express the idea like them. Phraseologisms appear as rich units in the language. Phraseological units bring language specific dynamics as they are used in speech.

Phraseological units are language units that correspond to the worldview and way of thinking of the Azerbaijani people, and resonate with their traditions, beliefs, and everyday life. Phraseological units also reflect the historical, cultural, and social influences of other Turkic-speaking peoples from a linguistic point of view. This similarity is visibly seen

from the lexical language units used in phraseological units and the content of the phraseological unit.

In modern Azerbaijani linguistics, profession-specialty phraseology has not been studied so far. Culinary phraseology is still being researched among profession-specialty phraseology. Culinary phraseology is related to the issue of nutrition, which is the basic need of people in life, and includes semantics related to nutrition. Cooking itself is a profession related to food preparation. Lexical units related to nutrition in the phraseology related to the profession of cooking appear in the language through the thought form of the Azerbaijani people. Culinary phraseology refers to the expression of various ideas from the perspective of nutrition.

Degree of processing of the problem – According to the existing genealogical division in linguistics,

the Azerbaijani language is a language belonging to the Oghuz group of the Turkic language family. Researching the system of phraseologisms of the modern Azerbaijani language and obtaining results will be effective and useful for the comparative study of phraseological units of other Turkic-speaking peoples. The analysis of the theoretical literature on phraseological units proves that the phraseological units formed by the profession-specialty lexicon occupy an important place in the phraseological system of the language. Profession-specialty phraseology is an unexplored field in Azerbaijani linguistics. If we take into account that profession-specialty phraseology in Azerbaijani linguistics has not been investigated in separate fields, the collection of material in this field, the study of culinary phraseology is distinguished by its novelty.

Purpose, tasks. The main goal of the study is to determine the groups of meaning in which the existing phraseology is divided according to content in Azerbaijani linguistics and to determine the place of cooking phraseology in the language system. In order to achieve this goal, it is necessary to carry out a number of tasks. From this point of view, taking into account the uniqueness of the topic, it is one of the main tasks to identify the professional fields in which the phraseology of profession-specialty has already been separated among the meaning groups of phraseology according to the content, and to show the place of culinary phraseology among them.

Methods. The research was carried out synchronously, and appropriately, the method of comparative analysis among phraseologists was used. Methods such as commonization, analysis, and deduction were used in the research depending on the tasks set.

Main discussion. Due to the stability feature, which is one of the formation principles of phraseologism, its semantics are less variable compared to the semantics of lexical units. [13, p. 102]. Based on the common meaning expressed by the phraseological unit and the meaning of the lexical units that components are expressed, phraseologisms are collected in groups on certain topics [11, p. 259].

Phraseologisms are related to one or another topic according to the meaning expressed by the words used in them.

In linguistics, as there is a profession-specialty lexicology, there is a profession-specialty phraseology based on it. Depending on the lexical-semantic system of the language, we see that there are phraseological units related to various professional fields among the profession-specialty phraseology. That is, the

words used in different professional fields are used as part of phraseological units. Several examples of phraseological units formed on the basis of a certain field of profession can be shown.

For example: caravan keeper (*karvan bağlamaq* (to line up) [9, p. 167], *karvan yükünü mənzilə çatdırmaq* (to grow old) [9, p. 167]), shepherd (*buynuzunu çomağa sürtmək* (to risk till death) [9, p. 65], *çomağın o biri başını çevirmək* (to change method) [9, p. 77]), boatman (*yelkəni suya salmaq* (to surrender) [9, p. 275], *dəryada gəmissi batmaq* (to be disappointed) [9, p. 87]), the butcher (*cəmdəyinə döşmək* (to beat) [2, p. 402], *qoyunu qoyun, keçini keçiyə ayağından asmaq* (to punish everyone according to his actions) [8, p. 182]), executioner (*dor dibindən qaçmaq* (to move away from danger) [9, p. 96], *dara çəkmək* (to put in trouble) [2, p. 535]), fisherman (*suyu bulandıraraq balıq tutmaq* (to take advantage of the crisis situation) [8, p. 224]), doctor (*həyatın nəbzini tutmaq* (to adapt to the demands of the times) [3, p. 381], *can dərmanı* (the most useful for the body) [9, p. 66]), driver (*sükəni belə saxla* (the word used when expressing consent to work at the same level) [9, p. 243], *arabanın təkərinə çomaq soxmaq* (to hinder) [9, p. 24]), forest ranger (*ağacların arxasında meşəni görməmək* (not seeing the main point by getting down to the smallest details) [9, p. 11], *arığın qoruda nə işi* (the word used when expressing that the weak person can get harm) [9, p. 26]) və s. They contain words related to the relevant professional field.

There are many professions. For example: shoemaker, potter, timberman, singer, gardener, blacksmith, teacher, tailor, fortune teller, hunter, jeweler, farmer, broker, accountant, merchant, barber, soldier, herdsman, man of letters, bricklayer, miller and etc.

However, there are no phraseological units related to all professional fields in the language. Phraseologisms serve to express an idea, refer to a concept in one or another language. Phraseologisms are formed in the language in accordance with the needs of the language in expressing an idea, they are not formed in an unnecessary number. That is, phraseologisms related to all professional fields do not exist.

Phraseologisms formed on the basis of a certain field of profession are formed when words related to a group of professional fields are used in the composition.

For example, the word *hat* can be used as part of a compound related to the profession of a hatter. For example; *papağı günə yandırmaq* (to wait in

vain) [9, p. 225], *parağını göyә atmaq* (to rejoice) [4, p. 571], *parağını qabağın qoyub fikirləşmək* (to think thoroughly) [4, p. 571], *parağını qoltuğuna vermək* (to cast out in disgrace) [9, p. 225]. Regarding the profession of archery, phraseological units were created with the help of the word *arrow*. For example; *ox olub gözünә batmaq* (to annoy by being constantly in sight) [9, p. 215], *oxu atıb yayını gizlətmək* (to one's mind hidden) [4, p. 516], *oxu daşa dəymək* (to fail the attempt) [4, p. 516]. The word *horseshoe* is used in connection with the profession of a farrier. For example; *gah nala vurur, gah da mıxa* (a man who often changes his mind) [9, p. 125], *dovşanı nallamaq* (to act improperly) [9, p. 97], *birәni nallamaq* (to show skill in a delicate task) [9, p. 58], *nala-mıxa vurmaq* (to hesitate) [9, p. 208], *nalı oda qoymaq* (to make extremely uncomfortable) [9, p. 208]. The word *mill* is used in connection with the profession of a miller. For example; *dəyirmanda üyünmək* (to be ordinary) [9, p. 88], *düşmən dəyirmanına su tökmək* (to work for enemy) [8, p. 92], *suyu sovulmuş dəyirmanı oxşamaq* (to be devastated) [5, p. 157], *saqqalını dəyirmanda ağartmaq* (to be inexperienced) [5, p. 24]. The word *shoe* related to the profession of a shoemaker can be used in phraseology. For example; *iki ayağını bir başmağa dirəmək* (to be stubborn) [3, p. 513], *başım başmaqçıdan, qolum qolbaqçıdan* (the word used when expressing that you have nothing) [9, p. 41], *başmaqlarını cütləyib qabağına qoymaq* (getting ready to say goodbye) [2, p. 244], *başmaqları da razi olmaq* (ironically to be heartily content) [2, p. 244]. The lexical unit of *horse* can be the means of expression of phraseology related to hostler. For example; (*at min, çap* (wide space) [9, p. 28], *at oynatmaq* (to dominate) [2, p. 156], *atdan düşüb, eşşәyә minmək* (to decline in wealth and position) [9, p. 28]). *Camel* may be a word related to the camel keeper profession. For example; *dәvәni çömçә ilә suvarmaq* (to give someone less than he needs) [9, p. 87], *dәvәni eşşәyin quyruğuna bağlamaq* (to do injustice) [9, p. 87], *dәvәni toya çağırmaq* (to call to work not to have fun) [9, p. 87]). The word *to play* can be used in relation to the profession of a dancer. For example; *qaytağı oynamaq* (to suffer from pain) [4, p. 85], *hәр çalınan havaya oynamaq* (not having one's own opinion) [9, p. 144], *çirtuq çalib oynamaq* (to be happy) [9, p. 76], *әli çalib ayaqları oynamaq* (to rejoice) [9, p. 111]). Phraseologisms related to the profession of a musician may contain the word *to play*. For example; *hәyәcan tәbili çalmaq* (to alert everyone about the dire situation) [9, p. 146], *köhnә hava çalmaq* (to repeat the obvious) [9, p. 172], *şeypur çalmaq* (to spread bad information) [9, p. 245], *zurna çalmaq*

(to talk nonsense) [5, p. 691]). The word *bee* can be used in connection with the beekeeping profession. For example; *arı yuvası* (the crowd) [2, p. 135], *arı yuvasına çöp soxmaq* (to cause objection) [2, p. 135], *arım var, arım var- eşşәkarısı* (not being as much as it is praised) [9, p. 27]).

In phraseology, there are phraseologisms that are formed on the basis of a certain field of profession. Bricklayer (*tәмәl daşı qoymaq* (to form the basis) [9, p. 250], *hasar çəkmək* (to create an obstacle) [3, p. 332]), man of letters (*satira atәşinә tutmaq* (to criticize) [9, p. 232]), herdsman (*bordağa bağlamaq* (to fatten) [2, p. 335], *dam dirәyini kәlә qoşub çəkmək* (to knock down) [9, p. 81]), barber (*başında дәllәklik öyrәnmək* (to learn by trying on someone else) [9, p. 43], *başını orada isladıb burada qırmaq* (to arrive urgently) [9, p. 46]), soldier (*top-tüfәngә tutmaq* (to criticize harshly) [9, p. 253], *qılncdan keçirmək* (to mass murder) [9, p. 191]), broker (*hesabı çürütmək* (to clarify the problem) [9, p. 143], *qiymәt qoymaq* (to put a price) [4, p. 166]), accountant (*pula pul demәmək* (to have a lot of money) [8, p. 212], *әli pulla oynamaq* (to get rich) [9, p. 113], *bir misqal dilini qoyub bir batman başı ilә danışmaq* (to move his head and answer) [9, p. 56]), merchant (*tәrәzinin gözünü әymək* (to take sides) [9, p. 251]), farmer (*oraqçılara başaqçı olmaq* (to be of no use) [9, p. 215], *şәrti şumda kәsmək* (to agree on the terms in advance) [8, p. 227], *әdavәt toxumu sәpmək* (to be hostile) [9, p. 104]), jeweler (*әli qızıl kәsmək* (to know how to make a lot of money) [9, p. 112], *qızıl küpünә düşmək* (to be in wealth) [9, p. 192], *qulağında sırğa elәmək* (to remember wise advice) [9, p. 195]), hunter (*tәlә qurmaq* (to deceive) [5, p. 303], *dovşana qaç deyir, tazıya tut demәk* (to conduct bilateral work) [2, p. 678]), fortune teller (*fal açmaq* (to tell fortune) [9, p. 122], *caduя salmaq* (to bewitch) [2, p. 377]), tailor (*arşın udmaq* (to stand straight) [9, p. 27], *don biçmək* (to deceive) [9, p. 96], *ipә-sapa yatmamaq* (not following discipline) [3, p. 564]), teacher (*hәyat dәrsi vermәk* (to teach how to live in life) [9, p. 145]), blacksmith (*dәmiri isti-isti döymək* (to resolve a case promptly) [9, p. 85]), singer (*zildән bәmә salmaq* (to slow down) [9, p. 285]), gardener (*dağdan gәlib bağdakını qovmaq* (to obtain by force what is not one's own) [9, p. 80]) and etc.

If a lexical unit related to one profession is used in a phraseology, it is a phraseology related to the name of that profession. However, it is necessary to take into account that phraseologism consists of at least two or more components. As noted by H. Bayramov, phraseological units are «constructions consisting of the historical combination of two or more complete

words in the expression of an idea» [1, p. 27]. Taking into account that phraseologism consists of two or more lexical units, here a case of assigning it to a specific meaning group occurs.

If the phraseological unit contains a lexical unit related to two different professions, we have to attribute that phraseological unit to the one of two meaning groups.

Çünkü oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu [9, p. 78] example is an expression that indicates that a person who is in an unpleasant situation is forced to agree with those conditions. The word «mill» is a lexical unit related to the profession of a miller, the word «grain» is a lexical unit related to the profession of agriculture, and the name Koroğlu resonates with a historical event. Koroğlu, the leading word of the combination, refers phraseologism to the group related to the historical event, and also that example appears as a phraseologism used together with other fields.

Therefore, we should note that there are phraseologisms that use lexical units related to one field and phraseologisms that use lexical units related to different fields. Phraseologisms using lexical units related to different fields cannot be called phraseologisms related to one profession, it is more correct to call them phraseologisms used together with other fields. *Çünkü oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu* example is one of those phraseology that is used together with other fields.

A lexical unit used in phraseologism not only creates a profession-specialty phraseologism, but also may have created another group of phraseologisms. For example, the lexical unit of *water* can create not only phraseology related to the profession of cooking, but also phraseology belonging to another group. For example; *ağzına su alıb dayanmaq* (to keep silent) [6, p. 76] is an example of culinary phraseology, *suyu bir arxdan axmamaq* (not getting long with each other) [9, p. 242] is a phraseology related to agriculture, *susuz dəyirman* (neglected) [9, p. 242] is a phraseology related to the profession of a miller, *suyu bulandırılıb balıq tutmaq* (to take advantage of the crisis situation) [9, p. 243] is a phraseology related to the fishing profession. The example of *Çaya susuz aparıb susuz gətirmək* (a clever man) [10, p. 31] is included in the group of phraseological units formed on the basis of narratives and events related to geographical names. The lexical unit of *Bir içim su kimi asan* (very easy) [6, p. 288] is pure culinary phraseology.

In common, Hasrat Hasanov uses the term leading word and notes that it is difficult to determine the leading word in stable compounds compared to non-

fixed compounds. Because in stable compounds, the structure is solid, there are no structural-semantic models. The structural-semantic stability of stable compounds is based on the stability of the lexical composition and its structural-semantic modeling [7, p. 213].

If lexical units related to pure culinary phraseology are used among the components of phraseological units, it can be called pure culinary phraseology. Phraseological units in which lexical units forming other meaning groups are used along with lexical units related to the profession of cooking can be called phraseology that is used together with other meaning groups.

If words related to that profession are not used among the components of a phraseological unit related to cooking, but the common content of the expression includes cooking, it remains in the corresponding group to which the leading word of the combination belongs. That is, it cannot be considered culinary phraseology. *Çənəsi işləmək* (to eat without break) [9, p. 75], *toqqalarının altını bərkitmək* (to eat well) [6, p. 1353], *kəkliyi azmaq* (to have a stomach ache from overeating) [9, p. 169] and etc. Although the content of the examples is related to nutrition, they are not culinary phraseology.

If it is not possible to distinguish the leading word, it is necessary to determine it according to the new common content created by the words in the combination. For example: *ziriliğine salmaq* (to be rude) [9, p. 284], *yerinə yetirmək* (to fulfill) [9, p. 276], *təsəlli tapmaq* (to find solace) [9, p. 251], *lələyün getmək* (to long for something) [9, p. 200], *ikiqat olmaq* (to flatter) [9, p. 156], *əndişəyə düşmək* (to be anxious) [9, p. 118], *dala durmaq* (to stand back) [9, p. 80] and etc. It is difficult to distinguish such a group of samples.

The grouping of phraseological units by content is not carried out according to the common meaning expressed by the combination. Because if there was such a classification, phraseologisms would cover many different topics and an unnecessary group would be separated for the sake of a small sample. Only if it is impossible to determine the leading word, it can be divided into relevant and existing groups according to the content. Grouping by content is relative.

Culinary phraseology is included in profession-specialty phraseology. Examples of culinary phraseology in the language are interesting from a research point of view. The lexical units in which the components of culinary phraseology are expressed include words related only to the culinary profession. For example; *kefinə soğan doğramaq* (to upset)

[9, p. 168], *kündəsi küt getmək* (not to be successful) [9, p. 176], *çörək kəsmək* (to be friend) [6, p. 392], *duz -çörək yemək* (to be friend) [6, p. 494], *payına yağlı tikə düşmək* (to have a luck) [6, p. 1190], *aş olmaz, bozbaş yeyərik* (to make a living according to means) [6, p. 156], *ucuz ətin şorbası olmaz* (not to get good results with less expenditure) [6, p. 1371], *bıçaq pendiri kəsən kimi kəsmək* (to cut easilly) [6, p. 267], *xəşilini çalmaq* (to kill) [9, p. 152], *alma kimi soymaq* (to rob) [6, p. 121], *başqa unun xəmiri olmaq* (to be a stanger to loved one's) [9, p. 47], *ayranına turş deməmək* (to prise a useless commodity) [6, p. 186], *qazan kimi qaynamaq* (to make a mess) [6, p. 944], *halvasını çalmaq* (to act on another's word) [6, p. 719], *ələkdən keçirmək* (to check carefully) [6, p. 565], *qaşığı çömçədən irəli olub* (not to mention the adults) [6, p. 941] and etc. is pure culinary phraseology. Because they contain onion, bread, salt and bread, fatty pieces, honey, pilaf, meat, soup, knife, cheese, khashil (the name of a dish), apple, flour, dough, ayran (the name of a drink), sour, spoon, ladle, pot, halva (the name of a dish) words related to the profession of cooking have been used.

The phraseological system reflects the everyday life, historical past, customs and traditions, wisdom, national psychology of the Azerbaijani people [14, p. 3]. An important field such as nutrition also has an impact on the phraseological system. Cooking is a profession related to cooking. The lexical units used in culinary phraseology include product names, food names, words related to kitchen utensils, and corresponding verbs used in the culinary profession. Culinary phraseology includes semantics related to nutrition, a basic human need. The way of thinking belonging to the people of Azerbaijan shows itself in many examples of phraseologisms.

If the component in the phraseological unit is expressed by a lexical unit related to a specific profession, it belongs to the corresponding group according to that lexical unit. However, it should be taken into account that the composition of phraseological units consists of at least two or more words. Lexical units of several professions can be used in one example. It is not correct to attribute one example to two professions. Here, it is necessary to determine the leading component of the phraseological unit and therefore include it in the appropriate group. The structure of the phraseological unit can also be used to determine the leading word. With reference to the structure of non-fixed compounds, it is necessary to determine the main aspect of the combination and pay attention to the lexical unit there. Most often, the same lexical unit is a word related to the profession of

cooking. For example; *arpa çörəyi* (who is not close to people) [9, p. 27], *haram tikə* (forbidden piece) [9, p. 141], *kənək qoz* (extremely hard) [9, p. 171] and etc. Here, taking into account that the common meaning of the phraseology is formed as a result of moving away from the initial meaning of the components, it is also possible to take the common meaning as the basis instead of the leading word. Because among the components of a group of phraseological units there are no words related to pure culinary phraseology, but the content can be related to cooking. *Dəyirmanı yaxşı üyüdür* (to eat well) [9, p. 88], *mədəsini aldatmaq* (to eat) [9, p. 204] and etc. However, we can consider only the use of words suitable for the profession of cooking in the compound composition as the main indicator of culinary phraseology. Phraseological units that resonate with the profession of cooking, but do not contain words related to the profession of cooking, belong to other relevant groups other than the group of culinary phraseology.

We can think of the basis of a leading word or a common meaning as an additional criterion for distinguishing the group of profession-specialty phraseology.

Because phraseologisms as a secondary nominative unit combine their sides with the global meaning at a new level. The stronger the combination in the common new meaning is, the more stable the expression is [15, p. 550]. The interconnectedness of the components of phraseologism is the combination of the global meaning, that is, the stability of that phraseological unit. When it is difficult to make a division based on the lexical units in the phraseologism, we can divide them into groups according to a very small number of content based on the common new meaning of the compound.

Structural-semantic models of phraseological units help to reveal its essence and semantic nuances. The process of ellipsis of the components of some phraseology takes place, and its internal form becomes unclear, and the original meaning disappears. But the common meaning of the combination remains [11, p. 93]. The constant presence of a common meaning can be helpful as a cause for determining grouping by content.

Conclusions. Those units are divided into groups according to the content based on the common meaning of the words used in phraseology. One of them is shown to be profession-specialty phraseology formed on the basis of a certain field of profession, and many examples of them are shown.

Phraseologisms are not related to all professions, as they appear in the language in accordance with the

needs of the language in expressing an idea. It is noted that there are phraseologisms related to professions such as shoemaker, potter, timberman, singer, gardener, blacksmith, teacher, tailor, fortune teller, hunter, jeweler, farmer, barber, accountant, merchant, broker, soldier, herdsman, man of letters, bricklayer, miller, hatter, archer, farrier, hostler, camel keeper, dancer, musician, cook, beekeeper and etc.

If the lexical unit in which the composition of the phraseology is expressed is related to any profession, it is considered a phraseology related to the name of that profession. However, it should be taken into account that phraseologism consists of at least two or more components. Because, when there is a lexical unit related to two different professions, we have to attribute that phraseological unit to one of the two

meaning groups. Lexical units related to different fields are called phraseologisms whose phraseology is used together with other fields.

If lexical units related to pure culinary phraseology are used among the components of phraseological units, it is marked as pure culinary phraseology. Phraseological units used together with other meaning groups are called phraseological units, which are used together with lexical units that form other groups of meanings related to the profession of cooking. If a phraseological unit related to cooking does not contain words related to that profession, if the common content of the expression simply covers cooking, that phraseological unit remains in the corresponding group to which the leading word of the combination belongs.

Bibliography:

1. Bayramov H. A., "Basics of phraseology of the Azerbaijani language", "Maarif" publishing house, Baku, 1978, p. 27.
2. "Explanatory dictionary of the Azerbaijani language", volume 1, "Şərq-Qərb" publishing house, Baku, 2006, p. 135–678.
3. "Explanatory dictionary of the Azerbaijani language", volume 2, "Şərq-Qərb" publishing house, Baku, 2006, p. 332–564.
4. "Explanatory dictionary of the Azerbaijani language", volume 3, "Şərq-Qərb" publishing house, Baku, 2006, p. 85–571.
5. "Explanatory dictionary of the Azerbaijani language", volume 4, "Şərq-Qərb" publishing house, Baku, 2006, p. 24–691.
6. Hamidov I., Gocayev M., Mammadova R., Hamidova L., "Phraseological dictionary of the Azerbaijani language", TEAS Press publishing house, Baku, 2020, p. 121–944.
7. Hasanov H.A., "Lexicon of the modern Azerbaijani language", "Maarif" publishing house, Baku, 1988, p. 213.
8. Huseynov F.H., Ahmadov B.B., "Phraseological dictionary of schoolchild", "Elm və təhsil" publishing house, Baku, 2011, p. 92–227.
9. Maharramli G., Ismayilov R., "Phraseological dictionary of the Azerbaijani language", "Altun kitab" publishing house, Baku, 2015, p. 11–276.
10. Mammadzade K., "English-Azerbaijani-Russian phraseological dictionary", Caucasus University publication, Baku, 2008, p. 31.
11. Mirzaliyeva M., "Theoretical problems of the phraseology of Turkish languages", "Azərbaycan Ensiklopediyası" publishing house, Baku, 1995, p. 93.
12. Modern Azerbaijani language, volume 1, "Elm" publishing house, Baku, 1978, p. 259–262.
13. Rajabli A., Phraseology, "Elm və təhsil", Baku, 2021, p. 102.
14. Salayeva F.V., "Abstract on the development of the theory of phraseology in Azerbaijani linguistics in the second half of the 20th century", Baku, 2013, p. 3.
15. Seyidov Y. M., Abdullayev A. Z., Mammadli A.M. Functional grammar of the Azerbaijani language: word combinations, subordinate complex sentences, phraseology. volume 4, Baku, 2014, p. 550.

Алмаз М. Т. ПРОФЕСІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВІ ТА МІСЦЕ КУЛІНАРНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ СЕРЕД НИХ

У цій статті розглядається професійно-спеціальна фразеологія азербайджанської мови. Визначено місце кулінарної фразеології у фразеології професії-спеціальності. У статті йдеться лише про професійно-спеціальну фразеологію та розподілено на групи залежно від змісту фразеологічних одиниць. Перелічено основні ознаки, на яких базується професійно-спеціальна фразеологія. Показано велику кількість фразеологізмів, пов'язаних із фразеологією професії та спеціальності. Слід зазначити, що існуючі в мові фразеологізми охоплюють не всі професії, а утворюються лише в окремих професіях. Показано, що класифікація професійно-спеціальних фразеологізмів здійснюється за змістом

лексичних одиниць, що входять до його складу, а не за загальним значенням, яке вони виражають. Наголошується, що фразеологізми кулінарії складаються зі слів пов'язаних із професією кухаря. Якщо фразеологізм містить лексичну одиницю, пов'язану з двома різними професіями, повертає увагу питання віднесення цієї фразеологічної одиниці до однієї з двох груп значень. Слід зазначити, що розрізняють фразеологізми, у яких використовуються лексичні одиниці, що відносяться до однієї галузі, і фразеологізми, у яких використовуються лексичні одиниці, що відносяться до різних галузей, тобто фразеологізми, що вживаються разом з іншими групами. Вважається, що це стосується провідного слова для ідентифікації групи. Коли здається неможливим визначити групу, вважається, що вона спирається на загальне значення, виражене фразеологізмом. Якщо серед компонентів фразеологізму, пов'язаного з кулінарією, вживаються лише лексичні одиниці, пов'язані з професією кухаря, його називають чисто кулінарною фразеологією. Поряд з лексичними одиницями, пов'язаними з професією кухаря, разом з іншими групами значень вживаються фразеологізми, що утворюють інші групи значень.

Ключові слова: професійно-спеціальні фразеологізми, кулінарні фразеологізми, суто кулінарні фразеологізми, кулінарні фразеологізми, що вживаються разом з іншими групами, головне слово, спільне уніфіковане значення.

UDC 80

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/14>*Nasirli Kh. F.*

Baku State University

MORPHOLOGY-SYNTACTIC FEATURES OF THE NATIONAL PRESS LANGUAGE OF AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC PERIOD (1918–1920)

The article is devoted to the morphology-syntactic features of the language of the national press, published during the period of the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920). The influence of the Ottoman Turkish language, both morphologically and syntactically, is clearly felt in the language of newspapers and magazines published during this period. Thus, the grammatical norms were largely based on the rules of the Turkish language. The variety of prepositions (prefixes) peculiar to the Arab-Persian languages, which are alien to the agglutinative structure of the Azerbaijani language, is characteristic of the press language of the republican period. These suffixes can be found in the language of the press of various contents. In addition, one of the indicators of the morphological level is the use of unions of Arabic-Persian origin in the language of the press. Also, under the influence of the Arab-Persian languages, the abundance of phrases of the ezafe type is one of the factors complicating the literary language of the era under consideration. The processing of sentence types by purpose and intonation is one of the main points at the syntactic level. The article examines the linguistic materials of that period against the background of historical grammar, and also compares them with the grammar of the modern Azerbaijani language. The state language of ADR has more grammatical peculiarities. The main aspect that is also noticeable here is the synonymy of the means of grammatical expression and the strong influence of the Ottoman language. We see this feature more often in nouns and pronouns from the ad parts of speech. In nouns, too, grammatical synonymy (parallelism) manifests itself more in the affective case suffix of the noun. Thus, in the press language of the ADR, the grammatical meaning of the affectivity of the noun is expressed both by the suffixes -yi and -ni.

Key words: Azerbaijani language, grammatical structure, Ottoman language, national press, morphology-syntactic features.

Introduction. Along with studying the current state of the grammatical structure of the Azerbaijani language, one of the important issues is the study of its development, the previous state. As we know, grammar studies the morphological and syntactic features of a language, its forms both theoretically and experimentally. In this regard, the study of the grammatical structure of the Azerbaijani language, the state language of the ADR era, which existed a century ago, is of invaluable importance for historical grammatical science.

The historical grammar of the Azerbaijani language studies the morphological and syntactic features of our linguistic science in the historical aspect; creates a solid basis for demonstrating the authenticity and originality of grammatical forms and rules existing in the modern Azerbaijani language. The linguistic picture of newspapers and magazines of the republican period allows us to practically get an idea of the grammatical structure of the language.

The main part. In the press language of this period, instead of the consonant *-n-* adjunct used in Azerbaijani, there is the use of the suffix *-y-*, as in Turkish. “Unlike the Azerbaijani language, according to the law of harmony, the form of a sign of affectivity in the Turkish language is in the form of *-t⁴* in words ending in a consonant, in words ending in a vowel *-yt⁴*” [10, p. 40]. This morphological feature, which is found in the press of the Republican period, is observed as an element of grammatical influence of the Turkish language. Let’s give an example from the newspaper “Azerbaijan”. *Qəzetəmizin keçən nömrələrinin birində Ermənistan hökuməti tərəfindən Azərbaycan xariciyyə naziri həzrətlərinə verilmiş təcili notayı dərc etmişdik* [12, p. 2]. Example from the journal “Afkari-mutaallimin”: *Qarıyı açdım* [13, p. 22].

E. Azizov writes that the suffix *-yi* in the case of the affectation of the noun in the Azerbaijani language has been preserved in dialects in which the elements of

Oghuz are strong. This feature is common in Kazakh, Borchali, Tovuz, Shamkir, Dashkesan, Gadabay, Goygol, Goranboy dialects of our language: *qarıyı, dəriyi, quzuyu, sürüyü* [5, p. 152]. Also, where the *-y-* adjunct consonant is used in Azerbaijani, the *-n-* adjunct consonant is used in Turkish. The last linguistic fact is observed in the participial type of the verb *demək*. Thus, in the language of the press, under the influence of the Turkish language, the form “denilyor” is also used instead of the word “deyilir”, which indicates grammatical synonymy.

At that time, such a morphological feature is also noticeable that Arabic words are used concentrated with Arabic inflection. It is quite possible to find such words in the style of the press. For example: *elm – ülum, fənn – fünun, hərf – hürufat, ədib – üdəba, şeir – əşar, şair – şüəra*, etc. In the title of the article “*Üdəba və şüəranın müxtəsər təracim-əhvali*” in the 2nd issue of the magazine “Ovragi-Nafisa”, all three words represent an inflection characteristic of the Arabic language [20, p. 5].

At the same time, in the press language of 1918–1920, this type of Arabic origin word-roots adopts the plural suffix (*-lar, -lər*) corresponding to the initial structure of the Azerbaijani language. In the 5th issue of “Ovragi-nafisa” magazine in the articles titled “*Azərbaycan şairlərindən Mirzə Bədrəddin Hüseyni, Azərbaycanın gənc şairlərindən Ə. Vahid*” we see that the word *şair* is combined with the suffix *-lər* [21, p. 6]. *Ancaq Allah belə eləyəydi ki, sülh konfransında olan zəvat İspaniya azarı tutmayaydılar* [23, p. 3]. *Binəən ələh Avropa dövəl moəzzəməsi bir həqiqət qarşısında qalib müstəqil yaşamağa haqlı olduğumuzu etirafe istiqlalyyətimizi təsdiq etdilər* [19, p. 1]. The morphological signs of *zəvat* and *dövəl* in these examples are the broken sums of the words *zat* and *dövlət*. The word *füqara* in the article title “*İran füqərasının halı*”, which is published in the newspaper “Basirat”, is the sum of the lexeme *fəqir*, that is, *kasıb* [15, p. 2].

In the text of the parliamentary sessions published in the Azerbaijani newspaper, one can often find such Arabic sums as *müzakirat, təşəbbüsət, müşkülət, tadabir, hadisat*. The newspaper “İstiglal” also published articles on state decisions and political issues. *Entexabların azadlıqla icrasını təmin eləmək üçün komiyaon hər növ tədabiri nəzərə almışdır* [18, p. 3]. In addition, we see that in the language of the press of that time, the words of the past from the Arabic language received a plural sign twice. *Bu əxbaratın eyni surəti Ermənistan rəisi vükəlasına da göndərilmişdir* [12, p. 2]. In this example, taken from the newspaper “Azərbaycan”, the word *əxbar* is the Arabic plural

of the word *xəbər*, but it has again adopted the morphological character – *at* (plural suffix) of that language. This linguistic fact is most likely due to the fact that the author did not take into account that the word *əxbar* is in the plural. Such a fact can also be found in the magazine “Maktab”. *Bunun üçün üzərinə əkilən nəbatatlar quraqdan ziyadə qorxar* [19, p. 7]. *Nəbat* is a word of Arabic origin, which means plant, and *nəbatat* has adopted the plural sign belonging to the Arabic language. As you can see, the *nəbatat* has again adopted the plural sign *-lar* in accordance with the morphological structure of the Azerbaijani language. Some words that have passed from Arabic to Azerbaijani language are concentrated according to the laws of Arabic grammar and are used in this way in the press. The Arabic plural form of the words of this kind is considered as all other words that make up the vocabulary of Azerbaijani language, therefore, these words also take the plural suffix *-lar/-lər* [2, p. 175].

During this period, the question of the parallelism of pronouns is also one of the morphological signs that stands out. Thus, along with the pronouns belonging to the Azerbaijani language used in the press language of the ADR period, there are enough pronouns used in the Turkish language. Pronouns *elə – öylə, belə – böylə, hansı – hankı, mən – bən, bu – şu, işbu* with some phonetic changes, as an equivalent of the pronoun *şimdi, imdi – indi, kəndi – öz* was appropriately reflected in the written language. Almost all the peculiarities associated with the verb in the morphological structure of the state language were associated with the grammatical structure of the Ottoman language. As is known, the main differences in the verb system of the Azerbaijani and Turkish languages are the first person plural suffix of the imperative form of the verb, and the predicative form differs only in the grammatical sign of the present tense form. So, in Azerbaijani, the sum of the first person of the command form is formed by the suffix *-aq//-ək* (*alaq, gələk*), and in Turkish *-alım//-əlim* [2, p. 39]. Let’s give an example from the newspaper “İstiglal”: *Dağıstan imdadına qoşalım* [16, p. 1]. *Bir də qardaşlar, dutalım ki, bir nəfər adam xeylağı göndərdik və Azərbaycan Parlamentində iştirak eylədi* [14, p. 3]. In the latter example, the suffix morpheme *-alım* petrified, denotes the relationship of modality in the composition of the root morpheme.

This fact of language is also vividly manifested in the artistic language. An example of Khalid Saad’s poem “Turan song” of the journal of “Afkari-muttaallimin”: *Qalkalım, gidəlim əsgər qardaşlar! /Əski vətən gözündən axmasın yaşlar!* [13, p. 26]. While the

second person plural suffix of the imperative form of the verb *is* –*ın*, –*in*, –*un*, –*ün*, expressed by the suffix –*ınız*, –*iniz*, –*unuz*, –*ünüz* in Turkish. It is interesting that this morphological feature of the Turkic language is also found in the press language of that period. An example from the newspaper “Basirat”: *Vətəndaşlar! Bu gün Dağıstan qəhrəmanlarının yetimlərini, ac və yalavaqlarını unutmayınız* [15, p. 2]. The newspaper “İstiklal” is also dominated by the Turkish form. *Vətəndaşlar! Bu gün dağıstanlı qardaşlarımızın anasız qızlarına, atasız oğullarına yardım ediniz* [16, p. 1]. The use of the suffix –*yor* in the Present Tense is observed within the Turkic languages only in Ottoman Turkish and in the language of the Crimean Tatars. During this period, the use of the suffix –*yor* in the artistic samples of the Azerbaijani language and in the style of the press took place precisely under the influence of Ottoman Turkish.

In all newspapers and magazines published in 1918-1920, the development of the present tense in accordance with the Turkish form can be found both in journalistic and artistic styles. Since the article on this fact of language is rich in a sufficient number of examples, we do not specifically give an example here. However, it should be noted that the national form of the present tense of the verb (–*ır*, –*ir*, –*ur*, –*ür*) was also used in the press language in parallel. This morphological sign is more often found in the language of the “Sheypur”. The article headlines “They reconcile”, “What they say” in various issues of the magazine are examples of this. In both poetic and journalistic examples of this period, the use of the suffix –*ız*⁴, as in Turkish, instead of the ending –*ıq*⁴ in Azerbaijani, is widely observed. S.Alizadeh writes about the medieval Azerbaijani literary language that one of the forms in the literary language of the time, which differs from the absolute norms in our modern literary language, is the suffix –*iz*, indicating the sum of the first person [3, p. 36].

This morphological sign is also observed in the words of the national anthem, written in 1918 by Ahmed Javad: *Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız, / Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadirik.*

Let's give an example from the journal of “Sheypur”. *Lakin çox təəssüf ki, biz əsgərlikdən imtina edirik* [23, p. 4]. In the 1919 March 9 edition of “Azerbaijan” newspaper, in the article entitled “Help to Dagestan”, written by U.Hajibeyli, we see that all personal endings are written in accordance with the grammatical rules of the modern Azerbaijani language. *Buna görə də təhlükənin dəfi üçün bütün Qafqaz cümhuriyyətləri möhkəm bir ittifaq bağlamalıdır* [11, p. 1]. Of course, such giving of personal endings

was the author's own personal choice, without any side effects. Although in many newspapers and magazines the grammatical norm of the Turkish language was persistently preserved. Let's look at another example in the same article. *Dindən əlavə milliyyət və qohumluq rabitələri dəxi biz dağıstanlıların böyük bir hissəsi ilə əlaqədarıq* [11, p. 1]. Here, too, it is not *əlaqədarız* as in Turkish, but the personal ending –*ıq*, which belongs to the Azerbaijani language, is used.

One of the most observed morphological features in the language of newspapers and magazines published during the period of the Republic is the use of first plural suffix and then person (predicative) suffix, as in Turkish, unlike Azerbaijani. In some media published during the Azerbaijan Democratic Republic, the suffix *dır*⁴ was used after the plural suffix in accordance with the morphology of the Turkish language. However, the order of grammatical suffixes in the Azerbaijani language is not so. That is, in Azerbaijani, the plural suffix (–*lar*²) is used after the third person suffix (–*dır*⁴). Let us give an example of an article in “İstiglal” newspaper titled “Azerbaijan and Iran”. *İran və Naxçıvan xanları əmin olsunlar ki, qanuni təbiətin qarşısında duramiyacaqlardır* [16, p. 2]. ... *guya bu Allahın məzlum bəndələri heç bir işdə qəbahətdə bulunmuyub həmişə başı yumruqlu olmuş həmişə qomşuları müsəlmanlar bunlara zülm etmişlərdir və bu münasibətlə də ermənilər Azərbaycan parlamanına vəkil göndərməmişlərdir* [14, p. 1]. As can be seen from the examples, this linguistic fact is due to the complex predicative suffix of the verb.

All these linguistic facts show that the democratic spirit of the Azerbaijan Democratic Republic had an impact on the work of newspaper editors and authors of articles. We can say that their writing style, like the structure of a young state, is free and democratic. Prepositions (prefixes), foreign to the agglutinative structure of the Azerbaijani language, have also found their way into the literary language of the time in question. T.Hajiyev writes that the prefixes *la-*, *ba-*, *bər-*, *dər-*, *fil-*, *bela-*, *bil-*, etc. used in the beginning of the century, are no longer used in modern Azerbaijani, but only those who have passed into the popular spoken language (*bi-*, *na-*) have the right to citizenship [7, s. 150]. Let us give an example from the newspaper “Basirat”. *Qardaşlar, məktəbimiz milliləşməmişdir, rıalını gimnaziyada və sair məktəblərdə milli əlifba şəbəsi açmış və müsəlman balaları bilamümaniyət (maneəsiz) şəbələrə qəbul edilirlər* [14, p. 3]. *الب* *bila-* is an Arabic prefix and brought to the beginning of nouns, meaning “negation”, “absence” (–*sız*, –*siz*, –*suz*, –*süz*) [4, p. 67]. An example can be given from the “Sheypur”. *Lakin*

bunu bir dəfə millət, baxısus bakılılar düşünməlidir ki, yaşamaq istəyən ölməlidir [23, p. 4]. The word *baxısus* is used in the place of modal word *xüsusilə* in modern Azerbaijani literary language. In addition, we find such words as *bilxassə, biləks*, in our opinion, these linguistic facts entered our language in the same way as in Ottoman Turkish, that is, the prefix *bil-* in its composition was petrified, these accepted words were reflected in the language as a lexical unit as a variety of writing styles of the time. “The equivalent of the word *bilxassə* is *xüsusilə, xüsusən*, the words *əksinə, əksinə olaraq* are the equivalent of the word *biləks*. *Bil* [ب. لب] is an Arabic prefix, introduced at the beginning of nouns, meaning “ilə” and close to that” [4, p. 67, 68].

The words *bilavasitə* and *bilvasitə* that have come down to our modern language denote a single concept without decomposition into roots and morphemes. Based on the above facts, we can say that *bila* in the composition of the word *bilavasitə* is the preposition *bila* (-sı⁴) and means *vasitəsiz* (without means). The prefix *bil-* in the *bilvasitə* means *vasitəsilə* (through), since it is an antonym of the prefix “*bila-*”. In words of this type, the root morpheme is taken as petrified, one simple morpheme as a whole.

The most commonly used reason in the press language of this period are the conjunctions *binaən əleh, zira, zira ki*. *Binaən əleh* is of Arabic origin, and *zira* is a conjunction of Persian origin. H. Mirzazadeh writes that these conjunctions, which are considered archaic in our modern literary language, were used in the language of some newspapers and collections at the beginning of the twentieth century. In the XIX century, the first side of the *binaən əleh* conjunctions was developed into Azerbaijani, and the second side remained the same, and used as *ona binaən, ona bina*. In modern Azerbaijani, the words *ona görə, o səbəbə* corresponds to its conjunctions [8, p. 360]. Let us give an example from the magazine “Sheypur”. *Buna binaən bir komissiya intixabi edib, layihələr yazılmaqdadır* [24, p. 6].

Interestingly, in 1918–1920, this conjunction was worked out more in its original version. An example from the newspaper “Azerbaijan”: *Binaən əleh bən ciddən tövsiyyə ediyorum ki, nasıl olsa da müsadimədən (qarşıdurma) çəkinərkən əhvalı təskin etmək üçün mümkün tədabiri (tədbirlər) ettexaz edəsiniz (qəbul edəsiniz); ...* [12, p. 2]. We found it advisable to provide an explanation of difficult-to-understand words in parentheses. The *zira* conjunction involved in the formation of causal branching sentences was used both in poetic language and in journalistic articles. An example of the poem “The Day

of Escape”, written by Samad Mansour in the journal “Sheypur” [22, p. 1]: *Qəm çəkmə, mərak etmə, unutmaz səni “Şeypur”/ Zira gələcək hində qonaq ləşgəri-Mənsur*.

We can give an example from the newspaper “İstiqlal”. *Təqdir edəməyiz, zira o vaxt Əskəran altında, Qarabağ dağlarında verdiyimiz şəhidlərin ruhu incimış olur* [17, p. 1]. We are witnessing the use of the *da/də* in the press language of the Republic at a different point than in modern Azerbaijani. Thus, the influence of the Turkish language is also felt in this language. R. Rustamov in his work “Auxiliary parts of speech in modern Turkish” writes that the conjunction *da/də* used one time in the composition of the sentence means emotionality and expressiveness to the sentence [9, p. 104]. Let us give an example from the newspaper “Basirat”. *Əgər vəqiədə siz insancasına yaşamaq istiyorsunuzsa iki yüzlü siyasətinizi buraxıb da qomşuluğu mülahizə ediniz* [14, p. 1]. Example from the “İstiqlal”: *Buradan ərazinin xanlardan alınıb da rəiyyətlərə verilməsi səsi onların qulaqlarına yetişiyor* [16, p. 2]. “In modern Turkish, *da/də* can be used in most cases and in the place of the conjunction. *Otur da yaz*” [9, p. 104]. As can be seen from these examples, if we remove the conjunction *da*, there will be no significant changes in the semantic structure of the sentence, so that due to its syntactic structure, the verb will turn into a simple common sentence with a participle structure. As a rule, when studying the ADR periodicals, we see that sentences with complex construction formed by *da/də* conjunctions are sufficient, and sometimes a sentence is equivalent to a paragraph. In the state language of the ADR, when viewed from the level of our modern language, there are some differences in the types of word combinations. In parliamentary speeches, attributive syntagmas such as *sinif ayrılığı, sınıf mübarizəsi*, which act as a second type of defining word combination, are used in our modern literary language as a first type defining word combination: *sinfi ayrılıq, sınıf mübarizə* [1, p. 149]. *İndiki əsrin məhsulu olan sınıf ayrılığı və sınıf mübarizəsi qolaylıqla bizim də cəmiyyətin içinə girər ki, bu da ümumi demokratiyanın xeyrinədir* (Ə. Pepinov) [2, p. 41].

The parallelism of word combinations and *ezafe* is one of the most basic syntactic features of the press language of this period. So, the pages of the press were dominated by combinations of words corresponding to the syntactic structure of the Azerbaijani language and combinations of the *ezafe* type corresponding to the Persian language. Of course, this issue is primarily related to the author’s writing style. While the intelligentsia, fluent in Arabic-Persian or studying in these languages, preferred *ezafe* combinations, others

used attributive phrases corresponding to the syntactic structure of the Azerbaijani language.

The use of *ezafe* compounds can be conditionally divided into two parts. The first of the thousands (*rəisi vükəla, məclisi-müəssisan, heyəti-vükəla*) had a greater term, denoting the name of any position and administration. T. Hajiyev writes that this type of *ezafe*s is terminological rather than syntactic function [6, p. 317].

As for the syntactic nature of the phrases of the *ezafe* type, the local inappropriate use of the *ezafe*, whether in an official business style, artistic style or journalistic style, distanced the Azerbaijani language from the mass-understandable, weighed down the language. It is no coincidence that such combinations are archaic in the modern Azerbaijani language today, only a certain part of them has survived to this day. Of these, *tərcüme-yi-hal, əhvali-ruhiyyə* are used in the vocabulary of our language as compound words.

Speaking about the syntactic task of *ezafe* combinations according to their place and duty, it should be noted the appropriate use of definitional word combination in accordance with the syntactic structure of the Azerbaijani language. Examples from the newspaper “Azerbaijan” can be cited. In the title “*Ərəblinskinin mərasimi dəfn*”, the *mərasimi dəfn* in accordance with the syntactic structure of the Azerbaijani language replaced the second type of definitional word combination – the word combination *dəfn mərasimi* [11, p. 3].

In the same newspaper, the title “*Hüquqə nesvan*” is also of interest. *Nesvan* means women in Arabic, the *ezafe* combination corresponds to the third type of definitional word combination (women’s right) [11, p. 1]. The title of the article in the newspaper “İstiqlal” entitled “*Vəziyyəti hazır*” also corresponds to the first type of definitional word combination in the modern Azerbaijani language and can be thought of as *hazırkı vəziyyət*. In addition, in the same article, such combinations as *münasibəti iqtisadiyyə, əlaqeyi siyasiyyə* are also the expression of the first type of definitional word combinations – *iqtisadi əməkdaşlıq, siyasi maraq* with *ezafe* combinations [17, p. 1]. As we know, in Persian, in *ezafe* combinations, the first side of which ends in a vowel, as a sign of the shape of *ezafe*, the letter *ۛ* is written or hamza (◌) is put. And in the language of the press of this period, this pattern has not been preserved anywhere. The fact that in the state language of that time the noun in the numeral-noun combinations received a plural suffix also does not correspond to the syntactic connection inherent in our language. Let us give an example from the newspaper “Basirat”: *Bunu əlbəttə düşünməlis-*

iniz ki, bütün dünyanı bürümüş olan islamın çırağı beş-on nəfər ermənilərin əlində sönməz [14, p. 1]. *Qafqasyada bir neçə parlamanlar açıldı* [14, p. 3]. Apparently, from the point of view of modern linguistics, the use of nouns in the plural after a number of *beş-on, bir neçə*, can be regarded as a violation of the grammatical norm.

In the linguistic literature, there are also cases when the noun is given in the plural in the numeral-noun combinations in the Turkish language, which is due to the fact that the element or thing that makes up the designated side is not of the same type. For example, *on (müxtəlif) ağaclar, yüz (cürbəcür) kitablar* [4, p. 69].

That the noun that comes after the number of quantities is in the plural T. Hajiyev explains that this feature is preserved in dialects (as an anomaly) during periods when grammatical abstraction is weak, and when the influence of the people’s language on the literary language is strengthened, it is a transition to the literary language in the flow of other facts [7, p. 156]. In the compromise between subject and predicative, a different situation is observed than in modern literary language; the subject, which indicates an inanimate object, is in harmony with the predicative in quantity. We are faced with the fact of this language in the newspaper “İstiqlal”. *Axır zamanlar İran, yəni Tehran qəzetələri bizim Azərbaycan Cümhuriyyətimizdən çox bəhs etməyə başladılar* [16, p. 2].

One of the issues that draws attention from syntactic features is the processing of assorted types of a sentence according to intonation. At this time, the use of political exclamations in various media was more like an appeal to the people and a call for the spread of nationalist ideas. As an appeal to the people in the newspaper “İstiqlal” the exclamations such as *Hörmətli Bakı əhalisinə! Vətəndaşlar! Azərbaycanlı vətəndaş və qardaşlar!* are used [16, p. 1]. In addition, on the pages of many newspapers and magazines the slogan “*Yaşasın Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti! Yaşasın demokratiya! Yaşasın millətlərin qardaşlığı!*” was also included. In addition, articles of question and answer nature, interviews and speeches were published in the press of the Republican period, which ensured the further legality of the newspaper or magazine through the use of interrogative sentences requiring answers, as well as rhetorical questions that did not require answers. In particular, the magazine “Sheypur”, written in a satirical style, is dominated by such interrogative sentences. In addition, question sentences in feuilletons published in “Azerbaijan”, “İstiqlal” and “Basirat” newspapers with different signatures are

among the features of the authors' writing style. We can give a few examples of feuilleton from "İstıqlal" newspaper with the title "Letter to Uncle": *Bəs mən bıfərəsət nə edim? Görmürsən "Müsavət"i?* [16, p. 4].

H. Mirzazadeh writes in his book "Historical morphology of the Azerbaijani language" "that from historical facts it is clear that foreign languages did not play a decisive role in the grammatical structure of the Azerbaijani language. "That is why it is not advisable to legislate for a form expressed with a certain style, to normalize it, since grammar takes into account specific cases, both in words and in sentences, taking into account common features that are fundamental in the change of words and the combination of words in sentences and from this the

rules of grammar, the laws of grammar make up" [8, p. 13].

Conclusion. Based on this idea, in conclusion, we can say that, although more than a century has passed, the language of the press of the period of the Azerbaijan Democratic Republic does not differ sharply from the modern Azerbaijani language, taking into account both morphological and syntactic features. Of course, the fact that surplus combinations left the language, the inflection (broken plurals, prefixes) of the Arabic-Persian languages left the modern language can be regarded as the influence of the folk spoken language on the literary language. However, despite all this, the morphological and syntactic structure of our first declared state language remains to this day.

Bibliography:

1. AXС (ədəbiyyat, dil, mədəniyyət quruculuğu, Bakı, 1998, Elm, 298 s.
2. Azərbaycan ədəbi dili tarixi (dörd cildə). IV c. Bakı, Şərq – Qərb, 2007. 424 s.
3. Əlizadə S. Orta əsrlərdə Azərbaycan yazı dili. Bakı, ADU, 1985, 84 s.
4. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı, "Yazıçı", 1984, s1035 s.
5. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı, Elm və təhsil, 2016, 348 s.
6. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. II hissə Bakı: Elm, 2012, 392 s.
7. Hacıyev T. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dili. Bakı: Maarif, 1977, 186 s.
8. Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1990, 376 s.
9. Rüstəmov R. Müasir türk dilində köməkçi nitq hissələri. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1996, 220 s.
10. Rüstəmov R. Türk dilinin morfologiyası. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2007, 208 s.
11. "Azərbaycan". Qəzet. № 132. Bakı, 1919, 4 s.
12. "Azərbaycan". Qəzet. №326. Bakı, 1919, 4 s.
13. "Əfkari mütəllimin". Jurnal. №2. Gəncə, 1919, 33 s.
14. "Bəsirət". Qəzet. №200. Bakı, 1918, 4 s.
15. "Bəsirət". Qəzet. №227. Bakı, 1919, 4 s.
16. "İstiqlal". Qəzet. №13. Bakı, 1919, 4 s.
17. "İstiqlal". Qəzet. №14. Bakı, 1920, 4 s.
18. "İstiqlal", Qəzet. №16. Bakı, 1919, 4 s.
19. "Məktəb". Jurnal. №1. Bakı, 1920. 48 s.
20. "Övraqi nəfisə". Jurnal. № 2. Bakı, 1919, 12 s.
21. "Övraqi nəfisə". Jurnal. № 5. Bakı, 1919, 12 s.
22. "Şeypur". Jurnal. №1. Bakı, 1918, 8 s.
23. "Şeypur". Jurnal. № 5. Bakı, 1918, 8 s.
24. "Şeypur". Jurnal. № 5. Bakı, 1918, 8 s.

Насирлі Х. Ф. МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕЧАТКИ ПЕРІОДУ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1920)

Стаття присвячена морфологічним і синтаксичним особливостям мови національної преси, що видавалася в період існування Азербайджанської Демократичної Республіки (1918–1920). Вплив Османської турецької мови, як морфологічно, так і синтаксично, чітко відчувається в мові газет і журналів, що видавалися в цей період. Таким чином, граматичні норми в значній мірі ґрунтувалися на правилах турецької мови. Різноманітність прийменників (приставок), властивих арабо-перським мовам, які чужі аглютинативної структурі азербайджанської мови, характерно для мови преси республіканського періоду. Ці суфікси можна зустріти в мові преси різного змісту. Крім того, одним із показників морфологічного рівня є використання сполучників арабо-перського походження в мові преси. Також під впливом арабо-перських мов велика кількість фраз типу *езафе* є одним з факторів, що ускладнюють літературну мову розглянутої епохи. Обробка типів речень за призначенням і інтонації є одним з основних моментів на синтаксичному рівні. У статті розглядаються лінгвістичні

матеріали того періоду на тлі історичної граматики, а також порівнюється їх з граматиною сучасної азербайджанської мови. Державна мова АДР має більше граматичних особливостей. Основним аспектом, який також помітний тут, є синонімія засобів граматичного вираження і сильний вплив Османської мови. Ми частіше бачимо цю особливість в іменниках і займенниках з інших частин мови. В іменників також граматична синонімія (паралелізм) більшою мірою проявляється в суфіксі афективного відмінка іменника. Таким чином, у мові преси АДР граматичне значення афективності іменника виражається як суфіксами -уї, так і -пі.

Ключові слова: азербайджанська мова, граматична структура, Османська мова, національна преса, морфологічні та синтаксичні особливості.

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373:17.023.34]81'42
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/15>

Паньків У. Л.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лінгвокультурного концепту щастя у мовній картині світу давніх римлян. Класичні (латинська і давньогрецька) мови не тільки репрезентують світові аксіологічну значущість духовних домінант стародавньої цивілізації, але водночас є засобом засвоєння античної культури ментальним світом сучасної людини. Вербальними виразниками ієрархії цінностей людського буття є лінгвокультурні концепти. Особливе місце серед них належить концептові щастя, що пов'язаний як із світосприйняттям індивідуальних носіїв мови, так і з колективним досвідом етносу.

*Мета дослідження – визначення семантико-когнітивних особливостей лінгвокультурного концепту щастя в латинській мові. Шляхом суцільної вибірки із репрезентативних лексикографічних джерел нами виявлено основні лексеми-вербалізатори досліджуваного концепту (*felicitas, fortuna, res secundae, bonum*) та понад дві сотні паремій, що входять до його номінативного поля. Результати проведеного аналізу свідчать, що названі прями номінації є багатозначними лексемами, які крім значення щастя трактуються тлумачними і перекладними словниками як родючість, успіх, достаток, добро, багатство. Сформований завдяки дослідженню паремійний корпус ілюструє кореляції концепту щастя з іншими телеономними концептами (*virtus, fortuna, salus civitatis, tempus, mors, divitiae, amicitia*).*

*Взаємозв'язок концептів *felicitas* й *amicitia* заслуговує докладнішого розгляду через особливу актуальність міжособистісних стосунків у сучасному соціальному просторі. Римляни серед іншого розуміли щастя у дружбі як високій моральній цінності, котра виявлялася у спільності життєвих інтересів, взаємній допомозі та довірі, безкорисливості, вірності і відданості. Услід за давньогрецькими філософами, вони часто вважали дружбу найнеобхіднішою потребою життя. Однак дружба як необхідний складник щастя мусить проходити через випробування, бо постійно зберігати ідеальні дружні стосунки здатні лише одиниці.*

Дослідження семантико-когнітивних особливостей концепту щастя свідчить про його важливе місце у мовній свідомості римлян та належність до універсальних цінностей, що виявляють при цьому й етнокультурну специфіку поняття.

Ключові слова: латинська мова, лінгвокультурний концепт, аксіологія, щастя, дружба.

Постановка проблеми. Формування глобального культурного простору та спрямовані на світову інтеграцію суспільні зміни зумовлюють інтерес сучасних українців до спільної європейської спадщини, котра формувалася під значним впливом античної культури. Духовні домінанти стародавньої цивілізації, репрезентовані світові класичними (латинською і давньогрецькою) мовами, засвоюються ментальним світом сучасної людини. Ієрархія цінностей людського буття вербалізується через лінгвокультурні концепти, серед яких універсальний концепт *щастя*. Він посідав важливе місце у мовній свідомості

римлян, виявляючи етнокультурну специфіку поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурні концепти у класичних мовах упродовж тривалого часу перебувають у колі наукових зацікавлень мовознавців [4]. Дослідники найчастіше вдаються до аналізу паремійного корпусу латинської і давньогрецької мов, використовуючи для обґрунтованих висновків і узагальнень також інформацію лексикографічних джерел, в яких об'єктивно відображений багатий склад латинської мови. Актуальні для всіх цивілізацій концепти *медицина, здоров'я, хвороба*

розглядали О. Милик та Ю. Скрипник, вказуючи на їх культурно-специфічні особливості у класичних мовах та один із найвищих ціннісних статусів у духовному світі античності. Н. Черненко пропонує науковий аналіз концепту *virtus*, підкреслюючи його важливу роль у формуванні та функціонуванні системі цінностей античного суспільства, особливості перекладу українською та іншими сучасними європейськими мовами. Однак у сучасній лінгвістиці практично відсутні публікації, які б досліджували концепт *щастя* крізь призму його кореляцій з іншими телеономними концептами.

Метою дослідження є визначення семантико-когнітивних особливостей лінгвокультурного концепту *щастя* в латинській мові. Її досягненню сприяє виконання таких завдань: виявити прямі номінації концепту *щастя* у латинській мові; за допомогою семантичного аналізу словникових дефініцій з'ясувати їх поняттєве наповнення; шляхом суцільної вибірки із лексикографічних джерел латинської фразеології сформувати корпус паремій-репрезентантів аналізованого концепту; визначити найчастотніші телеономні концепти-корелянти до концепту *щастя* та їх семантично-когнітивну взаємодію.

Виклад основного матеріалу. Сукупність цінностей і чеснот у суспільстві певного історичного періоду формує узагальнений образ *щастя*. У ньому відображаються як прагнення, настанови і потреби окремої людини, так і світогляд усієї спільноти. Кожна епоха пропонувала свій образ цього феномену, зберігаючи при цьому його універсальні критерії. Зміст досвіду і знань здійснюється, зберігається і відображається завдяки лінгвокультурним концептам. У межах лінгвокогнітивного дослідження опис номінативного поля концепту здійснюється насамперед завдяки виявленню його прямих номінацій, котрими є ключові слова-репрезентанти та їх системні синоніми: *felicitas, fortuna, res secundae, bonum*, що забезпечують вербалізацію поняттєвого наповнення концепту [5; 10; 11; 12]. Лексема *felicitas, atis f* є найбільш уживаною прямою номінацією, котра у *Totius Latinitatis Lexicon* має дефініцію: *status et condicio ejus, cui res omnes secundae fluunt, bona fortuna, prosperitas, beatitudo* [12, с. 276]. Сучасна філософія визначає такі загальнозначущі умови досягнення щастя: задоволення основних матеріальних потреб; повнота і осмисленість існування людини; спроможність останньої реалізувати власне уявлення про життя в ситуаціях морального вибору; достатній ступінь збіжності актуаль-

ного стану буття та уявлення про те, яким воно має бути; гармонія внутрішнього світу людини і її зовнішніх стосунків [9, с. 729].

Концептуальний простір *щастя* – це дуже складна, багатогранна, достатньо гнучка і в метафоричному плані невичерпна структура, позбавлена чітких меж, яка відображає національно-світоглядні, почуттєві та логічні компоненти [3, с. 68]. Від моменту свого народження і до завершення життя людина формує своє суб'єктивне ставлення до самої себе, до всіх явищ дійсності і до щастя також [6]. *Non est beatus, esse se qui non putat. – Не є щасливим той, хто сам себе таким не вважає.* На думку римлян, людина сама встановлює критерії свого щастя. Щасливий той, хто задоволений тим, що має: *Non is beatus est, cuius divitiae magnaе sunt, sed is, qui sua sorte contentus est. – Не той щасливий, хто має великі багатства, а той, хто задоволений своєю долею.* Зафіксовано і скорочений варіант цього фразеологізму: *Felix, qui sua sorte contentus est. – Щасливий той, хто задоволений своєю долею.*

Римляни вважали, що навіть до найбажаніших обставин життя треба відноситися з пересторогою: *Maximae cuique fortunae minime credendum est. – Чим більше щастя, тим менше йому треба довіряти.* Недовіра і настороженість до сприятливих ситуацій були зумовлені тим, що Фортуна, щасливий збіг обставин сприймалися римлянами як дуже мінливе явище: *Fortuna vitrea est – tum, cum splendet, frangitur (Syrus). – Щастя, немов скло: коли воно блищить, то ламається.* Щасливий час, на відміну від важких часів людського життя, швидко минає: *Tanto brevius omne tempus, quanto felicius est (Plinius) – Тим швидше плине час, чим він щасливіший. Est vita misero longa, felici brevis (Syrus). – Нещасливому життя здається довгим, щасливому коротким.*

Благополучні часи неможливо затримати ані назавжди, ані навіть на тривалий час: *Nec vita nec Fortuna propria est hominibus. – Ані життя, ні щастя не дані людям у власність. Errant, qui in prosperis rebus impetus fortunae in omne tempus fugisse re putant (Cicero). – Помиляються ті, які у благополучні часи вважають, що цей прихід щастя назавжди.*

Паремійний корпус, сформований шляхом суцільної вибірки із лексикографічних джерел латинської фразеології [7; 8; 12], ілюструє кореляції концепту *щастя* з іншими концептами: *virtus, fortuna, salus civitatis, tempus, mors, amicitia*, які дослідники вважають телеономними, тобто вищими духовними цінностями, які створюють

для людини етичний ідеал, прагнення до якого створює моральне оправдання її життю [3, с. 68].

Взаємозв'язок концептів *felicitas* й *amicitia* потребує докладнішого розгляду, адже сучасна людина, що переживає не тільки зміну, але й деформацію моделей міждержавних та між-етнічних взаємин, переосмислює також систему міжособистісних відносин. Через взаємодію і спілкування з іншими людьми відбувається соціальне становлення особистості, здобувається соціальний досвід, формується власна система моральних цінностей. *Amicitia, ae f* має значення *дружба*, що визначається філософами як «міжособистісні стосунки, що виникають внаслідок індивідуального вибору, ґрунтуються на спільності духовних інтересів та взаємній прихильності» [9, с. 174]. Її сторичне становлення обумовлене поступовою втратою родинними відносинами статусу абсолютної цінності.

Філософські погляди античних народів не були ідентичними, однак як і грецький філософ Аристотель, римляни вважали дружбу великим благом: *Amicitia magnum bonum est*. Наявність друзів є необхідною умовою задоволеності життям: *Nullius boni sine socio iucunda possessio est*. – *Без товариша ніяке щастя не тішить*.

На думку римлян, хоч дружні стосунки й несумісні з прагматизмом, успішне і заможне життя приваблює численних друзів: *Felicitas multos amicos habet*. – *Щастя має багато друзів. Felicitum multi cognati*. – *У щасливих багато родичів. Tempore felici multi numerantur amici*. – *У щасливий час нараховується багато друзів*.

Філософи часто захоплювалися феноменом *дружби*, але, вважаючи егоїзм однією з визначальних рис людини, сумнівалися в її реальній можливості. Попри те, що *дружба* вважається не поєднуваною зі зрадою, латинські паремії засвідчують непоодинокі випадки важких випробувань людей, від яких відвернулася щаслива доля. *Amicos res secundae parant, adversae probant*. – *Щастя дає друзів, нещастя їх випробовує. Cum fortuna perit, nullus amicus erit*. – *Коли зникає щастя, не буде жодного друга*. Постійно зберігати дружні стосунки здатні лише одиниці із тих, кого вважають близькими друзями: *Falsi amici felice vitae tempore praesto sunt, simul atque hiemem fortunae viderunt, devolant omnes*. – *Удавані друзі у щасливий час життя напихваті, але коли побачать негоду долі, всі розбігаються*.

Несприятливі обставини життя (їх римляни називали *res adversae, calamitas, tempora nubila*) часто стають на заваді чужій прихиль-

ності та приязні, а ще частіше бідність і скрута відштовхують навіть найближчих. Такі обставини власного життя мав сумну нагоду описати у *Скорботних елегіях* та *Посланнях з Понту* римський поет Публій Овідій Назон. У 8 році н. е. на піку своєї слави і популярності він несподівано був відправлений імператором Августом на заслання у місто Томи (теперішня Констанца, що в Румунії). Причина суворого покарання досі невідома, а сам поет говорив, що єдиною його провинною були *carmen et error (пісня і помилка)*. *Diligitur nemo, nisi cui fortuna secunda est (Ovidius, Ex Ponto, 2.3.23)*. – *Люблять лише того, до кого прихильна доля*. Друзі мають приходити на допомогу не з корисливих мотивів, а навіть на шкоду іноді власним інтересам. Однак останні роки свого життя у вигнанні поет провів самотнім, не дочекавшись підтримки колишніх приятелів:

*Donec eris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris. (Ovidius, Tristia, I, 9, 5–6)*.

Поки щасливо живеш, то й рахунку не матимеш друзям,

А спохмурніє твій день – бути самотнім тоді.

Імператор Август не дозволив Овідієві повернутися до Риму, і поет помер у вигнанні після десятилітнього перебування. Очевидно, передбачаючи такий нещасливий хід подій, Овідій писав:

...*Scilicet ultima semper*

Exspectanda dies homini est dicique beatus.

Ante obitum nemo supremaeque funera debet (Ovidius). – *Людині завжди слід чекати останнього дня, щоб назватися щасливою*. Ніхто не повинен вважатися щасливим до смерті і похоронних обрядів.

Латинські паремії також експонують суголосні з Овідієм думки про швидкоплинність часу і відчуття неблаганної смерті у трактуванні щастя: *Mori est felicitis antequam mortem invocet (Syrus)* – *Щасливий той, хто помер раніше, ніж став просити смерті. Satis est beatus, qui potest cum vult mori*. – *Щасливим достатньо є той, хто може померти, коли хоче*.

Життя у суспільстві вимагало докладати значних зусиль для досягнення належного майнового рівня, бо він забезпечував римлянам високий соціальний статус, почесні, успішну кар'єру, однак, як свідчать латинські прислів'я, не завжди приносив відчуття щастя: *Non ergo felicem faciunt divitiae*. – *Багатство не робить щасливим*. Зосередженість на здобуванні матеріальних благ лише втомлює людську душу: *Despice divitias, si vis animo esse*

beatus. – Нехтуй багатством, якщо хочеш бути щасливим душею.

Однак людина не має знецінювати свої здобутки, зневажати результати власної або чужої праці. Вона завжди зобов'язана дбати про належний рівень їх сприйняття і гідне використання матеріальних благ. Такі життєві настанови виявляємо у Сенеки – одного з найвідоміших представників римської філософії.

Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur quae admodum argento. Nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est pati non posse divitias (V, 6). – Великим є той, хто глиняним кухлем послуговується так, мовби він був срібний. Та не менш великим є і той, хто срібним кухлем послуговується так, наче б він був із глини. Над ким бере гору багатство, того вважай слабодухом.

Зіткнувшись із зубожінням близьких, люди часто відмовляються від спільного проходження таких випробувань: *Diffugiunt cadis cum faeces siccatis amici* (Horatius). – Зникають друзі, коли бочки висушені разом з осадом (до дна). Підтвердження універсальності такого світосприйняття знаходимо й у фразеології германських народів: *Reichtum zieht Freunde herbei, Armut aber Engel*. – Багатство приваблює друзів, а бідність – ангелів. *Arme Leute haben keine Freunde*. – Бідні люди не мають друзів [1, с. 5].

Життєві настанови римлян спонукали їх до стійкості і рівноваги духу за будь-яких обставин, бо постійне вдосконалення й успішне додання негараздів приносили відчуття щастя: *Beatorum in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat* (Minucius Felix, Octavius, 36). – На цій дорозі життя щасливішим є той, хто піднімається над убогістю, ніж той, хто зітхає під тягарем багатства.

Не лише бідність і горе викликають відразу до людини, але й щастя також, стаючи причиною заздрості і ненависті. *Fortuna – comes invidiae*. – Щастя супутник заздрості. Загасити в душі це ганебне почуття важко, далеко не кожен може виграти у такій боротьбі з власними пристра-

стями, але успішне життя саме сприяє цьому: *Invidiam ferre aut fortis aut felix potest*. – Перецилюми заздрість може або мужній, або щасливий. *Quem est felix vita quae sine odiis transit!* – Яким щасливим є той, чие життя минає без ненависті. *Miserrima est Fortuna, quae inimico caret* (Syrus). – Щастя, що не має ворога, дуже бідне.

Щастя, як і багатство, легко можна втратити, воно ніколи не триває вічно: *Nulli est homini perpetuum bonum* (Plautus). – У жодної людини нема постійного щастя. *Felicitas humana nunquam in eodem statu permanent*. – Людське щастя ніколи не буває постійним.

Присутність у житті не тільки друзів, але й доброзичливих людей, також дуже важливі для людини. Латинські паремії – це часто когнітивне відображення щоденного життя, соціальних взаємин між людьми, котрі мусять ділити між собою спільний життєвий територіальний простір, тобто між сусідами. Лексикографічні джерела пропонують незначну кількість репрезентантів таких відносин: *Cui bonus est vicinus, felix illusit dies*. – У кого хороший сусід, тому засяяв щасливий день. *Vicinus bonus ingens bonum*. – Хороший сусід – велике благо. Зауважимо, що через свою етноспецифічність вони експонують універсальність цього ще не дослідженого на матеріалі класичних мов поняття (пор. українські прислів'я: *Знають сусіди твої біди. Близький сусід кращий від далекого брата*).

Висновки. Універсальний лінгвокультурний концепт *щастя* корелює з іншими телеонімічними концептами, серед яких *virtus, tempus, mors, divitiae, salus civitatis, amicitia*. Різноманітність знакового вираження концепту свідчить не лише про довготривалість його функціонування, але й високу ціннісну значущість для носіїв певної лінгвокультури. Моральні вимоги суспільства невіддільні від життя окремої особистості, тому взаємозв'язок *felicitas/amicitia* ілюструє не тільки індивідуальне світосприйняття давніми римлянами взаємин з іншими людьми, але й відображає колективний досвід етносу.

Список літератури:

1. Башук Н.П. Концепт *Freundschaft/дружба* в німецькій та українській лінгвокультурах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, 2019. № 43, том 5. С. 4–7.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Воронова В. В. Концепт «щастя» як поліпредметний об'єкт наукового дослідження: діахронічний аспект. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2021. Випуск 37. С. 66–72.
4. Голубовська І.О. Антропологічна лінгвістика і класичні мови: можливості дослідження. *Іноземна філологія*. 2010. Випуск 122. С. 14–20.

5. Петрова Г. Вс. Латинсько-український словотвірний словник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 880 с.
6. Тофтул М. Г. Етика особистісних стосунків. Вісник Житомирського державного університету. 2014. Випуск 6 (78). Філософські науки. С. 20–23.
7. Цимбалюк Ю. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами. Вінниця: Нова книга, 2003. 410 с.
8. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки. Київ: Вища школа, 1990. 436 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / за редакцією В. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 751 ст.
10. Doederlein L. Handbuch der lateinischen Synonymik. Leipzig, 1849. 274 s.
11. Menge H. Kurzgefasste lateinische Synonymik für die obersten Gymnasialklassen. Wolfenbüttel, 1878. 236 s.
12. Totius Latinitatis Lexicon. Opera et studio Aeg. Forcellini et in hac editione post tertiam auctam et emendatam a I. Furlenetto. Prati: Aldianis, 1858–1875.

Pankiv U. L. CONCEPT OF HAPPINESS IN THE LATIN LANGUAGE

The article is dedicated to the study of the linguistic and cultural concept of happiness in the language picture of the world of the ancient Romans. The classical (Latin and Ancient Greek) languages do not only represent the axiological significance of the spiritual dominants of ancient civilizations to the world, but at the same time they are considered to be a means of assimilation of ancient culture by the mental world of modern man. The linguistic cultural concepts are the verbal expressions of the hierarchy of values of human existence. The concept of happiness takes a special place among them, it is related both to the worldview of individual speakers of the language and to the collective experience of the ethnic group.

The aim of the study is to determine the semantic and cognitive features of the linguistic and cultural concept of happiness in the Latin language. Carrying out the continuous selection from representative lexicographical sources, we found the main lexemes-verbalizers of the studied concept (felicitas, fortuna, res secundae, bonum) and more than two hundred paremies which are included in its nominative field.

The analysis' results of our research show that the named direct nominations are multi-meaning lexemes, which, in addition to the meaning of happiness, are interpreted by explanatory and translation dictionaries as fertility, success, abundance, goodness, wealth. The paremic corpus which is formed as a result of the research illustrates the correlations of the concept of happiness with other teleonomic concepts (virtus, fortuna, salus civitatis, tempus, mors, divitiae, amicitia).

The interconnection between the concepts of felicitas and amicitia calls for a more detailed consideration due to the particular relevance of interpersonal relations in the modern social space. The Romans perceived happiness, among other things, in friendship as a high moral value, which was manifested in the commonality of life interests, mutual help and trust, selflessness, loyalty and devotion. Following the views of ancient Greek philosophers, they often considered friendship to be the most essential need of life. However, friendship, as an essential component of happiness, must go through trials, because only a few are able to constantly maintain perfect friendships.

The analysis of the semantic-cognitive features of the concept of happiness testifies to its important place in the linguistic consciousness of the Romans and its belonging to universal values, which also reveal the ethno-cultural specificity of the concept.

Key words: Latin language, linguistic and cultural concept, axiology, happiness, friendship.

УДК 811.14'02'

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/16>**Савчук Г. О.**

Івано-Франківський національний медичний університет

ЯВИЩЕ СУБСТАНТИВАЦІЇ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню лексичного процесу, який відбувається на рівні слів і пов'язаний з перехідністю в галузі мови, а саму – про субстантивацию дієприкметників. Дослідження процесів переходу частин мови займають важливе місце у лінгвістичній науці. Ці явища мови виражають багаті семантичні можливості слів і свідчать про народження в мові чогось нового, вони роблять систему мови багатою та розвинутою. Серед різноманітних процесів переходу частин мови значне місце займає субстантивация. Головне завдання нашої роботи – окреслити теоретичне підґрунтя для розуміння особливостей субстантивации дієприкметників у давньогрецькій мові. Актуальність роботи визначається недостатнім вивченням явищ субстантивации в давньогрецькій мові, зокрема субстантивованих дієприкметників, хоча субстантивация дієприкметників широко представлена в текстах різних жанрів давньогрецької літератури. Головними методами дослідження є індуктивно-дедуктивний метод – для спостереження, аналізу і наступного синтезу фактичного матеріалу; описовий метод – для інвентаризації, класифікації і інтерпретації досліджуваних явищ мови. Подальша ідентифікація субстантивованих дієприкметників у текстах відбувається шляхом методу лексикографічної перевірки. Результати дослідження сприяють теоретичному і практичному дослідженню різножанрових текстів давньогрецької літератури та є внеском у розвиток сучасної мовознавчої науки. Було визначено базові теоретичні підходи до розуміння явища субстантивации та розглянуто особливості субстантивации дієприкметників у давньогрецькій мові. Висвітлено трактування дієприкметника як частини мови та специфіку субстантивации дієприкметника. Давньогрецький дієприкметник відіграє помітну роль в процесі іменникового словотворення, що обумовлено своєрідністю дієприкметника, як іменної форми дієслова, яка внаслідок нестійкого становища цієї групи слів проявляє схильність до значних семантичних та граматичних змін.

Ключові слова: субстантивация дієприкметників, давньогрецька мова.

Постановка проблеми Дієприкметник є досить складною для однозначного трактування частиною мови, оскільки він характеризується граматичними категоріями, властивими дієслову, а саме – часом і станом, та категоріями, які властиві прикметнику, тобто числом, видом і відмінком. У синтаксичному відношенні дієприкметник, як і прикметник, виконує функції означення та іменної частини складеного присудка, а також може служити додатком і керувати відмінком, тобто мати синтаксичні властивості дієслова. Об'єднання ознак двох частин мови, власне, і спонукало давньогрецьких граматиків дати дієприкметнику назву $\mu\epsilon\tau\omicron\chi\eta$ – *участь*, виходячи з того, що його ознаки властиві двом частинам мови – імені і дієслову.

Дієприкметник був об'єктом вивчення багатьох мовознавців античності починаючи ще від стоїків. Стоїки розглядали дієприкметник як щось середнє між дієсловом та іменем. Вони не вважали дієприкметник окремою частиною мови,

оскільки дієприкметники не мають власного статусу, а завжди є залежними. Граматики александрійської школи, починаючи від Аристарха, вважали дієприкметник окремою частиною мови, яка має ознаки імені та дієслова. Такий погляд на дієприкметник перейняли від греків римські грамматики, які визнавали його самостійною частиною мови і називали *participium*.

Питання про дієприкметник найдетальніше опрацьовано у видатного римського граматака Прісціана, у нього ми знаходимо чимало цікавих спостережень про перехід дієприкметників у прикметники та іменники. Він намагається пояснити відмову стоїків від виділення дієприкметника як окремої частини мови тим, що він є не первинним за своїм походженням, а утворюється від інших частин мови. Будучи не в змозі визначити чим є дієприкметник як окрема частина мови, Прісціан чітко розуміє, що дієприкметникам не дозволяє бути іменем наявність у них категорії часу і збереження дієслівного керування. Однак

з іншого боку, дієприкметники не можуть бути дієсловами, оскільки вони мають рід і відмінки як іменники. Одним з критеріїв визначення переходу дієприкметників у іменники античні граматики називають здатність керувати генетивом. Керування родовим відмінком, як визнають сучасні вчені, є однією з основних особливостей переходу дієприкметників іменники. У римських граматиків це керування є головним критерієм для визначення субстантивації дієприкметників. Вони відзначають, що дієприкметники зберігають керування дієслів, від яких утворені; якщо ж дієприкметники керують родовим відмінком, то вони переходять в імена [1, с. 41].

Підсумовуючи, слід відзначити, що в римській граматичній науці зустрічаються досить докладні дані про субстантивацію дієприкметника. Не виділивши ще прикметників в окрему частину мови, римські граматики досліджували перехід дієприкметників в імена, оскільки *poen – im*'я в античній граматиці становило одну велику нерозчленовану частину мови, у склад якої входили іменники, прикметники, числівники і навіть частина займенників. Основними ознаками трансформації дієприкметників вважались: здатність до утворення вищого і найвищого ступенів порівняння, утворення прислівників і керування генетивом. Говорячи про трансформацію дієприкметників, римські граматики не звернули уваги на синтаксичну роль дієприкметника, у якого до процесу субстантивації основними синтаксичними функціями є функція узгодженого означення та іменної частини складеного присудка, а після субстантивації – функція підмета і додатка, рідше – прикладки та неузгодженого означення. Недооцінка синтаксичної долі дієприкметника пояснюється тим, що античній граматиці були невідомі поняття членів речення, і взагалі синтаксис, порівняно з фонетикою і морфологією, значно відставав [1, с. 43].

Дієприкметник як самостійна частина мови фігурував також у граматичній науці Європи аж до середини XVIII ст. Так, в українських граматиків XVII ст. (Лаврентій Зизаній, Іван Ужевич, Мілетій Смотрицький) дієприкметник розглядається як самостійна частина мови. Основи граматичної теорії про дієприкметник російської мови заклав М. В. Ломоносов. Перша згадка про особливості українського дієприкметника припадає на початок XIX ст. (у граматиці О. Павловського). Французький мовознавець Г. Жирар вилучив дієприкметник з числа системи частин мови і включив до складу дієслова. З того часу погляди вчених у визначенні цього класу слів розділились.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві у зв'язку з подвійною природою дієприкметника виділяють три основні напрями у визначенні його сутності: 1) як дієслівної форми; 2) як прикметника; 3) як дієслівно-іменної форми. Кожному з цих поглядів властива тенденція до розкриття своєрідності дієприкметника як віддієслівної форми, форми дієслова, дієслівного утворення, дієслівно-іменної форми.

Фундаментальні українські мовознавці вважають дієприкметник дієслівною формою: А. О. Загородський [2, с. 158], Б. М. Кулик [3, с. 364] та ін. Але трактування дієприкметника як дієслівної форми ніколи не було загальноприйнятим, тому частина науковців не поділяє поглядів про належність дієприкметника до дієслова, а вважають дієприкметник формою прикметника.

На думку Л. Ю. Смольської, найправильнішим є таке визначення: дієприкметник є дієслівно-іменною формою, яка означає дію, що приписується особі або предметові, як їх означення чи властивість, що проявляється у часі [4, с. 70].

Р. Оліщук поділяє погляди вчених, розглядають дієприкметник як утворення, яке має властивості прикметника і в той же час являється дієслівною формою [5, с. 29].

У сучасній мовознавчій літературі значна увага приділяється питанню транспозиції – переходу слів з однієї частини мови в іншу. Субстантивація – вид транспозиції, який полягає в переході слів (словоформ) з інших частин мови до класу іменників. Розрізняють синхронічну та діахронічну субстантивацію. Перша зумовлена паралельним існуванням у мові твірного і похідного слів як різних частин мови; друга ж передбачає остаточний перехід слова до класу іменника і втрату ним вихідного частиномовного статусу. Субстантивуються переважно слова іменних частин мови (прикметники) та дієприкметники. Це пояснюється тим, що між іменниками та прикметниками в індоєвропейських мовах первісно формальної різниці майже не було. Єдина відмінність полягає в тому, що прикметник змінюється за родами і утворює ступені порівняння. Так, у латинській мові повна субстантивація відбувається без будь-яких труднощів, тому що в ній системи флексій іменника та прикметника однакові. Те ж можна сказати і про давньогрецький дієприкметник, який так само легко піддається субстантивації. Своєрідність дієприкметників виражається наявністю в них граматичних категорій двох частин мови – іменника і дієслова, це призводить до нестійкого становища цієї групи слів. Що є причиною того, що

дієприкметник особливо схильний до значних як семантичних, так і граматичних змін [12, с. 69–70].

Як зазначалось раніше в одній з наших праць [13, с. 86], питання субстантивації дієприкметників на матеріалі латинської мови розробляли Дж. Адамс [6], Л. Ю. Смольська [4, 7], на матеріалі української мови – Н. Є. Лихошерстова [8], Г. М. Гнатюк [9], на матеріалі іспанської мови Г. В. Сингаївська [10] та ін. На матеріалі давньогрецької мови дане питання є недостатньо опрацьованим, хоч явище субстантивації дієприкметників є досить поширеним у творах давньогрецької літератури і на нього звертають увагу автори всіх фундаментальних граматик (напр. Швіцер [11, с. 408–409]).

Мета роботи – виявити особливості субстантивації дієприкметників у давньогрецькій мові та дати загальну характеристику цьому явищу на ґрунті давньогрецької мови, дослідити морфолого-синтаксичні особливості субстантивованих дієприкметників.

Виклад основного матеріалу. Субстантивація дієприкметників дуже подібна щодо вияву цього явища в найближчій до дієприкметника категорії – прикметника. Справді, субстантивуючись, дієприкметник, як і прикметник, набуває іншої семантики – значення субстанції, інших граматичних особливостей – втрачає підпорядкований характер роду, числа і відмінка, набуваючи самостійного вираження цих категорій, виступає в іншій синтаксичній функції – підмета й додатка. Субстантивовані дієприкметники мають в ряді випадків свої, притаманні лише їм, особливості, а саме збереження дієслівності, дієслівного керування, лексичного оточення, характерного для дієслівних утворень. Проте субстантивуються далеко не всі дієприкметники, тому умови й причини цього явища становлять незаперечний інтерес.

Першою умовою субстантивації дієприкметників, як вважає ряд дослідників, є ад'єктивація дієприкметників, їх перехід в прикметники, лише після чого такі ад'єктивовані дієприкметники субстантивуються. Однак ця умова не є обов'язковою у всіх випадках субстантивації дієприкметників. Другою умовою субстантивації дієприкметників є пропускання, втрата іменника, який він пояснював, однак і ця умова не охоплює всі випадки.

Як будь-яка частина мови у функції додатка чи підмета дієприкметник може субстантивуватись. Субстантивовані дієприкметники вказують не на якість предмета, а на сам предмет і вживаються у функції підмета або додатка. Досить поширеною є думка про те, що всі субстантивовані дієприк-

метники пройшли стадію ад'єктивації [7]. Однак Г. М. Гнатюк зазначає, що багато дієприкметників переходять в іменники після того, як вони ад'єктивувалися, і тому особливості субстантивації дієприкметників збігаються з особливостями субстантивації прикметників. Проте наявність ряду спільних рис у цьому процесі не виключає особливостей, притаманних тільки дієприкметникам, а саме збереження субстантивованим дієприкметником в деяких випадках ознак дієслівності, різна активність субстантивації в певних семантичних групах тощо [9, с. 160].

У дієприкметниках, які перейшли в іменники, відбуваються глибокі внутрішні зміни, пов'язані не лише з переосмисленням загального лексико-граматичного значення, але і з новими граматичними властивостями. Субстантивовані дієприкметник ставши назвою особи чи предмета (навіть якщо це відбувається тільки в даному контексті), змінює свої граматичні категорії, уподібнюючи їх граматичним категоріям іменника, тобто набуваючи роду, числа та відмінку.

Якщо іменникам властиві постійні категорії роду, числа та відмінку, то у дієприкметника такі категорії мають відносний характер. Стаючи виразниками загального значення предметності, граматичні категорії роду, числа та відмінка перестають бути формами узгодження і змінюють свій характер – із залежних та відносних вони перетворюються в самостійні, абсолютні.

У давньогрецькій мові спостерігається чітка закономірність родового оформлення субстантивованих дієприкметників в залежності від їх значення: одні дієприкметники субстантивуються лише в чоловічому роді, інші – в жіночому, однак випадки субстантивації дієприкметників жіночого роду є поодинокими, ще інші – в середньому. Цим вони різко відрізняються від несубстантивованих дієприкметників, які можуть вживатись у формі трьох родів.

В чоловічому роді вживаються переважно дієприкметники зі значенням особи за різними ознаками. Значення чоловічого роду вони набули тому, що співвідносяться з іменниками чоловічого роду *ἄνθρωπος, πολίτης, ἀνὴρ*. Наприклад, *τοὺς Σκύττας καὶ τοὺς περιοίκους λέγειν* (Hdt. Hist. 4. 31) – *Скіфи і їхні сусіди кажуть*; “*Ἑλλήνων δὲ οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες ὄδε* (Hdt. Hist. 4. 8) – *а ті з греків, які живуть на узбережжі Понту таке*; *καὶ ἐπειτα ἀποπίνουσι καὶ τῶν ἐπομένων οἱ πλείστου ἄξιοι* (Hdt. Hist. 4. 70) – *а потім п'ють і найдостойніші з тих, що їх супроводжують*; *ὁ δὲ Θύων ὄπισθε τοῦ κτήνεος ἐστεῶς σπᾶσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου καταβάλλει μιν* (Hdt. Hist. 4. 60) – *а той, хто при-*

носить жертви стоїть позаду, тягне за кінець мотузки перекидає тварину.

Форма жіночого властива переважно для дієприкметників, які позначають індивідуальні ознаки, але приклади субстантивації дієприкметників жіночого роду трапляються дуже рідко. Наприклад, *τὰς δὲ ἀποθνησκούσας τῶν παρθένων ἐκ τῶν τραμάτων ψευδοπαρθένους καλέουσι* (Hdt. Hist. 4.180) – *тих з дівчат, які помирають від ран вони називають псевдо дівчатами*.

Форма середнього роду використовується на позначення неживих предметів (τὸ διδόμενον (Hdt. Hist. 4.131; 4.16.; 4.162 – *дароване*) абстрактних (τὸ γινόμενον (Hdt. Hist. 4.4; 4.80.) – *те, що сталося*), та збірних понять (τὰ βεβουλευμένα (Hdt. Hist. 4.120; 4.128) – *рішення*; τὰ εἰρημένα (Hdt. Hist. 4.86.4) – *сказане*; τὰ κατήκοντα (Hdt. Hist. 4.136) – *те, що відбувається*).

Категорія числа субстантивованих дієприкметників також носить самостійний характер. Як і звичайні іменники субстантивовані дієприкметники можуть вживатись і в однині, і у множині (τῷ δ' ἐπομένῳ (Hdt. Hist. 4.10) і τῶν ἐπομένων (Hdt. Hist. 4.70) та τοὺς ἐπομένους (Hdt. Hist. 4.73).

Субстантивовані дієприкметники відмінюються як відповідні іменники, тобто ті, що вживаються в жіночому роді за I відміною, а ті, що вживаються у чоловічому та середньому родах – за II та III відмінами. Якщо форми несубстантивованих дієприкметників повністю залежать від форм відмінків, то форми відмінків субстантивованих дієприкметників є абсолютно самостійними. Субстантивовані дієприкметники вживаються у всіх відмінках однини та множини, однак не в однаковій мірі. Проведене дослідження свідчить про те, що і в множині, і в однині найчастіше вживаються форми знахідного відмінка.

В основі субстантивації дієприкметників лежить, з одного боку – втрата дієслівних ознак – категорії часу, стану, виду та дієслівного керування, а з другого – розвиток ознак іменника, закріплення певного роду, набуття категорії відмінка. Субстантивований дієприкметник перестає виражати дійову ознаку – процесуальність і результативність, а якщо він був ад'єктивований – якісність. Натомість він починає виступати замість іменника, позначаючи предмет, характерну ознаку якого передавав [9, с. 159].

Процеси набуття іменникових і втрати дієприкметникових ознак взаємопов'язані, тому субстантивація відбувається не внаслідок втрати дієприкметникових ознак, але втрата цих ознак викликається сприйняттям поняття, позначуваного дієприкметником, як субстанції. Про те, що для субстантивації не обов'язково потрібна втрата дієприкметникових ознак, свідчать субстантивовані дієприкметники з лексичним оточенням, пояснювальними словами [9, с. 179].

Внаслідок субстантивації змінюються семантико-граматичні та формально-граматичні ознаки дієприкметника як форми дієслова. Замість категоріального значення дії або стану, властивого всім дієслівним формам, субстантивованій дієприкметник набуває іменникового категоріального значення предметності. При цьому дієслівна семантика не руйнується в дієприкметнику, перетворюючись на предметну, а навпаки, збагачується за рахунок останньої. У той час як віддієслівні іменники виражають дію абстраговано від діяча, субстантивовані дієприкметники вказують на діючу особу, позначену дією, віднесеною до нього. Тому субстантивати в іменниковій парадигмі вживаються тільки на позначення суб'єкта, об'єкта та результату дії [10, с. 336].

Висновки. Давньогрецький дієприкметник відіграє помітну роль в процесі іменникового словотворення, що обумовлено своєрідністю дієприкметника, як іменної форми дієслова, яка внаслідок нестійкого становища цієї групи слів проявляє схильність до значних семантичних та граматичних змін.

Морфолого-синтаксичний статус субстантивованих дієприкметників свідчить про те, що в функціональному відношенні вони в значній мірі асимілюються зі звичайними іменниками. В процесі субстантивації граматичні категорії роду, числа і відмінку дієприкметника набувають самостійний характер. Слід зазначити, що серед субстантивованих дієприкметників розглядаються не лише лексеми з повною і неповною субстантивацією, але й такі, що мають найслабший її вияв (оказіональна, каузальна). Отже, термін «перехід дієприкметника в іменника» слід розуміти в широкому значенні – від найменших проявів цього явища до його повного проявлення і завершення.

Список літератури:

1. Полякова Л.Я. До історії вивчення дієприкметника. *Вісник Харківського університету. Філологія*. Харків, 1971. № 64. Вип. 6. С. 36–45.
2. Загородський А.О. Граматика української мови. Морфологія. Ч. I. К. : Радянська школа, 1953. 271 с.

3. Жовтобрюх Ж.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. 4-е вид. Київ: Вища школа, 1972. Ч. 1. 404 с.
4. Смольська Л.Ю. Про частиномовну приналежність дієприкметника. *Іноземна філологія – питання класичної філології*. Вип. № 99. Львів, 1988. С. 66–71.
5. Оліщук Р. Грецька мова. Синтаксис. Львів: ЛБА, 1996. 274 с.
6. Adams J.N. The Substantival Present Participle in Latin Glotta. Vandenhoeck&Ruprecht (GmbH&Co. KG.). 1973. p. 116–136.
7. Смольська Л.Ю. Питання ад'єктивації та субстантивізації дієприкметників у творах римських граматики. *Іноземна філологія – питання класичної філології*. Львів, 1977. Вип. № 45. С. 38–45.
8. Лихошерстова Н.С. Семантико-стилістичний аспект субстантивізації дієприкметників в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2001. 17 с.
9. Гнатюк Г.М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. Київ: Наукова думка, 1982. 247 с.
10. Сингаївська Г.В. Семантико-граматичний аспект субстантивізації дієприкметників в іспанській мові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Збірник наукових праць. Вип. 22. Київ, 2009. С. 332–343.
11. Schwyzer E. Griechische Grammatik. Syntax und syntaktische stilistik / Eduard Schwyzer. München: C. H. Beck'sche verlagsbuchhan Dlung, 1975. 714 p.
12. Яцина О.І. Субстантивізація дієприкметників у творах Таціта. *Іноземна філологія – питання класичної філології*. Львів, 1975. Вип. № 40. С. 69–70.
13. Наумок Г.О. Оказіональні субстантивовані дієприкметники на позначення особи за семантичною ознакою “дія” в IV книзі “Історії” Геродота. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Частина I. № 6. 2011. С. 85–89.
14. Herodoti Historiarum Libri IX / edidit Henr. Rudolph. Pietsch. Vol. 1. Lipsiae : in aedibus B.G. Teubneri. 1838. 413 S.
15. Liddell H.G., Scott R. Greek-English Lexicon. Compiled by Henry George Liddell, Robert Scott, revised by Sir Henry Stuart Jones. Oxford: Clarendon Press, 1996. 2042 p.

Savchuk H. O. THE PROCES OF SUBSTANTIVATION OF PARTICIPLES IN THE ANCIENT GREEK LANGUAGE

The article is dedicated to the study of the lexical process that takes place at the level of words and is related to transitivity in the field of language, and the substantivation of participles. Studies of the transition processes of parts of speech occupy an important place in linguistic science. These language phenomena express the rich semantic possibilities of words and testify to the birth of something new in the language, they make the language system rich and developed. Among the various processes of transition of parts of speech, substantivation occupies a significant place. The main task of our work is to outline the theoretical basis for understanding the peculiarities of the substantivation of participles in the ancient Greek language. The relevance of the work is determined by insufficient study of the phenomena of substantivation in the ancient Greek language, in particular substantivized participles, although substantivation of verbs is widely represented in the texts of various genres of ancient Greek literature. The main research methods are the inductive-deductive method – for observation, analysis and subsequent synthesis of actual material; descriptive method – for inventory, classification and interpretation of the investigated language phenomena. Further identification of substantivized participles in the texts is carried out by the method of lexicographic verification. The results of the research contribute to the theoretical and practical study of various texts of ancient Greek literature and are a contribution to the development of modern linguistic science. The basic theoretical approaches to understanding the phenomenon of substantivation were determined and the peculiarities of substantivation of participles in the ancient Greek language were considered. The interpretation of the participles as a part of speech and their specifics are highlighted. The ancient Greek participle plays a significant role in the process of noun word formation, which is due to the peculiarity of the participle as a noun form of the verb, which, due to the unstable position of this group of words, is prone to significant semantic and grammatical changes.

Key words: substantivation of participles, ancient Greek language.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 80

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/17>

Ganiyeva Zh. E.

Baku Slavic University

USE OF SOMATIC EXPRESSIONS IN A NON-LITERARY STYLE AND THEIR STYLISTIC CAPABILITIES

The article examines the use of somatic expressions in a non-literary style and their stylistic possibilities. The article is written on the material of the Azerbaijani language. The use of expressions in different dialects of the Azerbaijani language is considered. Examples are given and the meaning is analyzed.

It is natural that the most common functional style of literary language, the household style, differs from the others only in its oral form and dialogues, where there are more elements of imagery, emotionality and expressiveness. One of these elements is somatic expressions. As we have emphasized, the household style is a style based mainly on dialogues. And dialogues also belong to oral speech and are spontaneous, that is, unprepared speech. In this case, we widely use all the means of language, as well as somatic expressions to fully express our thoughts.

The vast majority of somatic expressions in the modern Azerbaijani language are formed almost by means of facial expressions and gestures, which are widely used in oral speech, which affect the better perception of speech, ie by their phraseological stabilization. Gestures and facial expressions that reflect certain human reactions are often expressed in words. Somatic expressions formed by phraseology from facial expressions and gestures used in the modern Azerbaijani language are mainly corrected by somatic units such as göz, ağız, qulaq, üz, baş, əl, ayaq, qaş, diz, diş. Since the style of life is a freer style than others, vulgar words and rude expressions can often be found here. There are many rude expressions in somatic expressions.

Dialectisms, which are mainly considered to be elements of non-literary language, are also a collection of words and expressions and are widely used in everyday life. During our research, we also came across a large number of dialectical somatic expressions containing somatic units.

Key words: *functional styles, somatic units, household style, facial expressions, gestures.*

Introduction. The lexicon of a non-literary language consists mainly of the language units we use in a spoken language. As noted by Afad Gurbanov, “In linguistics, informal speech style is referred to as “ordinary speech style”. This style option is based on “freedom”. In other words, the use of colloquial units is free [1, p. 26]. The lexicon of a non-literary language is freer than that of a literary language. That is, it is not necessary to observe the norms of literary language here. And therefore the lexicon of non-literary language has a wider range of possibilities, more different word groups. Phraseological combinations, including somatic expressions (expressions formed by the names of body parts), have their place in the non-literary style of speech.

The purpose of the article is to show of features of somatic expressions in a non-literary style and their stylistic capabilities.

The main problem. In general, the degree to which somatic expressions are processed in all styles is not the same. Somatic expressions have the ability to create high imagery. Therefore, they are found in different styles, including informal literary style. The most common style of literary language, the household style, differs from the others only in its oral form and dialogues, so there are more elements of figurativeness, emotionality, expressiveness. One of these elements is somatic expressions.

During the research, we came across the confirmation of this opinion in the scientific work of Aziza Hajiyeva. The imagery of somatic phraseological units is based on various body movements and gestures, or certain socio-symbolic signs, such as universal forms that serve the emotional expression of physical and mental state [2, p. 259].

“The semantics of most somatic phraseological units are related to the emotional and mental life of a person”, V.R. Shubina said, emphasizing that human emotions and mental state are often expressed through somatic phraseology, which has a really great potential in this regard [2, p. 260].

Emotions are a unique form of human interaction with the environment. In the process of active interaction with the environment, a person can not remain indifferent, then there are feelings that reflect his subjective attitude to these events [2, p. 260].

Gestures and facial expressions that reflect certain human reactions are often expressed in words. A gesture translated into the language of verbal signs symbolizes a certain situation or action of the person to whom it belongs in a certain context [2, p. 260].

Somatic expressions formed from phraseology and facial expressions used in the modern Azerbaijani language are mainly corrected by somatic units such as eyes, mouth, ears, face, head, hands, feet, eyebrows, knees, teeth. For example, *dizinə döymək* (*peşman olmaq mənasında*), *əl qaldırmaq*, *göz ağartmaq*, *qaş-qabağını sallamaq*, *dişini ağartmaq*, *üzünü bozartmaq*, *ağzını əymək*, *ağzını büzmək*, *əli üzündə qalmaq*, *gözünü ağartmaq*, *gözünü bərəltmək* etc.

The vast majority of phraseological combinations in our language are somatic expressions consisting of somatic units. As we know, phraseological combinations also play an important role in creating imagery. Understanding the somatic expressions we use most often in household style, can be given for example an *başə düşməək*, *dabanına tüpürmək*, *ürəyi sıxılmaq*, etc.

Since the style of life is a freer style than other functional styles, it is often possible to come across vulgar words and expressions, vulgar words, and rude expressions, which are forbidden to be used in literary language. Most somatic expressions also consist of rough and vulgar expressions. For example, *başı çatmamaq*, *burnunu soxmaq*, *dilini qarnına qoymaq*, *gözünü bərəltmək*, *birinə qabırğa olmaq*, *beynini (başını) xarab etmək*, *qarnını sürtmək*, *burnunun suyunu axılmaq*, *gözünə soxmaq*, *qarnını qaşmaq*, *qulaqlarını şəkləmək*, *qarnı qurdlu*, *barmağına dolamaq*, etc.

Dialectisms, which are mainly considered to be elements of non-literary language, are also a collection of words and expressions and are widely used in household style.

Dialect lexicon is a colloquial word belonging to the local language of a certain local population, which is outside the norms of literary language. The existence of these units is due to the fact that

the boundary between dialect and literary words has not yet been fully established. Dialect words, which depend on the education, worldview and life experience of individuals, are subjective [5, p. 205].

During our research, we also came across a large number of dialectical somatic expressions containing somatic units. In his work, A. Gurbanov calls such fixed expressions and phrases phraseological dialectisms [1, p. 258]. For example: *Bağrı yarılmaq*, *pətanəyinə od düşmək*, *ağlını sərdən almaq* [4, p. 21].

Ağzından horra tökülmək (*speech is ruined, words are not said intact*),

Dabbaqda gönünü tanımaq (*to be well acquainted with the past of a man and all his secret affairs, to know his inner face*) [4, p. 89],

Didəsindən qan-yaş tökmək (*shed tears from his eyes*) [4, p. 96].

Ağzığöhçəx' – It is a dialect developed in the Gadabay zone, which means that it cannot keep a secret: *Adamsın, adam oğlusun, ağzığöhçəy adama söz demə hər adamın yanında*;

Ağzıvay – It is a dialect developed in Borchali district, it means helpless, helpless: *Vəli Əli oğlu elə ağzıvay adamdı ki, gediv özünə bir iş tapammer*;

Ağzısuyux – It is a dialect developed in the Gazakh zone. This dialect is also used in a non-secret sense: *Mikeyil ağzısuyuğun biridi*;

Ağzıyavan – Developed in the Jabrayil zone. It means “wordless”, “wordless”, “disrespectful”. *Birqədirimiz elə ağzıyavandı ki, heç kəs sözünə baxmır*;

Başıtışuna – (arbitrarily); *Başıtışuna birdən çıxıp gedip Bakiyə*;

Ürəyi alçalanmaq – In the lowlands, this word is used to mean “heart pounding”, “to be afraid”;

Başidümüx' – In Shusha zone, it is used in the sense of “busy”. *Başidümüx'dü, elə get, qız səni görməsin, yoxsa ağlıyar*; *Başidümüx' olannan bəri biznən işi yoxdu*;

Başını bezləməx' – It is used in Gazakh zone to mean “deceive”. *Başını bezliyif pulunu əlinnən alıflar*;

Başını bitdəməx' – It is used in Shamkir zone to mean “kill”. *Qənbərin başını bitde:flər*; *Deillər qaraxannılar iki adamın başını bitde:flər*;

Qanbağır eləməx' – It is used in the Salyan zone to mean “intimidation”. *Yolnan gələndə uşağı qanbağır eliyif*;

Qaraburun – In the Gazakh zone, it is used in the sense of “ucdantutma”. *Camahatı qaraburun isyahıya alajaxlar*;

Qaradaban – In Jabrayil and Kurdamir zones used in the sense of “failed”, “not good”;

Qarın gətirməmək – It is used in Shusha zone in the sense of “not taking your eyes off”. *Kişinin qarnı gətirmədi, evi satdı getdi;*

Qarın ajrıtmağ – In Yardimli zone, it is used in the sense of “making excuses”, “laziness”. *Nə qarın ajrıdeysən, dur işiyy gör;*

Qarınaçmadan – It is used in the Gazakh zone in the sense of “satiety”. *Oturuf savağatan qarınaçmadan yedi ətini erkəyin;*

Qarınxur – It is used in Guba zone in the sense of “multi-eater”, “glutton”. *Mən bu:şağ kimi qarınxur uşağ görməmişəm;*

Damağ elməğ – It is used in Ismayilli zone in the sense of “rest”. *Lap yorulдум, gə bir az damağ eliyək;*

Darqursax – It is used in Basarkechar, Borchali, Gadabay, Ganja, Kurdamir, Gazakh, Mingachevir, Sheki zones in the sense of “impatient”. *Darqursax adam ajıxlı olor (in Borchali zone);*

Əl-əyax gəlməx – It is used in Borchali district in the sense of “doing any work quickly”, etc.

As the linguist Afad Gurbanov points out, dialectisms can usually be seen in a speech based on a literary basis, or in the language of a work of art [1, p. 256]. Based on this opinion of the scientist, we would like to note that dialectics are often found not only in everyday style, but also in artistic style. Thus, somatic phraseological dialectisms are considered to be useful means of expression and description for artistic style. However, it is impossible to bring any dialect expression into the language

of a work of art. In fiction, these words are mainly used to create local color, to individualize the speech of the image, to reflect the event realistically [1, p. 259].

It is also advisable to use typical dialect words in a work of art when it is necessary to express the organic connection of this or that image or complex of images with certain local conditions and to revive them with such local shades and, in general, makes the language of the work of art funny and salty. Anyone who hears such typical words in the language of any image can visualize the character of that image [3, p. 108]. And that is why phraseological dialectisms used in a non-literary language differ from phraseological dialectisms used in an artistic style.

Conclusion. Thus, when we studied the use of somatic expressions in the non-literary language in the modern Azerbaijani language, we came to the conclusion that they are widely used in household style. And they have significant stylistic features.

As we have emphasized, the style of life is a style based mainly on dialogues. And dialogues also belong to oral speech and are spontaneous, that is, unprepared speech. In this case, we widely use all the means of language, as well as somatic expressions to fully express our thoughts.

The vast majority of somatic expressions in our language are formed by mimicry and gestures, which are widely used in oral speech, which affect the better perception of speech, that is, by their phraseological stabilization.

Bibliography:

1. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dili. I cild (2 cilddə), Bakı, 2003, 450 s.
2. Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. Bakı, 2007, 348 s.
3. Qızqayıt. Azərbaycan dilinin üslubiyyəti. Bakı, 2010, 388 s.
4. Seyidliyev N. Frazeologiya lüğəti. Bakı, 2004, 272 s.
5. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyəti. Bakı, 2012, 352 s.
6. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. URL: <https://obastan.com/azerbaycan-dilinin-dialektoloji-lugeti/%C9%99/?l=az&p=4>

Ганієва Ж. Е. ВЖИВАННЯ СОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ У НЕЛІТЕРАТУРНОМУ СТИЛІ ТА ЇХ СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

У статті розглядається вживання соматичних виразів у нелітературному стилі та їх стилістичні можливості. Статтю написано на матеріалі азербайджанської мови. Розглядається вживання виразів на різних діалектах азербайджанської мови. Наведено приклади та аналізується із значення.

Природно, що найпоширеніший функціональний стиль літературної мови – побутовий стиль – відрізняється від інших лише усною формою та діалогами, де більше елементів образності, емоційності та виразності. Одним із таких елементів є соматичні вирази. Як ми наголошували, побутовий стиль – це стиль, заснований переважно на діалогах. А діалоги також відносяться до мовлення і є спонтанними, тобто непередбаченою мовою. При цьому широко використовуємо всі засоби мови, а також соматичні висловлювання, що дозволяють повністю висловити свої думки.

Переважає більшість соматичних виразів у сучасній азербайджанській мові формується практично за допомогою міміки та жестів, які широко використовуються в усному мовленні, що впливає на краще сприйняття мови, тобто. шляхом їхньої фразеологічної стабілізації. Жести

та міміка, що відображають певні реакції людини, часто виражаються словами. Соматичні вирази, утворені фразеологією з міміки та жестів, що використовуються в сучасній азербайджанській мові, в основному коригуються соматичними одиницями, такими як *göz, ağız, qulaq, üz, baş, əl, ayaq, qaş, diz, diş*. Оскільки стиль життя вільніший, ніж в інших, тут часто можна зустріти вульгарні слова та грубі висловлювання. У соматичних висловлюваннях багато грубих виразів.

Діалектизми, які в основному вважаються елементами нелітературної мови, також є сукупністю слів і виразів і широко використовуються в повсякденному житті. У ході нашого дослідження ми також зіткнулися з великою кількістю діалектичних виразів соматичних, що містять соматичні одиниці.

Ключові слова: функціональні стилі, соматичні одиниці, побутовий стиль, міміка, жести.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'373:796.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/18>

Білоус Н. П.

Державний торговельно-економічний університет

Дячук Л. С.

Державний торговельно-економічний університет

Довженко І. В.

Державний торговельно-економічний університет

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР У ПРОМОВАХ РІШІ СУНАКА

У статті проаналізовано політичні метафори як потужний засіб вираження і сприйняття політичних процесів та ідей. Вони мають вагомий структурний та емоційний вплив і є основним компонентом культурного та лінгвістичного спадку. Ілюстративним матеріалом дослідження слугують 50 метафоричних одиниць з промов прем'єр-міністра Великої Британії Ріші Сунака. Політичні метафори є засобами, які використовуються для усвідомлення, характеристики та моделювання політичних процесів, як інструменту впливу на соціальну свідомість, дають можливість надати нової емоційної оцінки існуючій картині світу. Виокремлені методом суцільної вибірки метафори поділено на три тематичні групи: 1) «Політика та уряд», 2) «Сім'я та суспільство», 3) «Освіта та охорона здоров'я». У ході дослідження виявлено, що найбільша кількість одиниць належить до тематичної групи «Політика та уряд». Однак, переклад метафор вимагає врахування безлічі аспектів, таких як культурні розбіжності, структурні особливості мов, тому найдоцільнішим є трансформаційний підхід до їх відтворення. Він дозволяє зберегти сенс та емоційний вплив метафор, водночас враховуючи особливості цільової мови. Найбільш ефективними способами відтворення метафор виявилися такі: повний переклад, (12 одиниць), додавання (5 одиниць), вилучення (5 одиниць), заміна метафоричного образу (14 одиниць), структурне перетворення (5 одиниць), деме́тафоризація (9 одиниць). Повний переклад метафори є доцільним у випадках співпадіння образності метафор у вихідній та цільовій мовах і дозволяє зберегти емоційно-оцінну інформацію. Трансформації додавання та вилучення використовуються для досягнення вірного розуміння метафори та створення необхідного впливу на адресата. Заміна метафоричного образу дає можливість компенсувати асоціативні розбіжності у розумінні метафор у мові перекладу. Завдяки структурному перетворенню метафори досягається еквівалентність при неспівпадінні граматичних форм мов оригіналу та перекладу. При застосуванні деме́тафоризації сенс повідомлення зберігається, однак лексичне та емоційне навантаження змінюється.

Ключові слова: політична промова, політична метафора, відтворення метафор, способи перекладу, трансформації.

Постановка проблеми. Сучасний політичний дискурс є об'єктом дослідження не лише політології, а й лінгвістики та перекладознавства. Він відіграє провідну роль під час формування громадської думки та сприйняття політичних процесів. Тексти політичного дискурсу характеризуються наявністю великої кількості мовних засобів, зокрема стилістичних. Одним із ключових лінгвіс-

тичних явищ у ньому є метафора, котра дає політикам можливість виразити складні ідеї, формувати образи та здійснювати вплив на адресата. Таким чином, актуальність статті полягає у необхідності цілісної інтерпретації поняття метафори та аналізі основних підходів до її перекладу з метою відтворення культурно-забарвлених метафоричних образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню політичних промов присвячували свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці. Лексичні особливості досліджували І. Самоїлова та О. Подвойська [10], когнітивно-комунікативні стратегії політичного дискурсу вивчали Г. Хацер [11] та З. Батринчук [1], риторичні прийоми маніпуляції у політичних промовах проаналізовано у роботах О. Красінського та Л. Горностай [6], Є. Долинського [4], Л. Шен та Дж. Ділларда [12], Дж. Міллера [13]. У своїй праці С. Вискушенко, О. Мосієнко та Т. Свиридюк зосередили увагу на вивченні стратегій переконання у політичних промовах британського Прем'єр-міністра Ріші Сунака [2]. О. Набока проаналізувала метафору в англомовних текстах політичного дискурсу [8]. Отже, особливої уваги потребує аналіз принципів відтворення англійських політичних метафор українською мовою.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу політичних метафор у промовах Ріші Сунака.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- розглянути поняття метафори в політичному дискурсі;
- визначити особливості метафоричного мовлення Ріші Сунака;
- простежити принципи відтворення метафор у промовах Ріші Сунака.

Виклад основного матеріалу. Метафори в політичному дискурсі є потужним інструментом задля вираження складних ідей і сприйняття політичних подій і концепцій. Вони дають змогу відтворити абстрактні поняття та усвідомити особливості складних політичних процесів крізь призму емоційних образів [7, с. 201].

У сучасній науці сформувався уявлення про політичну метафору як про засіб, який слугує для усвідомлення, оцінки та моделювання політичних процесів, як інструменту впливу на соціальну свідомість. Метафори дають можливість перетворити вже існуючу у свідомості адресата мовну картину світу та надати їй нової емоційної оцінки [3].

Політична метафора розміщена на перетині загального світосприйняття та індивідуального, колективного тлумачення політичних подій, процесів, особистостей та явищ. Інтенсивне використання окремих метафоричних зразків супроводжується формуванням штампів, проте воно є закономірним, адже висвітлює зміни в мовній картині світу, фіксує виникнення нових значень лексичних одиниць [9]. Повторюваність метафор

може спричинити створення стереотипованих уявлень реципієнтів про реалії, які стосуються політичного життя.

Для аналізу особливостей функціонування метафори у політичному дискурсі методом суцільної вибірки було виокремлено 50 метафоричних одиниць з промов прем'єр-міністра Великобританії Ріші Сунака: “Rishi Sunak First Speech as U.K. Prime Minister” [15], “Rishi Sunak’s 2023 Tory Party Conference speech” [16] та “The Prime Minister sets out how he is building a better future for the UK” [17].

Метафора як лінгвістичний інструмент виконує важливу роль у політичних промовах Ріші Сунака. Вона відображає багатогранність та складність політичного дискурсу, даючи можливість політику виразити його ідеї, впливати на громадську думку та цільову аудиторію.

Усі обрані метафоричні одиниці з промов Ріші Сунака поділяються за такими тематичними групами:

1. Політика та уряд:

– I will place economic stability and confidence *at the heart of this government’s agenda* [15].

– I will *unite our country, not with words but with action* [15].

– It is a mandate that belongs to and unites all of us, and *the heart of that mandate is our manifesto* [15].

– So I stand here before you ready to lead our country into the future, to put your needs above politics, *to reach out and build a government* that represents the very best traditions of my party [15].

– No government has ever developed a more *ambitious scheme* for Northern transport than our new Network North [16].

Наведені метафоричні одиниці підкреслюють важливість та пріоритети урядової діяльності, відображають ідеологію та цінності уряду й політичної сили.

2. Сім'я та суспільство:

– It is family that cares for us at the beginning of our life, it is family that helps us learn, it is family that sustains us, and in old age, it is *family that lightens the autumn of our days* [16].

– It’s not good for our economy, it is not fair on taxpayers who have to pick up the bill, and it’s a tragedy for those two million *people being written off* [16].

– I wasn’t prepared *to cast 12 million people into that darkness* [16].

– We are *the home of fair play*, the best of British [16].

– Which is why as soon as we can, the Government will reduce *the burden of taxation* on working people [17].

За допомогою цих метафор підкреслюється роль сім'ї та суспільства в політиці уряду.

3. Освіта та охорона здоров'я:

– When our party came to power in 2010, our *schools were slipping down* international league tables [16].

– These strikes are not in *the spirit of the NHS* [16].

– But there is nothing ambitious about simply *pouring more and more money* into the wrong project [16].

– I think people do accept that many of these challenges are at least in part, *the legacy of Covid* ... [17].

– But *Covid has imposed massive new pressures* and people are waiting too long for the care they need [17].

Шляхом використання цих метафор Ріші Сунак повертає увагу до важливості освіти та системи охорони здоров'я країни.

Із загальної кількості прикладів (50 метафор), 29 одиниць належить до тематичної групи «Політика та уряд», 12 одиниць – «Сім'я та суспільство», 9 одиниць – «Освіта та охорона здоров'я».

Складність відтворення метафори значною мірою пов'язана з розбіжностями між метафоричними системами, які існують у мовах. Зокрема, метафори у політичних промовах прем'єр-міністра Великобританії Ріші Сунака характеризуються насиченістю політичними концепціями, що робить їхній переклад доволі складним завданням. Таким чином, виникає необхідність зміни метафоричного образу, яка дає можливість зберегти рівень експресії оригіналу та зробити переклад більш ідіоматичним.

Існують різні підходи до відтворення метафор, найбільш доцільним шляхом вважаємо відтворення англійських метафор українською мовою із застосуванням трансформацій. Саме тому услід за В. Карабаном та П. Ньюмарком виокремлюємо такі способи перекладу метафори, як повний переклад, додавання, вилучення, заміна метафоричного образу, структурне перетворення, деметафоризація [5; 14].

Розглянемо детальніше кожен спосіб перекладу метафор у мовленні Ріші Сунака.

1. Повний переклад:

Strong communities are also built on values, on the golden rule: treat others as you would like to be treated yourself [17]. – *Сильні нації також покладаються на цінності, на золоте правило: ставтесь до інших так, як хочете, щоб вони ставилися до вас.*

And if we are honest, change also requires sacrifice...and hard work [17]. – *Будемо чесними,*

зміни також вимагають жертв... і важкої праці.

But all the boldness in the world will only mean so much if ... [16]. – *Але вся сміливість у світі означатиме так багато лише, якщо...*

The debt of gratitude we owe them is why we are making this the best place to be a veteran [16]. – *Відчуваючи борг вдячності, ми робимо все, щоб це місце було найкращим для ветеранів.*

У наведених прикладах застосування повного перекладу дає змогу зберегти змістовий контекст та емоційно-оцінну інформацію оригіналу.

2. Додавання:

In too many parts of our permanent state, virtue-signalling has replaced common sense [16]. – *У багатьох сферах нашого щоденного життя, демонстрація благих намірів замінила здоровий глузд.*

A future that restores optimism, hope, and pride in Britain [17]. – *Майбутнє, яке знову відновлює оптимізм, надію та гордість за Британію.*

We will create a future worthy of the sacrifices so many have made and fill tomorrow and every day thereafter with hope [15]. – *Ми побудуємо майбутнє, гідне тих жертв, на які пішли багато людей, і наповнюємо надією завтрашній день і кожен наступний день.*

Перекладацька трансформація додавання дозволяє правильно відтворити метафоричний зміст повідомлення та підсилити його. Так, додаючи фразу *і кожен наступний день* в останньому прикладі, підкреслено безкінечність цієї дії та важливість того, щоб надія наповнювала кожен день без обмеження.

3. Вилучення:

We live in a world today where family can and does take many forms [17]. – *Сьогодні ми живемо в світі, де сім'я набуває багатьох форм.*

I hope my governing party's gathering can revive my ailing poll numbers [15]. – *Я сподіваюсь, що зібрання моєї партії можуть покращити результати опитування.*

The irony isn't lost on me [16]. – *Я досі ставлюся до цього з іронією.*

Вилучаємо частини метафор значно спрощує речення та робить їх зрозумілим для українського реципієнта, а також дозволяє уникнути семантичної тавтології.

4. Заміна метафоричного образу:

Now all of this will make this country a beacon of science, technology, and enterprise and lift our productivity... [17]. – *На сьогодні все це зробить нашу країну джерелом науки, технологій та*

підприємництва та підніме нашу продуктивність...

Five pledges to deliver peace of mind [17]. – П'ять обіцянок для забезпечення душевного спокою.

People don't want politicians who promise the earth and then fail to deliver [17]. – Люди не хочуть політиків, які **обіцяють золоті гори**, а потім не виконують.

Right now, our country is facing a profound economic crisis [15]. – Зараз наша **країна опинилась віч-на-віч** з глибокою економічною кризою.

Improving education is the closest thing to a silver bullet... [17]. – Поліпшення освіти – це майже **панацея**.

Образи англійських метафор у наведених вище прикладах замінені на більш зрозумілі українські, що дає можливість водночас зберегти експресивність мовлення і справити необхідний вплив на цільову аудиторію, а також досягти лінгвокультурної еквівалентності.

5. Структурне перетворення:

The cost of living, too high [17]. – **Занадто висока вартість життя**.

A common-sense reform that this Conservative government has made [16]. – **Реформа здорового глузду**, яку здійснив цей консервативний уряд.

A false consensus has taken root that all that matters are links between our big conurbations [16]. – **Укорінився хибний консенсус**, що важливими є зв'язки між великими агломераціями.

У поданих реченнях граматичні форми метафоричних виразів змінено з повним збереженням їхнього значення.

6. Деметафоризація:

We know where Keir Starmer's heart lies on this issue – and we know he can't be trusted on it either [16]. – Ми знаємо, **Кір Стармер підтримує це питання** – але ми також знаємо, що йому в цьому не можна довіряти.

I will place economic stability and confidence at the heart of this government's agenda [15]. – Я поставлю економічну стабільність в **основу порядку денного нашого уряду**.

...and reinvigorate our High Streets and Town Centres [17]. – ...і **відновлення наших головних вулиць та міських центрів**.

Our vision of change will revitalise every aspect of our lives... [17]. – Наше **бачення майбутнього змінить** кожен аспект нашого життя...

Метафори у мові оригіналу мають більш вузьке та емоційно-забарвлене значення, при цьому переклад через нівелювання метафоричних образів дозволяє зменшити напругу повідомлення.

Із загальної кількості проаналізованих метафор 12 одиниць було відтворено за допомогою перекладацької трансформації повного перекладу, 5 метафор – додавання, 5 метафор – вилучення, 14 метафор – заміни метафоричного образу, 5 метафор – структурного перетворення, 9 метафор – деметафоризації (рис. 1).

Висновки. Отже, у сучасному суспільстві політичний дискурс та політична лексика відіграють досить вагомую роль у процесі формування суспільної свідомості та комунікації, а саме метафори стають потужним засобом

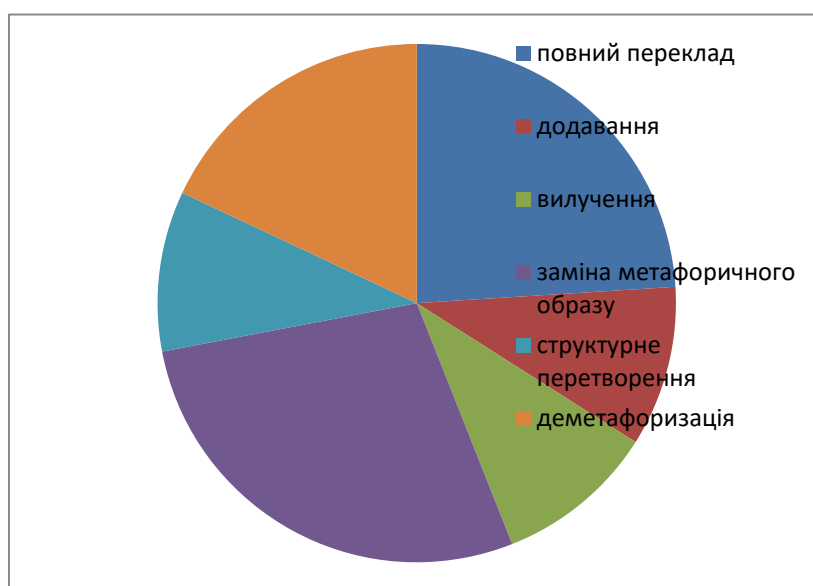

Рис. 1. Перекладацькі трансформації при відтворенні англійських метафор Ріші Сунака українською мовою

вираження політичних процесів та ідей. Метафоричні образи Прем'єр-міністра Великобританії Ріші Сунака за наявним ілюстративним матеріалом можна поділити на три великі тематичні групи: 1) політика та уряд; 2) сім'я та суспільство; 3) освіта та охорона здоров'я. Відтворення метафор у мовленні Ріші Сунака вимагає тонкого відчуття мовних нюансів та врахування особливостей образного мовлення. Для вдалого

перекладу найбільш доцільними виявилися наступні трансформації: 1) повний переклад; 2) додавання; 3) вилучення; 4) заміна метафоричного образу; 5) структурне перетворення; 6) демегафоризація.

Перспективою подальших досліджень може слугувати порівняльна характеристика метафоричного мовлення та образності англійських та українських політичних діячів.

Список літератури:

1. Батринчук З. Р. Комунікативні стратегії і тактики у промовах Джозефа Байдена. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 46. Том 1. С. 30–34.
2. Вискушенко С. А., Мосієнко О. В., Свиридчук Т. В. Стратегія переконання у політичних промовах британського прем'єр-міністра Ріші Сунака (риторичний аспект). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2023. № 59. Том 1. С. 54–57.
3. Гаврилюк А. П. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Київ, 2013. С. 29–33.
4. Долинський Є. В. Риторичні прийоми у політичних промовах американських лідерів як засоби маніпуляції суспільною свідомістю громадян. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. Вип. 1. 2021. С. 45–51.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 276 с.
6. Красівський О. М., Горностай Л. М. Маніпуляція у політичній промові: лінгвістичні засоби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 33. Том 2. С. 58–61.
7. Лосева І. Політична метафорика як чинник політичної культури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Львів, 2016. Вип. 62. С. 201–203. URL : https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Nznuoaf_2016_62_74.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
8. Набока О. М. Феномен політичної метафори в англійських текстах політичного дискурсу. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2021. № 9. С. 148–153.
9. Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція метафори в політичному дискурсі китайських ЗМІ. *Мова і культура (науковий журнал)*. Т. IX (145). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 131–138.
10. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 235–238.
11. Хацер Г. О. Когнітивно-комунікативні параметри американського політичного дискурсу президента Барака Обами. *Нова філологія*. 2014. № 60. С. 185–190.
12. Dillard J. P., Shen L. *The Sage Handbook of Persuasion: Developments in Theory and Practice*. Sage Publications Inc., 2013. 447 p.
13. Miller G. R. On Being Persuaded: Some Basic Distinctions. *The Sage Handbook of Persuasion: Developments in Theory and Practice*. Sage Publications, Inc. 2013. Pp. 70–82.
14. Newmark P. *Approaches to Translation*. New-York: Prentice Hall, 1988. 200 p.
15. Rishi Sunak First Speech as U.K. Prime Minister. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BVgnIYSKUjY> (дата звернення: 15.12.2023).
16. Rishi Sunak's 2023 Tory Party Conference speech. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ya7INy7R9rU&t=2972s> (дата звернення: 15.12.2023).
17. The Prime Minister sets out how he is building a better future for the UK. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CaDPFKNaUhk> (дата звернення: 15.12.2023).

Bilous N. P., Diachuk L. S., Dovzhenko I. V. RENDERING ENGLISH POLITICAL METAPHORS IN THE SPEECHES OF RISHI SUNAK

The article analyzes political metaphors as a powerful means of expression and perception of political processes and ideas. They have a significant structural and emotional impact and are a major component of cultural and linguistic legacy. The illustrative material of the study is 50 metaphorical units taken from the speeches of the British Prime Minister Richi Sunak. Political metaphors are tools used for characterizing and modelling political processes, for influencing social consciousness. They give a new emotional evaluation

of the existing worldview. The metaphors are randomly selected by the sampling method and divided into three thematic groups: 1) Politics and Government, 2) Family and Society, 3) Education and Healthcare. The research revealed the largest number of units belonging to the Politics and Government thematic group. However, such aspects as cultural differences, structural features of languages should be considered in the process of rendering metaphors. Thus, the transformation approach to their reproduction is the most appropriate one. It takes into account features of the target language without changing the meaning and emotional influence of metaphors. The most effective ways of conveying metaphors are the following: full translation, (12 units), addition (5 units), omission (5 units), metaphorical image replacement (14 units), structural rearrangement (5 units), metaphor neutralization (9 units). Full translation of metaphors is appropriate when metaphors' imagery in the original and target languages coincide; it allows preserving emotional and evaluative information. Addition and omission are used to achieve a correct comprehension of metaphors and create the necessary influence on the addressee. The metaphorical image replacement is applied to compensate for associative differences in understanding metaphors in the target language. Equivalence in the inconsistency of grammatical forms is achieved via structural rearrangement of metaphors. When applying metaphor neutralization, the meaning of the message remains the same, but the lexical and emotional expressiveness changes.

Key words: *political speech, political metaphor, metaphors' rendering, translation methods, transformations.*

Гордій О. М.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Чигура Н. М.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЇ ІДІОМАТИКИ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «ТАЄМНА ІСТОРІЯ»)

У пропонованій статті розглядаються проблеми та стратегії перекладу ідіоматичних виразів у сучасному літературному дискурсі, зокрема на прикладі перекладу роману Донни Тартт «Таємна історія» українською мовою. У контексті глобалізації та міжкультурної комунікації в дослідженні постулюється роль перекладача як медіатора та важливість володіння ним належною лінгвістичною та культурною компетенцією. Фразеологізми та ідіоми, що репрезентують елементи національної культури, розглядаються як важливі мовні одиниці, які збагачують культурну спадщину та відображають розвиток суспільства.

Аналіз останніх досліджень показує, що переклад ідіом пов'язаний з певними труднощами, зумовленими відсутністю прямих еквівалентів у мові перекладу, культурною специфікою, контекстуальною неоднозначністю та творчим використанням ідіоматичних виразів авторами. Такі науковці, як Т. Кияк, наголошують на неможливості досягнення повністю адекватного перекладу, підкреслюючи проблеми збереження метафоричної образності, закладеної в ідіомах. Незважаючи на велику кількість досліджень у галузі фразеології, певні аспекти перекладу ідіом, особливо в контексті сучасної художньої літератури, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є визначення оптимальних способів перекладу ідіоматичних виразів у сучасних художніх текстах, враховуючи динамічну природу мови та багатогранність мовних засобів, якими послуговуються автори. У представленому тексті розглядаються різні перекладацькі стратегії, використані для передачі англійських ідіом та виразів українською мовою, з акцентом на перекладі роману Донни Тартт «Таємна історія», виконаному українським перекладачем Богданом Стасюком. Перекладач використовує абсолютні еквіваленти, відносні еквіваленти, аналоги, описові переклади, кальки та іноді вільний переклад для ефективної передачі ідіоматичних виразів, зберігаючи образність та стилістичні функції ідіом оригіналу. Аналіз підкреслює творчий і різноманітний підхід перекладача до вибору найбільш відповідного методу для кожного ідіоматичного виразу, демонструючи тонкий і ефективний процес перекладу. Наведені приклади ілюструють майстерність перекладача в адаптації ідіом до української мови зі збереженням їхнього основного значення та стилістичних нюансів.

Таким чином, дослідження робить внесок у перекладознавчий дискурс, проливаючи світло на складнощі ідіоматичного перекладу в сучасному літературному дискурсі та пропонуючи розуміння ролі перекладача у передачі культурних та емоційних нюансів ідіоматичних виразів у мові перекладу.

Ключові слова: переклад, ідіома, еквівалент, аналог, калькування, експресивність.

Постановка проблеми. Процес глобалізації передбачає активне спілкування між представниками різних культур, завдяки чому актуалізуються питання міжкультурної комунікації. На передній план виходять національно-специфічні елементи культури, акумульовані у мовних одиницях різних рівнів та у спільних для представників мовної спільноти фонових знаннях.

Перекладач відіграє при цьому роль посередника, що повинен володіти достатньою лінгвокультурною компетенцією для забезпечення діалогу культур [4, с. 21]. Французький дослідник Жорж Мунен одним з перших показав, що переклад завжди передбачає певні перетворення, пов'язані із співвідношенням мов, адже в мові оригіналу і у цільовій мові перекладу відобража-

ються культурно-історичні особливості цих лінгво-спільнот [13, с. 138].

Серед одиниць усіх мовних рівнів ідіоми найбільшою мірою втілюють народний дух, сприяють збагаченню культурної спадщини та є показником розвитку суспільства. Завдяки використанню фразеологізмів мова стає живописною і передає усі аспекти не лише менталітету, а й історії народу, віддзеркалюючи людський досвід розуміння навколишнього світу [2; 6]. Ці одиниці мають здатність впливати на емоції та почуття реципієнта, тому часто використовуються авторами художнього тексту для отримання бажаного ефекту, надають колориту персонажам, стають елементами мовної гри.

Відомо, що культурні відмінності можуть становити для перекладача більше викликів, ніж типологічні мовні відмінності. Таким чином, пошук відповідних способів передачі значення фразеологізмів та їхньої експресивно-стилістичної функції у цільовій мові перекладу залишається актуальним завданням перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням фразеологізмів та особливостей їх перекладу у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві займалися такі вчені: Т. Кияк, Н. Береговенко, О. Зубенко, Р. Зорівчак, С. Максимов, О. Свешнікова, К. Сидельникова, К. Качарі (С. Sacciarì), П. Табосі (Р. Tabossi) та ін. Труднощі перекладу вчені пояснюють відсутністю у мові перекладу відповідників щодо більшості фразеологізмів, їхньою національно-культурною специфікою, контекстною багатозначністю та мовнокреативним використанням фразеологічних одиниць авторами як медійних, так і художніх текстів. Т. Кияк загалом говорить про неможливість досягти адекватного перекладу, ба навіть «свавілля» перекладача та пов'язану з цим втрату характерних рис твору, адже носії мови знають не лише смисл висловів та ситуації вжитку, але й сприймають покладений в основу метафоричний образ, тобто внутрішню форму фразеологізму [4, с. 197].

Незважаючи на значну кількість праць, пов'язаних з ідіоматикою, ряд питань потребує ґрунтовнішого лінгвістичного осмислення. Це стосується насамперед особливостей правильного та адекватного перекладу англійських ідіом українською мовою у сучасному художньому тексті, адже фразеологічний фонд мови постійно змінюється, а нові твори часто виникають на перетині декількох жанрів; автори використовують різностильові мовні засоби, надають мові

персонажів барвистості, емоційності, використовуючи ідіоматичні вирази.

Метою даної статті є визначення найоптимальніших методів перекладу ідіоматики художнього дискурсу, які б дозволили успішно передати не лише словникове значення, але й культурний та емоційний контекст фразеологічного виразу. Дана робота пропонує результати аналізу перекладу українською мовою роману Донни Тартт «Таємна історія» («The Secret History»).

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього тексту – це складний процес, який вимагає від перекладача глибоких знань і навичок. Він повинен розуміти творчість автора, жанр твору, а також контекст, у якому він написаний. С. Максимов вважає, що «перекладацький аналіз тексту є багатоетапним дискурсивним процесом, кінцевою метою якого є створення еквівалентного тексту мовою перекладу, що мусить мати такий самий комунікативний вплив на цільового (вторинного) адресата, який має оригінальний текст на оригінального (первинного) адресата з урахуванням особливостей мови та культури оригіналу і перекладу» [5, с. 126].

До складних, однак водночас цікавих викликів, з якими стикається перекладач, належить відтворення у цільовій мові перекладу фразеологізмів, що за своєю природою є багатогранними одиницями й потребують різних методологічних підходів. Учені визнають, що ідіоми є неоднорідними, тому створити єдину класифікацію або чітко описати їхні характеристики досить проблематично [10, с. 23]. Н. Філаткіна вважає детальний опис й індуктивне розуміння функцій фразеологізмів у конкретних текстах важливішим лінгвістичним завданням, ніж розробку «жорсткої класифікаційної схеми, яка, ймовірно, ніколи не буде узгоджуватися із реальним використанням мови» [11, с. 144]. Водночас, корпусна лінгвістика із використанням сучасних комп'ютерних методів досліджень піднімає питання про межі фразеології й веде до «фундаментального переосмислення багатьох традиційних фразеологічних термінів і понять» [9, с. 11].

Перекладач повинен не лише розпізнати ідіоми в тексті, іноді потрібно відтворити одиниці, що зазнали авторської трансформації. Слід передати ефект, який створює ідіома, вплинути на читача, не спотворивши зміст тексту. Складність перекладу може полягати й у національно-культурних відмінностях між близькими за значенням ідіомами в різних мовах, які співпадають за змістом, але виконують різні функції і мають різне стиліс-

тичне забарвлення. Н. Береговенко вважає, що при перекладі фразеологізму треба передати його сенс і відобразити образність, знайшовши аналогічний вираз в мові перекладу і не загубивши при цьому стилістичну функцію фразеологізму» [1, с. 148].

При перекладі англійських ідіоматичних виразів українською мовою використовують головним чином фразеологічний (пошук еквівалента чи аналога) і нефразеологічний (калькування та описовий метод) способи перекладу. Фразеологізми можна поділити за ступенем еквівалентності на абсолютні і відносні еквіваленти та безеквівалентні фразеологізми. Абсолютний (повний) еквівалент – адекватний фразеологічний зворот в мові перекладу, що відповідає ідіомі оригіналу як за змістом, так і за образною основою. Ю. Зубенко наводить вдалий приклад еквівалентного перекладу: *as slippery as an eel* – *слизький як вугор*. Цей вираз означає, що хтось є дуже спритним і йому вдається «виходити сухим з води»: *You'd be mad to go into business with him. He's as slippery as an eel. – Треба бути божевільним, щоб започаткувати бізнес з ним. Він слизький, як вугор* [3, с. 38]. Відносні еквіваленти – це фразеологізми, які мають близьке значення в двох мовах, але відрізняються за структурою або лексичними елементами. У ролі аналогів використовують ідіоми, які аналогічні за змістом, але побудовані на іншому образі: *a drop in the bucket* – *капля у морі*; *a fly in the ointment* – *ложка дьогтю в бочці з медом*.

Якщо англійська ідіома не має в українській мові еквіваленту або аналогу, можна використати описовий переклад, тобто трактування змісту фразеологічної одиниці за допомогою вільного сполучення слів, напр.: *I wouldn't offend you for all the tea in China. – Я б ніколи тебе не образив, якою б не була причина!»* [12, с. 160].

Дослівний переклад ідіом, або калькування, застосовують тоді, коли в результаті можна отримати вираз, образність якого легко сприймається читачем та не порушує норми мови перекладу. Якщо ідіома в оригіналі має дуже яскравий образний характер, то її калькування може допомогти передати цей образ у перекладі. Дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, адже при цьому не використовують готові ідіоми, а кожного разу створюють нові образні звороти, які хоч і зрозумілі, проте не властиві мові перекладу, напр. *to keep a dog and bark oneself* – *тримати собаку, а лаяти самому* [12, с. 167].

Іноді використовують комбінований переклад, коли поряд із калькованим подають описовий переклад чи український аналог для порівняння: *to*

carry coals to Newcastle – *возити вугілля в Ньюкасл (тобто возити його туди, де його і так достатньо)* [7, с. 16]. Метод контекстуальної заміни допомагає передати зміст ідіоматичного виразу у контексті, не дотримуючись точної відповідності значення англійської ідіоми: *fetch and carry for* – *бути на побігеньках*, *to work one's fingers to the bones* – *працювати не покладаючи рук*.

Донна Тартт – американська письменниця, яка народилася в 1963 році. Її перший роман, що мав назву «Таємна історія» («*The Secret History*»), був опублікований у 1992 році. Книга мала миттєвий успіх і швидко стала бестселером. «Таємна історія» – це особлива таємниця вбивства, розказана в ретроспективі; твір не є традиційним детективом, оскільки постать вбивці розкривають ще на початку книги, й містить елементи трилеру та психологічної драми. За допомогою різних лінгвістичних засобів авторка прагне викликати у читачів почуття співпереживання, пов'язане з тривожним очікуванням, невизначеністю, хвилюванням чи навіть страхом. Роман побудований на тонкому психологізмі. Кожен образ деталізований, розгорнуто описано психологічний стан головних героїв, їхні внутрішні конфлікти та загальний конфлікт особистості та суспільства.

Донна Тартт використовує у «Таємній історії» фігуральну мову, яка є особливим елементом художнього дискурсу. Авторка поєднує різні тропи та фігури мовлення, стилістичні прийоми та експресивні засоби мови, одним із яких є численні ідіоматичні вирази (*at the end of one's rope*; *hit the mark*; *have a ball with*; *at all costs*; *be on the warpath*; *keep one's head*; *let it run its course*; *by and large*; *out of the blue*; *to rise above his station* та ін.). На особливу увагу заслуговують фразеологізми з соматичним компонентом – одиниці, які містять у своєму складі назву частини тіла людини, опорно-рухової системи, внутрішніх органів, органів чуття тощо. Вони характеризуються високою емоційністю, оскільки передають певні почуття або стани людини, проте їхнє значення не збігається з буквальним значенням компонентів: «*It was a nightmarish hour. I really don't have the heart to go into it...*» [14, с. 718]; «*You and Alec being there together for four years, in a tiny place like Renfrew, and he never laid eyes on you even once?*» [14, с. 303]; «*I saw Henry cut his eyes at Charles*» [30, с. 420]; «*It seemed that people failed to meet my eye, made as if to walk through me; my superstitions began to transform themselves into something like mania*» [30, с. 159]; «*'What?' I said, suddenly all ears*» [30, с. 363].

У 2017 р. вийшов переклад «Таємної історії» Донни Тартт українською мовою у виконанні відомого українського перекладача Богдана Стасюка. Для того, щоб зберегти значення, образність та стилістичну функцію ідіом, він застосував різні методи перекладу, одним з яких є пошук абсолютних еквівалентів.

Зокрема, ідіома *the salt of the earth* позначає найвидатніших представників певної групи, класу, найважливішу частину суспільства, кращих людей свого часу. В українській фразеології існує повний або абсолютний еквівалент – *сіль землі*. Фразеологічний зворот в українській мові відповідає англійській ідіомі як за змістом, так і за образною основою: «*These were good people, common people; the salt of the earth; people whom I should count myself fortunate to know*» [14, с. 387]; «*Вони всі добрі, сіль землі, люди, знайомство з якими повинно вважатися щастям*» [8, с. 436].

Якщо хтось або щось *втирає сіль у рану*, то вони погіршують неприємну ситуацію, часто нагадуючи про чиїсь невдачі чи помилки. Ця ідіома має ще іншу форму в українській фразеології – *насити сіль на рану*. Обидва варіанти можна вважати абсолютними еквівалентами англійського фразеологізму *rub salt in wound(s)*: «*He knew I had nowhere to go for the winter vacation and enjoyed rubbing salt in my wounds*» [14, с. 142]; «*Банні знав, що мені немає куди поїхати на канікули, і не без задоволення втирав сіль у мої рани*» [8, с. 163].

Іншими прикладами перекладу фразеологічних одиниць за допомогою повних еквівалентів є: «*An honest man, gentlemen. Simple tastes. Lays his cards on the table*» [14, с. 45] – «*Щира душа, джентельмени. Прості смаки. Одразу виклав усі карти на стіл. Мені це до вподоби*» [8, с. 56]; «*Somebody would have to dig pretty deep to find that*» [14, с. 453] – «*Комусь доведеться глибоко копати, щоб дізнатися про це*» [8, с. 509].

Оскільки в українській та англійській фразеології є порівняно небагато абсолютних еквівалентів, то ідіоми часто перекладають за допомогою неповних (відносних) еквівалентів. Вони мають близьке значення в двох мовах, але відрізняються за структурою чи лексичними елементами. Наприклад, ідіому *the last straw* (або *the final straw*) вживають для того, щоб описати ситуацію, коли щось зі всієї послідовності неприємних подій чи проблем веде до остаточної втрати терпіння. Перекладач відобразив це за допомогою фразеологізму *остання крапля*. Ці ідіоми мають однакове значення та граматичну структуру (іменник з атрибутивним прикметни-

ком), але основний компонент (образ) є відмінним: «*Really, this was the last straw, ' Henry said crossly*» [14, с. 244] – «*Це реально було останньою краплею, — сердито озвався Генрі*» [8, с. 278].

Відносні еквіваленти використано для перекладу фразеологічних одиниць і в наступних випадках: «*To the rest of us he complained that Camilla was out of her league, and a hindrance to serious scholarship*» [14, с. 306] – «*Решті він скаржився, що Камілла грає не у своїй лізі й заважає їм усім займатися серйозною наукою*» [8, с. 348]; «*I ate my breakfast, and realized all I could do was try to keep my head*» [14, с. 262] – «*Я доїв свій сніданок і зрозумів, що все, що міг на той момент робити, — це зберігати самовладання*» [8, с. 299].

Щоб отримати адекватний переклад англійських ідіом у «Таємній історії», коли фразеологічного еквівалента не існує чи його достатньо важко знайти, Богдан Стасюк використовує аналоги. Фразеологізм *three sheets to the wind* (зовсім сп'янілий) перекладач замінює на український аналог *п'яний як чіп*. Вони однакові за змістом, але побудовані на зовсім інших образах. Варто зауважити, що англійський варіант – це фразеологічне зрощення, а український – фразеологічна єдність, що ще раз підтверджує відмінність між еквівалентом та аналогом. Наведемо ще декілька прикладів аналогів: «*Not for all the tea in China*» [14, с. 309] – «*Ні за які медяники світу*» [8, с. 351]; «*I am not unused to being confronted with my own lies, but those of others never fail to throw me for a loop*» [14, с. 156] – «*Я звичний до брехні про самого себе, та тільки не в тому разі, якщо її розпускають інші, від чого я просто втрачаю дар мови*» [8, с. 179].

Перекладач досить часто використовує описовий переклад, тобто відображає зміст фразеологічної одиниці за допомогою вільного сполучення слів: «*I really don't have the heart to go into it...*» [14, с. 718] – «*Це була кошмарна година. Мені, щиро кажучи, навіть не хочеться її переповідати*» [8, с. 805]; «*Because he knew I kept late hours, too, Henry would sometimes stop by late at night, on his way home from the library*» [14, с. 115] – «*Так, Генрі знав, що я також працюю допізна, а тому інколи заїжджав до мене глибокої ночі, коли повертався додому з бібліотеки*» [8, с. 134].

Зауважимо, що утворіє англійські фразеологічні одиниці, представлені у перекладі тільки однією лексемою. Незважаючи на зменшення кількості компонентів, переклад влучно передає сенс ідіоми: «*I hadn't been in Vermont very long, but I'd been*

there long enough to know what any Vermonter worth his salt would think of that» [14, с. 142] – «Я не так давно мешкав у Вермонті, але вже досить часу, щоб знати: саме так подумає будь-який **шанований** вермонтець» [8, с. 271]. Ідіома *worth its salt* є досить поширеною і означає, що хтось або щось заслуговує на повагу і вартє уваги або має цінність. Лексема *шанований* підходить у цьому контексті, адже має ту ж конотацію.

Варто зазначити, що перекладач інколи змінює смисловий акцент ідіоми, використовуючи стилістично забарвлені слова: «*The others liked croquet, but Bunny and I didn't; neither of us ever quite got the hang of it, and we always hacked and sliced at the ball as if we were playing golf»* [14, с. 121] – «Усім, крім нас із Банні, подобався крокет; ми ніяк не могли **донетрати**, у чому його **прикол**, і по м'ячу лупили та рубали молотками, ніби ключками для гольфа» [8, с. 140]. У цьому випадку перекладач використовує описовий метод перекладу, проте замість нейтральної лексики (*зрозуміти сенс, усвідомити*) вживає розмовне слово *донетрати* та сленгове слово *прикол*. Такі ідіоми набувають особливої експресивності. Проте також є випадки, коли перекладач відтворював неформальні, часто образливі ідіоми, які здебільшого вживають у розмовному мовленні, за допомогою українських аналогів із меншою експресивністю: «*Old Henry here may look like he's got a stick up his butt but there never breathed a finer fella»* [14, с. 539] – «Можє, наш старий Генрі й виглядає, **немов палицю проковтнув**, але під дахом цього будинку ніколи не бувало **кращого чолов'яги**» [8, с. 608].

В українському перекладі роману є також приклади калькування фразеологізмів: «... *but which still provoke the raised eyebrow in some circles»* [14, с. 72] – «... але в деяких колах **загдка про неї все ще викликає зачудований порух брів»** [8, с. 83]. У цьому випадку Богдан Стасюк вдається до дослівної передачі сенсу висловлювання.

Рис. 1. Методи перекладу ідіом у романі «Темна історія»

Образність виразу легко сприймається читачем та не порушує норми української мови.

Кількісне співвідношення використаних методів перекладу ідіоматичних виразів представлено на рис. 1.

Висновки і пропозиції. Отже, роман Донни Тартт «Темна історія» має певні елементи, які необхідно відтворити для того, щоб український текст зберігав такий самий комунікативний вплив на цільового адресата, як оригінал на первинного адресата, враховуючи характерні особливості української мови та культури. Однією з ключових рис роману є велика кількість фразеологічних одиниць, відтворення яких у мові є одним з найскладніших завдань на етапі перекладу. Перекладач використовує різноманітні стратегії, такі як абсолютні еквіваленти, відносні еквіваленти, аналоги, описовий переклад та кальки, щоб ефективно передати ідіоматичні вислови, зберігаючи образність мови та стилістичні функції оригінальних ідіом. Наведені приклади ілюструють майстерність перекладача в адаптації ідіом до української мови зі збереженням закладених смислів і стилістичних нюансів та можуть бути корисні для перекладачів-початківців й стати основою для подальших досліджень перекладу ідіом у різних типах текстів.

Список літератури:

1. Береговенко Н. С. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську. *Механізми захисту прав людини в умовах євроінтеграції України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Біла Церква, 2016. С. 147–151.
2. Гордій О. М. Культурно-національний конотативний компонент ідіоматичності фразеологічних експресивів і комунікативів. *Мова і культура*. К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. Вип. 13. Т. VIII (144). С. 38–45.
3. Зубенко Ю. Особливості перекладу англійських ідіом українською мовою. *Іноземні мови XXI століття: професійні комунікації та діалог культур* : збірник наукових праць. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2016. С. 34–38.
4. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
5. Максимов С. Є. Перекладацький аналіз тексту в світлі дискурс-аналізу. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2017. Вип. 34. С. 124–127.

6. Петрова Н. Д. Англійські фразеологічні одиниці з національно-культурологічним компонентом. *Іноземна філологія*. Київ, 2013. С. 40–50.
7. Свешнікова О. В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську. *Прикладна лінгвістика 2014: проблеми та рішення*. К., 2014. С. 15–17.
8. Тартт Д. Таємна історія: роман / пер. з англ. Б. Стасюка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
9. Bubenhofer N., Ptashnyk S. Korpora, Datenbanken und das Web: State of the Art computergestützter Forschung in der Phraseologie und Lexikographie. *Korpora, Web und Datenbanken: computergestützte Methoden in der modernen Phraseologie und Lexikographie* / Ptashnyk S., Hallsteinsdottir E., Bubenhofer N. (Hrsg.). Baltmannsweiler: Schneider, 2010. S. 7–19.
10. Cacciari C., Tabossi P. Idioms: Processing, Structure, and Interpretation. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 1993. 189 p.
11. Filatkina N. Pragmatische Beschreibungsansätze. *Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* / Burger H., Dobrovolskij D., Kühn P., Norrick N. R. (Hrsg.). Berlin: Mouton de Gruyter, 2007. S. 132–158.
12. Korunets I. Theory and Practice of Translation. Vinnytsia: Nova Knyha, 2000. 446 p.
13. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris : Gallimard, 1963. 235 p.
14. Tartt D. The Secret History. New York : Knopf Doubleday Publ. Group, 2011. 544 p.

**Hordii O. M., Chyhura N. M. TRANSLATING ENGLISH IDIOMATIC EXPRESSIONS
IN CONTEMPORARY FICTION: A CASE STUDY OF DONNA TARTT'S
“THE SECRET HISTORY”**

The proposed article addresses the challenges and strategies involved in translating idiomatic expressions in contemporary literary discourse, focusing on the translation of Donna Tartt's novel «The Secret History» into Ukrainian. In the context of globalization and intercultural communication, the study explores the role of the translator as a mediator and the importance of possessing adequate linguistic and cultural competence. Phrases and idioms, representing national cultural elements, are examined as significant linguistic units that enrich cultural heritage and reflect societal development.

The analysis of recent research reveals that the translation of idioms involves inherent difficulties due to the absence of direct equivalents in the target language, cultural specificity, contextual ambiguity, and creative use of idiomatic expressions by authors. Scholars such as T. Kyiak emphasize the impossibility of achieving a completely adequate translation, highlighting the challenges of preserving the metaphorical imagery embedded in idioms. Despite extensive research in phraseology, certain aspects of idiomatic translation, particularly in the context of contemporary fiction, remain underexplored.

The paper aims to identify optimal methods for translating idiomatic expressions in contemporary literary texts, considering the dynamic nature of language and the multifaceted linguistic tools employed by authors. The provided text discusses various translation strategies used for rendering English idioms and expressions into Ukrainian, with a focus on the translation of Donna Tartt's novel «The Secret History» by the Ukrainian translator Bohdan Stasyuk. The translator employs absolute equivalents, relative equivalents, analogs, descriptive translations, and calques to effectively convey the idiomatic expressions, maintaining the imagery and stylistic functions of the original idioms. The discussion emphasizes Stasyuk's creative and varied approach in choosing the most suitable method for each idiomatic expression, showcasing a nuanced and effective translation process. The examples provided illustrate the translator's skill in adapting idioms to the Ukrainian language while preserving their intended meanings and stylistic nuances.

In conclusion, the study contributes to the ongoing discourse in translation studies by shedding light on the complexities of idiomatic translation in contemporary literary discourse and offering insights into the translator's role in capturing the cultural and emotional nuances of idiomatic expressions in the target language.

Key words: translation, idiom, equivalent, analog, calquing, expressiveness.

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ОПИСУ ЛОКУСІВ РОМАНУ С. ФІТЦДЖЕРАЛЬДА

Проблема локуса є міждисциплінарною і набуває значення як у філологічних дослідженнях, так і для розширення загального бачення світу. Локуси, зазначені у популярному художньому творі, стають надбанням усіх читачів. Актуальним є дослідження особливостей опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» та використання трансформацій у їхньому перекладі українською мовою. Проблема простору та часу хвилює людство протягом багатьох століть. У сучасній філології вона є однією із центральних. Вивчення проблем художнього освоєння часу й простору здійснюється у роботах, авторами яких є С. Барабаш, В. Барабаш, Л. Гострик, В. Коркішко, Т. Шачковська та багатьох ін. Вони вказують, що час та простір, будучи найважливішими характеристиками реальної дійсності, пронизуючи побут, свідомість людей, виступають об'єктивними умовами існування художнього твору; грають величезну роль у формуванні світосприйняття, світовідчутті письменника і цим визначають особливості побудови індивідуально-авторської картини світу. У сучасній науці існує різні теорії художнього простору, але всі вони підтверджують тісний зв'язок часу та простору у художньому тексті. Мета статті – проаналізувати особливості перекладу українською мовою опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна». Цей твір надає читачеві можливість насолодитися художнім описом Франції, Італії та інших місць. У статті проаналізовано використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) згаданого роману (власні назви міст, країн, гір, морів, океанів, локуси будівель, транспорту тощо). Проаналізувавши використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів роману висновкуємо, що найчастіше автор вдавався до транскрибування 50%, конкретизації та генералізації – 22%, додавання – 10%, вилучення – 8%, логічного розвитку – 5%, компенсацією – 5%. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі перекладу різних описів однакових локусів.

Ключові слова: локус, художній твір, переклад, перекладацька трансформація.

Постановка проблеми. Стаття написана у речіщі актуальних досліджень, оскільки проблема локуса є міждисциплінарною і набуває значення як у філологічних дослідженнях, так і для розширення загального бачення світу. Локуси, зазначені у популярному художньому творі, стають надбанням усіх читачів. Отже, актуальним є дослідження особливостей опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» та використання трансформацій у їхньому перекладі українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема простору та часу хвилює людство протягом багатьох століть. Її дослідженням займалися ще у Стародавній Греції. Велику роль у формуванні уявлень про час і простір зіграла теорія відносності А. Ейнштейна, що набула поширення на початку ХХ ст. У філології це питання стало розроблятися у 20–30-ті рр. ХХ ст., коли було зроблено перші спроби сформулювати поняття художнього часу та простору. У 60-ті роки простір

і час почали розглядатися, «з конфлікту, ситуацій, персонажів, з відносин між компонентами, усіма категоріями художнього світу» [7, с. 77]. У сучасній філології проблема простору та часу є однією із центральних. Вивчення проблем художнього освоєння часу й простору здійснюється у роботах, авторами яких є С. Барабаш, В. Барабаш, Л. Гострик, В. Коркішко, Т. Шачковська та багатьох ін. Вони вказують, що час та простір, будучи найважливішими характеристиками реальної дійсності, пронизуючи побут, свідомість людей, виступають об'єктивними умовами існування художнього твору; грають величезну роль у формуванні світосприйняття, світовідчутті письменника і цим визначають особливості побудови індивідуально-авторської картини світу; зміцнюючи внутрішні закономірності художнього твору, сприяють поглибленню формуванню стилю письменника; є композиційним стрижнем твору, засобом його внутрішньої організації та розгортання художніх образів. Вивченням художнього

простору активно займався французький філософ Г. Башляр, який розглядав аксіологічний аспект простору, простору людських переживань та його меж. Філософ умовно ділить художній простір на два світи (внутрішній і зовнішній) і три типи простору (будинок, небо, земля) і співвідносить їх із чотирма стихіями (вода, вогонь, повітря та земля). Слід зазначити, що Х. Башляр досліджує поетику простору художнього твору щодо психіки людини, вивчаючи взаємодію простору з такими психічними функціями, як уява, пам'ять, відчуття, сприйняття та інших [3].

На думку німецького філософа М. Хайдеггера, простір є абстрактною категорією, тому що він не може бути пізнаний усіма органами почуттів: простір не можна відчутти на дотик, на смак чи запах. Простір визначається свідомістю людини щодо свого перебування у ньому. Звідси такі категорії простору, як «тут» та «там» [9]. Тому філософ наповняє на суб'єктивності простору як його основній характеристиці, яка так чи інакше проявляється у «просторовій свідомості» автора художнього тексту, самого тексту та реципієнта цього тексту.

Художній простір за своєю суттю має такі характеристики: відкритість, замкнутість, просторість, доступність/недоступність погляду, ємність, чуттєве сприйняття, відносне розташування людини і т. д. Залежно від цих характеристик простір може бути відкритим, закритим, зовнішнім (макрокосм) та внутрішнім (мікрокосм) і т. д. [4]. Художній простір літературного твору конкретизується і реалізується з допомогою предметів, якими він наповнюється, оскільки предмети як конструюють простір і задають його межі, так й організують його структуру.

Тому художній простір художнього тексту знаходить своє смислове і формальне наповнення через предмети, що знаходяться в ньому; вони ж визначають кордони художнього простору [6]. Художник моделює різні зв'язки у картині світу: соціальні, етичні, тимчасові та інші. Тому простір художнього твору є моделлю всесвіту певного письменника.

У сучасній науці існує безліч теорій художнього простору, але всі вони підтверджують тісний зв'язок часу та простору у художньому тексті. Адже час рухається у просторі, взаємно визначається простором і може існувати поза ним.

Мета цієї статті – проаналізувати особливості перекладу українською мовою опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна». Цей твір надає читачеві можливість насолодитися художнім описом Франції, Італії та інших місць.

Виклад основного матеріалу. Художній час та художній простір – найважливіші характеристики художнього образу, що забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності та створюють композицію твору. Простір, створюваний автором в його творі, може мати своєрідні «географічні» властивості: бути реальним (як у літописі або історичному романі) або уявним (як у казці). Крім того, простір може мати певні властивості, що так чи так «організують» дію твору.

У статті проаналізовано використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» (власні назви міст, країн, гір, морів, океанів, локуси будівель, транспорту тощо).

Транскрипція та транслітерація є способом перекладу лексичної одиниці за допомогою відображення її форми з використанням літер мови перекладу. Саме фонетичні та графічні системи мов мають певні відмінності і саме тому передача форми слова оригіналу мовою перекладу є приблизною. Наведемо приклад «*In the early morning the distant image of Cannes, the pink and cream of old fortifications, the purple Alp that bounded Italy, ...*» [9]. – «Рано-вранці далекі обриси **Канна**, рожево-кремові мури старих укріплень і пурпурові **Альпи**, за якими починалася **Італія**, ...» [10]. Назву *Cannes* було транслітеровано, не усі букви передано перекладачем як *Канна*, у перекладі множину передано одниною. Протилежне явище спостерігаємо у перекладі назв гір, де замість однини вжито множину. Назву країни передано традиційним сталим варіантом *Італія*.

Проаналізуємо наступний приклад. «*In another hour the horns of motors began to blow down from the winding road along the low range of the Maures, which separates the littoral from true Provençal France*» [9]. – «Ще за годину починали сигналізувати автомобілі на шосе, що зміїлося серед невисоких **Маєрських гір**, які відділяли узбережжя від **Провансу** – від справжньої **Франції**» [10]. Разом з використанням транскрипції у перекладі назви гір зроблено додавання, щоб допомогти читачеві зрозуміти, про яку географічну місцевість йдеться, а у перекладі назви південної частини Франції вжито додавання та транспозицію.

Наступний опис локусу насичений власними назвами. «*With half an hour to wait for her train Rosemary sat down in the Café des Alliés on the Croisette, ... with the Nice Carnival Song and last year's American tune. She had bought Le Temps and The Saturday Evening Post for her mother; ... the headlines of the French paper*» [9]. – «До поїзда

лишалося ще півгодини, і Розмері вирішила перечекати в «Кафе союзників» на *Крузетт*, ... «Карнавал у *Ніцці*» й наймодніший минулого року американський блюз. Розмері купила «*Тан*», а для матері – «*Сетердей івнінг пост*» ... заголовки *французької газети*» [10].

В українському варіанті спостерігаємо різні трансформації у перекладі цих назв. Назву кафе перекладено засобом калькування, *Croisette* було транслітеровано перекладачем як *Крузетт*, назву міста транскодовано згідно з встановленим варіантом *Ніцца*, назви газет транскрибовано.

Конкретизація пов'язана з такими словами, як *piece, affair, entity, unit, challenge, range, claim, concern, weakness, fine, good, useful, to be, to go, to get, to come* тощо, якими насичена англійська мова. Розглянемо приклад з використанням цієї трансформації. «*A mile from the sea, where pines give way to dusty poplars, is an isolated railroad stop, whence one June morning in 1925 a victoria brought a woman and her daughter down to Gausse's Hôtel*» [9]. – «За милю від моря, там, де загорожені тополі наступають на пінії, є самотній залізничний полустанок. Звідти одного червневого ранку 1925 року **відкрите таксі** повезло до готелю Госса двох пасажирок, матір з дочкою» [10]. Під час перекладу вираз *isolated railroad stop* (будь-яка зупинка) було конкретизовано та перекладено як *самотній залізничний полустанок*. Звернемо також увагу на використання аналогу в описі автомобіля.

Лексична трансформація, яка є протилежна до конкретизації, це генералізація. «*We'll stay three days and then go home. I'll wire right away for steamer tickets*» [9]. – «Побудемо тут два-три дні й **поїдемо**. Я сьогодні ж замовлю телеграфом каюту» [10]. Більш конкретна мета поїздки – додому – у перекладі не визначена, вжито загальне позначення *поїдемо*. У цьому ж прикладі спостерігаємо і конкретизацію – в оригіналі йдеться про квитки взагалі, у перекладі – каюта.

«*I don't suppose you ever hear much about those sort of people in Hollywood, but my husband wrote the first criticism of Ulysses that ever appeared in America*»». – «У **вашому Голлівуді** про них, певно, й не чули, а мій чоловік, між іншим, автор першої в Америці монографії про «Улісса»». Під час перекладу перекладач додав (конкретизував) у *вашому Голлівуді*.

«*They just stick around with each other in little cliques. Of course, we had letters of introduction and met all the best French artists and writers in Paris. That made it very nice*» [9]. – «**Hi з ким не знаються, варяться в своєму соку. Ми от про все**

подбали наперед: запаслися рекомендаційними листами до найвидатніших паризьких митців. Згадуємо тепер **Францію**, як казку!» [10]. Під час перекладу перекладач генералізував значення, замінивши *Париж* на *Францію*.

Вважаємо потребу у вживанні цієї трансформації дискусійною, оскільки, з одного боку, у низці прикладів неможливо зробити граматично правильний переклад без додавань, з іншого боку, часто змістові додавання можуть спотворити думку автора. Проаналізуємо деякі яскраві приклади вживання перекладацької трансформації додавання.

«*Out there the hot light clipped close her shadow and she retreated it was too bright to see. Fifty yards away the Mediterranean yielded up its pigments, moment by moment, to the brutal sunshine; below the balustrade a faded Buick cooked on the hotel drive*» [9]. – «На веранді гаряче світло враз підібгало її тінь до ніг, і вона мимоволі позадкувала – очам було боляче дивитися. За сто кроків од неї Середземне море блякло, потроху віддаючи неблаганному сонцю свою голубинь; під балюстрадою, на під'їзній алеї, плавився в промінні посірілий б'юїк» [10]. Перекладач додав на веранді у перекладі українською. На наш погляд, це є зайвим додаванням, воно певним чином відволікає увагу читача від загальної панорами моря.

«*The theory is, said Dick, arranging an umbrella to clip a square of sunlight off Rosemary's shoulder, that all the northern places, like Deauville, ... while half of us Americans come from tropical climates that's why we're beginning to come here*» [9] – «Ми розмірковували просто, – сказав Дік, переставляючи один із парасолів так, ... англійці звиклі до холоду. Тому вони вподобали північні місця – курорти, такі, як Довіль; що ж до американців, то половина з них однаково живе в тропічному кліматі, отож і сюди вони приїздитимуть охоче» [10]. Під час здійснення перекладу додано слово *курорти* для уточнення інформації, оскільки, можливо, на думку перекладача, україномовний читач не знайомий з курортною специфікою міста Довіль.

«*In the dark taxi, fragrant with the perfume Rosemary had bought with Nicole, she came close again, clinging to him. He kissed her without enjoying it*» [9] – «У **темному, схожому на печеру таксі**, що пахло парфумами, купленими за порадою Ніколь, Розмері щільніше пригорнулася до нього» [10]. У перекладі був доданий вираз у *темному, схожому на печеру*. Це додавання відбиває особливості стилю перекладача, але є зайвим у відношенні до оригінального тексту.

Проілюструємо прикладами таку також дискусійну трансформацію, як вилучення. «*A dozen cabbies slept in their hacks outside the Cannes station. Over on the promenade the Casino, the smart shops, and the great hotels turned blank iron masks to the summer sea*» [9]. – «На площі дримали в своїх колясках візники. Казино, розкішні крамниці й великі готелі на набережній стояли, заслонившись від моря сліпими залізними масками спущених жалюзі» [10]. У перекладі була вилучена фраза *outside the Cannes station*, вірогідно, зайва інформація на думку перекладача.

«*The late afternoon sky bloomed in the window for a moment like the blue honey of the Mediterranean then the shrill voice of Mrs. McKee called me back into the room*» [9] – «Надвечірнє небо за вікном на мить заяскріло блакиттю Середземного моря, але пронизливий голос місіс Маккі відразу повернув мене до вітальні» [10]. У перекладі було вилучено розгорнуте порівняння моря.

«*They looked out over the Mediterranean. Far below, the last excursion boat from the Isles des Lerins floated across the bay like a Fourth-of-July balloon foot-loose in the heavens*» [9]. – «Біля паранету вони задивилися на Середземне море. Далеко внизу останній екскурсійний катер плив по затоці, немов випущена в небо повітряна куля на святі Четвертого липня» [10]. Перекладач вилучив *from the Isles des Lerins*, можливо, вважаючи маловідомі французькі назви непотрібними для україномовного читача.

Цілісне перетворення є різновидом смислового розвитку. Прийом цілісного перетворення можна коротко визначити як перетворення окремого слова, а часом і цілого речення. До того ж перетворення відбувається не за елементами, а цілісно. Це також справедливо і щодо використання інших прийомів лексичних трансформацій. Цілісні перетворення частотних лексичних одиниць набули поширеного використання і в результаті цього вони закріпилися як словникові відповідники – постійні і варіантні. Особливо багато таких відповідників серед словосполучень живої розмовної мови. Розглянемо кілька прикладів.

«*Mr. McKisco drew a long breath, flung himself into the shallows and began a stiff-armed batting of the Mediterranean, obviously intended to suggest a crawl. His breath exhausted, he arose and looked around with an expression of surprise that he was still in sight of shore*» [9]. – «Ще на мілкому містер Маккіско набрав повні груди повітря, шубовснув у воду й замолотив випростаними руками по Середземному морю, вважаючи, очевидно, що

пливе кролем. Коли ж повітря не стало, він звівся на ноги, озирнувся і явно здивувався з того, що берег ще не зник з очей» [10]. Звернемо увагу на сполучення *stiff-armed*, що буквально позначає напружені, застигли руки, тож логічно уявити, що для досягнення такого стану руки мають бути випростаними. Модуляція напряду наявна у перекладі *still in sight of shore* (дослівно все ще у змозі бачити берег), де погляд переноситься на берег – він ще не зник з очей.

Одним із різновидів модуляції є антонімічний переклад. Антонімічний переклад – це лексикограматична трансформація, під час використання якої заміна стверджувальної форми в оригіналі речення супроводжується негативною формою в перекладі, або, навпаки, негативна для стверджувальної, супроводжується заміною лексичної одиниці на одиницю протилежного значення:

«*She stood in the ancient hill village of Tarmes. The villa and its grounds were made out of a row of peasant dwellings that abutted on the cliff five small houses had been combined to make the house and four destroyed to make the garden. The exterior walls were untouched so that from the road far below it was indistinguishable from the violet gray mass of the town*» [9]. – «Місце, де вона стояла, було колись центром гірського селища Тарм. На цій скелі донедавна тулилася купка селянських хатин; п'ять із них об'єднали в одну споруду – віллу, а чотири знесли й на їхньому місці посадили сад. Огорожу, однак, лишили стару, і тому знизу, з шосе, садиба не вирізнялася з-поміж фіолетово-сірого скупчення тармських будинків» [10]. У цьому прикладі перекладач логічно припускає, що розкішну віллу побудували саме в центрі колишнього селища, а не десь в дальньому кутку. Також логічний зв'язок причини та наслідків бачимо у перекладі уривку стосовно огорожі – оскільки вона була *untouched*, вона й залишилася старою.

Компенсація як яскрава та вимоглива трансформація наявна у декількох прикладах. «*After lunch they were both overwhelmed by the sudden flatness that comes over American travellers in quiet foreign places. No stimuli worked upon them, no voices called them from without, no fragments of their own thoughts came suddenly from the minds of others, and missing the clamor of Empire they felt that life was not continuing here*» [9]. – «Після ленчу їх раптом охопило тоскне заціпеніння, знайоме багатьом американцям, які потрапляють у тихий закуток чужого краю. Ніяких спонук до дії, голосів, на які треба озиватися, ані уривків власних думок, почутих зненацька від когось, – світ ніби завмер,

*і життя припинило свій плін» [10]. Вилучивши згадку про імперію (американську), перекладач компенсував її посиленням на **весь світ взагалі**.*

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Проаналізувавши використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) роману С.Фітцджеральда «Ніч лагідна», ми можемо зробити висновок, що найчастіше автор вдавався до транскрибування 50%, конкретизації та генералізації – 22%, додавання – 10%, вилучення – 8%, логічного розвитку – 5%, компенсацією – 5%. Роман «Ніч лагідна» відзначається наявністю великої кількості різноманітних стилістичних засобів – як на син-

таксичному, так і на лексичному рівні. Стилiстичні засоби в романі використовуються для створення образності тексту, а вмiле володіннями усіма названими прийомами полегшить завдання перекладача якомога вірно передати певний художній образ з вихідного тексту до тексту перекладу. Проведений нами аналіз українського перекладу роману «Ніч лагідна» дає підстави стверджувати, що досягнення семантико-стилістичної рівноцінності під час перекладу є надзвичайно складним завданням, зважаючи на відмінності у виражальних засобах англійської та української мов. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі перекладу різних описів однакових локусів.

Список літератури:

1. Астапенко І. Художній час і простір Емми Андiєвської. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. Вип. 2(36). 2016. С. 34–37.
2. Барабаш С., Барабаш В. Часопросторова модель пейзажу Ліни Костенко: процесуальність і подійність. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*: Зб. наук. пр. ф-ту лінгвістики Гуманітар. ін-ту Нац. авіаційного ун-ту. 2005. Вип. 11. С. 298–308.
3. Гострик Л. Категорії Простору і Часу в «моделі світу» Дмитра Павличка (на матеріалі збірки інтимної лірики «Золоте ябко»). *Античність Сучасність (питання філології)*: Зб. наук. пр. Донецьк, 2001. Вип. 2. С. 21–26.
4. Павельєва А. К. Проблеми вивчення літературознавчих категорій «художній час» і «художній простір»: теоретико-методологічний аспект. *Тези 72-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету, присвяченої 90-річчю Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* (Полтава, 21 квітня – 15 травня 2020 р.). Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. Т. 1. С. 231–232.
5. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням (до постановки питання). *Дух і літера*. № 11-12. С. 196–2014. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5761/Maksy%60m_STRIXA_UKRAYiNS%60KY%60J_XUDOZhNIJ.pdf
6. Тiліга А. Ю. Відтворення топоніміки як складової фантастичної художньої картини світу в англо-українських перекладах. *Філологічні трактати : наук. журнал*. Суми : СумДУ. 2012. Т. 4, № 2. С. 114–118.
7. Шачковська Т. Ю. Відтворення хронотопних індикаторів побуту при перекладі роману Люсі Монтгомері «Енн із зелених дахів» [Електронний ресурс]. XVII Міжнародна конференція «Політ. Сучасні проблеми науки». Напряв «Гуманітарні науки». Т. 1. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/27052/1Шачковська%20Т.Ю.pdf>
8. Фітцджеральд Ф. Скотт. Ніч лагідна / переклад з англійської: Мар. Пінчевський. Харків : Фоліо, 2001, 2016. 412 с. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1166>
9. Fitzgerald F.S. Tender is the night: [novel]. <https://booksonline.com.ua/view.php?book=144274>

Panchenko O. I. PECULIARITIES OF UKRAINIAN TRANSLATION OF LOCI DESCRIPTION IN THE NOVEL BY S. FITZGERALD

The problem of the locus is interdisciplinary and becomes important both in philological research and for expanding the general vision of the world. The loci indicated in a popular work of fiction become the property of all readers. The study of the features of the loci description of S. Fitzgerald's novel «Tender is the Night» and the use of transformations in their translation into Ukrainian is relevant. The problem of space and time has worried mankind for many centuries. In modern philology it is one of the central ones. The study of the problems of artistic mastering of time and space is carried out in works authored by S. Barabash, V. Barabash, L. Gostryk, V. Korkishko, T. Shachkovska and many others. They indicate that time and space, being the most important characteristics of real reality, pervading everyday life and people's consciousness, act as objective conditions for the existence of an artistic work; play a huge role in the formation of the writer's worldview and worldview and thereby determine the features of building an individual author's picture of the world. In modern science, there are various theories of artistic space, but all of them confirm the close connection of time and space in the artistic text. The purpose of the article is to analyze the peculiarities

of the Ukrainian translation of the description of the loci of S. Fitzgerald's novel «Tender is the Night». This work gives the reader the opportunity to enjoy the artistic description of France, Italy and other places. The article analyzes the transformations used in the Ukrainian translation of the description of loci (300 units) of the mentioned novel (proper names of cities, countries, mountains, seas, oceans, loci of buildings, transport, etc.). After analyzing the transformations used in the Ukrainian translation of the description of the novel's loci, we conclude that most often the author resorted to transcribing 50%, concretization and generalization – 22%, addition – 10%, removal – 8%, logical development – 5%, compensation – 5%. We can see the prospects of the research in the analysis of the translation of different descriptions of the same loci.

Key words: locus, artistic work, translation, translational transformation.

Tukumbayeva A. D.

Baku Slavic University

DIFFICULTIES OF TRANSLATING REALITY IN M. BULGAKOV'S NOVEL "MASTER AND MARGARITA" INTO AZERBAIJANI, KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

This article is devoted to defining the translation problems of roman "Master and Margarita" by M. Bulgakov into foreign languages. The material for the analysis was the translations of this novel into Azerbaijani, Kazakh and English languages. In article was proposed a classification of realities and scrutinized ways or methods of their translation. A universal method of ideal text translation from one language to another is still not found in science. It is difficult to answer the question of what constitutes a good translation. It is generally accepted that a good translation must be identical to the original, but an adaptation of the original can influence the understanding of the author's intention by the future reader. Let's present the author's example of the translation of individual parts of Mikhail Bulgakov's novel "The Master and Margarita", which excludes important linguistic and historical dimensions and instead focuses solely on conveying the plot. Translation is one of the philological sciences, the main purpose of which is to familiarize the literature and culture of one nation with others. In this context, the translation of literary texts into other languages is relevant and popular. Here, first of all, attention is drawn to the transmission of reality, their features, and their perception in other languages.

Translation of realities has been and remains the most important aspect in translation studies, containing nationally specific elements that create many difficulties when translating into another language. After all, realities are the guardians and bearers of national and cultural history, containing the enormous wealth of each nation. It is in works of art that there is an incredible amount of non-equivalent vocabulary, which implies untranslatability due to nationally colored units, which are an obstacle for the translator to recreate a complete, adequate translation.

In this case, we made an attempt to find a suitable way of realities and reproduce their comparative-contrastive analysis.

Key words: realities, descriptive translation, tracing, transliteration, analogue.

Introduction. The most common ways of conveying realities, as everyone knows, are transcription (transliteration), descriptive translation, loan translation, semi-calque, analogue, hyperonymy, contextual translation, transformational translation and omission. Accordingly, we will try to identify the use of these methods of conveying realities in M. Bulgakov's novel "The Master and Margarita" into Azerbaijani, Kazakh and English languages.

Today there are a large number of classifications of realities, but we will consider only one of the everyday realities associated with clothing. To begin with, let's identify the realities of clothing in M. Bulgakov's novel "the Master and Margarita", compare the Azerbaijani, Kazakh and English translations with each other and demonstrate clear examples of them. We will also try to analyze how correctly not only the meaning of the words of realities is conveyed but also the national and historical coloring, which plays a big role in the novel "The Master and Margarita".

The purpose of the paper is to show peculiarities of translating text into different languages and compare features of changing realities in them.

The main part. In our paper we will analyze the some text part from the novel. Let's give an example from chapter 2 of "Pontius Pilate":

«И сейчас же с площадки сада под колонны на балкон двое легионеров ввели и поставили перед креслом прокуратора человека лет двадцати семи. Этот человек был одет в старенький и разорванный голубой хитон...» [1, с. 13].

"O saat iki legioner bağın meydançasından iyirmi yeddi yaşlarında bir adamı sütunların altındaki eyvana, prokuratorun kreslosunun qarşısına gətirdilər. Bu adamın əynindəki köhnə mavi xiton cırıq-cırıq idi" [2, с. 25].

«Сол замат екі легионер балконға шығатын бағанның астындағы бақ алаңынан жасы жиырма жетілер шамасындағы бір адамды алып шығып, прокуратордың мамықтағы алдына әкеп қойды.

Бұл кісінің кигені ескі, алба-жұлба көк **ХИТОН** екен» [3, с. 276].

“*And immediately two legionaries led a man of about twenty-seven from the garden court and onto the balcony under the columns, and stood him in front of the Procurator’s armchair. This man was dressed in an old and ragged light-blue **chiton***” [4, с. 18].

This reality “хитон” means an ancient Greek type of clothing in the form of a piece of fabric, which was placed on the right side and fastened on the left shoulder. Azerbaijani and Kazakh translators used the technique of transliteration, although in our opinion the translators could have used descriptive translation and given a detailed interpretation of this unit.

In the English translation, the interpreter used the translation technique – transcription and semantic translation, since in English the realities of “хитон” are read “chiton”. In our opinion, conveying the sound or letter from of reality does not reveal its full meaning. Based on this, it is better to use this technique in extremely rare cases.

The following example is from Chapter 1, “Never Talk to Strangers”:

«... На маленькой головке **жокейский картузик**, клетчатый кургузый воздушный же пиджачок...» [1, с. 4].

«... Шақша басында **шабандоздық күнқазары бар**, үстінде тылтиған керегекөз беипентше ....» [2, с. 264].

“...balaca başında **günlüklü cokey parağı**, әуіндә дар, dama-dama yüngül pencək...” [3, с. 14].

“... On his little head **a jockey’s peaked cap**, a little checked jacked, tight, and airy too...” [4, с. 114].

In this case, the meaning of the unit “картуз” is a men’s headdress with a hard visor, an unformed cap, which was worn during the Soviet Union and was widespread in all post-Soviet countries.

In the Kazakh translation is used the technique of generalization, the interpreter translated the unit “kartuz” as “kunkagar”, which means “visor”, thereby giving a general concept to this unit. It should also be noted that the translator did not take into account the diminutive suffix “ik”. Based on this, the reader may have a false idea about this headdress, because one can easily confuse it with an ordinary, simple cap. To avoid this, we give our own analogue of the translation “kungagary barshagynbaskiim”, which means “small headdress with a visor” will be more appropriate and understandable.

The Azerbaijani translation also uses the generalization technique, despite the fact that A.A.Orudzhev’s dictionary gives a descriptive translation in the form of “gabagygunluklufurazhka”,

but the translator ignores this fact and replaces this unit with the general concept of “gunluklurapagy”, which means “sun hat”.

But in the English translation, the interpreter copes well with the task and selects an analogue for a given unit. In English, “peaked cap” is translated as “cap”, thereby once again proving that it corresponds to the concept that was laid down by the author in the original unit.

The following example on the realities of clothing in Chapter 4 “The Chase”:

«Тут его стали беспокоить два соображения: первое, это то, что исчезло удостоверение МАС-СОЛИТа, с которым он никогда не расставался, и, второе, удастся ли ему в таком виде беспрепятственно пройти по Москве? Все-таки в **кальсонах**...» [1, с. 41].

“Bu yerde iki fikir onu narahat etməyə başladı: birinci, Massolitın həmişə üstündə gəzdirdiyi vəsiqəsinin itməyi, ikinci, bu görkəmdə Moskvada maneəsiz gəzə bilib-bilməyəcəyi. Hər halda, **alt tumanında**...” [2, с. 56].

«Бұл арада оны екі ой қинады: Біріншісі ол ешқашан қалтасынан тастамайтын МАССОЛИТ-тің куәлігі жоғалды, екіншіден, мынандай қалпымен Мәскеудің көшесінен кедергі бөгетсіз қалай жүреді. Дегенмен, бұтында **дамбалы бар** зой...» [3, с. 307].

“At this point he began to be troubled by two considerations: the first was that the MASSOLIT identity card with which he never parted had disappeared, and the second – would he succeed in getting across Moscow unhindered looking like this? Wearing long **johns**, after all...” [4, с. 52].

The real meaning of “кальсоны» is men’s underwear in the form of long pants. All three translators used the loan translation technique.

The following example is from Chapter 23, “The Chase”:

«Из камина подряд один за другим вывалились, лопаясь и распадаясь, три гроба, затем кто-то в чёрной **мантии**, которого следующий выбежавший из чёрной пасти ударил в спину ножом» [1, с. 214].

“Buxarıdan bir-birinin ardınca üç tabut düşüb yerə dəyərkə parçalandı, sonra qara **əbalının** arxasınca buxarının gara ağızdan çıxan adam onun kürəyinə bığaq sapladı” [2, с. 252].

«Пештен бірінен соң бірі жарылып, сынып бірден үш табыт шықты, сосын қара **қаптал** киген біреу көрініп еді, қара араннан жүгіре шыққын келесі біреу оның арқасына пышақ ұрды» [3, с. 509].

“One of the fireplace there fell in succession three coffins, which, one after another, broke open and split apart, followed by someone in a black **cloak** whom the next to run out of the black jaws struck in the back with a knife” [4, c. 271].

“Мантия” is a long, wide garment in the form of a cloak (to the heels), falling to the ground, worn over a dress or suit. In Azerbaijani, English and Kazakh translations, interpreters used the tracing technique.

The following example is from Chapter 28 “The Last Adventures of Koroviev and Begemot”:

«... Немедленно исчезла со столика старая скатерть в жёлтых пятнах, в воздухе, хрустя крахмалом, взметнулась белейшая, как **бедуинский бурнус**, другая, а Арчибальд Арчибальдович уже шептал тихо, но очень выразительно, склоняясь к самому уху Корovieва:...» [1, c. 288].

“... *Sarı ləkələri olan köhnə süfrə stolun üstündən dərhal yoxa çıxdı, bədəvi əbası kimi ağappaq nişastalı süfrə havada xışiltıyla açıldı, Arçibald Arçibaldoviç isə artıq Korovievə tərəf əyilib astadan, ancaq çox tənalı şəkildə qulağına rıçıldayırdı:...*” [2, c. 333].

«... Сары дагы бар ескі дастарқан үстелден дереу алынып, ауага ұшты, крахмалымен сықырлап аппақ жаңасы **бэдәудің иық жабарындай** желкілден үстелге жайылды, ал Арчибальд Арчибальдович енді сыбырға көшіп, мәнерлей сойлеп Корovieвтің құлағына аузын тақап, күбір етті:...» [3, c. 594].

“... *Immediately the old tablecloth with yellow stains disappeared from the table, up in the air flew another, crackling with starch and brilliant white, like a **Bedouin’s burnous**, and Archibald Archibaldovich was already whispering quietly, but very expressively, bending right down to Koroviev’s ear:...*” [4, c. 262].

The meaning of the reality of “burnus” clothing: a wide, spacious men’s or women’s cloak with a hood made of cloth or thin felt, initially light, especially in white colors, decorated with braid, cords and appliques in oriental style. Therefore, the author wanted to convey to the reader how new and crystal white the tablecloth was, comparing it with the “burnus” fabric.

In the Azerbaijani and Kazakh translations, interpreters select analogues for this reality, that is “əba” and “iykzhabaryn” are translated as “cloak, mantle”, in our opinion, the translation proposed by the translators and is synonymous with the original. Although, in the Kazakh version, we are more inclined to use descriptive translation, that is, preserving realities and descriptive interpretation from below, so that the reader has a correct idea of this reality.

In the English translation, the interpreter uses transcription, but then doubts arise about the

awareness of the English reader, nevertheless, one must take into account that these clothes belonged to Bedouin and Arab culture. Based on this, in this case, a more appropriate translation method is descriptive translation.

The following example for reality from Chapter 15 “NikanorIvanovich’s Dream”:

« ... **Пенсне** треснуло... весь в рванине ... *Какой же он может быть переводчик у иностранца!*» [1, c.128].

“ ... **Gözlüyünün şüşəsi çatlayıb ... başdan-ayağa da cındırın içində ... Onun harası tərcüməçiydi!**” [2, c. 155].

« ... **Пенснесі** сынық, кигені шоқпым. Қалайша ол шетелдіктің аудармашысы бола алады?» [3, c. 409].

“ ... **The pince-nez cracked ... all in rags ... How can he be an interpreter for a foreigner!**” [4, c. 160].

Reality “pensne” is a type of glasses held in place by a spring that pinches the bridge of the nose.

In the Azerbaijani translation the interpreter resorts to descriptive translation, that is instead of the unit “pensne” gives a description in the form of “gozlununshushasy”, which means “glass of glasses”. In our opinion, the translator should have explained that these are not just glasses, but glasses that are worn on the bridge of the nose without earpieces. Based on this, the method of transmission presented by the translator is justified in this case, but the description of this item is incorrect, since the Azerbaijani reader may have the wrong idea that we are talking about ordinary glasses for vision, and this leads to distortion and loss of original information in the text.

In the Kazakh translation, the interpreter uses transcription, that is, without finding an appropriate equivalent in the target language, at the risk of distorting the meaning, he keeps everything as it is. In our opinion, the translator should have resorted to descriptive translation, since we are not sure that the current generation, unlike the older generation, has any background knowledge about this subject. Therefore, we will attribute this translation to a not entirely successful translation.

In the English translation, the interpreter uses loan translation, since in English there is an equivalent to this reality. That is, the interpreter translates the unit “pensne” as “the pince-nez”, which in translation means just “pensne”. It should be noted that this word is borrowed from the French, since in fact this unit exists in the French language.

The following example is from Chapter 22 “By Candlelight”:

«Когда, неся под мышкой щётку и **рапиру**, спутники проходили подворотню, Маргарита заметила томящегося в ней человека в кепке и высоких сапогах, вероятно, кого-то поджидавшего» [1, с. 200].

“Yol yoldaşları qoltuqlarında şotka və **rapira** darvazadan keçəndə, Marqarita yəqin ki, kimisə gözləyən uzunboğaz çəkmə geyinmiş kərkəli yorğun bir adam gördü” [2, с. 236].

«Қолтығының астына шотке мен қылышты қысып жолсеріктер қақпаның астынан өтті, Маргаританың көзі қақпа алдында шамасы біреуді күткен сияқты биік өкше етік киген кепкелі кісіні шалып қалды» [3, с. 492–493].

“As the travelling companions were passing through the gateway, carrying the broomstick and **the rapier** under their arms, Margarita noticed a man wearing a cap and high boots languishing it it, probably waiting for somebody” [4, с. 254].

The meaning of the unit “rapira” is a piercing edged weapon with a long tetrahedral blade, a type of sword, used in fencing.

In the Azerbaijani translation, the interpreter used transliteration. In our opinion, not every Azerbaijani reader is aware of the meaning of this unit, therefore, the best transmission options in this case are analogue or descriptive translation.

In the Kazakh translation, the interpreter selects an analogue for the unit “rapira”, translating it “kylysh”, which means “sword”. In our opinion, the proposed translation was done successfully. In the English translation, the interpreter uses, as in the Azerbaijani translation, transliteration. Accordingly, the English-speaking reader has no problems with understanding and meaning, because the etymology of this unit comes from the German “rapier”, from the French “rapiere” and from the Spanish “espadaropera”. Based on this, the choice of a translator is justified.

Based on this, we can say that when translating realities, interpreters used the techniques of transcription, transliteration, loan translation, analogue, descriptive translation, semantic translation and generalization. Undoubtedly, when doing the analysis, we understand that most often the choice of translators fell on loan translation, transliteration, analogue and transcription. But the interpreter should remember that the translation must be carried out in such a way that the reaction of the foreign language reader coincides with the reader of the original.

To summarize, we would like to present an analysis of the using of various methods of translating realities in M. Bulgakov’s novel “The Master and Margarita” into Azerbaijani, Kazakh and English.

Name	Azerbaijani translation	Kazakh translation	English translation
Transliteration	2	1	1
Tracing	1	1	2
Analogue	1	2	1
Transcription	0	1	2
Generalization	1	1	0
Description translation	1	0	0
Semantic translation	0	0	1

In the process of translating realities, S. Budagly mainly used transliteration translation. S. Aktaev uses analogue most of all. And H. Eplin gives preference more to transcription.

Conclusion. Using the data we provided, we conducted a comparative analysis and came to the following conclusions:

Most of all during translating reality were used transliteration, tracing, analogue.

On average, during translating reality were used transcription and generalization.

Descriptive translation and semantic translation were used in the smallest quantities.

Bibliography:

1. Булгаков М. Майстер і Маргарита. Харків: Видавництво Фоліо, 2023. 414 с.
2. Bulgakov M. A. Master və Marqarita, пер. С. Будаглы, “Şərq-Qərb”, Баку, 2006, с. 376.
3. Bulgakov M. A. Ақ гвардия. Майталман шебері мен Маргарита, пер. С. Актаев, «Аударма баспасы», Астана, 2008, с. 632.
4. Bulgakov M. A. The Master and Margarita, Background material Alma Classics Ltd, translated by Hugh Aplin, 2008, 460 p.

**Тукумбаєва А. Д. ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЙНОСТІ В РОМАНІ М. БУЛГАКОВА
«МАЙСТЕР І МАРГАРИТА» НА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКУ, КАЗАХСЬКУ
ТА АНГЛІЙСЬКУ МОВИ**

Дана стаття присвячена визначенню проблем перекладу роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» на іноземні мови. Матеріалом для аналізу послужили переклади цього роману на азербайджанську, казахську та англійську мови. У статті була запропонована класифікація реалій і ретельно розглянуті способи або методики їх перекладу. Універсального методу ідеального перекладу тексту з однієї мови на іншу в науці досі не знайдено. Важко відповісти на питання про те, що являє собою хороший переклад. Загальновизнано, що хороший переклад повинен бути ідентичним оригіналу, але адаптація оригіналу може вплинути на розуміння задуму автора майбутнім читачем. Давайте представимо авторський приклад перекладу окремих частин роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита», який виключає важливі лінгвістичні та історичні аспекти і замість цього фокусується виключно на передачі сюжету. Переклад – одна з філологічних наук, основною метою якої є ознайомлення з літературою і культурою одного народу з іншими. У цьому контексті актуальний і популярний переклад художніх текстів на інші мови. Тут, перш за все, звертається увага на передачу реальності, їх особливостей і їх сприйняття на інших мовах.

Переклад реалій був і залишається найважливішим аспектом у перекладознавстві, що містить національно специфічні елементи, які створюють багато труднощів при перекладі на іншу мову. Зрештою, реалії є хранителями та носіями національної та культурної історії, що містить величезне багатство кожної нації. Саме в творах мистецтва присутня неймовірна кількість нееквівалентної лексики, що має на увазі неперекладність через національно забарвлених одиниць, які є перешкодою для перекладача відтворити повний, адекватний переклад.

В даному випадку ми зробили спробу знайти відповідний спосіб позначення реалій і відтворити їх порівняльно-порівняльний аналіз.

Ключові слова: реалії, описовий переклад, калька, транслітерація, аналог.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/22>*Abdullayeva Ch. V.*

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

THE WAYS OF EXPRESSING CAUSATIVITY IN ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGE SYSTEM

The author shares the viewpoints according to which causality and causative differ from each other in their meanings. Causality embraces such meanings as: argument, reason, basis, cause, stimulus, purposeful motivation. Causality is mainly expressed by conjunctions, conjunctive phrases and their equivalents. Unlike causality, causation forms a lexico-grammatical category expressing causative-consecutive relations between the subject and object. The causative category embraces several levels of the language: morphological, word-building, syntactical. Expression of causation depends on the structure of the given language. One of the central conceptions in causality is causative situation. Its obligatory participants are: a) generator (or source) of causation, which causes the object; b) object of causality or causate. Two main participants of causativity (subject and object) determine the process of causation. The relation of cause and consequence as a philosophical category complete each other. The relation of time and cause acquires certain importance from the point of view of expressing a certain speech situation. Time and cause relations differ from other syntactical relations by their broad sense of expressing opportunities. Undoubtedly, we are interested here not in cause and consequence relations, but in cause and consequence relations within a sentence taking place under the influence of the subject. In other words, we are interested in the phenomenon of causation, which takes place within one sentence. In causative constructions the subject of the sentence functions not as the doer of the intended action, but as its initiator. As a result of one cause a second cause becomes evident. Causality is a semantic units formed on the ground of subject-object relations reflecting the causative seme in itself.

Key words: causative word, cause, speaker, hidden category, transitive verb.

Introduction. Sometimes in the linguistic literature there is a misunderstanding in the usage of the terms of causation and causality. Just because of it there is a need in disclosing the essence of these terms. Causation expresses dependence of cause by syntactical means (conjunctions, means of combining and their equivalents). The expression of causality finds its expression directly in different types of subordinate clauses. Unlike causality causation is a lexico-grammatical category, which reflects the cause and consequence relations between the subject and object. One may make such an inference from this that irrespective of the type of causality verbs forms its basis, its centre, but complex sentences and different prepositional combinations form the basis of causality. Proceeding from this difference we think that it is expedient to use the terms causality, causative and causation in our studies. Both causality and causation play an important role in the reflection of reality in

the language. These both categories are universal in nature. Depending on the grammatical structure of any language these categories find their expression by different means. The speaker and listener and their knowledge about the objective reality form the basis of communication, it also defines the means and devices used in communication. The means and the cases in which they are used, the information (knowledge) of the speaker and the listener on the objective reality form the basis of the communication. Thus, the functional features are moved to the forefront. It is not accidental that at the beginning of the 60s–70s of the past century there emerged new directions in linguistics, which studied the relations of the speaker and listener in the formation of communication: a) pragmatic linguistics; b) cognitive linguistics.

The purpose of the article is to try to convey the views of different linguists existing in theoretical literature. We think that the universal language

category, that is, causality as a logical-philosophical category reflects the pragmatic-cognitive peculiarities.

The main problem. Pragmatics is the branch of linguistics concerned with meaning in the context, or the senses of sentences in terms of the speaker's intentions in using them. Most of all, pragmatics is a field of linguistics, which studies different aspects of the relations of the speaker and listener in the process of speech.

At present another branch in linguistics is the cognitive linguistics. According to F. Y. Veysəlli, the main purpose of this linguistics is to determine the status of the language in the system of cognition. In general, cognition is the reception, deposit, reutilization and transmission of information in the brain [3, p. 21]. In the frames of the cognitive paradigm the language is the main expresser of the cognitive activity of the man. Language and thinking are closely connected with each other [3, p. 27]. The main idea of cognitive studies reflects the cognitive structures, which reflect the environment mentally. The smallest units or particles of the cognitive structure are the concepts. Concept deposits the knowledge of the man about the world in the memory [3, p. 31]. According to A. A. Abdullayev, concepts emerge in the process of cognition of the reality by the man and reflect the information connected with the environment [1, p. 191]. Another important notion of the cognitive linguistics is the conceptfers, that is, the sphere of knowledge, the units of which consist of concepts. It includes pictures, frames, schemes, notions and scenarios [1, p. 33]. Cognitive linguistics is a field of science, which plays an important role in the precision of the issues of consciousness and thinking, and which seems interesting [3, p. 34–35].

Causality and causation relations form a binary depending on their nature. Each of them has a definite purpose. Causality is based on a certain event, fact or condition. For instance: Hava soyuq olduğuna görə biz evə qayıtdıq (The weather being cold, we returned home). But the causative relation expresses the information for changing the state of the thing, which will take place in something or somewhere obligatorily. For instance: O, məktubu sabah göndərdirəcək (He will have the letter sent tomorrow). Thus, causation shows the action, which takes place as a conditional dependence; causality shows the action which takes place as a result of instigation. Undoubtedly, the use of causation or causality is not spontaneous. The use of each of them depends on the concrete speech situation and on the background knowledge of the speaker or listener. Causality, cause-consequence relations attract the

attention of philosophers and text critics more than that of the linguists. It is noted that nothing may exist without its cause and the existence of anything may be terminated without a reason. We can make such an inference from the said that the principles of causality play an important role in the formation of obligatory relations existing among the things. The formation of the relations of cause and consequence in the language has always attracted and are still attracting the attention of the linguistics up to the present day. From this point of view, it will be expedient to appeal to the classical literature. Speaking about the relation of causality the French linguist Charles Bally noted that the said relation is connected with the transitive verbs. According to him, the syntactic expression of causality takes place on the grounds of agreement and government. Depending on certain causes the following results are obtained: a) A turns into B as a result of a cause; b) as a result of a cause A is in B, or on the contrary, B is in A; c) the wind compels the leaves fall (*külək yarpaqları düşməyə məcbur edir*); d) the snow whitens the mountain (*qar dağı ağdır*); e) Pavel moves the chair towards the table (*Pavel stulu stola tərəf itələyir*).

Charles Bally makes such a conclusion that such constructions express casual relations in use; it gives us reason to say that there are hidden devices in the language. Such relations are numerous and heterogeneous. He classifies the frequently used syntactical models into 3 groups:

1. The phenomenon of causality takes place as a result of the use of analytical forms of two verbs standing next to each other. The following types of sentences are presented for this purpose. For instance: Pavel compels Petrov to work. Pavel orders the tailor to sew him a new suit (*Pavel Petrovu işləməyə məcbur edir. – Pavel dərziyə paltar tikməyi sifariş edir*).

It is necessary to note that the verb to make (*məcbur etmək*) plays an important role in the expression of causality as a universal means. We shall see below that this model functions in English as one of the main means for the expression of causality in English. For instance: The man made them leave the garden. – *Kişi onları bağı tərək etməyə məcbur etdi*. The man ordered them to leave the garden. – *Kişi onları bağı tərək etməyə əmr etdi*.

2. Ch. Bally notes the cases when causality takes place as a result of the causative relations, that is, as a result of causality one quality or form changes into another. For instance: Pavel makes his parents happy (*Pavel valideynlərini xosbəxt edir*). There are cases when causality becomes obvious from the logic. For example, let us take the verb to give (*vermək*). We

can transform the sentence Pavel kitabı Petrova verir (Pavel gives the book to Petrov) very easily: Pavel elə edir ki, kitab Petrovda olsun (Pavel does so that the book remains in Petrov). As it was noted above, in the sentence models of this type a hidden cause takes place.

3. Causative verbs play an important role in the expression of causality. These verbs fulfill two functions simultaneously: a) they create a relation between the subject and object; b) they are able to change their quality and form by having an impact on them. Ch. Bally includes the following verbs into the group of these verbs: 1) sevindirmək- şən olmağa məcbur etmək (to gladden – to compel to be glad); 2) ağartmaq – ağ olmağa məcbur etmək (to whiten – to compel to be white); 3) rəngləmək-nəyinsə rəngini dəyişmək (to paint, to colour –to change the colour of something).

The verbs dağıtmaq (to destroy), öldürmək (to kill), məhv etmək (to annihilate), bişirmək (to cook) and others are also included into the group of causative verbs. The views of S. D. Katsnelson concerning the causality attract the attention, too. When one gets closely acquainted with his views about the hidden category and causality, it becomes clearly evident that he has developed and improved the views of Ch. Bally concerning these categories. He notes that the hidden categories fulfill many important functions in the language system. Among them the syntactical valency and hidden changes in lexical meanings occupy an important place. It becomes evident that the studies conducted on the materials of different languages prove that the causative verbs do not have distinguishing morphological or syntactical features. Causality finds its expression depending on the lexical meaning and syntactical function of the word in the sentence. The views of L. Tesniere on causality differ from those of other linguists considerably. He relates the causality of verbs to the valency of verbs. In other words, he thinks that causality depended on the actant of the verb, in other words, on the number of members of the sentence, which the verb combines. If the issue is approached from this point of view, he classifies the verbs like the followings by taking into account the actants of the verbs [3, p. 272].

1. Mono-actant verbs: düşmək – to fall, ölmək – to die, getmək-to go, etc. Top düşdü – The ball fell down, Uşağətđi – The child went away, Düşmən öldü – The enemy died. As it is seen from the examples, L. Tesniere does not use the term “intransitive verb”, but undoubtedly, he means the intransitive verbs.

2. Two-actant verbs: yıxmaq – to kick down, öldürmək – to kill, görmək – to see. By two-actant

verbs the transitive verbs are meant, such verbs are used with objects: O, düşməni öldürdü – He killed the enemy. O, dostunu gördü – He saw his friend.

3. Three actant verbs: göndərmək – to send, göstərmək – to show, demək – to say, vermək – to give, etc. The transitive verbs of this kind admit two objects (direct and indirect) and also an indirect object: For example: Tom sent Mary a book. – Tom Meriyə bir kitab göndərdi. Tom sent Mary a picture. – Tom Meriyə bir şəkil göndərdi.

In three-actant verbs the causality is formed like in the following model. For example: Polis oğrunu yaşadığı ünvanı söyləməyə məcbur etdi – The police made the thief tell his address. It is necessary to note that the demonstrated model is existing in several languages as a universal model. The causality of three actant verbs may take place in the model given below. For example: Şarl kitabı Alfredə verir – Charles is giving the book to Alfred. The causality of four actant verbs may take place in the model below. For example: Daniyel Şarlı məcbur edir ki, kitabı Alfredə versin – Daniel compels Charles to give the book to Alfred. It is natural, because, as a rule, the passive voice of the verb is built with the transitive verbs. The majority of the verbs are known as transitive ones. For instance, in the modern English language in sentences having subject-infinitive composition this case strikes the attention more. For example, Tom was made to leave the room. – Tomu otağı tərək etməyə məcbur etdilər.

Taken wholly, L. Tesniere’s arguments are based on the materials of the French language and he discloses his views on causality and on its essence, which are very valuable. Another attractive view of L. Tesniere is that he mentions the idea of translating the causative verbs from one language into another. He devotes a special chapter to the issue under the title “Metataxis and Causative”. By metataxis he means the structural changes taking place in the translation from one language into another. As it is known, not only different languages, but even within one and the same language, the means of expression of causality is variegated and different. Causality is expressed analytically in some languages, synthetically in others. The visual example of it can be seen in the means of expression of causality in the Azerbaijani and English languages. In Azerbaijani causality is expressed synthetically, in English – analytically. For instance: Məktubu ona göndərdim. – I made him send the letter.

In the Azerbaijani language causality finds its expression morphologically in the causative mood of the verb; therefore, it has not so much attracted the attention of the investigators. Nevertheless, we

should like to mention one of such studies conducted recently. That is “Dildə məcburiyyət anlayışının ifadəsi” (The expression of the notion of compulsion in language) by L.B.Yusifova [4]. It becomes evident from the provisions and goals of the study that the investigator imagines the notion of compulsion much broader. We think that though causality expresses some compulsion, yet it is regarded as a part of the notion of compulsion. We think that though causality expresses compulsion in some degree, yet it differs substantially from the notion of compulsion due to its essence and means of expression. So that not all the compulsions express causality. It is fairly noted in the recent researches that in imperative there is performative and in causative there is information [2, p. 141]. Nevertheless the mentioned research work acquires a certain importance for the linguistics of Azerbaijan. We shall try to disclose our attitude to the problems having something in common with our study.

The analysis of the language materials shows that causality finds its expression not only in different languages, but even within one and the same language. Though it is universal in nature, it is important to proceed from the grammatical structure of each language separately. It is not expedient to apply the grammatical phenomenon of one language to another one spontaneously. We observe it in our research work, which is connected with the Azerbaijani and English languages. In Azerbaijani causality is expressed synthetically by means of the causative mood of the verb, but in English in many cases it is expressed analytically, if it is possible to say. For example: Mən məktubu göndərdim. – I had the letter sent. As it becomes obvious from the examples, the differences between the two languages tell of themselves not only from the point of view of expression, but also from the point of view of the doer of the action. In Azerbaijani the sender of the letter is unknown, but in English the doer of the action is known. At the same time the basic difference between these two sentences is the word order inherent to them. Nevertheless, we observe identical things existing in both languages. Depending on the means expressing the meaning and the means expressing causality, we may speak of two forms of causality: a) simple causality, b) complicated causality. Simple causality emerges as a result of a cause. In this case pure causative verbs are used: to order – əmretmək; to cause – səbəbolmaq, to force – məcbur/vadaretmək, etc. The simple causality is built on the following model. The man forced the boy to follow him. – Kişi oğlanı onun ardınca getməyə məcbur etdi. Thus, in simple causality the subject

compels the object to perform an action, that is, the cause leads to the consequence. In complicated causality the subject acts against the object and also compels it to change its position. As a result of it, the object acquires a new form or condition. For instance: The boy broke the window. – Oğlan pəncərəni sındırdı. It becomes known from the examples that causality takes place within a concrete time and space. Because of it three processes of causality are shown within the space. Just because of it we think it expedient to take this classification as a basis in our investigation. Action causality is such a kind of causality that someone compels anything, or a part of it, or other thing or a part of it move from one space to some other space. For example: 1. The man made the children leave the garden. – Kişi uşaqları bağa tərək etməyə məcbur etdi. 2. The boy sent his parents a letter. – Oğlan valideynlərinə məktub göndərdi. In both sentences under the influence of the subject the object is compelled to change its space. In the first sentence the children are obliged to change their place at least for several metres, they are compelled to move from one space to another one. It is natural that in the second sentence in consistence with the logic the space is changed for the delivery of the letter from one space to another one. In replacement causality someone influences the replacement of a thing, or a part of it, or another thing, as well as a part of it in a certain space. For example: 1. The pupil put the books into the bag. – Şagird kitabları çantanın içinə qoydu. 2. He moved the table to the corner. – O, stolu küncə qoydu. Paying attention to the examples it is clearly felt that in both sentences the thing, which is subjected to an influence, changes its place. The situation in the first sentence can be imagined like this: the pupil puts the books into the bag after making his lessons. In the second sentence replacement takes place on the same design: a) Any article or thing, or a part of it influences the change of its place. For instance: 1. He slept. – O, yatdı. He lay. – O, uzandı. 2. He raised his hand. – O, əlini qaldırdı. In the first two sentences we have self (auto) causation. Here a hidden grammatical category takes place: O, oyaq idi. Sonra yatdı. O, işləyirdi. Sonra uzandı. He was awake. Then he slept. It means that one condition or state was replaced by another one. In the second sentence the subject changes the state of his hand. By raising his hand he conveys information that he is ready to answer the lesson or wants to say that he has a question to ask. b) A thing changes the state of a thing or a part of it by exerting influence on it or on a part of it. For example: 1. The wind broke the tree. – Külək ağacı sındırdı. 2. The wind broke the branches of the tree. – Külək ağacın budaqlarını

sındırdı. In the first case the object is wholly subjected to an influence. In the second case a part of the object is subjected to an influence. In both cases the part of the object subjected to an influence changes its form in this or some other way and acquires a new form.

Speaking about the essence of the causative in the space it is necessary to proceed from two types of the notion of space: a) subject space or causator space; b) object space or causate space. Toshovich notes that causal situation forms the basis of causality. The participants of causality (causator and causate), causative space and causative position form the casual situation. The main participants of causality emerge in two forms: a) generator (source) of causality or causator; b) object or causate subjected to instigation. Just these two participants of causality (causator and causate) play an important role in the execution of causality. In the concrete speech situation causator is instigator, but the causate being subjected to instigation functions as a unit, which changes its form in this or other way. Causator may be a human being, an animal and a phenomenon of nature. For example: The child broke the toy – Uşaq oyuncağı sındırdı. The wolf killed a sheep – Canavar bir qoyun öldürdü. The wind destroyed the house – Külək evi dağıtdı. Sometimes causator may be explicit and implicit. It becomes obvious in the sentences of the type Somebody opened the door. In this sentence somebody as a causator is used explicitly. But in the sentence The door opened the causator functions implicitly. It is simply imagined that the door cannot open itself. Somebody or something has taken part in the opening of the door. Speaking about the position of causality in the space B.Toşoviç notes that in causal constructions there may be one, two or several causates. Let us appeal to examples: 1. He bent his head – O, hörmət əlaməti olaraq başını əydi. 2. He closed his eyes – O, gözlərini yumdu. 3. They bent their heads – Onlar hörmət əlaməti olaraq başlarını əydi. In the first sentence we have a mono-causator, in the second one – a bicausator, in the third one – a polycausator. It is necessary to note that bicausator is used with the pair members of the human body; hands, eyes, feet, ears, brows- əllər, gözlər, ayaqlar,

qulaqlar, qaşlar etc. For example: He raised his hands. – O, əllərini qaldırdı. Causate differs from causator in its position. Causator is subjected to changes under the influence of causator. 1. Causate is expressed by a human being: Mother washed the child. – Ana uşağı yudu. 2. Causate is expressed by an animal: The hunter killed the bear. – Ovçu ayını öldürdü. 3. Causate is expressed by a plant: The man cut the grass. – Kişi otub içdi. 4. Causate is expressed by a lifeless thing: The soldier raised the flag. – Əsgər bayrağı qaldırdı.

Conclusions. We may make the following inferences by generalizing the above mentioned: Causality and causation attracts the attention of the philosophers and linguists as a category of causation. The category of causation functions as a type of mutual interdependence. Though causation and causality differ from each other in essence, they form an interrelated binarity. Causality combines much broader meanings: initial condition, result determined in advance, result, stimule, purpose, etc. Causality finds its expression directly in different types of subordinate clauses. Causality is a lexico-grammatical category, which reflects the relation of cause and consequence. Not depending of the means of expression causality finds its expression in causative transitive verb. As a result of subject-object relation this or another thing is obliged to change its initial form, state, measure and others. Causality emerges in simple and complicated forms. Simple causality takes place as a result of a cause: The man forced the boy to follow him. In complicated causality the subject acts both against the object and also instigates it to change its state: The boy broke the window. Causate and causator form the causal situation. Causator functions as an instigator, causate as something or someone subjected to instigation and is functioning as a unit changing its form. Causate and causator may be used as different parts of speech. The analysis of the language phenomena shows that causality is inherent to the majority of languages as a universal category. Not only in separate languages, but even in a separately taken language causality has different means of expression.

Bibliography:

1. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı, "Zərdabi LTD" MMC, 2011.
2. Xanbutayeva L.M. Danışiq aktı nəzəriyyəsinə sintaktik vahidlərin yeri. Bakı, "Elm vətəhsil", 2018.
3. Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Bakı, "Mütərcim", 2015.
4. Yusifova L.B. Dildə məcburiyyət anlayışının ifadəsi. Filol. üzrə f.d. elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dis. avtoreferatı. Bakı, 2017.
5. English-Azerbaijani Dictionary. Editor-in-chief. O.I.Turksever (Musayev). Printing House "Qismət", Bakı, 2003.

Абдуллаєва Ч. В. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАУЗАТИВНОСТІ В СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ МОВ

Автор поділяє точку зору, згідно з якою причинність і каузатив відрізняються один від одного за своїми значеннями. Причинно-наслідковий зв'язок охоплює такі значення, як: аргумент, розум, основа, причина, стимул, цілеспрямована мотивація. Причинно-наслідковий зв'язок в основному виражається сполучниками, кон'юнктивними фразами і їх еквівалентами. На відміну від причинності, причинно-наслідковий зв'язок утворює лексико-граматичну категорію, що виражає причинно-наслідкові відносини між суб'єктом і об'єктом. Категорія каузатива охоплює кілька рівнів мови: морфологічний, словотвірний, синтаксичний. Вираз причинності залежить від структури даної мови. Одним з центральних понять в каузальності є каузативна ситуація. Його обов'язковими учасниками є: а) генератор (або джерело) причинно-наслідкового зв'язку, який викликає об'єкт; б) об'єкт причинності або каузат. Два основних учасника каузативності (суб'єкт і об'єкт) визначають процес причинно-наслідкового зв'язку. Ставлення причини і наслідки як філософська категорія доповнюють один одного. Співвідношення часу і причини набуває певного значення з точки зору вираження певної мовної ситуації. Тимчасові та причинно-наслідкові відносини відрізняються від інших синтаксичних відносин своїми широкими можливостями вираження. Безсумнівно, нас тут цікавлять не причинно-наслідкові відносини, а причинно-наслідкові зв'язки всередині пропозиції, що відбуваються під впливом підмета. Іншими словами, нас цікавить феномен причинно-наслідкового зв'язку, який має місце в межах одного речення. У каузативних конструкціях суб'єкт пропозиції функціонує не як виконавець передбачуваної дії, а як його ініціатор. В результаті дії однієї причини стає очевидною друга причина. Причинність – це семантичні одиниці, утворені на основі суб'єкт-об'єктних відносин, що відображають каузативну сему саму по собі.

Ключові слова: каузативне слово, причина, мовець, прихована Категорія, перехідне дієслово.

УДК 811.1/.2+112-114'01-06+81'22/37
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/23>

Ваховська О. В.

Київський національний лінгвістичний університет

СУМ, І ВІЛЬНА НАУКОВА ДУМКА: ДО ПИТАННЯ ЕТИМОЛОГІЇ СЛОВА

У статті викладено у вигляді етимологічного есе авторську етимологічну інтерпретацію українського слова 'сум,' що, з огляду на актуальні проблеми сучасного порівняльно-історичного мовознавства взагалі й сучасної етимології зокрема, характеризується авторкою як нова й нетривіальна.

Методологічні засади дослідження визначено теорією керованого ментальними образами тлумачення слова, на основі якої авторкою розбудовується підхід до діяхронічної семантичної реконструкції слова в якості знака-символа. Стаття як етап такої розбудови акцентує питання успішності етимологізації слова в аспекті насамперед семантичної сумісності цього слова з порівнюваними з ним словами (не)споріднених мов. Стаття показує, що, на відміну від формальної сумісності, встановлення семантичної сумісності етимологізованих слів спонукає дослідника оперувати словами як символами, архетипна природа, й нумінозність, яких ускладнюють формалізацію, притаманну в більшій мірі знакам, вивільняючи натомість інтуїцію й уяву як факт образного мислення.

Етимологічний мотив, який у свій час мотивував виникнення в українській мові слова 'сум' в його особній зовнішній формі, у статті реконструйовано як внутрішню форму цього слова й показано як архетипний образ води шляхом діяхронічної семантичної реконструкції, яка включала етимологічний аналіз слова й його керовану ментальними образами етимологічну інтерпретацію. Допущено, що вода постала тим архаїчним образом, який підказав носіям української мови осмислення емоції суму, подібно до того, як носіям інших індоєвропейських мов трапилося осмислити в термінах води, й її трансформацій, інші явища пізнаваного світу, серед яких (1) ведичне божество Сома й психоактивний напій сома, призначений для ритуального узливання на честь цього божества; (2) мислення як діяльність людського розуму, заплідненого спермою божества, де відзначено, що слово 'ум' (від протоіндоєвропейського '*au-') суголосне слову 'сум' ('*s-' 'присутність божества' + '*au-' 'сприйняття, розуміння' + '*-m' 'явленість назовні') й буддійській мантрі 'аум' (ॐ) як маніфестації Абсолюта. Проведено паралелі з міфологією, фольклором, релігійними й філософськими текстами.

Ключові слова: діяхронічна семантична реконструкція, знак, емоція, етимологічний аналіз, етимологічна інтерпретація, значення, картина світу, ментальний образ, символ, слово.

... немає нічого у світі сильнішого за вільну наукову думку.

В. І. Вернадський

... зростаюча інтелектуалізація та раціоналізація не означають зростання знань про життєві умови, в яких доводиться існувати. Вона означає децю інше: люди знають або вірять в те, що варто лише захотіти, і в будь-який час все це можна дізнатися; що, отже, принципово немає ніяких таємничих неврахованих сил, які тут діють, що, навпаки, усіма речами в принципі можна оволодіти шляхом розрахунку. Останнє в свою чергу означає, що світ розколдований. Більше не треба вдаватися до магічних засобів, аби схилити на свій бік або підкорити собі духів, як це робив дикун, для якого існували подібні таємничі сили. Тепер все досягається за допомогою технічних засобів і розрахунку.

М. Вебер

Постановка проблеми. Наукова проблема, якій присвячено цю статтю, виразно формулюється в працях Віктора Васильовича Левицького, зокрема в ‘Семасіології,’ як важливе й актуальне питання сучасної етимології [цит. за 9]:

... успішна етимологізація того чи іншого слова залежить від того, з якими словами воно зіставляється дослідником й чи є ці зіставлення надійними. Зіставлення прийнято вважати надійними, якщо їхня форма і семантика узгоджується зі словом, що його етимологізують. Нерідко семантична сумісність порівнюваних форм не може бути підкріплена їхньою формальною відповідністю. Це спонукає деяких лінгвістів ставити під сумнів непорушність фонетичних законів [там само, с. 508].

Висунуте питання, на нашу думку, суголосне питанню про можливість повірити гармонію алгеброю, адже залученими в обговорення постають форма і зміст етимологізованого слова, з розумінням того, що **форма слова** як прояв матеріального начала тяжіє до раціональності, а **зміст слова** як прояв начала нематеріального прагне ірраціональності; пор. тезу про дух змісту слова, що ми її висуваємо в роботі [31] з відсилкою до архетипів колективного несвідомого й архетипних образів в основі семантики слова вже як явищ свідомості [28]; пор. також раціональні й ірраціональні числа в математиці: ірраціональні числа прагнуть безкінечності, – як і символи в їхньому тлумаченні [25]. ‘Свободу Духові!’ [7, с. 45]. ‘Дамо Свідомості Свободу!’ [7, с. 150].

Аналіз останніх публікацій. Погоджуємося з Віктором Васильовичем в тому, що етимологічні догми, з одного боку, й **нові етимологічні рішення**, з іншого, вимагають різного поводження – і це доводить ‘Етимологічний словник германських мов’ [цит. за 25], – адже ‘пошуки істини в етимології здійснюються методом численних проб і помилок <...>. Тільки в роботах ‘учених-крихоборів,’ як писав В. І. Абаєв у своїй яскравій статті, присвяченій М. Я. Марру, ‘немає до чого присікатися, але й немає чим захопитися’ [там само, с. 7].

Дозволимо собі припустити, що різного поводження – точніше, різних інструментів, – вимагають також форма й зміст слів, над новими етимологічними рішеннями для яких працює етимолог: *Flare simul et sorbere haud facile est*, – адже не переступивши межу, новому не навчитися. Етимолог інтуїтивно обирає між раціональним й ірраціональним те начало, з яким йому працюється (підкреслюємо взаємність у цих стосунках: начало

теж має обрати етимолога), із розумінням того, що, по-перше, неможливо схопитися за обидва начала одночасно; пор. kota Шредінгера та парадокс Вігнера. ‘Між Правдою і Неправдою немає суперечностей’ [7, с. 27]. По-друге, цей вибір (при тому, що ‘розкоші Вибору теж кінець’ [7, с. 102]) неодмінно керується особливостями особистості етимолога, які йому не випадково дані природою й в яких йому неможливо відмовити, тим більше у світі, де проголошується трансдисциплінарність [19], обговорюється квантовий буддизм [23] й течія (англ. *the fluid world*) якого несе людство до інтегральної свідомості [15] і метамови [7]. Сподіваємося, що те світове ‘ми,’ яке наразі формується, як і ті ‘ми,’ в яких особистості мали нагоду перебувати досі, як-от наука і сім’я, не передбачає докорів у недодачі особистого у спільне: кожен несе своє; звичайно, якщо це ‘ми’ справжнє.

Висунуте питання повертає нас до критерія надійності нових етимологізацій, що його в ‘Етимологічному словнику германських мов’ сформульовано як **прийнятність етимологічного рішення** в термінах (1) ‘зручної абстракції,’ для якої (2) немає ‘серйозних формальних і семантичних протипоказань;’ прийнятне етимологічне рішення (3) забезпечує, принаймні, ‘той рівень формалізації аналізу, який можна вимагати від такої науки, як етимологія’ [цитована праця, с. 8, 36, 39]. Важливо, що таке рішення (4) змушує замислитися та (5) є корисним [там само]. Дозволимо собі не обминути факт суб’єктивності тих понять, якими оперує наведений критерій, як-от зручність, серйозність, достатність, привід замислитися, користь і, відповідно, призначення; пор. ефект спостерігача у фізиці.

В ‘Етимологічному словнику германських мов’ робота етимолога уподібнюється до праці художника-реставратора: в **художників-етимологів** (*sic!*), зазначає В. В. Левицький, ‘помилки через неправильно підібрану форму трапляються відносно рідко. Набагато частіше сумнівна етимологія викликає суперечки через семантичні (‘кольорові’) невідповідності’ [там само, с. 39]. За нашими спостереженнями, кожен етимолог, з працею якого нам доводилося знайомитися, вимальовує у ній свою власну **картину світу** [29]: читаючи працю, неодмінно опиняєшся в цій картині, й чим ближче знайомство, тим яскравіші, та передбачуваніші, кольори, тим впізнаваніший автор за своїм баченням світу.

‘Безрадісна термодинаміка’ [7, с. 37]. Видається, – що, втім, також є суб’єктивним, – що робота саме з семантикою в етимологізуванні є найваж-

чою, але при цьому й найцікавішою – такою, що приносить радість. Погоджуємося з Віктором Васильовичем в тому, що сьогодні винайти ‘нові фонетичні закони, не відомі жодному іншому індоєвропейцю в світі’ [цит. за 9, с. 517], дуже маловірогідно: етап таких відкриттів минув. Вважаємо, що на сучасному етапі робота саме з семантикою етимологізованих слів обіцяє новизну, якщо вже про таку й говорити, розрізняючи, наприклад, слово як знак, з одного боку, й слово як символ, з іншого [2; 3; 25; 26; 28; 30]: знак передбачає кінченість, принципову пізнаваність і розрахунок: усі сили викриті й враховані, – формалізовані; символ передбачає безкінченість, принципову непізнаваність і неможливість розрахунку: є сили, що залишаються таємничими й неврахованими, – неформалізованими.

Слово як знак позначає річ як таку, якою людина оволоділа, яку присвоїла – ‘мос;’ пор. пахучу мітку [7, с. 24]. Це – прагнення людини відокремитися від Абсолюта, забравши зі створеного Ним світу своє; світ постає розколдованим. ‘Ілюзія, але стійка’ [7, с. 134]. **Слово як символ** позначає річ як таку, якої людина прагне бодай торкнутися, визнаючи, що річ належить Абсолюту; світ залишається заколдованим. (Про оволодіння й торкання див. також [32]). Символи нумінозні й мають несвідомий аспект; вони – можливість якогось ще ширшого, ще вищого смислу за межами людської здатності до сприйняття, яка обмежена нетривкою миттю [13]. Етимологізуючи слово як символ, ми прагнемо встановити віднесеність позаченої ним речі до Абсолюта як вищої сили. Припускаємо, спираючись на власний досвід, що в такому прагненні етимолог потрапляє в певний змінений стан свідомості, де, подібно до сновидіння [31], опиняється в світі без кордонів і меж як вимог формалізації; це – заколдований світ.

В якості інструмента етимологізації слова як знака використовуємо **етимологічний аналіз**, тоді як в етимологізації слова як символу послуговуємося **етимологічною інтерпретацією**; ця методологія розробляється в наших роботах в термінах діахронічної семантичної реконструкції слова як знака-символа [25; 30]. Припускаємо, що і критерії надійності нових етимологізацій для слів як знаків й як символів мають бути розведені в науковій думці, адже формальні протипоказання представляються ригіднішими за семантичні. Крім того, різняться й призначення – користь, – що її можна очікувати від таких етимологізацій.

Мета роботи. Завданням цієї статті вбачаємо не спростування чиеїсь етимологічної картини

світу, а увиразнення принципів побудови власної – на фундаменті, що визначався б як достатньо міцний. Точка опертя нашого дослідження – теорія керованого ментальними образами тлумачення слова [4; 5; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31], згідно з якою тлумачення слова, зокрема етимологічне, залучає обернення значення слова на ментальний образ, й навпаки, що своєю суттю є оберненням пропозиційного вмісту мислення на вміст непропозиційний. В акті тлумачення слова відбувається взаємодія зорової і слухової модальностей людського сприйняття, необхідна для переходу із зорового коду (ментальний образ) на код слуховий (зовнішня форма слова). Стрижнем цієї взаємодії є внутрішня форма слова, що прямо відноситься до архетипних образів у свідомості людини й опосередковано через ці образи – до архетипів колективного несвідомого.

У статті як ілюстрацію втілення цих принципів наводимо нашу авторську етимологізацію **українського слова сум** у вигляді **етимологічного есе**. Наша розвідка, визнаємо, сповнена наукової радості, й, сподіваємося, не позбавлена принаймні деяких чеснот із тих, що їх проголошено в ‘Етимологічному словнику германських мов:’ ‘розсунути тісні рамки стандартних процедур, прийнятих в сучасній етимології, й розширити тим самим формальний і семантичний простір для більш сміливих (нехай навіть інколи ризикованих) зіставлень’ [цит. за 25, с. 6; див. також 10]. Наша розвідка доволі смілива і, так, ризикована, адже вільна наукова думка наша сягнула у своїй свободі далеко.

Стаття включає фрагмент нашої роботи [30, с. 33–36], присвячений етимології слова *сум* і переосмислений в її контексті, що ми його зараз уперше публікуємо українською мовою.

Огляд лексикографічних джерел. Слово *сум*, за нашими даними, докладно не представлено в етимологічних словниках як слов’янських мов взагалі, так і української мови зокрема, де словникові статті, присвячені цьому слову, систематично перенаправляються на ті, що присвячені слову *сумнів*, походження якого пов’язується з давньосхіднослов’янським *сжъмнѣнїє* (інші варіанти написання – *соумънѣнїє*, *съъмнѣнїє*) зі значенням ‘думка, роздум; сумнів; тривога; обачність;’ слово *сжъмнѣнїє* утворене за допомогою преформанта *сж-* зі значенням ‘зв’язок; єдність, єднання; завершеність, повнота; (енантіосемія) незавершеність, неповнота’ від дієслова *ъмнѣти* ‘думати; вважати; вірити; знати,’ яке у свою чергу походить від **протоіндоєвропейського кореня *men-** ‘думати.’

Етимологічні праці за авторства (або редакції) Ф. Міклошича (1886), К. Бругмана (1892), Е. К. Бернекера (1908-1913), А. Брюкнера (1927), О. Г. Преображенського (1959), М. Фасмера (1964–1973), Ч. Т. Аніонза (1966), О. С. Мельничука (1982–2006), М. М. Маковського (1992, 1996, 2000) та В. В. Левицького (2010) [цит. за 25, с. 203] були використані нами у поєднанні задля реконструкції вихідного й етимологічного значення слова *сум*.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, кваліа суму, що його свого часу відчула давня людина – й позначенням якого в *давньосхіднослов'янській мові* постало, ймовірно, *слово сжм*, – суголосьне синкретичним значенням ‘гнути > зв’язувати’ > ‘(не) рухатися.’ Ці синкретичні значення, вважаємо, явлені в семантиці слова *сум* як рух води, яка прийшла з нижнього світу; вода гнеться, ніби мотузка: вона зв’язує й обплітає людину, й заповнює її зсередини. Людина почуває себе погано і важко; вона не рухається [25, с. 199–200]. Розуміючи, що пропонується нами етимологічна інтерпретація є доволі не тривіальною, ми, услід за М. М. Маковським [цит. за 25, с. 203], стверджуємо, що у мисленні язичників поняття води, й рідини взагалі, входило до складу категорії, яка постала на основі культу Соми; пор. *сум* і *Сома*.

Сома [12; 16; 18] – ведичне божество; він – рідина, й як такий наділений текучістю й має очищувальні властивості; він – поет і співець, й звуки, які він видає, течуть, подібні до води. Сома – мудрець і провидець; він володіє знанням про думки людини, адже насправді саме він – володар і хазяїн цих думок. Сома персоніфікує Місяць [20]; його божественною дружиною є Сур’я, донька Сонця. Сома – божество всіх можливих екстатичних станів, які доступні людині у її пізнанні світу як чуттєвий і духовний досвід, накопичуваний за досяжністю й інтенсивністю від коїтального екстазу до сп’яніння й далі до творчих, трансцендентальних і релігійних переживань. Сома дає людям блаженство і насолоду: він – виток щастя, радості, втіхи, задоволення і відроди [14]. Сома – жрець-провидець у стані екстазу; він натхненний, або, радше, його стрясає натхнення: він – провідник натхнення, або інструмент, яким користується вища сила. Сома бере участь у ритуальному uzливанні на свою честь і святкує себе разом зі своїми поклонниками.

Сома, згідно з Ведами, – об’єкт і одночасно засіб релігійного поклоніння. Сома – напій, або, радше, нектар, виготовлений з галюциногенних

та ентеогенних трав і грибів [22]; цей напій п’ють поклонники у ритуалі, слугує він також і жертвопринесенням Соми; пор.: ‘Усі напої – в нас усіх’ [7, с. 55]. Цей напій солодкий; він хмільний і чарівний й викликає екстаз через токсичний зсув свідомості і плоти, вводячи поклонників Соми в стан трансю; з точки зору виготовлення, *сома* – сік рослин, який має бути профільтрований й очищений у певний спосіб перед вживанням, адже ритуальні й психологічні процеси часто співвідносні між собою настільки, що повністю співпадають, стаючи ідентичними: це пояснює той зв’язок, що його у ведичних практиках встановлено між фільтруванням соми, з одного боку, й ситом для думок, з іншого [17].

Людина не може напитися напоєм соми, й він ніколи не убуває: як тільки людина робить ковток, напій прибуває. Після вживання, сома циркулює безпосередньо в мозку і нервовій системі; пор. також *соматичний* ‘тілесний; фізичний’ на протигагу *психічному*. Цей напій не є алкогольним; радше, він є наркотичним і викликає збудження, підняття, галюцинації. Екстаз від соми просвітлює. Втім, за екстатичним підйомом інколи слідує спустошення, затуманеність свідомості, знерухомленість. Це момент, коли після радості (червоний колір) релігійного захвату як протигага цієї радості настає сум (синій колір) [26]. Так, сум – це *психоделічна дисфорія* (англ. *a bad trip*; див. також [11]) як змінений стан свідомості, який настає, зокрема, вслід за психоделічною ейфорією.

Українське слово *сум*, вважаємо, показує важкість розуму, яку людина відчуває, коли знаходиться в стані суму. Пор. *сума* в українській мові (старослов’янське *сума*) – застаріла назва тканинної або шкіряної (переметної) сумки, запозичена через польську мову з давньовісхньонімецької: давньовісхньонімецьке *soum* ‘в’юк < вантаж, який може нести одна в’ючна тварина’ (пор. також давньосхіднослов’янське *сжмьнѣнѣ* ‘думка, роздум; сумнів; тривога; обачність’ і *сумьнѣ* у *кона сумьны* ‘в’ючні коні’) < народна латина *sauma* ‘сідельний в’юк’ < грецьке *σάπτω* ‘я навантажую’ суголосьне тохарському АВ *twānk-* ‘втискувати, впихувати,’ що, думаємо, є маніфестацією ідеї стискання, й загустіння, рідини, яка наповнює сумну людину, – а точніше, її голову, – викликаючи у ній відчуття важкості; пор. дані в роботі [25, с. 199–200].

Розпалення вогню і виготовлення соми здійснюється за однаковою технологією (‘бити’ > ‘рухатися’), адже, згідно з архаїчними віруваннями, вогонь знаходиться всередині дерев, з деревини

яких його викрисяють, а сома – всередині рослин, з м'якоті яких його вижимають. Цікавим, на нашу думку, є те, що у Ріг Веді *мислення*, тобто оперування думками, описується як діяльність, подібна до викрисяння вогню й вичавлення соми [20], із нашим розумінням того, що ця діяльність наділена фалічним символізмом [27, с. 119–121]; пор., за даними М. М. Маковського [цит. за 25, с. 203], в індоєвропейських мовах слова з фалічним значенням часто розвивають значення ‘думати, розуміти, згадувати; знати,’ адже, згідно з давніми віруваннями, Світовий Розум (Божество) є перш за все творчим – фалічним – началом: в антропоморфній моделі Всесвіту голова людини як мікрокосму виступає умістищем божественного сімені, яке потрапляє туди із макрокосму через вухо, що мотивувало, наприклад, українське *мислення*, російське *мысль* тощо як похідні від протоіндоєвропейського архетипу **moud-slo < *moud* зі значенням ‘статеві органи’ (пор. *мудя*); рефлексами цього кореня є також давньоіндійське *dumah* ‘статеві органи’ (пор. українське *думати*, болгарське *дума* ‘слово’), давньоіндійське *tis-* ‘потомство’ (пор. ірландське *tisci* ‘розуміти’) тощо.

Мислення природно веде до набуття *розуму* як суб’єктивного знання, набутого індивідом у пізнанні світу, що заохочує нас витлумачити слово *сум* з опертям на біблійний наратив про Дерево пізнання добра і зла, й про гріхопадіння людини, ‘тому що у великій мудрості багато печалі; і хто примножує пізнання, примножує скорботу’ [1]. З такої точки зору, кваліа суму, що його позначено словом *сум*, настає як результат пізнання й набутого розуміння світу людиною; це розуміння приходить разом із досвідом світу як акумульоване знання про світ.

За даними етимологічних словників, українське слово *сум* походить від, або, – що, на нашу думку, є більш вірогідним, – має однакове походження з, українським *сумнів*, російським *сумовать* ‘думати, вважати,’ білоруським *сум* ‘сум; нудьга; страждання; горе,’ польським *sum* ‘сум,’ болгарським *сумя* ‘я пригадую; я пам’ятаю,’ словенським *sum* ‘підозра’ і *sumlja* ‘припущення,’ – словами, що позначають стани й діяльність людського розуму. Ми припускаємо, що морфологічно слово *сум* побудоване за допомогою преформанта **с-*, який позначає речі, явлені людям разом з іншими речами завдяки божественній волі в божественній присутності, як-от преформант **с-* в словах *страх*, *щастя* і *спокій*, або у слові *смерть* [30, с. 29, 31, 33, 37], й кореневої морфеми **ум-* ‘*розум*.’ Припускаємо, що саме від

цієї морфеми як від архетипу походять українське слово *сум* й інші наведені в цьому абзаці слова слов’янських мов.

З цієї точки зору, *сум* – це те (річ, явище, феномен як маніфестація нумена), що, суголосно порядку речей у світі, який пізнаваний, пізнаний і знаний людьми, приходить разом із набуттям розуму й у свідомому бутті людини супроводжує її мислення як діяльність й інтелект як продукт цієї діяльності; пор. *сум* й *с умом*, тобто з *розумом*. *Сум* – ментальний стан, який супроводжує набуття знання, й є розплатою за це знання. *Сум* наповнює голову – місце, де відбувається мислення людини й де знаходиться її ‘я.’ Одін, наприклад, в обмін на знання висів головою вниз на дереві Ігдрасіль [21]; важкість природно стікає в голову того, хто знаходиться головою вниз.

Розкіш усвідомлення приходить із важким доважком: людські істоти усвідомлюють власну смертність. Тільки незнання дати своєї смерті дає змогу сподіватися на щастя. Віра в долю підтримує нас усе життя, знаходячи своє вираження в релігіях. Протягом усієї історії людства еволюція віри полягала в удосконаленні теологічних інструкцій про те, як нам жити наше життя. Ультимативність головної інструкції ‘служи богам’ (а згодом – Богу) завжди ‘розмивалася’ набором ‘вічних запитань’, породжених нашим свідомим існуванням: чому ми свідомі? Чому нам доводиться страждати від наших страхів? І нарешті, мабуть, головне запитання: ми живемо ‘як живемо’ чи, може, у нашого життя є не відома нам мета? Простіше кажучи – навіщо?’ [6].

Праслов’янське слово умъ ‘ум’ утворене за допомогою кореня *ц-* (< *протоіндоєвропейське *au-* ‘сприймати органами чуття; розуміти’) та постформанта *-т-* зі значенням ‘щось явлене назовні;’ пор. праслов’янське *дуть* ‘дим’ і *жить* ‘шум.’ Давньосхіднослов’янське *умъ* ‘ум’ і старослов’янське *оумъ* ‘ум’ підказують порівняння з мантрою *аум* або *ом* (*санскритське ॐ*) – священним і основоположним звуком Всесвіту, першою маніфестацією Абсолюта як примордіальної причини всього сушого; пор. також литовське *ауміс* ‘розум; інтелект,’ *omenis, ómena* ‘свідомість; почуття, відчуття,’ *ome~* ‘інстинкт.’

Звук *аум* – це звук, якому властиво являтися також як світло; цей звук відповідає чакрі третього ока Аджні – умістищу несвідомого, інтуїції, просвітлення, провидіння й медитативних станів [24]. Аджна визначається як ‘я бачу’ серед семи чакр людини. Думки, згідно з феноменологією

буддизму, є відчуттями: подібно до зору, слуху, торкання, запаху і смаку, думки є сприйняттями, через які людина пізнає світ; так, ум асоціюється з Аджною і визначається як орган сприйняття. Розум – результат сприйняття: смисл, або користь, що його особистість знайшла у пізнанні світу через сприйняття.

Висновки. У статті викладено методологічні засади й результати діахронічної семантичної

реконструкції українського слова *сум*, виконаної за використання теорії керованого ментальними образами тлумачення слова. **Перспективним** видається наукове обговорення цих результатів із колегами-етимологами в Україні, і не лише; особливо цікавою нам видалась би думка славістів, адже, за даними В. В. Левицького [8, с. 479–490], картини світу етимологів, які займаються проблемами славістики й германістики, розбіжні.

Список літератури:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. Ваховська О.В. Знако-символічна природа слова як одиниці мовної картини світу: еволюційний аспект – постановка проблеми. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34(73), № 4. С. 167–175. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/30>
3. Ваховська О.В. Знако-символічна природа слова як одиниці мовної картини світу: еволюційний аспект – програма трансдисциплінарного дослідження. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2023. № 54. С. 25–34. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.3>
4. Ваховська О.В. (Не)Пропозиційна думка й мова: досвід дослідження архаїчних образів у сучасних словах. *Philological education and science: transformation and modern development vectors: Scientific monograph / за ред. А. Кринського; Полонійна академія в Ченстохові, Ченстохова; Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2023. С. 1–44. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-1>*
5. Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72), № 5 Том 2. С. 1–8. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/01>
6. Кришталь О.О. Вікно Моцарта. *Дзеркало тижня. Наука*. 2007. https://zn.ua/ukr/science/vikno_motsarta.html. (Дата звернення: 20.12.2023).
7. Кришталь О.О. До співу пташок. Приватна подорож до себе: роман-есе. Київ, 2022. 256 с.
8. Левицький В.В. Основи германістики. Вінниця: Нова книга, 2008.
9. Огуй О.Д. Заповіт науковій молоді (рецензія на монографію для молодих вчених В.В. Левицького «Семасіологія». – [Изд. 2, исправл. и дополн.]. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 680 с.). *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2012. № 3(27). С. 212–219.
10. Огуй О.Д. Пам'яті В.В. Левицького. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2012. № 3(27). С. 204–212.
11. Altered states database. Unbiased scientific data on altered states experiences. <https://alteredstatesdb.org/>. (Дата звернення: 20.12.2023).
12. Carry S.J. Gaveṣaṇam or On the track of the cow and In search of the mysterious word and In search of the hidden light. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000. P. 245.
13. Eliade M. Mephistopheles and the androgyne: studies in religious myth and symbol. New York: Sheed and Ward, 1965. 223 p.
14. Frawley D. Soma in Yoga and Ayurveda: the power of rejuvenation and immortality. Twin Lakes, USA: Lotus Press, 2012. P. 343–353.
15. Gebser J. The ever-present origin. Athens: Ohio University Press, 1986. 647 p.
16. Gershevitch I. An Iranianist's view of the Soma controversy. *Mémorial Jean de Menasce, Fondation Culturelle Iranienne / Ph. Gignoux, A. Tafazzoli*. Louvain: Imprimerie Orientaliste, 1974. P. 51.
17. Gonda J. Vedic literature: Saṃhitās and Brāhmaṇas. A history of Indian literature: Veda and Upanishads / J. Gonda. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 1975. P. 242.
18. Hillebrandt A. Vedische Mythologie. 1. Band. Soma und verwandte Götter. Breslau: Wilhelm Koebner, 1891. S. 301–302.
19. Jantsch E. Towards interdisciplinarity and transdisciplinarity in education and innovation. *Interdisciplinarity: problems of teaching and research in universities: results of a seminar on interdisciplinarity in universities, 7–12 September 1970*. Paris: OECD, 1972. P. 97–121.

20. Jurewicz J. Metafora w Rygwedzie. *Studia Semiotyczne*. 2001. № 23. S. 175–191.
21. Larrington C. The Poetic Edda. A translation. Oxford University Press: Oxford World's Classics, 2014. 384 p.
22. McKenna T. Food of the gods: the search for the original tree of knowledge. A radical history of plants, drugs, and human evolution. New York: Bantam Books, 1993. 311 p.
23. Smetham G. Quantum Buddhism: dancing in emptiness – reality revealed at the interface of quantum physics and Buddhist philosophy. USA, North Carolina: Lulu Press, 2010. 650 p.
24. Swami Vishnu-devananda. The complete illustrated book of Yoga. New York: Harmony Books, 1995. 384 p.
25. Vakhovska O.V. Emotions and the archaic consciousness of man: a diachronic semantic reconstruction of the names of emotions in English. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12(69). P. 194–203. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.17>
26. Vakhovska O.V. How English changed its view of sadness: making sense of the emotion, diachronically. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34(73), № 5. P. 143–150. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/25>
27. Vakhovska O.V. Must the pot of seven holes be a translation theorist's riddle? *KELM Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). P. 117–125. <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.19>
28. Vakhovska O.V. The sin of the translator: on words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 178–188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>
29. Vakhovska O.V. Words and worldviews: on the issue of etymological interpretation. *Філологічні науки та перекладознавство: європейський потенціал: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Влоцлавек, Республіка Польща, 6-7 вересня 2023 р. Влоцлавек: Куявський університет у Влоцлавеку, 2023. P. 137–140. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-36>*
30. Vakhovska O.V., Borozenets A.R. Emotions and the archaic consciousness of man: a diachronic semantic reconstruction of emotion names in Ukrainian. *Modern Ukrainian linguospace: ethnomental, axiological, pragmatic aspects: Scientific monograph / за ред. Р. Дьякона, О.П. Кушлик; Вища школа менеджменту інформаційних систем (ISMA University of Applied Sciences) (м. Рига, Латвія), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна). Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2023. P. 26–48. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-365-1-2>*
31. Vakhovska O.V., Jusuk F.F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № 48(261). P. 63–67. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48-11>
32. Weber S. A touch of translation: On Walter Benjamin's 'Task of the translator.' / S. Bermann, M. Wood. *Nation, language, and the ethics of translation*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2005. P. 65–79. <https://doi.org/10.1515/9781400826681.65>

Vakhovska O. V. СУМ, AND THE FREE SCIENTIFIC THOUGHT: REVISITING THE ETYMOLOGY OF THE UKRAINIAN WORD

This paper is an etymological essay presenting a possible etymological interpretation of the Ukrainian word 'сум' positioned as novel and non-trivial by the author, in view of the methodological issues that currently make the agenda in cognitive historical linguistics and in etymology as its strand of research.

This paper takes up the issue of semantic compatibility of words of genetically (un)related languages that must be respected in etymologizing the words, and uses the methodology of diachronic semantic reconstruction of words as sign-symbols developed by the author. This paper shows that an etymologist concerned with the semantic compatibility of words takes these words as symbols rather than as signs, whereas, on the contrary, one's concern with the formal compatibility of words requires that these words be treated as signs rather than as symbols. The archetypal nature, and the numinosity, of symbols makes their formalization difficult, if not impossible, drawing in intuition, which is unconscious, and imagination as the fact of image thinking in humans.

The etymological motive that in its own time brought the word 'сум' into Ukrainian is in this paper reconstructed as the inner form of this word, and then shown as the archaic image of water, as the diachronic semantic reconstruction took up the etymological analysis together with the image-driven etymological interpretation of the word. The author assumes that water came to be the archetypal image that prompted speakers of Ukrainian to make sense of the emotion of sadness, just as speakers of other Indo-European languages have come to make sense in terms of water, and its transformations, of the other phenomena

of the world they cognized. Among these phenomena are (1) the Vedic deity Soma and the psychoactive drink soma served in the ritual libations to venerate this deity; and (2) thinking, or cognition, as the operation of the human mind that is impregnated by the divine semen: the author compares the Ukrainian words 'ум' (from Proto-Indo-European '*au-') meaning 'the mind' and 'сум' meaning 'sadness,' and hypothesizes that the word 'сум' ('sum') is morphologically made up of the preformant '*s-' as 'the divine presence,' the root '*au-' as 'perception, understanding,' and the postformant '*-m' as 'an external manifestation,' which is shown to resonate with the Buddhist mantra 'aum' (ॐ) as a manifestation of the Absolute. Parallels with mythology, folklore, and religious and philosophical texts sustain the etymological interpretation.

Key words: *diachronic semantic reconstruction, emotion, etymological analysis, etymological interpretation, meaning, mental image, sign, symbol, word, worldview.*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82-32

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/24>**Колінько О. П.**

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

МОДЕРНІСТСЬКА НОВЕЛА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІТЕРАТУРНОГО АНТРОПОЛОГІЗМУ

У сучасному літературознавстві є різні методи інтерпретації художнього тексту, серед яких останнім часом актуалізується антропологічний підхід, відкриваючи нові грані його дослідження. У статті аналізується модерністська новела крізь призму антропологічної оптики, яка є однією з найефективніших при дослідженні малої прози кінця XIX – початку XX ст. через концентрацію уваги письменників не стільки на зовнішньому світі, скільки на особистості людини в її свідомому, несвідомому й підсвідомому виявах. Це був нестабільний, кризовий час, коли руйнувався усталений образ світу і людини, яка намагалася знайти і осмислити себе в новій ситуації неспокою, тривоги і часто безвиході, мимоволі задумуючись над питанням, ким вона є, куди і як їй рухатися далі. Тобто, зовсім по-новому постала проблема людини і її світу, провокуючи суттєві зрушення і метаморфози у царині індивідуальної свідомості й самоутвердження особистості. Митці намагалися знайти відповідні змістові і формальні засоби для адекватного відображення тих складних явищ і процесів. Новела виявилася найбільш динамічною серед нових світоглядних і стилєвих пошуків у відповідний період. Її акцент був спрямований не на соціально визначену особу, а на її внутрішній світ, душу, стомлену, стривожену, налякану бурхливими подіями, на людину, яка часто опинялася в стані екзистенційної безвиході. Яскравим прикладом таких творів стали новели О. Авдиковича, Ольги Кобилянської, С. Коваліва, Н. Кобринської, М. Коцюбинського, О. Плюща, В. Стефаника, І. Франка, М. Яцківа та багатьох інших митців порубіжжя, у яких поставали найзагальніші проблеми людського життя у їх глибинному осмисленні, а головним персонажем – людина в різних іпостасях і ситуаціях. Відтак антропологічна інтерпретація новели порубіжжя XIX–XX ст. є цікавою і актуальною.

Ключові слова: модерністська новела, антропологія літератури, людинознавчі проблеми.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві немає уніфікованої моделі сприйняття літератури, його методологічний інструментарій розвивається багатовекторно, залучаючи до «інтерпретативної практики найрізноманітніші зв'язки літературного твору і взаємодію різних культурних дискурсів» [2, с. 458]. Множинність та альтернативність підходів до вивчення художнього тексту як норми наукового осмислення слова сприяє поступовому освоєнню теренів філософії, антропології, соціології, культурології «як очевидних нині кіл пізнання» [1, с. 11], виробляючи методики, за допомогою яких можна було б побачити людське «я» в різних проекціях. З-поміж цих «кіл пізнання» саме антропологія як одна з нових формул інтерпретації літературних текстів прагне цілісного бачення людини в різних аспектах її

буття через тканину літературного твору. Її провідний постулат чітко і вичерпно сформульований Вольфгангом Ізером, одним із теоретиків літературної антропології, звучить досить переконливо: «Художня література – не тільки постійне відтворення світу, в якому ми живемо, але й роздум про те, ким є ми самі» [Цит. за 10, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена тема не одне десятиліття перебуває у фокусі досліджень науковців. Зокрема, відома книга Робера Дельєжа «Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії» (2006), в якій розглянуто основні теоретичні течії антропології (еволюціонізм, французька школа, американський культуралізм, британський функціоналізм, структуралізм, марксистська та динамічна антропологія). Опіраючись на багатий джерельний матеріал, автор

демонструє взаємозв'язок між розвитком антропології та гуманітаристикою XIX–XX століть, досліджує впливи та конфлікти всередині дисципліни тощо. Вагомий внесок у розвиток антропологічної думки зробили польські науковці («Теорія літератури в Польщі: Антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст.», 2008), хоча їх висловлювання часом полемічні та суперечливі.

Останнім часом з'явилося багато публікацій українських вчених на цю тематику: статті О. Поліщука («Літературна антропологія як актуальна наукова пропозиція»); Л. Тарнашинської («Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій»), в яких автори намагаються внести ясність в саме поняття літературної антропології, її походження, науковий інструментарій та методологічні засади дослідження текстів крізь призму цього формату. У працях присутній полемічний дискурс, зокрема з польськими вченими, про автономність літературної антропології чи її «літературознавчу мутацію», чи відгалуження філософії, антропології, соціології, культурології [1; 2]. Є збірник праць *Studia methodologica* «Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність» (укладач Папуша І.В., 2008), де вміщені праці й наукові розвідки дослідників літератури, які аналізують твори українських і зарубіжних митців різних жанрів в антропологічних вимірах, функціях, аспектах, як-то: «Антропологія літератури», «Антропологія фольклору», «Лінгвістична антропологія», «Тілесна антропологія». Обмежені параметри статті не дозволяють проаналізувати всіх напрацювань з даної теми, тож, не вдаючись у подробиці дискусійних і часом спірних практик щодо літературної антропології, услід за Б. Головком, цим поняттям означуємо комплекс «людинознавчих проблем» соціокультурної парадигми, які лежать у площині буття в координатах взаємодії людина / світ, людина / соціум, людина / культура, людина / людина, людина / власне «я» [3, с. 93].

Мета дослідження – проаналізувати модерністську новелу кінця XIX – початку XX ст. крізь призму літературної антропології з урахуванням сучасних досліджень цієї методології.

Саме антропологічна оптика є однією з найефективніших в аналізі модерністської новели кінця XIX – початку XX ст., яка виокремилася з малих жанрів оповідної структури і набула специфічних, навіть незвичних для белетристики художніх якостей. Це був період не тільки хронологічної зміни століть, а й нестабільний, кризовий час, коли руйнувався усталений образ світу

і людини, яка намагалася знайти і осмислити себе в новій ситуації неспокою, тривоги і часто безвиході, мимоволі задумуючись над питанням, ким вона є, куди і як їй рухатися далі. Тобто, зовсім по-новому постала проблема людини і її світу, провокуючи суттєві зрушення і метаморфози у царині індивідуальної свідомості й самоутвердження особистості.

Виклад основного матеріалу. Усі ці процеси вимагали мистецтва нової якості, пошуків нових форм художнього самовираження. Цілком закономірно, що предметом уваги й вивчення письменників став не стільки зовнішній світ, скільки «я» людини в її свідомому, несвідомому й підсвідомому виявах.

Відтак можна стверджувати, що література перехідної доби була, справді, антропоцентричною, позаяк у центрі художнього простору знаходилася надміру неспокійна, розгублено-стривожена, зі складною й суперечливою психікою та складною душевною організацією людина, яка по-різному переживала своє буття, і письменника цікавив внутрішній стан особистості, її відсвіт на оточення, зародження нових естетичних категорій у її свідомості.

Новела виявилася найбільш динамічною серед нових світоглядних і стильових пошуків у відповідний період. Її акцент був спрямований не на соціально визначену особу, а на її внутрішній світ, душу, яка часто відчувала стомлення за позамежним, за «душею Всесвіту», згідно із поглядами символістів. Автори новел розуміли необхідність осмислення змін у суспільстві та свідомості людини і намагалися створити відповідний жанр, акцентуючи увагу не на відображенні життя як такого, а на формах його відображення, позаяк саме «новела вловлює поваб моменту, яскравий спалах життя, сплеск хвилі» (І. Денисюк), показує «світ у краплі води» (І. Франко).

Новий підхід до внутрішнього життя героїв помітний у багатьох новелістичних творах українських письменників порубіжного періоду. Увагу митців привертає стихія як внутрішнього хаосу, тілесності, так і духовно-душевного. Такі підходи вимагали нової техніки письма. «Її витворюють такі художні прийоми й ресурси, як-от: авторське психологічне повісткування й аналіз; внутрішній монолог, «потік свідомості», прийом двійництва, дзеркала, сновидіння, галюцинація, психологічна деталь, екранізація емоційних переживань на образи природи, інтер'єру чи екстер'єру, просторово-часові експерименти, символізація, міфологізація тощо» [5, с. 296].

Антропологічний вимір прози кінця XIX – початку XX ст. розглянемо на матеріалі текстів модерністської новели. Яскравим прикладом є мала проза О. Авдіковича, Ольги Кобилянської, С. Коваліва, Н. Кобринської, М. Коцюбинського, О. Плюща, В. Стефаника, І. Франка, М. Яцківа та багатьох інших митців порубіжжя. У новелах митців постають найзагальніші проблеми людського життя у їх глибинному осмисленні, відтак головним персонажем завжди є людина в різних іпостасях і ситуаціях (звичайна, пересічна, талановита, геніальна, закохана, стривожена, розчарована, психічно неврівноважена, красива, потворна тощо).

В одних новелах – це персонажі, які борються із сірістю, буденністю животіння, реалізують себе не тільки мрією, а й дієвими вчинками, зусиллям волі, прагненням зробити сподіване, можливе дійсним, а значить – вивищуються над безликою масою, потверджуючи самоцінність особистості (І. Франко, новела «Сойчине крило»; О. Кобилянська, новели «Русалка», «Битва», «Природа»; «Valse melancholique»; О. Авдікович, «Така... дурна справа», «Ясьо», «По місту», «Іменини панни Зіновії», «Останні скарби», «Перший сніг» та ін., Г. Хоткевич «Романс», М. Яцків «Adagio consolante» та ін.).

У центрі зображення інших новел – внутрішній конфлікт, який досягає кульмінаційного розвитку, іноді трагічної розв'язки на підставі усвідомлення людиною, що життя марне, плінне і тлінне, недосконале у порівнянні з тим світом, якого прагне душа (прикладом є новели М. Яцкова, О. Плюща, І. Липи). Так, М. Яцків порушує проблему обраності митця, яка є наскрізною в багатьох новелах («Портрет», «Архітвір», «Новітня основа», «Щире слово», «Доля молоденької музи» тощо), талановиті герої яких, відкидаючи реальний світ, відмежовуються від нього, але повністю звільнитися від нього не можуть, опиняючись в стані душевної самотності, намагаються знайти порятунк у мистецтві та світі краси. Так, у новелі-мініатюрі «Доля молоденької музи» автор моделює символістську ситуацію нерозв'язності конфлікту між «цим» і «тим» світом, віддаючи перевагу митцю-теургу. Прототипом цього мистецького образу є незвичайна дівчина, яка символізує музу, їй доступні «знаки» світової гармонії, вона душею відчуває існування і цінність іншого, вищого світу. Такий вибір хоч і вивищує її над людьми і собою, але водночас робить самотньою: «Сиділа на скелі, самота і ніч обгортали її поволі» [11, с. 145]. Таким чином, у цій та інших новелах М. Яцкова симво-

лом обраності, теургічності стає утаємничений герой, який символізує вищі сфери. В контексті символізму вихід поза реальність можливий лише для того, хто обдарований особливим хистом, а творчість визначається голосом вищих сфер, часто втіленим у голосі Бога. Справжнім митцем стає лише той, хто здатен відокремитися від світу і уникнути впливу зовнішніх обов'язкових норм.

М. Яцків відзначає зв'язок мистецтва з «найглибшою душею», пов'язаною з позасвідомою сферою, як це виражено у творах «Горлиця» та «Гомін будучини». Надприродні здібності душі, такі як чуття, бачення недоступного для пересічних людських відчуттів та прогностичні можливості, визначають її як посередника у спілкуванні з Трансцендентом та сакральним сегментом буття, як у новелі «Архітвір». Душа, незважаючи на свою опозиційність до тіла, іноді пов'язана з фізичними відчуттями, зокрема больовими, як у «Анатема», «Огні горять», «Білі вівці». У цьому контексті термін «серце» є синонімом для лексеми «душа». Поняття душі-органу веде до створення образу зболеної душі, як у «Анестезії і прочуття» та «Самотного огню».

Концепт долі-фатуму грає визначальну роль в інших новелах М. Яцкова, де звучання музики, переважно скрипки, стає символом психічного стану людини, як в новелі «Діточа грудь у скрипці». Цей мотив також присутній в оповіданні «Вечерниці Романа Ничаєнка», повісті «Блискавиці» та збереженому уривку «Зачався чардаш...», де скрипка втілює музику у розумінні Шопенгауера – як втілену волю. Цей мотив схожий на образ «дитячого плачу в скрипці» (новела «Лист») у В. Стефаника, але у Яцкова він має більшу екзистенційну напругу.

У новелі «Дівчина на чорному коні» протагоніст-митець видобуває красу не з матеріального, а з потойбічного світу. Така втаємниченість розуміння краси робить його самотнім і дивним. «Провідною музою» для митця стає не жива жінка, а колишня, отримавши в обмін на серце «чари творчості». Митець прагне до «невиданого світу», до своєї Музи, відчуваючи, що «земне життя – гей, гей, яке воно бідне». Таємне диво відображається у дівчині, яка неочікувано з'явилася і «забала всією силою ввійти ще раз в його душу» [11, с. 209].

О. Плющ також розглядав роль митця і антиномії двосвіту. Його митець, схожий на персонажів М. Яцкова, але вирізняється неординарністю та самотністю. У творах Плюща мотив самоти іноді перетворювався на містичний фатум і настрої

смерті, пов'язаний з культом краси та почуттям ніщезанської самотності. У новелі «Плач шаленого» молодий музикант Петро Хмурченко «підсвідомо сприяє відокремленню своєї особистості від «звичайності» зовнішнього світу» [7, с. 105]. Автор майстерно показує, як інтровертивні рефлексії Петра приводять до драматичного протистояння між романтизованим індивідом та інертною юрбою. Відчуваючи, що всі проти нього, Петро позиціонує себе як талановитого митця, ім'я якого «прониже віка, як імена Бетховена, Рубінштейна, Верді, Шопена та й багато інших, може, ще вище їх сягне» [7, с. 77]. Визнаючи Бога, герой прагнув зайняти його місце, виражаючи свій «сатанізм». Проте, новоз'явлений «антихрист» гине, «знесилений боротьбою». Тематика, пов'язана з лінією митця-теурга, також розглядалася в інших новелах О. Плюща, таких як «Сповідь», «Огляд торби», «В пивниці», «Записки недужої людини», «Страшна помилка» та інші. Його митець завжди в пошуках ідеалу, що веде до розриву між реальністю та мрією. Контраст і символіка – домінантні художні засоби у його новелах при зображенні персонажів-митців, які підпорядковані образно-символічному втіленню авторської ідеї.

Стильова основа імпресіонізму з його потоком світосприйняття і використанням підтексту в поезії дозволяла письменникам демонструвати пошук нового гуманізму та гармонії життя. Цей лейтмотив виявився домінуючим в модерністській новелі М. Коцюбинського, Ольги Кобилянської та інших митців порубіжжя.

Варто зауважити, що М. Коцюбинський продовжує вражати сучасного читача «вишуканими описами та ліричними одкровеннями, конденсуючи їх у короткій та пружній формі» [325, 131]. Психічний процес особистості в його творах представлений у взаємодії свідомості, самосвідомості й підсвідомості. У цьому є секрет настроєвості й глибинного підтексту, які характерні для імпресіоністичного письма М. Коцюбинського. На цьому акцентував С. Єфремов: «Коцюбинський <...> увійшов «углиб психіки та настроїв людських», «стара одежина сама собою спала з його плеч», «тепер це імпресіоніст, що цікавиться найдужче тими враженнями, які справляють на вразливу душу художника як події внутрішніх переживань, так і контури, краси і мелодії околиць світу» [4, с. 238–239].

В імпресіоністичному творі центральною структуротворчою категорією є переживання, виражені через відтворення простору, де найчастіше використовується пейзажна рефлексія, ліри-

зуючи й інтимізуючи оповідь. Природа в новелах М. Коцюбинського виступає символічною та поліфункціональною, представляючи естетику, гедонізм та таємницю буття. Привабливість пейзажного мистецтва реалізується кольоровою розмаїтістю, пластичністю та «психологізацією» деталей пейзажу, особливою манерою оживлювати зміст відповідно до емоцій персонажів («Intermezzo», «Сон», «В дорозі», «На камені», «У грішний світ»).

Наприклад, у новелі «Сон» М. Коцюбинський виводить героя, Антона, який рефлектує про своє життя, втомлене рутинністю і роздвоєне в суперечності із зовнішнім світом. Пейзаж стає тлом, яке відтіняє панівний настрій героя, його самотність і внутрішню спустошеність: «щодня було те саме», «очі байдужне приймали все до нудоти знайоме». Герой прагне краси, яка не може матеріалізуватися в реальному світі, і його прагнення знаходить відображення в мареннях і сновидіннях. Сновидіння Антона є психічним подразником, що задовольняє його невдоволені бажання. Герой уві сні проживає інше життя, задовольняючи свої бажання. Серед моря краси, яке бачив Антон уві сні, увиразнювався образ жінки-мавки: «І понесла до мене вінок золотого волосся, важке срібло полинів на одязі, маки і ще щось: очі – два озерця морської води» [6, с. 256].

Ілюзорна жінка з сну в новелі «Сон» є виявом *alterego* оповідача, що вказує на дзеркальність цього персонажу. Її характеристика така, як «ціле небо в морі та ціле море в небі», підкреслює внутрішню гармонію та єдність з природою. Зустрічі з цією жінкою, незалежно від того, чи це справжнє життя чи сон, стають для героя єдиним місцем, де він може сховатися від рутини та відчути миттєве щастя й красу: «Я весь був як пісня, як акорд суму, що злився з піснею моря, сонця і скель» [6, с. 256]. У сновидіннях героя автор виявляє «глибинні символи з множинністю відтінків», що вказує на те, що сновидіння відображають його психічний стан та бажання краси й щастя в реальному житті. Зафіксована кольористична деталь червоних троянд підкреслює перехід від сновидіння до реального життя.

Таким чином, імпресіоністичний підхід М. Коцюбинського в новелі «Сон» при зображенні внутрішнього стану героя виражається у використанні пейзажної рефлексії, яка ліризує оповідь, та втіленні символічних образів і таємничості в його сновидіннях.

Для характеристики персонажів в модерністській новелі митці нерідко використовують

«портрет пейзажу» – тобто портрет героя, представлений на фоні включених у нього елементів пейзажу». М. Коцюбинський теж послуговується цією технікою, описуючи зовнішність персонажів на фоні природи, яка промовисто суголосить з їхнім внутрішнім станом, їхніми переживаннями, враженнями, емоціями. Наприклад, такий пейзажний портрет *Усті* (новела «В дорозі») через сприйняття закоханого в неї Кирила: «Вона йшла перед нього свіжа і чиста, з блискавичною лінією тіла й сміялась весело й тепло, як сонце. <...> Він держав руки, а вона жмурила очі, ховала лице, і сміх сипавсь їй із горла, як лісові горіхи у кришталеву вазу. <...> І він не міг одрізнити її од шелесту лісу, од льоту хмар, запаху зілля...» [6, с. 188–189]; або *жінки-коханки* зі снів Антона («Сон»): «Я не дивився на неї, а бачив, як в легкім диханні повітря тремтіли над чолом тонкі волосинки у неї, немов язички вогняні, а в озері ока переливалась тепла блакить» [6, с. 256]; чи *старенької матері*, яку син побачив після довгих років розлуки («Лист»): «Молоде сонце било у всі чотири вікна, і лице мами, як сухий гриб, виразно чорніло в його проміннях. Але се був лиш мент. Друге сонце раптом зайнялось, розтягло зморшки, засвітилось в очах – і я вже нічого не бачив. Чув тільки, як десь коло мого чола калатало мамине серце, як сухе тіло гріло мене теплом, таким знайомим і ні на що не подібним, а руки душили за шию» [6, 318–319].

Такі описи стають не лише зовнішніми портретами, але й способами висловлення глибоких емоцій та стану душі персонажів. Перераховані художні засоби сприяють створенню комплексних, багатогранних образів, які віддзеркалюють внутрішній світ та емоційний стан героїв в малій прозі М. Коцюбинського.

У модерністській новелі спостережена наявність емоційно й чуттєво насичених образів нервово-психічного надриву, зацікавленість містичними переживаннями, внутрішнім світом людини та хворобливими виявами її психіки; пильна увага до самовияву героїв, їх екзальтованого, іноді спустошеного світу, таємно-прихованих дій (новели В. Стефаніка «Марія», «Сини»; Ольги Кобилянської «Битва», І. Франка «На роботі», «Навернений грішник»; М. Яцкова «Поганство юрби» та ін.).

У новелах В. Стефаніка («Стратився», «У корчмі», «Сама-саміська», «Шкода», «Новина», «Бесараби», «Роса» та ін.) людина показана в її абсолютній залежності від конфліктів, які розгріються в навколишньому світі, – чужому, незрозумілому для неї, але відчутному, як ворожий; або

в залежності від власних неусвідомлюваних спонукань, які не мають нічого спільного із морально-етичними нормами і законами.

Марко Черемшина, фокусуючись на селі як центральній темі своєї творчості, прагнув художньо осмислити морально-духовну травмованість та душевну надірваність людей, зв'язаних із землею. У його творах, таких як «Зведениця», «Карби», «Чічка», «Святий Николай у гарті», відбивається біль і страждання селян, які відчують розрив між своїм традиційним способом життя і суворою реальністю. Це стає джерелом дисонансу та втрати людської сутності. Черемшина намагався «прокричати» свій біль і страждання, щоб їх почули у всьому світі, «виражаючи його словом, звуком, тоном, мімікою, жестами і т.п.» [9, с. 103].

Є цілий ряд модерністських новел, які характеризують інтерес до сфери підсвідомого і використання невротично збудженого мовлення – різновиду «психічного автоматизму». Ці твори виражають різноманітні психічні стани і розлади людини. Це новели І. Франка («Неначе сон», «Син Остапа», «Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «На роботі», «Вівчар» та ін.), М. Яцкова («Дівчина на чорнім коні», «Регіт трупа», «Діточа тайна», «Напасть», «Жаб'ячий похорон», «Мальований стрілець» тощо), які сповнені жахіттями й вражають ірреальністю буття.

В О. Авдиковича, наприклад (новели «До сонця», «Задушні дні», «На рибі», «Отсей шматок дороги»), Н. Кобринської («Судильниці», «Чудовище», «Душа», «Омен», «Св. Миколай», «Рожа» та ін.) на перший план виходять персонажі, внутрішній стан яких суголосний з «подихом трансцендентального в душі людини», і він провокує їх переступити межу трансцендентного світу.

Висновки. Отже, у модерністській новелі відчитується комплекс «людинознавчих проблем», антропологічні виміри персонажів мають широку амплітуду коливань, позаяк митці побачили людське «я» в різних проекціях, намагаючись відтворити цілісну картину буття людини в період помежів'я XIX–XX ст., запропонувавши різні варіанти можливих відповідей на одне з найважливіших антропологічних запитань: «Що є людина?». У цьому контексті актуальними і доцільними є роздуми Вольфганга Ізера: «Проектованість літератури людиною (автором) на «іншу» людину (читача) визначає її антропологічну суть, яка полягає в тому, щоб «передати безліч конвенцій більш-менш одночасно в тексті», «депрагматизувавши» їх і виставивши

для всезагального дослідження» [12]. Наведена цитата потверджує, що обрана антропологічна інтерпретація модерністської новели суттєво увірадно авторські ідеї і задуми, а сучасного читача, який живе, як і герої проаналізованих творів, в неспокійному і буремному переходо-

вому часі, примусить задуматися над багатьма проблемами свого життя і універсуму.

Прочитання художніх текстів крізь призму літературної антропології є науково обґрунтованим і перспективним та відкриває широкі можливості для дослідників і науковців.

Список літератури:

1. Бакула Б. Від упорядника. Теорія літератури в Польщі : антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 532 с.
2. Бужинська А. Культурологічний поворот теорії. Теорія літератури в Польщі: антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 532 с.
3. Головка Б. Філософська антропологія : навч. посібник. Київ : [б. в.], 1997. 239 с.
4. Єфремов С. О. Гармонійний талант. Літературно-критичні статті / упорядк., передм. і прим. Е. С. Соловей. Київ : Дніпро, 1993. 349 с.
5. Колінко О. «Цілий світ у краплі води...» : компаративний дискурс української і російської новели кінця ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Київ : Освіта України, 2013. 376 с.
6. Коцюбинський М. Вибрані твори : в 2 т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1950. Т. 2. 482 с.
7. Плющ Олексій. Сповідь: Новелістика. Повість. Драматична фантазія. Поезія. Листи / упоряд. та авт. приміт. О. М. Нахлік, авт. передм. Є. К. Нахлік. Київ : Дніпро, 1991. 366 с.
8. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : М. Коцюбинський : літературний портрет. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
9. Хороб С. На літературних теренах : Дослідження, статті, рецензії. Івано-Франківськ, 2006. 410 с.
10. Цит. за І. Попова. Перевірка на людяність, або антропологічні координати творчості Валер'яна Підмогильного та його покоління. «Повість про людей»: антропологічний вимір прози Валер'яна Підмогильного в контексті літератури Розстріляного відродження: матеріали ІV Всеукр. наук. конф., м. Дніпро, 26 бер. 2021 р. Дніпро: Нова ідеологія, 2021. Вип. 1. С. 8–11.
11. Яцків М. Муза на Чорному коні : Оповідання і новели. Повісті. Спогади і статті / упоряд., автор передм. та приміт. М. Ільницький. Київ : Дніпро, 1989. 846 с.
12. The Use of Fiction in Literary and Generative Anthropology: An Interview with Wolfgang Iser. URI: http://anthropoetics.ucla.edu/ap0302/iser_int/ (дата звернення: 14. 09. 2018).

Kolinko O. P. MODERNIST SHORT STORY THROUGH THE PRISM OF LITERARY ANTHROPOLOGISM

In contemporary literary studies, various methods of interpreting literary texts exist, among which the anthropological approach has recently gained prominence, opening up new facets for exploration. This article analyzes the modernist short story through the prism of anthropological optics, which proves to be one of the most effective approaches when investigating the short prose of the late 19th to early 20th centuries. This period was characterized by instability and crisis, as the established worldview and the human image crumbled. Writers shifted their focus not so much on the external world but on the individual in its conscious, unconscious, and subconscious manifestations.

It was an unstable, crisis-ridden time when the established perception of the world and of humanity was breaking down. People sought to find and make sense of themselves in a new situation of unrest and often hopelessness, involuntarily pondering the question of who they were, where to go, and how to proceed. In essence, the problem of the individuals and their world took on an entirely new dimension, provoking significant shifts and metamorphoses in the realm of individual consciousness and self-assertion.

Authors sought to find appropriate content and formal means for the adequate representation of complex phenomena and processes. Among the new ideological and stylistic quests during the corresponding period, the short story emerged as the most dynamic. Its focus was not on socially defined individuals but on their inner world, their soul, weary, troubled, frightened by tumultuous events, on individuals who often found themselves in a state of existential despair. Vivid examples of such works include the short stories of O. Avdykovych, Olga Kobylanska, S. Kovaliv, N. Kobrynska, M. Kotsiubynsky, O. Pliushch, V. Stefanyk, I. Franko, M. Yatskiv, and many other writers of the borderland. In their works, the most universal problems of human life were explored in depth, with the main character being a person in various roles and situations. Therefore, the anthropological interpretation of the short story at the turn of the 19th and 20th centuries is both interesting and relevant.

Key words: modernist short story, literary anthropology, anthropological issues.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2.09Осьмачка

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/25>**Бойко В. В.**

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ПСИХОАВТОБІОГРАФІЧНА ПОВІСТЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ «РОТОНДА ДУШОГУБЦІВ»: АРТЕФАКТИ ПСИХОСВІТУ АВТОРА

У статті на матеріалі психоавтобіографічної повісті «Ротонда душогубців» осмислено художню трансформацію одного з артефактів психосвіту Тодося Осьмачки, а саме: комплекс переваги. Науковим підґрунтям дослідження є психопоетика, завдання якої – осягнення унікальної особистості, її психічних інтенцій, які реалізуються художньо. Тодось Осьмачка – неординарна постать в історії української літератури ХХ століття, чиє життя та творчість потребують ґрунтовного та всебічного вивчення.

Згідно з концепцією засновника індивідуальної психології А. Адлера, у психоструктурі особистості комплекс неповноцінності може трансформуватися в комплекс переваги. Досліджено, що аналізований комплекс найяскравіше проявився в стосунках митця з батьком. Аналіз мегатексту уможливив виявлення особливих рис характеру митця – глибоку пошану до батька та гордість через його статус у суспільстві. Розглянуто інтенції головного героя «Ротонди душогубців» Івана Бруса, який є психічною проєкцією психосвіту самого Тодося Осьмачки. Аналіз найстрашнішого спогаду Івана з дитинства, описаного в повісті, виявив, що кара батька після того, як син розкрояв сестрі чоло, стала основою формування амбівалентних психічних утворень у психоструктурі митця.

Підтверджено, що у психосвіті письменника одночасно співіснували обидва комплекси. На відміну від комплексу неповноцінності, який був несвідомим, комплекс переваги мав свідомий вияв, і реалізувався в стосунках з оточенням. З'ясовано, що в образі Івана Бруса Тодось Осьмачка зреалізував особливу художню варіацію комплексу переваги, що впливає на осягнення поетики його творчості.

Ключові слова: особистість письменника, психопоетика, комплекс переваги, психоавтобіографічна повість.

Постановка проблеми. Особистість є ключовою категорією психопоетики – літературознавчої науки про осягнення психічних інтенцій митця: його свідомих, підсвідомих і несвідомих особливостей, закодованих у текстах. Аналіз науково-психологічних джерел дає підстави твердити, що саме категорія «особистість» єдина охоплює психосвіт митця сповна, «а відповідно засвідчує його унікальність, неповторність, що при дослідженні поетики того чи іншого письменника, чи окремого його твору є визначальним» [8, с. 287]. Основним джерелом ґрунтового аналізу психосвіту митця за психопоетичною методологією є мегатекст, що охоплює власне художні твори та мемуари в якнайширшому розумінні, дозволяючи «наблизитися до об'єктивної оцінки співмірності природи психіки творця і результатів його

творчої діяльності завдяки своїй сконцентрованості навколо особистості окремого письменника й автентичності інформації від першої особи: спогадів, листів, автобіографій, щоденників, сповідей тощо, художніх творів, де прямо чи опосередковано залишені «сліди» його особистості» [9, с. 21].

Актуальність нашої розвідки полягає в спробі осягнути особистість Тодося Осьмачки крізь призму психопоетики. Візьмемо до уваги слушне міркування засновника індивідуальної психології А. Адлера про те, що «слова, фрази і навіть знання усталених психічних механізмів не можуть сприяти розумінню кожного індивідуального випадку. Однак, коли використати припущення, то вони можуть освітити певне поле зору, у якому ми сподіваємось знайти унікальність особистості» [18, с. 123]. Про необхідність продовжу-

вати осягати індивідуальність на неповторність Тодося Осьмачки пише мемуаристка О. Черненко, підкреслюючи, що «тільки майбутні покоління належно оцінять роль його неповторної особистості в житті українського народу...» [16, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття в українському літературознавстві стали часом осмислення особистості Тодося Осьмачки. Особливості життя та творчості митця були предметом ґрунтовного аналізу в низці наукових розвідок, серед яких Барчан В. В. «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», Біляїв В. І. «Спогади про Т. Осьмачку», Зборовська Н. В. «Танцююча зірка Тодося Осьмачки», Коваленко В. М. «Русалко з Куцівських ярів», Колошук Н. Г. «Поезія Тодося Осьмачки: символізм чи експресіонізм», Лавріненко Ю. А. «Неподоланий поет», Маринкевич С. М. «Стильові доміанти поезії Тодося Осьмачки», Піскун О. Ю. «Письменник і тоталітаризм. Психоаналітична інтерпретація прози Тодося Осьмачки», Скорський М. А. «Тодось Осьмачка. Життя і творчість», Слабошпицький М. Ф. «Поет із пекла», Чернюк С. Л. «Образна символіка у творах Т. Осьмачки» та ін.

Мета статті полягає в осягненні одного з артефактів психосвіту Тодося Осьмачки, а саме: комплексу переваги. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) на основі мегатексту експлікувати комплекс переваги через аналіз стосунків Тодося Осьмачки з батьком; 2) дослідити особливості вияву комплексу переваги у творчості митця.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження особливостей психосвіту Тодося Осьмачки ми з'ясували, що почуття провини митця за глухоту матері після його народження, яке пізніше було посилене провиною за смерть брата, стало причиною формування комплексу неповноцінності (the inferiority complex), який, за Адлером, трансформується в комплекс переваги (the superiority complex) [3].

Припускаємо, що комплекс переваги в психоструктурі Тодося Осьмачки найяскравіше проявився в стосунках з батьком. На жаль, в «Автобіографії» не натрапляємо на розлогі спогади митця про нього. Автор обмежується фактами про те, що батько «був селянин із села Ташлика Черкаського повіту. За молодих літ служив у Миколинській ікономії робітником у поміщика Терещенка» [12, с. 19]. Звернемо особливу увагу на те, що митець тільки окремо виділяє знахарські здібності батька, згадуючи, що той «весь час був

біля скоту, то се дало змогу йому спостерігати хвороби скотини і вивчитися ставити правильний діагноз і лікувати твар» [12, с. 19]. Цю ж інформацію письменник дублює під час допиту 1933 року [14, с. 142].

Саме тому джерельною базою дослідження слугує мегатекст: спогади про Тодося Осьмачку та психоавтобіографічна повість «Ротонда душогубців», у якій «психосвіт головного героя Івана Бруса є психічною проєкцією психосвіту самого митця» [3, с. 7].

У спогадах мемуаристка Л. Коваленко пише: «Перше, що мене вразило в Осьмачці, так це його якась особлива, невластива його характеру глибока любов і пошана до батька» [7, с. 24]. Припускаємо, що така пошана розвинулась ще з дитинства. Тодось був довгоочікуваною дитиною в сім'ї, адже після смерті двох дітей «народження хлопчика-первістка, продовжувача роду, очевидно, було *своєрідним Божим благословенням*, вистражданим і вимоленим молодими батьками» [6, с. 79] (курсив наш – В. Бойко). Підтвердженням цього припущення слугує теза Ф. Салловея, одного з дослідників впливу порядку народження на особистість, за якою першонароджені діти, як правило, ототожнюють себе з батьками і легше сприймають їхній авторитет [19].

З часом пошана посилилась через усвідомлення авторитету особистості батька в суспільстві. Епізод із життя Осьмачок, який став основою такого ставлення сина до батька знаходимо в спогадах Л. Коваленко про «затягану історію», коли «великий поміщик, що жив поблизу їх села, не міг нічого зробити з хворобою худоби, як навіть ветеринари відмовились, а тоді поміщик почув про славу Осьмаччиного батька – покликав його і – звичайно! тойвилікував йому худобу. Оця *гордість* і була, мабуть, тим, що найбільш ріднило сина з батьком» [7, с. 26] (курсив наш – В. Бойко). Другою рисою, що їх зближувала, вважає Л. Коваленко, була «певність сина, що батько його не видасть чекістам, віра в його моральну чистоту і *незрівняну вищість над іншими*» [7, с. 26] (курсив наш – В. Бойко).

Вважаємо, що вартій уваги також і той факт, що Степан Осьмачка «походив із вільних козаків-характерників, що прийшли з Січі...» [10, с. 48]. Припускаємо, що сам Тодось Степанович знав історію свого роду, саме тому вкладає цю важливу інформацію в уста червоного ката Єжова, який про сільського ветеринара Овсія Юхимовича Бруса каже Сталіну: «Я гадаю, що козацький нащадок» [13, с. 169]. Дослідниця родоводу

Осьмачок В. Коваленко також пише про батькові «вищість» та «інакшість», які вплинули на формування особистості сина, підкреслюючи, що «саме батькова слава як куцівського знахаря, його незрівнянна моральна вищість над іншими, його «потрібність» іншим (безкорисливо творити добро), а, отже, і його «інакшість» сформували в майбутньому поетові бажання бути на видноті, не загубитися серед сірого запрацьованого селянського люду. Зрештою – бути потрібним, як і його батько, людям і Україні» [6, с. 53].

Разом з тим Л. Коваленко зауважує, що «з тих дуже скупих згадок Осьмачки про дитинство, які самі собою не закріпились уже в пам'яті, лишилось враження, що батько був дуже суворої вдачі, і що дитинство самого Тодося Степановича не було ні надто легким, ні надто радісним» [7, с. 24].

Вважаємо, що аналіз розлогої картини суворої вдачі батька, зображеної в психоавтобіографічній повісті «Ротонда душоубців» у розділі «На станцію», сприятиме глибшому осягненню психосвіту митця. Головний герой Іван Брус згадує ситуацію із сестрою, коли розсік їй лоба, за те, що заважала читати, і називає цей випадок *найстрашнішим* із дитинства» [13, с. 58] (курсив наш – В. Бойко). Вважаємо, що така характеристика цієї ситуації пов'язана із подальшим покаранням батька. Слушно зауважує В. Коваленко: «та конфліктна історія із сестрою і *нелюдська батькова кара* справді викликає шквал емоцій та є цінним психоаналітичним матеріалом для пояснення поведінки й окремих рис характеру уже дорослого чоловіка» [6, с. 58] (курсив наш – В. Бойко).

На нашу думку, автор описує справедливість покарання, адже спочатку батько спитав сина, чи це саме Іван розкрив чоло сестрі. На що син відповів ствердно. Звернемо увагу на характеристику самої відповіді, яка «хоч була тиха і перелякана, *але правдива*» [13, с. 61] (курсив наш – В. Бойко). Далі герой рефлексує, що батько «завжди такий жорстокий і невмолимий, коли, на його погляд, була порушена людська правда...» [13, с. 62], «він ніколи дурно не присікається» [13, с. 62], «він завжди за правдою стоїть» [13, с. 61]. Іван також згадує, що «для батька довго було приємним міркуванням, що син може і перед шибеницею не побоятися правди» [13, с. 63]. Така фанатична любов до правди передалась Тодосеві і стала найяскравішим виявом характеру письменника [1, с. 28].

Саме побиття автор деталізує: «батько з *несамовитою непристомністю* почав бити долі упалого. І бив, як скажену тварюку... Як щось таке, що не

підлягає ніякому людському розумінню ні в своїй злобі, ні в учинках люті супроти людей. І захеканий був батько, неначе молотник коло ціпа, але був мовчазний» [13, с. 61] (курсив наш – В. Бойко). Прикметно, що цей випадок «Овсій Юхимович не раз любив розповідати і гостям у себе в хаті на святкових бесідах» [13, с. 63]. Синова рефлексія цього факту уможлиблює занурення в амбівалентність його Психеї: «Всі ці батькові якості якраз і не могли зараз наказати Іванові бути *одноцільним у настрої* до його. Бо жорстокість справедливої людини може мати добрий вплив тільки на людей тих, що живуть переважно емоціями. А на людину з розбурханою думкою жорстокість справедливої людини завжди вносить елемент нецирості і надужиття. І через те не міг бути Іван Овсійович до батька *одноцільним* і по-рідному близьким» [13, с. 63] (курсив наш – В. Бойко).

Досліджуючи комплекс переваги, А. Адлер виокремлює три типи індивідів, «негармонійний спосіб життя яких особливо чітко розвинув специфічну сторону їхнього психічного життя. До першого типу належать особи, у яких інтелектуальна сфера домінує над експресивними формами. Другий тип відзначається бурхливим зростанням емоційного та інстинктивного життя. Третій тип розвивається скоріше за напрямком діяльності» [18, с. 118]. Тип, притаманний кожному індивіду, на думку А. Адлера, найбільше проявляється в ситуації поразок або невдач. Слова головного героя про «розбурхану думку» є підтвердженням до міркування про те, що його можна віднести до першого типу класифікації.

Припускаємо, що в психоструктурі Тодося Осьмачки одночасно співіснували обидва комплекси. Та, на відміну від комплексу неповноцінності, який був несвідомим, комплекс переваги з часом став свідомим та набув вияву в стосунках з іншими людьми. Підтвердженням цієї думки слугує спогад Юрія Стефаніка про те, що митець «бувши в кожному відношенні надзвичайно скромною людиною, все-таки був повністю *свідомий своєї великості*» [15, с. 109] (курсив наш – В. Бойко). Лікарка Т. Осьмачки М. Кейван пише: «Коли я вважаю Осьмачку *великою індивідуальністю*, то маю на думці не тільки його *величину в літературі*. Не менш *великим* він був і характером, патріотизмом, світосприйняттям, а понад усе своєю фанатичною любов'ю до правди. Його психічна хвороба ніяк не зменшує, навпаки, на мою думку, тільки додає до його величини» [5, с. 35] (курсив наш – В. Бойко). Схожу думку висловлює й О. Черненко: «Індивідуальність Тодося

Осьмачки *завелика*, щоб ми випоминали йому всі його слабості, навіть людські помилки щоденного життя, і щоб ми розписувалися кожний на свій спосіб, під кутом свого бачення про них. Ця *постать завелика*, щоб ми не могли вибачити йому не одну прикрість, яку він робив несвідомо під впливом своєї недуги. Ця постать затрагічна, щоб ми не спромоглися забути дрібниці в ім'я великого й геройського, чим переповнене було життя *великого поета*» [16, с. 13].

Зауважимо, що дослідження особистості Тодося Осьмачки крізь призму психосоціальної структури української нації виявило, що митець належить до нордійського типу, що є типом державного мужа, аристократа, полководця, який у всьому вивищується над натовпом [2].

Художній вияв свідомого комплексу переваги спостерігаємо й в рефлексіях Івана Бруса: «Так само і син після останніх батькових слів *збагнув усім своїм єством*, що він уже не може нічого сказати у відповідь, бо він з батьком був і в батьковій хаті, і під оцим тихим ласкавим сонцем не таким, як треба було б. Він увесь час *почував у собі настрій зверхності над батьком* і через те, що тепер батько був безпорадний, і через те, що він колись був потужний. І *він розумів*, що всього настрою збутися не можна без глибокої любові до батька, бо *найвсеосяжніша пошана не може бути одновартою навіть з найтихішим зітханням співчуття, яким коротенько часом дихне любов*» [13, с. 68] (курсив наш – В. Бойко).

На нашу думку, свідоме прагнення переваги, в основі якого було наслідування величчя батька, яскраво проявлено в спрямованості митця. Батько Тодося Осьмачки «*все життя* своє з найсвідомішою своєю часткою віддав *своїм людям...*» [13, с. 116] (курсив наш – В. Бойко). У той час син, перевершуючи досягнення батька, віддав життя всьому українському народу. Про це пише односельчанка О. Шалапа: «Тодось *за весь український народ*, як мученик, несе наругу і приниження, як отой Ісус Христос на хресті» [10, с. 19] (курсив наш – В. Бойко). Так само вважає О. Черненко, підкреслюючи, що «Тодось Осьмачка був живим образом супротиву знищеного українського відродження. Крізь усю його творчість яскравою стрічкою в'ється непримиренна боротьба з найбільшим ворогом України. І нічого його не зломило, нічого не змінило його настанови» [16, с. 12].

Вважаємо, що цей факт став основною причиною того, що у творчості Тодося Осьмачки «постать батька домінує над усім – і все заступає собою так, що всі інші стоять у тіні» [7, с. 24]. Н. Зборовська також вважає, що «батько Тодося Осьмачки – куцівський знахар – залишиться у пам'яті сина найдорожчою і найріднішою людиною. Про велику вагу батьківського образу свідчить вся творчість поета і прозаїка» [4, с. 4]. Аналізуючи поему «Поет», яка за Юрієм Шерехом, є «кі автобіографічна, і політична, і історична» [17], дослідники звертають увагу на присвяту: «Присвячую пам'яті єдиного мого друга і найблагороднішої людини між людьми, мені знаними, – мого батька Степана Осьмачки» [11].

За концепцією А. Адлера, комплекс переваги в психоструктурі особистості є проявом нерозвинутого соціального почуття, саме тому втеча від поразки в суспільстві пов'язана для більшості таких людей з почуттям вищості. Вчений зауважує, що такі люди «сприймають і насолоджуються своєю відстороненістю від завдань життя як полегшенням і привілеєм, які дають їм перевагу над іншими людьми. Навіть коли вони страждають, як це трапляється, наприклад, при неврозах, вони надійно утримуються у своїй перевазі, тобто у своїх стражданнях, не знаючи, як шлях страждань приведе їх до свободи від завдань життя» [18, с. 120]. Вищезначене дає підстави говорити про формування Тодосем Осьмачкою особливої художньої версії комплексу переваги в образі Івана Бруса.

Висновки. Отже, у статті осмислено комплекс переваги як породження комплексу неповноцінності в психосвіті Тодося Осьмачки. Розглянуто художню трансформацію комплексу в образі головного героя психоавтобіографічної повісті «Ротонда душогубців» Івана Бруса. На основі мегатексту здійснено аналіз стосунків митця із батьком та їхню художню реалізацію у творі.

Виявлено, що батько мав найбільший вплив на письменника, саме його статус у суспільстві та поведінка були основою для формування характеру Тодося Осьмачки, а також розвитку комплексу переваги. На відміну від комплексу неповноцінності, який був несвідомим, комплекс переваги мав свідомий вияв, приклади якого знаходимо в ставленні митця до інших людей. Виявлено, що в образі Івана Бруса Тодось Осьмачка зреалізував особливу варіацію комплексу переваги.

Список літератури:

1. Бойко В. В. Фанатична любов до правди : штрихи до психопортрету Теодосія Осьмачки. International scientific conference «The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in

the European education system» : conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. С. 27–30.

2. Бойко В. В. Кореляція «зовнішність – характер»: нордійське в психопортреті Тодося Осьмачки. International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality» : conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 69–72.

3. Бойко В. В., Михида С. П. Комплекс меншовартості / переваги у психосвіті Тодося Осьмачки. *Нова філологія*. № 91, 2023. С. 5–11.

4. Зборовська Н. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.

5. Кейван М. У самотній мандрівці до вічності. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.

6. Коваленко В. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.

7. Коваленко Л. У пошуках «справжньої України». *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.

8. Михида С. Антропологічні аспекти психопоетики. Наукові записки. Випуск 79. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград. РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 282–289.

9. Михида С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.

10. Мошенський С. П. Куцівський бурлака. Черкаси : «ІнтролігаТОР», 2015. 112 с.

11. Осьмачка Т. Поет. Видавнича Спілка «Українське Слово». 154 с.

12. Осьмачка Т. Автобіографія. *Березіль*, 1995. №5–6. С. 19–20.

13. Осьмачка Т. Ротонда душолюбців : повість. Харків : Фоліо, 2023. 336 с.

14. Покальчук В. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.

15. Стефанік Ю. В. Свідомий своєї великості. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 109–117.

16. Черненко О. Тодось Осьмачка, спогади про нього і фонд для нього. *Нові дні*. 1965 (липень-серпень). С. 12–14.

17. Шерех Юрій Не для дітей: літературно-критичні статті та есеї Юрія Шевельова. Нью-Йорк: Пролог, 1964. 415 с.

18. Adler A. Social Interest : A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 1938. 313 с. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up> (дата звернення 08.12.2023).

19. Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives: Review of Frank J. Sulloway. New York: Pantheon, 1996. 672 p.

Boiko V. V. TODOS OSMACHKA'S PSYCHOAUTOBIOGRAPHICAL STORY "THE ROTUNDA OF THE MURDERERS": ARTIFACTS OF THE AUTHOR'S PSYCHOWORLD

The article, based on the material of the psychoautobiographical story «Rotunda of Murderers», elaborates the artistic transformation of one of the artifacts of the psychoworld of Todos Osmachka, namely: the superiority complex. The scientific basis of the research is psychopoetics, the task of which is to understand a unique personality, its mental intentions, which are realized artistically. Todos Osmachka is an extraordinary figure in the history of Ukrainian literature of the 20th century, whose life and work require thorough and comprehensive study.

According to the concept of the founder of individual psychology, A. Adler, in the psychostructure of an individual, an inferiority complex can be transformed into a superiority complex. It was investigated that the analyzed complex was most clearly manifested in the artist's relationship with his father. The analysis of the megatext made it possible to identify the special features of the artist's character - deep respect for his father and pride due to his status in society. The intentions of the main character of «Rotunda of Murderers» Ivan Brus, who is a mental projection of the psychoworld of Todos Osmachka himself, are considered. The analysis of Ivan's most terrible childhood memory, described in the story, revealed that the father's punishment after the son cut his sister's forehead became the basis for the formation of ambivalent mental formations in the artist's psychostructure.

It has been confirmed that both complexes simultaneously coexisted in the writer's psyche. Unlike the inferiority complex, which was unconscious, the superiority complex had a conscious manifestation and was realized in relationships with the environment. It was found that in the image of Ivan Brus, Todos Osmachka realized a special artistic variation of the superiority complex, which affects the understanding of the poetics of his work.

Key words: writer's personality, psychopoetics, superiority complex, psychoautobiographical story.

Погребенник В. Ф.

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ФІЛОСОФСЬКО-СИМВОЛІЧНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК І МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

У статті досліджено філософсько-символічну парадигму творчості сучасних прозаїків, лауреатів Шевченківської премії Галини Пагутяк і Мирослава Дочинця, з'ясовано особливості рецепції митцями філософських, міфологічних і етнокультурних концепцій, образів і символів. Доведено, що творчість досліджуваних персоналій характеризується значним впливом фольклору й етнокультурних традицій, водночас з'ясовано, що Галина Пагутяк передусім звертається до народних переказів та легенд містичного татунку (насамперед у творах «урізького циклу») – у її творах системно присутні образи з потойбічного світу, а сюжети творів Мирослава Дочинця ґрунтуються переважно на життєвій основі, а фольклорні матеріали він уводить до текстів своїх романів для моделювання образів персонажів і репрезентації власної світоглядної концепції.

Обґрунтовано, що спільною ознакою творчості обох митців є звернення до біблійних текстів (цитування їх у тексті твору, введення до романів образів і сюжетів алюзійного характеру, творення героїв, що живуть праведним життям із дотриманням біблійних заповідей) і філософських ідей Григорія Сковороди, як-от ідеї самопізнання, «сродної праці», «нерівної рівності». Констатовано, що це зумовлює функціонування екзистенціальних категорій у романах Галини Пагутяк і Мирослава Дочинця, зокрема життя і смерті, вічності й миті, сенсу життя, відчаю й безнадії, самотності й відчуженості від суспільства, екзистенційного вибору, стоїцизму. Констатовано, що зосередження на внутрішньому світі героя, його почуттях і емоціях, а також нарація від першої особи сприяють психологізації оповіді, що сприяє виникненню довіри в читача до героя й описаних подій. Доведено, що для художнього світу цих письменників характерна герметичність і символізація, що передусім репрезентовано через семантику імен головних героїв, їхній взаємозв'язок із заголовком і художньо-ідейним змістом художнього твору.

Ключові слова: проза, характеротворення, філософічність, фольклор, образотворення, символізм.

Постановка проблеми. Сучасна українська література вирізняється стильовим, жанровим і проблемно-тематичним поліфонізмом, письменники вдаються до експериментів із різними складниками змісту й форми, почасти звертаючись до філософських і мистецьких здобутків попередніх епох, а також до актуалізації етнокультурних і міфологічних кодів, що набувають нових сенсів у сучасних умовах, забезпечуючи своєрідний симбіоз традицій і новаторства.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують автори-сучасники, які здобули визнання серед читацького загалу й мистецької спільноти, що засвідчило присудження їм Національної премії України імені Тараса Шевченка. Зокрема у 2010 році Шевченківську премію здобула Галина Пагутяк за роман «Слуга з Добромиля», а в 2014 році Мирослав Дочинець за твори «Криничар» і «Горянин. Води Господніх русел». Вважаємо, що творчість цих митців має чимало спільних

ознак, як-от зв'язок із національною міфологією й фольклором, філософічність і психологізм, а також глибокий символізм, що дає змогу авторам по-новому підійти до осмислення загальнолюдських і національних явищ і проблем.

Аналіз останніх публікацій. Дослідники художньої доробку Галини Пагутяк (В. Агеєва, І. Біла, В. Габор, М. Жулинський, Р. Мовчан, Є. Нахлік, В. Панченко) відзначали нестандартність світогляду письменниці, своєрідне поєднання реалістичних і фантастичних елементів у її прозі, глибокий психологізм та інтелектуалізм, національну автентичність. Окремі аспекти змісту й форми її романів висвітлені також у публікаціях Т. Тебешевської-Качак, О. Корабльової, Ю. Данькевич, Л. Курило, Н. Ткачик.

У процесі аналізу творчої самобутності творів Мирослава Дочинця науковці (М. Васюк, А. Вегеш, С. Жила, О. Іщенко, М. Слабошпицький, П. Сорока) зверталися передусім до

інтертекстуальних зв'язків його романів із сюжетами, образами й мотивами фольклорно-міфологічного й літературного походження, а також до представленого в його романах образу всебічно розвинутого мудреця-аскета, здатного виживати в екстремальних умовах. Вважаємо, що зазначені наукові дослідження формують підґрунтя для порівняльно-зіставних студій, що дадуть змогу з'ясувати особливості моделювання письменниками художніх світів їхніх творів, а водночас визначити спільні філософські засади й світоглядні детермінанти творчості зазначених прозаїків для формування цілісного й системного уявлення про розвиток сучасного літературного процесу.

Мета статті – дослідити філософсько-символічну парадигму творчості Галини Пагутяк і Мирослава Дочинця, з'ясувати особливості рецепції митцями філософських, міфологічних і етнокультурних концепцій, образів і символів.

Виклад основного матеріалу. Основною спільною ознакою романістики Галини Пагутяк і Мирослава Дочинця вважаємо фольклорно-міфологічне підґрунтя їхніх творів, художній світ яких моделюється авторами на основі легенд, переказів, вірувань, фольклорних текстів, які подекуди вдало автори поєднують із життєвим чи історичним матеріалом.

Наприклад, у основі роману Мирослава Дочинця «Горянин: Води Господніх русел», як стверджував сам автор у передмові, лежить історія про реальну людину, чоловіка, загубленого від світу й людей, що втратив усе в один день – і родину, і цінності, і роботу, супроти нього постає навіть природа, проте він не здається і починає зятю боротьбу. Це стало основою для сюжету роману: головний герой – старий верховинець – за одну ніч втратив дружину, дах над головою, шмат родової землі, буря понівечила самого чоловіка й хрести на могилах родичів. Повернувшись із лікарні, він розпочинає важку, копітку роботу з відвойовування у Грізної Ріки кожної п'яді родової землі. Змагання з великою водою триває довго – цілий рік, він неодноразово зазнає поразки, адже ріка нищить усі конструкції, які він будував, щоб направити її течію в старе русло. Урешті герою вдається здійснити задумане. Відповідно, центральним образом роману є Ріка, письменник її персоніфікує, наділяє властивостями й ознаками живої істоти. У сюжетній лінії взаємин героя і Ріки можемо зафіксувати ознаки язичницького світогляду: герой ставиться до неї з повагою, чітко відчуває її настрій, просить вибачення, дорікає за норавливий характер. Водночас

головний персонаж роману сакралізує і міфологізує власний рід, показуючи його існування як гармонійне буття з природою і Богом, він наголошує, що кожен із представників його роду мав власну місію в цьому світі, а своєю життєвою позицією і поведінкою показав йому, як треба гідно відбутися своє земне життя, наприклад: Дідо Микула навчив розуміти ліс, вуйко Тимко – як збагнути світ, не втративши ясності розуму, стрий Магій – як приборкувати дерево, баба Ружіка прилучила до Бога, тітка Гафія – до праці, батько й мати подарували почуття родинної любові. Оцей зв'язок із пращурами є настільки міцним і нерозривним, що вони, як живі, приходять уві сні до Горянина й налаштовують його на приборкання Ріки. Для моделювання художнього світу твору й характеристики героїв Мирослав Дочинець активно використовує фольклорний матеріал, зокрема замовляння, що використовуються для захисту й лікування хвороб, подячних казань, повір'їв, забобон і прикмет тощо. Однією з ознак світоглядної концепції митця в романі є пантеїзм, тобто віра в те, що Бог присутній у всьому навколишньому світі, зокрема й у людині, деревах, тваринах тощо. Для героя роману Мирослава Дочинця кожне дерево, стеблина, частина двору чи лісу, біля річки – це відгуки минулих поколінь, він відчує себе частиною природи й Всесвіту, живе в гармонії з природою й повагою до свого роду.

Закоріненість у національній традиції характерна і для творчості Галини Пагутяк, передусім її твори «Урізька готика» і «Слуга з Добромиля», що поєднані спільним топосом: дія романів відбувається на Львівщині, звідки родом і сама письменниця. Для неї Уріж і Добромиль – це особливий хронотоп, власний світ, чітко окреслений просторово і ніби «законсервований». Як наголошує сама авторка, цей світ – лише для обраних, для тих, хто тут народився: «...чужому тут було зле» [11, с. 13]. Діалогія поєднана не тільки спільним топосом, а й образною системою, що пов'язана з містикою, зокрема її роман «Слуга з Добромиля» містить оповідь про 800-річну містичну боротьбу галицьких лицарів Ордену Золотої Бджоли (переважно опирів) з Драконом (воеводою, а згодом капітаном НКВС). Сюжет «Урізької готики» творять містичні персонажі: селянин Петро та його син Орко, «роджені опирі». Їхні спроби протистояти власній демонічній природі виявляються марними, урешті-решт вони «потинають» так званих «зайвих» (на думку опирів) мешканців Урожа, для того щоб мати змогу залишити село й виїхати до Америки.

Саме роман «Урізька готика» Галина Пагутяк вважає своїм найкращим твором, зазначаючи, що він був написаний за мотивами розповіді І. Франка про спалення упирів у селі Нагуєвичі 1830 року. «Мене ця розповідь настільки вразила, що переслідувала кілька років. Написала його тою мовою, якою була написана та давня оповідь. І Василь Габор (письменник та видавець. – В. П.) мені сказав, що, читаючи, не міг відрізнити, де там Франко, а де я. Писала тою мовою, якою розмовляють у моєму рідному Урожі та Нагуєвичах» [12, с. 3]. На запитання стосовно містичних елементів у її творах урізького циклу письменниця відповідає: «Думаю, вона (містика – В. П.) прийшла не відразу. Хоча містика мене все життя оточувала. Я родом з містичного Урожа. З дитинства дуже уважно слухала, що говорять навколо. Містика прийшла до мене через історію, якою я дуже цікавилася: слухала різні оповіді, хоч і не могла розпитувати детальніше про те, що чула ... Тепер дуже багато всього втрачено, хоча за останні роки по крихті дещо дозбирала» [12, с. 3].

На містичний та етнокультурний характер творчості письменниці вказує І. Бондар-Терещенко [3, с. 13]. Дослідник фіксує вплив на роман «Урізька готика» галицької містики, бойківської міфології, прикарпатської езотерики, звертає увагу на медитації, містифікації, філософське осмислення письменницею реальних та сюрреальних аспектів буття. О. Веремко-Бережний відзначає містичну спрямованість роману, підкреслюючи, що опирі – єдині носії сили, а твір цікавий з огляду на його містичну складову [4, с. 57].

На оригінальність досліджуваного твору вказує й Тетяна Дігай, називаючи його «гримучим коктейлем міфологічних, філософських моментів ... на межі реальності й містики» [5]. Отже, ще однією яскравою рисою індивідуального стилю письменниці є філософічність. Дослідники наголошують, що творчий доробок Галини Пагутяк загалом можна розглядати як спробу переосмислення філософських ідей Григорія Сковороди, а передусім його теорії самопізнання [2]. Зокрема вони відзначають, що головний герой роману «Слуга з Добромиля» є «сковородинівською людиною», виразником ідеї «сродної праці», що осмислена через теорію самопізнання [1]. Окрім того, він ілюструє ідею «нерівної рівності», що полягає в самопізнанні й задоволенні власних потреб без зазіхання на чуже.

У цьому контексті доцільно наголосити і на інтертекстуальних зв'язках творів Мирослава Дочинця з ідеями українського філософа. Зокрема

О. Теребус зазначає: «Герої М. Дочинця, живучи подалі від цивілізації, мирської суєти, фальшивих цінностей, прагнення слави та визнання, уособлюють ідеал «природної людини» Григорія Сковороди, згідно з якою найдовший шлях, який може пройти людина, є шляхом до самого себе» [15]. Один із героїв письменника Світован стверджує: «Внутрішня мудрість живе в нас. А з нею і внутрішня сила. Звертаймося до неї. Вона цього чекає. Зціліть себе. Свій дух і тіло» [7, с. 65]. Далі в тексті автор розкриває цю думку через ідею спорідненої праці: «Є лише любов до сродного діла», «Ніщо так не кріпить нашу долю, як сродне діло» [7, с. 107, с. 154]. А крилатий вислів «Світ ловив мене, та не впіймав» Мирослав Дочинець бере за епіграф в одному зі своїх творів [6, с. 3], він сприяє правильному розумінню читачами ідейно-змістового та проблемно-тематичного, образного рівнів тексту, створює в реципієнта відповідний емоційний настрій. Окрім того, подекуди цитати з творів Григорія Сковороди Мирослав Дочинець вкладає у уста героїв, наприклад: «Коли твориш, то поведься, як жінка, що зачала: у думках чистих, у мирних бесідах, без пристрастей палких, у спокійній святій і в баченні святих» [7, с. 221]. Таке звернення письменника до філософських ідей і творчої спадщини українського філософа дає підстави С. Жилі стверджувати, що «Мирослав Дочинець перебуває в силовому полі філософії. Його роман «Горянин» – симбіоз літературного й філософського шарів. Для нього (Мирослава Дочинця – В. П.) літературна творчість – це один із виявів людського буття, екзистенціальна зайнятість» [9, с. 165]. Дослідниця наголошує, що в зазначеному романі репрезентовано такі категорії екзистенціалізму, як життя і смерть, вічність і мить, сенс життя, відчай і страждання, відчуження героя від суспільства, а також проблема екзистенційного вибору, що надихає головного героя до життя та волі наперекір природним обставинам, стоїцизм у складних життєвих ситуаціях [9, с. 165].

Подібне протистояння людини й навколишнього світу наявне і в романах «урізького циклу» Галини Пагутяк: Петро та його син Орко («Урізька готика») почувуються чужими в селі, відчувають ворожість із боку інших селян, Орко з дитинства усвідомлює свою інакшість А. Артюх наголошує, що мотиви самотності, відчуженості, покинутості, конфлікт митця з дійсністю тощо в прозі Галини Пагутяк є провідними [1, с. 10]. Помежів'я свого існування Орко Безуб'як відчуває навіть у власній родині: «Хлопець почувався так, ніби вони з татом

на одному боці, гіршому, а мама з Орисею – на другому, де все світле, тепле» [11, с. 29]. Оскільки авторська увага сконцентрована на внутрішньому світі персонажів, їхніх думках, переживаннях, то у прозі Галини Пагутяк присутній психологізм. Зокрема І. Бондар-Терещенко вважає роман «Урізька готика» психологічним дослідженням, що розкриває утаємничену сутність людини [3]. Галина Пагутяк часто вдається до прийому оповіді від першої особи, уводить у сюжет ліричного героя, будує твір як щоденниковий запис або ж внутрішній монолог головного персонажа. Це сприяє наближенню читача до героя й письменниці, допомагає краще зрозуміти й розтлумачити творчий задум. Водночас А. Артюх зазначає, що із-посеред рис індивідуального стилю Галини Пагутяк герметичність є домінантною, визначальною для її творчості, яка впорядковує художню структуру творів, а отже, і всі її елементи відповідно до авторського світогляду, філософських поглядів, громадянської позиції [1, с. 13]. Наголошено, що «герметизм» у загальному значенні позначає замкнений характер того чи того явища, а під час аналізу літературного твору йдеться про його закритість для реципієнта, непрозорість сенсів, синтаксичну й образну ускладненість тощо, герметичне письмо здебільшого є символічно та метафорично загущеним. У цьому контексті доцільно згадати, зокрема, про заголовок одного із досліджуваних романів – «Слуга з Добромиля», що є одним із імен головного героя роману. Зазначимо, що це ім'я (і заголовок відповідно) відображає художньо-ідейний зміст роману, оскільки детермінує життєве покликання героя, його екзистенційну місію. А. Артюх вибір імені вважає ключовим моментом самоідентифікації головного героя в довколишньому світі [1, с. 98]. Упродовж розвитку дії головний герой кілька разів змінює ім'я, зокрема під час хрещення він обирає собі християнське ім'я Сільвестр [10]. У прийомній родині йому дають ім'я – Сівач, яке було пов'язане з особливим умінням засівати зерно так, щоб його не повикльовували птахи. Проте авторка дає герою не просто ім'я Сівач, а Сівач Позичений, адже, по-перше, у цій родині він жив тимчасово, а по-друге, його часто запрошували засівати поля односельців, тобто «позичали» його. Отже, тлумачення назви твору й імені головного героя є одним зі шляхів аналізу філософських ідей творчості Галини Пагутяк загалом і життєвої місії героя зокрема.

Подібну ситуацію спостерігаємо й у творчості Мирослава Дочинця: у назву одного з його романів винесено лексему «вічник», яка водночас є одним

із імен головного героя. Окрім того, він має ще й такі імена, як Знахар, Знатник, Босоркун, Характерник, Вічний Дід, Той, що живе в Чорній Хаші. Упродовж свого життя головний персонаж роману мав також різні прізвиська: Панчук (на знак того, що батьком хлопчика був молодий пан Драг); Панчук-копилець (копилець – байстрюк, мама ростила хлопчика без батька). Коли він прийшов після важкої хвороби до ватри, «круг якої сиділа братія відрубного монастиря», його назвали Лазарем (натяк на те, що Ісус Христос воскресив благочестивого Лазаря з мертвих). Після того, як герой потрапив на каторгу (25+10 років), він став Вічником каторги, таборова система прагнула його приборкати, називаючи «дурнем», «лагерною пилью», «бендеровскими мощами» й «бандитом у рясі»: «...ето бандит в рясе, который один поднялся на мотострелковый взвод. Теперь ето лагерная пиль. Но ети бандеровские мощи, етот дряхлий старик...» [6, с. 213]. На каторзі герой роману одержав ім'я Монах, бо коли його саджали роздягнутого до білизни в карцер, вкритий кригою, він співав церковні молитви: «Яка се полегкість легеням, яка розкіш душі, котра говорить тоді з небесами! Я співав, і мене се кріпило» [6, с. 218]. Відповідно, ім'я головного героя в романі «Вічник» є певним кодом, що сприяє тлумаченню художньо-ідейного змісту й мистецького задуму.

Головний герой роману Мирослава Дочинця «Криничар» мав декілька імен, що відповідали певному періоду його життя: від народження він був охрещений як Овферій, під час життя з Жигою, коли почав опановувати малярське ремесло, отримав ім'я Ферко, коли ознайомився з наукою пана Мордка й гончарством – Федорко, а після того, як зміг приручити собак пана Лойка – пан Кутьо, що означає пес, і в роки перебування в Туреччині, Єгипті – Фарад, що, напевно, було варіантом імені Ферко, адаптованим до східних імен. У цьому випадку заголовок роману теж містить пряму вказівку на ім'я персонажа й на ремесло, що стало головним у визначенні його екзистенції і життєвого покликання. Таке ім'я він отримав за вміння, за допомогою якого зміг вижити й розбагатіти – копав криниці, мав особливе чуття й ставлення до води. Відповідно, маємо підстави для висновку, що ім'я головного героя в романах Мирослава Дочинця набуває символічного характеру, сприяючи оприявленню прихованих сенсів і реалізації мистецького задуму.

Символізація, тобто тяжіння до творення і використання символів для моделювання персонального художнього світу, притаманна і твор-

чості Галини Пагутяк. Н. Ткачик наголошує, що в основі романів письменниці лежить як авторська інтерпретація конкретних міфологічних персонажів, біблійних сюжетів (Орфей, Філемон і Бавкіда; Вавилонська вежа тощо), так і творення власних (село Уріж, образ Чоловічка завбільшки з метелика, пана у чорному костюмі з блискучими гудзиками) [15].

Водночас літературознавці стверджують, що роман Галини Пагутяк «Слуга з Добромиля» можна вважати своєрідним художнім віддзеркаленням найголовніших морально-ціннісних категорій християнського віровчення, викладених у чотирьох Євангеліях. Головний герой твору постає як шукач праведного шляху, що орієнтується у своєму виборі на аксіологічні домінанти Святого Письма [2]. У романі «Слуга з Добромиля» опирі об'єднані в орден Золотої бджоли, старшим у якому певний час був Купець з Добромиля [10]. Символіка досить промовиста, адже бджіл у народі часто називали Божими птахами, а в Старому Заповіті вони згадуються як втілення добра. Крім того, у Біблії згадано про здатність бджіл жорстоко мститися ворогам. Дракон же позиціонується в Біблії як уособлення темряви і зла. Отже, опирі з роману перебувають на боці бджіл, а більшість людей прислуговує Дракону. «Бджоли збирають мед із ранку до вечора, носять його до вулика, але ніч належить Дракону...» [10]. Аналізуючи аксіологічні виміри творчості Галини Пагутяк, Г. Бокшань зазначає: «Письменниця традиційно для символіста протиставляє два світи – біблійну поетику демонічного й божественного» [2].

У цьому контексті варто згадати і про інтертекстуальні зв'язки з Біблією і творів Мирослава Дочинця: прямі цитати зі священної книги християн зустрічаємо в його творах: «В поті чола будете їсти хліб свій», «Лікарю, зціли себе сам!», «Лікареві – лікареве. Господу – Господне».

О. Теревус наголошує, що герої Мирослава Дочинця (Світован, Овферій, Вічник та Мафтей) добре знають Святе Письмо, їхні повчання, настанови та поради містять численні посилання на священні тексти, що свідчить про суголосність їхнього життєвої філософії з основними положеннями християнського віровчення [15], наприклад: «Господь із землі ліки виводить, і розумний муж не нехтує ними. Хіба не від дерева вода посолодшала, а й сила його тим самим виявилась? Це ж він бо людей обдарував знаннями, щоб вони прославлялись його ділами дивними» [6, с. 119–120]. Вважаємо, що звернення автора до біблійних текстів дало йому змогу змодельовати образ мудреця-праведника, що живе відповідно до Божих заповідей і норм християнського віровчення, а також дотримується аскези.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, творчість досліджуваних персоналій характеризується значним впливом фольклору, проте Галина Пагутяк передусім звертається до народних переказів та легенд містичного гатунку (насамперед у творах «урізького циклу») – у творах постійно присутні образи з потойбічного світу, а сюжети творів Мирослава Дочинця ґрунтуються переважно на життєвій основі, а фольклорні матеріали він вводить до текстів для характеристики образів і репрезентації власної світоглядної концепції. Спільним для обох митців вважаємо звернення до біблійних текстів і філософських ідей Григорія Сковороди, як-от ідеї самопізнання, «сродної праці», «нерівної рівності», а також герметичність і символізацію, що передусім репрезентовані через семантику імен головних героїв, їхній взаємозв'язок із заголовком і художньо-ідейним змістом.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні джерельної бази дослідження за рахунок творів Галини Пагутяк, а також інших прозаїків-сучасників.

Список літератури:

1. Артюх А. В. Проза Галини Пагутяк : герметичність як домінанта індивідуального стилю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 2009. 20 с.
2. Бокшань Г. Аксіологічні домінанти роману Галини Пагутяк «Слуга з Добромиля» в контексті християнської етики. Наукові праці. *Філологія. Літературознавство*. Вип. 180. Том 192. С. 14–18.
3. Бондар-Терещенко І. Українські упирі – найкращі у світі? *Дзеркало тижня*. 2009. № 30. 15–21 серпня. С. 13.
4. Веремко-Бережний О. Гніт гніву під зливою зла. *Український журнал*. 2010. № 4. С. 57–58.
5. Дігай Т. Танцюючі саламандри. *Вільне життя-плюс*. 2010. № 17 (15129). 5 березня. С. 6.
6. Дочинець М. Вічник. Мукачево : Карпатська вежа, 2013. 280 с.
7. Дочинець М. Горянин. Води Господніх Русел. Мукачево : Карпатська вежа, 2015. 300 с.
8. Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром. Мукачево : Карпатська вежа, 2014. 232 с.

9. Жила С., Лілік О. Художній світ сучасної української літератури: навчальний посібник. Чернівці: Десна Поліграф, 2017. 372 с.
10. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля: роман. Київ: ПП «Дуліби», 2010. 336 с.
11. Пагутяк Г. Урізька готика: роман. Київ: Дуліби, 2009. 330 с.
12. Пагутяк Г. Письменник мандрує; розмовляв С. Бондаренко. *Літературна Україна*. 2011. № 13. 31 березня. С. 3.
13. Пагутяк Г. «Навіть найстрашніші речі, якщо вони мають естетичну цінність, можуть бути описаними». URL: <http://vsiknygy.net.ua/interview/5246>.
14. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і час*. 2006. № 9. С. 51–58.
15. Тербуєс О. Інтертекстуальність романів Мирослава Дочинця. Волинська філологічна: текст і контекст: *Інтерпретаційні аспекти художньої форми*. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/962>.
16. Ткачик Н. Міфологічна парадигма внутрішнього світу повісті Галини Пагутяк «Захід сонця в Урожі». *Studia Methodologica: альманах*. Тернопіль: ТНПУ, 2008. Вип. 25. С. 188–193.

Pohrebennyk V. F. PHILOSOPHICAL AND SYMBOLIC PARADIGM OF CREATIVITY OF HALYNA PAHUTIAK AND MYROSLAV DOCHYNETS

The article examines the philosophical-symbolic paradigm of the work of contemporary novelists, winners of the Shevchenko Award, Halyna Pahutiak and Myroslav Dochynets, and elucidates the peculiarities of the artists reception of philosophical, mythological, and ethnocultural concepts, images, and symbols. It has been proven that the work of the researched personalities is characterized by a significant influence of folklore and ethno-cultural traditions, at the same time it has been found that Halyna Pahutiak primarily refers to folk tales and legends of the mystical genre in her works images from the other world are systematically present, and the plots of Myroslav Dochynets works are mainly based on life, and he introduces folklore materials into the texts of his novels to model the characters' images and represent his own worldview.

It is substantiated that a common feature of the work of both artists is an appeal to biblical texts (quoting them in the text of the work, introducing images and plots of an allusive nature into novels, creating heroes who live a righteous life in compliance with biblical commandments) and philosophical ideas of Hryhorii Skovoroda, such as ideas of self-discovery, «kinship work», «unequal equality». It has been established that this determines the functioning of existential categories in the novels of Halyna Pahutiak and Myroslav Dochynets, in particular life and death, eternity and the moment, the meaning of life, despair and hopelessness, loneliness and alienation from society, existential choice, stoicism. It was established that focusing on the inner world of the hero, his feelings and emotions, as well as the narration from the first person contribute to the psychologization of the story, which contributes to the emergence of the reader's trust in the hero and the described events. It is proved that the artistic world of these writers is characterized by hermeticity and symbolism, which is primarily represented through the semantics of the names of the main characters, their relationship with the title and the artistic and ideological content of the work of art.

Key words: *prose, characterization, philosophy, folklore, imagery, symbolism.*

Шевченко Т. М.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПОРТРЕТНИЙ ЕСЕЙ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КРАЛЮКА

У статті проаналізовано портретні есеї як художні тексти у творчості Петра Краляка, професійного філософа та історика, в якості складника його авторського мегатексту. Акцент зроблено на гетерогенній специфіці спадщини літератора, з'ясування його місця в гуманітаристиці. Доведено, що, інтегруючи документальний, художній та філософський підходи, П. Краляк створює портрети діячів минулого в різний спосіб, апелюючи до фактографічності, вимислу чи розмислів одночасно, однак щоразу вибираючи певний дискурс як панівний, а інші використовуючи дотично. При цьому авторіві вдається ту чи ту постать осмислювати одночасно в різних регістрах: художньому (естетичному), науковому (історіографічному), публіцистичному (есеїстичному) тощо. Звернуто увагу на спорідненість авторських практик у відтворенні діяча минулого в повістях і романах, науково-популярних статтях, виступах на інтернет-порталах, дописах у соцмережах тощо. Визначено наукове підґрунтя застосування цих практик, адже автор є професійним істориком і філософом з науковим ступенем. Проаналізовано заголовковий комплекс творів-портретів П. Краляка, зосереджено увагу на методі відтворення як засаді портретування, дотичного і до біографічних чинників. Осмислено авторське «я» в есеях автора як таке, що усунуто на другий план, відсторонене. Обґрунтовано це тим, що дається взнаки академічний тип мислення автора як науковця і орієнтація на суворі закони інтелектуальної презентації. Зроблено висновок, що науково-популярний тип творчості дозволяє авторіві балансувати між особистим викладом і фактографічною презентацією діяча минулого, ім'я якого винесене в заголовок. Вивчення есеїстичного портретування П. Краляка допомогло не лише краще зрозуміти специфіку його стильової манери, а й простежити, як ідейні засади історичної науки можуть утілюватися в художніх практиках.

Ключові слова: П. Краляк, есей, заголовок, мегатекст, художня практика, портрет, жанр, гетерогенний, науково-популярний, біографічний дискурс.

Постановка проблеми. Творчість Петра Краляка, історика й філософа, письменника й публіциста, колумніста й краєзнавця тільки-но починає привертати увагу академічної спільноти, адже широкий діапазон зацікавлень цього автора дає простір для різноманітних наукових обсервацій у філології, зокрема, літературознавстві, історіографії, релігієзнавстві, філософії тощо. П. Краляк – це людина енциклопедичних знань, яка намагається ці знання використовувати творчо, прагнучи залучити до них якомога ширше коло людей. Саме з цією метою він повсякчас намагається адаптувати «високу» науку для широкої громадськості, пишучи твори, далекі від академічних умовностей. Ідеться про художні твори – романи, повісті, оповідання та есеїстику та нарисистику, в окремих випадках межа між якими умовна. Відтак уся наукова, науково-популярна та художня спадщина П. Краляка являє собою такий собі чималий мегатекст, якщо під ним розуміти «всі тексти, які прямо чи опосередковано обсервують особистість письменника» [12, с. 60].

«Мегатекст – це джерельний дискурс експлікації всіх буттєвих (біографія) та психофізіологічних (психобіографія) характеристик художника слова, які формують саме йому притаманні вияви художності» [12, с. 60]. Вивчення різноаспектної діяльності П. Краляка (наукової, науково-популярної, публіцистичної, художньої, публічної, громадської), осмислення його дописів у мережі Facebook, змісту відкритих лекцій, вивчення контенту його колонок на порталах «Радіо свобода», «День», «Історична правда», «Главком» тощо, публічних звернень як цілісності дозволяє простежити наскрізний авторський почерк літератора і наблизитися до властивостей його ідіостилу, прикметного поліморфністю та гетерогенністю.

Постановка завдання. Якщо подивитися на перелік написаного П. Краляком у різних галузях гуманітарного знання, стає очевидним, що острозького митця цікавить передусім особистість, роль якої в історії нашої держави особлива. Автор виходить із того, що «наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає поєд-

нання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів при вивченні ролі особистісного чинника в історії, а також окреслення основних критеріїв для виокремлення сутності, значення та специфіки багатопланової діяльності видатних історичних осіб» [2, с. 52], відповідно різні підходи і стають тими важелями, які виокремлюють ракурс і межі створеного портрета: історіографічний (науковий), есеїстичний (науково-популярний), літературний (художній) тощо. Однак автор постійно грається з окресленими рамками зображення, демонструючи умовність обраної оптики створеного портрета. Наприклад, пишучи начебто науково-популярний есей-портрет про Данила Острозького, автор прямо заявляє про те, що низка «документів», украплених у тканину оповіді, – плід його творчої фантазії, така собі напівнаукова / напівуявна реконструкція офіційних паперів, більшість із яких не зберіглася або ж просто не існувала. Проте митець «відновлює» їх, наділяючи великим ступенем імовірності, бо добре знається на біографії «гаптованого бісером князя», чудово орієнтується в історичних обставинах епохи, у яку він жив, усвідомлює вагу і зміст тогочасного діловодства. Саме тому до жанрових визначень творів П. Кралюка (з огляду на нього самого, а також видавців і критиків, які пробують окреслити жанрові пріоритети цього літератора), треба ставитися з певною долею умовності: розмиті авторські дефініції «роман-дослідження», «ретророман», «портрет без ретуші», «роман-реконструкція», «нарис», «історико-літературний детектив», «коротка проза та есеїстика», «авторське дослідження», «наукове есе» лише підтверджують ідею гетерогенної природи його текстів, котрі виникають на межі наукового, науково-популярного, есеїстичного, публіцистичного, художнього дискурсів і при цьому не претендують на першість якогось одного з них. Есей у цій ситуації як апріорі відкритий до зовнішніх впливів твір, котрий не вичерпує визначальне трактування певної теми, як нам видається, якнайточніше окреслює генологічні пошуки цього автора.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Різномасштабна творчість П. Кралюка вряди-годи поставала об'єктом наукових студій. П. Білоус, С. Дзюба, О. Глозов, О. Мізінкіна, Г. Насмінчук, І. Приліпко, О. Саган, Р. Харчук, А. Чмир зверталися до творчості цього автора в різних аспектах. Між тим творчість П. Кралюка як мегатекст та засади портретування в його творах тільки-но починають осмислюватися.

Мета цієї статті – проаналізувати художні особливості портретної есеїстики П. Кралюка з огляду на його різномасштабну творчість у багатьох галузях гуманітаристики.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше ім'я постаті, котра потрапляє в поле зору Кралюкової обсервації, виноситься в заголовок твору-портрету: есею, нарису, замальовки, повісті, роману, монографії, допису у Facebook, кореспонденції на інтернет-порталі. Наприклад: «Багатоликий Мазепа: конструктивне, трагічне, трагікомічне», «Василь-Костянтин Острозький – фундатор незалежної України», «Таємний агент Микола Гоголь», «Григорій Сковорода: портрет без ретуші», «Улас Самчук», «Іван Котляревський. Між імперією та Україною», «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» тощо.

Інтегруючи документальний, художній та філософський підходи, автор створює портрети діячів минулого в різний спосіб, апелюючи до фактографічності, вимислу чи розмислів одночасно, однак щоразу вибираючи певний дискурс як панівний, а інші використовуючи дотично. При цьому авторові вдається ту чи ту постать осмислювати одночасно в різних, так би мовити, реєстрах: художньому, науковому (історіографічному), публіцистичному (есеїстичному). Не обмежується П. Кралюк лише історією та філософією як царинами антропологічної обсервації: матеріали острозького дослідника можна зустріти в релігійнознавчих, культурологічних, літературознавчих, мистецтвознавчих збірниках, журналах, інтернет-виданнях. Про системний характер творчості острозького літератора свідчить багаторічний досвід колумніста в низці інтернет-видань, а також той факт, що його книги виходять у книжкових серіях, як-от «Ретророман», «Ім'я на обкладинці» тощо.

Тож часто читач, який віддає перевагу художності, академізму чи публіцистиці (колумністиці), може відкрити для себе певну постать в інтерпретації П. Кралюка в тому дискурсі, який вважає для себе найоптимальнішим. Приміром, твір «Справжній Федір Достоевський», виданий видавництвом «Фоліо» у серії «Ретророман», заявлений як роман, тож художній складник у цьому творі превалює. Проте автор не цурається покликань, цитувань, вкраплень архівних джерел, традиційних для історико-наукового твору в художньому тексті про Достоевського, осмислюючи українське коріння відомого письменника. Дотичною до роману є й стаття «200-літній ювілей. Українські корені Федора Достоевського та “елліністична поезія” України» на «Радіо Свобода»: вона

рясніє маловідомими фактами, іменами, назвами і датами, тож є публіцистичним твором у чистому розумінні цього поняття, відтак читач, що прагне скоцентованої інформації, викладеної в доступній формі з елементами авторського коментування, зможе відкрити для себе Достоєвського з цього боку і в такий спосіб. Є й інші варіанти цієї статті на кількох інтернет-порталах України [див.: 8; 9]. Автор пропонує й літературознавче осмислення феномену «українського» Достоєвського у статті «Федір Достоєвський – українець, який писав російською мовою» [10]. Приклади таких поліморфних підходів в осмисленні однієї й тієї ж постаті у творчості П. Кралука можна множити.

У більшості випадків автор послуговується науково-популярним реєстром як серединним з усіх названих, адже, створюючи портрет діяча минулого, він не прагне фактографічної скрупульозності, уникає суворої академічності, залишає простір для роздумів, сам активно вдається до міркувань та особистих оцінок. Тож більшість текстів П. Кралука варто віднести до науково-популярних: митець прагне академічну історичну науку максимально наблизити до пересічного читача, привідкрити таємниці минулого для тих, хто обмежується загальними знаннями. Відтак жанр портретного нарису (есею) для цього підходить якнайкраще. У таких творах «автор крізь призму власного досвіду та в системі координат власного ідіостилію презентує своєрідну художню модель конкретної людини, що уособлює певний соціум» [14, с. 95]. П. Кралука, переважно, зосереджується на видатних історичних діячах («Данило Острозький: образ, гаптований бісером», «Петро Конашевич-Сагайдачний – творець української нації?», «Справжній Мазепа», «Богдан Хмельницький. Легенда і людина», «Ярослав Мудрий»), письменниках («Таємний агент Микола Гоголь», «Іван Котляревський. Між імперією та Україною», «Справжній Федір Достоєвський»), філософах («Григорій Сковорода. Портрет без ретуші») тощо. П. Кралука у своїх творах ставить перед собою подвійну мету: локальну – дослідити специфіку мистецького (організаційного, політичного) таланту того чи того діяча й окреслити естетичні (історіософські) параметри його втілення; наскрізну (тотальну) – осмислити ці постаті як феномени національного духу й духовності, їх значення з погляду діахронії та синхронії розвитку української історії та культури.

Варто звернути увагу і на вибір героїв науково-публіцистичної обсервації П. Кралука: історичні та філософські зацікавлення автора зумовлюють

і есеїстичні його пріоритети. В есеях падає вибір на знакових діячів минулого, однак таких, що потребують сучасної реінтерпретації чи доосмислення, розвінчання міфів з огляду на обставини доби. В окремих випадках здається, що автор сам потребує уточнення певних акцентів щодо ролі і місця діяча минулого в контексті сучасності, тож це можливо лише в процесі його осмислення та ідентифікації з сучасністю, відтак він, міркуючи про певного діяча української культури, пропонує різні грані, потрібніші для нього самого як гуманітарія в певний період рецепції: художню, наукову чи есеїстичну. На експерименти з дискурсами автор іде свідомо, окреслюючи власний метод інтегрованої презентації певної постаті у передмовах до книг. Наприклад: «Запропонований роман є не лише художнім твором, а й своєрідним дослідженням... Автор твору намагався не відходити від історичних фактів. Правда, вдався до “реконструкції свідчень”, тобто створення “документів”, які б не лише розповідали про героїв того часу, а й передавали “дух епохи”... Сподіваюся, читач із розумінням поставиться до таких літературних експериментів» [7, с. 6]. Або: «Наша книга має науково-популярний характер і тому не претендує на відкриття нових наукових істин» [11, с. 4]. Така авторська настанова залишає для читача простір до власного заповнення лакун, яких він, читач, будучи істориком чи просто любителем минулого, потребує.

Науково-популярний стиль, обраний П. Кралуком як панівний для портретних есеїв, дозволяє авторові, професійному історикові, філософові, більше висловлювати особистісні ідеї, а не ховатися за безособовими конструкціями, властивими академічному мовленню. Тут виникає цікава ситуація: з одного боку, автор спирається на власний досвід, власні інтенції, напрацювання, погляди; з іншого боку, він виступає як науковець-історик-філософ, який пише, спираючись на досвід наукового пізнання. Тож він створює портрет і від власного імені, і від традиції, яка глибоко закорінена в його свідомості як науковця. Такі ж процеси спостерігаються і у власне художніх творах. О. Мізінкіна, аналізуючи повісті і романи митця, слушно зауважує про історіографічне підґрунтя його художньої спадщини: «Блискуча обізнаність, зокрема в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст., пояснює нестандартність підходів до змалювання епохи в авторській інтерпретації» [13, с. 70]. Тож письменницький шлях П. Кралука до певної міри можна сформулювати через позицію В. Кебуладзе, ще одного відомого історика

і філософа сучасності, котрий активно вдається до есеїстики і навіть отримує престижні премії в цій царині. Він напругу наголошує на спільному підґрунті всіх своїх творів: «Мій науковий бекграунд та методологія, з якою я працюю, впливають на те, як я пишу есеї, хоча цю методологію і не прописую так, як вимагає наукова робота. Ба більше, цей процес відбувається і навпаки: мій есеїстичний досвід впливає на моє наукове письмо» [3].

Зупинимося на власне есеїстичних техніках портретування П. Кралюка. Так, для нього як історика з душею літератора важливо підкреслити, що герой його портретного есею (роману, нарису) перебував у ситуації екзистенційного вибору, зумовленого непримиренними амбівалентними обставинами. Так, авторська оптика портретування Івана Котляревського обертається довкола його перебування «між імперією та Україною», а постать Степана Бандери подається в оптиці «сильного та одинокого» політика та громадського діяча.

У назвах творів одразу подається авторська характеристика героя портретного нариса (есею) чи окреслюється проблема, у межах якої буде розглядатися постать: «*Справжній Мазепа*» (ідеться про розвінчання міфів про відомого політичного діяча минулого), «*Таємний агент Микола Гоголь*» (наголошується на маловідомих сторінках життя російськомовного українського письменника), «*Богдан Хмельницький. Легенда і людина*» (оповідь про різноаспектну діяльність політика, зокрема, про його особисті переживання і прагнення, а не лише політичні справи), «*Григорій Сковорода. Портрет без ретуші*» (спроба авторського переосмислення діяльності та творчості українського філософа). В останньому творі розвінчується чимало міфів про цього діяча, причому йдеться як про радянські, так і про українські міфи. П. Кралюк наголошує на аполітичності Г. Сковороди, як це не парадоксально. Він акцентує на формулі щастя українського філософа: «Характеризуючи антропологічні й соціологічні погляди Сковороди, можемо вказати наступні моменти. Шукаючи щастя, мислитель закликав зосередитися на собі, не шукати його у «великому світі», обмежитися “тим, що необхідне”. Щасливим є той, хто займається питомою, спорідненою працею. Це загалом відповідало ідеалу традиційного, малодинамічного суспільства, яке поступово руйнувалося в період ранньомодерного часу. Судячи з усього, Сковорода боляче сприймав ці процеси. Він бачив вихід у “втечі від світу”, самоізоляції у середовищі «незіпсованої природи» [6, с. 213].

Портретний есей П. Кралюка суголосний з його ж публіцистичними розвідками про Г. Сковороду, оприлюдненими в інтернеті. Аналізовану постать митець прагне максимально актуалізувати відповідно до обставин доби. В одній із розвідок читаємо: «Реально для українців Сковорода став символом, “найголовнішим українським філософом”. То чи не варто нагадати про те, що він, фактично, “мітив” українську територію, подорожуючи нею? А були це й українські етнічні землі, які забрали в українців росіяни, зокрема землі Східної Слобожанщини, Східного Донбасу, Таганріг і Кубань» [5].

Наскрізною об'єднавчою проблемою есеїстичних розвідок П. Кралюка є тема видатної постаті в ареалі національної культури. А точніше, йдеться про драматизм долі такої особистості, котра репрезентує себе в умовах постійного додання зовнішніх і внутрішніх перепон. Серед зовнішніх найчастіше – політичні та національні обмеження, серед внутрішніх – незбіг інтенцій і можливостей, прагнень і самореалізації. Отож напрям авторської оцінки представлення того чи того талановитого митця – трагізм його долі за життя і після смерті. Останнє, варто зауважити, має культурологічно-літературознавчий підтекст. Так, на прикладі осмислення духовної і мистецької постаті І. Котляревського П. Кралюк порушує важливі світоглядні й методологічні питання, властиві вітчизняній науці – проблему «канонізації» митця, а в окремих випадках і деканонізації митця, які уможливають заангажованість інтерпретації його біографії й творчої спадщини, зводять нанівець оновлення методологій наукового пізнання в практичній площині, збіднює й спрощує, подекуди примітивізує трактування їхнього духовного здобутку. Так, в есеї «Іван Котляревський: між імперією та Україною» читаємо: «Він [Котляревський] відчув суспільний запит і блискуче реалізував його. Письменник створив “матрицю” для нової української літератури, яка відкидала елітарність, апелюючи до народності й “природності”. Так, ця література виглядала як провінційна. Але чи могла вона бути непровінційною в умовах існування Російської імперії? Провінційність, простонародність, “природність” – це була її зброя в протистоянні імперській культурі. Саме це допомагало їй зберегтися. Як і допомогло зберегти український народ від імперського асиміляції» [4, с. 171].

Окрім того, П. Кралюк в есеї про І. Котляревського порушує важливе питання національної культури: проблему незрілості національного

духу, національної самосвідомості, духовного ледарства, деформації національного чуття, втрати почуття національної гідності, що виявляється передусім у ритуальному підході до святкування роковин того чи того митця, що йде від радянських часів, відсутності справжнього прагнення пізнати якомога точніше його творчість відповідно до реалій сьогодення, зберегти й популяризувати його спадщину, яка демонструє духовний та інтелектуальний рівень вітчизняної культури тощо.

Варто звернути увагу на відтворення авторського «я» в аналізованих текстах. Зазвичай, в есеїстичному тексті автор пише про себе, і навіть якщо він створює портрет іншої постаті, він у той чи інший спосіб віддзеркалює власну свідомість, бо аналізована постать стає цікавою винятково в авторських обставинах презентації. У портретах П. Кралука все-таки особистісне начало відсторонене, усунуте на другий план. Вочевидь, дається взнаки академічний тип мислення і орієнтація на суворі закони наукової презентації. Відтак науково-популярний тип творчості дозволяє авторові балансувати між особистим представленням і презентацією діяча минулого, ім'я якого винесене в заголовок. Тож метод відтворення [див. 1] тут стає панівним. Автор прагне максимальної точності, постійно дотримується фактів, шукає виняткові рушійні біографічні та психологічні важелі буття тої чи тої постаті. «Він не прагне перевтілитися і відчутти присмак іншого буття, він не прагне подати образ через власну художню призму чи суб'єктивний досвід, поставивши свою індивідуальність у центр портрета. Його цікавить факт як частина дійсності, яку він,

автор, реставрує. Його енергія націлена на максимальну достовірність» [1]. Цілком очевидно, що в основі такого методу – біографічний підхід. Саме біографія людини, а також чинники епохи, у яку вона жила й працювала, використовується як вмістилище відповідей на питання, заявлених у творчості. П. Кралуок, як і багато інших митців сучасності, обрав послідовну, хронологічну побудову портрета, вписану в певну епоху. Психологічний образ діяча минулого, того ж І. Котляревського чи Г. Сковороди, П. Кралуок творить через джерела, які є доступні для нього як фахівця, через свідчення сучасників, через цитати творів, спогади очевидців. Есеїст виступає лише митцем-поводирем, який спрямовує, коментує, тлумачить і лише подекуди дозволяє собі трактування. У портретах П. Кралука відчувається повага до факту, який виступає самодостатнім. Автор шанує вагу правди й доказів, котрі не служать авторським теоріям, не послуговується авторському світобаченню, а є призмою, яка уможливорює оповідь.

Висновки і пропозиції. Отже, вивчення есеїстичного портретування П. Кралука допомогло не лише краще зрозуміти специфіку його стильової манери, а й простежити, як ідейні засади історичної науки можуть утілюватися в художніх практиках. Саме тому вважаємо виправданим дослідження літературного мегатексту цього автора з погляду гетерогенної специфіки його спадщини, з'ясування його місця в контексті гуманітаристики як загальної галузі знань про взаємовідношення світу й людини, а не лише історії чи літератури. Це може постати перспективним методом подальших наукових студій.

Список літератури:

1. Воронова М. Методи творення літературних портретів. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1213>
2. Воропаєва Т. Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики. Українська біографістика. 2016. Вип. 14. С. 50–70.
3. Кебуладзе В. Особливості наукової есеїстики. <https://litcentr.in.ua/blog/2021-10-03-210>
4. Кралуок П. Іван Котляревський: між імперією та Україною. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 248 с.
5. Кралуок П. Григорій Сковорода на Донбасі, в Таганрозі. Й на Кубані? <https://www.radiosvoboda.org/a/hryhoriy-skovoroda-donbas-tahanroh-kuban/32201175.html> (дата звернення 1.12.2023)
6. Кралуок П. Григорій Сковорода. Портрет без ретуші. Харків : Фоліо, 2023. 223 с.
7. Кралуок П. Данило Острозький: образ, гаптований бісером: роман-дослідження. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2016. 288 с.
8. Кралуок П. У вирі ідей і пристрастей. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/u-vyri-idey-i-prystrastej> (дата звернення 10.12.2023)
9. Кралуок П. Українська релігійність Федора Достоєвського. URL: https://risu.ua/ukrayinska-religijnist-fedora-dostoyevskogo_n121995 (дата звернення 10.12.2023)
10. Кралуок П. Федір Достоєвський – українець, який писав російською мовою? Літературна Україна. 2013. 7 листоп. (№ 43). С. 6.
11. Кралуок П., Хаврук Я. Князі Острозькі. Харків : Фоліо, 2015. 63 с.

12. Михида С. П. Мегатекст і особистість письменника. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2006. № 26. С. 58–62.
13. Мізінкіна О. Семантика і символіка кольору в романі «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» Петра Крالیюка. Рідний край. 2017. № 2. С. 70–76.
14. Шевченко Т. М. Портретний есей у творчості Степана Процюка (за матеріалами збірок «Відкинуті і воскреслі», «Гіркий світ, солодкий світ»). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 4. Ч. 2. С. 95–99.

Shevchenko T. M. PORTRAIT ESSAY IN THE WORKS OF PETRO KRALIUK

The article analyses portrait essays as literary texts in the works of Petro Kraliuk, a professional philosopher and historian. The essays are evaluated as a component of his megatext. The emphasis is placed on the heterogeneous specificity of the writer's heritage and the clarification of his place in the humanities. It is proved that by integrating documentary, fictional, and philosophical approaches, P. Kraliuk creates portraits of past figures in different ways, appealing to factuality, fiction, or reflection at the same time, but each time choosing a certain discourse as the dominant one, and using others tangentially. At the same time, the author manages to comprehend a particular figure simultaneously in different registers: artistic (aesthetic), scientific (historiographical), journalistic (essayistic), etc. Attention is drawn to the affinity of authorial practices in the reproduction of a past figure in stories and novels, popular science articles, speeches on Internet portals, posts on social networks, etc. The author identifies the scientific basis for the use of these practices, since the author is a professional historian and philosopher with a degree. P. Kraliuk's portrait works are analysed, focusing on the method of reproduction as a basis for portraiture, which is also related to biographical factors. The author's «I» in the author's essays is comprehended as relegated to the background, alienated. This is substantiated by the fact that the author's academic type of thinking as a scientist and orientation towards the strict laws of intellectual presentation are evident. It is concluded that the popular science type of creativity allows the author to balance between a personal presentation and a factual presentation of the figure of the past whose name is included in the title. The study of P. Kraliuk's essayistic portraiture helped not only to better understand the specifics of his stylistic manner, but also to trace how the ideological foundations of historical science can be embodied in artistic practices.

Key words: P. Kraliuk, essay, title, megatext, artistic practice, portrait, genre, heterogeneous, popular science, biographical discourse.

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 82-1

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/28>

Bakirov N. K.

The Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences

ABOUT MOLLA JUMA'S LITERARY HERITAGE, PUBLISHED AND NON-PUBLISHED WORKS (on the base of documents and works)

Publication and investigation date of Molla Juma's works are widely explained in the article. Herein it is mentioned that master ashug, poet Molla Juma's creativity falls to the end of the XIX century – beginning of the XX century. Poet Molla Juma's creativity passes from more complicated and discrepant period of Azerbaijan poetry. Molla Juma, had important role in the development of Azerbaijani poetry, was unlike master, also performed the profession of ashug. Molla Juma got education in Persian and Arabian. He chooses "Ismi Punhan" as buta in his poems and praises the beauty. While paying attention to Molla Juma's literary heritage, we notice that, he created poetic works with different forms and content beginning from five syllabled to sixteen syllabled. Innovations on garayli, goshma, tajnis, divani, mukhammas, bayati, deyishma (competition between ashugs), gazal, as well epos, created by him, are differed with its some features in the classical eastern poetry by its form and genre. Molla Juma was known both as poet, innovator skilful master, and people ashug, works; created by him, keeps its actuality.

During our investigation, five newly revealed epos and hundreds of poems by Molla Juma enriched his literary heritage more. We consider that, Molla Juma's newly revealed works will add new shades to the literary treasury of mankind. We believe that, poet Molla Juma's literary heritage, who was brutally murdered in 1920, has not been completely destroyed. Investigators, studying Molla Juma's literary heritage in this field will not spare their knowledge and skills in the full investigation of his literary heritage and the reveal of his non-published works.

Wide information about Molla Juma's literary heritage, published and non-published works are mentioned in the article. the full and accurate investigation and revelation of the literary heritage of Molla Juma, one of the classic ashug-poets of Azerbaijan, should concern every patriot, whether a scientist or any citizen who knows about it.

Key words: Molla Juma, classic, literary heritage, publication, investigation date

Introduction. Molla Juma was differed for his special talent among his peers. His love for the poetry in his youth resulted in him being engaged with the creativity as a poet. Molla Juma's fame, who became popular as ashug, poet in the territory, began to spread to the other regions of Azerbaijan, Dagestan, Georgia, Iran, Turkey and other regions soon. Literary creativity of poet Molla Juma, who made innovations in the classical Azerbaijani literature, came across to the second half of the XIX century and beginning to the XX century. His performance in the country festivals with his compositions, makes the poet prominent also as ashug. Poet also performed in the country festivals, used to share his thoughts with people. Molla Juma also

performed the words of other prominent poet and ashugs of Azerbaijan in his performances before the people. Thus, poet Molla Juma was respected among the people, became influenced, also became prominent as ashug. Molla Juma continues his literary creativity, begins to create simple and legible works. Works, created by him, became prominent, passed from mouth to mouth among the people and became popular. Poet created garayli, goshma, tajnis, divani, mukhammas, bayati, deyishma, gazal, as well epos and other legible works.

As for the people sayings, Molla Juma's only son Hasan's untimely death concussed poet. Hereinafter he didn't perform in the country festivals. After some years from his son's death, Molla Juma was brutally

murdered by Council Government, which was established newly, when he was 61 years old in 1920.

The goal of the article to analyze the Molla Juma's literary heritage, to investigate published and non-published works of Molla Juma.

Main discussion. We are all aware of Azerbaijan literature possessing rich literary heritage. Writers of Azerbaijan people, representatives of the people literature created with Arabian alphabet for 1400 years. During the past period, Azerbaijani people favoured many prominent classical writers as Nizami Ganjavi, Mahammad Fuzuli, Imadaddin Nasimi and others to the World Literature History. Recently, as the political flows being rapidly changed, writers also tried to match their works to the contemporaneity.

“As materialism developed and improved together with the idealism in the philosophy, advanced ideas and flows in the literature developed in the struggle with the reactionary religious-idealist opinions. Literature filed always was wide challenge for the acute clash of ideas” [1, p. 3–9]. Excluding the book, published up to our period, people literature needs to be learnt by us. Molla Juma is the favourite of our nation being one of the master ashugs from classical poets, not completely investigated up to the modern period. Molla Juma is one of such poets that, could create excellent works in some literary genres. We should give example such as goshma, tajnis, garayli, mukhammas, bayati, tale and eposes, especially sallama garayli, gozallama and different featured deyishma. If we pay attention to the investigation date of Molla Juma's works, his productive creativity period coincides to the end of the XIX century, beginning of the XX century. His works were investigated by many investigators. But, each time investigators may reveal his new works. In addition, this means that, Molla Juma's works have not been investigated yet.

The following were defined during the investigations done by us related with the publication and investigation history of Molla Juma's works:

For the first time **30 (thirty)** poems, written in different genres, belonging to Molla Juma, was published on the 155–193 pages of the 1st volume of “Ashuglar” Collection, collected by **Hummat Alizada**, edited by H. Mehdi and A. Javad, published by Fiction Department of AZARNASHR in Baku in 1935. [2, p. 155–193].

“**Sarchalar (Sparrows)**” poem, belonging to Molla Juma, was published on the 38–39th pages of the 1st part of “El Shairleri (People Poets)” Collection, collected by **Salman Mumtaz**, edited by S. Huseyn,

published by Fiction Department of AZARNASHR in Baku in 1935 [3, p. 38–39].

80 (eighty) poems, belonging to Molla Juma, written in different genres, was published on the 155–193rd pages of the 2nd volume of “Ashuglar” Collection, collected by **Hummat Alizada**, published by Fiction Department of AZARNASHR in Baku in 1936 [4, p. 159–221].

6 (six) poems, belonging to Molla Juma, written in different genres, was published on the 74–76th pages of “Ashuglar” Collection, collected by **S. Akhundov**, published by Republican People Creativity House of Ministry of Culture of Azerbaijan Soviet Socialist Republic in Baku in 1957 [5, p. 74–76].

9 (nine) goshma, belonging to Molla Juma, was published on the 48–51st pages of the 3rd part of “Ashuglar” Collection, collected by **S. Akhundov**, published by Republican People Creativity House of Ministry of Culture of Azerbaijan Soviet Socialist Republic in Baku in 1960 [6, p. 48–51].

5 (five) different poem, belonging to Molla Juma, was published on the 90–95th pages of “Telli saz ustalari (“Wired Saz Masters”)” Collection, collected by **Ahliman Akhundov**, published by Azerbaijan State Publishing House in Baku in 1964 [7, p. 90–95].

First productive investigator of Molla Juma's works considers that, Artoghrol Javid was one of the leaders of the commission staff, mobilized to the territories by the decision of the Azerbaijan Government from verbal language of the people poets or in the collection of the manuscript copies in 1920–1930. I think that, Artoghrol Javid and investigation group, led by him, had done much more productive works in this field. During investigations, they revealed plenty of Molla Juma's manuscripts. These manuscripts were investigated by Gulbaniz Babakhanli, Doctor on Philology Sciences, while preparing 12 volume complete works of Artoghrol Javid and 9th volume of the complete works was completely dedicated to Molla Juma's creativity. Works were written in different genres and for the first time they were published collectively. Many works of poet, written in different form and genres, were collected on the mentioned volume. They are: hajvs (pamphlets) – 3, gozallama – 50, other works – 69, epos – 3, deyishma – 3, about beauties – 12, dodaqdaymaz (a kind of ashug poem in which labial are not used) – 1, different poems – 5. Generally, 146 works of poet were published on this volume [8, p. 294]. As seen, for the first time, great number of Molla Juma's works were collected by Artoghrol Javid in 1920–1930.

Investigators of people poets' works were not satisfied with it, they continued the works in the investi-

gation direction of Molla Juma's works. Pasha Afandiyev and Sharif Idrisov may be hold as an example for such investigators. They published works, belonging to Molla Juma in 1980 in the "Yazichi (Writer)" publishing house in Baku city in 1983 by collecting them. 25 garayli, 74 goshma, 31 divani, 20 mukhammas, 18 different poems, 21 mukhammas, mujaddas, murabba, tapjiband, zanjirlama, dubeyti, misal, deyshma were published on this book. Generally, 181 works were published on this book.

Complete investigation and reveal of Molla Juma's works always were in the focus of attention of our investigators. Honoured Scientist, Professor Pasha Afandiyev may be hold as an example for the most productive investigators of the last period in this field. For the first time, Molla Juma's works, collected by Pasha Afandiyev, were published on the "**Molla Juma's Works**" in the "Maarif" Publishing House in Baku in 1995. By the order of the President of Azerbaijan Republic about "**Implementation of Mass Publications in Latin Script in the Azerbaijani Language**" on 12th of January 2004, book of "Molla Juma works" were distributed to the libraries of the country by publishing it in the "Sharg-Garb ("East-West")" Publishing House in Baku in 2006. This book is Artoghrol Javid's second book, which widely covers Molla Juma's creativity, after 9th volume of the complete works about "People poems and ashugs". 53 garayli, 305 goshma, 48 divani, 69 mukhammas, 51 tajnis, 6 deyshma, 33 different poems, 10 gazal, 64 couplets bayati and 2 epos were published in the book [9, p. 648]. As seen, the book of "Molla Juma Works" is the greatest complete works, which were collected and published until our period. Pasha Afandiyev was not satisfied with the information, obtained while investigating Molla Juma's creativity and "Molla Juma's works" with 648 pages, published on the base of it. He continued the investigations about Molla Juma's life and creativity. Pasha Afandiyev has widely paid attention to the information about Molla Juma's creativity on the 193–216th pages of "**Folklore Studies**" book, published in 2018. Similar and different features in Molla Juma and Molla Panah Vagif's creativity were skilfully described by the investigator scientist Pasha Afandiyev in the comparative analysis form [10, p. 428].

Besides, Doctor on Philology Sciences Movlud Yarahmadov may be hold as an example for the investigators of Molla Juma. Movlud Yarahmadov was engaged in Molla Juma's creativity, investigated by collecting his manuscripts, divided his works, converted to the Azerbaijani alphabet to the 3 (three) volume. By preparing the 1st volume of them was

published in "Ornak" Publishing House in Baku in 2000. Sufficient number of Molla Juma's works, written in different form and genres, were arranged in the book. They are 50 garayli, 1 two type of rhyme, 1 three type of rhyme, 7 goshma, 18 poem dedicated to Ismi Punhan, 10 poems, addressed to the different persons, 204 different poems, 7 doshama and qoshayarpag, 25 oyudnama, nasihatnama, shikayatnama, 4 varsaghi, 5 mushair, 2 goshma – mustazad, 3 "dedim-dedi", 5 deyshma were published in the book [11, p. 227]. 2nd and 3rd volumes of the book have not been published yet. Other information, collected by Movlud Yarahmadov related with the literary heritage of Molla Juma, has been kept in the personal archive of the investigator. After his death, materials related with the non-published 2nd and 3rd volumes of the book, remained in the personal archive. Now we don't have information about it. During the investigations lead by us, we got information about having Molla Juma's non-published manuscripts in the other sources, but non-defined sources... we could not obtain the manuscripts. As seen, we had plenty of works before our investigators related with revealing Molla Juma's literary heritage completely. We suppose that, information, could not be obtained by us, will be delivered to our grateful people revealing by future investigators.

The next book related with Molla Juma's works were published by "Public Union of Azerbaijan Historians" in Baku city in 2016 named as "Ismi Punhan" in Azerbaijan Union of Ashugs' initiative. The book was prepared for publication by Honoured Scientist, Professor, Chairman of Azerbaijan Union of Ashugs Maharram Gasimli and Philologist-Scientist Elman Azizov. 10 ustadnama, 20 garayli, 75 goshma, 21 divani, 16 mukhammas, 14 tajnis, 4 gazal were published in the book. Generally, 160 poems of poet were published as a gift for his 160th anniversary [12, p. 226].

Novruz Bakirov dedicated his monograph named as "Azerbaijan-Georgian literary relations and Molla Juma's creativity" to the wide analyse of Molla Juma's creativity. Herein, he mentions the fact that during the time of Molla Juma he was widely promoted and popular not only in the region, where he lived, but also in other regions of Azerbaijan, Dagestan, Iran, Turkey and neighbouring Georgia. Molla Juma's many poems being written in the Georgian alphabet by Georgian ashugs were mentioned in the book. There were 38 poems written by Molla Juma by various Georgian ashugs and an epic called "The Tale of Jalali Mahammad and Tavat Khanum" [13, p. 226].

During the investigations lead by us, 4 (four) new non-published manuscripts belonging to Molla Juma were revealed. The manuscripts were obtained from various people during individual expeditions to the region where the poet lived. They are: **first manuscript** by Khuraman khanim Shabanova, great-granddaughter of Ashug Murtuzali from Kapanakchi village of Zagatala, **second manuscript** by Tahmazov Yunis by Ilisu village of Gakh region, **third manuscript** by Vadud Hajiyev from Ashaghi Goynuk village of Shaki, **fourth manuscript** by Elman Azizov, Molla Juma's great-grandson from Layisgi village of Shaki. After the investigation of the notebooks by us, information about the works on them were defined. After the investigation, notebooks were delivered to the Manuscripts Institute of Azerbaijan National Academy of Sciences. Manuscripts were registered by the institute with the keeping unit as "D 1020/1, 2, 3, 4". The works in the manuscripts converted to the Azerbaijani alphabet investigated by us, and the works contained therein were generally defined as following: goshma (tammam-gafiya) 394, beyt (goshma) 41, bayati 85, mukhammas 94, divani 69, tammam-tajnis 49, takhmis 42, deyishma 1, gozallama 7, different poems 37, gazal 12, munajat 2, garayli 49. Generally, works with 882 titles were identified in 4 (four) man-

uscripts [14]. The mentioned facts again proves poet Molla Juma having rich literary heritage.

Conclusions. We consider that, poet's creativity has not been completely investigated by investigators, his literary heritage has not been totally revealed. Investigators still have important challenges in this field. We believe that, the full and accurate investigation and revelation of the literary heritage of Molla Juma, one of the classic ashug-poets of Azerbaijan, should concern every patriot, whether a scientist or any citizen who knows about it. We consider it expedient for anyone, who is aware of the manuscripts in the personal archives to help disseminate this information to a wide audience. At least we believe in such people!

During our investigation, five newly revealed epos and hundreds of poems by Molla Juma enriched his literary heritage more. We consider that, Molla Juma's newly revealed works will add new shades to the literary treasury of mankind. We believe that, poet Molla Juma's literary heritage, who was brutally murdered in 1920, has not been completely destroyed. Investigators, studying Molla Juma's literary heritage in this field will not spare their knowledge and skills in the full investigation of his literary heritage and the reveal of his non-published works.

Bibliography:

1. Gasimzada Feyzulla. "XIX century Azerbaijan literature history. (Manual for the higher schools, II edition)". Baku: Maarif Publishing House – 1974, page 3–9.
2. "Aşıqlar (Ashugs)" – I volume / Collected by Hummat Alizada. Baku: AZARNASHR, Fiction Department. 1935, page 155–193.
3. People poets / Collected by Salman Mumtaz. I part. Baku: AZARNASHR, Fiction Department. 1935, page 38–39.
4. "Aşıqlar (Ashugs)" – II volume / Collected by Hummat Alizada. Baku: AZARNASHR, Fiction Department. 1936, page 159–221.
5. "Aşıqlar (Ashugs)" – II part / Collected by S. Akhundov. Azerbaijan Ministry of Culture, Republican People Creativity House. Baku: 1957, page 74–76.
6. "Aşıqlar (Ashugs)" – III part / Collected by S. Akhundov. Azerbaijan Ministry of Culture, Republican People Creativity House. Baku: 1960, page 48–51.
7. "Telli saz ustalari ("Wired Saz Masters")" / Compiled by Ahliman Akhundov. Baku: Azerbaijan State Publishing House. 1964, page 90–95.
8. Azerbaijan ashug creativity and Artoghrol Javid. Azerbaijan intangible cultural monuments and Artoghrol Javid. In twelve volumes. 9th Volume / Compiler and scientific editor: Gulbaniz Babakhanli. Baku: Chashioghlu 2011, page 294.
9. Molla Juma. Works / Compiled by Pasha Afandiyev. Baku. "Sharg-Garb ("East-West")", 2006, page 648.
10. Afandiyev Pasha. "Folk-lore Studies Issues". Baku. "Laman" Publishing and Polygraph House" LLC, 2018, page 428.
11. Molla Juma. Selected works / Compiled by: Yarahmadov Movlud. Baku. "Ornak", 2000, page 227.
12. Molla Juma. Ismi Punhan / Compiled by Gasimli Maharram, Azizov Elman. Baku. "Azerbaijan Public Union of Historians", 2016, page 226.
13. Bakirov Novruz. "Azerbaijan-Georgian literary relations and Molla Juma creativity": Baku, "Nafta Press", 2018, page 226.
14. Manuscripts Institute of Azerbaijan National Academy of Sciences. Molla Juma Works (in a form of manuscript). Keeping unit: "D 1020/1, 2, 3, 4".

Бакіров Н. К. ПРО ЛІТЕРАТУРНУ СПАДЩИНУ МОЛЛА ДЖУМИ, ПУБЛІКОВАНІ ТА НЕПУБЛІКОВАНІ ТВОРИ (на основі документів і робіт)

У статті детально пояснюється дата публікації та дослідження творів Молла Джуми. Тут зазначається, що творчість майстра ашуга, поета Молла Джума припадає на кінець ХІХ – початок ХХ століття. Творчість поета Молла Джума походить з більш складного і суперечливого періоду азербайджанської поезії. Молла Джума, який відіграв важливу роль у розвитку азербайджанської поезії, на відміну від майстра, також виконував професію ашуга. Молла Джума отримав освіту перською та арабською мовами. Він вибирає «Ісмі Пунхан» як буту у своїх віршах і вихваляє красу. Звертаючи увагу на літературну спадщину Молла Джуми, ми помічаємо, що він створював поетичні твори різної форми та змісту від п'ятискладових до шістнадцятискладових. Новотвори на гарайлі, гошму, таджніс, дівані, мухаммас, баяті, дейішма (змагання між ашугами), газель, а також епос, створений ним, своєю формою і жанром вирізняються деякими рисами в класичній східній поезії. Молла Джума був відомий і як поет, новатор, умілий майстер, і як народні твори; створений ним, зберігає свою актуальність.

Під час нашого дослідження п'ять нововідкритих епосів і сотні віршів Молли Джуми ще більше збагатили його літературну спадщину. Ми вважаємо, що нововідкриті твори Молла Джуми додадуть нових відтінків до літературної скарбниці людства. Ми вважаємо, що літературна спадщина поета Молла Джума, який був жорстоко вбитий у 1920 році, не була повністю знищена. Дослідники, які вивчають літературну спадщину Молла Джуми в цій галузі, не пошкоднують своїх знань і навичок для повного дослідження його літературної спадщини та виявлення його неопублікованих творів.

У статті подано широку інформацію про літературну спадщину Молла Джуми, опубліковані та неопубліковані твори. повне і точне дослідження та розкриття літературної спадщини Молла Джуми, одного з класичних поетів-ашугів Азербайджану, повинно хвилювати кожного патріота, чи то вченого, чи будь-якого громадянина, який знає про це.

Ключові слова: Молла Джума, класик, літературна спадщина, публікація, дата дослідження

UDC 821

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/29>**Huseynova A. A.**

Baku Slavic University

THE INTERPRETATION OF THE LIFE AND THE DESTINY OF AN ENGLISH WOMAN IN PROSE BY ROSAMUNDE PILCHER

Rosamunde Pilcher became one of the popular woman writers in the world literature. In the novels of Rosamunde Pilcher there is no crime, cruelty, big money and everything that could attract attention to her much earlier, and not after decades of almost continuous work. The writer's books are beautiful and a little naive stories about love, happiness, friendship and finding yourself with a mandatory happy ending. The reader wants to read them as long as possible, enjoying the calm and peaceful atmosphere that Pilcher creates.

In her books there is a place for everyone: an elderly lady, a young girl, a busy clerk, a rebellious teenager, a chatty neighbor, a former businessman and other heroes who are united by an eternal value – family. This, according to the writer, is the secret of the success of her novels. They are about universal values, about what is dear and important to everyone.

Pilcher considers his audience to be adult and intelligent women who had everything in their lives: passion, flirting, quarrels, gossip. However, in the end, a person comes to understand that all this brings only temporary pleasure, and the main thing in life is completely different: family, warmth, affection, respect and kindness. Rosamunde Pilcher's books are pleasant to read at a young age too, they give a feeling of comfort, peace and awareness that everything will get better.

Rosamunde Pilcher's work can be divided into two periods: early and later. In the first Pilcher wrote mostly small novels, which are now published in separate collections ("The end of summer. An empty house. Snow in April", "Voices of summer. Stormy day. Start over"). There is a lot of romance and outdated images in these stories, for example, unemployed girls who dream only of marriage and are ready to marry the first person they meet or even a cousin.

*After the release of *The Shell Seekers*, Rosamunde Pilcher worked almost exclusively on major novels, which became a kind of transition to a new level for her. The works of late creativity gained the greatest popularity: "September", "Homecoming", "On Christmas Eve". It is with them that you should start getting acquainted with the works of the writer in order to fully enjoy her talent, warmth and sincerity.*

Key words: *English literature, writer, novels, classical traditions, twentieth century.*

Introduction. Rosamunde Pilcher played an important role in the history of English literature as one of the leading prose writers who revived and developed the best classical traditions of love prose and family romance. Having entered literature in the early 1950s and 1960s of the twentieth century, R. Pilcher managed to reflect the era of the war and post-war period and make her significant contribution to the evolution of the theme of love, friendship and family. She managed to create a kind of inner world of an English woman, convey unique English female images when revealing the love theme that forms the basis of her prose, as well as reflect the types of people in connection with their attitude to the events of post-war reality. Pilcher focuses on revealing the commission of an act by the heroine in a particular life situation. In the writer's works, an important role is played by the opposition in the structure of the plot of the conflict, manifested through the formulation

of the theme of good and evil. The problem of conflict, based on the disclosure of the spiritual, family atmosphere of life, contributes to the formulation and identification of important emerging character traits of the heroines. The main characteristic feature of R. Pilcher's narrative manner, starting from the early stage of creativity, becomes, as noted above, the statement of the conflict, revealing at its core the clash of the themes of good and evil.

The purpose of the article is to analyse the creativity of R. Pilcher and to show the place of English women in their life.

The main problem. The writer has an inexhaustible desire to comprehend the movement and scale of artistic aspirations of a female character. The appearance of R. Pilcher in post-war prose was associated with the need to tell about the relentless fury of women's passions, love feelings and experiences. In the space of her work, she was always biased, bitter and

irreconcilable, she was aimed at the expression of moral feeling while concentrating moral and ethical conflict in the disclosure of the female type of character in the plot of her works. Success comes after the publication of the family saga “The Shell Seekers”, published in 1987. She is the author of many novels, including “Sleeping Tiger”, “End of Summer”, “Empty House”, “Stormy Day”, “Wild Mountain Thyme”, “Carousel”, “Voices of Summer”, “Blue Bedroom”, “September”, “Snow in April”, “Homecoming”, “Winter Solstice”, “Start Over”, “Under the sign of Gemini”, “Winter Sun”. She wrote the plays “The Blue Room” and “Flowers in the Rain”. The novels of R. Pilcher, distinguished by the depth and clarity of thought, tell about the meaning of life, the purpose of a person in it. She carefully outlines both the main and secondary images, the environment surrounding them, descriptions of small towns. The novels “September” and “Winter Solstice”, written in the best traditions of classical English literature, are characterized by a leisurely narrative, detailed descriptions, subtle psychological drawing of characters, attention to the details of everyday life and nature. They show the life and fate of elderly people.

The novel “Winter Solstice” tells the story of the life of an elderly man – Oscar Blundell, who lost his wife and daughter in a car accident. The writer analyzes in detail the condition of a person who initially cannot cope with grief, trying to get away from society and people. Grief and heartache, awareness of the loss of life priorities lead to emptiness and unwillingness to live. Previously sensitive to the surrounding world, nature, music and painting, the hero loses the ability to hear and feel the beautiful. Violet Aird’s niece Lucy reminds Oscar of his daughter. Over time, looking at her, the hero is freed from the mental suffering brought to him by the memories of his daughter, Francesca [3, p. 496].

The writer emphasizes the intellectual superiority of her hero. He does not sink to the bottom of life, but continues to reflect, relying on the knowledge he has accumulated. Gradually he joins the art of literature, does not miss a single interesting event in the world of literature, reads Marquez. The stylistic dominant of R. Pilcher’s family novels in the postwar years is the artistic interpretation of the life and fate of an English woman.

The writer demonstrating a deep knowledge of women’s psychology, assigns a leading role in preserving the constants of the family space to a woman. Female images become the expression of the author’s ideas. Unlike Oscar, the main character of the novel “September”, despite her advanced age, does not lose

interest in life. Narrating about the life of an elderly woman Violet Aird, R. Pilcher explains the actions and thoughts of the main character with special vital and reliable care.

Having lived a long life, he does not lose the sharpness of sensations in her soul and continues to respond cordially to any manifestation of the surrounding world.

There is a lot of evil in the world. However, the heroine R. Pilcher obviously programs herself for good luck. Positive thoughts are the main guideline of her expectations. Violet perceives what is happening in her life not with doubt and regret about the unfulfilled. A wise woman perceives everything as a useful experience that has enriched her. Due to Violet’s deep involvement in the dynamic process of the surrounding reality, her individual character traits noticeably prevail over the socio-typical. Her whole environment fills Violet with energy. The spring sun charges with a cheerful mood and makes you forget about heavy winter sports clothes, and the fresh coolness returns the feeling of youth. She is cheerful, full of energy and active, despite the years. The weather does not change the established order in Violet’s life. Every morning she goes to the village to Mrs. Ishak’s store to buy the products necessary to support the life of an elderly single lady. “Unless in the middle of winter, when high snowdrifts were falling, and it became dangerous to walk on the ice, Violet, remembering that courage begins with caution, refrained from this journey” [4, p. 5–6]. R. Pilcher’s interest in her heroine is focused both on the external appearance, on the description of the details of the portrait, and on the features of her inner world. The portrait becomes an important element of creating an image and thereby conveys the author’s assessment.

The writer, drawing a physical and psychological portrait of the heroine, focuses on her special status, which is not inherent in elderly people at her age. The heroine’s face is red and wrinkled, like an old peasant woman. Violet’s straight posture shows firmness of character and correct perception of the world around her. The writer creates the image of a person who does not neglect precautions, who cannot be blamed for imprudence. Even in the most difficult circumstances, she controls herself and thinks logically. Everything went well in the life of the main character: she grew up in a wealthy family and knew no need, then lived for thirty years in a happy marriage, took place as a wife and mother. “I was very lucky in my life to marry someone I loved”, Violet says [4, p. 384]. Violet’s house is an abode of home comfort, strict rules and spiritual purity.

Archie Balmerino is the second male character in the novel "September". He is an aristocrat who inherited the title of lord, the owner of a large estate in Scotland. Initially, the hero appears to the reader as a young man, overflowing with vital energy and ready to share it with everyone. But the share of a mature man falls hard years of experiences. The worldview of the forty-five-year-old lord is more like an elderly man's vision of the world. R. Pilcher explains this by the fact that just before the end of his military career, he was sent to the conflict zone in Northern Ireland and witnessed innocent people, his comrades, dying there. Coming under heavy fire, Archie survives, but loses his leg and this determines his future lifestyle and occupation. R. Pilcher distinguishes two features in the character of his hero: lack of initiative and impracticality. Archie fails to increase his capital during the war years. The difficult financial situation encourages him and his wife Isabel to organize a small tourist business in their own estate: they meet and accommodate tourists, provide them with food, and engage in conversation.

The care of the estate and the endless chores associated with it take them most of the time. Despite this, they are in awe of their work. Family becomes the meaning of their whole life for them.

Family cohesion becomes the central idea of the novel "September", which runs through the entire work of R. Pilcher as a leitmotif. The writer psychologically subtly reproduces the dynamics of the confusion of thoughts and feelings of the main character – Violet: from anxiety to fear, from emotional tension to a state of panic.

The resolution of the main conflict of the novel and the disclosure of intrigues in the plot take place during a grand party at the Steintons, neighbors of the Airds, on the occasion of the coming of age of their daughter Katie. Violet is among the invited guests. The author describes in detail how diligently an elderly woman was preparing for this celebration, where a meeting of influential neighbors and young people was expected. Violet is guided by the desire to look elegant and well-groomed. R. Pilcher, dressing his heroine in everything expensive, gives a thorough description of her festive toilet.

It was made of expensive fabrics, which can be used to judge the financial situation of an elderly woman. The diamond tiara emphasizes her high social status. The portrait of the heroine is given not through the perception of other characters as a reflection of their impressions of what they saw, but through their own perception, which testifies to the skill of the writer who managed to create the artistic integrity of

the portrait. Violet is not happy with her reflection in the mirror, she is very self-critical and ironic about her own appearance. "Finally, going to the dressing table, I looked at myself critically. Before her was a large, fat old woman, for whom the word "solid" was the most flattering epithet" [4, p. 411]. The ability to make fun of yourself as a sign of intelligence and nobility is considered a typical feature of the English national character.

The main event in the heroine's life was scheduled for September, perhaps that is why R. Pilcher puts the name of this month in the title of his novel. September is a month of fun, feasting, it's a full house of guests.

To this end, the author resorts to the artistic technique of the antithesis. Violet realizes that she has come a long way in life and comes to the realization that the loss of vitality in old age is inevitable. That is why the nostalgic mood of the heroine is felt, her longing for bygone times is shown.

In the novel, Violet Aird's firm intention not to give up on age and not become a burden for her son sounds. The image of Violet Aird personifies the idea of nepotism and cohesion. R. Pilcher managed to create a multifaceted, bright and lively image of a strong, wise elderly woman, in whose veins flows the blood of wild Scottish highlanders, who firmly guards her own independence and the well-being of 60 relatives. It gives children the opportunity to look for themselves, their vocation, teaches them to find solutions to problems, rely on their own strength and make decisions independently, supports their choice, while not trying to protect them from difficulties. In life, we have to face many difficulties, and the younger generation should be ready for them. In her novels, R. Pilcher puts extreme situations in front of the characters, and a person, falling into them, manifests himself unexpectedly from different sides and fully reveals himself as a person. Family and family relationships are the main test of the characters' character. Along with the truthful display of family everyday life, the main thing in the writer's novels is also the image of the spiritual world of people, those subtle and complex relationships that develop in a family setting. In the novel "The Shell Seekers" R. Pilcher continues to strive to explore social and family truths and the causes of people's behavior in complex family conflicts. Here, different characters represent the deployment of the same type of hero and are their different stages in the manifestation of character [5, p. 750]. All the events in the novel are closely interrelated with the life circumstances and the people around her, revealed in the relationship with her.

Penelope is the central face of the novel, is a full-fledged dynamic image of a wise Englishwoman, the keeper of the hearth and family traditions. She has three adult children: her eldest daughter Nancy, busy with her family, her son Noel, who lives for his own pleasure, easily squanders the money he earns and does not think about the purpose of life, and her youngest daughter Olivia, a businesswoman who works as the editor-in-chief of a major London women's fashion magazine. They live a calm, measured life, visiting their mother from time to time. The portrait of a strong woman who survived World War II, who took away her greatest love in life, the writer describes from three angles; from the point of view of Richard Lowmax, who was in love with her at first sight, who, like Olivia, was able to appreciate Penelope's extraordinary beauty, and Nancy's cook, Mrs. Croftway, who considers her ugly. The cook had a very firm opinion about her mistress. In her perception, Penelope had an inflated conceit and honor. Penelope had thick silver hair pulled into a bun low on the back of her head, dark eyes sparkling with animation and fun. She was constantly hung with bags and baskets, dressed in an old dark blue cloth cape, which became a universal thing in her wardrobe and bought from an impoverished captain's widow at the end of the war. In fact, the cape was a navy cloak, which since then has always served her in all occasions of life, from weddings to funerals. The writer creates a vivid and memorable portrait of the heroine, while emphasizing her spontaneity, inner emancipation. R. Pilcher gives his heroine such character traits as cheerfulness, firmness of spirit, generosity, practicality and self-criticism

She is a loving mother, which is reflected in her actions towards children, although only Olivia is able to fully appreciate this. After the death of Penelope Keeling, there is discord among the family members. R. Pilcher, in order to resolve the overdue conflict over the inheritance, continues to narrate in the best traditions of the English classics. She keeps her readers in suspense, forcing them to think what the main character will do in this situation. According to the author, the measured rhythm of the family is disrupted by the news that collectors are interested in the works of Penelope's husband – pre-Raphaelite artist Lawrence Stern. Penelope has preserved his paintings, and among them her favorite canvas "Shell Seekers", which is a family heirloom for her. R. Pilcher masterfully describes the conversations and arguments of

Penelope's children about inheritance. The mercantile mundanity of dreams caused by the material side of children's interest leads them to separation from the family. Nancy and Noel, overwhelmed with a sense of individualism, inner superiority over others, hoping for the highest benefit, try to persuade their mother to sell the family heirloom. Nancy, who sought to receive from her mother not just material goods, but also symbols of prestige and high position in society, accuses her of selfishness and callousness. Penelope gave her eldest daughter everything that her other children had: a sense of security, home comfort, but there was not enough money for expensive things and goodies that Nancy was so drawn to. Her accusations against her mother were groundless, since Penelope, as a loving mother, adequately fulfilled her destiny. "The Shell Seekers" – a reflection novel, a novel revelation, a confession novel. R. Pilcher clearly poses a vital question: what decision will the heroine take to extinguish misunderstandings and disputes between children? The writer touches on the problem of moral choice in the life of the characters.

Conclusion. In the center of Penelope's spiritual quest, the main choice is hers. Kindness, in the understanding of the heroine, is a purely moral concept, and only moral concepts make a person a person. She peacefully resolves the problems that have arisen in the family. The painting should be returned to the museum, where she went with her father since childhood. Awareness of the need to forgive insults comes with age. Forgiveness is one of the steps of spiritual purification. This is very difficult and not given to everyone. Gratitude, overcoming difficulties on the way to achievements, self-belief, integrity, will and endurance fill the life of R. Pilcher's heroes, make them richer and better, help them find their way in life, the right guide in finding the answer to the question of the appointment of a person.

The world is cruel and unpredictable. It is not easy for such feelings as kindness, sensitivity and responsiveness to survive in him. And it is a miracle that they not only survive, but continue to carry out their wonderful mission. Everyone has their own way prepared by fate, but not everyone is given to go through their life path properly. You can not pass by an important and significant event, you need to stop and comprehend what is presented by life. The only "shelter" that allows people to escape from adversity is finding a family and a home.

Bibliography:

1. Brodey, K. Focus on English and American Literature Text. / K. Brodey, F. Malgaretti. M., 2004. – 400 p.
2. Chapman, R. Linguistics and Literature. An Introduction to Literary Stylistics Text. / R. Chapman. London, 1973. – 165 p.
3. Rosamunde Pilcher, Winter Solstice, Hodder and Stoughton, 2000. 496 p.
4. Rosamunde Pilcher, September, Throldike Press, Throldike, Maine, 1990, 616 p.
5. Rosamunde Pilcher, The Shelle Seekers, St. Martin's Press, New York, 1987, 750 p.

Гусейнова А. А. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖИТТЯ І ДОЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЖІНКИ У ПРОЗІ РОЗАМУНДИ ПІЛЧЕР

Розамунда Пілчер стала однією з найпопулярніших письменниць у світовій літературі. У романах Розамунди Пілчер немає злочинності, жорстокості, великих грошей і всього того, що могло б привернути до неї увагу набагато раніше, а не через десятиліття майже безперервної роботи. Книги письменниці – це красиві та трохи наївні історії про кохання, щастя, дружбу та здобуття себе з обов'язковим щасливим кінцем. Читачеві хочеться читати їх якомога довше, насолоджуючись спокійною та умиротвореною атмосферою, яку створює Пілчер.

У її книгах знайдеться місце кожному: літній дамі, молодій дівчині, зайнятому чиновнику, підлітку, що бунтує, балакучому сусідові, колишньому бізнесмену та іншим героям, яких поєднує вічна цінність – сім'я. У цьому, на думку письменниці, є секрет успіху її романів. Вони про загальнолюдські цінності, про те, що дорого та важливо кожному.

Своєю аудиторією Пілчер вважає дорослих та розумних жінок, у яких у житті було все: пристрасть, флірт, сварки, плітки. Проте зрештою до людини приходять розуміння, що це приносить лише тимчасове задоволення, а головне у житті зовсім інше: сім'я, тепло, ласка, повага і доброта. Книги Розамунди Пілчер приємно читати і в юному віці, вони дарують відчуття комфорту, спокою та усвідомлення того, що все налагодиться.

Творчість Розамунди Пілчер можна розділити на два періоди: ранній та пізній. У першому Пілчер писав переважно невеликі романи, які зараз видаються окремими збірками («Кінець літа. Порожній будинок. Сніг у квітні», «Голоси літа. Бурхливий день. Почати спочатку»). У цих історіях багато романтики та застарілих образів, наприклад, безробітні дівчата, які мріють лише про заміжжя і готові вийти заміж за першого зустрічного або навіть двоюрідного брата.

Після виходу «Шукачів черепашок» Розамунда Пілчер працювала майже виключно над великими романами, що стало для неї своєрідним переходом на новий рівень. Найбільшу популярність здобули твори пізньої творчості: «Вересень», «Повернення додому», «На святвечір». Саме з них слід розпочати знайомство з творчістю письменниці, щоб повною мірою насолодитися її талантом, теплом та щирістю.

Ключові слова: англійська література, письменник, романи, класичні традиції, ХХ ст.

Ищенко Н. А.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Малашко Д. Д.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ВПЛИВ ДІАСПОРИ НА СУЧАСНУ БРИТАНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ В РОБОТАХ ЗЕДІ СМІТ ТА САЛМАНА РУШДІ

Ця стаття зосереджена на аналізі мультикультурності в сучасній британській літературі, з особливим акцентом на внесок видатних авторів Зеді Сміт та Салмана Рушді. Вона розкриває мультикультуралізм у контексті літературознавчого та культурознавчого дискурсу, аналізуючи поняття мультикультуралізму в літературознавстві, надаючи огляд сучасної британської літератури та висвітлюючи роль літератури діаспори як ключового напрямку мультикультурної літератури в Британії. Особливу увагу приділено впливу глобалізації на британську літературу, демонструючи, як глобальні процеси впливають на літературні тенденції та тематику. Стаття пропонує аналіз мультикультурного контексту в творах Зеді Сміт та Салмана Рушді. Розглядається роман Зеді Сміт «Білі зуби» в контексті теми ідентичності та самоідентифікації в мультикультурному середовищі, а також досліджується вплив домінуючої культури на розуміння мультикультурності. В контексті творчості Салмана Рушді, особливо в його «Сатанинських віршах», аналізуються аспекти ідентичності, трансформації та лімінальності, відображаючи складність культурних перетинів та взаємодій. Це не тільки збільшує доступність різних культурних наративів, але й стимулює авторів до включення мультикультурних елементів у свої твори, роблячи літературу відображенням глобального культурного діалогу.

Мультикультуралізм у літературознавстві використовується як аналітичний інструмент для розуміння та інтерпретації літературних творів, дозволяючи дослідникам аналізувати вплив культурних відмінностей на теми, персонажі, сюжети та стилістику. Особливу увагу приділено вивченню культурної ідентичності, особливо в контексті глобалізації та міграційних процесів, що відображається у літературних творах. Сучасна британська література, з її багатогранністю та відображенням різноманітних культурних ідентичностей, стає важливим полем для дослідження мультикультурності та її впливу на суспільство та культуру.

Ключові слова: мультикультуралізм, сучасна британська література, культурна ідентичність, діаспора, глобалізація, постколоніалізм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку літературознавства, значна увага приділяється вивченню мультикультуралізму, особливо в контексті сучасної британської літератури. У статті розглядається проблема впливу діаспори на сучасну британську літературу, з акцентом на творчість Зеді Сміт та Салмана Рушді. Ця проблема є важливою у контексті глобалізації та зростаючої мультикультурності, які формують сучасний літературний процес. Вивчення цієї теми має значення не лише для літературознавства, але й для культурології, соціології та інших гуманітарних наук, оскільки воно допомагає краще зрозуміти культурні та соціальні процеси в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники активно вивчають мульти-

культуралізм у британській літературі. Недавні дослідження та публікації зосереджуються на аналізі мультикультурності в літературознавчому та культурознавчому дискурсі, відображаючи вплив глобалізації та діаспори на сучасну літературу. Дослідники такі як А. Бхатха, Г. Кліффорд, та Е. Саїд розглядають мультикультуралізм у контексті постколоніальної теорії, аналізуючи вплив колоніального минулого на сучасну літературу. Вони обговорюють, як історичні та культурні процеси впливають на формування літературних творів та ідентичності авторів. Також важливий внесок у цю тему вносять дослідники, які зосереджуються на вивченні культурної ідентичності та взаємодії різних культур у літературі, такі як Дж. Пратт та С. Холл. Ці дослідження сприя-

ють глибшому розумінню мультикультурності в сучасній британській літературі, відкриваючи нові перспективи для аналізу взаємодії культур та їх впливу на літературний процес. Вони також висвітлюють важливість глобалізації та міграційних процесів у формуванні сучасної літературної сцени, підкреслюючи роль літератури як мосту між культурами та сприяння взаєморозумінню та взаємоповазі між різними народами.

Основною метою статті є висвітлення ключових аспектів мультикультуралізму в сучасній британській літературі та аналіз впливу діаспори на формування літературного процесу в XXI столітті. Це включає детальний аналіз творчості Зеді Сміт та Салмана Рушді, а також розгляд ширших культурних та соціальних аспектів, пов'язаних з мультикультуралізмом у літературі.

Виклад основного матеріалу. Мультикультуралізм у контексті сучасної британської літератури можна визначити як відображення та інтеграцію різноманітних культурних ідентичностей, які впливають на формування літературних творів. Цей феномен включає в себе не лише зустріч різних культурних традицій, але й їхню взаємодію, адаптацію та синтез, що відбивається у темах, стилях та персонажах літературних творів. Сучасна британська література є багатограним полем, де мультикультуралізм відіграє ключову роль. Відображення різноманітності культур, етнічних груп та соціальних класів у літературі не лише збагачує її контент, але й сприяє глибшому розумінню сучасних соціальних та культурних процесів [3, с. 103]. Це особливо помітно в творах, де переплітаються історії іммігрантів, відображаються виклики глобалізації та експлоруються питання національної та культурної ідентичності.

Аналізуючи мультикультуралізм в сучасній британській літературі, важливо розглянути його значення в контексті глобалізації та культурного розмаїття. Глобалізація, як ключовий фактор сучасного світу, привносить нові виміри в літературні твори, відображаючи зростаючу взаємозалежність та взаємодію між різними культурами. Глобалізація сприяє культурному обміну та взаємопроникненню, що відбивається у сучасній літературі. Це не тільки збільшує доступність різних культурних наративів, але й стимулює авторів до включення мультикультурних елементів у свої твори. Таким чином, література стає відображенням глобального культурного діалогу. У відповідь на культурне розмаїття, що посилюється глобалізацією, мультикультуралізм у літературі відіграє роль інструменту для розуміння та відображення

цієї різноманітності [5, с. 76]. Через літературні твори читачі мають можливість зануритися в різні культурні контексти, розширюючи своє розуміння світу. Література відіграє важливу роль у формуванні культурного розуміння та толерантності. Вона дозволяє читачам відчувати емпатію до різних культурних перспектив та досвідів, сприяючи таким чином більш гармонійному співіснуванню різних культур у глобалізованому світі.

Мультикультуралізм у літературознавстві можна визначити як відображення та інтеграцію різноманітних культурних ідентичностей і впливів у літературному творі. Це не просто збіг різних культур, а складний процес взаємодії, який включає адаптацію, конфлікт та синтез культурних елементів [1, с. 113]. У літературознавстві мультикультуралізм використовується як аналітичний інструмент для розуміння та інтерпретації літературних творів. Це дозволяє дослідникам аналізувати, як культурні відмінності та взаємодії впливають на теми, персонажів, сюжети та стилістику творів. Одним з ключових аспектів мультикультуралізму в літературознавстві є вивчення культурної ідентичності. Це включає дослідження того, як літературні твори відображають і водночас формують уявлення про культурну ідентичність, особливо в контексті глобалізації та міграційних процесів.

Сучасна британська література є результатом довгого історичного розвитку, який відображає значні культурні та соціальні зміни. Від епохи постколоніалізму до сучасності, британська література постійно еволюціонувала, відображаючи зміни в суспільстві, політиці та культурі. Особливо важливим стало включення голосів мігрантів та представників різних етнічних груп, що збагатило літературний ландшафт новими перспективами. Глобалізація та міграційні процеси сприяли зростанню культурного розмаїття та відкрили двері для нових тем та наративів. Це зумовило появу творів, що відображають досвід іммігрантів, розглядають питання ідентичності та культурного конфлікту, а також висвітлюють взаємодію між різними культурами. Сучасна британська література характеризується широким спектром тем, від особистих ідентичностей до глобальних соціальних питань. Вона включає в себе різноманітні жанри та стилі, від традиційних романів до експериментальної прози. Особливу увагу приділяється питанням раси, гендеру, класу та етнічності, що відображають сучасні соціальні дискусії.

Література діаспори стала важливим і впливовим напрямком у сучасній британській літературі.

Цей жанр відображає досвід і переживання людей, які, з різних причин, переїхали до Великобританії, часто з колишніх британських колоній. Ці твори зазвичай зосереджуються на темах ідентичності, міграції, інтеграції, культурного конфлікту та взаємодії між різними культурами [5, с. 47].

Термін «діаспора» походить від грецького «*διασπορά*», що означає «розсіювання» або «розпорошення». Історично це поняття використовувалося для опису масового розселення єврейського народу, але з часом його значення розширилося для опису будь-якої групи людей, які розсіялися зі своєї рідної країни в інші частини світу.

Література діаспори також відома як «експатріантська література». Це означає, що автори, які народилися в одній країні, але живуть і пишуть у іншій, часто зосереджуються на своєму рідному краї у своїх творах. Люди можуть залишити батьківщину з різних причин, включаючи економічні, політичні, соціальні, або навіть особисті. Це може бути вимушена міграція, як у випадку з війнами або переслідуваннями, або добровільна, наприклад, у пошуках кращих освітніх або професійних можливостей. Однією з ключових характеристик діаспори є збереження культурної ідентичності. Люди, які мігрують, часто намагаються зберегти свою мову, традиції, релігію та інші культурні особливості, навіть перебуваючи в новому середовищі. Члени діаспори часто підтримують тісний зв'язок зі своєю рідною країною, незалежно від відстані або часу, проведеного за кордоном. Це може включати підтримку родини, яка залишилася вдома, участь у політичному житті або підтримку культурних та соціальних ініціатив [5, с. 127].

Однією з ключових тем літератури діаспори є пошук батьківщини. Це включає в себе відчуження, боротьбу з культурними розбіжностями та психологічні конфлікти, які виникають у людей, які живуть далеко від своєї рідної країни. Література діаспори часто включає елементи ностальгії, роздумів про ідентичність, культурні конфлікти та досвід адаптації до нового середовища, зберігаючи при цьому зв'язок з рідною культурою [6, с. 24].

Ця напруга між пунктом відправлення та місцем прибуття має суттєву важливість, оскільки породжує ряд запитань. Яке з цих місць є домом – країна, яка залишилась позаду, нове місце проживання чи обидва місця по-різному? Як зазначає Гопал, питання «походження» по відношенню до діаспори є складним, особливо для людей наступних поколінь спільнот мігрантів, «чії паспорти, місцезнаходження, почуття приналежності та

культурна приналежність не завжди збігаються» [7, с. 34].

У своїй роботі “Cartographies of Diaspora: Contesting Identities. London: Routledge” угандійсько-британська соціологиня Автар Бра коментує неоднозначний потенціал діаспори: “the word diaspora often invokes the imagery of traumas of separation and dislocation, and this is certainly a very important aspect of migratory experience. But diasporas are also potential sites of hope and new beginnings” [4, с. 67].

Обидві ці полярності, нова надія та відчуття непоправної втрати, формують персонажів роману Салмана Рушді «Сатанинські вірші». Автар Бра є авторкою концепції «діаспорного простору» (diaspora space). «Діаспорний простір» Бра «населений» не лише діаспорними суб'єктами, але й тими, хто сконструйований і представлений як «корінний народ». Він включає як «розсіяне», так і «рідне»; це місце, де вихідець із діаспори є настільки ж діаспорянином, наскільки діаспорянин є корінним. Бачення Рушді Лондона в «Сатанинських віршах» підтримує цю точку зору, оскільки його цікавить складна культурна та соціальна динаміка місця, не тільки окремо «рідного» та окремо «діаспорного», роман свідчить про те, що «межа» між ними не така чітка, як може здаватися.

Білл Ешкрофт, Гарет Гріффітс і Гелен Тіффін у своїй роботі “Key Concepts in Post-Colonial Studies” 1998 року називають діаспору «центральною історичним фактом колонізації», оскільки саме колоніальні системи спричинили великі переміщення населення. Автори роботи також наголошують, що результати численних переміщень людей, викликаних колоніалізмом, не закінчилися з падінням колоніальних режимів: “Найбільш нещодавними та найбільш соціально значущими діаспорними рухами були рухи колонізованих народів до столичних центрів. У таких країнах, як Велика Британія та Франція, населення зараз має значні меншини діаспорних колишніх колоніальних народів” [2, с. 74].

«Сатанинські вірші» є яскравим проявом цього твердження – Джібріл Фарішта і Саладін Чамча прибули до столиці, куди повернулися мешканці колишніх колоній, і в романі спостерігається напруга як у діаспорних спільнотах, так і між мігрантами та корінним населенням. Присутність людей, які є «іншими» у Вілаєті, змушує британців запитати, що означає бути британцем і що таке британство, де межа між не бути британцем і бути британцем. Як Ешкрофт та ін. зауважують, «роз-

виток діаспорних культур обов'язково ставить під сумнів есенціалістичні моделі, піддаючи сумніву ідеологію єдиної, «природної» культурної норми» [2, с. 89].

Зейді Сміт має змішане походження: її мати – з Ямайки, а батько – британець. Сміт народилася в Лондоні в 1975 році, наразі проживає в Нью-Йорку. Завдяки своєму літературному таланту, досвіду міграції, хоч і непрямому, та глибокому знанню теми, її літературний дебют став сенсацією, яка здобула велике літературне визнання і принесла їй багато літературних премій. Вона вважається однією з найважливіших голосів у сучасній британській літературі, особливо у контексті відображення діаспори та мультикультуралізму. Сміт використовує свої літературні твори для відображення досвіду діаспори, зокрема через персонажів, які борються з питаннями належності, культурної ідентичності та адаптації до нових суспільств. Її внесок важливий для розуміння сучасних культурних та соціальних процесів.

Роман «Білі Зуби» Зеді Сміт є значущим твором, який відображає мультикультуралізм та його вплив на сучасну британську літературу. Цей роман, що виходить за рамки традиційного нарративу, досліджує теми ідентичності, міграції, та культурного зіткнення [8, с. 83].

- Тематика Ідентичності та Міграції

«Білі Зуби» глибоко занурюється у питання ідентичності та міграції. Роман розповідає історію двох сімей, які мігрували до Великобританії, і відображає їхні зусилля знайти своє місце в новому суспільстві. Через своїх персонажів, Сміт досліджує складність культурної ідентичності в контексті міграції, показуючи, як історичне минуле та культурні відмінності впливають на особистісне самовизначення.

- Культурне Зіткнення та Інтеграція

Роман також висвітлює тему культурного зіткнення та інтеграції. Через взаємодії між персонажами різних культурних та етнічних груп, «Білі Зуби» демонструє, як культурні різниці можуть призводити до конфліктів, але також і до взаємного збагачення та розуміння.

- Стиль та Наративна Структура

Стиль та наративна структура «Білі Зуби» відіграють важливу роль у відображенні мультикультуралізму. Сміт використовує багатоголосість та нестандартні сюжетні лінії, що дозволяє читачам побачити різні перспективи та досвіди. Це підкреслює складність мультикультурного суспільства та важливість розуміння різних точок зору.

Рушді, в свою чергу, народився в Індії, але більшу частину свого життя провів у Великобританії. Його особистий досвід міграції та життя між двома культурами відіграє ключову роль у його творчості. Цей досвід дозволяє йому глибоко розуміти та відображати досвід діаспори.

«Сатанинські вірші» Салмана Рушді є одним з найбільш дискутованих та аналізованих творів сучасної літератури. Цей роман викликав широкий резонанс та суперечки, відображає складність тем ідентичності, трансформації та лімінальності в контексті постколоніального світу. Рушді майстерно використовує свій роман для дослідження ідентичності, особливо в контексті міграції та культурного зіткнення. Головні персонажі роману, які переживають особистісні кризи та трансформації, символізують боротьбу за самоідентифікацію в умовах культурного розриву. Через їхні історії Рушді піднімає питання національної та культурної приналежності, висвітлюючи складність формування ідентичності в мультикультурному світі [9, с. 136].

Трансформація є ключовою темою роману, яка відображається як на рівні персонажів, так і в структурі самого твору. Рушді використовує метаморфози персонажів, щоб показати, як зіткнення культур та ідентичностей може призводити до глибоких внутрішніх змін. Ці трансформації символізують не лише особистісні зміни, але й ширші соціокультурні процеси. Лімінальність у «Сатанинських Віршах» відображає стан між двома світами, культурами та ідентичностями. Рушді досліджує цю тему через персонажів, які опиняються на межі між різними культурними реаліями, відчуваючи себе чужими в обох. Ця лімінальність є важливою для розуміння досвіду діаспори та мігрантів, які постійно балансують між різними світами. «Сатанинські вірші» Рушді є важливим твором для розуміння мультикультуралізму, ідентичності та культурної трансформації. Роман відкриває нові перспективи щодо взаємодії між різними культурами та впливу цих взаємодій на особистісну ідентичність, показуючи складність та багатогранність мультикультурного досвіду.

Висновки. Стаття підкреслює важливість мультикультуралізму в сучасній британській літературі, демонструючи його вплив на формування літературних творів. Мультикультуралізм відображає різноманітність культурних ідентичностей, що збагачує літературний контент і сприяє глибшому розумінню сучасних соціальних та культурних процесів. Діаспора має зна-

чний вплив на сучасну британську літературу, як це видно з творчості Зеді Сміт та Салмана Рушді. Їхні роботи відображають взаємодію культур, ідентичностей та досвідів, що виникають у мультикультурному середовищі. Глобалізація, в свою чергу, сприяє культурному обміну та взаємопроникненню, що відбивається у сучасній літературі. Література стає відображенням глобального культурного діалогу, де мультикультурні елементи відіграють ключову роль. Твори Зеді Сміт

та Салмана Рушді аналізуються через призму ідентичності, трансформації та лімінальності. Це демонструє, як література може відображати комплексність ідентичності в мультикультурному світі. Стаття висвітлює, як література може слугувати мостом між різними культурами, сприяючи глибшому розумінню та взаємоповазі. Твори Сміт та Рушді демонструють, як література може відігравати роль у формуванні культурного розуміння та толерантності.

Список літератури:

1. Alghamdi, Alaa. "Transformations of the Liminal Self: Configurations of Home and Identity for Muslim Characters in British Postcolonial Fiction", 2011, 256 p.
2. Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen. Post-colonial Studies: The Key Concepts, Second Edition. Oxford: Routledge, 2000, 304 p.
3. Boehmer, Elleke. Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors. Oxford: Oxford University Press, 2005, 368 p.
4. Brah, Avtar. Cartographies of Diaspora: Contesting Identities. London: Routledge, 1996, 292 p.
5. Braziel Jana Evans, Mannur Anita "Nation, Migration, Globalization: Points of Contention in Diaspora Studies", 2003, 345 c.
6. Fludernik, Monika, "Diaspora and Multiculturalism: Common Traditions and New Developments. Cross/Cultures 66, 2021, 391 c.
7. Gopal, Priyamvada. The Indian Novel in English. New York: Oxford University Press, 2009, 192 p.
8. Hadjetian, Sylvia "Multiculturalism and Magic Realism in Zadie Smith's Novel White Teeth: Between Fiction and Reality", Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2014, 128 p.
9. Shama, Shailja. "Salman Rushdie: the ambivalence of migrancy – Critical Essay". Twentieth Century Literature 74.4 Winter 2011, pp. 596–618. URL: <https://www.jstor.org/stable/3175995> (дата звернення 31.10.2023).

Ishcenko N. A., Malashko D. D. THE INFLUENCE OF DIASPORA ON CONTEMPORARY BRITISH LITERATURE IN THE WORKS OF ZADIE SMITH AND SALMAN RUSHDIE

This article focuses on the analysis of multiculturalism in contemporary British literature, with a special emphasis on the contributions of notable authors Zadie Smith and Salman Rushdie. It reveals multiculturalism in the context of literary and cultural discourse, analyzing the concept of multiculturalism in literary studies, providing an overview of contemporary British literature, and highlighting the role of diaspora literature as a key direction in multicultural literature in Britain. Particular attention is paid to the impact of globalization on British literature, demonstrating how global processes influence literary trends and themes. The article offers an analysis of the multicultural context in the works of Zadie Smith and Salman Rushdie. Zadie Smith's novel «White Teeth» is examined in the context of identity and self-identification in a multicultural environment, as well as exploring the influence of the dominant culture on the understanding of multiculturalism. In the context of Salman Rushdie's work, especially in his «The Satanic Verses», aspects of identity, transformation, and liminality are analyzed, reflecting the complexity of cultural intersections and interactions. This not only increases the accessibility of various cultural narratives but also encourages authors to include multicultural elements in their works, making literature a reflection of the global cultural dialogue.

Multiculturalism in literary studies is used as an analytical tool for understanding and interpreting literary works, allowing researchers to analyze the impact of cultural differences on themes, characters, plots, and stylistics. Special attention is given to the study of cultural identity, especially in the context of globalization and migration processes, as reflected in literary works. Contemporary British literature, with its multifaceted nature and representation of diverse cultural identities, becomes an important field for the study of multiculturalism and its impact on society and culture.

Key words: multiculturalism, contemporary British literature, cultural identity, diaspora, globalization, postcolonialism.

Колкутіна В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

**ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ У СТРУКТУРІ АНТИУТОПІЇ
(ЗА РОМАНОМ КАДЗУО ІШІГУРО «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ»)**

У статті досліджується функціональне призначення внутрішнього монологу в романі сучасного автора Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене».

З'ясовано, що характер героїв формують усі виражально-виражальні засоби, проте саме у внутрішньому монолозі сконцентровано справжній портрет персонажів, що дозволяє побачити не лише їх складні, неоднозначні характери, спосіб поведінки, а ті стрижневі мотивуючі імпульси, якими вони керуються, починаючи з перебування у Хейлішемі.

Доведено, що монологи-спомини від початку і до закінчення антиутопії дають можливість виділити екзистенційний стрижневий символ – неминучості долі. Вони сприяють зовнішній організації тексту. Убачаємо риси автобіографічного мемуарного роману, коли герой перебуває свідком чи прямим учасником тих чи інших обставин. Часо-просторовий плін подій, переповіданий головною героїнею, – це суцільний монолог-спомин, у якому задіяна пам'ять Кеті та сформовані «тематичні блоки» як стійкі жанроутворювальні ознаки її біографії та життєпису Томмі та Рудь: «отроцтво», «юність», «виховання», «освіта», «доросле життя», «професійне життя донора».

Визначено, що у структурі роману-антиутопії внутрішнє мовлення презентує трагічні душевні переживання Томмі. Автокомунікативний дискурс в контексті вимушеної для Кеті мовленнєвої ситуації спрямований не тільки на відтворення вже знайомих читачеві рис її характеру, а й зображує швидкі (навіть миттєві) психологічні переходи Томмі від одного стану до іншого. На нашу думку, автором репрезентовано афективне внутрішнє мовлення. Відбувається цей процес не відособлено, а в контексті поетики характеротворення: герой весь час озвучує те, що наболіло, проте сказане про себе модифікувалось у крик, крик – у розпач і прокляття.

Узагальнено, що в романі лаконічне, але змістовно-обумовлене внутрішнє мовлення репрезентоване в спомини, афективний звукопис, поетику назви, невокалізоване звернення під час танцю, озвучене мислення, що сприяє формуванню у читача філософсько-онтологічні роздумів щодо осмислення людиною сутності свого існування, свого єства у сучасний хаотичний час.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, монолог, поетика твору, Кадзуо Ішігуро, антиутопія, філософсько-онтологічні роздуми, озвучене мислення.

Постановка проблеми. Художня література та мистецтво – це той інструментарій, котрий інтуїтивно відчуває не тільки злам доби, не лише фіксує її потреби та вимоги у хаотичний час і давно вже нелінійний простір, а й допомагає мислячому читачеві відчутти і розібратися з тими тенденціями, котрі або вже визначилися, або тільки-но проєктуються, лише окреслюються у суспільстві. Сучасні автори – майстри художнього слова – яскраве свідчення уловлювання таких тенденцій. Виразний приклад тому – антиутопія «Не відпускай мене» британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман неоднозначний з точки зору поетики, жанрових особливостей, поєднанню західної та східної культури та традицій. Останній час дослід-

ники усебічно досліджують саме ці аспекти. Так, Н. Ю. Жлуктенко вивчала топос у цьому творі, Т. Ю. Кушнірова – жанрове багатоголосся та екзистенційні модули, О. Папернюк – особливості ідіостилу. Творчість письменника побіжно була предметом наукового зацікавлення М. В. Довганич, Д. І. Дроздовського, В. І. Силантьєвої та О. А. Андрейчикової. Характерно, що який би аспект сучасні вчені не розглядали, фактично усі зупинялися на мультикультуралізмові віртуозного прозаїка, обґрунтовували образну систему бінарністю жанротворчого чинника, адже твір має двоїсту, дуальну природу: це й антиутопія, і роман з виразними ознаками автобіографічного мемуарного твору. Очевидно, це пов'язано з тим, що «художній простір автора наскрізь мистецький, естетизований, поліфонічний, для розуміння пси-

хології його героїв потрібно бути тонким аналітиком, який сприймає найделікатніші порухи людської душі» [1, с. 74].

У теоретичному аспекті внутрішнє мовлення – предмет наукового зацікавлення багатьох учених. Ґрунтовні праці Ф. Бацевича, З. Лецишин, Б. Баєва, В. Фащенко та багатьох інших науковців – скарбниця українського літературознавства. Виокремлюючи типологію внутрішнього монологу, вчені детально обґрунтували функціональне призначення, визначили його дефініцію, специфіку, психологічні, характеротворчі, стилістичні особливості. З цього приводу З. Лецишин слушно зауважує, що в процесі поширення й апробації різними вченими цього терміну, внаслідок розширення його дефініції «незмінним залишалося одне – розуміння внутрішнього монологу як «невимовного» або внутрішнього мовлення» [6, с. 361]. Дослідниця вмотивовує тезу про його «невокалізованість» [6, с. 360].

На наш погляд, поетика антиутопії, як і будь-якого художнього твору, передбачає ґрунтовне вивчення внутрішнього монологу у структурі роману. А це питання до нашого часу у сучасному літературознавстві не розглянуто.

Отже, **метою** нашої статті є дослідження внутрішнього монологу в романі Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене».

Виклад основного матеріалу. Характер героїв формують усі виражально-виражальні засоби, проте саме у внутрішньому монолозі сконцентровано істинний, правдивий портрет персонажів. Монологічне мовлення героїв антиутопії Кадзуо Ішігуро дозволяє побачити не лише їх складні, неоднозначні характери, спосіб поведінки, а ті стрижневі мотивуючі імпульси, якими вони керуються, починаючи з перебування у Хейлшемі. Зображуючи той чи інший тип приречених на донорство, автор прагне розкрити в їх характеристичні відповідну людиноцентричну або морально-етичну проблему.

Характер Кеті сформовано вже на початку роману. Він статичний, лише за допомогою її внутрішніх розмислів читач – наче штрихами – дізнається про ті чи інші риси дівчини. Але вони кардинально не впливають на її поведінку, лише підкреслюють ту чи іншу ваду. Так, **монолог-спомин**, ретроспективна згадка мають своєрідне функціональне навантаження: в ньому зафіксовані ті чинники, які увиразнюють характер Кеті. Її мрійлива, щаслива натура шукає безтурботного часу, «безтурботного раю» у «загубленому краї», й усвідомлення того, що це марна справа роз-

віують її ілюзії: «Те, що я зустрічаю дорогою у своїх мандрах, і зараз іноді нагадає мені Хейлшем. Скажімо, поле, над яким стоїть туман. Або, з'їжджаючи з пагорбу, бачу в далені кут великого будинку. Або навіть просто погляд падає на тополний гайок на узгір'ї і *думаю*: «Невже тут? Знайшла! Адже ж правда – Хейлшем! Потім усвідомлюю – ні, помилка, не можливо – і їду далі, думки переходять на інше» [5, с. 71–72] (підкреслення наше – В.К.).

Такі монологи-спомини від початку і до закінчення антиутопії дають можливість виділити екзистенційний стрижневий символ у романі – неминучості долі. Інколи у структурі тексту вони діалого-монологічні, подекуди – власне монологічні. Це простежується від перших до останніх сторінок до твору, від епізодів-зустрічей Кеті й Томмі: «А у вас був спортивний павільйон?» «А хто з вихователів був вашим улюбленцем?» Спершу я думала – це дія ліків, але потім усвідомила, що свідомість у нього достатньо ясна. Він хотів не просто слухати про Хейлшем, а запам'ятати Хейлшем – ніби то було його власне дитинство. Він знав, що його шлях от-от завершиться, і тому робив це – просив мене описувати різні речі, щоб вони могли ввібратись, щоб, може, протягом тих безсонних ночей, наповнених ліками, болем і виснаженням, розвивалась межа між моїми і його спогадами» [2]. Спогади Кеті суголосні споминам вмираючого Томмі: вони однаково думали. Недаремно молода жінка віднаходить у своїх міркуваннях уявну межу: вони однаково «відшукували» щасливі моменти в житті і знаходили їх у безтурботному дитинстві, мрійливій захопленості, підсвідомому ухилянні від фізичного та морального болю, від власного безсилля.

Монологи-спомини – домінуючі в цій антиутопії. Наявність двох основних планів оповіді дозволяє визначити їх функціональне призначення. По-перше, ретроспектива у пройдешній час сприяють архітектонічній організації тексту: розповідь ведеться від імені героїні – Кеті упродовж твору «спілкується» з персонажами, занурюється у власні спогади, переживає давноминулі події, чим підтверджує незворотність буття для донорів, їх неминучу долю. Убачаємо риси автобіографічного мемуарного роману, коли герой перебуває свідком чи прямим учасником тих чи інших обставин. Часо-просторовий плін подій, переповіданий головною героїнею, – це суцільний монолог-спомин, у якому задіяна пам'ять Кеті та сформовані «тематичні блоки» як стійкі жанроут-

ворювальні ознаки [9, с. 12] її біографії та життєпису Томмі та Рудь: «отроцтво», «юність», «виховання», «освіта», «доросле життя», «професійне життя донора».

Монологи Кеті, на наш погляд, епічно-подієві. У них викладено не просто думки і сподівання самої героїні, вони ілюструють долю інших персонажів, відтворюють основні віхи їх життя і свідчать про незлобливий, милосердний, доброзичливий характер молоді жінки.

По-друге, внутрішній монолог виражає ставлення того чи іншого персонажа до героїв, обставин чи подій, що відбуваються навколо. Подібний функціонал, очевидно, мали на увазі укладники Української Літературної Енциклопедії, беручи епічні межі за критерій диференціації монологу, розрізняючи внутрішній монолог, ліричний і драматичний. Такий родовий розподіл не враховує суттєві відмінності між ними в контексті організації текстового мовлення. Внутрішній монолог «як відповідник епічної нарації» [8, с. 478]. по-різному функціонує в тому чи іншому творі: це може бути «німа» мова з самим собою; «озвучене» мислення; монолог на самоті. «*Озвучене мислення*» превалує в романі, а відсутність портретної характеристики надає споминам Кеті ще більшої достовірності та реалістичності. Завдяки монологам-споминам як виявленням думок, почуттів, хвилювань героїв розкривається не тільки їх характер, а й оприлюднюються речі, про які в творі відкрито не йдеться: так, читач розуміє, що Кеті й Томмі закохані, а Рут маніпулювала Томмі, навмисно заважала коханням Кеті. Мотив замовчування модифікується у хронотоп роману, в емоційно-експресивний вияв почуттів. Наприклад, читач спостерігає над риданнями Кеті після вибачення Рут, проте ніде в тексті роману відкрито не сказано про кохання Кеті й Томмі (окрім епізоду-зустрічі з Мадам, але читач до того вже сам здогадався про почуття закоханих).

Монологи-спомини Кеті у романі Ішігуро Кадзуо «Не відпускай мене» передають спостережливість героїні та перебіг її думок, які формуються і формулюються відповідно до поведінки інших героїв та кульмінаційних обставин. Характерним виступає, на наш погляд, епізод зустрічі Кеті і Томмі з Мадам. Прогнозуючи ймовірну поведінку Мадам, Кеті намагалась вгадати її слова, передбачити її дії, довгий час готувалася до розмови, підбираючи найбільш переконуючі аргументи. Вона розгубилася в своїй ймовірній інтерпретації й баченні подій, і таке сум'яття відчутно у внутрішньому монологі: «Мені спало на

думку, що вона збирається приготувати чай, взяти булочки і привезти це все на візку, але тут же зрозуміла, яка це маячня, і що вона швидше за все просто про нас забула, а тепер раптово пригадала, зараз увійде і скаже, щоб ми йшли собі геть» [2]. Ретроспективна згадка про відвідування будинку Мадам передає своєрідне функціональне навантаження: в ньому зафіксовані ті чинники, що могли б змінити трагічний фінал героїв – жевріє надія, – проте Мадам та міс Емілі переконали їх у тому, що не можна відстрочити «виїмку» навіть через кохання, а значить, герої приречені на смерть.

Дослідниця З. І. Лещишин слушно стверджувала, що внутрішнє мовлення відображається внутрішнім монологом і потоком свідомості персонажа, відтвореними прямою чи невластиво-прямою мовою [7, с. 20]. В. А. Кухаренко, трактуючи внутрішнє мовлення як інтегральний термін, об'єднує у ньому «всі різновиди прямого художнього зображення розумової діяльності персонажа». Так, до внутрішнього мовлення вона зараховує внутрішній монолог, аутодіалог, внутрішню реакцію та потік свідомості [7, с. 171]. На нашу думку, ознаки того ми можемо простежити у творі.

У структурі роману-антиутопії внутрішнє мовлення презентує трагічні душевні переживання Томмі. Одна із найяскравіших сцен – коли герої залишили дивне помешкання Мадам, а Томмі попросив Кеті зупинити машину: «подумавши, що його знову нудить, я негайно різко загальмувала перед самим живоплотом. Місцина була зовсім неосвітлена, і навіть із ввічкненими фарами я хвилювалася, що інша машина може проминути поворот і врізатися в нас. Ось чому, коли Томмі вийшов і зник у темряві, я не пішла слідом за ним. До того ж він рушив геть так цілеспрямовано, що мені стало зрозуміло: навіть якщо йому погано, він воліє давати собі раду сам. Тому я сиділа в машині і думала, чи не виїхати мені трохи вище на пагорб – коли почула перший крик» [2]. Цей крик – усвідомлення трагізму власної долі, приреченості, фізичного та психологічного занепаду, подальшого неспокою та болю.

Автокомунікативний дискурс в контексті вимушеної для Кеті мовленнєвої ситуації (зупинка в болотяній місцевості) спрямований не тільки на відтворення вже знайомих читачеві рис її характеру, а й зображує швидкі (навіть миттєві) психологічні переходи Томмі від одного стану до іншого: інтерес (а раптом можливо відтермінування смерті?), змінюється посиленою увагою, увага – неспокоєм, тривога – зосередженістю і не контролюванням власних слів і дій, і, як наслідок, –

розпачем. Сплондрована навіть зовнішність Тома: «Спершу я навіть не подумала, що це він. Мені здалося, це якийсь маніяк, що ховається в кущах. Коли долинули другий і третій крики, я вже вистрибнула з машини, і тоді вже зрозуміла, що це голос Томмі, хоча це й не змусило мене збавити темп. В ту мить я, мабуть, була близька до паніки, адже уявлення не мала, де він...» [2].

Крик, як бачимо, повторився тричі. І усі три рази він передавав різну психологічну конотацію героя: зневіра-сум'яття-безнадійність. На нашу думку, автором репрезентовано *афективне внутрішнє мовлення*: «основу афективного внутрішнього мовлення становить внутрішнє мовлення, яке за певних емоційних обставин відбиває найпотужніший емоційний вияв – афект у внутрішньомовленнєвій діяльності мовця, що є підґрунтям для дослідження АВМ у психолінгвістичному аспекті, характерному для лінгвістичної науки» [3, с. 7]. Відбувається цей процес не відособлено, а в контексті поетики характеротворення: герой весь час озвучує те, що наболіло, проте *сказане про себе* модифікувалось у крик, крик – у розпач і прокляття. Томмі – слухняний донор, що усвідомлює власну життєпридатність: три-чотири «виймки» ніхто ще не витримував. На наш погляд, ця сцена свідчить про прояви в його характері рис бунтарства, боротьби, незгоди, що уособлює «злива проклять»: «Я кинулась до нього бігти, але мої ноги засмоктувало болото. Болото заважало йому також, і одного разу, копаючи ногами, він послизнувся і зник з мого поля зору в темряві. Однак злива проклять не припинялась, тож я змогла дістатись до нього якраз тоді, коли він звівся на ноги». Про зміни характеру свідчать навіть «викривлена» зовнішність Томмі: «Я розгледіла його обличчя у світлі місяця – замашене болотом, перекошене від люті, – а тоді вхопила за неспокійні руки і міцно стиснула. Він намагався мене струсити, але я і далі його тримала, аж доки він не перестав кричати, і я відчувала, що боротьба в ньому вщухає» [2]. Звичайно, цей крик-розпач був лише поодиноким виявом супротиву – у такий спосіб герой переживає знищення останньої надії на життя через сильні емоції, що провокують афект.

У назві роману також зафіксовано, на нашу думку, *мовлення-спомин*. Маленька Кеті під час танцю колихала уявну дитину під улюблену пісню «Не залишай мене» поп-співачки Джуді Бріджуотер. Героїня знала: в неї ніколи не буде дітей: «І мені представлялася жінка, якій сказали, що у неї не може бути дітей, – а вона все життя

дуже-дуже хотіла їх мати» [2]. Ця мелодія символізувала невідворотність і неминучість долі, що на підсвідомому рівні, ймовірно, прагнула оминати Кеті. Це внутрішнє монологічне звернення до дитини, яку в підсвідомості Кеті все ж таки сподівалась мати. Саме тому фраза-надія «Крихітко, ніколи не відпускай мене» декілька разів звучить у приспіві як невмируще уповання на з'явлення нових, інших обставин, за яких дивовижним чином фатальна передбачуваність подій не підтвердиться. Це відчула Мадам у сцені, коли герої прийшли до неї з метою відстрочки своєї жахливої долі. На наш погляд, щоб переконати Кеті і Томмі у невідворотності фатуму вона пригадала той дитячий танок і маніпулятивно зауважила: «Дивлячись на ваш танець, я бачила стрімко виникаючий новий світ жорсткий, безжальний. І я бачила дівчинку з заплющеними очима, що притискає до грудей старий світ, більш добрий, про який вона знала в глибині серця, що він не може залишитися, і вона тримала його, тримала і просила не відпускати її» [2]. У думках закоханих зникає остання надія на життя, адже новий жорсткий світ вже ніколи не відпустить їх.

Висновки. Злочинне донорство, свідоме приречення молодих здорових людей на загибель, обережно-нейтральне вживання лексеми «виймка», що символізує подальшу смерть героїв, безвідрадність і відсутність навіть бажання супротиву, неусвідомлення залежності власної долі від чужої волі функціонально обумовлені: вони доносять до читача філософсько-онтологічні роздуми щодо осмислення людиною сутності свого існування, свого ества у сучасний хаотичний час. Двоїста жанрово-поетична структура антиутопії пропонує таке ж саме нестатичне, неоднозначне, багатовимірне розуміння концепції всього роману. Тому «виймка» може символічно означати виймання від людини життєво важливих вад або якостей. Цей процес відбувається невинно і над кожним: це час, коли зовнішнє втручання, чужа воля нахабно чи улесливо-маніпулятивно нав'язується (і тому Кеті у своїх монологіях-роздумах не раз пишається тим, що помічають її старанність), а іноді – безапеляційно маніфестується (сцена, де Мадам зустрічає закоханих). І тоді під клонами, яких штучно вирощують «на забій» з дитинства, починаючи з навчального комплексу Хейлшем, розуміються люди, зі своїми почуттями, сподіваннями, комплексами, перейманнями. Ця книга – пересторога: людина свідомо віддає значуще для себе. Вона умисно нівелює власне життя. Лаконічне, але змістовно-обумовлене внутрішнє мовлення

репрезентоване в спомини, афективне внутрішнє мовлення під час танцю, озвучене мислення – підкреслення, поетику назви, невокалізоване звернення – підкреслюють цю філософську інтенцію.

Список літератури:

1. Дроздовський Д. І. Митець плинного світу (Нобелівська премія з літератури 2017 р.). *Вісник НАН України*. 2017. С. 73–76.
2. Ішігуро К. Не відпускай мене. Режим доступу: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/first-pages/266881-kadzuo-ishiguro-ne-vidpuskay-mene> (дата звернення: 05.12.2023).
3. Кравченко Н. Г. Афективне внутрішнє мовлення в німецькомовній художній прозі ХХ століття: дис.. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. К., 2016. 227 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
5. Кушнірова Т. В. Жанрові особливості роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. 2017. № 28. С. 71–74.
6. Лещинин З. Внутрішній монолог: до питання дефініції. *Парадигма: збірник наукових праць*. Львів, 2008. Вип. 3. С. 360–367.
7. Лещинин З. І. Внутрішній монолог як форма літературного викладу: дис.... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури». Львів, 2009. 225 с.
8. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ю. Ковалів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
9. Черкашина Т. Ю. Українська мемуарно-автобіографічна проза. ХХ століття: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція: автореф. на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. К., 2015. 40 с.

Kolkutina V. V. INTERNAL MONOLOGUE IN THE STRUCTURE OF DYSTOPIA (ACCORDING TO THE NOVEL OF KAZUO ISHIGURO “DO NOT LET ME GO”)

The article explores the functional purpose of the inner monologue in the novel “Don’t Let Me Go” by modern author Kazuo Ishiguro.

It is determined that the character of the protagonists is formed by all expressive means, but precisely in the inner monologue the true portrait of the characters is concentrated, which allows you to see not only their complex, ambiguous characters, behavior, but those core motivating impulses that guide them, starting from their stay in Gailsham.

It has been proven that the monologues-memories from the beginning to the end of the dystopia make it possible to highlight the core existential symbol – the inevitability of fate. They contribute to the external organization of the text. We see the features of an autobiographical memoir novel when the hero is a witness or a direct participant in certain circumstances. The time-space flow of events, narrated by the protagonist, is a continuous monologue-memory, in which Kate’s memory is used and “thematic blocks” are formed as stable genre-forming features of her biography and the biography of Tommy and Rudy: “childhood”, “youth”, “upbringing”, “education”, “adult life”, “professional life of the donor».

It was determined that in the structure of the dystopian novel, the inner speech presents the tragic mental experiences of Tom. The inner communicative discourse in the context of the forced situation, which happened to Kate, is aimed not only to reproduce the features of her character that are already familiar to the reader, but also shows Tom’s rapid (even instantaneous) psychological transitions from one state to another. In our opinion, the author represents affective inner speech. This process does not take place separately, but in the context of the poetics of character-building: the hero voiced all the time what hurts him, but what he said about himself was modified into a scream, a scream into despair and a curse.

It is summarized that in the novel, the laconic and content-conditioned inner speech is represented in memories, affective sound recording, poetics of the name, not-pronounced message during the dance, voiced thinking, which contributes to the formation of the reader’s philosophical and ontological reflections on the human understanding of the essence of his existence, his being in modern chaotic times.

Key words: *inner speech, monologue, poetics of the composition, Kazuo Ishiguro, dystopia, philosophical and ontological reflections, voiced thinking.*

Nasibova A. M.

Nizami Ganjavi Literature Museum

CRITICAL REVIEW OF HISTORIOGRAPHICAL LITERATURE OF SAFAVID STUDIES

Azerbaijani scholars for a long time lived under a Soviet Russian colonial pressure and as a result did not have chance to observe closely their western colleagues. As we became independent the cross-examination of research related to Azerbaijan became mandatory. That these attempts might lay a new foundation for close cooperation with western scholars. A number of foreign authors have researched the Safavid heritage, studied the Safavid history, culture, and religion in their research works. The origin of the Safavids has been one of the most important issues that have occupied Western Safavid scholars for many years. Despite the fact that many prominent scholars have addressed this significant historiographical issue, conventional thoughts remain unchallenged, and are accepted de facto.

This article argues that the west-centric approach that we observe in western Safavid historiography continues to cause the problems in this field which eventually creates obstacles for cross-cultural understanding and collaborations. As a result, forced arbitrary decisions and baseless assumptions that normally should be avoided in modern times research world, continue to disappoint us. Particularly we observe this attitude in the analyses related to origin and ideology of Safavid family. One might ask why this article seeks to pinpoint and review some of these conventional thoughts. After all, an understanding of the ideology of the dynasty, that already had extensive and substantial ideological influence 200 years prior to the beginning of their reign, and for 250 years after, is essential to truly understand the matters of the region and its surroundings. It would be an understatement to say that misunderstanding the Safavid origins and ideology prevents the understanding of the history of the region as a whole. Needless to say, the choice of historians and their research studied in this article represents those that have had the most influence in the modern western understanding of Safavid and Iranian history. In light of all this, it becomes clear that the new approach to the problems is inevitable. To the mentioned list includes prominent and extensively referenced historians such as E. Browne (1920), M. Mazzaoui (1972), R. Savory (1980), H.R. Roemer (1986), Andrew J Newman (2006). Considering the approach of Western scholars to these issues, it is impossible not to refer to Edward Said after what has been mentioned. This article aims to analyze the more recent historiographic specimens, with an inclusion of E. Browne to represent an example of conventional thinking that has not changed for almost a century. Obviously, it is impossible to address all the current issues in these studies, but it can be a start. Although a lot of work has been done in this field over the years, new approaches are always needed. Thus, when we say East and West, we must understand that these are parts of a whole. Although they are separate and distinct from each other, one never exists apart from the other and cannot exist apart from the other. Understanding this fact can be the solution to many problems.

Key words: *Safavids, history, Safavid literature, ethnics, orientalism, Iran, sufism, qizilbash, ulema.*

Problem statement. It is no revelation that Western historiography is accompanied with historical biases of its own. These traditions are born with western neocolonial approach to East and remains to be so. The geopolitical location of Azerbaijan attracted the attention of researchers throughout the history, but the crystallized stereotypes and biased opinions still repeat itself. As the world changes in 21st century these problems arise with the new strength and demand new approach and new methods of solution. The researchers are trying now to find the way of

drawing new paths in this field lately and to attract the attention to these complications.

Analysis of recent research and publications. Edward Said explored the specific matter in the writing of near-Eastern history through his theory of “Orientalism” (1978), opening the pathway to the further exploration of the matter of ethics in history-writing. Alan Tapper, in turn, delves deeper into the general ethics of it all by asking the question “Is there ethics for historians?” (2009), with a focus on aboriginal history and the biases that helped

nazis in their attempt to rationalize and legitimize Hitler's abhorrent policies and attitudes towards non-Aryans, highlighting the extent to which historical biases influence society and our understanding of others. With these examples, Tapper reminds us of how much of a role justice and the historian's personal ethical approach plays in historiography. He insists that "justice must prevail over feelings and compassion" and the historian must seek the "truth of the matter." These issues are exactly what play a pivotal role in the western historical accounts of Safavids and their origins. As will be explored in this article, having reviewed renowned authors, it does not go unnoticed that conventional west-centric outlooks of the region in which the Safavids reigned, cloud the ability to reach the "truth of the matter" regarding the dynasty's ideologies and origins. Eileen Ka-mea Cheng explains this phenomenon in terms of globalization and the national perspective in her research "Historiography; an Introductory Guide" (2012). She draws attention to historical accounts in the globalized world and highlights that contemporary historiography is far from objective and is driven by aspects such as political and social interests. From the political perspective, she finds that "reflecting contemporary concerns about the effects of globalization and nationalism" [3, p. 133] precedes the importance of finding the "truth of the matter," as Tapper would say. One cannot help but observe this phenomenon when analyzing Safavid historiography. Therefore the revisionist and critical perspective here would be inevitable in reaching the "truth of the matter". Cheng rightly states, "When they (earlier exponents westerners) did examine cultures outside of Europe, they assessed those cultures in terms of European standards". [3, p. 134] Researchers who lead the global perspective on historical accounts of the Safavids confirm each other's points of view, with this, monopolize western standards of historiography. They represent the nations and peoples of the region, which Safavid history covers, in terms of their own western standards, and not through the lens of "the truth of the matter" with regards to local culture, traditions, and ideologies. As will be explored further on, defining and explaining historical events, ideologies, and origins through the modern western sense of state, politics and society would be a grave obstacle in reaching a well-rounded understanding.

When it comes to the genealogy and ethnic identity of the Safavids, the historians that laid the foundations of western Safavid historical account, including Browne, Savory, Minorski, Mazzaoui, and their "successors" Newman, Morton, and Mitchell,

are, possibly, the brightest examples of Cheng's theory. In attempting to research Safavid genealogy and having read highly regarded historians in this matter, one is left with more questions than answers. Moreover, these questions were not to do with the Safavid origins in particular as much as they had to do with the methodology and the western traditional practices of Safavid research; One finds the arguments incongruent with the facts, and the authorship clouded with arbitrary thinking. Those themes that are the most popular in the research of Safavid origins are also the ones that cause most confusion in the research of renowned scholars. As opposed to clearing up these confusions, the research is further blurred because of misinterpretations and discrepancies, becoming thickly layered over time, dimming the ability to get to the "truth of the matter".

The purpose of the article. Although this article is written with the acknowledgement that not all existing western historical accounts have been explored for the purpose of this article, it does attempt to bring to light the more significant historiographical matters with regards to Safavid origins and ideology.

When E. Browne discusses the Imam origins of the Safavid Dynasty, he sets a good example of the discrepancy of research regarding this matter. After initially doubting the legitimacy of the claim that the Safavid dynasty is of Ahlibeyt origin (of the prophet Mohammed's family) without arguments, he later points to facts that would suggest otherwise.

The central question for the purpose of this article is a central problem that leads to a string of further perplexities in the research of Safavid origins is the vague and undefined terms, "Persia" and "Persian". It is imperative for the purpose of the research of origins to understand that these terms cannot be determined as belonging to an ethnicity, as it does not reflect any ethnic identity. By consistently categorizing and speaking of the 'Persian' identity in the region at the time, authors engage in stereotype bias, and thus lose sight of the truth of the matter when trying to understand the dynamics of the region. This is particularly true when they set out to explain the relations between the Ottomans, the Qizilbash and the Safavids, as we will see later in the article.

Main discussion. It is a common historiographical debate as to whether to refer to historical Iran, and nearby regions, as "Persia" or "Iran". Not only does this reduce the region to borders in the strict and modern sense of the word, but it also raises another historical dispute by dividing the population between that of "Persians" and of "the other", referring to them as being of contradictory and distinct ethnicities.

However, although a number of ethnicities are attributed to cultural and traditional identities, the Persian identity is vague, as it is a geographic attribute of the region, and cannot be coined as a separate identity. In 1945, a new historiographical era began for the subject of historical Iran – “Iranology”. In 1951, Henry Corbin carries out an in-depth analysis of the significance of terminology in this specific area of study, and analyses the term “Iranology” to reveal the imprecision of the term “Persian”. He justifies his research with the recognition that the term “Persia” is a politically loaded term, and even goes so far as to claim that this term could be interpreted as inaccurate and unjust to the Iranian nation. He writes, “The free use of both Iran and Persia has been officially approved. If we only use the latter, we risk losing a sense of connection with the Iranian universe. And if we always use “Iran” we risk an implicit suggestion that this is somehow identified with the borders and characteristics of a political entity—whereas the philosopher must look to a different realm of meaning” [4, p. 34]. In fact, Corbin correctly points out that one must adopt a philosophical point of view in order to grasp the history, culture, language, and politics of this region, without limiting oneself to borders. To sum up, the attributes and history of this region of the East is often cluttered up into simplistic terms, without distinguishing the variety within the region, and without understanding the region fully. Speaking of ethnic backgrounds and stereotypical definitions concerning this region, Corbin writes, “...The very origin of the usage testifies to an understanding of the word “Arab” as essentially designating a certain religious and spiritual grandeur irrespective of political, national, or racial implications” [4, p. 38]. His findings regarding the word “Arab” in this quote can also be applied to the word “Persia”. Despite Corbin’s findings, this approach to the meanings of these terms has not changed since, for as we can see, the Safavid era of Iran continues to be addressed as such. In this context, Edward Said’s theory of Orientalism has significant relevance. This approach has particular relevance when it comes to explaining the ethnic backgrounds of Safavid disciples, the Qizilbash Turks.

When reading E. Browne, it is easy to notice what Corbin refers to. When exploring the identity of – what he calls – ‘Persian Safavids’, E. Browne makes a distinction between the earlier Turkic dynasties ruling in Persia and the “truly Persian Safavids”. He states,

“The rise of the Safavid Dynasty in Persia at the beginning of the 16th Century of the Christian Era was an event of greatest historical importance – not only

to Persia itself and her immediate neighbors, but to also to Europe. It marks not only the restoration of the Persian Empire, and the recreation of the Persian nationality after an eclipse of more than 8 and a half centuries, but the entrance of Persia into the committee of nations and the genesis of political relations which still, to a considerable extent, hold good [2, p. 3].

In fact, what Browne calls the ‘recreation of the “great Persian empire” after the 8 and a half centuries, is the creation of another Turkic Empire in Iran, although he refrains from defining it as such. First, he writes, that the rise of the Safavid Dynasty represents the restoration of the “Persian nationality.” After concluding as such, Browne then negates himself by stating that there were ‘independent or quasi-independent dynasties ruling in Persia of Turkish or Tartar origin’ [2, s. 12]. Browne specifically makes a distinction between “non-Turkic” – Persian Safavids and Turkic dynasties ruling previously even though Safavids are of Azerbaijani-Turkic origin, as will be discussed further on. Furthermore, Browne continues to dig deeper into his chaos of “national identity”. He describes the confrontation between the Ottoman Sultan Salim ‘the Grim’ with Shah Ismail, saying, “At no time was the mutual hatred of Turks and Persians more violent and bitter than during the 8 years (1512–1520) when sultan Salim “The Grim” and Shah Ismail, the founder of the Safavid power, were the respective protagonists of the two nations” [2, p. 12]. Browne also attempts to explain this supposedly-ethnic distinction by giving an example of the various languages used by the ruling class of the two Empires, stating that this is an indication of two hostile nations. It is unclear what he is referring to as a nation: national identity? Or two separate Turkic Empires? He does not clarify this, furthering his chaotic explanation of their origins and leaving the question of ethnicity up in the air. Regarding the ancient culture of this geography, and the tradition of the usage of liturgic languages in the region, Browne writes, “...Sultan Salim wrote only exclusively in Persian, and the latter (Shah Ismayil) under the pen name of Hatai, almost exclusively in Turkish” [2, p. 13]. It must be noted that the use of different languages in these two empires and their geographical borders does not indicate the origins of ruling dynasties.

Another feature of western historiography, the misrepresentation of the Sufi ideology of the Safavid Order that are in fact inseparable from each other, is seen in M. Mazzaoui’s acclaimed, ‘The Origins of Safavids’ [6, p. 72]. Mazzaoui doubts both their Azeri-Turkic origins and their Ahli-Beyt descendance. He misrepresents the Sufi ideology of Sheikh Safi’s

order, by first presenting the religion as Orthodox Sunni, and later searches for signs of “extremist Shiism within its ideology. He goes on a quest to find evidence of Sheikh Safiaddin’s extremist Shiism but is evidently unable to do so. After having “travelled” through these elaborate thought labyrinths, Mazzaoi admits ‘there was not enough evidence’ for him to conclude as such [6, p. 46]. In fact, it is evident from his writing that Mazzaoi mistakes early Shiism with the post-18th Century Shiism, whereas early Shiism (or Imamism) is an ideology overlapping with Sufism while the latter following an orthodoxy that emerged only in the 18th Century. For this reason alone, Mazzaoi creates confusion. The author should have been aware that Sheikh Safiaddin was following the religious philosophy as directed by the Prophet Mohammed, and in fact all of Safavid missions lay in preserving the foundations of Islam as they believed was assigned by the Prophet, himself. Safavids believed that the Umayyad dynasty transformed the teachings of Mohammed and adjusted it to fit their political agenda. In his research “Muawiya ibn Abi Sufyan. From Arabia to Empire” [10, p. 26] R. Stephen Humphreys details out the process of the transformation of Islam towards Sharia after the death of the Prophet Muhammed. When Shah Ismayil came to power in 1501, he fulfilled his profound mission to reestablish Ithna-ashari Shiism (Early Shiism) in Iran, which was his mission in the first place. Mazzaoi is not ignorant of this, as he mentions himself that when Ismail claims the throne, the prayer heard from the minarets of Iran included the sentence “I profess that there is no God but Allah, that Mohammed is the Prophet of Allah, and that Ali is the Vali of Allah,’ 528 years after it had stopped being heard, declaring the divinity of Ali – direct proof of their Shiism” [10, p. 8]. While it is common practice in historical research to be cautious of using an enemy’s account, Mazzaoi does not refrain from doing so and uses an rival’s interpretations of Sheikh Juneyd and Heydar’s religious beliefs to make a judgment of their intentions and policies. He sites Rusbihan Khunji, a well-known enemy of Early Shiism, and known for waving the flag, so to speak, of Orthodox Shiism. There is evident bias here that Massaoi fails to acknowledge extensively, and therefore does not reflect objective opinion of contemporaries. For example, he writes that Sheikh Haydar preferred to read traditional “folk stories” as opposed to fulfilling his mission as Shii Sheikh, indicating his negative attitude towards Shiism and even goes so far as to describe this behavior as ‘miserable ways of Heydar’, a quote taken from Khunji. He claims that Heydar and Juneyd

frequently planned “qaza” against infidels together with their Qizilbash disciples. This goes against the logic under which Empires are built, considering that if any military elite wished to get rid of ‘infidel’ Christians, they would have taken extreme measures to obliterate this group. Moreover, Shah Ismayil’s grandmother, Despina Hatun, was a Christian, and had her own chapel to pray in her place of living. Clearly, they were born into a tolerant family. Even though he had his own ideology, Shah Ismail could not have seen any Christian as “infidels”. Christians thrived in this Empire, and freely practiced their own culture and religion, built Christian Churches, and Christian women in the Harem were not obliged to convert to Islam. Therefore, the claim that they planned holy wars against Christians seems unfounded. Here, Mazzaoi paints a picture of Ottoman and Safavid rulers as seekers of holy War, and writes, “Bands of Warriors of Faith were fighting the unbelievers along the frontiers of Islam and carving out states for themselves and their followers” [6, p. 76]. However, the qaza of Safavids is highly unlikely to have been against any other religion, but instead to secure the continuation of Early Shiism. Their Holy War was not against Christians, but rather against those among themselves, who were after the spread of Orthodox Shiism. Their purpose was to obliterate the laws of the Muaviyye, and not to Islamize the “infidel Christians.” If the Qizilbash were truly the “military elite,” in western historiographers’ own words, and if they had such military prowess and willingness to obliterate and wage war against minority religious groups within their Empire, considering the population of those groups, they must have been obliterated and effectively non-existent in a short period, or would have been assimilated completely. This odd attitude of Mazzaoi is also reflected in his description of the Qizilbash; he retracts from his idea of a planned holy war, and then writes that the Qizilbash considered going to Gaza as an ‘attractive pastime’ [10, p. 77]. The impression created here of the Qizilbash, contrary to their philosophy and high morality and mission to create the ideal society according to the ideology of the Prophet Mohammed, is that of petty military men. In continuation of Western historiographical practices, Mazzaoi declares the Ardabil Sufis-the Qizilbash-as “nomadic military men”. He refers to Ahmad Kasravi who is known for denying the Turkic-Azeri Ahli-Beyt origins of Safavid dynasty without evidence, and even putting forth baseless theories regarding their origins, concludes that the genealogy of the Safavids as that of Hazrati Ali’s is fiction. Researchers after Mazzaoi are more cautious of following in these footsteps because

it is difficult to deny Sheikh Safiaddin's genealogy as that of Hazrati Ali's, for even the enemies at his time, Ruzbihan Khunji, as cited by Mazzaoui says, "The first who raised the ensign of excellence in this family, was the unique of the world Sheikh Safiaddin Ishak... who finished his days in Ardabil where he was directing his followers"-as evident, even his enemy refers to Sheikh Safiaddin as of "unique origins". Even though Mazzaoui insists on making efforts to deny and to imply suspicion of Sheikh Safiaddin's Seyyid origins, he also retracts and is obliged to acknowledge his roots. After writing "...From Firuz to Sheikh Safi... genealogy appears to be fairly well established and generally accepted as authentic. The 14 generations, which relate FiruzShah to the 7th imam Mussa Al-Kazim, is recognized as spurious as the work of later Safavid authors" [10, s. 65]. Mazzaoui then writes, "It sounds like Golden Age. Even tempestuous Sunni authors like Fazlallah Ibn Ruzbihan Khunji, have only good words to say about the unique of the world Sheikh Safiaddin Ishak and his immediate successors" [6, p. 70]. As seen, Sheikh Safiaddin was respected not only by his own disciples and followers, but also by Mughal Shaikhs, Jalayirids, and Ilkhanids, meaning that no one of his time denied his Seyyidism. Mazzaoui, himself, writes that Sheikh Safiaddin also had a deep knowledge of worldly sciences. He points out that even the Mughal Princes of his time travelled to pay tribute to Safavid Sheikhs. However, Mazzaoui doesn't accept that the Safavid Order was the quintessence of Ithna-Ashari Shiism. He explains it oddly, saying that the love for Hazrati Ali of this dynasty comes from traditions of mystical imagination. But, how could it be that the representatives of High Islam, Sufism, containing so much knowledge of worldly sciences and strong religious principles, would have followed a mere common popular mystical imagination?

Moreover, Mazzaoui claims that the religious structure in Anatolia and Azerbaijan was chaotic. He describes Sufism unexpectedly as an 'experiment which was going on in Azerbaijan, and which was attracting followers from far and wide, most of all among the Turkish tribes from Anatolia itself [10, p. 75]. The author does not clarify what he means by 'experiment'-who the experiment was for, and why it was carried out-creating a thought gap. Mazzaoui applies the same approach to the Qizilbash; One cannot decipher the history of Safavid origins without exploring the origins of Qizilbash, as the Safavid Empire is also referred to as "Dovlet-I Qizilbash" (Qizilbash state) with Shahs referred to as Padishahi-Qizilbash (King of Qizilbash). Western historiography

refers to Qizilbash as nomadic or tribal groups, without a clarification of these definitions, and without a clear indication of their supposedly nomadic route. The foundation of this referral is basically non-existent and is taken at face-value in most western historiographical studies, without questioning. Mazzaoui describes the nomadic Turkic tribes as settlers among the indigenous Christian populations.

Shortly after Mazzaoui's publication, Roger Savory (1980), publishes a fundamental piece of research, "Iran under the Safavids". Even though he introduces new details in his research, when it comes to the origins of the Safavids, like his counterparts, he accepts Safavid genealogy that only comes after FiruzShah ZerrinKulah, but yet again expresses suspicion of Azeri-Turkic and Ahli-Beyt origins. It is interesting that despite the doubts of western historiographers, the genealogy of Safavids has been confirmed by prominent chroniclers such as Iskandar Munshi. Therefore, it is not a question of absence of information when it comes to the genealogy of the Safavids, but it is rather a question of its acceptance by western Safavid historians. Savory first refers to German researcher Hinz, who made the assumption that FiruzShah migrated from Yemen to Iran, and is that of Arab descent. Later, he cites Israeli Egyptologist, David Ayalon's, research when noting that Safavids are of Turkish Descent. Finally, Savory turns to Ahmad Kasravi, stating that Safavids are Arians, but that their native language is Azeri-Turkish. He writes, "Kasravi, after careful examination of the evidence, came to the conclusion, that Safavids were indigenous and of pure Arian stock, yet they spoke Azeri, a form of Turkish, which was the native language of Azerbaijan. The only point for Kasravi at issue was whether the Safavid family had been for long resident in Azerbaijan, or had migrated from Kurdistan" [11, p. 2] without specifying his sources for the remark about Kurdistan. This idea is widespread in western historiography, without any citation or sources that would clear this confusion. It is commonly accepted that the scientific method requires strict citations and legitimation of claims. However, this seems to be forgotten when it comes to researching Safavid origins. Savory continues his thoughts, "...Why is there such confusion about the origins of this important dynasty, which reasserted Iranian identity and established an independent Iranian State after 8 and a half Centuries of rule by foreign dynasties? The reason is that the Safavids, having been brought to power by the dynamic force of a certain ideology, deliberately set out to obliterate any evidence of their own origins, which would

weaken thrust of this ideology and call in question the premises on which it was based. In order to understand how and why the Safavids falsified the evidence of their origins, one must first be clear about the nature of the Safavid Dava (propaganda or ideological appeal) and about the bases on which the power of the Safavid Shahs rested" [11, p. 3]. Even though we consider the possibility that the Safavids may have obliterated evidence of their own genealogy, further questions arise if one wants to clear up this matter: What would be the motive of Safavids to falsify their own origins? And what compelled them to do so? How easy was it during those times to claim to be of Prophet Mohammed's genealogy? Were the Aggoyunlu Shahs, Garagoyunlu Shahs, Ottoman Shahs, Emir Teymur, and Mughal Emperors that followed, as in Shahs who ruled vast empires in vast areas, Anatolian and Iranian Sufis, so ignorant and "primitive" as to worship fake Imams? If you look at the overall law and order of things at the time, it seems unlikely.

H. R. Roemer addresses these exact questions in his research, "Background of the Safavids" [5, p. 199], stating that even the enemies of the Safavids addressed them as Ahli-Beyt Seyyids, "Given the numerous embittered enemies, it is not surprising that he has indeed been accused of deliberate deception-unjustly, as far as one can tell. For even the Shirvan-Shah Khalil-Allah addressed Junaid, Ismail's grandfather, in a letter the text of which has been preserved, as a descendant of the Sayyids; And the Turkish Sultan Bayezid II applied to Shaikh Haidar epithets such as are only used for a scion of Ali's family" [5, p. 199]. Considering that even the powerful enemies of the Safavids, who would have had interests in denying Safavid Ahli-Beyt origin, did not have reason enough to question Safavid genealogy, it is highly unlikely that the Safavids would have attempted to falsify their own genealogy. Given this sufficient evidence, how is it possible that the question of Safavid genealogy is such a controversial and doubted matter amongst scholars?

In his collection of articles, "Medieval Persia 1040–1797" David Morgan refers to the task of researching the origin of the Safavids as 'highly difficult.' Morgan raises the question, "How was it that an order of Sunni religious mystic became, two centuries later, a militantly Shia 'secular' dynasty? The stages in the process are not, by any means, clear as yet" [7, p. 107]. Evidently, one might find this process confusing or unclear only if one does not fully comprehend Early Shiism. In order to understand this, one must realize the extent to which pupils were engaged and tightly connected to the order. Morgan

continues, "Sheikh Safiaddin (1252–1334), after whom the order was named, was probably of Kurdish origin" [7, p. 107]. However, like his predecessors he also does not find proof for such a claim. When a great amount of evidence that is even present in his own research points to Turkish origins, why does he infer that the order was probably of Kurdish descent, and where does this idea come from? When it comes to Shah Ismail's accession to the throne, he contradicts himself, saying "...It may be that Ismail's expectation was that he would be able to set up an essentially Turkmen empire after the Aggoyunlu pattern, consisting of Eastern Anatolia, Azerbaijan, Western Persia, and Iraq" or "The direction of Ismayil's early campaigns certainly suggested that it was a Turkmen heritage he was primarily interested in" [7, p. 112]. After all, Shah Ismayil was of the Turkmen Aggoyunlu heritage from his mother's side, and of Sheikh Safiaddin's heritage from his father's side, both being of Turkic origin. Claiming otherwise would need a lot more evidence than what he presents given these facts. Like his colleagues, he does point out that Sheikh Safiaddin was Shii, but proceeds not to make the distinction between Early Shiism, close to Sufism and the stereotypical perception of orthodox Shiism, close to the practice of post-18th Century Shiism. He also calls attention to the fact that the Sheikh was previously a Sunni. However, one must also point out that if Sunnism was the practice of following Prophet Mohammed's lifestyle and laws, Early Shiism was not the opposite, but rather a continuation of this, with a symbiotic relationship to each other. According to Safavid ideology, in fact, the orthodox sunnism that existed at the time was false and opposed that of Early Sunnism and Early Shiism, and that is exactly what the Safavids were fighting against. According to Safavids, the orthodox sunnism that existed at the time was a reflection and expression of Osman and Muaviyye's politics, but not of the original legacy of the Prophet. Seemingly ignorant of this, Morgan writes, "it is tempting to call this Shiism, but several caveats need to be born in mind. First of all, as we saw...reverence for Ali and Shia Imams was not seen in the 15th Century as being incompatible with something approximating to orthodox Sunni belief. Secondly, the attributes granted to Juneyt by his followers would have been anathema to a respectable Twelver Shia, no less than to a Sunni. Thirdly, tracking down evidence of Shia belief is always a hazardous business because of the doctrine of Tagiyya..." [7, p. 109]. These ideas not only reflect Morgan's unfamiliarity to Sufism, and therefore Safavid, ideology, but also seem to be the norm of

conventional, western Safavid historiography. David Morgan describes the Turkmens (Qizilbashs) worship of Sheikh Juneyd as 'extremist religious beliefs,' actually referred to as Qizilbash anthropomorphist cosmology, and goes further to say that their worship of Juneyd was equal to that of their worship to Prophet Mohammed. However, this could hardly be described as 'extremist' but rather as the reflection of their belief of humans as divine beings (anthropomorphism), particularly those of Mohammed's genealogy. Coining a genuine belief that has little to do with 'extremism' is a highly deceptive reflection of history and of this ideology. Morgan's conclusion of their worship as being 'extremist' leads to a chain of other wrong assumptions and implications. Even though he initially writes that Ismail was educated in Shii ways and doesn't describe him as being Sufi, he later admits "this is not to say that Ismail's own beliefs were of an orthodox Shii kind. To judge from the poetry he wrote in Turkish, under the pseudonym Khatai, he was the true grandson of Juneyt in regarding himself as, in some sense, divine, a view evidently shared by the Turkmen followers who put him on the throne of Persia" [7, p. 110]. When explaining Juneyt's grandson Shah Ismail's policies, Morgan once again makes claims of 'extremism' by stating that Juneyt declared himself divine and pushed "extremist" Shiism with his actions. In trying to explain Qizilbash love and worship of Shah Ismail, he in fact misinterprets the cosmogonic aspects (Pir, Murshidi-Kamil, Murid) of the way they see relationships in this religion and rather explains it on a level of power politics and political and economic struggles. The scholar states that, "To escape Ottoman heavy taxes and the bureaucratic ways of the Ottomans, they (Qizilbash) turned to Shah Ismail" [7, p. 116]. This claim has weak ground, considering that bureaucracy exists in any system of rule and government, and Shah Ismail was creating only another Empire that comes with a revised set of rules. From an economic point of view, as Maria Zuppe writes, the Qizilbash were creating a new empire with Shah Ismail [8, p. 123] his involved a lot of economic and physical loss, with huge losses for those taking this path. Describing this as extremist is a highly significant misinterpretation, since in Qizilbash Sufi cosmogony, divinity is regarded as the manifestation of God in Humans, and not only as a divine God (An-Al-Haqq). This is what Sheikh Juneyt and Shakh Ismayil, and all their disciples fought for, against the Ottomans. It is important to mention here, that the Ottomans saw this interpretation of religion as sinful and as a threat to Ottoman and khalifate order. With so many 'Gods' roaming on Earth, it

would be extremely difficult to ask for obedience and maintain control, as rulers. This is in fact the basis of the confrontation between the Qizilbash Turkmens and Ottomans; not of territory, economic gains, or power, but rather the correct ideological interpretation of Islam.

Simultaneously, while making such conclusions, Morgan admits that the loyalty of the Qizilbash to Shah Ismail was the main reason Safavids came to power. According to Morgan, the 'uncivilized nomadic tribesmen' had won the power struggle, and came to be the rulers of the empire. Morgan repeats the description of a Chinese bureaucrat commissioned by Mughal Ogedey Khan, saying, "...An Empire can be won on horseback, but cannot be ruled from horseback [7, p. 119]". Characteristically, Morgan states that Shah Ismail does not trust his Qizilbash disciples with bureaucratic affairs of the state and trusts the 'civilized Persians' for fulfilling these tasks. Here we come across the ambiguous and rightfully controversial term, 'Persian,' as was explained earlier. By repeating an ongoing historiographical ambiguity, Morgan makes a distinction between the 'Persians' and Qizilbash without acknowledging that these terms need not be divided as ethnic groups, and refuses to concede to the fact that Persians and Qizilbash are, most of the time, overlapping terms. At this point, when it should be widely accepted that the term 'Persian' is highly controversial, historians continue to ignore it, misrepresenting the region. Moreover, claiming that Shah Ismail chose 'clever Persians' over 'nomadic Qizilbash military men' can be met with scepticism, considering that he was Qizilbash himself (Padishah-I Qizilbash).

Morgan claims, "Everybody is now well-aware that late-20th century Iran is a Shii country and for this the religious policy of which Shah Ismail is directly responsible". Morgan does not acknowledge the shift from pre-18th Century Early Shiism to Orthodoxy, and does not factor it into his rationale. To claim that this was the continuation of Shah Ismail's religious policies is to be ignorant to the Twelver Shiism that Ismail ruled by. Morgan continues to accumulate the misunderstanding as such, "...The form of Shiism chosen by Shah Ismail was not the faith of his Qizilbash followers. Possibly, Ismail had been influenced by the Shii environment in which he had lived in Gilan before marching against the Aggoyunlu, or he may have felt that Twelver Shiism was at least nearer to Qizilbash belief than Sunnism was. It has sometimes been suggested that Ismail's motives were, in reality, in the modern western sense, "political", that he saw in Shiism a convenient source of identity, a means of

differentiating his kingdom from its Sunni neighbors, Ottoman and Uzbek” [7, p. 120]. This explanation is a misguided understanding of Shah Ismail’s political philosophy, as it represents a misconception of events and his policies of the time. In order to clear this fallacy, one must reassess the history of the Safavids and understand Sufism to its fullest. It is evident from his ideas and conclusions that Morgan is not familiar with the ‘Divan’ of Shah Ismail to the extent needed. For if he had analyzed and understood the Divan wholly, he would not have allowed for such misconception; the Divan is the rightful, accurate, and exact reflection of Shah Ismail’s Sufi ideology. Explaining Shah Ismail’s policies, events, and outcomes of the time in the modern western political sense, is a highly dangerous path to take if one is seeking to understand the true ideology of the time, precisely reminiscent of what Eileen Ka-Mea Cheng refers to in her exploration of west-centric historiographic account.

Moreover, Morgan states that before the Safavids came to power, Iran was a Sunni territory. Afterwards, he contradicts this, saying, “...It may be said, with some justice, that the ground had been prepared for the acceptance of Shiism during the previous two centuries, a period in which veneration of Ali and the other eleven Shii Imams had become popular and widespread, and was not thought incompatible with adherence to Sunnism” [9, p. 121]. With this phrase, Morgan makes an effort to fix his fallacy, but it would be more accurate to say that this fight does not fit into two centuries, as those who were fighting for Mohammad’s ‘true’ religious mandate, were those living in ancient Iran and Anatolia. These events span through 8 and a half centuries, and cannot fit into the two centuries as Morgan states.

Once again, when explaining the relationship between that of the Qizilbash and the “Persians”, Morgan engages in further misinterpretations. He explains Shah Tahmasip’s, Shah Ismayil’s son’s, decision to move the capital from Tabriz to Qazvin with the motive to ‘Persianise’ the Empire. Considering that Shah Tahmasip was only 10 years old at the time when he came to power and the prominent Qizilbash amirs were in actual fact managing affairs, the interpretation that they would try to ‘Persianise’ the Empire seems unlikely, as Morgan, himself, writes, “The move was no doubt dictated mainly by strategic considerations, but it perhaps serves also, as we have seen, to emphasize the increasingly ‘Persian’ as against the originally Turkmen character of the regime”. However, once again contradicting his previous thought the author writes, “Safavid politics cannot convincingly be explained in crude

racial terms” [7, p. 128]. Although this back and forth between opposing ideas exists throughout Morgan’s research, he does not accept his own confusion, but rather chooses to conclude in a way which does not reflect his indecisive nature of his research, “The principle difference from the past was perhaps that this time the ruling house itself-because of its beginnings in a religious order rather than a tribe, and possibly, also because of its non-Turkish origin (though this was very remote) was less closely identified than were its predecessors with the Turkish element” [7, p. 138]. In other words, Morgan says in this concluding sentence that the origins of the Safavids should not be assessed in terms of tribal beginnings, but should rather be analyzed as a religious order of non-Turkish origin without sound arguments throughout his research to conclude as such.

In 2006 Andrew J. Newman joins the ranks of Savory in his prominent publication “Safavid Iran; Rebirth of a Persian Empire”, where he sets out to challenge conventional thinking in Safavid research. In his pivotal publication, Newman attempts to write Safavid history without succumbing to the conventional norms of Western historiography, but is found to be repeating, and possibly even reaffirming, previous stereotypes. One can observe that Newman gives great weight to intra-ethnic relations, using it as a lens through which to analyze the region. Yet he provides no space in his research to the critical role of the syncretic nature of languages and culture, unique to this geographic region. Despite this, Newman does not refrain from deciding that “Persians” are “Tajiks”, repeating a common stereotype, and does not refrain from describing the Qizilbash as nomadic settlers and militants immigrant to the region, confirming the stereotypical perception of these groups. As such, he not only disappoints in his quest to challenge stereotypes, but in fact makes them stronger and politicizes the multi-ethnic nature of the region. Newman expresses, “In fact, to take but one example, Qizilbash tribal elements and the early Shahs especially were more comfortable in dialects of Turkish, native Iranians (Tajiks) spoke Persian and the primary language of the established faith was Arabic” [9, p. 6]. Considering the syncretic use of languages in the region, it is surprising that a historian would conclude that one’s ethnicity or affiliation is determined by their use of language; The Persian language is historically known to be used as a language of literature and the arts amongst several of the ethnic groups present in the larger geographic region including Mughals, Ottomans, and Central Asians. To give but one example, Mughal schools were taught in Persian, as a liturgic language. Another

example is Sultan Salim's, and other Ottoman Sultans', choice to write poetry in the Persian language despite their Turkic ethnicity. The paradigm of thought and rationale through which Newman conveys his findings of the region is comprised of the role intra-ethnic relations and intolerance played within the Empire. He analyzes events through the socio-political standpoint that Safavids and their disciples, the Qizilbash, were intolerant towards non-Turks, implying a social struggle. Rather than conveying the truth of the matter, he takes on the role of analyzing an intolerance that, by all evidence, did not play a significant role in Safavid policy or society. Newman does not provide enough of a justification to conclude as such. Moreover, by describing the configuration of the empire as made of "composite constituents," with an ethnic mixture of the Native Persians (Tajiks) holding administrative abilities and the 'militant' Turks, his framework of analysis is limited to the relationship between these ethnic groups. By doing so, he replaces the controversial term "Persian" with the term 'native Tajiks,' seemingly avoiding ambiguity of the term "Persian," but in fact opening up to another ambiguity, without giving evidence as to why native Persians would have been Tajiks. Newman often reminds us, 'Native tajiks' "... Administered their empire and adopted and patronized their distinctive cultural discourse, especially the traditional Tajik literally arts and crafts" [9, p. 13] painting a picture of a social struggle between that of 'militant' Turks, pitting one against the other, and implicating a clear distinction between their roles within the Empire. Instead of painting a full picture, he creates an image of 'civilized Tajiks' versus the 'uncivilized militant Turks.' One can observe that Newman does the same when describing the Safavid's maternal lineage, the Aggoyunlu Uzun Hasan, "...Uzun Hasan patronized religious structures, encouraged religious endowments and students including Tajik Sayyids, descendants of the profit Muhammad and patronized the Arts and Sciences" [4, p. 10]. Here, Newman casually and without evidence, delivers a never-seen before theory, of the possibility of "Tajik Sayyids". Even having confirmed Safavid prophetic lineage (that of Prophet Muhammad), the author goes so far as to suggest that even they were of Tajik origins, and uses the phrase "Shah Ismail as Turk and Tajik", creating a historiographic confusion, with no clear evidence. Considering all evidence of his lineage, it must be noted that Shah Ismail was both Turk and "Persian", but certainly not Tajik. When writing of Safavid ideology, he suggests several conflicting ideas-he claims, Shah Ismail and his entourage had no idea of the Twelver Shiism doctrine, and claims that it was Lahijan Sufis

who taught the teachings to the Shah as a child. As strange as it sounds, Newman writes, "he and his immediate retinue were in fact relatively unacquainted with the intricacies of Twelver Shii doctrine and practices. However his long-term residence in Zaidi Shii Lahijan endowed Ismail with some familiarity with Shii discourse, for example awareness that references to himself as the perfect, the just Imam (Al Imam Al Adil Al Kamil) or The Just Sultan (Al Sultan Al Adil) would allude both to his status as secular successor to his grandfather Uzun Hasan to whom similar terms had been applied, but also in Twelver tradition to himself as the now-retained Twelfth Imam" [9, p. 14]. He searches support and evidence for these theories in the accounts of a Safavid enemy, orthodox Ulema, Ruzbihan Hunji. It is commonly known and evident that Hunji was a staunch enemy of the Safavids, and any historian quoting him should be cautious of its credibility. Those who research Shah Ismail's dynasty's origins and ideologies should also be closely familiar with Shah Ismail's Divan. In search for the reasons for Ismail's Divan to have been written in Turkish, he finds it in Ismail's efforts to gain support amongst Uzun Hasan's "Turkish tribal contingency". However, those who can read the Divan in its own language (Turkish), would see that the use of language indicates emotional implications, and not that of mere declarations or efforts to mobilize, gain support, or influence contingencies. A historian who wishes to understand Ismail and his socio-political aims would have analyzed Divan on a deeper level, in order to understand Qizilbash ideology and what it meant to Ismail, himself. Finally, Newman's piece of research suggests a marginal, heterodox, ignorant (to the Twelver Shii Doctrine), and a Tajik Shah Ismail. Newman's Ismail pushes away and leaves no sign of Historical Qizilbash Pir, Twelver Imam Sufi, Sayyid and Sheikh, philosopher and military leader, Shah Ismail. As such the truth of the matter is obscured, and poses a danger to historical truth of the region.

Conclusions. Safavid historical studies have largely been dominated by western stereotypes, which have crystallized over time, due in large part to the political influence of strong lobbyists in this area. This article attempted to find the answer to how this can be reversed. Western scholars use the linguistic model to trace Safavid origins to Persian roots. In fact, this method is not the best to use in this case because Persian was the literary language of the East, used in literature and education at the time, regardless of the cultural or ethnic origins of its users. This article argued that Safavid lineage can actually be traced back to the Ahlibeyt family of Turkish origin, whose purpose was to spread and

establish the doctrine of Early Shiism. Using the Persian language for tracing origins in this area of the world only points to biases in the methodologies practiced among Western historical scholars. As shown in this article, Safavids were notoriously tolerant of other religions and ethnicities, and were influential rather than forceful when spreading their doctrine.

Bibliography:

1. Alan Tapper. Is There an Ethics for Historians?. https://www.researchgate.net/profile/Alan-Tapper/publication/42428679_Is_there_an_ethics_for_historians/links/5695ad4908ae820ff074e0e8/Is-there-an-ethics-for-historians.pdf.
2. Browne, Edward G. A Literary History of Persia. The University Press, 1959. 521 p.
3. Cheng, Eileen Ka-May. Historiography: an Introductory Guide. Continuum, 2012. 244 p.
4. Corbin, Henry. The Voyage and the Messenger: Iran and Philosophy. North Atlantic Books, 1998. 296 p.
5. Lockhart, Laurence, and Peter Jackson. The Cambridge History of Iran, Cambridge University Press, Cambridge, 1986. 1087 p.
6. Mazzaoui, Michel M. The Origins of the Şafawids Şī'ism, şūfism, and the Ġulāt. Steiner, 1972. 109 p.
7. Morgan, David. Medieval Persia 1040-1797. Routledge/Taylor & Francis Group, 2016. 208 p.
8. Melville, C. P. Safavid Persia: the History and Politics of an Islamic Society. I.B. Tauris, 2009. 426 p.
9. Newman, Andrew J. Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire. 2009. 281 p.
10. Stephen Humphreys. Mu'awiya ibn Abi Sufyan from Arabia to Empire. One World Oxford. 2012. 145 p.
11. Savory, Roger. Iran under the Safavids. Cambridge University Press, 2007. 277 p.
12. Said, Edward W. Orientalism. Penguin Books, 2019. 394 p.

Насібова А. М. КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД ІСТОРИОГРАФІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З СЕФЕВІДОЗНАВСТВА

Азербайджанські вчені тривалий час жили під радянсько-російським колоніальним тиском і, як наслідок, не мали можливості уважно спостерігати за своїми західними колегами. Коли ми стали незалежними, перехресна перевірка досліджень, пов'язаних з Азербайджаном, стала обов'язковою, щоб ці дослідження заклали новий фундамент для тісної співпраці із західними вченими. Ряд іноземних авторів досліджували сефевідську спадщину, вивчали у своїх наукових працях історію, культуру та релігію Сефевідів. Походження Сефевідів було одним із найважливіших питань, які протягом багатьох років займали західних вчених Сефевідів. Незважаючи на те, що багато видатних вчених зверталися до цієї важливої історіографічної проблеми, загальноприйняті думки залишаються беззаперечними і приймаються де-факто.

У цій статті стверджується, що західноцентричний підхід, який ми спостерігаємо в західній сефевідській історіографії, продовжує спричиняти проблеми в цій галузі, що зрештою створює перешкоди для міжкультурного розуміння та співпраці. У результаті вимушені свавільні рішення та безпідставні припущення, яких зазвичай слід уникати в сучасному дослідницькому світі, продовжують нас розчаровувати. Особливо ми спостерігаємо таке ставлення в аналізі, пов'язаному з походженням та ідеологією родини Сефевідів. Можна запитати, чому ця стаття прагне визначити та переглянути деякі з цих загальноприйнятих думок. Зрештою, розуміння ідеології династії, яка вже мала великий і значний ідеологічний вплив за 200 років до початку їхнього правління та протягом 250 років після, є важливим для справжнього розуміння справ регіону та його околиць. Було б применшенням сказати, що неправильне розуміння походження та ідеології Сефевідів заважає зрозуміти історію регіону в цілому. Зайве говорити, що вибір істориків та їхні дослідження, розглянуті в цій статті, представляють тих, які мали найбільший вплив на сучасне західне розуміння історії Сефевідів та Ірану. У світлі всього цього стає зрозумілим, що новий підхід до проблем неминучий. До згаданого списку входять такі видатні історики, як Е. Браун (1920), М. Мацаої (1972), Р. Сейворі (1980), Г. Р. Ремер (1986), Ендрю Ньюмен (2006). Зважаючи на підхід західних учених до цих питань, не можна не звернутися до Едварда Саїда. Ця стаття має на меті проаналізувати новітні історіографічні зразки, включаючи Е. Брауна, який представляє приклад традиційного мислення, яке не змінилося протягом майже століття. Очевидно, що в цих дослідженнях неможливо розглянути всі поточні проблеми, але це може бути початком. Незважаючи на те, що за ці роки було зроблено багато роботи в цій галузі, завжди потрібні нові підходи. Тому, коли ми говоримо про Схід і Захід, ми повинні розуміти, що це частини цілого. Хоча вони відокремлені та відмінні один від одного, один ніколи не існує окремо від іншого і не може існувати окремо від іншого. Розуміння цього факту може стати вирішенням багатьох проблем.

Ключові слова: Сефевіди, історія, Сефевідська література, етика, орієнталізм, Іран, суфізм, кизилбаш, улеми.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 070

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/33>

Кузнєцова Т. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Подольян А. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

«ХТО ТРИМАЄ ЦЕЙ РАЙОН? – ПЕС ПАТРОН!», АБО ЯК ВІЗУАЛЬНІ ОБРАЗИ ПОШИРЮЮТЬ СТРАТЕГІЧНІ НАРАТИВИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті розглянуто комунікативно-аксіологічні особливості сформованого візуального образу популярного героя-персонажа російсько-української війни – пса Патрона. У центрі нашої уваги – ціннісний потенціал цього персонажа, наративи, які він поширює, а також основні канали взаємодії з масовою аудиторією, через які тиражуються стратегічні меседжі України.

Встановлено, що в інформаційному просторі України з початку війни було сформовано потужні наративи щодо стійкості та єдності українського народу в боротьбі проти агресора. Значну роль у їх поширенні відіграли історії про героїв-рятівників, які стали впізнаними на весь світ. Одним із таких героїв-символів став пес Патрон, який виразно продемонстрував потужну розбіжність ціннісних парадигм українців та імперії зла: поєднання сили українських захисників з турботою і добротою на противагу російській жорстокості та насильству.

Смисли, які продукує цей герой, з одного боку, є ціннісно-глибинними, оскільки визначають ціннісні домінанти українців, а з іншого – ситуативно-часовими, оскільки породжені ситуацією війни, тому акцентують увагу на боротьбі з агресором.

Образ Патрона виявився потужним інструментом, який поширює на весь світ основні меседжі про стійкість та людяність українців, популяризує етику турботи, підтримку волонтерських ініціатив, підвищує обізнаність населення про важливість мінної безпеки. Крім того він став джерелом психологічної підтримки українців під час війни.

Для тиражування стратегічних наративів України було використано найрізноманітніші канали комунікації, які долучали до взаємодії різноманітну аудиторію. Крім власне масмедійних, були використані такі платформи, як вуличне мистецтво, поштові марки, дитячі книжки, естрада, сувенірна продукція тощо, завдяки чому образ Патрона став більш впізнаним і впливовим.

Ключові слова: візуальні образи, пес Патрон, російсько-українська війна, наративи, комунікація.

Постановка проблеми. В епоху візуальної комунікації текст і зображення мають важливе значення для поширення інформації. У той же час окремих текстових наративів більше не може задовольнити потреби візуальної комунікації, а важливість зображень при комунікації стає дедалі помітнішою [5].

Сила візуальних засобів на сьогодні очевидна насамперед через виявлений ефект переваги

зображення [4; 13], значний впливовий потенціал візуальних образів [8; 10], їх здатність більш виразно демонструвати важливість однієї проблеми над іншою [6; 7].

Особливо важливою візуальна комунікація стає в умовах війни, коли виконує роль транслятора подій, інструмента поширення важливих наративів, механізму формування ціннісно-ключових образів і навіть психологічного прийому

надання емоційної підтримки. Особливої значущості вона набуває при формуванні впізнаваних образів героїв-персонажів, які стають символами війни, якими захоплюється широка аудиторія.

Аналіз останніх публікацій. На сьогодні з'явилася досить значна кількість наукових досліджень, присвячених візуальним образам російсько-української війни та їх комунікативній ролі. Науковці звертають увагу насамперед на специфіку символів, сформованих у мемах та карикатурах [1; 14–17], представлені у вуличному мистецтві [3; 12], творах художнього мистецтва, кінематографу, літератури [2; 11; 9] тощо.

Нас буде цікавити образ одного із досить впізнаваних героїв війни – пса Патрона, якому за досить короткий проміжок часу вдалося стати відомим на весь світ і зіграти важливу роль у тиражуванні стратегічних наративів України, у виразному протиставленні української та ворожої ціннісних парадигм.

Мета дослідження. У цій статті ми ставимо за мету визначити комунікативно-аксіологічні особливості сформованого візуального образу популярного героя-персонажа російсько-української війни – пса Патрона. Нас будуть цікавити 1) основний ціннісний потенціал цього персонажу, 2) наративи, які він поширює, а також 3) основні канали взаємодії з масовою аудито-

рією, через які тиражувалися стратегічні меседжі України.

Основними методами нашого дослідження є комунікативно-концептуальний та функціональний аналіз медійних матеріалів про Патрона. До аналізу були залучені матеріали, в яких виявлявся образ Патрона, протягом березня 2022 р. – листопада 2023 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пес Патрон – джек-рассел-тер'єр, який сьогодні є талісманом Служби України з надзвичайних ситуацій. Це український собака-винюхувач вибухівки, який, за даними Державної служби з надзвичайних ситуацій України, до 19 березня 2022 року допоміг виявити понад 90 вибухових пристроїв, встановлених російськими військами (ШоТам. 29.12.2022). За цей досить короткий час він став улюбленим героєм для дорослих і дітей. На сьогодні приблизна кількість результатів у Google за пошуком «пес Патрон» 1 730 000 (0,28 с), а «Патрон пес» – 1 050 000 (0,34 с).

Відомим Патрон для широкого загалу став 15 березня 2022 року, коли на фейсбук-сторінці ДСНС України опублікували пост-знайомство із Патроном: *«Знайомтесь, це Патрон. Йому два роки. Він – душа та талісман наших чернігівських піротехніків. Супроводжує їх завжди і усюди. До речі, дуже любить сир, тож наші хлопці, при*

Рис. 1–3. Мемі «Пес Патрон»

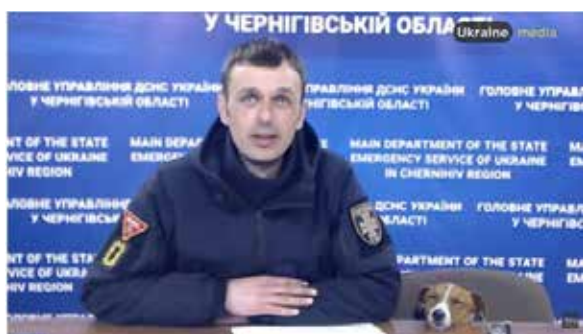

Рис. 4–5. «Патрон відпочиває»

нагоді, балують його смачненьким» (ДСНС України. 15.03.2022).

Найактивніше образ Патрона поширювався в соціальних мережах, завдяки чому став досить швидко впізнаваним символом українсько-російської війни. На сьогодні він має власний офіційний веб-сайт та сторінки в соціальних мережах, має свою цільову аудиторію¹.

Впізнаваним пес Патрон став насамперед завдяки поширеним про нього мемів, в яких він виявляв свою «людську» сутність, втілюючи у собі гуманістичні цінності, позиціонуючи порятунок, турботу, патріотизм (рис. 1–2). На зображеннях Патрон постає символічним маяком надії, стійким рятувальником і захисником. Як культурний символ він, звичайно, викликає безліч асоціацій, пов'язаних насамперед із вірністю та інстинктивною готовністю надати допомогу.

Під час активного поширення інформації про можливий підриг росіянами Запорізької АЕС з'явився мем про пса Протона (рис. 3), який став своєрідним засобом психологічної розрядки, протистояння панічним настроям та тривожним думкам. У гумористичній формі цей образ поширював меседж, що українці не бояться ядерної загрози й готові продовжувати захищати свою країну ціною власного життя та здоров'я.

Досить популярним став мем, який зобразив ситуацію, коли пес Патрон заснув під час брифінгу ДСНС (рис. 4–5). Фото швидко поширилося на просторах соціальних мереж і стало предметом для жартів та мемів. І в цих меседжах Патрон «олюднюється»: як і будь-яка людина, він потребує відпочинку й сну, тому і викликає симпатію та відповідне позитивне ставлення при його сприйнятті.

Такий підхід було використано й у подальших прийомах популяризації цього «олюдненого» героя на різних комунікативних майданчиках. За слушним зауваженням Марсі Шор, професорки Єльського університету,

«у той час як російські повідомлення дегуманізували людей, українські медіа олюднили тва-

¹ Найбільш популярною є сторінка Патрона у тік тоці (вона має нік: @patron_dsns). Підписані 690,9 тис. користувачів, що є найвищим показником серед усіх соціальних мереж (станом на 11.11.2023). Майже 14 мільйонів – загальна кількість уподобайок на сторінці. Найбільша кількість переглядів на одному відео – майже 6 мільйонів. Сторінка – верифікована. На другому місці – інстаграм-сторінка з ніком: @patron_dsns. Кількість підписників – понад 417 тисяч (станом на 15.12.2023). Загальна кількість дописів на сторінці – 695. Дата реєстрації: березень 2022. Сторінка – верифікована. На третьому місці – сторінка @PatronDsns у твіттері із 79,1 тис. читачів (станом на 15.11.2023). Дата приєднання: квітень 2022. Однак сторінка – неверифікована та не оновлюється з 5 листопада 2022 року.

рин. <...> Мені подобається те, як Патрон ламає мімізис, який завжди є спокусою, тобто замість того, щоб відповідати росіянам, які дегуманізують українців, дегуманізуючи росіян, українці за допомогою символу пса Патрона (який насправді є більше, ніж символом, адже є справжнім, живим собакою, <...> порушує динаміку мімізису, олюднюючи тварину» (Суспільне. 15.06.2023).

Патрону сьогодні присвячено безліч артів. На сторінці у Facebook Державної служби з надзвичайних ситуацій зазначено:

«Наш сміливий малюк Патрон надихнув неймовірну кількість обдарованих митців, і ми неймовірно тому щасливі. Це мотивує не опускає руки, хоч би як було важко, тримати планку на високому рівні і з новими силами йти в бій, знаючи, скільки людей ще чекають на допомогу і скільки людей вірять у нас. Наш Патрон теж не опускає лапки та передає всім свою подяку. Великі герої не обов'язково великі. Тому вірте у свої сили, наших захисників, нашу Перемогу. Наближайте її на всіх фронтах, де тільки можете, і не зменшуйте обертів (tochka.net. 22.04.2022).

Як правило, ці зображення поширювали меседжі про Патрона як рятувальника, який захищає українців від ворога, вибухонебезпечної зброї; як вірного й надійного героя (рис. 6–7).

Такі ж смисли тиражувалися й на вуличних муралах багатьох міст, присвячених улюбленцю українців:

Патрон – знову у Хмельницькому. Цього разу легендарний пес-сапер завітав на відкриття власного муралу (Vsim.ua. 24.09.2022); У Києві з'явився мурал з чернігівським псом-сапером Патроном (Суспільне. 6.06.2022); В Ужгороді з'явився мурал з найвідомішим в Україні собакою (muckachevo.net. 15.06.2022); Мурал з псом Патроном відкрили у Хмельницькому (Поділля. news. 25.08.2022); Патрон на варті: в Запоріжжі створюють мурал з найвідомішим псом країни (061. 29.06.2022); У Рівному з'явився новий патріотичний мурал: українські герої та пес Патрон (kp.ua. 6.05.2022); Solidarni z Ukrainą". Zobacz najnowsze murale, które powstały na murze PKM na Jasieniu (Gdansk.pl. 22.05.2022).

Всі автори, створюючи ці об'єкти, переконані у значній ролі Патрона:

«Собака-сапер Патрон, якого обожнює вся країна, відіграє важливу роль з першого дня повномасштабного вторгнення. Він допомагає рятувальникам під час розмінування територій і за кілька місяців війни став справжнім народним героєм. Патрон є символом воєнного часу [...]. Зображення поді-

Рис. 6. «Геть з України, москаль некрасивий»

Рис. 7. «Великі герої»

бних символів війни є важливим у цей час, бо це хоч і незначні, але добрі новини для підняття патріотичного духу населення» (Суспільне. 6.06.2022).

Патрон від свого імені «говорить» з чисельною аудиторією й сприяє просуванню волонтерських ініціатив та збору коштів на допомогу тваринам, які постраждали від війни. Зокрема, на свій день народження (20.07.2022) в інстаграмі він попросив допомогти «зібрати кошти на величезну миску корму для собачок і котиків, в яких поки немає свого дому: хотів би їх пригостити в честь свого дня народження». Наступного дня він прозвітував: «Ні, метелика вже зняв, але я думаю завдяки йому ми зібрали 261 470 гривень і 2000 доларів на корм тваринкам». І до тепер на його сторінках можна приєднатися до збору коштів на обладнання й лікування для саперів, на допомогу евакуйованим з місць бойових дій тваринам тощо.

Випущена 1 вересня 2022 року марка «Пес Патрон» (рис. 8) стала першою благодійною маркою України, завдяки чому вдалося заробити понад 16 млн гривень, про що було зазначено на офіційному сайті Укрпошти (Укрпошта. 6.01.2023).

Рис. 8. Марка «Пес Патрон»

Як справжній герой, Патрон отримав низку вітчизняних та міжнародних нагород, що також підсилює престижність його іміджу. Зокрема, 8 травня 2022 року Володимир Зеленський нагородив Патрона медаллю «За віддану службу». 27 травня 2022 року на 75-му Каннському кінофестивалю йому присудили премію «Пальмовий пес» – найпрестижнішу кінонагороду, яку отримують чотирилапі. 20 листопада 2022 року, до Всесвітнього дня дитини, пес Патрон отримав від UNICEF ЮНІСЕФ в Україні титул «Пса Доброї Волі» і став першим в історії собакою-послом.

23 серпня 2022 року в інстаграмі опублікували спільний допис Патрона та благодійної організації «UAnimals», де повідомили, що пес очолив департамент комунікацій, що вкотре підтверджує, що його образ відіграє важливу роль під час війни:

«Дуже важливо усіма можливими методами доносити до українців та авдиторії за кордоном важливість порятунку тварин. І складно знайти лідера думок настільки потужного в цих повідомленнях як пес Патрон», – зазначив у дописі засновник «UAnimals» Олександр Тодорчук.

Про ці «досягнення» Патрона досить активно заговорили у багатьох медіа, акцентуючи увагу на його вчинках, якостях, визнанні. Зокрема, в українському інформаційному просторі повідомляли:

«Відишуковує міни та підкорює Інстаграм: як чернігівський пес Патрон став піротехніком» (Суспільне. 5 травня 2022); «Пес Патрон отримав медаль від Зеленського» (Маяк. 9.05.2022); «Лялю, ходи спокійно». Службовий пес-піротехник Патрон із ДСНС продовжує підкоряти серця українців та стає героєм артів і мемів (New Voice. 19.04.2022).

Як відома персона, пес Патрон досить активно зустрічається з провідними політиками країн-партнерів та всесвітньовідомими знаменитос-

тями. Серед них – державний секретар США Ентоні Блінкен, прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо, прем'єр-міністр Великобританії Ріші Сунак, Надзвичайний і Повноважний Посол Держави Японія в Україні Мацуда Кунінорі, британський актор і посол доброї волі UNICEF Орландо Блум та інші.

Про Патрона досить швидко заговорили й міжнародні ЗМІ. 19 березня 2023 на його офіційній інстаграм-сторінці з'явився допис, який починається зі слів: «Моя перша обкладинка». Йдеться про публікацію на першій шпальті у відомому сингапурському журналі «The Pet Times» матеріалу «Тварини на війні» (рис. 9). Патрон зображений у вишиванці на фоні синьо-жовтого прапора, що відразу ідентифікує його з Україною. Саме фото досить зворушливе, а представлений образ – сильний, незламний та сміливий, що водночас викликає симпатію.

Презентація журналу відбувалася за участі Пані Надзвичайного та Повноважного Посла України у Республіці Сінгапур, Катерини Зеленко (рис. 10). Ця публікація допомогла вкотре привернути увагу цільової аудиторії до російсько-української війни, поширити стратегічні меседжі про стійкість України.

Один із відомих інформаційних приводів, пов'язаних з іменем Патрона, – його нагородження державною відзнакою «За віддану службу». «The New York Times» про це відгукнулися матеріалом «A bomb-sniffing dog named Patron received state honors from Zelensky» (The New York Times. 8.05.2022). У публікації зазначено, що зростання популярності пса Патрона може бути додатковим кроком у висвітленні правди про війну в Україні. Образ Патрона працює на користь України, підтримуючи високий моральний дух серед населення, а також зміцнює свій імідж та згуртовує глобальну підтримку союзників в усьому світі.

Загалом про те, що Володимир Зеленський нагородив медаллю «За віддану службу» Патрона написало багато іноземних медіа, серед яких: «Reuters» – «Ukraine's mine sniffing dog Patron awarded medal by Zelenskiy» (Reuters. 9.05.2022); «The Washington Post» – «Zelensky awards medal to Patron, a Ukrainian bomb-sniffing dog» (The Washington Post. 9.05.2022); «BBC News» – «Patron the mine-sniffing dog awarded medal by President Zelensky» (BBC News. 9.05.2022); «Fox News» – «Bomb-sniffing Jack Russell Terrier awarded service medal by Ukraine's Zelenskiy» (Fox News. 9.05.2022); «Narcity» – «Zelenskiy Just Gave Ukraine's 'Hero' Dog A Medal For Sniffing Out Hundreds Of Bombs» (Narcity. 9.05.2022).

Про Патрона як незвичайного героя, який став важливим символом України, говорили й з інших приводів. Зокрема «The Jerusalem Post» у матеріалі «Ukraine's unexpected social media weapon: Patron the dog» (The Jerusalem Post. 11.07.2022) поширило історію про Патрона, який розміновує Україну (гра слів у заголовку підкріплює основний меседж, що образ Патрона є важливим символом у російсько-українській війні). «Fox News» опублікував матеріал про неоголошений візит до Києва держсекретаря США Ентоні Блінкена, де йшлося про зустріч держсекретаря з відомими з псом Патроном та Володимиром Зеленським – «Blinken meets famous Ukrainian bomb detection dog, Zelenskiy during surprise Kyiv visit» (Fox News. 8.09.2022). Журналісти при цьому акцентували увагу на Патрона як символ стійкості України в боротьбі з російською окупацією, реального героя, що допомагає нейтралізувати сотні російських бомб в Україні. BBC News поширило інформацію, про те, як тварини в цілому допомагають Україні боротися з ворогом. У публікації «Cat and dog influencers help Ukrainians cope with war» (BBC News. 19.08.2023) описується співпраця

Рис. 9–10. Патрон на шпальтах «The Pet Times»

пса Патрона з Державною службою з надзвичайних ситуацій України, його участь у благодійних зборах, популярність у соціальних мережах, що сприяє емоційній підтримці, вселяє надію та віру в перемогу над ворогом:

Як бачимо, активне висвітлення новин про пса Патрона в іноземних медіа свідчить про те, що він став і міжнародною «зіркою». Його образ використовується для донесення до зарубіжної аудиторії важливих меседжів як про війну в Україні, так і стійкість українського народу. Тиражовані історії про Патрона виявилися простими й зрозумілими, здатними викликати емоції та надихати людей на дії.

За слухним зауваженням Тамари Куцай:

«Патрон уже настільки відомий в Україні та світі, що йому стало тісно в межах свого профілю в Instagram... І пес біжить далі: у світ пісень, мультсеріалів, радіодиктанту, марок, різноманітних товарів. І ось уже забіг у світ коміксів!» (Mind. 21.06.2023).

Виявляючи себе на різноманітних платформах, Патрон розширив свою роль: він став досить активно виконувати просвітницькі функції, зокрема підвищувати рівень обізнаності про небезпеку вибухонебезпечних предметів серед населення. Особливо активно це поширюється серед дітей. Важлива інформація про те, як розпізнати вибухонебезпечний предмет і як правильно поводитися з ним у разі виявлення, адаптується під контент, який легко може сприйняти дитина.

З цією метою для дітей за підтримки USAID створено мультсеріал «Пес Патрон» (ШоТам. 29.12.2022), основна місія якого – пояснити дітям у доступній формі правила мінної безпеки. Першу серію мультсеріалу було опубліковано 7 січня 2023 року, яка за досить короткий термін часу набрала понад 3,5 млн переглядів на Ютубі (Детектор Медіа. 27.02.2023).

Патрон з'являється і в дитячій літературі. На сьогодні вже видано книги Зоряни Живки «Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію», Юліти Ран і Каті Підлісної «Пес Патрон і шкарпетковий монстр». З'явилася навіть серія казок про рятувальника Пса Патрона:

«Знайомтеся з Псом Патроном – справжнім героєм, який став натхненням для безлічі захоплюючих казок. У цих історіях ви зможете пережити пригоди, сповнені відваги, сміливості та великих мрій. Відкрийте для себе світ Пса Патрона, який став не тільки рятувальником, але й справжнім символом безпеки та героїзму українців» (ForKids. 19.05.2023).

До Всесвітнього дня з мінної просвіти UNICEF у співпраці з МОН України, Українським радіо та Центром протимінної діяльності запустили для дітей проект «Радіодиктант «Пес Патрон застерігає», в якому доступній формі міститься алгоритм дій, як дитині поводитися з небезпечними предметами:

Сьогодні я навчу тебе, як правильно поводитися з небезпечними та підозрілими предметами, які можуть трапитися навіть у знайомих місцях.

<...>запам'ятай три найважливіші правила безпеки: не підходь, не чіпай, 101 набирай!

Заміновану територію позначають червонобілою стрічкою або спеціальними знаками: червоними трикутниками чи квадратами. Якщо натрапиш на такий знак або напис "Обережно, міни!", знай – там дуже небезпечно. Негайно повертайся назад тією ж дорогою.

Але позначки є не скрізь. Тому якщо побачиш незнайомий предмет – не підходь до нього, відразу повідом дорослим і дзвони 101.

Усім обережний лизь! (UNICEF. 4.04.2023).

Крім дитячої аудиторії, Патрон привернув до себе увагу молоді, ставши героєм багатьох каверів. Найпопулярніша пісня про пса Патрона – від «KARTA SVITU», яка стала всеукраїнським трендом. Вона вийшла у серпні 2022 року та на ютубі набрала вже майже 5 мільйонів переглядів. Пісня має яскраво виражене патріотичне позиціонування, апелює до цінностей турботи, захисту кожного українця. Вона вплинула на появу нових трендів: зокрема в українському сегменті соціальної мережі Тікток користувачі почали масово створювати мешапи й кавери з піснею «Пес Патрон» від «KARTA SVITU» та легендарними хітами світової та української музики в абсолютно різних стилях (рок, реп, лірика), із різними мотивами. Зокрема, на сьогодні вже є мешапи на пісні: «Bad Guy» (Billie Eilish), «Creep» («Radiohead»), «Bohemian Rhapsody» («Queen»), «Lose Yourself» (Eminem), «Sway» (Michael Buble), «West Coast» (Lana Del Rey), «Toxic» (Britney Spears) та інші. Співаки хору «Ch.Ch.Choir» переспівали навіть «Щедрик» Миколи Леонтовича, зазначивши під відео свого виступу:

«Не могли не взяти участь у цьому тренді. Впевнені, щедрівка, в якій співають про ластівок, народження овечок і ягнят, прекрасно прозвучить і про наш український символ – пса Патрона».

Варто зауважити, що такі ініціативи долучаються до збору коштів на допомогу військовим. Зокрема «під час великого концерту «СЛУХ:

Наживо» ведучий Ницо Потворно виконав власну версію і заспівав текст про Патрона під мелодію пісні «Червона рута» авторства Володимира Івасюка. Кавер було виконано за донат 20 000 гривень. Загалом під час концерту було зібрано понад 120 тисяч гривень на потреби НГУ «АЗОВ» (Слух. 14.11.2023).

Деякі з цих відео, до речі, лайкає та коментує офіційний акаунт пса Патрона, що також безпосередньо заохочує людей до запису нових відео та популяризує образ пса Патрона в соціальній мережі. Як бачимо, використання образу Патрона в музиці є яскравим прикладом того, як мистецтво може бути використано для підтримки морального духу, національної свідомості та боротьби за свободу, а також поширення на широку аудиторію важливих меседжів про цінності українців на весь світ.

Інтерес до Патрона не зникає й нині. 15 листопада 2023 року на сайті Київради навіть з'явилася петиція №12674 «Встановити пам'ятник Псу Патрону на місці демонтованого пам'ятника Пушкіну» (Київська міська рада. Електронні петиції. 15.11.2023). У цій петиції автор зазначив шість причин для встановлення пам'ятника (символ відданості та спротиву, відзнака службових тварин, сприяння соціальній взаємодії, естетичне збагачення міського простору, зростання економіки міста, увічнення сучасної української культури). Як бачимо, Патрон сьогодні став не лише популярним символом стійкості України, незламності духу українського народу, а й частиною сучасної української історії.

Висновки. Отже, під час війни в комунікативно-інформаційному просторі України було сформовано потужні наративи щодо стійкості та єдності українського народу в боротьбі проти агресора. Значну роль у їх поширенні відіграли історії про нових героїв-рятівників, які стали впізнаними на весь світ.

Особливо виразно це дисонує з комунікативними інструментами росіян, які активно використовують прийоми конструювання симулякрів, фейків, уявлень, повністю відірваних від реальності. Україна ж у відповідь на цю дезінформацію використовує образи реальних героїв, які допомагають просувати власний стратегічний наратив

про хоробру, єдину та стійку націю, що бореться з імперією зла.

Смисли, які продукують ці герої, з одного боку, є ціннісно-глибинними, оскільки визначають ціннісні доміанти українців, а з іншого – ситуативно-часовими, оскільки породжені ситуацією війни, тому акцентують увагу на боротьбі з агресором.

Одним із таких впізнаних героїв-символів став пес Патрон, який виразно продемонстрував потужну розбіжність ціннісних парадигм українців та імперії зла: поєднання сили українських захисників з турботою і добротою на противагу російській жорстокості та насильству.

Сформований у мас-медіа образ Патрона був наділений людськими рисами, що виявлялися в усіх його діях: Патрон рятує людей, знешкоджує боєприпаси, допомагає волонтерам, вчить дітей, розповідає про війну мільйонам підписників і навіть бере участь у важливих міжнародних переговорах. Для нього найважливіше – життя кожної людини, що є найціннішим у цивілізованому демократичному світі.

Образ Патрона виявився потужним інструментом, який поширює на весь світ основні меседжі про стійкість та людяність українців, популяризує етику турботи, підтримку волонтерських ініціатив, підвищує обізнаність населення про важливість мінної безпеки. Крім того він став потужним джерелом психологічної підтримки українців, які переживають складні часи в умовах повномасштабної війни, оскільки виявляє турботу та захист кожної людини.

Для поширення цих меседжів було використано найрізноманітніші канали комунікації, які долучали до взаємодії різноманітну аудиторію. Крім власне мас-медійних (медіа, соціальні мережі, ютуб), були залучені такі платформи, як вуличне мистецтво, поштові марки, дитячі книжки, естрада, сувенірна продукція. При цьому скрізь зображення Патрона виконує роль символічної передачі важливих наративів про Україну. Його образ нікого не залишає байдужим, завдяки чому і виявляє потужний впливовий потенціал – здатність надихнути людей будь-якого віку діяти та брати участь в ініціативах для підтримки українців у боротьбі з імперією зла.

Список літератури:

1. Al-Dala'ien O.A., Al-Shboul Y., Aldowkat I.M., Al-Takhayinh A. Visualising the Russia-Ukraine War: A Semiotic Analysis of Arab Social Media Cartoons. *Theory and Practice in Language Studies*, 2022. Vol. 12. No. 12, pp. 2712–2722.

2. Blacker U. Writing around War: Parapolemics, Trauma, and Ethics in Ukrainian Representations of the War in the Donbas. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2022. Vol. IX. №1. P. 17–35.
3. Dojwa-Turczyńska K. Building social resilience through visual instruments in Polish public space in the era of Russia's aggression against Ukraine. *Defence science review*, 2022. № 15. P. 85–110.
4. Foss S.K. Theory of Visual Rhetoric. *Handbook of visual communication*. Routledge, 2005. P. 163–174.
5. Dhanesh G., Rahman N. Visual communication and public relations: Visual frame building strategies in war and conflict stories. *Public Relations Review*. 2021. Volume 47. Issue 1.
6. Goodnow T. Narrative Theory. Visual Storytelling. In: Sheree Josephson, James Kelly, Ken Smith (Eds.), *Handbook of Visual Communication: Theory, Methods, and Media*. New York: Routledge, 2020. P. 265–274.
7. Hoelzl I., Remi M. Softimage. Towards a New Theory of the Digital Image. Bristol: Intellect Books, 2015.
8. Horbyk R., Orlova D. Transmedia storytelling and memetic warfare: Ukraine's wartime public diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. № 19. P. 228–231.
9. Ladygina Y. Cyborgs vs. Vatniks: Hybridity, Weaponized Information, and Mediatized Reality in Recent Ukrainian War Films. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2022. Vol. IX. №1. P. 105–138.
10. Lester P. M. Visual Communication. In *Images with Messages*. Boston: Wadsworth Publishing, 2011.
11. Martynyuk O. Gardens of Tolerance: Ukrainian Women Artists Reflect the War in the Donbas. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2022. Vol. IX. №1. P. 139–176.
12. Perzycka-Borowska, E., Gliniecka M., Kukielko K., Parchimowicz M. Socio-Educational Impact of Ukraine War Murals: Jasiń Railway Station Gallery. 2023. *Arts*. 2023. № 12 (3). URL: <https://www.mdpi.com/2076-0752/12/3/112>.
13. Visualization in the Age of Computerization. Ed. Bu Timothy Webmoor, Annamaria Carusi. N-Y., London: Taylor & Francis, 2015.
14. Запорожець О., Белоусова Н. Вербальні інтернет-меми під час повномасштабної війни РФ в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2022. № 2 (56). С. 20–24.
15. Рябченко О. ЗСУ та війська Російської федерації в межах українського цифрового простору: гумор, політичні ідеї та ідеологічні образи. *Народознавчі зошити*. 2023. № 2 (170). С. 324–342.
16. Семотюк О. Російсько-українська війна у політичних карикатурах США, ФРН і України: якісний і кількісний аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 280–290.
17. Храбан Т. Образ українського військового в інтернет-мемах. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 439–444.

Kuznietsova T. V., Podolian A. V. “WHO GUARDS THIS NEIGHBOURHOOD? – PATRON THE DOG!”: HOW VISUAL IMAGERY SPREADS UKRAINE’S STRATEGIC NARRATIVES DURING THE WAR

The article examines the communicative and axiological features of the visual representation of the popular hero-character in the Russian-Ukrainian war, Patron the dog. Our focus is on the character's value and the narratives disseminated, along with the primary channels of interaction with the mass audience through which Ukraine's strategic messages were propagated.

It has been established that powerful narratives about the stability and unity of the Ukrainian people in their fight against the aggressor were formed in the information space of Ukraine from the onset of the war. A significant role in their spread was played by stories about savior heroes, who became recognizable all over the world. One of these symbolic heroes was the dog Patron, who vividly demonstrated the powerful discrepancy between the value paradigms of Ukrainians and the evil empire: the combination of the strength of Ukrainian defenders with care and kindness in contrast to Russian brutality and violence.

The meanings created by this hero, on the one hand, are valuable because they convey the dominant values of Ukrainians. On the other hand, they are situational and temporal, stemming from the context of war, thus emphasizing resistance to the aggressor.

The image of Patron proved to be a powerful tool for disseminating key messages about the resilience and humanity of Ukrainians worldwide. It popularized the ethics of care, support for volunteer initiatives, and raised public awareness about the importance of mine safety. Furthermore, Patron became a vital source of psychological support for Ukrainians during the war.

A diverse range of communication channels was utilized to replicate Ukraine's strategic narratives, engaging various audiences in the interaction. Beyond traditional mass media, platforms such as street art, postage stamps, children's books, pop music, and souvenir products were employed. These efforts enhanced the recognition and influence of Patron's image.

Key words: visual images, Patron dog, Russian-Ukrainian war, narratives, communication.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

UDC 371:80

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/34>

Hasanova S. G.

Baku State University

Gulyeva G. D.

Baku State University

PUBLIC ACTIVITY OF AHMED BEK AGAOGL IN THE TURKISH PRESS ON THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT POLITICAL ORGANIZATIONS (FIRGYA)

The aim of the article is to consider some aspects of the journalistic activities of Ahmed bey Agaoglu in the Turkish press about the role and significance of independent party-type political organizations in the democratization of socio-political life in the country. It is noted that Ahmed Bek Agaoglu is one of the creators who, with his scientific, artistic and journalistic creativity, left an unforgettable mark on the history of the Turkic and Azerbaijani press, culture, public opinion and the struggle for freedom.

Methods and methodologies. The article widely uses such general scientific methods as descriptions of the environment, comparative analyzes of this environment, the method of historical chronicles, analysis of publications of that period, assessment of the influence of journalism on the socio-political consciousness of the population, personality characteristics, etc.

Novelty in the article. With the help of the analyzes carried out, the author found that during the years of migration, Ahmed bey Agaoglu became a more militant fighter, an influential and experienced person of pen and word of his time. It is noted that, thanks to his ideological consistency, he became the flagship among propagandists not only for the social thought of Azerbaijan, but also for the Great Turkic world, Turkism, and was always proud of this act. It is noted that Ahmed bey Agaoglu, adhering to this practice until the end of his life, devoted his life to the democratic development of Turkey, the protection of human rights and, most importantly, the freedom of the Turkic people.

Conclusions. Summing up, the author came to the conclusion that A. Agaoglu continued his literary and artistic creativity, as well as socio-political activities in Turkey in the 1920–30s in a broader and more detailed form. That is why most researchers are of the opinion that A. Agaoglu is “a person to whom the entire Turkic world, especially the Azerbaijani Turks, are grateful!”

*The work mentions his works written during this period, especially *Memoirs of Independent Political Organizations*, and his friendship with the great leader of the Turkish people, M. K. Atatürk. In most of his articles and works written during this period, A. Agaoglu highly appreciates and states that Atatürk played a big role “not only in the history of the national liberation struggle of the Turks, but also the peoples of the world”.*

Key words: *giant personalities, heritage of emigration, talented publicist, lover of freedom and democracy, Turkic world.*

Introduction (problem statement). At the beginning of the 20th century, great personalities were born in Azerbaijan, who later became known not only in Azerbaijan, but also in the world for their innate talent, humanistic thoughts, high deeds and deeds. One of such personalities is a talented writer, public and political figure, and most importantly, “the great

Azerbaijani Turk of the twentieth century, a fighter for freedom and democracy, Ahmed bey Aghaoglu” [4, 4]. According to the famous literary scholar Vilayat Guliyev, who devoted enough space to life in his scientific work, socially Ahmed Bey’s political activity and literary and work of fiction heritage, noted that “at a time when Azerbaijan was in dire

need of open-minded, zealous and militant writers, the expulsion of Ahmed Bey Aghaoglu from his homeland was a great harm to the nation and national ideals. It was a big blow” (Guliyev, 1997: 32). Thus, Ahmed Bey was forced to leave his homeland in mid-1909 and settled in Turkey. In fact, Ahmed Bey “did not stay away from the battlefield during the difficult and turbulent times of both his homeland – Turkey and Azerbaijan” [4, 36].

Like our other emigrants, A. Aghaoglu also had a very rich and valuable legacy in emigration. Ahmed Bey, who first began his journalistic and socio-political activities in Istanbul, soon became known and loved throughout the Turkish world as the most active propagandist of the ideas of Turkism. A. Aghaoglu, a prominent representative of the Azerbaijani immigrant heritage, in addition to his socio-political activities, continued his literary and work of fiction while living in Turkey in the 1920s and 30s. “The History of Turkish Law”, “The History of Turkish Culture”, “The State and the Individual”, “Three Cultures”, “Who am I?”, “In the land of Free People”, “Memories of independent political organizations (firge)”, written during these years, has not lost its importance among readers today.

“Memories of Independent Political Organizations (firge)” is one of such works. In this article, we would like to analyze his work. In this work, the author tells about the creation and activities of an independent Republican party, which would have formed the opposition to the ruling Republican People’s Party in Turkey in 1930, and other political events that occurred at that time. At that time, “Ahmet Agaoglu joined the big political game without noticing it, who on the one hand could not resist the will of the Veteran commander Ataturk, and on the other hand understood that a multiparty system is as important as air and water for a democratic society” [4, 43].

In this work, we see A. Aghaoglu not only as a writer, but also as a political figure, as a political scientist. Because in this work, the author not only revealed the true nature of most of the political events and processes taking place in the country, but also analyzed and evaluated them. The work skillfully characterizes the very tense and contradictory events taking place around. Since “Memories of Independent Political Organizations (firge)” is dominated by tension and dramatic conflict, the author called the last chapter of the work “The last Act of the drama of independent political organizations (firge)”.

In this work, A. Aghaoglu created an work of fiction and documentary image of Ataturk, who was his close friend and respected his political views and

opinions. From this work of Ahmed Bey, as well as from his other writings and memoirs, it is clear that he has infinite love and respect for this great son of the Turkic people and has never hidden his anger towards those who opposed him. The famous literary scholar V.Guliyev writes about this in his work “Agaoglular” that “Ahmed Bey, who lived the last months of his life more than anyone else, did not hide his anger when biased articles appeared that cast a shadow on the merits of Ataturk and distort his personality, deeds and struggle” [4, 45].

A. Aghaoglu explains for the first time how to give the organization such a name in his work. “Who named the new faction “Serbest (independent)”? it is clear that “Gazi himself chose this name (the nickname of the winner of the War of independence).” The preparation of the organization’s charter is entrusted to Ahmed Bey. “Now the faction needs internal regulations. My friends asked me to write this. I went to the Yacht Club in Boyuk Ada, completed it in two days and gave it to the board of directors” [4, 17].

The events described in the work sometimes go beyond the scope and reflect new features of Gazi’s character. At this time, the author reflects his image more fully. “First of all, someone like Fethi Bey, who insists on his desires, slow reaction and enjoyment of a regulated and restrained life, does not even dream of leaving a place like the Paris embassy and falling behind in the formation of an organization! Then even if he wanted to, no one would approach him. Because the people both loved and feared Gazi, and they would endure what they had endured from the People’s Party for another fifty years without making a sound, and now the main factor that pushed them to a New Organization was that Gazi wanted this party, and he hated the People’s Party” [4, 52].

According to the author, when Gazi initiated the creation of a Free party, he probably did not think that people would love this party and reach out to him. The fact that events have flowed in a completely different direction once again reflects the greatness and truthfulness of Gazi. So, although Gazi has the opportunity to destroy the new party, he does not hide this in his statements. “He does not consider such a sign necessary for his own dignity and self-respect. He considers such an action a weakness. The soul that loves to run away and enjoys watching the other side suffer defeat in battle does not think about ending the fight, but about blowing it up, aggravating it and bringing it to the last degree, and then attacking the other side and destroying it” [4, 53].

Gazi here, as in everything, chooses the path of struggle and battle. Fathi Bey, who refrained from

fighting Ghazi, suggested creating a new party and said, “We are not here to fight you! The goal was completely different. Now, if you want, let’s abolish the party!” [4, 79]. while saying that Gazi completely contradicts this and insistently calls on the opposing party to fight. “No, no! You won’t take it away! You will continue to fight and we will fight! Leave friendship and familiarity aside. “Let’s jump onto the battlefield, meet face to face, who knows, maybe you will win” [4, 79].

Although Ghazi is adamant on this issue, the fate of the party is so bad that it affects Ahmed Bey very badly. Because Ahmed Bey believed in Ghazi’s sincerity from the first day. But Ahmed Bey did not take into account that some of his entourage did not have a sincere attitude to this issue. “Now I am convinced of Gazi’s sincerity in this matter! But this sincerity was characteristic of Gazi. He wanted to establish such an order of freedom so that the righteous would not run away. However, the mood of the people and the importance that the other side attached to these manifestations were frightening. Ghazi knew better than anyone that the victory of the People’s Party in the municipal elections was nothing more than a victory for the police and gendarmerie. In fact, the People’s Party lost from all sides and was crushed and shaken spiritually” [4, 78].

In the chapter “The Last Act of the Drama of the Independent Party”, the author called these events a game. “What a wonderful comedy it was! Why was this comedy staged or played? Did they want to know the pulse of the country, as they say, what feelings it has for the old People’s Party?” [4, 94]. Here is how the author answers this question. “All these events answer the question of why the comedy “Free Party” was shown. Now it is quite clear that this comedy is designed to cut off the audacity of the party and the spread of the idea of the opposition!” [4, 95]. At the end of the work, the author regretted that the fate of the party would be like this, but did not deny its role in Turkish society at that time. “Even the short life of the Independent Party made people taste the joy and pleasure of freedom, and they began to breathe more or less freely. Now it would be a mistake to deprive the people of this and bring them to one hundred percent despair” [4, 96].

Turkish newspapers, especially the “Jumhuriyet” newspaper, regularly wrote about the newly created party and urged their readers not to remain indifferent to this issue. “... while Rahmi Bafra, who drinks bitter coffee after dinner, lies on the couch and smokes a hookah, there is a knock on the street door. Serdar Hilmi’s friend, the son of photographer Yavuz Gtan,

who was also a city newspaper dealer, brought with him a “Jumhuriyet” with the date of the previous day on it” [10, 10].

It is also clear from newspaper articles that everyone in Turkey, regardless of whether they are old or young, is interested in the newly created party. “Peasant, urban, educated, ignorant, conservative youth are gradually beginning to become the most important topic of interest for the entire community” [10, 59]. The newly formed party also made Rahim Bey think and worry a lot. He was thinking and talking to himself. “There is no danger; in other words, now is not the time for the Progressive Republican Party. They don’t hang this man or expel him. And a Free Party can win. But what happens if he wins? Gulbeaz people will lose their courage, the mayor will fall, and others and strangers will rise in their place like turkeys” [10, 60].

The news in the newspapers proves that there is a diversity of opinions in society. At that time, there were conflicting ideas and thoughts in Turkey. This was due to the fact that the socio-political consciousness of the society had not yet been formed. Serious reforms must be carried out in society. An active party must first of all reform, make serious changes in its activities, and try to awaken and educate the people. “In the Republican Free Party, there are not only names like Makbule Khanim and Nuri Bey, whom Rahmi knows, but also many close to Gazi, whom he will not sacrifice, like Ismet Pasha, although he does not attach such great importance to them. Most importantly, although someone belongs to that party, from this party, Ankara is a community of yesterday’s comrades-in-arms, school friends, colleagues, in short, people who shared a common fate” [10, 147].

Later, the author accused newspapers and their authors of creating such a picture. “... newspapers, especially newspaper men, taught them how to use a knife, where and how to hit with this knife” [10, 164].

From the work “Memories of Independent Political Organizations (firge)” it is clear that the author boldly and harshly got involved in the political environment of Turkey at that time and was able to reveal the true nature of events and processes in the country.

A.Aghaoglu’s innovation in worldview, his ability to look at events around him with open eyes, objectively and draw conclusions were also clearly felt in his work. For example, the author’s “Who am I”, “In the land of free people”, “Memories of independent political organizations (firge)”, “Three Cultures”, etc. The manifestations of this worldview are evident in his works. A. Aghaoglu wrote these works with the desire to see everyone free and

happy, to build a just and free society. In general, when considering the entire creative activity and worldview of A. Aghaoglu, it becomes clear that the main components of the author's well-formed worldview are found in his recent works, especially "Three Cultures", "In the Land of Free People", "The State and the Individual", "Who am I", "History of Turkish Law", "Memoirs on independent political organizations (firge)". Therefore, "these works of the author, who has encyclopedic knowledge, are valuable sources not only for Azerbaijani studies, but also for Turkology, Arabic studies and Iranian studies" [5].

When he wrote these works and when some of them were published, it was the era of the wealth of A. Aghaoglu's worldview, life experience, and socio-political activity. This basically coincides with the 1920s and 30s, when there were sharp conflicts of opinion between Ummahism and nationalism in Turkey. In fact, this tension can be described as a struggle between Ottomanism and modernizing Turkism" [2, 3]. At such a time, A. Aghaoglu, as a writer and socio-political figure, closely intervened in the events taking place in Turkey and expressed his opinions and views. A. Aghaoglu, who speaks and writes fluently in any language and "he further enriches the circle of his socio-political meetings" [3, 6], and this is reflected in his political activity, as well as literary and work of fiction, in his philosophical and political science work. In particular, the environment of Paris and Turkey, communication with prominent writers and public and political figures whom he met there, also contributed to his growth as a politician.

Thus, A. Aghaoglu participated with great competence in heated discussions on general Muslim and general Turkic issues both as a politician and as a writer. It should also be noted that "Ahmed Bey's worldview and social activities were effective, complex and to some extent contradictory. At different periods of his life, his worldview and political thinking concentrated on three main lines: Islamism, Westernism and Turkism" [8, 330].

"Such an influential and experienced politician as A. Aghaoglu" [4, 39] unwittingly entered into a big political game in 1930, and "he would make the biggest mistake in 1930 in creating a fantasy about an Independent Republican Party" [6, 53]. Without even thinking that this job is a political game, an adventure, Mr. Ahmed Bey willingly enters into this business. However, even if he is defeated in this case, even if he becomes discouraged, in the end he still thinks that serving the Turks is the most sacred duty. A. Aghaoglu, confident that multiparty system will play a big role for the democratic development of

the country, "wanted at that time to have at least two parties" [2, 81].

"Proud that he is a Turk and always defends the dignity of Turkishness," Ahmet Bey dreamed in 1930 of creating a new party to support his friend Ataryurk, who wanted to bring vivacity and a real democratic atmosphere to the political life of Turkey. Ahmet Bey was determined not only to create a new organization, but also to participate in all the work carried out under the leadership of his friend Ataturk, and to support him in this field. This sacrifice of Ahmed Bey was caused not only by his love for Ataturk, he also loved Turkey as much as his homeland, Azerbaijan, and the entire Turkic world.

It should also be noted that "among the thinkers who prepared the theoretical foundations of the national democratic movement that arose in the Turkic world at the beginning of the 20th century, Ahmed bey Aghaoglu has special weight" [3, 78]. According to the famous historian Aydin Balayev, "the honor of being one of the greatest ideologists of the modernization movement in the history of the entire Turkic-Muslim world was awarded to Ahmed Bey" [3, 7]. These ideas are once again confirmed when getting acquainted with the work and political activities of A. Aghaoglu. "Three Cultures", "In the land of free people", "Memories of independent political organizations (firgee)", "Who am I", etc. In his works, he solved the problems facing the entire Turkic world, and also explored the historical essence of Turkish statehood.

We mentioned above that in the work "Memories of Independent Political Organizations (firge)" the author created the image of such a powerful personality as Mustafa Kemal Ataturk, the founder of modern Turkey and a great statesman and politician of the world, in addition to solving the processes that took place in the socio-political life of fraternal Turkish society in the 1920s and 30s. Ahmed Bey unconditionally accepts his greatness, "he loves this great son of the Turkic people with all his heart, highly appreciates his role and importance in the history of the struggle for national freedom not only of the Turks, but also of the peoples of the world" [4, 45]. In fact, when getting acquainted with A. Aghaoglu's ideas in this area, it becomes clear that "his attitude towards Ataturk and the great struggle he waged was also the attitude of the Azerbaijani Turk, who always considered Turkey an example and a support for himself" [2, 3].

Even before the work "Memories of Independent Political Organizations (firgee)", the author described a country based on democratic principles in the book

“Land of Free People”, which he published in 1930. As such, he chose Turkey as a republican government, and Ataturk, the “genius who founded the Turkish Republic”, as its leader, was treated with honor. It is true that the name of Ataturk is not explicitly mentioned here. However, the “genius” he was talking about was presented by the author as “... someone with blond hair, a brave face and a lion’s gaze appeared among us.” The main purpose of the author in the work “In the Land of Free People” is “to transfer a Turkish individual freed from slavery to a free and independent country.” They are working to realize the deeds and dreams of Ghazi Mustafa Kemal Pasha, the leader of this country, who founded the Republic of Turkey” [1, 73]. According to the historian A. Balaev, “the ideology of Turkism had a serious impact on the formation of the political views of Ataturk and the state ideology of the Turkish Republic” [1, 73]. In fact, since the thoughts of Ataturk and the thoughts of A. Aghaoglu are identical, Ahmet Bey supports Ataturk every minute. “A. Aghaoglu was born in a city in the East, and M. Kamal was born in a city in the West. The fact that their thoughts coincide is related to the cultural level of the region where they grew up. Shusha at the end of the XIX century and Thessaloniki – an important cultural center of the XIX century” [2, 112].

In the memoirs of A. Aghaoglu’s son Samad Aghaoglu and daughter Sureya Aghaoglu, it is clearly stated that Ahmed Bey and Mustafa Kemal Ataturk were very close friends. Ahmed Bey has always been loyal and reliable to him. Ataturk did not hide his trust and affection from him. Even Akhmet Bey accepted Ataturk “as the savior of himself and his family”.

The news of the death of Ataturk, whom Mr. Ahmet called “a person who filled Turkey with his presence,” shakes his whole body, and he does not want to accept this fact. The writer’s son Samad Aghaoglu wrote about this in his work “Memoirs of my Grandfather”: “The death of Ataturk, which he could not think about even in the most desperate moments, made him think seriously. Perhaps for the first time in his life, in the

face of this death, he regretted the life he had always found sweet and attractive. A few days after Ataturk’s death, there were signs that my father was very bored in his daily life. He constantly continued to talk about how old he was and that his body was now completely decomposed” [7, 50–51].

The reforms carried out by Mustafa Kemal Ataturk, the founder of the Turkish Republic, in particular the replacement of the Arabic alphabet with Latin, played a major role in improving the literacy of the population. These and other works generated a charming love for Ataturk in the hearts of all the Turkic-speaking peoples of the Turkish Republic founded by him. This love manifested itself more widely in literature. Looking at the political processes that took place in Turkey at the beginning of the 20th century, it becomes clear that “the Turkish national liberation movement and its leader Ataturk felt great moral support for advanced Turkish literature” [9, 140].

Today, both A. Aghaoglu and his great friend M. K. Ataturk have a happy soul. Because they left an indelible mark on the national liberation movement of the Great Turkic (Turan) world and on the development of the history of public opinion.

Conclusions. Summing up, the author came to the conclusion that A. Aghaoglu continued his literary and work of fiction creativity, as well as socio-political activities in Turkey in the 1920–30s in a broader and more detailed form. That is why most researchers are of the opinion that A. Aghaoglu is “a person to whom the entire Turkic world, especially the Azerbaijani Turks, are grateful!”

The work mentions his works written during this period, especially Memoirs of Independent Political Organizations, and his friendship with the great leader of the Turkish people, M. K. Ataturk. In most of his articles and works written during this period, A. Aghaoglu highly appreciates and states that Ataturk played a big role “not only in the history of the national liberation struggle of the Turks, but also the peoples of the world”.

Bibliography:

1. Balayev Aydın. Əhməd bəy Ağaoğlu: dahi mütəfəkkir, qorxmaz fə dai və yorulmaz millət qurucusu. Bakı: YekoPrint Çap evi, 2021, 508 s.
2. Gülsərən Akalın. Türk düşüncə və siyasi həyatında Əhməd Ağoğlu. Çevirəni və nəşrə hazırlayanı. Samirə Məmmədova. Bakı: AzAtaM. 2004. 121 s.
3. Hüseynov Şahnəzər. Əhmədbəy Ağaoğlunun dünyagörüşü. Bakı: Azər nəşr, 1998,
4. Quliyev Vilayət. Ağaoğlular. Bakı: Ozan, 1997, 236 s.
5. Mirəhmədov Əziz. Azərbaycan mütəfəkkirinin milli intibah arzuları. “Azərbaycan” qəz., 28 dekabr, 1990-cı il.
6. Osmanqızı Lalə. Əhmədbəy Ağoğlunun publisistikası. Bakı: Elm və təhsil. 1012, 404 s.
7. Səməd Ağaoğlu. Babamdan hatirələr. Ankara: 1940, 100 s.

8. Səfərov Rafiq. Əhməd bəy Ağaoğlunun ictimai-siyasi portreti. "Kaspi" maarifçilik meydanında". Bakı: Zərdabi: LTD MMC, 2016, 652 s.
9. Tahirli Abid. İdrak işığında. Bakı: Ozan. 2010, 576 s.
10. Tarik Buğra. Yağmur beklerken. Ankara: 1990, 168 s.

Гасанова С. Г., Гулієва Г. Д. ПУБЛІСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АХМЕД БЕКА АГАОГЛІА У ТУРЕЦЬКІЙ ПРЕСІ ПРО ЗНАЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ФІРГЯ)

Мета статті – розглянути деякі аспекти публічної діяльності Ахмеда бека Агаоглу у турецькій пресі про роль та значення незалежних політичних організацій партійного типу у демократизації суспільно-політичного життя в країні. Зазначається, що Ахмед Бек Агаоглу – один із творців, які залишили своєю науковою, художньою та публіцистською творчістю незабутній слід в історії тюркського та азербайджанського друку, культури, громадської думки та боротьби за свободу.

Методи та методології. У статті широко використані такі загальнонаукові методи як опис середовища, порівняльні аналізи цього середовища, методу історичної хроніки, аналіз публікацій того періоду, оцінювання впливу публіцистики на суспільно-політичну свідомість населення, характеристика особистості і т.д.

Новизна у статті. За допомогою проведених аналізів автор виявляв, що життєдіяльність Ахмед Бек Агаоглу в роки в міграції став більш войовничим борцем, впливовою та досвідченою персоною пера та слова свого часу. Зазначається, що завдяки своїй ідеологічній послідовності він став флагманом середовища пропагандистів не тільки для суспільної думки Азербайджану, а й великотюркського світу, тюркства, і завжди пишався цим вчинком. Зазначається, що Ахмед Бек Агаоглу, дотримуючись цієї практики до кінця життя, присвятив своє життя демократичному розвитку Туреччини, захисту прав людини і, найголовніше, свободи тюркського народу.

Висновки. Підсумовуючи, автор дійшов такої думки, що А. Агаоглу продовжив свою літературну та художню творчість, а також суспільно-політичну діяльність у Туреччині у 1920–30-ті роки у ширшій та детальнішій формі. Саме тому більшість дослідників дотримуються думки, що А. Агаоглу – «людина, якій вдячний весь тюркський світ, особливо азербайджанські тюрки!»

У роботі згадуються його твори, написані в цей період, особливо «Спогади про незалежні політичні організації», та його дружба з великим лідером турецького народу М. К. Ататюрком. У більшості своїх статей та творів, написаних у цей період, А. Агаоглу високо оцінює та констатує, що Ататюрк відіграв велику роль «не тільки в історії національно-визвольної боротьби тюрків, а й народів світу».

Ключові слова: великі особи, іммігрантська спадщина, талановитий публіцист, аматор свободи та демократії, тюркський світ.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ

УДК 655.55:004.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/35>

Перевознюк В. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Сізова К. Л.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Хміль-Чуприна В. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ЛІТЕРАТУРНІ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛИ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджено діяльність літературних Інтернет-журналів та простежено їх роль у сучасному літературному процесі. Зазначено, що особливо це стосується тих порталів, які ще не ставали об'єктом наукового дослідження, як, наприклад, літературно-художній журнал «СТОС», діяльність якого аналізується у статті. Проаналізовано вплив літературних Інтернет-журналів на інтеграцію українського літературного процесу, адже це питання в аспекті подолання розмежування на регіональні літературні школи у сучасній теорії соціальних комунікацій залишається відкритим. Визначено специфіку видання «СТОС» як нового типу Інтернет-журналу літературної тематики. Для дослідження Інтернет-журналів літературної тематики використано концептуальні положення сучасної науки про соціальні комунікації. Дослідження виконано в межах двох наукових проєктів, які реалізуються кафедрою лінгводидактики та журналістики КрНУ імені Михайла Остроградського: «Книга у віртуальному просторі», спрямований на популяризацію книги, та «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова», присвячений вивченню літератури рідного краю. На матеріалі історії та контенту журналу «СТОС» простежено актуальну тенденцію сучасного українського літературного процесу: автори та поціновувачі літератури, які живуть на периферії, завдяки мережі отримали можливість створення власних літературних Інтернет-часописів. Зазначено, що у журналі друкуються представники різних регіонів, що сприяє культурному взаємозбагаченню, подоланню традиційної замкненості регіональних літературних шкіл. Доведено, що такі літературні видання формують єдиний літературний простір. Визначено новизну дослідження, яка полягає в тому, що літературні Інтернет-журнали ще не розглядалися в аспекті їхньої ролі в інтеграції українського літературного процесу.

Ключові слова: літературний Інтернет-журнал, літературно-художній журнал «СТОС», сучасний літературний процес, інтеграція, популяризація читання, регіональна література.

Постановка проблеми. Літературні Інтернет-журнали, а також інші портали, присвячені сучасній літературі, сьогодні активно розвиваються. Популярність цього різновиду ЗМК зумовлена, з точки зору читацької аудиторії, попитом на новий літературний продукт, а з точки зору літераторів – оперативністю оприлюднення творів, швидкістю отримання зворотного зв'язку від читачів і літературних критиків.

Доба паперових журналів, які друкувалися дватри рази на рік і мали суттєві обмеження в аспекті обсягу, відійшла в минуле – на зміну їм прийшли численні Інтернет-майданчики, які дозволяють авторам-початківцям заявити про себе, а редакторам, видавцям і організаторам літературних конкурсів відшукати нові імена.

Організація діяльності літературного Інтернет-журналу значно дешевша, ніж паперового

аналогу, штат видання обмежується зазвичай двома-трьома працівниками. Достатньо часто його організаторами є видавці, в якості прикладу можна згадати сайт «Гоголівська академія» братів Капранових. У цьому випадку головною метою створення порталу є пошук потенційних клієнтів, авторів для майбутнього друку книжок, адже організатори сайту мають власне видавництво і пропонують письменникам-початківцям видавничі послуги. Однак частіше літературні Інтернет-журнали створюються для того, щоб налагодити комунікацію між авторами і читачами, надати можливість письменникам оприлюднити твори, а читачам – ознайомитися з новинками літератури.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення діяльності літературних Інтернет-журналів та їхньої ролі у сучасному українському літературному процесі. Особливо це стосується тих літературних порталів, які ще ставали об'єктом наукового дослідження, як, наприклад, літературно-художній журнал «СТОС», створений кременчуцькою письменницею Алісою Гаврильченко, діяльність якого аналізується у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен літературних Інтернет-журналів активно вивчається українськими та зарубіжними дослідниками. Серед праць європейських вчених варто відзначити розвідки Дж. Гарсія Ланде (García Landa) [15] і М. Станкової (Stankova) [16].

Огляд і характеристика провідних Інтернет-медіа літературної тематики містять студії І. Капраль [2], Є. Нестерович [6], Д. Харамурзи [12]. На те, що онлайн-медіа стали однією з базових платформ для обговорення тем літератури, книговидання, письменництва та аналізу сучасних літературних процесів, звертає увагу М. Глушко [1, с. 155]. О. Мітчук і Д. Харамурза зауважують, що «у порівнянні з друкованими товстими журналами, онлайн-медіа та блоги оперативніші, доступніші, мобільніші. Вони мають більше можливостей для візуального, інтерактивного оформлення матеріалу. З'являються нові типи текстів, авторів та читачів, змінюється сам статус критики» [5, с. 207].

Дослідники зосереджуються на структурі літературних сайтів [10], принципах моделювання контенту [8], жанрах критичних матеріалів, їхньої ролі у формуванні читацької культури молоді [14], популяризації регіональної літератури [7].

Однак, досі відкритим питанням залишається вплив сучасних літературних Інтернет-журналів на створення єдиного літературного простору

України, їхньої ролі у подоланні розмежування українського письменства на різні літературні школи за географічним принципом.

Метою статті є наукове осмислення специфіки видання «СТОС» як нового типу Інтернет-журналу літературної тематики. Стаття написана в межах двох наукових проєктів, які реалізуються кафедрою лінгводидактики та журналістики КрНУ імені Михайла Остроградського: «Книга у віртуальному просторі», спрямований на популяризацію книги, читання і розвиток читацької культури студентської молоді, та «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова», присвячений вивченню літератури рідного краю.

Прагнення здійснити повний та різнобічний аналіз зумовило використання комплексу методів та прийомів. Методологічною основою дослідження є концептуальні положення сучасної науки про соціальні комунікації. Компаративний метод використовувався з метою зіставлення різних літературних журналів; метод контент-аналізу допоміг з'ясувати специфіку змісту видання.

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу, ще років за двадцять тому, літературні журнали в Україні виходили або в столиці, або у великих обласних центрах: Харкові, Львові та інших. О. Левицька принагідно зауважує, що «літературні часописи нерідко ставали наслідком діяльності певних літературних шкіл чи угруповань» [4, с. 37]. Тобто літературні журнали публікували переважно авторів-земляків. Прикладом може слугувати іздриківський «Четвер», у якому друкувалися твори митців, які належать до «станіславського феномену».

Кожна українська регіональна літературна школа мала тоді своє видання, ознайомлення зі змістом якого у домережеву добу було завданням складним. Заявити про себе усій країні письменник міг, лише потрапивши зі своїм твором на сторінки центральних часописів. Можна констатувати, що літературний процес в Україні на той час був мозаїчним, він складався з великої кількості регіональних літератур, які взаємодіяли спорадично і схематично. Однак, за влучним висловом Т. Конєвої, «літературний процес – це свого роду рівнодіюча різних «доріг» національних, регіональних літератур», яка, безумовно, має й глобальні тенденції [3, с. 35].

Ситуація кардинально змінилася з приходом Інтернет-технологій, які дозволили створювати

численні онлайн-видання, які не потребували суттєвих фінансових витрат, не були обмежені обсягом. Відійшла в минуле прив'язка літературних журналів до столиці чи до великого регіонального центру. Організаторами таких видань стали представники творчої молоді. Як слушно зауважує Я. Поліщук, аналізуючи сучасний український літературний ландшафт, «нове століття стало періодом надзвичайної активності літературної молоді, яка не лише заявляє про себе, а й формує перспективні тенденції розвитку. Література молодих письменників адекватно відповідає на запити сучасного читача, а також – на виклики техногенного ХХІ сторіччя» [9].

Прикладом такого онлайн-видання є літературно-художній журнал «СТОС» [11]. Головна сторінка видання представлена на рис. 1.

Назва видання є аббревіатурою від слів: *Сучасна. Творчість. Онлайн. Сьогодні*. Журнал був створений 2013 р. за ініціативи молоді кременчуцької письменниці Аліси Гаврильченко. У штаті видання, крім неї (письменниця виконує обов'язки редактора), значиться ще лише одна особа – адміністратор сайту Андрій Ступницький, який, до речі, мешкає в Сумах. Тобто дві особи, працюючи віддалено, здатні забезпечувати повноцінне функціонування журналу.

Публікація у журналі авторів та перегляд творів читачами є безкоштовними, тобто видання тримається переважно на ентузіазмі організаторів. Авторам журнал, як зазначають його засновники, надає можливість бути почутими, опублікувати твори на окремому ресурсі з подальшим

їхнім розповсюдженням у популярних соціальних мережах [11].

Зрозуміти мотиви створення журналу допомагає ознайомлення з творчою біографією його редакторки. Аліса Гаврильченко закінчила університет за спеціальністю «Видавнича справа та редагування», тобто вона є професійним редактором. Дівчина з дитинства займалася літературною творчістю, неодноразово ставала лауреаткою різноманітних літературних конкурсів, стала членкинею кременчуцької Спільки літераторів «Славутич». Однак її популярність і визнання тривалий час обмежувалися рідним містом, Кременчуком.

Усе змінилося після того, як авторка вирішила створити власний проєкт – літературно-художній журнал «СТОС», завдання якого постулюються редакторкою як «підтримка талановитих людей та читацький інтерес до них в усьому світі; збереження якості сучасної літератури; зібрання неповторної колекції творів, якою можна пишатися, і, можливо, з часом видання її у друкованій збірці; зібрання такого СТОСу, щоб він був вищим навіть за Говерлу, щоб СТОСувався кожного, хто цікавиться літературою» [11].

Аліса Гаврильченко справедливо визначає переваги онлайн-формату: «сьогодні інтернет-журнали мають більше можливостей, ніж друковані. По-перше, необмежена кількість творів. До того ж їх завжди можна почитати, навіть якщо вони публікувались торік або два роки тому. По-друге, автори можуть отримувати коментарі від читачів і самі коментувати, тобто здійснюється комунікація, а це теж важлива сфера культури» [11]. Опе-

Рис. 1. Головна сторінка Інтернет-журналу «СТОС»

ративний зворотній зв'язок, постійний діалог між авторами і читачами підвищують привабливість видання для аудиторії, підтримують інтерес до нього.

Контент журналу «СТОС» оновлюється щомісячно. Автори, твори яких представлені на сайті, не обов'язково є кременчуківцями, вони репрезентують усі частини України, тобто географія є досить широкою. Молодим письменникам імпує можливість швидкого оприлюднення творів, якісне редагування, фаховий фідбек.

Основним рубриками літературно-художнього журналу «СТОС» є «Проза», «Поезія», «Драматургія», «Критика, есе», тобто видання охоплює усі роди літератури, а також містить літературну критику. Ознайомлення з критичними творами редакторки показало, що це не звичайні літературні рецензії, а, скоріш, аматорські емоційні відгуки на твори, однак, це теж відповідає сучасним тенденціям розвитку жанру.

На думку Д. Харамурзи, «сучасна літературна критика виходить за межі традиційних визначень та набуває нових ознак. Наразі, окрім матеріалів, розміщених у літературно-художніх часописах, на телебаченні, радіо чи онлайн-медіа, вона також представлена в блогах, влоггах, подкастах, публікаціях і коментарях у соціальних мережах, читацьких рецензіях та відгуках на сайтах книжкових магазинів. Новітні інформаційні технології дозволяють більшій кількості людей висловлюватися щодо прочитаного. На рівні з професійною критикою виникає критика аматорська» [13, с. 37]. Крім рецензій на твори, запропоновані для опублікування на сайті, Аліса Гаврильченко публікує критичну аналітику: наприклад, у статті «Перекладна VS українська література: чи досить одного Нестайка?» авторка порушує актуальну проблему замалого відсотку української літератури у репертуарі провідних видавництв.

Журнал «СТОС» містить окрему сторінку з корисними порадами авторам-початківцям, де Аліса Гаврильченко ділиться власним письменницьким досвідом. Це налагоджує комунікацію, між редакцією і авторами, сприяє розвиткові письменницької майстерності авторів.

Щороку Інтернет-журнал влаштовує різноманітні конкурси для молодих українських авторів, наприклад, конкурс на кращий фантастичний чи детективний твори.

Робота над власним Інтернет-журналом стала для молодого письменниці потужним стимулом для творчого зростання. «СТОС» є для неї, зокрема, платформою оперативної публікації власних тво-

рів. Завдяки журналу Аліса Гаврильченко стала відомою за межами Кременчука і зараз співпрацює з провідними українськими видавництвами. Так, 2021 р. на замовлення редакторів видавництва «Портал» О. Мамчич та А. Процюк, які шукали авторів для висвітлення складних історичних тем підлітковій аудиторії, Аліса Гаврильченко написала пригодницький роман «Почути Асканію-Нову» для дітей середнього і старшого шкільного віку.

Дослідження історії та контенту журналу «СТОС» дозволяє простежити актуальну тенденцію, яка охоплює і сучасний український літературний процес, і медіагалузь. Сутність цієї тенденції полягає в тому, що автори та поціновувачі літератури, які живуть на периферії, завдяки мережі отримали можливість створення власних літературних Інтернет-часописів або літературних порталів, що надає літераторам незалежність від центральних видань. У таких журналах друкуються представники різних регіонів, що сприяє культурному взаємозбагаченню, подоланню традиційної замкненості регіональних літературних шкіл, а також відстані між центром і периферією (адже раніше київські чи харківські автори знаходилися у привілейованому становищі). Тобто видання такого типу, образно кажучи, «зшивають» літературу України. Твори письменників з Черкас і Дрогобича, Одеси і села на Волині, розташовані поряд, формують єдиний літературний простір. Це зовсім не означає, що нівелюється регіональна своєрідність або самобутність різних літературних шкіл – навпаки відбувається плідний обмін ідеями, знахідками у галузі поезики та стилістики.

Висновки. Виникнення Інтернет-журналів літературної тематики зумовлене запитом письменницької спільноти і читацького загалу на доступні джерела інформації про новинки сучасної літератури. Ця «низова» ініціатива є проявом формування в Україні громадянського суспільства, виникнення молоді з активною позицією, яка, не очікуючи схвалення якоюсь умовною письменницькою спільнотою чи іншою організацією, творить нові проекти. При цьому керується вона водночас і власними інтересами (можливість оприлюднити свої твори), і альтруїстичними мотивами (надання можливості публікації іншим письменникам і допомога читачам). Подібні до розглянутого нами літературно-художнього журналу «СТОС» Інтернет-платформи стали поштовхом до запуску потужних інтеграційних процесів в українській літературі.

Список літератури:

1. Глушко М. Мистецькі журнали в сучасній Україні: особливості контенту. *Вісник ЛНАМ. Серія: Культурологія*. 2016. 29. С. 47–57.
2. Капраль І. І. Електронні медіа як складова літературного процесу (на прикладі найпопулярніших сучасних українських літературних сайтів). *Наукові записки Української академії друкарства. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. 1. С. 30–36.
3. Конєва Т. Загальні тенденції літературного процесу: теоретичний аспект. *Філологічні науки*. 2020. 32. С. 33–37.
4. Левицька О. С. Літературно-художні часописи в сучасному літературному дискурсі. *Поліграфія і видавнича справа*. 2011. 1(53). С. 33–43.
5. Мітчук О., Харамурза Д. Літературна критика в онлайн-медіа. *InterConf*. 2021. 78. С. 199–208.
6. Нестерович Є. Електронний фронтір як середовище творення сучасного українського літературного процесу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. 60(1). С. 348–354.
7. Перевознюк В. В. Вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. 80. 2. С. 54–58.
8. Пилипенко А. Контент літературного журналу: принципи моделювання. *Вісник Книжкової палати*. 2012. 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2012_2/st. (дата звернення: 17.11. 2023).
9. Поліщук Я. Реорієнтація в сучасній українській літературі. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2015. 3 (11). URL: file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/REORIENTACIA_V_SUCASNIJ_UKRAINSKIJ_LITERATURI.pdf (дата звернення: 15.11. 2023).
10. Романюк Н., Кравчук С. Структура сайту «Книга фанфіків» як майданчик популяризації жанру фанфікшену. *Молодий вчений*. 2021. 4(92). С. 236–239.
11. СТОС. Літературно-художній журнал. URL: <https://stos.com.ua/> (дата звернення: 18.11. 2023).
12. Харамурза Д. В. Літературно-художні часописи України 1990–2020 рр.: історичний ескіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70). 2. 4. С. 150–157.
13. Харамурза Д. Літературна критика в площині соціальних комунікацій: поняття, завдання, функції. *Образ*. 2021. 2 (36). С. 30–39.
14. Хміль-Чуприна В. В. Формування читацької компетенції і культури у студентської молоді в проєкті «Книга у віртуальному просторі». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. 4. С. 110–116.
15. García Landa J. A. Linkterature: From Word to Web Or: Literature in the Internet / Internet as Literature / Literature as Internet / Internet in Literature. *SSRN Electronic Journal*. 2006. DOI:10.2139/ssrn.1025231
16. Stankova M. Online Literary Criticism: When Reader Becomes Critic. *European Journal of Media, Art & Photography*. 2021. 9, 1. P. 128–135.

Perevozniuk V. V., Sizova K. S., Khmil-Chupryna V. V. LITERARY INTERNET MAGAZINES AS A FACTOR OF THE UKRAINIAN LITERARY PROCESS INTEGRATION

The article examines the activity of literary Internet magazines and traces their role in the modern literary process. It is noted that this especially applies to those portals that have not yet become the object of scientific research, such as, for example, the literary and artistic magazine «STOS», the activity of which is analyzed in the article. The impact of literary Internet magazines on the integration of the Ukrainian literary process is analyzed, because this issue in the aspect of overcoming the division into regional literary schools in the modern theory of social communications remains open. The specifics of the «STOS» magazine as a new type of Internet media on literary topics have been determined. Conceptual provisions of the modern science of social communications were used for the study of Internet magazines on literary subjects. The research was carried out within the framework of two scientific projects implemented by the Department of Linguistics and Journalism of Mykhailo Ostrohradsky KrNU: «Book in Virtual Space» aimed at popularizing books and developing the reading culture of student youth, and «Expert support of the competition for the Victor Baranov literary prize of the Kremenchuk City Council», dedicated to the study literature of the native land. On the material of the history and content of the «STOS» magazine, a current trend of the modern Ukrainian literary process is traced: authors and connoisseurs of literature living on the periphery have, thanks to the network, the opportunity to create their own literary Internet magazines. It is noted that representatives of different regions are published in the magazine, which contributes to cultural mutual enrichment, overcoming the traditional isolation of regional literary schools. It is proved that such literary editions form a single literary space. The novelty of the research is determined, which consists in the fact that literary Internet magazines have not yet been considered in terms of their role in the integration of the Ukrainian literary process.

Key words: literary Internet magazine, literary and artistic magazine «STOS», modern literary process, integration, popularization of reading, regional literature.

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 070:004.738.5]-028.26-048.445](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/36>

Булах Т. Д.

Харківська державна академія культури

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДКАСТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена подкастам як важливій складовій сучасного медіапростору. Основна увага приділяється класифікації подкастів: наявним розбіжностям та невідповідностям у пропонуваніх підходах до класифікації подкастів. Метою статті є виокремлення оптимальних ознак класифікації подкастів та їх видів у межах цих ознак. У дослідженні використано методи критичного аналізу, узагальнення та описовий підхід.

Здійснено спроби проаналізувати дослідження як вітчизняних так і зарубіжних фахівців, котрі безпосередньо чи побіжно торкаються питань класифікації подкастів. Зокрема виявлено суперечності в класифікації подкастів за жанрами, виокремлено ознаки класифікації, відсутні в працях інших дослідників, та впорядковано види подкастів у межах цих ознак. Визначено, що спільним у всіх підходах до класифікації подкастів є застосування класифікації фасетного типу. Наголошено на необхідності виокремлення формальних, змістових та специфічних ознак класифікації. Як основні формальні ознаки названо: «спосіб створення/запису»; «форма власності», «технічна платформа», «спосіб відображення», «кількість авторів»; «тривалість подкасту». Як основні змістові – «тематика», «жанрова належність», «рівень професіоналізму», «формат», «форма мовлення», «форма спілкування». Визначено, що упорядкування подкастів за тематикою доцільно здійснювати із застосуванням загальноновизнаних класифікацій УДК, ББК чи Д'юї., а під ознакою «спосіб відображення» вирізняти епізодичні та серійні подкасти: епізодичні відображаються за датою публікації у зворотній хронології (від останнього до першого, тобто нові випуски завжди зверху) у серійних, навпаки, від першого до останнього). Підкреслено, що специфічні ознаки виокремлюються під час поглибленого аналізу окремих видів подкастів, на сьогоднішній день є спроби виокремлення ознак навчальних, брендових, літературних подкастів тощо.

Ключові слова: подкасти, класифікація подкастів, типологія подкастів, види подкастів.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття в науковому дискурсі подкастинг стає однією чи не з найпопулярніших тем, чому значною мірою сприяло стрімке зростання упродовж зазначеного часу кількості подкастів у світі загалом та Україні зокрема. Так, згідно з даними ресурсу listennotes.com, в Україні публічно доступні 2544 подкасти (станом на 18 жовтня 2023 року) [13], а як свідчить дослідження «Портрет українського подкастера» від Megogo Audio: «Найбільший приріст серед подкастерів стався у 2022 році. Тоді кількість виробників контенту, що працюють у цьому жанрі, збільшилася в Україні з 17,8% у 2021 році до 28,1% [11].

Невпинне насичення медійного ринку подкастами привернуло увагу науковців, спонукаючи вивчати не лише сутнісні ознаки подкастів, їхні функції, структуру, специфіку створення, а й мож-

ливості їх залучення в освітніх, маркетингових, комунікативних цілях. Важливим питанням, що цікавить як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, є й класифікація подкастів, котра понині перебуває в процесі становлення, що підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед публікацій останніх років, що безпосередньо чи побіжно стосуються класифікації подкастів, можна назвати праці Н. Ньюман, Н. Галло (N. Newman, N. Gallo), Н. Гарсія-Естеvez, М. Картеc-Барросо (N. García-Estévez, M. Cartes-Barroso), Кабеза де Вака Руїз (Cabeza-de-Vaca-Ruiz), Арті В. Бенг, Радіка Г. Пурандар, Арчана К. Ратнапархі (Arti V Bang, Radhika G. Purandare, Archana K. Ratnaparkhi), Н. Ковтун, Дмитровського, О. Досенко, Н. Грицик тощо. Так, зарубіжних дослідників цікавлять про-

блеми типології бренд-подкастів Н. Гарсія Есте-вез, М. Картез-Баросо, класифікація подкастів за їх тематикою (Кабеза де Вака Руіз), алгоритми класифікації аудіоконтенту (Арті В. Бенг, Радіка Г. Пурандар, Арчана К. Ратнапархі), типологія новинних подкастів (Н. Ньюман, Н. Галло). Вітчизняні науковці досліджували типологію українських подкастів (Дмитровський О.), типологію подкастів, що стосуються вивчення мов (Грицик Н.В., Данилюк С.С., Шехавцова С.О., Протопопова К.О.) подкастів від ЗМІ (Мудра І., Михайловська Ю.), літературних подкастів (Ковтун Н.О.).

Проте незважаючи на спроби науковців упорядкувати подкасти, питання залишається актуальним понині, оскільки намагаючись їх згрупувати, дослідники частенько забувають виокремити ознаки, за якими здійснюється розподіл, або об'єднують в межах однієї ознаки такі подкасти, котрі доречно характеризувати за різними, що підтверджує необхідність наукового осмислення проблеми.

Отже, метою статті є виокремлення оптимальних ознак класифікації подкастів та їх видів у межах цих ознак.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи критичного аналізу, узагальнення, описовий підхід, завдяки яким вдалося виявити певні суперечності в сучасних підходах до характеристики ознак класифікації подкастів та виокремити найоптимальніші з них.

Виклад основного матеріалу. Формування впорядкованого знання про подкасти через їх класифікацію є цілком закономірним та виправданим, адже розподілення подкастів по групах полегшує їх вивчення, дозволяє виокремити ознаки, притаманні кожній групі та сформулювати рекомендації щодо створення й популяризації подкастів кожної із них, що й пояснює інтерес з боку науковців до зазначеної проблеми. Проте аналіз наукових джерел засвідчив, що нині не існує єдиної загально-визнаної класифікації подкастів. Спільним для всіх проаналізованих досліджень, що безпосередньо чи побіжно стосуються означеної проблеми, є те, що намагаючись впорядкувати відомості про подкасти, науковці послуговуються фасетною класифікацією, що визначається гнучкістю її структури, можливістю вилучення певних фасетів та додавання нових.

Розбіжності ж у підходах стосуються як виокремлення ознак класифікації / їх відсутності, так і виокремлення видів певних видів за цими ознаками: подекуди наявні певні суперечності між видами подкастів та ознаками за якими їх

виокремлюють. Застосовуючи метод критичного аналізу та послуговуючись вимогами до фасетних класифікацій (згідно з правилами фасетної класифікації, по-перше, ознаки класифікації у фасетах не повинні повторюватися, по-друге, ознаки мають бути істотними; по-третє, ознаки можуть доповнюватися), спробуємо виокремити оптимальні ознаки класифікації та види подкастів у їх межах.

Серед вітчизняних дослідників поділ за жанровою ознакою є чи не найдискусивнішим. Думки суттєво різняться. Так, І. Гаврилюк стверджує, що «подкастери найактивніше записують програми в жанрах бесіди, монолога, діалогу та інтерв'ю» [1]. Н. Ковтун, аналізуючи літературні подкасти, відзначає: «На нашу думку, жанрове оформлення подкастів про літературу має ґрунтуватися на класичній системі жанрів радіожурналістики, оскільки сучасний подкастинг органічно увібрав основні риси: радіоінтерв'ю, радіобесіди, радіорецензії тощо. Тому, узявши за основу традиційну класифікацію радіожанрів та врахувавши описані вище підходи щодо жанрів подкастів, ми виокремили такі їхні групи: монологічні жанри (подкаст-розповідь, подкаст-огляд, подкаст-рецензія), діалогічні жанри (подкаст-бесіда та подкаст-інтерв'ю) та полілогічні, до яких зарахували подкаст-шоу як комбінований інтегрований жанр, що поєднав елементи розповіді, огляду, бесіди чи інтерв'ю, а також начитані ведучим чи самим автором (часто під фоновий музичний супровід) уривки з художніх творів» [7]. Тобто шановна автор, узагальнюючи думку І. Гаврилюк, вважає, що за жанром необхідно виділяти монологічні, діалогічні, полілогічні види подкастів.

Поділ подкастів за жанрами наведено і в статті О. Дмитровського, де зазначено, що «виокремлюють такі основні жанри подкастів: – аудіоблоги (аналог онлайн-щоденника); – музика; – техніка; – комеді-подкаст; – Couple Casts (особисте життя авторів); – аудіокниги; – освітні одкасти; – інтерв'ю; – новини; – політика; – радіовистави й радіошоу; ^[1] – кіно; ^[1] – спорт; – ігри» [4]. На цей розподіл за жанрами вказують і Н. Ковтун, і С. Шехавцова й К. Протопопова [14], але ж при детальнішому вивченні виявляється, що О. Дмитровський цитує дослідження С. Данилюк [3], а С. Данилюк – працю, датовану 2010 роком, коли вивчення подкастів на науковому рівні перебувало на етапі становлення. Тож ми бачимо по-суті цитування однієї й тієї ж самої думки без критичного її переосмислення. Подібні звернення вважаємо неприйнятними, адже відкритими залишаються

принципові питання: перше, наскільки доречним є таке поєднання перелічених видів подкастів під однією ознакою, якщо зокрема аудіокниги – вид документа; політика, музика, кіно – сфери людської діяльності/види мистецтва, інтерв'ю – форма спілкування? Друге питання стосується формулювань: чому «музика», «техніка», «спорт», а не «музичні», «технічні», «спортивні», адже поруч зазначено «освітні подкасти»?

Як бачимо, під ознакою жанрової належності науковці пропонують розуміти різні види подкастів (І. Гаврилюк, Н. Ковтун: монологічні, діалогічні, полілогічні, С. Данилюк та ін. науковці, що цитують її – аудіоблоги музика, техніка... інтерв'ю, та ін.), тобто об'єднують подкасти, котрі слід групувати за різними ознаками. Це вносить певну суперечність у класифікацію. На наш погляд, більшість пропонованих С. Данилюк видів подкастів (музика, техніка, спорт тощо), доречно об'єднати ознакою «тематика», або «сфера діяльності/галузева спрямованість». Для характеристики жанрів подкастів вважаємо за доречне послуговуватися усталеною журналістською термінологією, виокремлюючи інформаційні, аналітичні подкасти, але художньо-публіцистичні, як варіант – замінити на розважальні, котрі об'єднуюватимуть комеді-подкасти, ігри, радіовистави. Тобто ігри, комедійні подкасти, (за С. Данилюк) за жанром є різновидом розважальних подкастів. При цьому види, пропоновані Н. Ковтун (монологічні, діалогічні, полілогічні), слід об'єднати ознакою «форма мовлення».

Повертаючись до тематичного діапазону подкастів, варто зокрема наголосити: на сьогоднішній день він настільки розгорнутий, що підягає структуруванню лише в межах певних досліджень. Наприклад, дослідник Кабеза де Вака Руїз, визнаючи різноманіття тематичного діапазону іспанських подкастів, зосереджує увагу у своєму аналізі лише на 17 видах подкастів за цією ознакою: література; політика та економіка; історія та гуманітарні науки; мови; музика; гумор і розваги; кіно і ТБ; наука, технології; інтернет; віра і духовність; маркетинг та бізнес; відеоігри; спорт; хобі; подорожі; новини та події; психологія і розум [16], Н. Гарсія Естевез, М. Картез-Баросо [17], характеризуючи брендові подкасти, виокремлюють 20 провідних тем. Українська дослідниця Науменко А., котра вивчала тематичне розмаїття подкастів українських медіа, відзначає, що «тематичний діапазон подкастів українських медіа є широким: проекти зачіпають галузі музики, політики, суспільства, здоров'я, медицини, економіки, літератури, технологій тощо. У них представлені теми, що

цікаві як широким колам суспільства (наприклад, суспільно-політична тематика, музика), так і вузьким (наприклад, автомобілі, фешн-індустрія, тварини)» [10]. Тобто дослідниця теж вказує на широту тематичного діапазону вітчизняних подкастів.

Звичайно означені переліки є неповними, вони охоплюють ту тематику, що потрапила в поле зору конкретних дослідників. Загалом для упорядкування тематичного діапазону наявних подкастів можна скласти довільні списки (як у таблиці 1), що може бути виправдано цілями конкретних розвідок: наприклад, відстежити найпопулярніші подкасти на певний момент часу, або послуговуватися класифікаціями, котрі використовуються в бібліотеках: УДК, ББК чи класифікацією Д'юї, що зручніше при роботі з великими обсягами подкастів.

Важливо, що під час детальнішого вивчення класифікації певного виду подкасту за його тематичним спрямуванням виокремлюються специфічні ознаки класифікації, або специфічні види/типи подкастів, які не прийнятні для класифікації подкастів інших галузей. Так, специфічними ознаками навчальних подкастів на сьогоднішній день названо «авторський склад» (студентські, викладацькі); «тип і цільове призначення» (автентичні, навчальні, професійні); «кінцева мета навчання» (формування окремих навичок, розвиток комплексних умінь мовленнєвої діяльності, досягнення специфічних цілей) тощо [2, 14]. В тематиці літературних подкастів Н.О. Ковтун [7] виокремлює ті, що: присвячені розповідям про цікаві книги; розповідям про письменників; специфіці літературного процесу, перекладознавства; промоції конкретних книг. Аналізуючи новинні подкасти, американські дослідники Н.Ньюман, Н. Галло виокремлюють такі типи новинних подкастів як *deer-dive* – глибоке занурення, що характеризується поглибленим вивченням одного чи трьох предметів оповіді; *Extended chat* – розширений чат, що являє собою гнучкий формат із однією чи декількома темами, іноді розширений монолог; *News round-ups* – огляд новин – стислий коментар новин дня; *Microbulletins* – мікробюлетені – короткий підсумок новин дня [18].

Наступним поділом, що заслуговує на увагу, є вирізнення подкаст-інтерв'ю, монологів та ін. Так, І. Мудра та Ю. Майхровська [9] виокремлюють подкаст-інтерв'ю, подкаст-монолог, подкаст-бесіда, подкаст-випуск радіопередачі, подкаст-круглий стіл, подкаст-огляд, але не називають ознаку класифікації. На наш погляд, для

виокремлення більшості із зазначених видів подкастів (осторонь в цьому переліку подкаст-випуск радіопередачі) більшою мірою підходить класифікаційна ознака «форма спілкування». Виокремлювати за цією ознакою необхідно подкасти-інтерв'ю, розповідь, бесіда, гібридні (об'єднують попередні). При цьому огляд варто сприймати як різновид розповіді.

Важливим при вивченні подкастів є рівень викладення матеріалу, на чому й акцентують увагу деякі науковці. Так, А. Досенко [5] пропонує виокремлювати: – подкаст журналіста професіонала, що висвітлює суспільно важливі теми та проблеми; – подкаст як аматорське медіа, яке веде пересічний користувач мережі; – подкаст журналіста-любителя, тобто такий, що не пов'язаний з висвітленням суспільно важливих тем, а демонструє особисті вподобання та смаки журналіста, показує його з позиції принципово суб'єктивних поглядів. Але при цьому автор теж не називає ознаку, за якою варто виокремлювати перелічені види подкастів. Оскільки в пропонованому поділі простежується поділ на професійні та аматорські подкасти, при цьому і подкаст пересічного користувача, і подкаст журналіста-аматора є аматорськими по суті, ці види подкастів (професійнальні та аматорські) доречно виділяти за ознакою «рівень професіоналізму». Але до кінця не зрозумілим залишається уточнення «подкаст журналіста-професіонала, що висвітлює суспільно важливі теми», адже аматори теж можуть торкатися суспільно важливих тем, але рівень викладення буде відповідним, тому поділ Досенко потребує уточнення ознаки класифікації. Можливо йдеться про журналіста як представника медіа та як при-

ватну особу? Тоді напевне доречним є виокремлення ознаки класифікації подкастів «форма власності».

Щодо поняття «формат» подкасту єдиної думки не існує на сьогодні. На деяких англійських ресурсах під цим терміном об'єднують інтерв'ю, монологи, розмову ведучого, перепрофільований формат та ін. Під перепрофільованим розуміють подкаст – це коли подкастер бере вже існуючий вміст, як-от стендап, виступ оркестру чи радіошоу, і перепрофільовує його в подкаст [19]. В українському сегменті інтернету трапляється поділ подкастів за форматом на нарративні та розмовні. У зв'язку з тим, що для поділу на інтерв'ю та монологу слід застосовувати інші ознаки, про що йшлося вище, можливо, за форматом варто розрізняти крім нарративних, розмовних ще й перепрофільовані (записи радіопередач, аудіокниги).

Примітно, що подкасти за ознаками «тематика», «жанрова належність», «рівень професіоналізму», «форма мовлення», «форма спілкування», «формат» можна виокремити, лише ознайомившись зі змістом самого подкасту, тож вони є змістовими. Види подкастів та їх сутнісні характеристики за змістовими знаками виокремлено в таблиці 1.

Загалом позитивним у різноаспектному представленні класифікації подкастів науковцями можна вважати те, що аналізуючи певні види подкастів (навчальні, літературні, брендові та ін.) поруч зі специфічними ознаками, притаманними лише конкретному виду подкастів, науковці виокремлюють і ознаки, які можна застосовувати для всіх подкастів. Це тривалість подкасту, їх періодичність тощо. Оскільки ці ознаки виявляються

Таблиця 1

Класифікація подкастів за змістовими ознаками

за жанром	інформаційні	їх завдання повідомити про події чи явища
	аналітичні	пропонують узагальнення, оцінювання, коментування явищ, про які йдеться
	розважальні	мають сприяти організації дозвілля слухачів
за тематикою/ сферою діяльності/ галузевою спрямованістю	спортивні	подкасти, в яких висвітлюється спортивна проблематика
	мистецькі (літературні музичні театральні)	порушуються теми, пов'язані з різними видами мистецької діяльності
	політичний	подкасти на політичні теми
	професійні	подкасти, присвячені специфіці певних професій
	релігійні	охоплюють питання, пов'язані з релігійним дискурсом
	освітні	тематика яких стосується здобуття знань
за формою мовлення	подорожні (тревел-подкасти)	подкасти про подорожі
	монологічні	постійно говорить один ведучий, котрий є експертом у певній галузі
	діалогічні	у дискусії беруть участь дві особи
	полілогічні	у дискусії беруть участь більше двох осіб

за формою спілкування	інтерв'ю	один або два ведучих розмовляють з запрошеним гостем/ гостями. гість надає унікальний досвід чи ідеї на задану тему або в конкретній галузі
	розповідь	один або декілька ведучих використовують кожен епізод подкасту, щоб розповісти історію
	бесіда	двоє чи більше учасників дискутують на задану тему
	круглий стіл	мають постійну або змінну групу ведучих, котрі обговорюють певні теми
	гібридні	поєднання попередніх видів (наприклад, монолог + інтерв'ю)
за форматом	розмовні	учасники спілкуються між собою
	нарративні	учасники розповідають історії
	перепрофільовані	подкастер бере вже існуючий вміст (стендап, виступ оркестру чи радіошоу, і перепрофілює його в подкаст)
за рівнем професіоналізму авторів	професійні	створено журналістами-професіоналами
	аматорські	створено пересічними користувачами мережі

без занурення в зміст самого подкасту, їх називають формальними.

Отже, формальні ознаки – це групування подкастів за ознаками, що не стосуються їх змісту. Характеризуючи подкасти за формальними ознаками науковці також не завжди одностайні в термінології. Так, за ознакою «тривалість подкасту» траплявся поділ подкастів на традиційні, середні, короткі. Такий поділ уявляється не зовсім коректним, оскільки поняття «традиційні» неоднозначне і в даному контексті надто відносно та може сприйматися різними людьми по-різному. Н. Гарсія Естевез, М. Картез-Баросо розрізняють короткі, середні, довгі, наддовгі і нерегулярної тривалості за ознакою «тривалість епізоду подкасту». Оскільки маються на увазі серійні подкасти, тобто серія записаних файлів (епізодів), щодо подкастів як окремих епізодів означення «нерегулярна тривалість» неприйнятне, тож доцільніше, на наш погляд, за ознакою «тривалість подкасту» позначати їх як «надтривалі», «тривалі», «середні» та «нетривалі».

У зв'язку з трансляцією подкасту виникає необхідність виокремлення ще однієї ознаки: «спосіб відображення», за якою розрізняти серійні та епізодичні подкасти. Відмінність їх полягає в послідовності відображення: для епізодичних це зворотня хронологія (від останнього до першого, тобто нові випуски завжди зверху) у серійних, навпаки, від першого до останнього.

Важливим є поділ подкастів на аудіоподкасти та відеоподкасти. Стосовно такого поділу теж немає усталеної думки. Здебільшого науковці розрізняють їх за ознакою спосіб запису, як різновиди називаючи скрінкасти та скайпкасти. Лише на ресурсі vce.gov.ua [12] скрінкасти і відеокасти

визначені як різновиди відеокастів, подібний розподіл об'єднується ознакою поділу «формат». Вважаємо, що краще послуговуватися ознакою «спосіб створення/ запису».

Стосовно подкастів доречним буде поділ і за згадуваною вище ознакою «форма власності», що підкреслює належність певного подкасту певній організації чи приватній особі.

Деталізація видів подкастів можлива і за формальними ознаками, як у випадку з брендовими подкастами, для яких специфічні ознаки «професійний сектор компанії, розмір компанії, Зв'язок бренду та/або його комерційної діяльності з темою подкасту [17].

Різновидами відеоподкастів є такі: за способом запису: записані заздалегідь і відзняті в прямому ефірі; за формою зображення: статичне та відео з гостями та ведучими (інтерв'ю, діалог та ін.) тощо.

Отже, основними формальними ознаками класифікації подкастів можна вважати: «спосіб створення/запису»; «форма власності»; «технічна платформа»; «кількість авторів»; «спосіб відображення»; «тривалість подкасту». Характеристика видів подкастів у межах цих ознак наведена в таблиці 2.

Висновки. Аналіз наявних класифікацій подкастів дозволяє стверджувати, що всі ознаки класифікації можна умовно поділити на: формальні, змістові та специфічні. Змістові виокремлюються тоді, коли ми ознайомлюємось зі змістом подкасту, формальні – без занурення в зміст подкасту. Специфічні ознаки різняться залежно від конкретного виду подкасту. Основними формальними ознаками класифікації подкастів є такі: «спосіб створення/запису»; «форма власності»; «технічна

Класифікація подкастів за формальними ознаками

за способом створення/ запису	аудіоподкаст	аудіофайл, який являє собою запис за допомогою звичайного мікрофона ідей, думок, лекцій, новин, презентацій, які становлять інтерес і користь для цільової аудиторії
	відеоподкаст	Відеофайл із виступом на певну тему, знятий за допомогою цифрової відеокамери
	скрінкаст	дії на екрані комп'ютера, записані разом із аудіокоментарям за допомогою спеціальної програми
	Скайпкаст	голосова розмова, записана за допомогою програми скайп
за формою власності	колективний	подкасти організацій, тобто створені редакціями змі, видавництвами, тощо
	приватний	створено окремими індивідами, зокрема знаменитими особами (політиками, акторами, письменниками)
за технічною платформою:	автономний	подкаст як окремий аудіофайл, створений на спеціальному сайті або за допомогою автономної програми)
	інтегрований	створений на спеціалізованому сайті подкастів, або на сайті-сховищі даних файлів
За цільовою аудиторією	масові	адресовані широкому колу слухачів
	спеціалізовані	адресуються вузькому колу слухачів
За способом відображення	епізодичний	випуски відображаються від нових до старих та сортуються по даті
	серійний	подкасти відображаються від старих до нових залежно від номера епізоду
за тривалістю	надтривалі	тривають більше години
	тривалі	тривають 40–60 хв
	середні	тривають 20–40 хв
	короткі	до 10 хв

платформа», «спосіб відображення» «кількість авторів»; «тривалість подкасту. До основних змістових ознак належать «тематика», «жанрова належність», «формат», «рівень професіоналізму», «форма мовлення», «форма спілкування».

Здебільшого ознаки застосовують у їх сукупності. Застосування формальних ознак корисне для первинної вибірки подкастів для аналізу в процесі наукових досліджень та при виборі подкастів як платформи розміщення рекламної інфор-

мації. Змістові ознаки дозволяють деталізувати класифікацію кожного з видів подкастів, виокремити специфічні ознаки класифікації, та деталізувати особливості їх створення та використання, що успішно здійснюється дослідниками в межах окремих розвідок. Специфічні ознаки класифікації доречно аналізувати в межах вивчення подкастів певних видів, що не є об'єктом дослідження пропонуваної розвідки і становить перспективу подальших досліджень.

Список літератури:

1. Гаврилук І. Подкасти в системі українських інтернет-медіа. *Образ*. 2022. Вип. 1. С. 72–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2022_1_9. ((Дата звернення : 20.11.2023).
2. Грицик Н. В. Технологія подкастинг у викладанні іноземної мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 24–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_8.
3. Данилюк С. С. Подкаст як засіб формування професійної компетентності сучасних фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34. С. 153–160.
4. Дмитровський О. Типологія українських подкастів – найважливішого сегмента інтернет-радіо. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Вип. 14. С. 149–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2015_14_21.
5. Досенко А. К. Подкаст-журналістика як популярний вид радіодіяльності в інтернеті в XXI столітті. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2018. № 4. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_4_8.
6. Ковальчук А. «Громадське радіо» та «Канал громадського подкастингу» в системі суспільного теле-радіомовлення України. *Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір*. 2015. № 4. С. 38–46.7.
7. Ковтун Н.О. Літературні подкасти в медіапросторі: тематично-жанрові пріоритети. *Держава та регіони. Серія: соціальні комунікації*. 1 (53), 2023. С. 71–80.

8. Культура – найпопулярніша тема серед подкастерів в Україні. URL: <https://chytomo.com/kultura-najpopuliarnisha-tema-sered-podkasteriv-v-ukraini/> (Дата звернення 23.11.2023).
9. Мудра І, Михайловська Ю Види та жанри аудіоподкастів від ЗМІ Образ, 2022. Vol.1 (38). Р. 72–79.
10. Науменко А. Тематичний діапазон українських аудіоподкастів // Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / М-во освіти і науки України, Сумський держ. ун-т, Ф-т іноземної філології та соціальних комунікацій, Кафедра журналістики та філології. Суми, 2022. С. 99–102. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89307/1/Conf_mass_communication_space.pdf#page=99.
11. Нестелеєв М. Подкасти в Україні: люди, цифри та проблеми URL: <https://tyzhden.ua/podkasty-v-ukraini-liudy-tsyfry-ta-problemy/>. (Дата звернення 23.11.2022 listenotes.com 3).
12. Подкаст URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82> (Дата звернення 27.11.2023).
13. Тарасовський Ю. Розвиток, монетизація і брак слухачів. Megogo Audio провів дослідження українського ринку подкастів URL: <https://forbes.ua/news/rozvitok-monetizatsiya-i-brak-slukhachiv-megogo-audio-proviv-doslidzhennya-ukrainskogo-rinku-podkastiv-19102023-16771>. (Дата звернення 27.11.2023).
14. Шехавцова С. О. Протопопова К. О. Англомовний подкастинг як найсучасніша інтерактивно-комунікативна технологія. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2019 № 7 (330).
15. An algorithm for enhancement of audio content classification / Arti V Bang, Radhika G. Purandare, Archana K. Ratnaparkhi // *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*. 2023. Vol. 12, No. 4. P. 2262–2268. URL: <https://beej.org/index.php/EEI/article/view/3663/3318>.
16. Cabeza-de-Vaca-Ruiz, Candelaria (2019). El podcast en la actualidad. Clasificación temática de los podcasts. Trabajo fin de grado, Universidad de Sevilla. URL: <https://hdl.handle.net/11441/90454>. (Дата доступу: 25.11.2023).
17. García-Estévez N., Cartes-Barroso M. J. The branded podcast as a new brand content strategy. Analysis, trends and classification proposal // *Profesional De La información*. 2022. № 31(5). URL: <https://revista.profesionaldelainformacion.com/index.php/EPI/article/view/86961/63256>. (Дата звернення: 20.11.2023).
18. Newman, N., & Gallo, N. (2020, October 19). Daily news podcasts: Building new habits in the shadow of coronavirus. URL: Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-11/Newman%20and%20Gallo%20-%20Podcasts%20an> (Дата звернення: 20.11.2023).
19. Types of Podcasts: A Look at Podcast Formats and Genres.
20. URL: <https://www.masterclass.com/articles/types-of-podcasts-explained> (Дата звернення : 20.11.2023).

Bulakh T. D. CLASSIFYING PODCASTS AS A SCIENTIFIC CHALLENGE

The paper touches upon the issue of podcasts as an important component of the modern media space. Much attention is given to a podcast classification: existing disagreements and discrepancies in the proposed approaches to the podcast classification. The purpose of the article is to single out the optimal features of the podcast classification and their types within these features. The author uses the methods of critical analysis, generalization and descriptive approach.

The author attempts to analyze the research of both Ukrainian and foreign scientists that directly or indirectly touch upon the issues of the podcast classification. In particular, the contradictions are unfolded in the podcast classification by genres, the paper highlights the features of classification that are absent in the works of other researchers and the podcast types are organized within these features. It is determined that the application of a faceted type classification is common with all approaches to the podcast classification. The need to distinguish formal, content and specific features of classification is emphasized. The main formal features are identified: “creation/recording method”; “ownership”, “technical platform”, “display method”, “the number of authors”, “podcast duration”. The main content features are identified: “subject-matter”, “genre ownership”, “level of professionalism”, “speech form”, “communication form”. It is determined that it is appropriate to organize podcasts by subject-matter using the generally recognized classifications of the UDC, BBK (library and bibliographic classification) or Dewey Decimal Classification, and episodic and serial podcasts should be distinguished by the sub-tag “display method”: episodic ones are displayed by the date of publication in reverse chronology (from the latest to the first, i.e. new releases are always on top), while in serial ones it is done on the contrary (from the first to the latest). It is emphasized that specific features are distinguished during an in-depth analysis of certain podcast types; nowadays there are attempts to distinguish the features of educational, branded literary podcasts.

Key words: podcasts, podcast classification, podcast typology, podcast types.

Літвінчук І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ СУВЕНІРНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ПОБУДОВІ ІДЕНТИЧНОСТІ БРЕНДУ ТА ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ

Сьогодні, у світі насиченої реклами та конкуренції, побудова ідентичності бренду та ефективна взаємодія з клієнтами стали справжнім мистецтвом. Кожен успішний бренд прагне створити особливу атмосферу навколо себе, залучаючи та задовольняючи свою аудиторію. Один із ключових інструментів для досягнення цієї мети – це сувенірна продукція.

Сувеніри, це не просто предмети або вироби з логотипом бренду. Вони втілюють в собі спогади, почуття та цінності, які споживачі пов'язують із певним брендом. Вони несуть у собі історію, відчуття належності та ідентичність. Сувенірна продукція може стати мостом, що об'єднує бренд і його клієнтів, створюючи незабутні споживчі враження та підсилюючи лояльність.

Сувенірна продукція є не лише пам'яттю про бренд, але і потужний інструмент для побудови ідентичності та взаємодії з клієнтами. Ця тема досліджує важливість сувенірів у маркетингу та рекламі, аналізує їх вплив на споживачів та виявляє стратегії використання сувенірної продукції в побудові сильних брендів.

Об'єктом дослідження є сама сувенірна продукція. Тобто, дослідження спрямоване на вивчення ролі та впливу сувенірів, які пов'язані з конкретним брендом, на створення ідентичності цього бренду та взаємодію з клієнтами. Об'єктом є сувенірні вироби, предмети та продукція, які споживачі асоціюють із певною компанією або брендом і які використовуються в маркетингових компаніях для досягнення конкретних цілей.

Під час дослідження використовувався метод літературного аналізу для огляду публікацій, досліджень та наукових джерел, що стосуються ролі сувенірної продукції у маркетингу та рекламі. Цей підхід допомагає розробити теоретичну основу статті та розуміння ключових концепцій.

Стаття використовує теоретичний аналіз для розв'язання конкретних проблем та визначення ключових теоретичних підходів до ролі сувенірів у рекламі.

У цьому дослідженні ми розглянемо, як сувенірна продукція впливає на ідентичність бренду та як вона може бути використана для підтримки взаємодії з клієнтами.

Роль сувенірної продукції в побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами є важливим питанням у сучасному бізнесі, і це дослідження допоможе нам краще зрозуміти її важливість та потенціал.

Також використання сувенірної продукції сприяє емоційному зв'язку між брендом та клієнтом. Сувеніри створюють позитивні асоціації та сприяють виникненню лояльності споживачів. Успішні бренди та компанії використовують сувенірну продукцію для підтримки та розвитку відносин з клієнтами. Вони створюють унікальні сувеніри, які надають додатковий стимул для спілкування з брендом.

Стаття виявляє, що сувенірна продукція відіграє важливу роль у побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами, і надає практичні приклади та інсайти щодо її використання в сучасному маркетингу та рекламі.

Ключові слова: сувенір, бренд, реклама, популяризація бренду, маркетинг та реклама.

Постановка проблеми. У світі сучасного бізнесу де конкуренція надзвичайно висока, побудова та збереження ідентичності бренду стають фундаментальним завданням для підприємств. Ідентичність бренду визначає його унікальність, цінність та сприйняття споживачами. Одним із інноваційних методів досягнення цієї мети стає використання сувенірної продукції як інстру-

менту для побудови ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами.

Обрана тема є надзвичайно актуальною в сучасних умовах бізнесу та маркетингу. В умовах зростаючої конкуренції та швидкого розвитку інтернет торгівлі, побудова стійкого ідентичного образу бренду стає завданням першочергового значення. Взаємодія з клієнтами та підтримання їх

лояльності стає надзвичайно важливою для успіху будь-якої компанії.

Сувенірна продукція, що нерідко має символічний характер та асоціюється з конкретним брендом або місцем, може стати потужним інструментом у цьому процесі. Вона допомагає не лише створити позитивне враження про бренд, але й зберегти це враження в пам'яті споживачів. Сувенірна продукція може підтримувати емоційний зв'язок між брендом і клієнтами, надавати їм почуття приналежності та лояльності.

Актуальність цієї теми зростає з року в рік, оскільки компанії шукають нові способи виокремлення та залучення клієнтів, а також підтримки їхньої лояльності в умовах постійних змін споживчого середовища. Дослідження ролі сувенірної продукції в побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами допоможе компаніям розробляти більш ефективні стратегії маркетингу та підвищити свою конкурентоспроможність на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз поведінки споживача та впливу сувенірної реклами на цю поведінку є складним і цікавим аспектом різних досліджень. Такі автори, як Котлер Ф., Ламбена Ж., Девіс С, Брусенко О.А., Зозульов О.В., Голубкова Є.П., Писаренко Н.Л., Прокопенко О.В., Гаврилюк А.М., Пахолук О.В., Медвідь Л.І., Кобелев В.М., розглядають різні аспекти споживацької поведінки і впливу реклами на неї.

Аналіз цих досліджень допомагає краще зрозуміти, як різні фактори впливають на споживачів і як сувенірна реклама може використовувати ці фактори для привертання уваги та стимулювання покупок. Особливо психологічні аспекти впливу на споживачів грають важливу роль у розробці та створенні сувенірної реклами, що робить їх значущими об'єктами досліджень у галузі маркетингу та реклами.

Мета дослідження полягає в розкритті важливості та ролі сувенірної продукції у формуванні образу бренду та підтримці позитивної взаємодії з клієнтами.

Визначення важливості сувенірної продукції для побудови ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами; дослідження впливу сувенірної продукції на сприйняття та лояльність споживачів до бренду; аналіз того, як сувенірна продукція сприяє створенню емоційного зв'язку між брендом і клієнтами; вивчення сучасних тенденцій та стратегій використання сувенірної продукції в маркетингових кампаніях; формулювання рекомендацій для компаній щодо оптимального використання

сувенірної продукції для підтримки ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами; розробка додаткових рекомендацій та подальших напрямків дослідження в цій галузі.

Ці науково-дослідницькі завдання спрямовані на ретельне вивчення та розуміння ролі сувенірної продукції в побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні реклама є необхідною для будь-якої компанії, яка прагне займати лідируюче положення в своїй сфері. Створення впізнаваного бренду є ключовим завданням для будь-якої компанії, і логотип грає важливу роль у цьому процесі. Він не лише підсилює позитивний імідж підприємства, але й відображає стабільність та успіх компанії. Рекламно-сувенірна продукція є важливою частиною стратегії побудови бренду. Вона допомагає розповсюджувати логотип та назву компанії серед споживачів, робить бренд більш доступним та впізнаваним. Сувеніри, де використовується логотип компанії, можуть бути розданими на різних заходах, подаровані клієнтам або партнерам, і вони служать як реклама, так і нагадування про існування бренду. Таким чином, рекламно-сувенірна продукція є потужним інструментом у побудові ідентичності бренду та підсиленні його присутності на ринку [2].

Сувенірна продукція відіграє важливу роль у побудові ідентичності бренду. Ідентичність бренду – це той образ, який споживач асоціює з конкретною компанією або товаром. Сувеніри, на яких розміщено логотипи чи фірмову символіку, стають не просто пам'ятками або подарунками, а інструментами для підсилення цієї ідентичності.

Ось кілька ключових аспектів, які стосуються ролі сувенірної продукції у побудові ідентичності бренду:

Сувеніри, на яких зображено логотипи та фірмовий стиль компанії, допомагають створити впізнаваний і обране серед споживачів. Коли споживачі регулярно бачать цю символіку, вони легше розпізнають та асоціюють її з брендом.

Сувеніри допомагають зберегти бренд у пам'яті споживачів. Якщо людина оточена різними сувенірами з логотипом бренду, вона нагадує собі про цей бренд, навіть коли не взаємодіє безпосередньо з продуктом чи послугою.

Сувеніри можуть викликати позитивні емоції та асоціації у споживачів. Це створює позитивне ставлення до бренду та може сприяти розвитку довгострокових стосунків.

Сувеніри часто використовуються на маркетингових акціях, виставках та промо подіях. Вони привертають увагу і стають інструментом просування бренду.

Унікальні сувеніри можуть підкреслити особливість бренду та надати йому характер. Вони можуть висвітлити історію бренду або його цінності.

Сувеніри можуть стати частиною споживачього досвіду. Наприклад, ресторани, які пропонують сувеніри зі своєю символікою, додають елемент ексклюзивності та неповторності до обслуговування [3].

У цілому, сувенірна продукція допомагає побудувати ідентичність бренду, підвищити пізнаваність та створити позитивні емоційні зв'язки зі споживачами. Вона є важливою складовою успішної стратегії маркетингу та взаємодії з клієнтами. Завдяки сувенірній продукції бренд може виражати свою унікальність, розповідати історію та створювати особливий споживачький досвід.

Також важливо враховувати, що сучасні споживачі стають все більш вимогливими і обізнаними. Вони шукають не лише якісні товари і послуги, але і позитивні враження та емоції. Сувенірна продукція може стати інструментом для створення цих позитивних емоцій та надання бренду особистості.

Отже, роль сувенірної продукції в побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами важлива та невід'ємна. Вона сприяє збільшенню пізнаваності, створенню позитивних асоціацій та споживачього досвіду, що відіграють ключову роль у сучасному маркетинговому середовищі.

Сувенірна продукція відіграє важливу роль у взаємодії бренду з клієнтами. Вона є не лише засобом пам'яті, але й інструментом комунікації та взаємодії з аудиторією.

Ось деякі ключові аспекти ролі сувенірної продукції у взаємодії з клієнтами:

Сувенірна продукція може бути розглянута як нагорода або подарунок для клієнтів, що робить їх більш лояльними до бренду. Коли клієнт отримує якісний та привабливий сувенір, він може стати більш схильним повертатися до компанії для подальших покупок.

Сувенірна продукція часто містить логотипи, гасла або інші елементи бренду. Це створює можливість для бренду спілкуватися з клієнтами через цей продукт. Якщо клієнт використовує сувенір, то він стикається з брендом щодня.

Коли клієнти використовують або показують сувеніри, вони можуть розповідати про бренд

своїм друзям і знайомим. Це допомагає поширити інформації про компанію серед нових клієнтів.

Сувеніри можуть надавати позитивний досвід клієнтам. Якщо сувенір якісний і корисний, це створює позитивні емоції, пов'язані з брендом.

Сувенірна продукція може бути способом збереження пам'яті про певну подію або місце. Клієнти можуть асоціювати сувенір з певним моментом у своєму житті або подорожжю, що робить його цінним [3].

Усі ці аспекти роблять сувенірну продукцію важливим інструментом в маркетинговому арсеналі брендів для побудови і підтримки взаємодії з клієнтами.

Сувенірна продукція відіграє важливу роль у створенні емоційного зв'язку між брендом і клієнтами. Сувеніри зазвичай призводять до позитивних емоцій. Коли клієнт отримує якісний та привабливий сувенір від бренду, це приносить радість та задоволення. Ці емоції асоціюються з брендом, що робить його більш привабливим для клієнтів.

Сувеніри надають клієнтам можливість зберегти пам'ять про позитивний досвід, пов'язаний з брендом. Це може бути подорож, захоплююча подія або будь-яка інша ситуація, де клієнт має можливість взяти участь. Сувенір слугує як символ цього досвіду, і кожного разу, коли клієнт бачить чи використовує його, він нагадує про позитивні враження та емоції.

Сувенірна продукція допомагає клієнтам відчувати себе частиною спільноти бренду. Коли вони отримують сувенір, вони часто стають «посвяченими» і відчують більший зв'язок з брендом. Це робить їх більш відданими клієнтами.

Сувенірна продукція може стати об'єктом обговорення та взаємодії з брендом. Коли клієнти діляться своїми емоціями чи фотографіями сувенірів у соціальних мережах або обговорюють їх з друзями, це сприяє зміцненню зв'язку з брендом.

Сувеніри зазвичай зберігаються клієнтами протягом тривалого часу. Це створює можливість для бренду залишатися в пам'яті клієнтів довше, ніж реклама або інші засоби комунікації.

У підсумку, сувенірна продукція допомагає створити позитивні емоції, зміцнити емоційний зв'язок та взаємодію між брендом і клієнтами. Вона сприяє побудові ідентичності бренду, яка базується на позитивних враженнях та емоціях, що виникають під час взаємодії з брендом. Сувеніри допомагають бренду залишатися в пам'яті клієнтів, а також сприяють їхньому бажанню обговорювати та поділитися досвідом з іншими.

Все це робить сувенірну продукцію важливим інструментом взаємодії бренду зі своїми клієнтами і сприяє побудові міцних та довгострокових відносин.

Отже, сувенірна продукція має суттєвий вплив на формування емоційного зв'язку між брендом і клієнтами, робить бренд більш впізнаваним та цінним у очах споживачів і сприяє зміцненню їхнього відданого ставлення до компанії.

Сучасні тенденції та стратегії використання сувенірної продукції в маркетингових кампаніях є важливим аспектом у розвитку брендів та взаємодії з клієнтами. Сувенірна продукція стала необхідною складовою рекламної стратегії, оскільки вона допомагає залучити та утримувати клієнтів, підвищити впізнаваність бренду і створити позитивне сприйняття компанії.

Розглянемо деякі з актуальних тенденцій і стратегій використання сувенірної продукції в маркетингових кампаніях:

Персоналізація сувенірів. Сучасні клієнти більше цінують індивідуальний підхід. Тому багато компаній виробляють персоналізовані сувеніри, які включають ім'я або інші особисті дані клієнта. Це робить сувеніри більш цінними і запам'ятовуваними.

Співпраця з інфлюенсерами. Бренди все частіше співпрацюють з популярними інфлюенсерами для просування своєї сувенірної продукції. Інфлюенсери можуть привернути увагу своїх прихильників до бренду та його сувенірів.

Соціальна відповідальність. Багато брендів використовують сувенірну продукцію, щоб підтримати соціальні або екологічні ініціативи. Це викликає позитивні емоції серед клієнтів і створює сприятливий імідж бренду.

Використання інтерактивних технологій. Розширена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR) дозволяють створювати інтерактивні сувеніри, які залучають клієнтів у захоплюючі віртуальні світи.

Посилення впливу на емоції. Сувеніри, які викликають позитивні емоції, можуть бути дуже ефективними. Вони надихають клієнтів і залишають їм приємні спогади [3].

Дослідження сучасних тенденцій і стратегій використання сувенірної продукції в маркетингових кампаніях допомагає брендам залишатися актуальними і конкурентоздатними в сучасному ринковому середовищі. Сувенірна продукція вже не обмежується лише магнітами на холодильник чи пляшками під вино. Вона стає частиною креативних маркетингових стратегій, спрямованих на

підвищення усвідомленості бренду та розвиток довгострокових відносин із клієнтами.

Сучасні стратегії використання сувенірної продукції в маркетингу розробляються з урахуванням психології споживача, його потреб та очікувань. Вони створюють нові можливості для залучення уваги клієнтів та створення позитивного іміджу бренду.

Отже, аналіз сучасних тенденцій та стратегій використання сувенірної продукції в маркетингових кампаніях допомагає брендам підтримувати відносини зі своїми клієнтами, підвищувати лояльність та впізнаваність, а також досягати успіху в конкурентному середовищі.

У результатах дослідження можна знайти цінні відомості та рекомендації для брендів, які прагнуть покращити використання сувенірної продукції в своїй маркетинговій стратегії та підвищити якість взаємодії з клієнтами.

На основі проведеного дослідження та аналізу ролі сувенірної продукції у побудові ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами, можна сформулювати декілька рекомендацій для компаній. А саме, це спрямована робота з аналізом і розумінням потреб та очікувань вашої цільової аудиторії є ключовою. Детально вивчайте, які види сувенірної продукції вони цінують, що стимулює їхню лояльність та відчуття приналежності; створюйте унікальну сувенірну продукцію, яка виокремить вас від конкурентів. Виготовлення авторських сувенірів, які будуть відрізнятися від стандартних рішень, може стати конкурентною перевагою; впевніться, що сувенірна продукція чітко відображає ідентичність вашого бренду. Вона повинна бути спільною мовою між компанією та клієнтами; якість сувенірної продукції має бути на високому рівні, оскільки це буде асоціюватися з якістю вашого бренду. Дизайн також повинен бути привабливим і сучасним; пропонуйте різноманітну сувенірну продукцію, яка задовольнить різні смаки та бюджети клієнтів. Включайте різні види сувенірів, від більш доступних до преміальних; активно просувайте свою сувенірну продукцію в соціальних мережах, на власному веб-сайті, та на подіях та виставках. Створюйте цікавий історичний контент навколо сувенірів; встановлюйте механізми зворотного зв'язку з клієнтами, спонукаючи їх ділитися враженнями від сувенірної продукції. Розглядайте їхні побажання та пропозиції для подальшого вдосконалення асортименту; слідкуйте за реакцією клієнтів на сувенірну продукцію і реагуйте на їхні відгуки. Моніторте продажі, популярність конкретних сувенірів

і аналізуйте, як вони впливають на ідентичність бренду; розглядайте можливості для співпраці з іншими брендами або місцевими виробниками сувенірної продукції. Це може збільшити асортимент і привернути нових клієнтів.

Загалом, використання сувенірної продукції для побудови ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами вимагає глибокого розуміння аудиторії та тонкощів маркетингу. Ця стратегія може стати важливим інструментом для залучення та утримання клієнтів, а також підвищення упізнаваності та лояльності бренду.

Висновки. Дослідження показали, що сувенірна продукція є важливим засобом побудови ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами. Вона допомагає створювати позитивний імідж компанії та зміцнювати зв'язок зі споживачами.

Сувенірна продукція глибоко впливає на емоційний стан клієнтів. Вона може створювати позитивні асоціації, сприяючи лояльності споживачів.

Результати дослідження показали, що важливо розробляти індивідуальні підходи до вибору сувенірної продукції для різних категорій клієнтів. Це дозволяє підсилити ефективність маркетингових кампаній.

Сувенірна продукція постійно розвивається, включаючи в себе нові технології та дизайн. Для підтримки ідентичності бренду важливо відстежувати сучасні тенденції та адаптувати їх у маркетингових стратегіях.

Рекомендації щодо оптимального використання сувенірної продукції для підтримки ідентичності бренду та взаємодії з клієнтами можуть бути цінними для компаній, що прагнуть покращити свої маркетингові практики.

В цілому, дослідження підтверджує важливість сувенірної продукції у сучасному маркетинговому середовищі та наголошує на її потенціалі в створенні ідентичності бренду та підтримці взаємодії з клієнтами.

Список літератури:

1. Рябчиков А.В. Знання. Розуміння. Вміння. *До визначення рекламного сувеніру*. 2013. № 1.
2. В.М. Кобелев, Д.С. Дятлова. Сувенірна продукція як один із важливіших засобів реклами для компанії. *Вісник НТУ «ХП»*. 2014. № 34 (1077). С. 133–138.
3. Плахолок О.В., Малюк Д.О. Сувенірний ринок: тренди, маркетинг та фактори формування якості. *Товарознавчий вісник*. Вип. 10, 2017. С. 129–136.
4. Про тенденції на рекламно-сувенірному ринку. URL: <http://printus.com.ua/article/read/1948> (дата звернення: 26.10.2023).
5. Сувенірна продукція з логотипом. URL: <https://uagroup.com.ua/ua/about-us> (дата звернення: 25.10.2023).
6. Сувенірна продукція. st-print.com.ua: веб-сайт. URL: <https://st-print.com.ua/suvenirna-produktsija/> (дата звернення: 26.09.2023).
7. Сувенірна реклама: переваги та недоліки. readonline.com.ua: веб-сайт. URL: <http://readonline.com.ua/items/30509-suvenirnareklama-perevagi-ta-nedoliki/> (дата звернення: 12.09.2023).

Litvinchuk I. S. THE ROLE OF SOUVENIR PRODUCTS IN BUILDING BRAND IDENTITY AND INTERACTION WITH CUSTOMERS

Today, in the world of saturated advertising and competition, building a brand identity and effective interaction with customers has become a real art. Every successful brand strives to create a special atmosphere around itself, attracting and satisfying its audience. One of the key tools for achieving this goal is souvenir products.

Souvenirs are not just items or products with a brand logo. They embody the memories, feelings and values that consumers associate with a certain brand. They carry a history, a sense of belonging and an identity. Souvenir products can become a bridge that unites the brand and its customers, creating unforgettable consumer experiences and strengthening loyalty.

Souvenir products are not only a memory of the brand, but also a powerful tool for building an identity and interacting with customers. This topic explores the importance of souvenirs in marketing and advertising, analyzes their impact on consumers, and identifies strategies for using souvenir products in building strong brands.

The object of research is the souvenir product itself. That is, the research is aimed at studying the role and influence of souvenirs that are associated with a specific brand, on the creation of the identity of this brand and interaction with customers. Objects are souvenirs, items and products that consumers associate with a particular company or brand and that are used by marketing companies to achieve specific goals.

During the study, the method of literary analysis was used to review publications, studies and scientific sources related to the role of souvenir products in marketing and advertising. This approach helps develop the theoretical framework of the paper and understanding of key concepts.

The article uses theoretical analysis to solve specific problems and identify key theoretical approaches to the role of souvenirs in advertising.

In this study, we look at how souvenir products influence brand identity and how they can be used to support customer engagement.

The role of souvenir products in building brand identity and customer engagement is a burning issue in today's business, and this research will help us better understand its importance and potential.

Also, the use of souvenir products contributes to the emotional connection between the brand and the client. Souvenirs create positive associations and promote consumer loyalty. Successful brands and companies use souvenir products to maintain and develop relationships with customers. They create unique souvenirs that provide an additional incentive to communicate with the brand.

The article reveals that souvenir products play an important role in building brand identity and customer engagement, and provides practical examples and insights into its use in modern marketing and advertising.

Key words: *souvenir, brand, advertising, brand promotion, marketing and advertising.*

Підмогильна Н. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Вовкобой А. Д.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗОВНІШНІ ПРОЯВИ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СИМВОЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Стаття присвячена культурі скасування у сучасному українському символічному просторі. За останні декілька років трактування поняття «канцелінгу» зазнало суттєвих трансформацій: від соціальної практики притягнення до цифрової відповідальності – до стратегії державної політики у сфері національної безпеки. Та незважаючи на подібне перенесення феномену з інтерактивного інформаційного середовища до життєвого, його диференційні ознаки залишаються незмінними: одні вбачають в ньому інструмент відновлення соціальної справедливості, інші – цензурування та здійснення соціального тиску. Так, процеси деколонізації та деколонізації в Україні можуть одночасно трактуватися у якості «звільнення символічного простору» та як «тотальне скасування культури». У статті зроблено спробу визначити конструктивні аспекти, які містить у собі, на перший погляд, цілковито деструктивний акт демонтажу культурно-історичних пам'ятників на теренах України, особливо – під час її боротьби за територіальну цілісність та право на самобутність.

У результаті дослідження шляхом опрацювання ряду культурологічних робіт та журналістських матеріалів за допомогою методів дискурс- та контент-аналізу було встановлено, що явище «пам'ятникопаду», яке слугує візуальними проявом культури скасування радянського та російського колоніального минулого, варто розглядати не як деструкцію української культурної спадщини, а як її деконструкцію – злам усталених стереотипів, виявлення прихованих суперечностей та пошук нових інтерпретацій. Саме тому звільнення символічного простору міст від візуальних маркерів тоталітаризму та імперіалізму вважається одним із важливих напрямків сучасної соціокультурної політики України. Окрім цього, було визначено, що практика скасування може спрямовуватися не лише на фізичних або юридичних осіб, а й на цілі концепції.

Новизна роботи полягає у розширенні відомостей щодо сучасної культури скасування, особливостей форм її прояву та її наслідків. Результати роботи можуть бути використанні у подальших соціальнокомунікаційних дослідженнях.

Ключові слова: культура скасування, деколонізація, символічний простір, медіарепрезентація, суспільна думка.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну породило нову хвилю деколонізації, а разом із нею – актуалізувало дискурс історичної пам'яті в українському публічному медіапросторі. Так, критики сучасної культури скасування – нового соціокультурного тренду, метою якого у даному контексті є відмова від будь-яких матеріальних та нематеріальних нагадувань про колоніально-імперське та тоталітарно-комуністичне минуле на теренах України, – вбачають у ній загрозу паралельного нівелювання і навіть втрати суттєвої частки української культури як такої. Показовим у цьому сенсі є політичний дискурс, який передував демонтажу пам'ятника Засновникам Одеси,

центром композиції якого є постать російської імператриці Катерини II. Підсумки електронного голосування щодо подальшої долі монумента [5] продемонстрували, що демонтажу радянських та російських колоніальних символів, хоча й у значно меншому масштабі (див. рис. 1), продовжує сприйматися як явище «вандальне», а сама його назва – «пам'ятникопад» – як пейоратив. Проте, з огляду на довготривалу та безпосередню загрозу територіальній цілісності України, актуальним є розгляд заборони пропаганди символіки російської імперської політики та комуністичного тоталітарного режиму як стратегії, прийнятої «з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, забезпечення

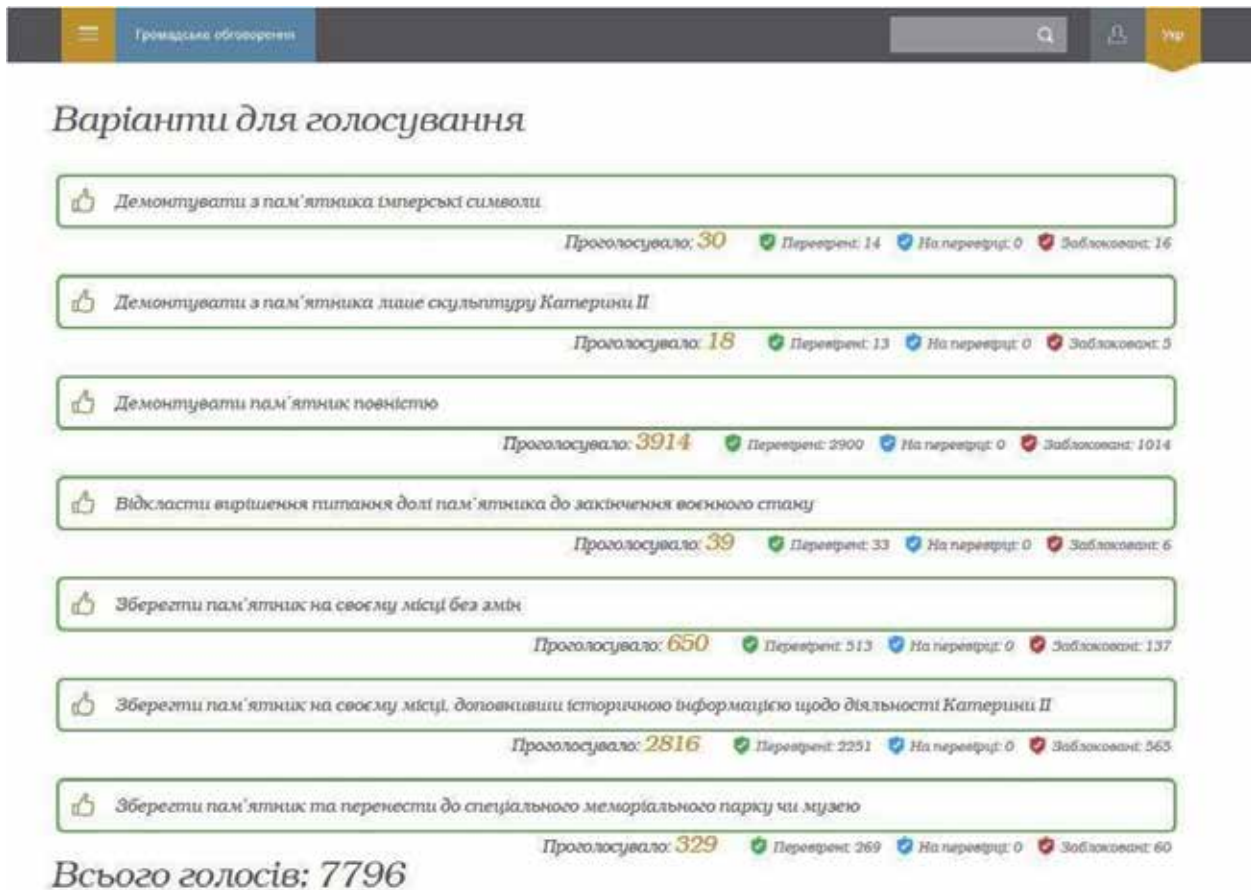

Рис. 1. Доля пам'ятника «Засновникам Одеси». Підсумки голосування

Джерело: Офіційний сайт міста Одеса (<https://omr.gov.ua/>)

прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави» [16; 15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як зазначає Т. Хітрова, дискурс «декомунізації» не є новим для сучасного українського інформаційного простору [25, с. 61], проте через свою потенційну можливість до амбівалентного впливу на громадську думку залишається об'єктом багатьох наукових досліджень у галузі соціальних та гуманітарних наук. Так, М. Ліварюк виокремив три історико-політичних дискурси, які конкурували між собою за наповнення таких вузлових точок, як «декомунізація» та «українська історична пам'ять» впродовж 2014–2018 рр., а саме: «український націоналістичний», що «розглядає декомунізацію як процес «повернення власної історії», відновлення «історичної правди»»; «радянсько-неоімперський», що інтерпретує «історичне минуле України як невід'ємну складову спільної історії «руських/радянського» народів» та «розглядає декомунізацію як намагання заперечити власну українську історію»; «лівий критичний», що розглядає декомунізацію як процес, спрямо-

ваний не на насадження конкретного нарративу пам'яті (наприклад, українського націоналістичного), а на «остаточний розрив з інституційними нормами та практиками, що були характерними для радянського авторитарного середовища і які у певних видозмінах збереглися в умовах нової незалежної держави» [10, с. 54]. Автор зазначає, що у боротьбі за «коректні» інтерпретації минулого можуть брати участь різні мнемонічні актори (промоутери того чи іншого дискурсу історичної пам'яті) [10, с. 98]. О. Гриценко [4] виокремлює такі ключові типи ідентичності, що фігурують у культурній комунікації з приводу декомунізації:

1. Ідентичності основних дієвців (активних учасників) декомунізації:

1.1. Конструктивні декомунізатори, метою яких є формування символічного простору – міст самобутньої національної ідентичності (здебільшого – шляхом топонімічних змін);

1.2. Деструктивні декомунізатори, метою яких є «боротьба з пам'ятниками».

2. Ідентичності основних противників та критиків декомунізації:

2.1. «Захисники демократичних свобод і пам'яток»:

2.1.1. Захисники свободи слова (від декомунізаційних заборон);

2.1.2. Західні експерти (вболівальники за демократію в Україні);

2.1.3. Знавці/захисники радянських пам'яток, що підлягають демонтажу в рамках декомунізації.

2.2. «Ватники» (суб'єкти з відверто прорадянськими або проросійськими політичними поглядами) та ін. [4, с. 241–247].

Таким чином, вищенаведені класифікації дозволяють зробити висновок про поляризацію українського суспільства у ставленні до декомунізації та деколонізації, а також про сегментованість такого дискурсу у національному медіапросторі.

Явище декомунізації як інструмента деколонізації візуального простору було розглянуто у роботах Р. Ганинець [3], М. Песенті [13] та Т. Шлепакової [27]. Теоретико-методологічні особливості феномену візуального були представлені у роботах К. Кислюка [7], О. Пушонкової [17], О. Шинкаренка [26] та ін.

Метою цієї статті є визначення конструктивних аспектів, які містить у собі, на перший погляд, цілковито деструктивний акт демонтажу культурно-історичних пам'яток на теренах України.

Об'єктом дослідження є явище «пам'ятникопаду» як зовнішнього прояву культури скасування у сучасному символічному просторі України.

Методологічною основою дослідження є понятійний та теоретичний апарат культурологічних студій, що дозволяє визначити роль декомунізації та деколонізації у конструюванні повсякденності не лише в медіа-, а й життєвому просторі. Опрацювання теоретичних джерел та журналістських матеріалів було здійснено за допомогою загальнонаукових методів аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення, а також методів дискурс- та контент-аналізу.

Вклад основного матеріалу. Як зазначив секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Данілов у своєму інтерв'ю для журналу «НВ», війна проти України – *«це початок Третьої світової війни»* [20]. І справді, гіпотетична загроза масштабного військового конфлікту, яка тривалий час висвітлювалася у світовому кінематографі заради масового інфотейнменту, сьогодні стала реальністю для кожного українця. Тож, у якості культурного опору російській агресії, метою якої є «денацифікація» України [18], на теренах нашої країни продовжується процес деколонізації та декомунізації всіх сфер суспільного життя. Най-

яскравішим прикладом ліквідації наслідків комуністичної ідеології є так званий «пам'ятникопад» (хвиля демонтажу меморіалів найодіознішим діячам СРСР та символічного втілення наслідків їхньої політики), який, у свою чергу, можна вважати безпосереднім виявом деконструктивізму – однієї з впливових постмодерністських теорій ХХ ст., яка певним чином реалізувалася у соціокультурних практиках ХХІ ст.

У своїй роботі *«Хаос як основа деконструктивізму»*, дослідниці І. Кузнецова та В. Пономаренко визначають деконструктивізм як сучасний стиль мистецтва, образи якого виражають хаотичність форми, а саме: руйнацію, деформацію, розшарування з заміщенням певних площин та об'ємів відносно один одного. Іншими словами, це стиль хаосу, який дозволяє побачити конфлікт між сприйняттям людиною зовнішнього образу форми та її змістом [9, с. 45–47]. Очевидне вираження ідеї деконструктивізму знайшли у таких видах мистецтва тривимірної форми, як скульптура та архітектура. Наприклад, у статті *«Деконструктивізм – напрям сучасної архітектури»*, В. Тютенко та О. Таран звертаються до трактатів французького філософа Ж. Дерріда, який першим виявив потенцію архітектури вступати в конфлікт, переживати кризу та *«скасовувати саму себе»* шляхом деформації композиційних мотивів конструктивізму [21, с. 62–64]. Отже, виходячи з цього, можемо стверджувати, що «пам'ятникопад» виконує одночасно дві функції:

1) фізичної деструкції радянського конструктивізму (панівного стилю «виробничого мистецтва» 1917–1936 рр.);

2) символічної відмови від маркерів тоталітарного минулого, що перешкоджало та продовжує перешкоджати українському національному відродженню.

Про реальну загрозу Третьої світової війни та ще однієї ядерної катастрофи у своїй промові також зазначив радник керівника Офісу Президента України М. Подоляк: *«На жаль, західний світ, наші партнери, ще не до кінця розуміють, що це є вже терористична загроза світу. Виходячи з того, що сьогодні вночі бомбили Запорізьку атомну станцію, це вже нонсенс»* [14]. Через 36 років після Чорнобильської катастрофи людство знову опинилося перед ядерною загрозою, а Україна – у самому її центрі. Захоплення та обстріл українських атомних електростанцій російськими військами, безперечно, стали своєрідним тригером тієї «культурної травми», яка трансформувала український національ-

ний лінгвокультурний код. Так, у своїй роботі «Сучасне українське візуальне мистецтво: екологічні запити і відповіді» О. Ліщинська [11] розглядає Чорнобильську трагедію як метафору катастрофи, руйнації та болю, що назавжди змінила нинішню візуальну царину. Дослідниця зазначає, що «мистецтво поглинає все, що відбувається в суспільному житті і спроможне підштовхнути до вирішення проблем, суперечностей, складних завдань... Мистецтво формує світогляд, картину світу, світосприйняття і світорозуміння. Воно виявляє істинну, часом приховану сутність усього, що оточує людину, і визначає вектор подальшої діяльності людини» [11, с. 3]. Авторка статті також дійшла висновку, що під час кризових та надзвичайних ситуацій художником стає кожен з нас – і діюча особа, і глядач, і тлумач соціокультурного буття [11, с. 3]. Тобто наведене твердження дозволяє нам розглядати «пам'ятникопад» не лише як рефлексію на кричущі дії загарбників, а й як прояв творчого самовираження (наприклад, закриття українськими прапорами танків Т-34, що є частиною меморіалу загиблим радянським військовим у м. Берлін [22] або маскуванню пам'ятника на місці відпочинку Петра I у м. Полтава (рис. 2) [12]).

Обговорення. За останні декілька років культура скасування стала темою поляризованих дебатів серед багатьох науковців, які розглядають даний феномен або як інструмент боротьби за соціальну справедливість, або ж – цензурування інакодумців. Окрім цього, незважаючи на те, що термін «cancel culture» активно використовується з 2014 р., в американському словнику Мерріам-Вебстер тлумачення культури скасування як «практики або тенденції масового скасування (відмови у публічній підтримці когось (наприклад, знаменитості) або чогось (наприклад, компанії), особливо у соціальних мережах) як засобу вираження неохвалення або здійснення соціального тиску» [28] з'явилося лише у 2021 р., що може слугувати ще одним доказом її складного та неоднозначного характеру.

Український аналог «cancel culture», котрий набув поширення у формі «пам'ятникопаду» також у 2014 р., доводить, що подібна практика скасування: 1) може спрямовуватися не лише на фізичних або юридичних осіб, а й на цілі концепції (наприклад, «руський мир»); 2) здатна до трансгресії, контрперенесення з інтерактивного інформаційного середовища у константний (жит-

Рис. 2. Маскування пам'ятника на місці відпочинку Петра I у м. Полтава

Джерело: Інтернет-видання «Полтавщина» (<https://poltava.to/>)

тевий) простір [2, с. 85]. М. Песенті у своєму дослідженні *«Культурне відродження та соціальна трансформація України. Роль культури та мистецтва у зміцненні стійкості постмайданної України»* говорить про це так: *«У 2015 році державний орган, відповідальний за формування політики пам'яті, Український інститут національної пам'яті, розробив «закони про декомунізацію», а пізніше став державним органом, який наглядав за їхньою імплементацією. Закони були ухвалені Верховною Радою і мали на меті заохочення загальнонаціональної переоцінки злочинів тоталітарних режимів, викриття їхнього «нелюдського та антидемократичного характеру», яке «набуло нової нагальності, оскільки неорадянська російська політика агресії зазіхала на саме існування незалежної України». Вони включали відкриття всіх архівів, усунення географічних назв, пов'язаних з радянським періодом, вилучення радянських символів та пам'ятників, а також пропаганду нового дискурсу історії з акцентом на героїзмі та визвольних змаганнях»* [13, с. 30–31]. Тобто у даному випадку культура скасування розглядається як стратегія національної безпеки, спрямована на захист українського інформаційного та культурного простору.

Як зазначає дослідниця О. Шинкаренко, *«продуктивність такого розуміння потенціалу сучасної візуальної образності особливо наочно засвідчується сучасними дослідженнями у сфері урбаністики, які піднімають питання впливу міського середовища, образів міста та різних життєвих просторів на людську поведінку»* [26, с. 47]. На її думку, різні режими бачення, сприйняття топосу та переживання «духу місця» відіграють ключову роль при осягненні дійсності та самовираженні індивіда, детермінуючи при цьому його культурну ідентичність, що в кінцевому рахунку визначає весь соціальний світ. Тобто, цитуючи науковця Н. Мірзоева, візуальна культура *«є не просто частиною повсякденного життя, а самим повсякденним життям»* [26, с. 47; 29, с. 1].

Згадуючи про реципієнта візуальної культури, не можна забувати й про її безпосереднього творця. Наприклад, дослідниця О. Пушонкова [17] говорить про відновлення важливості етичної позиції художника, дизайнера або митця. Незважаючи на те, що ми живемо у добу нового гедонізму, превалювання візуального тексту над візуальним контекстом вже не задовольняє сучасного глядача. Від художника сьогодні очікують фіксації не лише професійної, але й соціальної позиції, етичного вибору [17, с. 90]. Так, С. Миргородський, один

із авторів скульптурної композиції *«Арка дружби народів»* (м. Київ), схвалив демонтаж частини комплексу, що символізує українсько-російську дружбу: *«Відчуваю радість. Нарешті! Дружба з Росією закінчена... А мати пам'ятник вороженці – це гріх»* [24].

Отже, незважаючи на складний соціальний характер культури скасування як такої, її нагальність та реалізація в якості стратегії національної безпеки обумовлені наявністю зовнішньої загрози територіальній цілісності держави та праву нації на самовизначення. І, як показало опитування соціологічної групи «Рейтинг», українська нація зробила свій вибір: так, понад 65% підтримують перейменування вулиць, що містять російські або ж радянські назви, а 71% – за демонтаж пам'ятників, які пов'язані з державою-агресором [19]. Тобто громадяни України розуміють, що, за визначенням О. Ковалевської, звільнення символічного простору сучасних міст і містечок від візуальних маркерів минулих епох передусім є умовою звільнення нашої свідомості [8].

Більше того, сьогодні декомунізація є однією з найактуальніших тем для висвітлення в національних українських медіа. Так, новини про демонтаж пам'ятників позиціонуються як ще один крок на шляху до відстоювання інтересів країни на соціокультурному рівні і – як результат – користуються шаленою популярністю серед читацької аудиторії. Для наочності пропонуємо переглянути співвідношення лайків та дизлайків під постами, розміщеними на офіційних телеграм-каналах таких інформаційних ресурсів, як «Цензор.НЕТ» (193 тис. підписників), «ТСН новини» (937 тис. підписників) та «Труха Україна» (2,6 млн підписників).

Візуальною складовою постів з даної тематики зазвичай виступають відеоряди, на яких безпосередньо зображений сам процес демонтажу або ж світлини у форматі *«before/after»*. Закономірним також є те, що зображення спустілих п'єдесталів часто наштовхують громадян на конструктивні роздуми щодо заповнення цієї новоутвореної порожнечі.

У своїй роботі *«Декомунізація як інструмент формування національної політики пам'яті та переосмислення ролі мистецтва радянської доби»* Т. Шлепакова зауважує, що повалення одних ідолів завжди призводить до пошуку нових та у якості прикладу наводить проект мексиканської художниці С. Гутьєррес під назвою *«Населяючи тіні»* [27, с. 10]. Як зазначає А. Баздирева, *«Гутьєррес обирає спосіб деконструкції для*

Суспільна реакція на демонтування російських скульптурних символів*

Новина	Телеграм-канал	Кількість лайків	Кількість дизлайків
Демонтаж пам'ятника Олександрю Пушкіну у м. Чернігів (30.04.2022)	Цензор.НЕТ Джерело: https://t.me/censor_net/11998?single	1,8 тис.	36
	ТСН новини Джерело: https://t.me/ТСН_channel/30034?single	3,1 тис.	143
	Труха Україна Джерело: https://t.me/truexanewsua/44492	10,8 тис.	3,2 тис.
Демонтаж пам'ятника під «Аркою Дружби народів» у м. Київ (26.04.2022)	Цензор.НЕТ Джерело: https://t.me/censor_net/11797	1,8 тис.	14
	ТСН новини Джерело: https://t.me/ТСН_channel/29560?single	3,7 тис.	49
	Труха Україна Джерело: https://t.me/truexanewsua/43741	24,9 тис.	1,5 тис.
Демонтаж пам'ятника «Засновникам Одеси» у м. Одеса (28.012.2022)	Цензор.НЕТ Джерело: https://t.me/censor_net/22265	1,3 тис.	174
	ТСН новини Джерело: https://t.me/ТСН_channel/67026?single	3,2 тис.	71
	Труха Україна Джерело: https://t.me/truexanewsua/67167	25 тис.	8,5 тис.

*Дата звернення: 14.02.2023

створення моменту споглядання історії з усією її неоднозначністю» [1]. Так, художниця запропонувала кожному перехожому зайняти порожній простір постаменту, що його протягом шістдесяти семи років посідала фігура Леніна (Бессарабська площа, м. Київ), зробити селфі та задуматися над тим, хто та чому може це місце зайняти. На думку Баздиревої, «таким включенням, коли глядач буквально стає частиною скульптурної композиції, художниця акцентує причетність окремої людини до конструювання історії» [1]. Подібне явище К. Кислюк називає трансфігурацією місць пам'яті [7, с. 17].

Однак зараз в Україні спостерігається дещо інша тенденція: замість пошуку нових ідолів громадяни вшановують українську національну символіку. Так, екс-нардеп К. Іщейкін запропонував містянам прибрати одноголового орла [23], який прикрашає Монумент Слави у м. Полтава та прославляє перемогу росіян над шведами, а замість нього возвести український Тризуб. Дивлячись на кількісні показники, користувачі Facebook сприйняли ідею доволі схвально – наразі допис налі-

чує 317 реакцій «Подобається» проти 34 реакцій «Злість» [6]. Таким чином, відмова від радянсько-російського минулого спонукає нас зосередитись на суто українському майбутньому.

Висновки. Сьогодні, під час російської агресії, в Україні тривають процеси деколонізації та деколонізації, метою яких є відстоювання її національних інтересів в інформаційному просторі. Наші спостереження та роздуми дозволили дійти висновку, що явище «пам'ятникопаду», яке слугує візуальними проявом культури скасування радянського та російського колоніального минулого, варто розглядати не як деструкцію української культурної спадщини, а як її деконструкцію – злам усталених стереотипів, виявлення прихованих суперечностей та пошук нових інтерпретацій.

Проаналізувавши сучасні дослідження, в яких висвітлюються питання урбаністики та впливу міського середовища на людську свідомість, можна зробити узагальнення, що явище «пам'ятникопаду» відіграє ключову роль при формуванні національно-специфічної картини

світу індивіда, безпосередньо впливає на процеси самоідентифікації та інтерпретації оточуючої дійсності. Саме тому звільнення українського символічного простору від візуальних маркерів тоталітаризму та імперіалізму вважається одним із важливих напрямків сучасної соціокультурної політики України, що сприяє захисту та подальшому розвитку її державності.

Список літератури:

1. Баздирєва А. З висоти п'єдесталу. *Korydor*, 12.07.2016. URL: <http://korydor.in.ua/ua/bez-rubriki/inhabiting-shadows.html> (дата звернення: 06.09.2023).
2. Блискун О. О. Розробка моделі системної репрезентації молоддю мережі інтернет на основі теорії поля К. Левіна. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2012. № 1 (3). С. 81–88.
3. Ганинець Р. Є. Переосмислення радянської монументальної пропаганди в Україні на прикладі пропагандистських пам'ятників. *Суб'єкт. Пам'ять. Символічне: Зб. наук. ст. та тез наук. повід. За матеріалами дистанційної Міжнародної наук.-теор. конф. та наук. Круглого столу «Культурна спадщина радянського періоду в сучасній Україні: від ностальгії – до переосмислення»*, Київ, 28 травня 2020 р. 2020. С. 34–37.
4. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
5. Доля пам'ятника «Засновникам Одеси». Підсумки електронного голосування. Офіційний сайт міста Одеса. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/230555/> (дата звернення: 06.09.2023).
6. Ішейкін, К. Друзі! В мережі ширяться суперечки щодо ідеологічних пам'ятників минулих епох. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/KOSTIANTYN.ISHCHEIKIN/posts/3118844988354219> (дата звернення: 06.09.2023).
7. Кислюк К. В. Теоретико-методологічні особливості культурологічного підходу до феномену візуального. *Культура України: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 69. С. 9–21. DOI: 10.31516/2410-5325.069.01.
8. Ковалевська О. Звільнення простору. Декомунізація як деколонізація візуального простору українських міст, *Український тиждень*. № 47 (419). 2015. 25 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/Society/152408> (дата звернення: 06.09.2023).
9. Кузнецова І. О., Пономаренко В. І. Хаос як основа деконструктивізму. *Візуальність в українській культурі: статус, динаміка, контексти*. Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції (9–10 жовтня 2013 р.). Черкаси, 2013. С. 45–47.
10. Ліварюк М. Дискурсивні стратегії декомунізації в Україні: бакалаврська робота, НаУКМА. Київ, 2020. 119 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/18747> (дата звернення: 06.09.2023).
11. Ліщинська О. І. Сучасне українське візуальне мистецтво: екологічні запити і відповіді. *Perspective in novation sinscience, education, production andtransport*: матер. міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. 17–26 грудня 2013 р. 11 с. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/911.pdf> (дата звернення: 06.09.2023).
12. Недогорська А. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I у Полтаві накрили синьо-жовтою маскувальною сіткою. *Інтернет-видання «Полтавщина»*, 13.08.2022. URL: <https://poltava.to/news/67379/> (дата звернення: 06.09.2023).
13. Песенті М. Культурне відродження та соціальна трансформація України. Роль культури та мистецтва у зміцненні стійкості постмайданної України / Королівський інститут міжнародних відносин: Chatham House, 2020. 47 с.
14. Подоляк: Третя світова війна вже почалась, але світ цього не розуміє. Укрінформ, 04.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3420204-podolak-treta-svitova-vijna-vze-pocalas-ale-svit-cogo-ne-rozumie.html> (дата звернення: 06.09.2023).
15. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#doc_info (дата звернення: 06.09.2023).
16. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#doc_info (дата звернення: 06.09.2023).
17. Пушонкова О. А. Візуальна мова у добу гедонізму: тексти і контексти. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія: наук. журн.* 2014. № 11 (30). С. 86–92.
18. Сергейцев, Т. Что Россия должна сделать с Украиной. РИА Новости. URL: <https://web.archive.org/web/20220403060102/https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (дата звернення: 06.09.2023).

19. Соціологічна група «Рейтинг». Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyu_obschenacionalnyu_opros_ideologicheskie_markery_voynu_27_aprelya_2022.html (дата звернення: 06.09.2023).

20. Тарасов О. Це початок Третьої світової війни». Велике інтерв'ю з секретарем РНБО Даніловим – про 20 днів оборони, кадирівців та «стурбованість» Заходу», NV.UA, 15.03.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/20-dniv-viyni-proti-rosiji-interv-yu-z-sekretarem-rnbo-oleksiyem-danilovim-ostanni-povini-50225321.html> (дата звернення: 06.09.2023).

21. Тютенко В. А., Таран О. В. Деконструктивізм – напрям сучасної архітектури. *Наукові записки: зб. наук. пр.* 2015. Вип. 17. С. 62–64.

22. У Берліні у ніч на 30-те березня невідомі закрили українськими прапорами танки Т-34. ТСН.ua, 30.03.2022. URL: https://t.me/ТСН_channel/26067 (дата звернення: 06.09.2023).

23. У Полтаві точаться активні дискусії, аби «зачистити» місто від усього російського. ТСН.ua, 16.04.2022. URL: https://t.me/ТСН_channel/28302 (дата звернення: 06.09.2023).

24. Фурдак, Д. Один із авторів пам'ятника російському та українському робітникам в Києві зрадив демонтажу свого творіння. ТСН.ua, 26.04.2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/odin-iz-avtoriv-pam-yatnika-rosiyskomu-ta-ukrayinskomu-robotnikom-v-kiyevi-zradiv-demontazhu-svogo-tvorinnya-2046958.html> (дата звернення: 06.09.2023).

25. Хітрова Т. «Декомунізація» як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі України. *Образ.* 2015. Вип. 3. С. 60–67.

26. Шинкаренко О. В. Етичні експлікації «візуального повороту» у сучасній культурі. *Українські культурологічні студії.* 2020. №1 (6). С. 45–46.

27. Шлепакова Т. Л. Декомунізація як інструмент формування національної політики пам'яті та переосмислення ролі мистецтва радянської доби (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами за 2015–2016 рр.). ДЗК, 8/4. 19 с. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2016/dekomyn.pdf (дата звернення: 06.09.2023).

28. Merriam-Webster. (n.d.). Cancel culture. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved September 6, 2023, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture> (дата звернення: 06.09.2023).

29. Mirzoeff, N. (1999). Introduction: What is visual culture? In N. Mirzoeff (Ed.). *An Introduction to Visual Culture.* (pp. 1–34). Routledge.

Pidmohylna N. V., Vovkoboï A. D. EXTERNAL MANIFESTATIONS OF CANCEL CULTURE IN THE UKRAINIAN SYMBOLIC SPACE

The article deals with the phenomenon of cancel culture in the modern Ukrainian symbolic space. Over the past few years, the interpretation of the concept of “canceling” has undergone some significant transformations as it shifted from the social digital accountability practice to the national security strategy. However, despite such shift of the phenomenon from an interactive informational environment to a real life one, its deferential features remain unchanged: while some see it as a tool for restoring social justice, the others view it as a tool for censoring and exerting social pressure. Thus, the processes of decommunization and decolonization in Ukraine can be simultaneously interpreted as the “liberation of symbolic space” and “total cancelation of culture”. The paper attempts to determine the constructive aspects contained in a completely destructive, at the first glance, act of dismantling the cultural and historical monuments throughout Ukraine, especially during its struggle for the territorial integrity and right to national identity.

As a result of studying a number of cultural scientific works and journalistic materials with the use of discourse and content analysis methods it was established that the phenomenon of “pamiatnykopad” (the so-called “fall of monuments”) which serves as a visual manifestation of the cancelation of the Soviet and Russian colonial past should be considered not as a destruction of the Ukrainian cultural heritage, but as its deconstruction – the breaking of deep-rooted stereotypes, unveiling hidden contradictions and search for new interpretations. That is why liberation of the symbolic space of cities from the visual markers of totalitarianism and imperialism is deemed to be one of the important directions of the modern social and cultural policy of Ukraine. In addition, it was determined that the practice of canceling can be aimed not only at the individuals or legal entities, but also at the entire concepts.

The novelty of the study lies in the expansion of information about the modern cancel culture and the peculiarities of its manifestation forms and consequences. The results of the work can be used in further social communication studies.

Key words: cancel culture, decommunization, decolonization, symbolic space, media representation, public opinion.

СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА

УДК 004.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/39>

Данькевич Ю. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Кучерявий В. М.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Головченко М. М.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ДОКУМЕНТ В ЕЛЕКТРОННОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

У статті вивчаються особливості функціонування документа в електронному вигляді та електронного документа. Власне електронний документообіг став альтернативою паперовому і на сьогодні удосконалюється разом із інформаційними технологіями. Спершу системи електронного документообігу з'являються у США та країнах європейського Союзу. В Україні поняття «електронні документи» у правовому полі використовується з 2003 року, коли було ухвалено Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис». Маємо наголосити, що Закон України «Про електронний цифровий підпис» втратив чинність у 2018 році. Надалі, нормативно-правовим документом стає Закон України «Про електронні довірчі послуги». Саме оновлений Закон розширює межі електронного документа, коли вводяться поняття «довірчий список», «електронна ідентифікація», «електронні дані», «засвідчення чинності електронного ключа».

Важливою особливістю електронного документа є його захищеність саме електронним кваліфікованим підписом (печаткою), що є удосконалим нині електронним підписом, основою якого є сертифікований варіант відкритого ключа. Електронний кваліфікований підпис уможливує повноцінний юридично значущий документообіг з державою (звітність, адміністрування податків) та контрагентами (обмін рахунками, актами та іншими первинними документами).

Натомість, документ в електронному вигляді – створений, переданий та збережений засобами комп'ютерної обробки без трьох особливих ключових, наявних в електронному документі: електронного підпису, електронної печатки та позначки часу. Тобто, візуально, документ, набраний/створений без програми системи електронного документообігу.

Проте як документ в електронному вигляді, так і власне електронний документ потребують обов'язкового захисту вміщеної в них інформації, захисту персональних даних та архівації.

Ключові слова: паперовий документ, електронний документ, документ в електронному вигляді, електронний підпис, цифровий документ, нормативно-правова база, захист інформації, персональні дані.

Постановка проблеми. ХХІ століття характеризується багатьма важливими змінами та тенденціями, які впливають на світ і людей. Однією з його суттєвих характеристик є швидкий технологічний прогрес, що визначає збільшення кількості цифрових технологій та їх вплив на людей і суспільство в цілому. Цифровізація – це про-

цес перетворення інформації у цифровий формат і збереження її в електронному вигляді, що дозволяє легко обмінюватися, зберігати та обробляти цю інформацію за допомогою комп'ютерних технологій. Цифровізація має безліч переваг, але вона також пов'язана зі своїми викликами та проблемами. Одна з основних проблем цифровізації

полягає в низькому рівні грамотності суспільства в галузі ІТ або нестачі освіти. Багато людей не мають необхідних знань та навичок для роботи з комп'ютерами, програмним забезпеченням та Інтернетом, а для деяких людей використання сучасних технологій вважається страшним або заплутаним процесом. Це може обмежувати їх можливості на роботі та в особистому житті. Цифровізація здійснюється у різних галузях та сферах діяльності та характеризується суттєвим зростанням та використанням документів в електронному вигляді та електронних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі дослідження електронних документів та документів в електронному вигляді у наукових та фахових виданнях здійснюється багатьма дослідниками. Так, приватно-правові та публічно-правові аспекти електронного документообігу є об'єктом уваги Н. Лепіш та А. Грищук [6]. Укладання електронних договорів, сучасні тенденції ділового обороту в електронній комерції аналізуються у статті А. Іщука «Особливості змісту міжнародних електронних комерційних контрактів» [5]. Роль хмарних технологій при створенні електронного наукового документа вивчається у статті С. Лукіянюк «Щодо питання хмарного електронного документообігу при виконанні науково-дослідних робіт» [7]. Існуванню електронного документа на різних носіях встановлюється у статті А.-М. Марченко, Є. Повзик «Особливості використання цифрових доказів у кримінальних впровадженнях» [8]. Також, роль електронних документів у діяльності інформаційних установ досліджується О. Закревською, Н. Глинською, О. Черняк та багатьма іншими.

Мета статті – здослідити та вказати розмежування понять документ в електронному вигляді та електронний документ задля підвищення особистісного розвитку громадян.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні маємо ґрунтовне визначення поняття «документ», що охоплює усі найважливіші його ознаки. Насамперед, у Законі України «Про інформацію» документ визначено як «матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [10]. У свою чергу, у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» вже роз'яснено ознаки виключно електронного документа як такого, «інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити» [3]. Також, у Розділі II аналізованого нами Закону прописано, що «склад

та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму» [3]. У цьому ж Законі, також, зазначено: «візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [3].

У сучасних теоретичних фахових виданнях, дефініція «документ» досліджується в історичному контексті. Так, І. Шкіцька у підручнику «Управлінське документознавство» акцентує увагу на тому, що слово «документ» походить з латини (documentum – повчальний приклад, взірець, свідчення, доказ; docere – повідомляти) [14, с. 41]. Авторка пише, що «від середньовіччя до XIX століття це слово вживали на позначення письмового свідчення» [14, с. 41]. Ірина Шкіцька звернулася й до юридичної сили документа, визначивши її через три складові: достовірність інформації; правильність оформлення та розміщення складників (реквізитів); компетентність автора [14, с. 41].

Слід зазначити, що в наведених визначеннях ключовим є термін «інформація». Згідно Закону України «Про інформацію», інформація – «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [10]. Дане твердження терміну має дві складові: будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях; будь-які відомості та/або дані, які можуть бути відображені в електронному вигляді. Розглянемо ці дві складові детальніше. Будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях утворюють так званий «традиційний (паперовий) документ» та передбачають наявність:

- відомостей та/або даних;
- матеріального носія, на яких вони будуть збережені.

Відомості та/або дані документа – це інформація, яка міститься в документі і може бути використана для різних цілей. Ці дані можуть включати текст, числа, зображення тощо. Для того, щоб дані в документі були корисними, вони повинні бути збережені у структурованій та організованій формі. Наприклад, текст може бути організований у формі параграфів, заголовків, списків та інших елементів форматування. Числа можуть бути організовані у таблиці або графік, щоб було зручніше

аналізувати та порівнювати дані. Матеріальний носій – це фізичний предмет, до якого можна доторкнутися, виміряти його фізичні параметри та зберігати його в просторі. Будь-які відомості та/або дані, які можуть бути відображені в електронному вигляді утворюють документ в електронному вигляді та передбачають:

- електронні відомості та/або дані;
- електронний вигляд цих відомостей та/або даних [10].

Електронні відомості та/або дані документа – це інформація, що міститься у документі в електронному вигляді та може бути оброблена за допомогою комп'ютерних систем і програмного забезпечення. Вони можуть містити текст, зображення, відео, звук, таблиці, бази даних та інші дані. Електронні дані документа можуть бути збережені у різних форматах, таких як DOC, PDF, TXT, HTML, XML, XLS, CSV та інші. Крім того, електронні дані документа можуть бути збережені у різних режимах захисту, що дозволяє обмежувати доступ до даних, забезпечувати їх конфіденційність та цілісність. Електронні дані документа також можуть містити метадані – це інформація про документ, яка не видима для користувача, але може містити важливу інформацію про документ, таку як автор, дата створення, опис, ключові слова та інші дані.

Відповідно до сучасних стандартів, метадані є набором стандартної інформації про файл. Така інформація включає: ініціали автора/авторів; роздільну здатність; ключові слова. Наприклад, працюючи із метаданими в ADOBE, інформація про них «зберігається за допомогою стандарту платформи розширюваних метаданих (XMP), на якій створено Adobe Bridge, Adobe Illustrator, Adobe InDesign й Adobe Photoshop. XMP вбудована на XML, у більшості випадків метадані зберігаються у файлі». За умови, що зберегти інформацію у файлі неможливо, метадані зберігаються в окремому (запасному) файлі. XMP «спрощує обмін метаданими між програмами Adobe та у видавничих процесах» [11].

У ДСТУ ISO/IEC 11179-1:2005 Інформаційні технології. Реєстри метаданих. Частина 1. Основні положення (ISO/IEC 11179-1:2004, IDT) зазначено, що метадані – це дані, «використовувані для описування інших даних. З часом значення терміна «метадані» розширилося і він охоплює дані, використовувані для описування деяких об'єктів. Сферу застосування цього терміна в ISO/IEC 11179 обмежено описом даних відповідно до його традиційного використання» [2].

Є база даних метаданих, що «підтримує функції реєстрування. Реєстрування досягають три головні цілі: ідентифікація, походження та контроль (відстежування) якості» [2]. Ідентифікація «досягається через призначення кожному об'єкту, зареєстрованому в РМД, унікального ідентифікатора (у межах реєстру). Походження стосується джерела описаних метаданих та об'єкта. Контроль (моніторинг) якості забезпечує відповідність метаданих їх призначенню» [2].

Документ в електронному вигляді – це документ, що існує у цифровій формі та зберігається на електронних пристроях, таких як комп'ютери, телефони, планшети, хмарні сховища тощо. Він може бути створений в електронному вигляді, наприклад, за допомогою текстового редактора або електронної таблиці, або перетворений з паперової форми в електронну форму за допомогою сканування або фотографування. Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3]. У ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» роз'яснено оновлений склад склад реквізитів документів. Відповідно до оновленого ДСТУ 4163:2020, реквізитів – 32, враховуючи, що стандарт охоплює виомг до електронних документів, тож, звертають увагу на себе реквізити 28 – відмітка про ознайомлення з документом; 29 – відмітка про виконання документа; 30 – відмітка про надходження документа до юридичної особи; 31 – запис про державну реєстрацію; 32 – відмітка про наявність примірника з паперовим (електронним) носієм інформації [1].

Також, у Стандарті прописані вимоги до змісту та місця розташування реквізитів у документах. Наприклад, обумовлено, що реквізити «поштової адреси зазначають згідно з постановою Кабінету Міністрів України у такій послідовності: назва вулиці, номер будинку, номер корпусу чи офісу (за потреби), назва населеного пункту, району, області, поштовий індекс. Якщо місцезнаходження юридичної особи відрізняється від адреси фактичного здійснення діяльності чи розміщення офісу, у довідкових даних допустимо зазначити дві адреси: юридичну (зазначену в ЄДРПОУ) та фактичну (для листування)». Визначені вимоги до бланків та оформлення документів та вимоги до виготовлення документів. Зараз є такі види бланків документів:

– загальний бланк юридичної особи для створення різних видів документів (без зазначення у бланку назви виду документа, крім листа);

– бланк листа;

– бланк конкретного виду документа (із зазначенням у бланку назви виду документа, крім листа) [1].

Також, ДСТУ 4163:2020 визначає, що на основі загального бланка юридичної особи розроблюються бланки структурних підрозділів або бланки посадових осіб, якщо «керівники структурних підрозділів чи відповідні посадові особи мають право підписувати документи в межах своїх повноважень». У такому випадку «зображення гербів, емблем або торговельних марок (знака для товарів і послуг) на бланках структурних підрозділів, що не є юридичними особами, та на бланках посадових осіб не відтворюють» [1]. Обов'язковою є вимога щодо загального бланку юридичної особи. Такий бланк максимально може містити такі реквізити: 01 або 02, 03, 04, 05, 13. На загальному бланку допустимо розмішувати обмежувальні позначки для реквізитів 07, 10, 11, 18, 19.

Створення будь-якого документа (традиційного (паперового) чи електронного) завершується його підписом. Підпис має містити найменування посади особи, яка підписує документ, особистий підпис (окрім електронних документів), власне ім'я і прізвище [1]. Особистий підпис у всіх реквізитах електронного документа, до складу яких він входить, замінюють електронним підписом, що створюється відповідно до законів України [1]. Тобто, електронний документ – це документ який має електронний підпис. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа.

Законом України «Про електронні довірчі послуги» у Розділі I «Загальних положень» визначено, що електронний підпис – «електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис» [4]. Із часу прийняття Закону, використовуваним є й поняття «удосконаленого електронного підпису чи печатки» як таких, що створюються через «апаратно-програмний або апаратний пристрій чи програмне забезпечення, які реалізують криптографічні алгоритми генерації пар ключів та/або створення удосконаленого електронного підпису чи печатки, та/або перевірки удосконаленого електронного підпису чи печатки, та/або зберігання особистого ключа удосконаленого електронного підпису чи печатки» [4].

Електронний документ має ті ж елементи, що й паперовий документ, такі як заголовок, текст, номер, дата, тільки передбачає наявність електронного підпису. Щоб бути законним та дійсним, електронний документ повинен відповідати вимогам законодавства щодо електронних документів, таких як вимоги до електронного підпису, зберігання, передачі та конвертації електронних документів. Електронний документ може бути цифровим відображенням документа в паперовій формі на яке накладено електронний підпис.

Хоча електронний документ може бути створений на основі паперового документа, він не обов'язково є точним цифровим відображенням паперового документа. Електронний документ може містити додаткові елементи, які неможливо було б передати на папері, такі як гіперпосилання, анімацію тощо. Крім того, електронні документи зазвичай зберігаються та обробляються за допомогою спеціального програмного забезпечення та можуть бути відображені на різних пристроях, таких як комп'ютери, планшети та смартфони. Тому, електронний документ може містити більше інформації та функціональність, ніж його паперовий еквівалент.

У свою чергу, електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною. Електронні документи мають багато переваг порівняно з паперовими документами, включаючи зручний та швидкий доступ до інформації, можливість швидкої передачі документів через Інтернет, можливість зберігання великої кількості документів на комп'ютері або хмарному сховищі, легкість редагування та перетворення документів.

Аналіз електронних документів та документів в електронному вигляді неможливий, на нашу думку, без цифрового документа. Застосунок Дія, в якому згенеровано найбільшу кількість саме цифрових документів, визначає їх як цифрові аналоги паперових документів, що мають таку саму юридичну силу. Відповідно, копії цифрових документів – це підписані та зашифровані файли у форматі pdf з даними користувача, які формуються із реєстрів та надсилаються через застосунок Дія [12]. Окрім pdf-файлів, передаються також метадані у форматі JSON з відповідними полями з документа. Через Дію генерування цифрових послуг, а надалі й документів, здійснюється у чотири етапи:

Етап 1 – Дослідження, коли вивчається нормативно-правова база і команда Дії спілкується з посадовцями, щоб зрозуміти, як саме можна спростити послугу.

Етап 2 – Реконструкція. Вивчивши усі деталі, команда реструктурує послугу так, щоб механізм її надання був простим і зрозумілим.

Етап 3 – Тестування. Створюється прототип і здійснюється його тестування з людьми, які потенційно користуватимуться послугою. Надалі, за потреби, доопрацюються усі необхідні дані.

Етап 4 – Дизайн і запуск. Коли усі складові враховані, розробляється дизайн і запускається готова послуга (цифровий документ) [12].

Висновки і пропозиції. У статті нами було досліджено особливості понять документ в електронному вигляді та електронний документ.

З огляду на різницю цих двох понять, документ в електронному вигляді виключно відображає реквізити головних даних (наприклад, герб, назва підприємства, код за ЄДРПОУ тощо), включаючи текстову чи табличну інформацію. Натомість, електронний документ, інформація в якому створена та збережена через електронні дані, що генеруються комп'ютерними засобами. Юридичну силу електронному документу надають кваліфікований електронний підпис, електронна печатка та обов'язкова позначка часу, що фіксує дату та точний час, які присвоюються документу в момент підписання. На наш погляд, подальших ґрунтовних досліджень потребує аналіз електронного та цифрового документів, засоби збереження персональних даних та засоби протидії витоку інформації у таких документах.

Список літератури:

1. ДСТУ 4163:2020. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. URL: <https://document.vobu.ua/doc/6310> (дата звернення 11.11.2023 р.)
2. ДСТУ ISO/IEC 11179-1:2005. Інформаційні технології. Реєстри метаданих. Частина 1. Основні положення (ISO/IEC 11179-1:2004, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=53058 (дата звернення: 10.11.2023 р.)
3. Загорецька О. М. Інформаційні потреби працівників служб діловодства (за результатами аналізу веб-порталів вітчизняних професійних співтовариств). Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія 1 (2008). С. 22–26.
4. Загорецька О. М. Наказ як основний розпорядчий документ організації: документознавчий аналіз. Студії з архівної справи та документознавства 16 (2008). С. 84–89.
5. Інтернет джерело: Робота з метаданими. URL: <https://helpx.adobe.com/ua/incopy/using/including-metadata-story.html> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
6. Інтернет джерело: Що таке цифрові документи та їхні копії? URL: <https://diia.gov.ua/faq/24> (дата звернення: 11.11.2023 р.)
7. Ішук А. Особливості змісту міжнародних електронних комерційних контрактів. Збірник наукових праць «приватне право і підприємництво», 2023, Випуск 23. URL: <http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2023/23/22.pdf> (дата звернення: 11.11.2023 р.)
8. Лепіш Н., Гришук А. Електронний документообіг: приватно-правові та публічно-правові аспекти. Аналітико-порівняльне правознавство. № 1. 2023. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279956> (дата звернення: 12.11.2023)
9. Марченко А.-М., Повзик Є. Особливості використання цифрових доказів у кримінальних впровадженнях. Наукові інновації та передові технології 6 (20) (2023). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/5036/5064>
10. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 5155-VIII; зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-06#Text> (дата звернення: 11.11.2023 р.)
11. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV; зі змінами та доповненнями на 01.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
12. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII; зі змінами та доповненнями на 27.07.2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
13. Шкіцька І. Ю. Управлінське документознавство. Тернопіль, ТНЕУ, 2020. 382 с.
14. Lukianiuk S. Щодо питання хмарного електронного документообігу при виконанні науково-дослідних робіт. Computer-integrated technologies: Education, Science, Production. № 51 (2023): 52–58. URL: <http://cit-journal.com.ua/index.php/cit/article/view/436> (дата звернення 12.11.2023 р.)

Dankevych Yu. V., Kucheriavyi V. M., Holovchenko M. M. DOCUMENT IN ELECTRONIC FORM AND ELECTRONIC DOCUMENT: DISTINCTION OF CONCEPTS

The article examines the peculiarities of the functioning of a document in electronic form and an electronic document. In fact, electronic document management has become an alternative to paper management and is currently being improved along with information technologies. First, electronic document management systems appear in the USA and the countries of the European Union. In Ukraine, the concept of «electronic documents» has been used in the legal field since 2003, when the Laws of Ukraine «On Electronic Documents and Electronic Document Management» and «On Electronic Digital Signature» were adopted. We must emphasize that the Law of Ukraine «On Electronic Digital Signature» expired in 2018. In the future, the Law of Ukraine «On Electronic Trust Services» becomes a normative legal document. It is the updated Law that expands the boundaries of the electronic document, when the concepts of «trust list», «electronic identification», «electronic data», «certification of the validity of the electronic key» are introduced. An important feature of an electronic document is its protection by an electronic qualified signature (seal), which is an improved electronic signature based on a certified version of a public key. Electronic qualified signature enables a full-fledged legally significant document flow with the state (reporting, tax administration) and counterparties (exchange of invoices, acts and other primary documents).

Instead, a document in electronic form is created, transmitted and stored by means of computer processing without the three special keys present in an electronic document: an electronic signature, an electronic seal and a time stamp. That is, visually, a document typed/created without an electronic document management system program. However, both the document in electronic form and the actual electronic document require mandatory protection of the information contained in them, protection of personal data and archiving.

Key words: Paper document, electronic document, document in electronic form, electronic signature, digital document, legal framework, information protection, personal data.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.1: 316.77:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/40>

Скалацька О.В.,

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У МЕДІЙНИХ ТРЕНДАХ

В статті досліджуються головні медійні тренди, в яких висвітлюється екологічна проблематика. Встановлено, що екологічна проблематика популярна серед аудиторії та представлена у західних та українських медіа низкою актуальних тем, які торкаються зміни довкілля, надзвичайних катастроф, свідомого споживання та інших питань. Зазначається, що структура матеріалів, присвячених екологічній проблематиці поєднує текстовий та візуальний контент. Висвітлення екологічних катастроф або надзвичайних подій потребує урахування рекомендацій журналістів, які спеціалізуються на цій проблематиці. Розглянуто особливості використання стриму при висвітленні екологічної тематики. Зазначається, що соціальні мережі є джерелом інформації для журналіста та потребують верифікації будь-яких матеріалів, які розмістили користувачі у вільному доступі. Простежено, що медіа використовують стрим-повідомлення при висвітленні надзвичайних подій, у випадку, коли інформація повинна бути одразу донесена до аудиторії. Особливо при трагедіях та техногенних катастрофах, що дозволяє глядачам у прямому ефірі спостерігати за розвитком події. Розглянуто, що в лонгрідах та аналітичних матеріалах відбувається візуалізація історії трагедії або прогнозуються її наслідки та вплив на довкілля. Зазначається, що журналісти у своїх матеріалах використовують графіки та бази даних, аналіз відкритих даних, моніторинги та дослідження організації, які спеціалізуються на цій тематиці. Простежено, що журналістські екологічні розслідування є актуальним напрямком, який потребує певної підготовки журналіста. На прикладі знищення греблі Каховської гідроелектростанції розглянуто візуалізацію контенту у журналістських матеріалах. Встановлено, що головним медійним трендом висвітлення екологічної проблематики є використання мультимедійних елементів для впливу на аудиторію та її зацікавленість у розв'язанні актуальних проблем.

Ключові слова: екологічна проблематика, медійні тренди, соціальні медіа, стрим-трансляції, бази даних.

Постановка проблеми. Останнім часом тематика навколишнього середовища набуває все більшої уваги в журналістських матеріалах: зміни клімату, вирубка лісів, забруднення навколишнього середовища, техногенні катастрофи та інші. Ці теми висвітлюються у новинах, обговорюються у подкастах, соціальних мережах, проводяться журналістські розслідування. Медіа відіграють вирішальну роль у підвищенні обізнаності, формуванні громадської думки та впливі на політику уряду щодо екологічних питань. Журналістські матеріали на екологічну тематику сприяють усвідомленню аудиторією впливу людської діяльності на навколишнє середовище та закликають до дій для розв'язання цих проблем.

Медіа виконують інформаційну функцію, та допомагають різноманітним сегментам аудиторії

отримати нову інформацію та знання. Екологічна проблематика є однією з традиційних на сторінках медіа, вона охоплює широке коло тем (забруднення навколишнього середовища, глобального потепління, катастроф. запобігти втручання в навколишнє середовище та інші). Завдяки стрімкому розвитку нових медіа формати висвітлення цієї проблематики різняться (новини, репортажі, журналістське розслідування, інфографіка). В сучасних виданнях існують певні тренди, які посилюють актуальну інформацію, впливають на її поширення та розголос у суспільстві. Знищення греблі Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року та загроза підриву атомних електростанцій в Україні актуалізувало екологічний дискурс в українських та міжнародних медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове обґрунтування специфіки висвітлення екологічної тематики здійснюється у межах напрямку екологічної журналістики, екожурналістики, журналістських екологічних розслідувань та інших публікаціях. Необхідно зазначити роботи фахівців, які підкреслили важливість дослідження екологічної тематики у журналістиці, її вплив на обізнаність аудиторії з цієї теми: Гопко Г. Н., Завада Е. С., Олтаржевський Д. О. та інші. За останні роки з'являються дослідження присвячені моніторингу та контент-аналізу журналістських матеріалів на екологічну проблематику [2.], журналістським розслідуванням [6]. Також вагомий прошарок складають дорадчі рекомендації стосовно підготовки та оформлення журналістських матеріалів на екологічну тематику [7; 8], що також наявно у повідомленнях журналістів, блогах. Попри різноманіття наукових розвідок, практичних порад, та аналітичних матеріалів потребує уточнення питання медійних трендів, що використовуються при висвітленні екологічних питань.

Метою статті є розгляд особливостей висвітлення екологічної проблематики у медійних трендах.

Виклад основного матеріалу. Екологічна проблематика є традиційною в медіа та у низці видань представлена у відповідній рубриці. Одним з головних трендів цього напрямку є оперативне створення рекомендацій з підготовки журналістських матеріалів одразу після висвітлення реальних екологічних проблем та катастроф. Наприклад, одразу після трагедії на Каховській ГЕС з'явилися матеріали «Дамба Каховського водосховища: «десять порад, як писати про катастрофу» [7].

Дослідницькими центрами та медіа постійно проводиться моніторинг найпопулярніших тем серед аудиторії. Попитом серед різних сегментів аудиторії користуються наступні екологічні теми: утилізації твердих відходів, стихійні сміттєзвалища, вирубка лісів, поводження з тваринами, супротив забудови заповідних та зелених зон, використання коштів екологічних фондів; браконьєрські полювання, та інші теми актуальні для кожного регіону [6, с. 16–17].

Висвітлення екологічної тематики потребує дотримання журналістських стандартів, роботи з фактами та експертами. Українські дослідники провели моніторинг екологічних сюжетів у випусках новин телеканалів «1+1» та «ЕСО TV» [2, с. 10–12] та виокремили головні їх особливості: висвітлення міжнародних та українських проблем доквілля; негативний вплив людської діяльності

на стан доквілля та позитивні тези наприкінці новини акцентування уваги на другорядній інформації, що формує «хибну екологічну позицію у аудиторії»; експерти не завжди залучаються до коментування події («1+1»); міжнародні події переважають над висвітлення українських, інформація подається «енциклопедичного характеру»; теми розкриваються без глибокого аналізу; переважає розважальний контент («ЕСО TV»).

Вищезазначені дослідження демонструють перелік екологічної тематики у новинах та журналістських розслідуваннях, яка цікавить аудиторію. Акценти робляться на структурі на головних тезах матеріалу, відповідності журналістським стандартам. Необхідно зазначити, що існує низка матеріалів, які містять рекомендації стосовно обрання форматів висвітлення певної екологічної проблеми чи техногенної катастрофи. Саме ці рекомендації створюють медійні тренди, які поширюються на аудиторію.

Екологічна тематика завжди була присутня у традиційних медіа та висвітлювалась у репортажах, спеціальних сюжетах та програмах в аудіовізуальних форматах. Нові медіа підсилюють можливість впливу на аудиторію за допомогою мути медійних технологій.

З розвитком онлайн-медіа відео сюжети поступаються стрим-трансляціям при висвітленні надзвичайних подій, у випадку, коли інформація повинна бути одразу донесена до аудиторії. Особливо при трагедіях та техногенних катастрофах, що дозволяє глядачам у прямому ефірі спостерігати за розвитком події. Прикладом є пожежа на Грибовицькому сміттєзвалищі, коли до стриму потрапили події та представники влади, які робили певні заяви, журналісти використовували стрим з декількох локацій для динаміки подій [3, с. 40]. У деяких випадках стрим-трансляція є першим повідомленням про подію, усі інші журналістські матеріали можуть використовувати прямий ефір як елемент структури матеріалу.

Українська дослідниця Р. Кікерчук зазначає, що ключовим повідомленням стрим-трансляції є одна тема, яка поєднує героїв, їх діяльність, відповіді на запитання журналістів. Стример транслює подію, дотримуючись журналістських стандартів та посилаючись на достовірні джерела інформації [3, с. 41].

Сучасні медійні тренди висвітлення екологічної тематики формуються навколо використання мультимедійного контенту, що «дозволяє автору контенту вирішити, яким чином подати кожен елемент історії»: відео, статичне зображення, аудіо

текст [8, с. 26]. Прикладом журналістського матеріалу, у якого використовуються різні види мультимедійного контенту є матеріал «The New York Times» «Why the Evidence Suggests Russia Blew Up the Kakhovka Dam» [9]. В матеріалі є хронологія у мультимедійному форматі з візуалізацією та поясненнями дій у формі тексту, посилання на супутникові зйомки, коментарі очевидців події, думки експертів, аналіз ретроспективи події.

Необхідно зазначити, що сторітелінг або цифровий сторітелінг залишається найпопулярнішим жанром написання матеріалу. В українських та західних медіа екологічні катастрофи або події, які впливають на погіршення стану довкілля висвітлюються у форматі сторітелінгу з використанням інтерв'ю та фотографій, які надіслали до редакції очевидці події.

Екологічна проблематика потребує візуалізації у форматах відео, інфографіки, роботи з даними та гіперпосилань на них. Інфографіка є важливим інструментом для візуалізації складних даних та інформації, який включає графіки, діаграми, картини та інші візуальні елементи, що допомагають відтворити складну інформацію у зрозумілій формі. Інфографіка допомагає читачам краще зрозуміти та усвідомити представлену інформацію, вона може бути використана для підсилення цікавості та важливості статті, а також для залучення уваги читачів. При створенні інфографіки для журналістських матеріалів необхідно враховувати точність та об'єктивність інформації, легкість сприйняття для читачів. Матеріал BBC «Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках». Текст візуалізується за допомогою графіків різних видів та типів, з зазначенням джерела використання графіків з посиланням на джерело інформації [1].

Джерелом створення та наявності візуальних елементів є онлайн бази даних, які допомагають журналістам аналізувати чинники та наслідки катастроф. Цифри та інтерактивні діаграми можуть зробити екологічну історію більш вражаючою для аудиторії. Журналістам не обов'язково самостійно розробляти інфографіку та візуалізацію даних, можливо використовувати довідники та звіти, віртуальні бази даних. Наприклад ReliefWeb – служба гуманітарної інформації, яку надає Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА, англ. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, ОСНА) [12]. Уся інформація, отримана з перевірених джерел (міжнародні та дослідницькі організації, аналітичні центри) надана

у форматі звітів, карт, інфографіки. Зручний інтерфейс сайту дозволяє здійснювати пошук за декількома напрямками. У рубриці «країна» можливо обрати звіти, інформаційні бюлетені певних програм, карти, інфографіку та інші джерела. Наприклад, за допомогою пошукового запиту за критерієм «Kakhovka Dam» було отримано 17 матеріалів, які допоможуть журналісту створити матеріал з візуальними елементами: 7 є картами з зображенням житлових будинків певної місцевості, які постраждали від повені після прориву Каховської дамби; зафіксовані супутником зміни стану води на Херсонській, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській та Запорізькій областях на 15 липня 2023 р.; огляд гуманітарного доступу; карта прориву дамби; та інші звіти.

За допомогою інтерфейсу можливо знайти та використати багато інших корисних даних, які допоможуть журналісту створити аналітичний матеріал або провести журналістське розслідування. Супутникові зображення використовують для фактчекінгу, проведення дослідження, висвітлення подій, природних катастроф, отримання новин з різних локацій світу. Супутникові зображення допомагають журналістам отримати об'єктивну картину подій та швидко реагувати на них. Наприклад, у матеріал «The New York Times» «Ukraine Dam Disaster: What We Know» складається з тексту гіперпосилань на інформаційні джерела та зображенні мапи, зроблену супутником, з посиланням на Інститут вивчення війни [10].

Висвітлення екологічної проблематики за допомогою баз даних може використовувати проєкт «Our World in Data» [11], який зберігає численні дані про стан бідності, захворювань, голоду, зміни клімату, війни, життєві ризики та нерівність у світі. Автори проєкту зазначають, що їх інформація використовується в наукових дослідженнях та журналістських матеріалах. Зручний інтерфейс дозволяє обрати певну катастрофу та простежити дані, завантажити діаграму.

Комплекс інтегрованих мультимедійних елементів використовується при висвітленні результатів журналістського розслідування, рейтингів та лонгвідів. Журналістські екологічні розслідування є медійним трендом, які ґрунтуються на наступних головних питаннях [6]: безпека журналіста, який проводить розслідування та урахування технічних можливостей використання дронів для аерознімання та іншого обладнання; збір інформації з офіційних джерел та підготовка запитів, робота з базами даних.

Екологічна проблематика, катастрофи та природні лиха також висвітлюються у жанрі рейтингу та форматі лонгріду. Рейтинг часто зустрічається в онлайн-виданнях з заголовком, в якому зазначено «топ», «найсильніші», «головні» екологічні катастрофи, події, та інші. В деяких матеріалах не зазначені критерії за якими складався рейтинг та є порушення журналістських стандартів. Зазвичай рейтинг та лонгвід структуруються у хронологічній послідовності за критеріями дати появи події, наслідків впливу на довкілля та соціально-політичне життя населення країни або декількох країн, та загрози для всього світу.

Лонгвід є популярним форматом, інтерактивні можливості якого дозволяють створити вражаючу історію для аудиторії. Саме тому медіа використовують цей формат для висвітлення екологічної тематики. Наприклад, на сайті УНІАН (Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин) є декілька лонгвідів на тему екологічних катастроф та кліматичної кризи [4; 5].

Лонгвід присвячений десяти «найстрашнішим екологічним катастрофам за історію людства» [5] складається у хронологічній послідовності появи катастрофи, описує її причини та наслідки. Текст доповнюється візуальним контентом (фотографії, відео з медійних проєктів, архівні фото) та іншими мультимедійні елементи. Висвітлення кліматичної кризи у лонгвід [4] відбувається з використанням інтерактивних елементів: до візуального ряду додаються скріншоти, інфографіка, інтерактивні зображення, які демонструють зміни, що відбулись з кліматом, відео не має. Аудиторія отримує інформацію, яка допомагає зануритись у сутність певної екологічної проблеми та зрозуміти її глобальний характер, на підґрунті візуального контенту самостійно проаналізувати події.

Окремо необхідно зупинитись на медійних трендах, які з'явилися у висвітленні екологічної тематики з появою соціальних медіа. Технічні функції кожної соціальної мережі створюють простір для текстової та аудіовізуальної комунікації користувачів. Екологічна тематика поширюється за допомогою перепосту та коментування посту, що інколи сприяє розголосу у суспільстві та розв'язання проблеми.

Користувачі соціальних мереж поширюють фото та відео з місця події, свідками якої вони стали. Ця інформація з'являється та віруситься раніше, ніж вони стане новиною у медіа. Таким чином, учасники події збирають інформацію раніше журналістів, додають її у вільний доступ в Instagram, Facebook, Twitter, TikTok та інші мережі. Журналісти повинні верифікувати ці фото та відео та подати перевірену інформацію.

Висновки. Екологічна тематика є популярною серед українських та західних медіа, які висвітлюють сучасні проблеми та надзвичайні події, катастрофи. За останні роки простежуються суттєві зміни у виробництві контенту на екологічну тематику, яка потребує візуалізації для впливу на аудиторію. Традиційні медіа обмежувались фото та відео, онлайн медіа та соціальні мережі використовують усі можливості мультимедійного контенту (стрим-трансляції, графіки, інфографіка, мапи, супутникові зображення, скріншоти, гіперпосилання, лонгвід, онлайн бази даних та інші інтерактивні елементи). Екологічна тематика представлена у сучасних медійних трендах інформує аудиторію, спонукає її аналізувати соціально-політичні процеси та брати участь у розв'язанні актуальних питань. Висвітлюючи ці проблеми та пропонуючи рішення, медіа можуть сприяти позитивним змінам у суспільстві.

Список літератури:

1. Бріггс Г., Дейл Б., Стиліану Н. Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках. BBCNews Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628> (дата звернення 11.11.2023).
2. Гарматій О., Шеретько А. Науковий vs розважальний контент в українському екологічному теледискусії: проблеми та особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2022. №1(3). С. 7–18.
3. Кікерчук Р. Стрим-трансляція як новітній спосіб висвітлення надзвичайних ситуацій. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 45. С. 36–43.
4. Кліматична криза. Природа демонструє характер. URL: <https://www.unian.ua/longrids/climate-crisis/> (дата звернення 11.11.2023).
5. Кордон В. 10 Найстрашніших екологічних катастроф в історії людства. URL: <https://www.unian.ua/longrids/10-naistrashnishih-ecologichnih-katastrof-v-istorii-liudstva/> (дата звернення 11.11.2023).
6. Сек А. Журналістські екологічні розслідування. Львів : Видавництво «Компанія “Манускрипт”». 2022. 32 с.

7. Снайдер Т. Дамба Каховського водосховища: десять порад, як писати про катастрофу. URL: <https://detector.media/infospace/article/212232/2023-06-08-damba-kakhovskogo-vodoskhovysha-desyat-porad-yak-pysaty-pro-katastrofu/>
8. Як писати про екологію в нових медіа. Матеріали Школи інноваційного екологічного репортажу. Львів–Івано-Франківськ–Ужгород. Інформаційне агентство «Варіанти». 2017. 52с. URL: <https://pryroda.in.ua/blog/posibnyk-yak-pysaty-pro-ekolohiyu-v-novyh-media/> (дата звернення 11.11.2023).
9. Glanz J., Santora M., Robles P., Willis H., Leatherby L., Koettl C., Khavin D. Why the Evidence Suggests Russia Blew Up the Kakhovka Dam. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/interactive/2023/06/16/world/europe/ukraine-kakhovka-dam-collapse.html?searchResultPosition=6> (дата звернення 11.11.2023).
10. Mpoke Bigg M. Ukraine Dam Disaster: What We Know. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2023/06/06/world/europe/ukraine-dam-explainer.html> (дата звернення 11.11.2023).
11. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/> (дата звернення 11.11.2023).
12. ReliefWeb. URL: [https://reliefweb.int/about#:~:text=ReliefWeb%20is%20a%20humanitarian%20information,of%20Humanitarian%20Affairs%20\(ОСНА\)](https://reliefweb.int/about#:~:text=ReliefWeb%20is%20a%20humanitarian%20information,of%20Humanitarian%20Affairs%20(ОСНА)) (дата звернення 11.11.2023).

Skalatska O.V., ENVIRONMENTAL ISSUES IN MEDIA TRENDS

The article examines the main media trends that highlight environmental issues. It has been established that environmental issues are popular among the audience and are represented in Western and Ukrainian media by a number of topical topics that touch on environmental changes, extraordinary disasters, conscious consumption and other issues. It is noted that the structure of materials devoted to environmental issues combines textual and visual content. Coverage of environmental disasters or extraordinary events requires taking into account the recommendations of journalists who specialize in this issue. The peculiarities of the use of streaming in the coverage of environmental topics are considered. It is noted that social networks are a source of information for a journalist and require verification of any materials posted by users in free access. Especially in the case of tragedies and man-made disasters, which allows viewers to watch the development of the event live? It is considered that longreads and analytical materials visualize the history of the tragedy or predict its consequences and impact on the environment. It is noted that journalists use graphs and databases, analysis of open data, monitoring and research of organizations specializing in this topic in their materials. It has been observed that journalistic environmental investigations are an actual direction that requires certain training of a journalist. Visualization of content in journalistic materials is considered on the example of the destruction of the Kakhovka hydroelectric power station dam. It was established that the main media trend in covering environmental issues is the use of multimedia elements to influence the audience and their interest in solving current problems.

Key words: environmental issues, media trends, social media, streaming, databases.

Відомості про авторів

Абдуллаєва Ч. В. – Академія державного управління при Президенті Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Алмаз М. Т. – аспірант кафедри азербайджанської мови Гянджинського державного університету (Азербайджан)

Бабич Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Бакіров Н. К. – докторант Інституту рукописів імені Мухаммеда Фізулі Національної академії наук Азербайджану (Азербайджан)

Білоус Н. П. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету

Бойко В. В. – аспірантка кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Бондарчук О. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Бочан П. О. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бродська Д. С. – студентка факультету лінгвістики, кафедри теорії практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Булах Т. Д. – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри культурології та медіакомунікацій Харківської державної академії культури

Ваховська О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету

Вовкобой А. Д. – аспірантка кафедри медіакомунікацій та комунікаційних технологій Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ворчакова І. Є. – кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Ганієва Ж. Е. – докторант Бакинського слов'янського університету; викладач Західно-Каспійського університету (Азербайджан)

Гасанова С. Г. – доктор філологічних наук, доцент кафедри історії вітчизняної преси факультету журналістики Бакинського державного університету (Азербайджан)

Головченко М. М. – старша викладачка кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Гордій О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Інституту гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Гулієва Г. Д. – доктор філологічних наук, доцент кафедри мультимедіа та електронної комунікації факультету журналістики Бакинського державного університету (Азербайджан)

Гусейнова А. А. – дисертант Бакинського слов'янського університету (Азербайджан)

Данькевич Ю. В. – кандидат філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Довженко І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету

Дячук Л. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету

Іщенко Н. А. – докторка філологічних наук, професорка кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Казимір І. С. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; докторантка кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ковбасюк Л. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Колінько О. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Колкутіна В. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузнєцова Т. В. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор Київського університету імені Бориса Грінченка; Інститут славістики Ольденбурзького університету імені Карла фон Осецького

Кучерявий В. М. – старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Літвінчук І. С. – кандидат юридичних наук, асистент кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Малаш О. В. – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу мов України Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

Малашко Д. Д. – студент 2 курсу магістратури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Мусаєва П. Б. – доктор філософії з філології, старший викладач Азербайджанського університету мов (Азербайджан)

Насирлі Х. Ф. – докторант Бакинського державного університету (Азербайджан)

Насібова А. М. – докторант Літературного музею Нізамі Гянджеві

Панченко О. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Паньків У. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Перевознюк В. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Підмогильна Н. В. – докторка філологічних наук, професорка кафедри медіакомунікацій та комунікаційних технологій Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Погребенник В. Ф. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Подолян А. В. – магістрантка факультету журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка

Савчук Г. О. – викладачка кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету

Сізова К. Л. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Скалацька О. В. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Скобнікова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Тишаківа Л. Т. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»

Травіна А. В. – студентка 4 курсу ОП «Мова та література (німецька). Переклад» Волинського національного університету імені Лесі Українки

Тукумбаєва А. Д. – докторант кафедри «Теорія і практика перекладу» Бакинського слов'янського університету (Азербайджан)

Умрихіна Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені О. Г. Муромцевої Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Філатенко І. О. – кандидат філологічних наук, завідувачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Київський медичний університет»

Харковський Є. М. – викладач кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Хміль-Чуприна В. В. – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Чигура Н. М. – студентка за спеціальністю 035 – Філологія Інституту гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 34 (73) № 6 2023

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 23,61. Ум. друк. арк. 27,44. Зам. № 0124/053

Підписано до друку 29.12.2023. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.